Statist. O.
997/58
3

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

A SZÜLETÉSEK ALAKULÁSA BUDAPESTEN ÉS AZ EURÓPAI NAGYVÁROSOKBAN

ÍRTA

Dr SZÉL TIVADAR

=8
III-IV

58. KÖTET 1929 3. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK
SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

A SZÜLETÉSEK ALAKULÁSA BUDAPESTEN ÉS AZ EURÓPAI NAGYVÁROSOKBAN

ÍRTA
Dr SZÉL TIVADAR

BUDAPEST, SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA
1929 — 5482

300353

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1930. év 2874 sz.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Bevezetés 11

1. §. A születési statisztika forrásai; az adatgyűjtés módszere 15
2. §. A budapesti születéseknek, mint tömegjelenségnek, története; a születések arányának állandó csökkenése 36
3. §. A születések tiszta arányszámai 50
4. §. Nemzetközi összehasonlítás; a főváros és az európai nagyvárosok születési arányszámai 54
5. §. A magyar városok születési arányainak egybevetése 62
6. §. A születések alakulása a főváros egyes kerületeiben; a city helyzete a születések szempontjából Budapesten 67
7. §. A születések megoszlása a születés helye szerint: a magánlakásokban és a közintézetekben történt szülések 72
8. §. Az újszülöttek neme 80
9. §. A halvaszületések 102
10. §. A törvénytelenek 119
11. §. A többes születések 143
12. §. A születések hónapok szerint való alakulása 155
13. §. A születések a szülők kora szerint 169
14. §. A natalitási táblák 179
15. §. A hitfelekezetek születési arányai 187
16. §. A nemzetiség (anyanyelv) szerint mutatkozó különbségek 194
17. §. A szülők foglalkozásának, az anyagi és társadalmi helyzetnek hatása... 198
18. §. Az elvetélések csonka statisztikája 218

Befejezés 235

Függelékek:

I. Részletes kimutatások 249
II. Irodalom 275

A szövegben lévő táblák jegyzéke:

1. Budapest székesfőváros statisztikai hivatalánál jelenleg használatos szülésznői bárca 16
2. Budapest székesfőváros statisztikai hivatalánál jelenleg használatos születési lap 17
3. A m. kir. központi (országos) statisztikai hivatal által a vidéken jelenleg használt születési lap 18
4. Budapest székesfőváros statisztikai hivatalánál 1888-ban életbeléptetett s 1889-ben módosított, ma már nem használt, régi szülésznői bárca..... 23

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Oldal

5. A jelenleg használatban lévő *wieni* születési lap 30
6. A jelenleg használatban lévő *berlini* születési lap 32
7. A jelenleg használatban lévő *párizsi* születési lap 33
8. A jelenleg használatos *londoni* születési lap 35
9. A népmozgalom legfontosabb eredményei Budapesten több éves átlagokban 1874—1927-ig 38
10. A népesség természetes és tényleges szaporodása s a természetes szaporodás szerepe a ténylegesben, Budapesten 1869—1925-ig több éves átlagokban 39
11. A budapesti és az országos élveszületések arányának csökkenését feltüntető indexek 41
12. Az élveszületési tiszta arányszámok (Az élveszülöttek száma a szülésre alkalmas korú női népességhez viszonyítva.) 51
13. Az élveszületések ezer lélekre eső országos arányának nemzetközi összehasonlítása 1891-től 1925-ig 55
14. Az élveszületési nyers arányszám alakulása a legnépesebb európai nagyvárosokban átlagokban 1880—1926-ig. (Az 1925—26. évi átlag nagyságsorrendjében.) 56
15. A német városok népessége és születési arányák között lévő fordított viszony 1913—1926-ig 57
16. Az élveszületések általános vagy nyers arányának évi eredményei az európai nagyvárosokban a rendelkezésünkre álló legutolsó eredmények nagyságsorrendjében (1881—1926.) 58
17. Az élveszületések csökkenése az európai nagyvárosokban (Az 1926. évi élveszületési nyers arányszám indexei, ha az 1913. évi eredmény = 100) . 60
18. A nagyvárosok és az országok élveszületési arányainak egybevetése (A nagyvárosok 1925—26. évi élveszületési nyers arányának indexei, ha a megfelelő országos eredmény = 100.) 61
19. A mai Magyarország tj. városaiban történt élveszületések általános vagy nyers arányszámai 1900—1901-től 1925—1926-ig a századfordulóhoz s a világháborút megelőző békés évekhez képest mutatkozó csökkenés indexeivel együtt 64
20. A mai Magyarország tj. városaiban történt élveszületések tiszta arányszámai, 1900—1901-től 1920—1921-ig, a századfordulóhoz képest jelentkező csökkenés indexeivel együtt 65
21. A mai Magyarország rendezett tanácsú városainak élveszületési általános arányszámai az 1920—1921. évek átlaga szerint 66
22. A budapesti kerületek lakosságának élveszületési nyers arányszámai az idegen születések nélkül 1899-től 1927-ig, az azóta mutatkozó csökkenés indexeivel együtt 69
23. A nem budapesti lakos, vagyis az úgynevezett »idegen« anyáktól származott, de Budapesten történt élveszületések a szülés helye szerint, kerületenkint részletezve, 1924—1927-ig 71
24. Az összes budapesti születések (élve és halva együtt) megoszlása közintézetek és magánlakások között (1881—1927.) 73
25. A főváros kórházintézményeinek fejlődése, különös tekintettel a kórházakban történt születésekre. (1891—1927.) 74
26. A magánlakásbeli és közintézeti születések alakulása törvényesség szerint Budapesten (1906—1927.) 76

Oldal

27. A halvaszületések alakulása a születés helye szerint Budapesten 1906—1927. 78
28. A budapesti születések a születés helye szerint életképesség, nem és törvényesség kombinativ feldolgozásában az 1918—1927-ig terjedő tíz év átlaga alapján 79
29. A fiúszületési többlet alakulása Budapesten 1900—1927-ig az élve-, a halva- és az összes szülöttek között ... 80
30. A fiúszületési többlet alakulása az európai országokban 1913-tól 1925-ig.. 83
31. A fiúszületési többlet alakulása némely európai nagyvárosban 1913-tól 1926-ig az egyes évi eredményekben ... 84
32. A legnépesebb európai nagyvárosok a fiúszületési többlet nagysága szerint az 1921—1925. évek átlagos indexének nagyságsorrendjében ... 86
33. A fiúszületési többlet alakulása az élveszületések között a fővárosban, a tj. városokban, a vármegyékben és országos átlagban 1913-tól 1927-ig ... 87
34. A budapesti fiúszületési többlet részletezése törvényesség szerint 1911-től 1927-ig ... 91
35. A csecsemőhalandóság nem szerint való megoszlása Budapesten és Magyarországon ... 93
36. A nem szerint megosztott csecsemőhalandóságnak kor szerint történő további tagozása a hazai országos statisztikában ... 94
37. Az élve- és halvaszülöttek körében mutatkozó fiúszületési többlet indexének egybevetése a legnépesebb európai nagyvárosban ... 96
38. A fiúszületési többlet alakulása Budapesten törvényesség szerint s azon belül élve- és halvaszületés szerint megosztva az 1921—1927. évek átlagában.... 98
39. A törvényhatósági joggal felruházott városok, a vármegyék, a főváros és az ország halvaszületési arányainak egybevetése (1919—1927.) ... 104
40. A halvaszületések aránya Budapesten és Magyarországon, többéves átlagokban 1876-tól 1927-ig ... 105
41. A Budapesten történt halvaszületések részletezése az anya lakása szerint 1921-től 1927-ig ... 106
42. A halvaszületések aránya némely európai nagyvárosban 1881-től 1926-ig .. 111
43. A főbb európai államok halvaszületési arányai 1919-től 1925-ig ... 113
44. A halvaszületések alakulása a székesfőváros egyes kerületeiben, 1921—1927-ben 114
45. A halvaszülöttek nem szerint Budapesten 1901-től 1927-ig ... 115
46. A halvaszületések az anya kora szerint Budapesten és Magyarországon 1919-től 1927-ig ... 116
47. A halvaszületések alakulása az anya kora, a születés törvényessége és az újszülött neme szerint részletezve Budapesten 1926—1927 átlagában ... 116
48. A törvényes halvaszülöttek apjuk kora szerint részletezve Budapesten az 1926—1927. évek átlagában ... 116
49. A halvaszülöttek anyjuk vallása szerint részletezve Budapesten 1924—1927. ... 118
50. A törvénytelen születések száma és aránya Budapesten 1874—1927-ig több éves átlagokban ... 120
51. A törvénytelen születések évi eredményei a XX. században Budapesten... 122
52. Az európai világvárosokból az 1925. és 1926. évben jelentett törvénytelen születések átlaga és száz születésre, valamint ezer lélekre eső arányaik népességük nagyságával egybevetve ... 125
53. A félmilliónál népesebb európai nagyvárosok rangsora a törvénytelen születések ezer lélekre eső aránya tekintetében 1925—1926 évek átlaga szerint.. 125

Oldal

54. A törvénytelen születések alakulása a legnépesebb európai nagyvárosokban az élveszületések százalékában 1880—1926. (Az 1925—26. évi átlag nagyságsorrendjében.) ... 126
55. A legnépesebb európai nagyvárosok törvénytelen élveszületései népességükhöz viszonyítva 1880—1926. (Az 1925—26. évi átlagok nagyságsorrendjében.) . 127
56. A törvénytelen születések aránya Budapesten, a tj. városokban és a vármegyékben 1919—1925-ig ... 129
57. Az európai nagyvárosok és az országok törvénytelen születési arányainak egybevetése (A törvénytelen születések indexei az európai nagyvárosokban 1924—25. évek átlaga szerint, ha a megfelelő országos eredmény = 100.) .. 130
58. A törvénytelen születések aránya a székesfőváros kerületeiben 1924—27 átlaga szerint ... 133
59. A budapesti törvénytelen élveszülöttek anyjuk kora szerint részletezve s a törvényesek hasonló megoszlásával egybevetve az 1925—1927. évek átlagában 134
60. A budapesti törvénytelen élveszületések a főváros kerületeiben az anyák kora szerint részletezve, a törvénytelen gyermeket szült idegen anyák kor szerint való megoszlásának külön feltüntetésével (1925—1927.) ... 136
61. A törvénytelen születések Budapesten vallásuk s vallásonkint anyjuk kora szerint részletezve ... 138
62. A budapesti törvénytelen élveszületések az anyák foglalkozása szerint részletezve 1900—1927-ig ... 140
63. A budapesti törvénytelen születések az anyák foglalkozásának és korának kombinatív feldolgozásában részletezve. (1927.) ... 141
64. A többes születések és szülések száma és aránya Budapesten 1878-tól 1927-ig 144
65. A többes születések aránya a különböző korú anyák összes szülöttei körében hazánkban 1901-től 1926-ig százalékokban ... 146
66. Többes születéseink alakulása város és vidék szerint 1901—1926-ig ... 150
67. A többes szülések gyakorisága a születési sorrend szerint ... 151
68. A törvényes és törvénytelen többes szülöttek az összes születésekhez viszonyítva Budapesten 1921-től 1927-ig ... 151
69. A többes szülöttek életképessége Budapesten 1921—1927. ... 153
70. Száz leányra eső fiúk száma a többes és az összes születések körében Budapesten 1921—1927-ig ... 154
71. A születések hónapok szerint való alakulása Budapesten és Magyarországon a születés törvényessége szerint is részletezve 1909—1913. és 1923—1927. évek átlagai szerint, *a)* abszolút számokban ... 159
72. A születések hónapok szerint való alakulása az előző tábla részletezésével, *b)* az egy napra eső születési számmal kifejezve ... 160
73. A születések hónapok szerint való alakulása az előző tábla részletezésével *c)* indexekben ... 161
74. A budapesti élveszületések száma 1926 december és 1927 január havában naponkint ... 164
75. A párizsi születések hónapok szerint való megoszlása ... 165
76. Budapest jobb- és balparti kerületeiben lakos s az idegen születések részletezése hónapok szerint ... 165
77. A budapesti születések havonkint való alakulása vallás szerint részletezve 166
78. A halvaszülöttek hónapok szerint való alakulása Budapesten 1923—1927-ig 168
79. A budapesti élveszülöttek anyáinak kor szerint való megoszlása 1896-tól 1927-ig ... 170

Oldal

80. A szülőképes korban lévő női népesség kor szerint való megoszlása az 1900—1925. évi népszámlálások adatai szerint Budapesten 171
81. A budapesti törvényes élveszületések megoszlása a szülők kora szerint némely évi eredményben 173
82. A budapesti törvényes élveszülöttek apáinak kor szerint való megoszlása 1901—1927-ig (a házas férfiaknak a népszámlálások alkalmával megállapított hasonló megoszlásával egybevetve) 174
83. A törvényes szülöttek apáinak kor szerint való megoszlása a hazai országos statisztika szerint 177
84. Budapesti natalitási táblák az 1889—1892. és az 1919—1922. évek törvényes élveszületései s a közbeeső népszámiálásbeli adatok alapján (Kőrösy natalitási tábláinak az újabb időkre készített ugyanilyen táblákkal való egybevetése.) 184
85. Az összes budapesti élveszülöttekre — nemcsak a törvényesekre — vonatkozó natalitás Budapesten 1896—1927-ig, a natalitásban mutatkozó csökkenés indexeivel együtt 186
86. Az országos, a budapesti és a vidéki natalitás egybevetése az 1919—1922. évek törvényes élveszületési adatai alapján 186
87. A főváros lakosságának vallás szerint való megoszlása 1880—1925-ig..... 189
88. A hitfelekezetek nagyságsorrendje Budapesten az 1920—1921. évi élveszületési tiszta arányszám magassága szerint 190
89. A Budapesten legtöbb hivőt számláló négy hitfelekezet élveszületési nyers arányszámai és a Budapesten mutatkozó csökkenés indexei 1876-tól kezdve.. 191
90. A főváros lakosságának nemzetiség (anyanyelv) szerint való megoszlása 1880—1925-ig 195
91. A legfontosabb budapesti nemzetiségek élveszületési nyers arányszámai 1896—1927-ig 196
92. Az élveszületések foglalkozási főcsoportok szerint Budapesten ezer lélekre számítva (1900—1926) 200
93. A foglalkozások tiszta születési arányszámai Budapesten 201
94. A házasulók aránya foglalkozási főcsoportok szerint Budapesten a két legutolsó népszámlálást környező némely évben 202
95. A foglalkozási főcsoportok anyagi helyzete Budapesten az 1925. évi népszámlálás szerint 204
96. A foglalkozási főcsoportok budapesti születési arányai az anya korával kombinálva (1927.) 206
97. A foglalkozási főcsoportok ezer lélekre számított országos és fővárosi élveszületési arányainak egybevetése (1900—1921.) 208
98. A törvényes élveszületéseknek a szülők foglalkozása szerint való megoszlása a fővárosban és az országban 210
99. A tisztviselők élveszületési nyers arányszámai a fővárosban és az országban 211
100. Az egyes iparágak élveszületési nyers arányszámai a fővárosban és az országban 212
101. A *Földes*-féle hat tünet szélsőséges alakulása egyrészt a legszegényebb III. és X., másrészt a leggazdagabb IV. és V. kerületben..... 215
102. Az élveszülöttek abszolút száma és ezer lélekre eső aránya Budapest szegényebb és gazdagabb városrészeiben 1921—1927-ig 216
103. *Bertillon* élveszületési nyers arányszámai Wiennek, Berlinnek, Párizsnak és Londonnak a jólét fokozatai szerint megkülönböztetett városrészeiben..... 216
104. A műveltség foka (az analfabetismus aránya) és az élveszületések ezer lélekre eső száma között lévő párhuzam a székesfőváros kerületeiben.... 217

Oldal

105. Az elvetélések száma s az összes születésekhez való aránya Budapesten 1874—1927-ig 220
106. Az elvetélések száma az egyes terhességi hónapokban (1924—1927.) 223
107. A törvénytelen elvetélések alakulása Budapesten (1913—1927.) 225
108. A törvénytelen elvetélések száma terhességi hónapok szerint 226
109. Az elvetélések alakulása az anya kora szerint Budapesten 1924—1927 átlagában 227
110. Az elvetélések megoszlása az anya kora szerint a terhesség kezdeti és középső szakaszában Budapesten 1924—1927 átlaga szerint 228
111. Az elvetélések az év hónapjai szerint 229
112. Az elvetélések alakulása Budapesten hitfelekezet szerint 1924—1927-ben... 230
113. A három legnépesebb budapesti felekezet elvetéléseinek alakulása a terhesség kora szerint (1925—1927 átlagában) 230
114. A három legnépesebb budapesti felekezet elvetéléseinek az anya kora s a terhesség szakaszai szerint való alakulása Budapesten 1924—1927 átlaga szerint 231
115. Az elvetélések nem szerint való alakulása Budapesten 1925—1927 átlaga szerint 232
116. Az elvetélések kerületek szerint 233

A grafikonok jegyzéke:

I. Az élveszületési nyers arányszám alakulása a fővárosban, a vidéken s az egész országban 1874-től 1927-ig 41
II. A budapesti és az országos élveszületések csökkenését feltüntető indexek. 1. Az 1927. év indexei, ha a régebbi évek (1874—1925.) élveszületési arányai százzal egyenlők (változó alapú indexek). 2. Az 1881—1927. évek indexei, ha az 1874. év élveszületési aránya = 100 (állandó alapú indexek). 3. Az újabb évek (1915—1927.) indexei, ha az 1911. év élveszületési aránya = 100 (állandó alapú indexek) 43
III. Az élveszületési tiszta arányszámok. (Az élveszülöttek aránya a szülésre alkalmas korú női népességhez viszonyítva.) 1. az összes, 2. a törvényes, 3. a törvénytelen élveszületésekre vonatkozólag és pedig minden csoportban *a)* Budapesten, *b)* Magyarországon 53
IV. Az élveszületési nyers arányszám alakulása a legnépesebb európai nagyvárosokban az 1925—26. évi átlag nagyságsorrendjében 57
V. Az élveszületések csökkenése az európai nagyvárosokban (Az 1926. évi élveszületési nyers arányszám indexei, ha az 1913. évi = 100.) 61
VI. A nagyvárosok és az országok élveszületési arányainak egybevetése. (A nagyvárosok 1925—26. évi indexei, ha a megfelelő országos eredmény = 100) 63
VII. Csonkamagyarország törvényhatósági joggal felruházott városai az 1925—1926. évek átlagos élveszületési nyers arányszámának nagyságsorrendjében. Melléklet: Magyarország 1925—26. évi születéseinek megoszlása a főváros, a többi tj. város s a vármegyék között 65
VIII. Az élveszületések alakulása a székesfőváros kerületeiben 1924—27 átlaga szerint 69
IX. A budapesti születések megoszlása közintézetek és magánlakások között. *a)* Történeti grafikon. *b)* A közintézetekben és a magánlakásokban szülöttek megoszlása törvényesség szerint 1925—27 átlagában. *c)* A törvényes és a törvénytelen szülöttek megoszlása közintézetek és magánlakások között 1925—27 átlagában. *d)* A halvaszületések aránya közintézetekben és magánlakásokban 75

Oldal

X. A fiúszületési többlet alakulása Budapesten 1900—1927-ig az élve- és halvaszülöttek megkülönböztetésével. Mellékelve: A fiúszületési többlet alakulása az 1921—27. évi átlag szerint az összes, a törvényes és a törvénytelen élve- és halvaszülöttek között 81

XI. A legnépesebb európai nagyvárosok a fiúszületési többlet nagysága szerint az 1921—25. évek átlagos indexének nagyságsorrendjében 87

XII. A halvaszületések aránya Budapesten és Magyarországon az ezer lélekre s a száz szülöttre eső arány szerint. Mellékelve: A halvaszülöttek aránya a különböző életkorú anyák szülöttei között Budapesten 1926—27 átlaga szerint 105

XIII. A törvénytelen születések aránya a fővárosban és az országban 1874-től 1927-ig. *a)* Történeti grafikon. *b)* A törvénytelenek Budapesten vallás szerint 1924—27 átlagában. *c)* A törvénytelen születések aránya a székesfőváros kerületeiben 1924—27 átlaga szerint 121

XIV. A törvénytelen születések alakulása a legnépesebb európai nagyvárosokban az élveszületések százalékában 1880—1926-ig (az 1925—26. évi átlag nagyságsorrendjében.) 127

XV. A legnépesebb európai nagyvárosok törvénytelen élveszületései népességükhöz viszonyítva 129

XVI. A nagyvárosok és az országok törvénytelen születési arányainak egybevetése. (A törvénytelen születések indexei az európai nagyvárosokban 1924—25 átlaga szerint, ha a megfelelő országos eredmény = 100.) *a)* Az összes születések százalékában kifejezett arányokból számított indexek. *b)* A népességhez viszonyított ezrelékekből számított indexek 131

XVII. A többes szülések alakulása a XX. században Budapesten és Magyarországon. *a)* Történeti grafikon. *b)* A többes születések gyakorisága az anyák korosztályaiban országos átlagban. *c)* Többes születéseink alakulása város és vidék szerint 145

XVIII. A születések hónapok szerint való alakulása. (Az egyes hónapok egy-egy napjára eső születések indexei, ha több éves átlagban az év egy-egy napjára eső születések abszolút száma = 1000.) Külön feltüntetve az összes, a törvényes és a törvénytelenek körében úgy Budapesten, mint Magyarországon az 1909—13. és az 1923—27. évi átlagok szerint 163

XIX. A budapesti születések megoszlása a szülők kora szerint. *a)* A budapesti törvényes élveszülöttek megoszlása: 1. az apa, 2. az anya kora szerint 1913., 1918. és 1920. évben. *b)* A törvényes és törvénytelen élveszülöttek megoszlása az anya kora szerint Budapesten 1925—27 átlaga szerint 173

XX. A hitfelekezetek nagyságsorrendje Budapesten az 1920—21. évi élveszületési tiszta arányszám magassága szerint 191

XXI. A foglalkozások nyers és tiszta születési arányszámai Budapesten (az 1920—21. évi tiszta arányszámok nagyságsorrendjében) 201

XXII. A bejelentett elvetélések száma s az összes születésekhez való aránya Budapesten 1874-től 1927-ig. *a)* Az elvetélések abszolút száma. *b)* Ezer lélekre eső aránya. *c)* Az elvetélések száma az egyes terhességi hónapokban Budapesten 1925—27 átlaga szerint. *d)* Az elvetélések száma az anya kora szerint Budapesten 1925—27 átlaga szerint *e)* Az elvetélések neme Budapesten 1925—27. 221

A részletes kimutatások táblázatai:

Oldal

1. A budapesti születések az idegen születések levonásával s a népességgel egybevetve 1874—1927. 249
2. A budapesti születések többlete az elhalálozások felett az idegenek levonásával 1874—1927. 250
3. Az országos születések s a budapesti születések levonásával fennmaradó vidéki születések 1874—1927. 251
4. A budapesti élveszülöttek kerületek szerint 1881—1927. 252
5. A budapesti születések nem szerint 1874—1927. 253
6. A budapesti élveszülöttek hónapok szerint 1874—1927. 254
7. A budapesti halvaszülöttek hónapok szerint 1874—1927. 255
8. A budapesti összes szülöttek hónapok szerint 1874—1927. 256
9. A budapesti szülöttek törvényesség szerint az élve- és halvaszülöttek megkülönböztetésével 1876—1927. 257
10. A budapesti szülések száma és a többes szülések nem szerint való részletezése 1878—1927-ig 258
11. A budapesti élveszülöttek az anya kora szerint 1896—1927. 259
12. A budapesti törvényes élveszülöttek az apa kora szerint 1896—1927-ig 264
13. A budapesti élveszülöttek hitfelekezet szerint 1874—1927. 266
14. A törvénytelenek az egyes hitfelekezetek élveszületései között 1874—1927. 267
15. A budapesti halvaszülöttek hitfelekezet szerint 1874—1927. 269
16. A budapesti élveszülöttek anyjuk nemzetisége szerint 1896—1927. 270
17. A budapesti élveszülöttek a szülők foglalkozása szerint 1896—1927. 271
18. Az elvetélések száma, vallás és törvényesség szerint való megoszlása 1874—1927. 273

Bevezetés.

A XIX. században még *Malthus* tanainak hatása alatt állottunk: a túlnépesedéstől való félelem volt elterjedve. Ennek következményének tekintették a bűnt és a nyomort és sokan ellenezték a szegényeket segélyző törvényeket. A malthuizmus szerint a születések számának csökkentése látszott kívánatosnak. Erre pedig a nagy angol szerint a moral restraint, az erkölcsi önmegtartóztatás, a legcélravezetőbb út! E felfogás nyomában még más eszmeáramlatok is burjánzottak: a neomalthuizmus, a feminizmus stb., melyek más és más szempontból hirdették a gyermeknemzés korlátozásának kívánatos és jogos voltát!

A századfordulón aztán egy új népességtani jelenség keltette fel a közérdeklődést: a születések arányának számos országban mutatkozó, állandó csökkenése. Franciaország volt az első, amely ennek az új jelenségnek tüneteit mutatta. Azonban csakhamar kifejlődött ugyanez a többi kultúrállamokban is. Észrevették, — amit a tudományos világ már a mult század végén régebben tudott — hogy a születési arány már a 70-es évektől kezdve Európaszerte következetesen csökken. Azóta meg ettől visszhangzik a népességi statisztika irodalma! Most hogy bekövetkezett és következetesen, feltartóztathatatlanul létrejött, amiért a mult század sóvárgott, az már egyszerre egész más színben tűnik fel s senki sem tartja kívánatosnak. Társadalmi és törvényhozási segítséget kérnek; a gyermeknevelést megkönnyítő, a gyermekek egészségét védő szociális törvények s a szülők számára gazdasági segélyt nyujtó intézkedések lépnek Európaszerte életbe!

Nemzeti szempontból tényleg felette aggályos a születési arányszám egyre tartó, állandó csökkenése. Nemzeti szempontból a malthuizmus sohasem helyeselhető. Megmondta ezt már *List* Frigyes még a malthuizmus eszméinek virágzása idején, *List*, aki a nemzeti féltékenység zászlója alatt indult harcba *Smith* ellen s aki nem volt elnéző *Malthus* iránt sem. »Európa és a világ nagy nép- és nyelvcsaládai, illetőleg nemzetei között csak az lehet az érdekünk — mondja találóan *Balás* — hogy számszerűleg minél jobban megerősödjünk.« Ám töltse el *Malthus* aggodalma, a túlnépesedéstől való félelem az angolokat, a maroknyi magyarságot soha! A magyarság nem fog elfogyó

SZÉKELY KÖNYVTÁRA

szigetet alkotni a népek tengerében! A születési arány csökkenésének indokait minden vonatkozásában fel kell deríteni s a nemzet szaporodásának érdekében arra kell törekednünk, hogy annak gátat vessünk!

A születések folytonos gyérülése a városok fejlődése szempontjából is igen káros, annál inkább, mert a városokban a születési arány a vidékénél mindig alacsonyabb s a multtal szemben mutatkozó csökkenés még intenzivebb volt. »Városban a születési hányados — *Schneller* szerint is — gyorsabban esik, mint vidéken.« Igaz, hogy a városok elsősorban nem is a természetes szaporodás, hanem a népességnek odavándorlása útján szaporodnak, de a legújabb időben az urbanizálódásnak már ez a folyamata is megakadt. A nagyvárosok fejlődése megtorpant. Különösen a legyőzött központi hatalmak nagyvárosainak népessége stagnál. A vesztett háború nagy gazdasági terhe nehezedik reájuk! Még ezek között is kirívó azonban Budapest fejlődésének meglassubbodása, mely *Laky* vizsgálatai szerint egyébként a XX. században, már a világháborút megelőző békés években sem volt olyan intenziv, mint a mult század végén. Elszomorító tünet a főváros fejlődésének a fegyverletétel óta mutatkozó megakadása. Ennek egyik fontos oka az országot ért nagy területveszteség. Az egykor 21 milliós birodalom virágzó fővárosát súlyosan érinti az, hogy most csak 8 milliós lakosságnak, csak csonka országnak vezetője. A 8 milliós ország alig tudja az 1 milliós főváros, hozzáképest magas arányú, értelmiségét is munkával ellátni és nincs szüksége annak olyan további fejlesztésére, amilyenre a régi, történeti nagy országnak volt. Emellett válságos időket él a főváros gyáripara, kereskedelme, alig van építkezés. Nincs többé oly felszívó ereje a vidék túlszaporulatára, mint azelőtt. Így odavándorlás útján az elszakított területek intelligenciájával is felduzzadt Budapest ma már alig növekszik. Fejlődésének másik útja a természetes szaporodás lenne, ez meg a születéseknek a fővárosban a vidékénél sokkalta gyérebb volta révén nem kielégítő: innen a születések gyérülésének a főváros fejlődése szempontjából fokozott jelentősége s a születési arány csökkenésének a mai Budapest gyarapodása szempontjából aggályos volta.

Általános emberi szempontból azonban nem tekinthető oly aggályos és káros jelenségnek a születési arány csökkenése. Nem az emberek minden határon túl való szaporítása, hanem az emberiség fenntartása és műveltségük emelése a fontosabb! Az emberiség számszerű fejlesztésének megvannak a maga határai. Előbb-utóbb csak bekövetkezik az abszolút túlnépesség. Egyes területek között persze ma még mindig nagy különbségek lehetnek s ma még csak bizonyos helyeken lévő relatív túlnépességről beszélhetünk. A földön lévő szerves anyagnak s a földön lévő szénnek, mint elemnek mennyisége azonban nem változtatható. Ennek pedig csak egy bizonyos hányada élhet s foroghat mint ember. Egy más része kell, hogy növény, állat, ásvány alakjában legyen, hogy az embernek táplálékul szolgáljon. Egy bizonyos

rubikonon túl az emberszaporításban úgy sem mehetünk. Ma már több mint 1800 millió ember él a földön, már ismét 300 millióval több, mint a nagy háború előtt. Vajjon meddig lehet még ezt a számot növelni? A születési aránynak a fehérfajnál szinte világszerte mutatkozó csökkenése egyik előjele, hogy nem soká! De általános emberi szempontból — ismétlem — nem is az emberiség határtalan szaporodása, hanem annak fenntartása, minőségének javítása, a kultúra terjesztése a fontosabb!

Általános emberi szempontból sokkal nagyobb bajok fenyegetik a kultúrát s a hosszú évezredek szorgos munkája által összehordott értékeket, anyagi és erkölcsi javakat, városokat, épületeket, műkincseket és embereket... Arra gondolok, hogy nagy világnézeti különbségek élnek sok milliós tömegek lelkében! Kelet- és Nyugateurópa két egészen különböző államéletet hord! A multtal szakító vörös gazdasági berendezkedés 130 milliós Oroszországa kiengesztelhetetlen gyűlölettel néz a történeti tradiciókhoz hív régi államokra s kiegyenlíthetetlen ellentétben áll a polgári világnézettel, vallással és erkölccsel. És jöhet majd egy nemzedék, mely már elfelejtette a világháború borzalmait s elhatározza magát a küzdelemre, amely aztán rombolóbb lesz minden eddigi háborúnál. Ha akkor nem lesz elég erőnk a szabados világnézetek leküzdésére, akkor nagy válság elé jut majd az emberiség mai kultúrája és akkor azután majd egyszer még megtörténhet, hogy a Themze partján leül a vándor, kezében ecsettel, hogy London romjait vázolja . . . Rövidesen megtörténhet, hogy egy véres háború és repülőgéprajok bombázása útján, rombadőlnek és majd romokban hevernek a mai kultúra szédületes termékei: a milliós világvárosok! . . .

Mindazonáltal nagy probléma a születési aránynak Európaszerte, sőt a fehér faj által lakott területeken mindenütt mutatkozó következetes folytonos csökkenése. Korszerű nagy kérdés ez s már e miatt is érdemes volt a születések statisztikáját tanulmányozni. Teljesen indokolt tehát a Fővárosi Statisztikai Hivatal jelenlegi igazgatójának, *Illyefalvi* J. Lajos-nak az az elhatározása, hogy a születések statisztikája külön kötetben behatóan tárgyaltassék. A csökkenést iparkodni fogunk minden oldalról megvilágítani. A mai születési arányokat a multtal egybe fogjuk vetni. Törekedni fogunk annak megállapítására, hogy az hol, melyik időszakban és miért volt intenzivebb, hol kevésbbé, hogy az orvoslás útjai meghatározhatók legyenek. Részletesen fogjuk vizsgálni a különböző néprétegeket, melyek kor, vallás, anyanyelv, foglalkozás, anyagi és társadalmi helyzet s más demográfiai ismérvek szerint megállapíthatók, hogy lássuk, hol fészkel a nemzetre káros s a főváros fejlődését akadályozó nagy baj rákfenéje. Egybe fogjuk vetni a csökkenést a halálozási arány hasonló csökkenésével, hogy lássuk, hogy ideig-óráig e miatt mégis mennyire marad fenn a természetes szaporodás régi aránya. A külföldi nagyvárosokkal, a hazai városokkal s a vidékkel való egybevetés meg azt célozza, hogy lássuk a budapesti születési arány visszafejlődését

a külföldhöz s az ország többi részeinek viszonyaihoz hasonlítva is, hogy lássuk annak mértékét nemzetközi és hazai összehasonlítások tükrében.

Mindezenkívül sok más probléma vár a születési statisztikában felderítésre. A nemzetközi összehasonlításoknak a számos nemzetközi statisztikai kongresszus ellenére is még számos akadályuk van. Érdemes a módszerbeli különbségek megvilágítása s a születési statisztika egységesítése útjának egyengetése is. A többi európai városokkal való egybevetés a legkülönbözőbb jelenségeknél láttatja, hogy ott is hasonló a helyzet; e mellett ezen összehasonlításoknak törvényerősítő, törvénypecsételő jellegük is van. Igen érdekes, hogy a fővárosi születéseknek ma már háromnegyed része nem az anya lakásán, hanem közintézetekben történik. A párizsi statisztikai hivatal igazgatója levelében épen most hívja fel figyelmem arra, hogy ez Párizsban is így van, nem tudva, hogy Budapesten hasonló jelenséget figyelünk meg. A törvénytelenek arányának a törvényeseknél nagyobb csökkenése nemzeti, erkölcsi és vallási szempontból is igen vigasztaló tünet, mert hisz a törvénytelen gyermek felnevelése, jövője korántsincs úgy biztosítva, mint a törvényeseké. A születések hónaponkint való megoszlásában elsősorban az évszakonkint váltakozó időjárás, a halvaszületések télen magas arányában a kedvezőtlen időjárás s a születés kedvezőtlen körülményei tükröződnek ismét vissza. Ám az egyes néprétegek között e szempontokból is nagy különbségeket fogunk látni. Az újszülöttek nemét illetőleg, a fiúszületések többletének a nagy háború után újból mutatkozó fokozódása, — egy már *Süssmilch* által felismert jelenségnek — egy régi statisztikai tételnek újabb bizonyítéka. A nemzetközi összehasonlítások is újból ráütik e szabályszerűségre a hitelesség bélyegét. Számos érdekes kérdés: a többes születések háború után való gyarapodása s a születések statisztikájában kor, vallás, anyanyelv, foglalkozás, anyagi és társadalmi helyzet szerint évről-évre mutatkozó számos eltérés. Látni fogjuk, hogy az alsóbb társadalmi osztályokban nem is maga a szegénység, hanem a széles néprétegekben mindig velejáró műveletlenség a nagy szaporaságuk igazi oka. Újból kiszámítjuk a natalitási tábla adatait is és egybevetjük a mult századra vonatkozó régi, *Kőrösy*-féle eredményekkel. Végül foglalkozunk a bejelentett elvetélések statisztikájával is, ezekkel a csonka adatokkal s itt is találunk szabályszerűségeket, minthogy a bejelentett s be nem jelentett abortusok is bizonyára arányban állanak egymással. A jelenségek legnagyobbrészét e mellett fejlődésében is végig fogjuk kísérni a mult századbeli régi, jó Budapesttől, nagyanyáink romantikus korszakától kezdve napjainkig.

Az elénk táruló sok szabályszerűség, a születési statisztikában mutatkozó számos törvényszerűség és okozati összefüggés, de a puszta, leíró jellegű fővárosi statisztikai adatok is, gyakran felvetik a kérdést, hogy hát minő módon lehet a bajokon segíteni. A jelenségek orvoslásának módjára azonban nem — vagy csak alig — térünk ki. Minden vizsgálódásunkban megmaradunk

a célzatosság nélkül lévő, tiszta tudomány mellett. A jelenségek leírása s a szabályszerűségek megállapítása a statisztikus feladata. Tudatosan nem foglalkozunk a leírt helyzet s a vizsgált születésstatisztikai jelenségek javításának módjaival! Szándékosan nem foglalkozunk a népességi politikával! Megmaradunk statisztikusnak!

1. §. A születési statisztika forrásai; az adatgyűjtés módszere.

A születési statisztikának Budapesten ma két forrása van: az egyik a szülésznők által minden egyes elvetélésről és szülésről kitöltött »*szülésznői bárca*« (lásd az 1. táblázatot), a másik az anyakönyvvezetők által szolgáltatott s minden érett újszülött megszületéséről külön kiállított »*születési lap*«. (Lásd a 2. táblázatot.). Az országos statisztikának, vagyis a m. kir. Központi Statisztikai Hivatalnak, hazánknak a fővároson kívül fekvő többi, vidéki részeire vonatkozó adatgyűjtésében — vagyis a vidéki városokra vonatkozólag is — ezzel szemben csak egy felvételi lapja van. Ez egy »*születési lap*«, mely a fővárosnál használttól — amint azt alább részletesen ismertetni fogjuk — több tekintetben különbözik. (Lásd a 3. táblázatot.) A feldolgozást mindazonáltal a Fővárosi Statisztikai Hivatal is csak egy lappal végzi, tudniillik minden egyes születés adatait egy lap foglalja magába, azért, mert a szülésznői bárca kérdéseire adott válaszokat a fővárosi születési lapon alul hagyott hat üres rovatba a fővárosi hivatal mindig átmásolja. A főváros születési statisztikája mindezek szerint bővebb, mint az országos, mert az eredetileg is bővebb s a szülésznői bárcákon gyűjtött adatokkal még tovább kiegészített születési lapja több olyan feldolgozásra ad alkalmat, (például elvetélések statisztikája, a születés sorszámára vonatkozó kérdés, a születés napjának tudakolása, az országos ugyanis csak a hónapot kérdi stb.) amilyen feldolgozást az országos statisztika megfelelő adatgyűjtés hiányában nem is végezhet. Bővebb azonban azért is, mert az országos statisztika a felvett ismérveket sem kombinálja oly gazdagon, mint a fővárosi. (Például a születések hónapok szerint való megoszlása a szülők vallása szerint részletezve, vagy a születéseknek nemcsak a születés helye, hanem az anya lakása szerint való részletezése, vagyis az idegen születések kimutatása stb.) Bővebb azért is, mert az országos statisztika a születési lap némely kérdését, például a 11-iket, mely a talált gyermekekre s a nyilvános intézetben történt születésekre vonatkozik, sohasem dolgozza fel. Ezzel szemben a fővárosi statisztika ezt is rendszeresen feldolgozza és külön részletezi a közintézetekben s magánlakásokban történt szüléseket törvényesség, élve- és halvaszületés s nem szerint is stb. Ilyképen a fővárosi születési statisztika csak a rendes, folyó feldolgozásokat említve is bővebb, nem is szólva az egészen rendkívüli feldolgozásokról. Rendkívüli feldolgozások pedig a Fővárosi Statisztikai

1. Budapest székesfőváros statisztikai hivatalánál jelenleg használatos

szülésznői bárca.

Budapest székesfőváros statisztikai hivatalához.

Népmozgalmi statisztika az 1902. évi 119.864. sz. belügyminiszteri rendelet alapján.

Áll. anyakönyvi kerület: .....

Az atya neve: .....

anyakönyvi szám: .....

(Az anyakönyvvezető által töltetik ki.)

lakása: .....ker., ... utca .....szám

Szülésznői bárca

minden élveszületett törvényes gyermekről.

Többes születéseknél minden gyermekről külön bárca állítandó ki.

1. A gyermek a terhesség hányadik havában született? .....
2. Élt-e még a születést követő 24 óra alatt? .....
3. A házasság mikor köttetett? ..... 1 ..... év ..... hó ..... n
4. *A házasság megkötése óta az újszülöttön kivül élve* született hány fiú? .....

   hány leány? .....
5. Ezek közül *(az újszülöttön kivül)* most is életben van még hány fiú? .....

   hány leány? .....
6. Szült-e már az anya holt gyermeket? .....

Állami anyakönyvi hivatal pecsétje

Budapest, 192 .....

A szülésznő neve: .....

lakása: .....

Ilyen mintát kapni: a kerületi elüljáróságnál, minden állami anyakönyvi hivatalban, úgyszintén a székesfővárosi statisztikai hivatalban, VIII., Főherceg Sándor-utca 8.

☞ Ezt a bárcát a szülésznő tölti ki. A kitöltött bárcát a születés bejelentésekor, illetve anyakönyvi bejegyzésekor az állami anyakönyvvezetőnek kell átadni.

2. Budapest székesfőváros statisztikai hivatalánál jelenleg használatos születési lap.

Anyakönyvi kerület.

Születési lap.

1. A szül. anyak. bejegyzés f. száma: .....

2. A gyermek *élve* vagy *halva* született.

3. Származása: *törvényes — törvénytelen.*

4. A gyermek családi és utóneve:

.....

5. A törvényes (v. a gyermekeket elismerő *természetes*) apára és az anyára vonatkozó adatok:

	Apa:	Anya:
a) Vallás	.....	.....
b) Állás, foglalkozás . .	.....	.....
c) Lakóhely	ker., ... utca ..... sz.	
d) Életkor, (betöltött évek)	.....	.....
e) Anyanyelv	.....	.....

6. A születés helye: ..... község.

7. A születés ideje: 19..... év ..... hó ..... n.

8. A gyermek neme: *fiú* vagy *leány.*

9. A gyermek vallása: *) .....

10. Ikerszületés esetén: *kettős, hármas, négyes* vagy *ötös.*

11. Észrevételek: *talált gyermek, valamely nyilvános intézetben született.*

*) Ha a gyermek vallása *szabályszerű* megegyezés alapján jegyeztetett be, a vallás bejegyzése mellé be kell írni, hogy „Megegyezés folytán."

A 2., 3., 8., 10. és 11. rovatokban a megfelelő szó aláhúzása által kell a választ megadni, az 5. rovatban pedig a megfelelő esetben a természetes szót aláhúzni!

A fővárosi statisztikai hivatal bejegyzései:

1.	.....	2.	.....	3.	1..... év	..... hó	..... nap.
4.	fiú ..... leány		5.	fiú ..... leány		6.	.....

3. A m. kir. központi (országos) statisztikai hivatal által a vidéken jelenleg használt

születési lap.

Anyakönyvi kerület.

Születési lap.

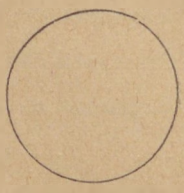

1. A születési anyakönyvi bejegyzés folyószáma: .....

2. A születés ideje: 192... év ..... hó.

3. A gyermek családi és utóneve:

.....

4. A gyermek neme: *fiú* vagy *leány*.

5. A gyermek vallása: *) .....

6. A gyermek *élve* vagy *halva* született.

7. A gyermek származása: *törvényes, törvénytelen*.

8. A törvényes (v. a gyermeket elismerő *természetes*) atyára és az anyára vonatkozó adatok:

	Atya:	Anya:
a) Állás, foglalkozás . .	.....	.....
b) Vallás	.....	.....
c) Életkor (betöltött évek)	..... éves	..... éves
d) Anyanyelv	.....	.....

9. A születés helye: ..... község.

9*a* Ha az anya nem helybeli lakos, lakóhelye? .....

10. Egyes vagy ikerszületés-e? *egyes, kettős, hármas, négyes* vagy *ötös*.

11. Észrevételek: *talált gyermek, valamely nyilvános intézetben született.*

*) Ha a gyermek vallása *szabályszerü* megegyezés alapján jegyeztetett be, a vallás bejegyzése mellé be kell irni, hogy „Megegyezés folytán".

A 4., 6., 7., 10. és 11. rovatokban a megfelelő szó aláhúzása által kell a választ megadni, a 8. rovatban pedig a megfelelő esetben a „természetes" szót aláhúzni!

Hivatalban gyakoriak. Ilyenek jelen dolgozat részére is készültek. (Például a szülők foglalkozási statisztikájának életkorukkal való kombinálása vagy a törvénytelen születések részletezése egyidejűleg az anya vallása, kora s az újszülött neme szerint stb.)

Annak az adatgyűjtési módnak, amellyel a születési statisztika jelenleg úgy a budapesti, mint az országos statisztikai hivatalnál készül, elméleti statisztikai szempontból az a lényege, hogy minden egyes születésről külön lapot, »*felvételi*« vagy »*egyéni*« lapot kell kiállítani. Ma a születési statisztikát kevés kivétellel már világszerte egyéni lapokkal végzik. A régi táblázatos rendszernek — mely táblázatokba több születés adatait foglalja össze s azokat így összefoglalva közli a statisztikai hivatalokkal — ideje már lejárt. A táblázatos, lajstromos rendszerrel szemben az egyéni lapoknak számos előnyük van. A lajstromok megmerevítik az észlelés anyagát. A lajstromokban összegezett eseteket ugyanis már nem lehet többé szétválasztani. Azokat nem lehet más módon, más alakban felhasználni. Az egyéni lapokból készült statisztikában ezzel szemben olyan irányú feldolgozást, olyan kombinatív csoportosítást is végezhetünk, amilyenek az észlelés alkalmával még nem állottak előtérben. A tiszta lajstromrendszernél ez lehetetlen. E rendszerrel gyűjtött anyag tovább már nem fejleszthető. A lajstromokkal olcsóbb az észlelés, de az eredmény szegényesebb, egyszerűbb. Alig egy pár tulajdonságot lehet egy lajstromon egymással összevetni, nagyobb számú ismérvek kombinációja már óriási terjedelművé teszi a lajstromot. Amikor nálunk az anyakönyvi törvény (az 1894. évi XXXIII. t.-c.) az addig a lelkészek által szolgáltatott lajstromok helyébe az állami anyakönyvvezetők által kitöltendő, jelenleg is használatban lévő születési lapot léptette, a születési lajstromoknak már közel kétszáz rovatuk volt. Ez persze e módszert nehézkessé teszi és nagyon növeli a lehetőséget, hogy rovattévesztés útján hibás adatokat jegyeznek be. E mellett épen a születési statisztikában vannak olyan tulajdonságok is, melyek részletes felsorolása a lajstromon alig képzelhető. Ilyen például a szülők foglalkozása a foglalkozások szinte kimeríthetetlenül változatos sokféle fajtája révén. Ezek csoportokba való foglalása nehézkes volna s az észlelőnek gyakran nem is volna meg a kellő jártassága a megfelelő csoport felkeresésére s e mellett önkényes felfogásának érvényesülése révén újabb hibák bő alkalma lenne. Amíg születési statisztikánk lajstromos rendszerű volt, addig erről és sok másról nem is volt országos statisztikánk. Hátránya a lajstromoknak az is, hogy a bejegyzett adatok helyességét alig lehet ellenőrizni. E táblázatos adatfeljegyzésnél általában csakis külső, formai ellenőrzésről lehet szó. Belső hibákra a lajstromokban csak ritkán jöhetünk rá, tudniillik csak akkor, ha a hibák oly nagyok, hogy a végeredményben is kifejezésre jutnak. Ekkor is igen nehéz a kijavításuk. Egyetlen előnyük a lajstromoknak, hogy olcsóbbak. Oly nagyfontosságú adatgyűjtésnél azonban, mint amilyen a születések statisztikája, ez a lajstro-

mok számos hátránya miatt, ma már tekintetbe nem jöhet s a születések épen úgy mint a halálozások, valamint a népességi statisztika azon legfontosabb ágai, ahol a jelenségek beható és pontos ismerete a legnagyobb jelentőségű, ma már világszerte egyéni lapokon gyűjtetnek.

Hazánkban a születési statisztikát az 1895. év október hó elseje óta készítjük egyéni lapok alapján. Ekkor lépett életbe az állami anyakönyvvezetésről szóló — fentebb már említett — törvény. Ezelőtt az adatokat — úgy a születésekre, mint a halálozásokra vonatkozókat is — az egyházi anyakönyvek alapján a lelkészek szolgáltatták és pedig nem egyéni lapokon, hanem lajstromok és összefoglaló kimutatások útján. A felvételi füzeteket a keresztény felekezetek lelkészei illetékes egyházi főhatóságuk útján, a zsidó anyakönyvvezetők pedig a törvényhatóság közvetítésével kapták meg. Az anyakönyvi törvényt megelőző ezen időben születési statisztikánk — s általában az egész népmozgalmi statisztika — igen kezdetleges volt. Budapesten ugyan már 1888-ban (december 15-től kezdve) megindul a születési statisztika különleges fővárosi forrása, tudniillik életbe lépnek a szülésznői bárcák. Ez azonban mindössze csak azt jelenti, hogy a fővárosban hét évvel előbb szűnt meg a régi kizárólagos lajstromos rendszer, mert e bárcák — mint alább részletezni fogjuk — több hiányát pótolták a fővárosi lajstromos statisztikának. E lajstromos kimutatások, vagy felvételi füzetek, amelyeket a mult században a lelkészeknek ki kellett állítaniok és a törvényhatóságok — Budapesten a kerületi elüljáróságok — útján az országos, illetve a fővárosi statisztikai hivatalhoz be kellett terjeszteniök, csak a legszükségesebb kérdésekre szorítkoztak és nehézkes rendszerűek is voltak. Hiába javították ezeket több ízben. Az nem segített. A rendszer volt hibás. Hiába lépett már 1876-ban némileg részletesebb, a tudomány s a kor követelményeinek megfelelőbb adatgyűjtés életbe, hiába szaporodtak a lajstromok rovatai a kilencvenes évek közepéig — mint említettük — közel kétszázra, a lajstromos rendszer mégis mindvégig csak nagyon korlátolt és további fejlesztésre képtelen anyagot nyujtott a statisztikusoknak.

Az egyházakra támaszkodó e régi lajstromos rendszernek e mellett egy másik nagy hibája volt: az adatgyűjtés nehézkes lassúsága. Ennekfolytán nem is annyira a fővárosi, mint inkább a központi statisztikai hivatal évről-évre csak igen elkésve jutott ahhoz, hogy az egyes járások és azután az egyes megyék népmozgalmi adatait a felekezetek szerint összeállíthassa s azokból országos összegeket alkothasson. Az egyházi anyakönyvvezetők összeállított kimutatásaikat ugyanis minden évben csak egyszer — és pedig az előző évre vonatkozólag mindig január hó végéig — tartoztak a szolgabírói, városokban a polgármesteri hivatalokhoz beküldeni. Innét azok a törvényhatóságokhoz, Budapesten a kerületi elüljáróságoktól a városházi központhoz tétettek át. A törvényhatóságoknál összegyűlt felvételi füzetek egykoron aztán az úgynevezett »statisztikai bizottságokhoz« kerültek meg-

vizsgálás végett s innen mindig február hó végéig voltak beküldendők a statisztikai hivatalokhoz. A statisztikai hivatalok az egyes lelkészek által kitöltött füzeteket pontos számbeli átvizsgálásnak vetették alá. A hibásan kiállítottakat, melyek száma a régi rendszer mellett évről-évre több száz volt, egyenesen az illető egyházi anyakönyvvezetőknek küldték vissza. A fenti határidők be nem tartása, de még inkább az utólagos helyesbítések miatt előállott késedelmek ezt a régi eljárást nagyon nehézkessé és hosszadalmassá tették. Minő más ütemben folyik ma a születési statisztika, amikor az egész országból minden hónapban felterjesztik a havi anyagot az országos statisztikai hivatalhoz! A fővárosnak meg épen »heti« kimutatásai is vannak.

Az egyházi anyakönyvvezetők nagy megterhelése mellett, a jelzett hosszadalmassággal és lassúsággal készült, régi, lajstromos születési statisztikánk különösen az országos statisztikában volt hiányos. Nem terjedt ki az országos statisztika sok oly demografiai jelenségre, melyek pedig úgy tudományos, mint gyakorlati szempontból elsőrendű jelentőséggel bírnak. Csak a főbb születésstatisztikai s ezzel kapcsolatos hiányokat említve:

1. Hiányzott az újszülöttek szülőinek foglalkozására vonatkozó minden felvilágosítás, ami pedig a társadalmi statisztika egyik legkezdetlegesebb előfeltétele. Miután a foglalkozások számbavétele a népmozgalmi statisztika többi ágaiban is hiányzott, a szaporaságnak egyes foglalkozások és osztályok szerint való különbözőségéről semminemű tájékozást sem kaptunk.

2. Hiányzott a házasságok termékenységének, a családok gyermekbőségének megítélésére szükséges alap, mert a régi egyházi eredetű statisztika lajstromai az újszülötteket a házasságból már korábban született gyermekek számával semminemű viszonyba nem hozta.

3. Hiányzott a szülők korának, de a házasság tartamának megkérdezése is, minélfogva a születés gyakoriságának a szülők korától s a házasság tartamától való függése a régi statisztikában nem kísérhető figyelemmel.

4. Hiányzott a szülők nemzetiségének tudakolása. A nemzetiségi és faji jelleg, az anyanyelv kérdezése utján pedig kétségtelenül egyike a leglényegesebb demografiai tulajdonságoknak. Ez vezet a különböző nemzetiségek különböző természetes szaporodásának megismerésére, mely a magyar nemzeti egység és összeolvadás tekintetéből nagyfontosságú.

A főváros születési statisztikája nem volt ilyen szegény egészen az állami anyakönyvvezetés életbeléptéig, hanem — mint már említettük — azt hét évvel megelőzőleg már kibővítette *Kőrösy* az ő szülésznői bárcáival. A születési egyházi feljegyzéseknek a demológia érdekében való jobb kihasználása céljából *Kőrösy* már az 1872. évi szentpétervári kongresszuson, a Nemzetközi Statisztikai Kongresszusban való első részvétele alkalmával javasolta, hogy a születési anyakönyv a házasság szaporaságának felismerésére alkalmas rovatokkal is kibővíttessék. Tervének sikerült *Farrt* és *Levasseurt* is megnyernie s a kongresszus határozatot hozott, hogy célszerű a születési

anyakönyvekben feljegyezni azon évek számát, amióta a gyermek anyja házasságban él, valamint gyermekeinek számát a halvaszülöttekkel együtt s az ikerszületések kiemelésével. Végül célszerű a kevert népességű államokban az anya nemzetiségének feljegyzése is.

A születési statisztikai adatgyűjtés tökéletesítésére irányuló ezen terveit azonban épen a fővárosban csak nehezen tudta keresztülvinni. 1882-ben a Fővárosi Statisztikai Hivatal részéről e tárgyban a főváros tanácsát is megkereste, hogy az tenné meg a szükséges lépéseket, hogy a születési anyakönyvek ilymódon való kibővítését a hitfelekezetek végrehajtsák. A javaslat azonban a tanács ügyiratai között is hat évig pihent, mert végrehajtásának számos közigazgatási nehézsége volt. A hitfelekezeti anyakönyvek miként való vezetése nem is a tanácstól, hanem az egyházi hatóságoktól függött.

1888-ban végre Budapest tanácsa, hogy az egyházi anyakönyvek megváltoztatásának számos nehézségeit kikerülhesse, azon módozatot fogadta el, hogy a szülésznők épúgy köteleztessenek a Fővárosi Statisztikai Hivatalhoz minden szülésről egy külön bárcát beküldeni, amint azt a halottkémek már évek óta teszik minden halálozási esetben. Ebbe a bárcába (lásd a 4. táblázatot), mely már 1888 december 15-én életbelépett, *Kőrösy* felvette nemcsak a szentpétervári kongresszus határozatának megfelelő kérdéseket, hanem más, a szülők foglalkozását szintén tudakoló rovatokat is.

A fővárosi statisztikában a *Kőrösy* által így 1888-ban életbeléptetett s a következő évben újból módosított szülésznői bárca (lásd a 4. táblázatot) a lajstromos egyházi statisztika hiányainak egynémelyikét ugyan pótolta, de nem teljesen. A születéseknek egy részéről ugyanis szülésznői bárca sohasem érkezett be. A lelkészek mindig több születést jelentettek, mint ahányról *Kőrösy*-nek szülésznői bárcája volt. Például az 1889. év első felében 6213 törvényes szülés fordult Budapesten elő s azok közül csak 5716 esetben érkeztek be a bárcák. (Lásd *Kőrösy:* A fővárosi születési statisztika újjáalakítása. Bp. 1890. I. 1.) a későbbi években a szülésznői bárcák beérkezési aránya ugyan megjavult, de számuk sohase érte el a szülések teljes számát. Ezek a szülésznői bárcák e mellett csak a törvényes szülöttekre terjedtek ki. A törvényteleneket régebben titoktartás is védte. Ezek csak a lelkészek előtt voltak ismeretesek. A bárca főcélja mindazonáltal igen méltánylandó. Ez a szaporaság pontosabb felvétele volt s ezt el is érte. Ezenkívül a bárca számbavette az elvetéléseket is. Megkérdezte, hogy az újszülött a házasságnak hányadik gyermeke, amit a fővárosi születési statisztika most is számbavesz, az országos azonban még ma sem tudakol.

Az a kérdés, hogy egy gyermek hányadik, háromféleképen tehető fel: 1. az atyára, 2. az anyára is, 3. a házasságra nézve. A válasz attól is függ, hogy az elvetéléseket, a holtan szülötteket s a többes szülötteket hogyan

4. Budapest székesfőváros statisztikai hivatalánál 1888-ban életbeléptetett s 1889-ben módosított, ma már nem használt, régi

szülésznői bárca.

A fővárosi statisztikai hivatalhoz.

Az anya lakása: ..... ker., ... utca ..... szám ..... ajtó.

Szülésznői bárcza.

A szülésznő által minden *törvényes* születés után kitöltendő.
(Többes szüléseknél minden gyermek számára külön bárcza.)

1. A gyermek született 18 ..... hó ..... napján ..... órakor és pedig: éjjel ? délelőtt? délután? este? (a megfelelő szó aláhuzandó.) *Élve?* .....
2. Hányadik *szülés* ezen házasságban? (megelőző holtan születéseket és elvetéléseket nem számítva és a többes születéseket is csak egynek számítva.) .....
3. Egyes szülés? vagy iker? vagy hármas? (a megfelelő szó aláhuzandó.)
4. A gyermek a terhesség hányadik havában született? ..... Neme? ..... Élt-e még a születést követő 24 óra alatt? .....
5. A házasság köttetett 18 ..... év ..... hó ..... napján.
6. Az újszülött *ezen* házasságnak hányadik élveszületett gyermeke? ..... és pedig: hányadik fiú? ..... hányadik leány? .....
7. *Ezen* eddig élve született *gyermekek* közül a szülés idejében (az újszülöttet be nem számítva) hány volt még életben? .....
   A 6. és 7. kérdésnél az élveszületett ikrek, hármasok stb., 2 ill. 3-szorosan számítanak.
8. Az atya kora? ..... foglalkozása? .....
9. Az anya vallása? ..... kora? ..... Volt-e már előbb is férjnél? ..... Foglalkozása? (ha önálló foglalkozással bír) .....

Anyakönyvi hivatal pecsétje

Budapest, 18 ..... évi ..... hó ..... napján.

A szülésznő aláírása: .....

lakása: .....

Ilyen mintát *díjtalanul* kapni: a kerületi elöljáróságoknál, minden anyakönyvi hivatalban, úgyszintén a fővárosi statisztikai hivatalban (V., Deák Ferencz-utcza, Vigadó-épület).

számítjuk be. A fővárosi statisztika akkor, 40 évvel ezelőtt, a következőképen döntött:

1. A szülések sorszámát az élveszülések után állapította meg. Az elvetéléseket s a holtan szüléseket e sorszám megállapításánál mellőzte.

2. A kivételes természetű többes szüléseket csak egy szülésnek számította.

3. Csakis a relatív szaporaságot tudakolta, vagyis csakis arra a házasságra vonatkozólag kérdezte, hogy hányadik a szülés, amelyből a gyermek származott.

Azért, hogy a szülések sorszáma mellett a gyermekek számáról is bírjon tudomással, felvette a szülésznői bárcára azt a kérdést is, hogy az újszülött ezen házasságnál hányadik élveszületett gyermek. Azonban az előbb előfordult halvaszületések és elvetélések ezen születési sorszám megállapításánál szintén számon kívül maradtak.

Ilyképen a fővárosi születéseknek a szülésznők bárcáin alapuló régi statisztikája — a szaporasági sorszámnak az utolsó házasságra szorítkozó ilymódon történő megállapításánál — egy igen tanulságos kérdésre azonban nem tudott válaszolni. Ez az a kérdés, hogy átlag hány gyermeket szült egy házas nő különböző életkorában és hogy hány gyermeket szült összesen. Ezek a kérdések országosan csak 1903-ban lettek tökéletesen megoldva, amikor a gyermekek összes számára vonatkozó kérdés a szülésznői bárcákról átkerült a nők halálozási lapjára.[1])

Ez a *Kőrösy*-féle módosított szülésznői bárca jóval bővebb volt, mint a ma használatban lévő. (Lásd az 1. és a 4. táblázatot.) A gyermek nevét nem tudakolta, mint ahogy a szülésznői bárcán azt ma sem kérdjük. Ezáltal a bárcának tisztán statisztikai célja még inkább kitűnik. Bővebb volt a mainál azonban annyiban, hogy megkérdezte a születés óráját is s a napszakát, hogy éjjel, délelőtt, délután vagy este történt-e az. Ezt ilynemű előnyomott szavak aláhúzásával szintén fel kellett tüntetni. A régebbi szülésznői bárcák (1889 előtt) azt kérdezték, hogy vajjon a gyermek éretten jött-e a világra. Ez különféle felfogásra nyujthatott alkalmat. Ezt már 1889-ben *Kőrösy* azon kérdéssel pótolta, hogy a gyermek a terhesség hányadik hónapjában született. Nemzetközi megállapodás szerint a 28. hét után született gyermekeket éretteknek kell tekinteni. 1895-ig nálunk a 6. hónap volt a korhatár. Innen kezdve 7 hónapot kívánt meg a statisztika. Megkérdezte e szülésznői bárca az anya vallását, ma a gyermek vallását kérdezzük. Az atya kora, foglalkozása, valamint az anya kora értékes kérdések voltak akkoriban, mert ilynemű statisztikát a lelkészi lajstromok nem nyujtottak. Ma már hiányzanak ezek a szülésznői bárcákról, de megvannak a születési lapon. Érdekes, a mai statisztikából hiányzó kérdés volt a régi szülésznői bárcán az is, hogy az

[1]) A fővárosi tanács Budapesten már 1926-ban engedélyt adott arra, hogy e kérdések a halálozási lapon feltétessenek.

anya volt-e már előbb is férjnél. Így a születésnél is lehetett statisztikát készíteni arról, hogy az újszülött protogam vagy palingam házasságból származott-e. Ezt *Kőrösy* az újszülöttek nem szerint való megoszlásának ilyirányú statisztikája végett kérdezte.

Ilyképen a szülésznői bárcák segítségével a fővárosi statisztikában, az állami anyakönyvvezetés behozatalát két évtizeddel megelőzőleg, már számos oly statisztikát lehetett készíteni, amilyenről az országos statisztikában akkor még szó sem lehetett. A szülésznői születési bárcákkal ugyanis a következő feldolgozások voltak végezhetők:

A) *A szaporaság észlelése.*

1. A törvényes szaporaságnak (a házasságok termékenységének) függése a szülők korától általában (natalitási tábla).
2. Ugyanaz egyes hitfelekezetek szerint. } (Termékenységi táblák.)
3. Ugyanaz főbb kereseti ágak szerint. }
4. A hosszabb időköz után még életben maradt gyermekek számának megállapítása (szaporodási táblák).

B) *Az újszülöttek nem szerint való megoszlásának statisztikájánál.*

5. A szülők korának befolyása a fiúszületések többletére.
6. A foglalkozás esetleges befolyása a fiúszületési többletre.
7. A fineműek aránya az első- és a később szülötteknél.
8. A fiú- vagy leánytöbbletet mutató családok statisztikája.

C) *A szülések időbeli eloszlását illetőleg.*

9. A szülések naponkénti kimutatása (születési kalendárium).
10. A születések eloszlása a nap egyes óráira (születési horárium).

D) *A korán és életgyengén szülöttek statisztikája.*

11. A koraszülésekre befolyással bíró mozzanatok tárgyalása.
12. Ugyanaz az életgyengén szülöttekről.

E) *A többes szülések statisztikája.*

13. A többes szülésekre befolyással bíró mozzanatok tárgyalása.

F) *A holtan szülöttek statisztikája.*

14. Nem- és időbeli megoszlás tekintetében, mint *B)* és *C)* alatt.
15. A lakás magasságának befolyása, pince, földszint, I., II. és i. t. emelet szerint.

16. Az anya korának befolyása.
17. A vagyonosság befolyása.
18. A terhesség hónapja szerint való részletezése.

E feldolgozások némelyikét a fővárosi statisztikai hivatal ma már nem végzi, pl. elhagyta a szülési óra megkérdezését, a holtan szülötteknek a lakás magassága szerint való feldolgozását s néhány éve a vagyonosság szerint való feldolgozást is. Az országos statisztikai hivatal nem kérdi a terhesség korát s ezért ott az említetteken kívül nincs elvetélési statisztika sem, vagyis a *D)* pont alatti, a korán és életgyengén szülöttekre vonatkozó feldolgozások is hiányzanak, nemkülönben a születések naponként való kimutatása.

Az 1894. évi anyakönyvi törvény (1894. évi XXXIII. t.-c.) életbelépésével a születési statisztika — mint fentebb említettük — nemcsak az adatszolgáltatók személyét illetőleg változott meg, hanem ennél sokkal nagyobb fontosságú reformon esett át: a vonatkozó adatokat már nem lajstromokon, hanem egyéni lapokon gyűjtöttük. A születési statisztika egyéni lapját: »születési lap«-nak nevezzük. Ez kezdetben kétféle volt. Külön lap szolgált az élveszülöttek és külön lap a halvaszülöttek bejelentésére. Ezek a nyomtatvány színe által is különböztek egymástól. Az élveszülötteké *zöld*, a halvaszülötteké pedig *sárga* színű volt. A kérdésekben pedig az az eltérés volt, hogy míg az élveszületéseknél a gyermek hitfelekezetét is megkérdezték, addig a halvaszületéseknél ez a kérdés természetszerűleg elmaradt. Ezzel szemben a halvaszülötteknél megkérdezték, hogy az anya részesült-e a szülés alatt *a)* orvosi, *b)* szülésznői segélyben. Ez a kérdés meg az élveszülöttek lapjáról hiányzott. Az országos statisztikában ma már ez utóbbi kérdés nincs meg, a fővárosiban is csak részleg, t. i. a szülésznői bárcákkal a szülésznői segély számbavételtik, de az orvosi nem. 1897 január 1-én a születési statisztikai észlelésre szolgáló lapoknak ez a kétfélesége megszünt. Innen kezdve az élve- és halvaszületésekről csak egyféle lapot kellett kiállítani. Az 1897-ben életbeléptetett új születési lap azonban tartalmilag tovább bővült, amennyiben elkülönítve kérdezte a születés helyét s az anya lakóhelyét. Kérdést tett fel a szülésnél közreműködő bábára is. Megkérdezte, hogy okleveles-e? Megkérdezte, hogy a szülő nő orvosi segélyben részesült-e? Törvénytelen származásnál kérdezte az anya családi állapotát is. Megváltozott a kérdések sorrendje is. Jobban igazodott az anyakönyv rovataihoz, mint az előbbi lapoké.

A főváros s az ország statisztikájának viszonyát az új rendben az 1895. évi belügyminiszteri rendelet szabályozta (80.795/IV. c. sz.), mely az anyakönyvi törvényt életbeléptette. Ez a rendelet a fővárosi statisztikai hivatal kötelességévé tette, hogy a születési (ált. népmozgalmi és egyéb) statisztika feldolgozását elkészítse, melyek az országos statisztika részére

megkívántatni fognak. Innen az országos statisztika részére készített feldolgozás számos oly szempontra terjed ki, melyeket a születésekre és esketésekre vonatkozólag azelőtt a fővárosban nem volt lehetséges figyelembe venni; ám a községi közigazgatás s a községi élet különleges szempontja, részben tudományos búvárkodások céljára mindig voltak a fővárosi statisztikai hivatalnak olyan feldolgozásai is, melyek még az országos statisztikából hiányzanak. Ezeket fentebb már nagyrészt említettük is. Ilyenek az említetteken kívül még a kor és családi állapot kombinatív feldolgozása, ilyen a törvénytelen születéseknek családi állapot szerint *Kőrösy* idejében történt külön részletezése. Ilyen a fővárosi kerületek szerint való részletezés, amelyet a legkülönbözőbb népmozgalmi ismérvekkel kombinálnak. Említettük, hogy a fővárosi statisztika megkérdi a születés sorszámát s a terhesség korát is. Ezen ismérvek aztán az összes többi kérdésekkel kombinált oly új feldolgozásokra is adnak alkalmat, melyek az országos statisztikából mind hiányzanak.

A XX. század elején, nevezetesen elsőízben 1901-ben, aztán újra több változás történt a születési statisztikai lapokon. Ezen változások nagyrésze azonban csak az anyakönyvvezetők terhének könnyítését célozta. Elmaradtak azok a kérdések, amelyek anyakönyvvezetés tárgyát nem képezték, melyek kevésbbé fontosak voltak s statisztikai szempontból sem voltak kihasználhatók. Így 1901 január 1-től kezdve a születési lapról elhagyatott a törvénytelen gyermek anyjának családi állapotát tudakoló (13. sz.) kérdőpont. E kérdést sok európai nagyváros (pl. Berlin, München, más német városok, a három külön statisztikával bíró svejci város: Bern, Basel, Zürich stb.) ma is felteszi s igen érdekes statisztikára ad alkalmat pl. arra vonatkozólag, hogy a törvénytelen gyermekek mennyivel gyakrabbak hajadonoknál, mint özvegyeknél vagy elváltaknál. Két év mulva, 1903-ban a magyar születési adatgyűjtés és általában az egész népmozgalmi statisztika is újból több változáson ment át. Több évi tapasztalat vezetett csak rá arra, hogy a tudomány s a gyakorlat igényei miatt mily kérdések szükségesek s hogy mit lehet kérdezni, hogy az adat szolgáltatás az anyakönyvvezetőkre nézve minél kisebb megterheléssel járjon. Ezért 1903-ban ismét elmaradt több olyan kérdés, mely inkább csak az adatok ellenőrzésére szolgált s statisztikai tudományos szempontból nem látszott feltétlen szükségesnek. Ilyen pl. a gyermek hányadszülöttségére vonatkozó kérdés. Ezt pótolta a házas egyének halálozási lapjára felvett több kérdés, melyek a halál következtében megszünt házasság időtartamára s a született gyermekek számára és az életben maradt házastárs életkorára vonatkoznak. Ilyképen a házasságok termékenységére vonatkozó kérdések a »születési lap«-ról ekkor a »halálozási lap«-ra kerültek át. Ilyképen az anyakönyvvezetőknek munkája is csökkent, mert kevesebb a házas egyének elhalálozása, mint az összes születés. A házasságok termékenységére vonatkozó nyomozásukat így most kevesebb alkalommal kell

csak megtenniök. E mellett ez a változás a házasságok termékenységére vonatkozó adatgyűjtésnek lényeges tökéletesítésével is járt. Ezt a változást tudvalevőleg nagynevű hazánkfia, *Kőrösy* József, a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal ekkori igazgatója javasolta. *Kőrösy* 1905-ben a Nemzetközi Statisztikai Intézet londoni ülésén *Nicolai* termékenységi statisztikai javaslatának bírálata közben a termékenységre vonatkozó határozati javaslatot is terjesztett elő. Az ülés úgy határozott, hogy a népszámláláskor s a halálozási lapon is ajánlatos a termékenység megkérdezése a születési lapon lévő kérdésen kívül. Alább némely európai nagyváros születésstatisztikai adatgyűjtésének ismertetésekor látni fogjuk, hogy sok helyen ma is felteszik a termékenységi kérdéseket a születési lapon is. Nálunk a népszámláláskor feltett termékenységi kérdéseken kívül ma csak a halálozási lapon kérdezzük meg a házasságkötés évét, a házasságból született összes és külön az életben maradt gyermekek számát, végül az életben maradt házastársnak, az elhalt özvegyének életkorát. A születési lapon termékenységi kérdések ma nincsenek, a fővárosban is csak a szülésznői bárcán van némely hasonló kérdés. (Lásd az 1. táblán a 3—5. kérdést.)

A külső formát, a születési lap kitöltésének módját illetőleg fontos 1903. évi változás volt, hogy több kérdésnél a válaszszavak nyomtatásban felvétettek a lapokra. A választ egyszerűen csak a megfelelő szó aláhúzásával kell megadni. Ezáltal az anyakönyvvezetők munkája csökkent. A változás a központi feldolgozás szempontjából is előnyös volt. Az is megkönnyebbült és pontosabbá vált.

1903 óta a »születési lap« tartalmilag többé már nem változott. 1905-ben csak a kérdések sorrendje változott. Alkalmazkodott az anyakönyveknek már akkor elhatározott, de csak 1907-ben életbeléptetett egyszerűsítéséhez (1904. évi XXXVI. t.-c. az anyakönyvi módosító törvény), illetőleg az anyakönyvi rovatok sorrendjének ezzel járt megváltozásához. Ezóta mindmáig az a születési lap van életben, melynek mintáját fentebb közöltük. (Lásd a 2. és 3. táblázatot.) A feldolgozás különösen *Illyefalvi* alatt nyert sokat részletességében, nemcsak a születési statisztika terén, hanem a fővárosi statisztika összes ágaiban. 1926 óta Budapest székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve oly vaskos, hogy terjedelem tekintetében az összes európai városok hasonló természetű kiadványait mind felülmúlja.

Érdekes a születési statisztika módszerének nemzetközi összehasonlítása s a legnépesebb európai nagyvárosok születési lapjainak megtekintése is. Az adatgyűjtés módszere a számos nemzetközi konferencia dacára sem egyforma. Különbség van a lapokon lévő kérdésekben, a lapok színében, alakjukban, beterjesztésük módjában, annak és a továbbításnak időszakában, időpontjában. Sok város ma is kétszínű lapot használ, mint mi harmincegynéhány évvel ezelőtt, de nemcsak élve-halva, hanem más szempontok

szerint is van különböző színűség. A római vagy a berni (svejci) statisztika nem szerint különböző színű (Rómában fiú fehér, leány vörös, Svejcben fiú fehér, leány sárga), a müncheni törvényesség szerint (törvényes fehér, törvénytelen sárga). A párizsi a születés helye szerint különböző színű, az intézetben születetteké sárga, a magánlakásbeli születések lapja pedig vörös. A kérdések néhol bővebbek, számosabbak, másutt meg szegényebbek, mint nálunk. A nagyvárosok kérdőlapja rendszerint bővebb, mint az illető országbeli s többnyire rövidebb időközökben dolgoztatik is fel. Néhol, még igen nagy városokból is, egyik-másik legfontosabb feldolgozás is hiányzik, pl. Londonból a halvaszületéseké, ma Moszkvából s az ukrán városokból a törvénytelen születéseké. Az egybevetések igen tanulságosak a budapesti lap reformjára vonatkozólag is.

A wieni születési lap (lásd az 5. táblát) a budapestinél bővebb, egyrészt azért, mert itt nincs külön szülésznői bárca s így azok a kérdések, amelyek a mi fővárosunkban a szülésznői bárcán tétetnek fel (pl. terhességi, itt magzatinak nevezett kor, a magzat érettsége), itt a születési lapon kérdeztetnek. Vannak azonban a wieni lapon érdekes, követésreméltó kérdések is, így az apa betegpénztári tagságát, hovátartozandóságát kérdező, meg az anya családi állapotára vonatkozó, aminek előnyéről már megemlékeztünk. Kevesebb a mai wieni születési lap a budapestinél abban, hogy nem kérdi a szülők korát, vallását, anyanyelvét, sem a gyermek vallását. A wieni anyakönyveket azonban csak a felekezeten kívüliekre vezeti világi, a többiekre vonatkozólag ma is az egyházi hatóság. Így a beérkezett lapok küldőjéről a vallást a statisztikai hivatalok mégis tudják. Wienben a beterjesztés nem havonkint történik, mint nálunk, hanem csak negyedévenkint.

Wienben a bábák magát a születési lapot (lásd az 5. táblát) töltik ki s azt Wien városa egészségügyi hivatalába (12. tanácsi ügyosztály) küldik be. Ha intézetben történt a szülés, akkor — úgy mint nálunk — az intézet köteles annak jelentésére. Nálunk, magánlakásban történt születéseknél ezzel szemben elsősorban a törvényes atya köteles a bejelentésre s a bába, csak az apa akadályoztatása esetén, másodsorban köteles. Az anyakönyvi törvény értelmében, 3. a születéseknél segédkezett orvos, 4. mindazok, akik a születésnél jelen voltak, 5. az, kinek lakásán a születés történt, szintén kötelesek. Ezenkívül bejelentésre kötelezett, 6. az anya, mihelyt erre már képes. Nálunk a sorrendben utóbb nevezettek bejelentésre csak akkor kötelesek, ha megelőző kötelezett vagy nincsen, vagy pedig akadályozva van a bejelentés megtételére.

A berlini születési lap (lásd a 6. táblázatot) is részben csak azért részletesebb a budapestinél, mint a wieni, mert Wienhez hasonlóan, Berlinben sincs minden egyes születésre vonatkozólag kiállítandó s statisztikai feldolgozás alá vont külön szülésznői bárca. Így Berlinben is a születési lapon szerepelnek azok a kérdések (pl. házasság tartama, születés sorrendje,

5. A jelenleg használatban lévő wieni születési lap.

Születési jelentés.

Minden újszülöttről külön lapot kell kitölteni, ennélfogva ikreket két lapon kell jelenteni.

Felekezeten kívül álló szülők gyermekeiről a városi tanács 50. osztályába is kell egy második lapot küldeni.

Kérdés	Felelet
1. Az újszülött állapota (születéskor) *)	Élve Halva **) (nem) érett magzati kor ..... holdhónap
2. Az újszülött neme? *)	**) Fiú Leány Ismeretlen
3. Származás	**) törvényes, törvénytelen
4. *a)* A gyermek anyjának neve és lakása *b)* Családi állapota	..... **) hajadon, férjes, özvegy
5. *a)* A férjnek (a gyermek atyjának) neve és foglalkozása, esetleg lakása *b)* Pénztári hovátartozása	.....
6. Hol született a gyermek? { Kerület: ..... Út (utca, tér), házsz. Lépcső, emelet, ajtószám	
7. Mikor született a gyermek? Dátum / óra	.....
8. A szülésznő neve	
A szülésznő lakcíme ..... (Kézírást, nem pecsétet!)	
*) Élveszülöttnek azt a gyermeket kell tekinteni, aki a szülés után még lélekzett, ha erre rá nemsokára meg is halt. **) Meg nem felelő kihuzandó.	A szülésznő (orvos) egyéb közleményei:

Wien, 19..... Aláírás (pecsét)

_____

terhesség kora stb.), amelyek Budapesten a szülésznői bárcán vannak. Több a budapesti annyival, hogy épen úgy mint a wieni s több más nagyváros születési lapja, megkérdi az anya családi állapotát s hogy a foglalkozásnál bizonyos válaszok előnyomásával segíti a szabatos választ. Különleges a német viszonyokra vonatkozó megjegyzés, hogy vajjon német tengerjáró hajón született-e a gyermek? Fiume elvesztése óta nekünk — sajnos — nem kell hasonló kérdésről gondoskodni. Több a berlini még azzal is, hogy a születés időpontjánál, annak óráját is megkérdi. Kevesebb a berlini lap a miénknél azzal, hogy nem kérdi a gyermek vallását, csak az apáét s az anyáét, nem vezetett statisztikát azokról a megegyezésekről, amelyet vegyes házasságoknál a gyermek vallására nézve kötnek. A magyar statisztikákat egyébként minden népmozgalmi és népszámlálási adatgyűjtésnél különösen jellemzi a vallási és nemzetiségi viszonyok beható vizsgálata.

Berlinben a bábák így nem is küldenek minden szülésről bárcát, de azért naplót kötelesek vezetni azokról. E naplóban az újszülött testméreteire (hossz, súly, fejkörfogat stb.) is vannak rovatok s ennek alapján anthropometriai statisztikára is módot nyujtanak. Külön jelentést kell küldeniök azonban a bábáknak, Berlinben is, az első életnapon elhalt, általuk levezetett szülésből származó gyermekről.

A müncheni születési lap hasonló a berlinihez abban, hogy a Budapesten is feltett kérdéseken kívül szintén megkérdi a születés óráját s az anya családi állapotát. Ez utóbbit azonban csak a törvénytelen gyermekekre nézve jegyzi s ezeknek Münchenben külön sárga lapjuk van, nem fehér felvételi lapjuk, mint itt a törvényeseknek. A törvénytelenekről Münchenben feljegyzik a nagyszülők nevét, lakását s némely személyi adatát pl. foglalkozását is. A gyermek vallását, mint általában a német statisztikák, úgy a müncheni sem jegyzi, mint ahogy a berlini, wieni stb. más nagyvárosok születési lapjai sem kérdik. A bábák Münchenben is jelentést tesznek, de ez itt csak a rendőrségre megy s ezek a bárcák itt nem kerülnek statisztikai feldolgozás alá.

A párizsi születési lap ma háromféle; kétféle az élve s egy a halvaszülöttek jelentésére. Sárga színű lap szolgál Párizsban az intézetben születettek jelentésére és ugyanolyan, de vörös az anya lakásán történtekre. (Lásd a 7. táblázatot.) Ezenkívül van a halvaszülöttekre vonatkozó, amelyet három napon be ül kell kitölteni s amelyen a kérdések száma kevesebb, mint az élveszülöttekre szolgálón. Csak annyival kevesebb a kérdés, hogy hiányzik a törvénytelenekre vonatkozó az a kérdés, hogy a természetes apa elismerte-e? Hiányzik a gyermek nevének kérdezése. Mivel a francia születési lap csak a szülők nemzetiségét és foglalkozását kérdi s a vallást nem, e tekintetben nincs az élve- és halvaszületési lapok között különbség. A párizsi születési lap a francia országostól csak abban különbözik, hogy a Párizsban 8/a alatt feltett kérdés, hogy az anya primi- vagy multipara-e,

6. A jelenleg használatban lévő *berlini* születési lap.

Berlin városa. Közigazgatási kerület: ..... 1929. .....

A Születés (csak élveszülöttek számára)

A születési lajstrom száma: ..... Anyakönyvi hivatali kerület .....

A megfelelő szavak aláhuzandók!
(Törvénytelen gyermekeknél az apára vonatkozó kérdéseket válasz nélkül kell hagyni.)

1. *A gyermek neve:* .....
2. *Neme:* fiú, leány?
3. *A születés időpontja?* Év ..... hó ..... nap ..... óra ..... d. e. d. u.
   (d. e. irandó éjféltől délig, d. u. déltől éjfélig)
4. *Iker, hármas* vagy *négyes* szülés? A többes születéshez tartozó többi gyermekek a születési lajstrom ..... sz. alatt könyveltettek, a halvaszülöttek a halotti lajstrom ..... száma alatt.
5. *Törvényes* vagy *törvénytelen* születés?
   Ha törvényes: A szülők házasságkötésének időpontja: ..... év ..... hó ..... n.
   Hányadik gyermek ez a házasságból? ..... (esetleges régebbi halvaszülötteket beleszámítva.)
6. *a) Az anya családi állapota:* hajadon, férjes, özvegy, elvált?
   b) Az anya születésnapja: ..... év ..... hó ..... nap.
7. *Vallása:* az apának ..... az anyának .....
8. *A szülők anyanyelve:*
   a) az apáé: vajjon német, lengyel, mazuri vagy: .....
   b) az anyáé: vajjon német, lengyel, mazuri vagy: .....
9. *Főfoglalkozás, ipar, az üzem módja:*
   a) az apa: .....
   önálló, alkalmazott, segéd, munkás vagy: .....
   b) az anya: .....
   önálló, alkalmazott, segéd, munkásnő vagy: .....
10. *Megjegyzések*, pl. hogy talált gyermek, hogy német tengerjáró hajón született utazás közben, hogy kórházban, vagy hogy nyilvános vagy nem nyilvános nevelő-, tanító-intézetben, szegényházban, rokkant, vak, elmegyógyintézetben, javító-intézetben vagy fogházban született-e? .....
    Melyik intézetben? .....
11. A születés háza: az intézetekben születetteknél az anya megelőző lakása:
    Hely: (kerület) ..... utca ..... sz.
    Ha idegen, legutolsó lakása: .....

7. A jelenleg használatban lévő *párizsi* születési lap.

Seinei elüljáróság (prefectura) | Francia köztársaság | Párizs város

Egészségi, munkaügyi és népjóléti igazgatóság

Élveszülött gyermek

Születési lapja

Anyakönyvvezetőség a ..... kerületnek

Ügyiratszám .....

Községi statisztika Victoria avenue 1.

Jegyzet: Minden egyes, az esettel ellenkező szó áthúzandó, vagy pedig egy keresztet kell tenni a megegyező szavakra.

A születés sorszáma .....

A gyermek neve és előneve .....

Az anya lakása ..... utca ..... szám

A szülés történt 19 ..... hó ..... nap ..... óra (0-tól 24-ig)

1. Nem: Fiú ..... Leány .....

2. *Törvényes* ..... *Törvénytelen* ..... *Elismerve* { *az apától* (igen vagy nem) ..... / *az anyától* (igen vagy nem) .....

3. A szülés helye { A lakáson vagy rokonnál (családban) ..... utca ..... sz. / Máshol és pedig (szülőotthonban, kórházban, egészségügyi intézetben, bábánál etc.) ..... utca ..... sz.

4. A szülők adatai { Az apa kora ..... foglalkozása { önálló [1] / alkalmazott [1] / munkás [1] } / Nemzetisége ..... / Az anya kora ..... foglalkozása { önálló [1] / alkalmazott [1] / munkás [1] } / Nemzetisége ..... / (a házasságkötés előtt) }

5. A házasságkötés időpontja (a legutolsó házasságkötésé): 19 ..... hó ..... n.

6. A terhesség időtartama: ..... hónap

7. Részesült-e az anya orvosi segélyben? ..... (igen vagy nem) szülésznői segélyben? ..... (igen vagy nem)

8. Többes szülés esetében hány { fiú { született élve ..... / „ halva ..... } leány { született élve ..... / „ halva ..... }

(Ezen esetben minden újszülöttről külön lapot kell kiállítani.)

8*a* Az anya első ízben szül (primipara) ..... már szült (pluripara) .....

9. Ugyanazon anya gyermekeinek száma (Jelen újszülött nélkül) { Fiú { Halvaszületett . . / Elhalt . . . . . / Még él . . . . . } / Leány { Halvaszületett . . / Elhalt . . . . . / Még él . . . . . } / Összesen . . . }

Párizs, 19 ..... hónap ..... nap .....

a polgármester, vagy az anyakönyvvezető. ..... tiszti orvos.

[1]) Amennyire csak lehet, meg kell határozni a foglalkozást a megfelelő, kihagyott üres helyen, a szerint, hogy önálló, alkalmazott vagy munkás.

az országos statisztikából hiányzik. Az országos lapnak ezenkívül nincs a bejelentés igazolására szolgáló szelvénye, mint a párizsinak. Sem a francia, sem a párizsi születési jelentéssel a bábáknak semmi dolguk, a statisztikai célra szülésznői bárca Párizsban sincs. Franciaországban a »törvénytelen születés elismerésének« számbavételére külön statisztikai lap szolgál, mely külön kérdi az apa és az anya elismerését s külön »a törvényesítést«, hogy megtörtént-e. A mai budapestinél a párizsi lap annyival bővebb, hogy megkérdi ma is, hogy szülésnél volt-e orvosi segítség, hogy az anya primi- vagy multipara-e s hogy végül még ma is kérdez termékenységi adatokat a születési lapon. Itt teszi fel azokat a kérdéseket is, amelyeket Budapesten a szülésznői bárcán kérdeznek, hogy mikor köttetett a házasság, hogy a terhesség hány hónapos. Hiányzik azonban Franciaországban úgy a szülők, mint a gyermek vallásának megkérdezése.

A római születési lap hasonló a párizsihoz úgy részletességét illetőleg, mint abban is, hogy bejelentést igazoló, levágható szelvénnyel van ellátva. Nem szerint kétféle színű, mint a svejci születési lapok. Rómában a fiúgyermeket fehér, a leányt vörös lappal jelentik. A budapesti születési statisztikánál a római csak azért nyujthat többet, mert megkérdi a születés óráját s a törvényteleneknél a szülők részéről történhető elismerést is.

Svejcben Basel, Bern és Zürich vezet az országos svejci statisztikától különálló városi statisztikát. A *berni* lap — s általában a svejci városok — az anya családi állapotára, a születés órájára s törvényteleneknél az elismerésre vonatkozó kérdésekkel kérdeznek többet, mint a budapesti statisztika. Számos kérdés, mely nálunk a szülésznői bárcán van, itt is, mint Olasz-, Francia- stb. országokban, mind magán a születési lapon van feltéve. Kevesebb a svejci statisztika a mienknél azzal, hogy sem vallást, sem anyanyelvet nem kérdez, sem a szülőkre, sem a gyermekekre vonatkozólag. A svejci népmozgalmi kiadványok azért mégis beszélnek vallási és anyanyelvi statisztikáról tudniillik olyképen, hogy kiválasztják azokat a kantonokat vagy városokat, amelyek lakosai túlnyomóan katolikusok vagy protestánsok, avagy a másik szempontból, franciák, németek vagy olaszok s ezek viszonyait vizsgálják.

Norvégiában és Svédországban nem különbözik a városi statisztika a vidékitől. *Az osloi születési lap* négyféle, kétféle az élő- és kétféle a halvaszülött, illetve a 24 óránál rövidebb ideig élt újszülöttekre ; a kétféle neműek pedig úgy az élve- mint a halvaszülötteknél mindig külön jelentetnek. Az állami norvég felvételi lap nem kérdi a vallást, de erre külön statisztika érkezik be az egyházaktól, nevezetesen az itt jelentett törvényes gyermekekre vonatkozólag. A kettőt a norvég központi statisztikai hivatal egyezteti. Statisztikája semmivel sem részletesebb, mint a budapesti.

Érdekes rövidségük van a *londoni* s általában az angol városi és országos születési lapoknak. (Lásd a 8. táblázatot.) Igazi angolos rövidség! Nincs

is Angliában statisztika sem halvaszülöttekről, sem az elvetéltekről; az élveszülöttek adatai is hiányosak, mert 42 napi határidő van adva a születés bejelentésére s ezen a hat héten belül elhalt újszülöttet nem kell élveszülöttként jelenteni. A születési statisztikai népmozgalmi ismérveknek is csak csekély töredékét jegyzik: a helyet, időt, élve-, halvaszületést, ezt is csonkán, helytelenül és az utóbbit már nem is dolgozzák fel. A szülőknek felírják nevét, címét s az apa foglalkozását. A jelentés a kerületi helyi közigazgatási hatósághoz (helyi registerhez) megy s ez küld kivonatot hetenként a londoni központi statisztikai hivatalhoz (General Registar Office). A kivonatban a törvénytelen születéseknél az apa neve üresen marad s e kitöltetlen rovatok összegezésével nyerik a törvénytelen születések számát a nélkül, hogy akár a születési lapon, akár e kivonatban névszerint felemlítenék, hogy törvényes-e, vagy törvénytelen. Szülők kora, vallása, anyanyelve így Londonban épen úgy hiányzik, mint Bécsben; nemkülönben hiányzik itt is a gyermek vallása s feljegyzése annak, hogy többes szülés történt-e. A születési jelentések Londonban s az angol nagyvárosokban hetenkint összegeltetnek s az ottani statisztikai hivatal is heti kiadványokban teszi adatait közzé. Az angol országos statisztikát azonban, úgy mint nálunk, havonkint összegelik.

8. A jelenleg használatos *londoni* születési lap.

.....i városrészi anyakönyvvezetés.

Születések feljegyzése ..... év.

Ezennel tudatom $\frac{\text{élve}}{\text{halva}}$ született gyermek *) születését, mely történt ..... ker.,

..... utca ..... sz. alatt. Neme: .....

A születés időpontja: ..... A szülők neve, társadalmi állása, lakása: .....

.....

Aláírás: .....

Kelt: .....

Jelenti: ..... apa. ..... orvos.

..... bába. ..... más személy.

*) 28 hét után született valamennyi gyermeknél kitöltendő, akár élő, akár halott.

Úgy a történeti visszapillantásnak, mint a nemzetközi összehasonlításnak érdekes tanulságai vannak. Rámutatnak arra az útra, amelyen az amúgy is magas színvonalú, részletes és becses anyagot nyujtó, fővárosi statisztikánk még tovább fejleszthető lenne. Meg kellene kérdezni ismét, amit régebben már kérdeztünk: az anya családi állapotát, ami a törvénytelen születések szempontjából is érdekes. Szülésznői, orvosi segély s a születés órája szintén könnyen felvehetők volnának. A bécsi statisztika mintájára a betegpénztári hovátartozandóság megkérdezése látszik célszerűnek, különösen ma, amikor a lakosságnak mind nagyobb hányada tartozik egyik vagy másik intézmény kötelékébe. El kellene hagyni a szülésznői bárcákról történő fáradságos átmásolást s a fővárosban már a születési lapokon kellene megtenni azt a hat kérdést, amit Budapesten a bábák szolgáltatnak. A nagyvárosokban e kérdések — mint láttuk — Európaszerte a születési lapon vannak feltéve. Fontos volna végül közelebb hozni az országos s a városi statisztikát s az országos adatgyűjtést némely kérdéssel, például születés sorszáma, terhesség kora, kiegészíteni. A most életbelépett új statisztikai törvényen (1929. évi XIX. t.-c.) alapuló új rend, mely az egész magyar statisztikát a miniszterelnökséghez osztja be s az egész magyar statisztikai szolgálatot szorosabb egységbe foglalja, bizonyára módot fog erre is nyujtani.

2. §. A budapesti születéseknek, mint tömegjelenségnek, története; a születések arányának állandó csökkenése.

A születések gyakoriságának statisztikája általában minden nagyobb területen, ahol a nagy számok törvényének érvényesülése már várható, legyen az város, megye vagy ország, Európaszerte — sőt a fehér faj által lakott összes területeken — azt láttatja, hogy a születéseknek a népességhez viszonyított aránya évtizedek óta egyre csökken. Ez már a mult század végén felkeltette a tudományos világ figyelmét s a születések gyérülése azóta is egyre tart. A nagy háború aztán mindenütt megakasztotta a születési arány folytonos lassú csökkenésének e folyamatát, Budapesten is. Megakasztotta annyiban, hogy különösen az egykori hadviselőknél, de kisebb mérvben a legtöbb egykori semleges országnál is, néhány évre egészen kivételes, alacsony születési arányokra vezetett. »Az üresen maradt bölcsők körül mindkét fél elveszítette a harcot — mint *Buday* mondta — mert nem engedte megszületni a jövő nemzedék munkaerőit.« A fegyverletétel után 9 hónapra azonban a születési arány Európaszerte ismét felemelkedett a régi színvonal közelébe, — nem pótolta az elveszett sarjakat, — de azóta ismét ott folytatódott a népességhez viszonyított nyers ezrelék lassú csökkenése, ahol 1915-ben — a háború kitörése után 9 hónapra — abbamaradt.

Kérdés mármost, hogy Budapesten minő mérvű e fogyás jelensége, tényleg erősebb-e, mint országszerte, mint a vidéken, vagy mint más magyar városokban. Megállapítandó, hogy e budapesti csökkenés a többi európai nagyvárosokban mutatkozónál erőteljesebb, vagy gyengébb-e. Kérdés, hogy a főváros mely részeiben, mely kerületeiben nagyobbmérvű az. Fontos probléma, hogy mi e folyamatnak az oka, vagy melyek az okai. Különösen, hogy Budapesten minő különleges körülmények szerepelnek, melyek a csökkenés intenzitásában más területekkel szemben mutatkozó különbségeket is megmagyarázzák. Miért oly alacsony általában a városok születési aránya és miért csökken jobban, mint a vidéké? Távolabbi kérdések, hogy születések arányának ezen általános lassú csökkenésén belül a születések évi eredményei még minő más kisebb nagyságbeli változásokat mutatnak s hogy így Budapesten az egyes évi eredmények kialakulására minő más események lehettek még hatással. Kérdés végül, hogy e csökkenésben egyrészt a születések egyes fajai (például törvényesség, nem, életképesség szerint, vagy a többes születések körében), másrészt az egyes néprétegek (például nemzetiség, vallás, foglalkozás, vagyonosság, a szülők életkora stb. szerint részletezve) minő arányban vesznek részt.

A budapesti születések kialakulására vonatkozó legrégibb adatok szerint hazánk fővárosában a XIX. század első felében úgy a születések száma, mint a halandóság rendkívül magas volt. Kétségtelen, hogy a születési aránynak az a lassú csökkenése, amelyet ma észlelünk, ekkor még nem indult meg s Budapesten csak a hetvenes évek óta tart, vagyis kb. 60 év óta. A születési arányokban ugyan a mult század elején is voltak hosszabb időn át tartó hullámzások, sokszor azonban évtizedeken át emelkedésről s nem csökkenésről van szó az akkori, a maihoz képest túl magas, születési arányszámokban. Azon adatok szerint, melyeket *Jankovics* az 1826—35. évekre vonatkozólag közöl s amelyeket azóta a fővárosi népmozgalom történetének leírói, a Fővárosi Statisztikai Hivatal első igazgatói: *Kőrösy* és id. *Thirring* is többször ismertettek, a születési arány ezer lakosra évente 45 és 54 között váltakozott. Ezen évtizedben — még a főváros egyesítését megelőző — Pest városában ezer lakosra évente 53·9, Budán 45·3 születés jutott. Helyesen állapítja meg id. *Thirring*, hogy a születési arány már az erre következő évtizedben jóval alacsonyabb volt, amennyiben Pesten 48·7-re, Budán 40·0 szállt, de Budán még 1850-ben is 44·2, sőt Pesten 1859 50·3 születés esett minden ezer lakóra. Azonban ezt még nem tekinthetjük a mai csökkenés előfutárjának, akkor még nem volt állandó apadásról szó, hiszen id. *Tormay* leírja, hogy 1854—55-ben Pesten ezer lakosra 54·9 születés esett, vagyis ez átlag szerint több, mint az ennél negyedszázaddal idősebb *Jankovics*-féle adatokban. Budán ugyanekkor 43·1‰-et, a két városban együttesen meg 51·2‰-et állapítottak meg. A negyvenes és ötvenes születési arányok mai Budapest helyén állott városokban (Pest, Buda és

9. A népmozgalom legfontosabb eredményei Budapesten többéves átlagokban 1874—1927.

Az átlag	Népszám ezrekben	Élve születések				Halálozások				Természetes szaporodás					
		abszolút száma		ezer lélekre eső aránya		abszolút száma		ezer lélekre eső aránya		abszolút száma			ezer lélekre eső aránya		
		összesen	ebből idegen	összesen	idegenek nélkül	összesen	ebből idegen	összesen	idegenek nélkül	összesen	idegen halottak nélkül	idegen halottak és idegen születések nélkül	összesen	idegen halottak nélkül	idegen halottak és idegen születések nélkül
1874—1875	307·5	13.311	—	44·2	—	12.447	497	41·3	39·7	864	1.361	—	2·8	4·5	—
1876—1880	341·9	13.253	—	38·9	—	12.452	497	36·6	35·1	801	1.298	—	2·4	3·8	—
1881—1885	403·9	14.283	—	35·4	—	12.729	538	31·6	30·3	1.554	2.092	—	3·8	5·1	—
1886—1890	470·2	16.533	961	35·2	33·1	14.489	717	30·9	29·4	2.044	2.761	1.800	4·3	5·9	3·8
1891—1895	562·5	19.705	1.451	35·0	32·5	14.389	912	25·6	24·0	5.315	6.228	4.777	9·4	11·1	8·5
1896—1900	674·9	22.700	207	33·6	33·3	14.546	1.159	21·6	19·8	8.154	9.313	9.106	12·0	13·8	13·5
1901—1905	759·6	22.228	384	29·3	28·8	15.048	1.464	19·8	17·8	7.180	8.644	8.260	9·4	11·4	10·9
1906—1910	831·1	21.736	713	26·1	25·3	15.804	2.044	19·0	16·5	5.932	7.976	7.363	7·2	9·6	8·9
1911—1915	935·6	22.048	1.259	23·6	22·2	18.310	3.538	19·6	15·8	3.738	7.276	6.017	4·1	7·8	6·4
1916—1920	968·4	16.999	1.691	17·6	15·8	23.613	5.615	24·4	18·6	—6.614	—999	— 2.690	— 6·7	—1·0	—2·8
1921—1925	945·7	17·828	2.504	18·9	16·2	18.195	3.209	19·2	15·8	— 367	2.842	338	—0·4	3·0	0·4
1926—1927	967·8	16.288	3.276	16·8	13·5	15.915	3.206	16·4	13·1	373	3.579	303	0·4	3·7	0·3

Óbuda) így váltakoztak egészen a hetvenes évekig. Erről tanuskodnak a felsoroltakon kívül *Häufler*, *Palugyay* és *Schams* régi írásai is. A három ősváros egyesítésének idején (1873) még mindig 44—45‰-es arányunk volt s 1877-ig ez az arány még mindig 40-en felül maradt.

A Fővárosi Statisztikai Hivatalnak 1869-ben történt felállítása után aztán a hetvenes években a rendszeres statisztika is megindul, ahonnan kezdve aztán módunk van évről-évre tüzetesen nyomon követni a születési arány innen egyre csökkenő kialakulását. Lásd erre vonatkozólag e munkánk I. grafikonát s a függelékben lévő részletes kimutatások első két táblázatát. Többéves átlagokban a fejlődést a 9. táblán követhetjük, ahol a születések a halálozásokkal is egybe vannak vetve s a születések alakulásának a természetes szaporodásra való hatása is látható. Látható, hogy az élveszületési nyers arányszám a hetvenes években észlelt 44·2‰-ről 1926—27-ig 16·8‰-re esik. Ugyanakkor az egykori természetes szaporodás helyett stagnálás (évi 0·3‰) jelentkezik. A városok szaporodásának másik forrása az urbanizálódás (az 1925. évi népszámlálás szerint is a lakosságnak csak 38·4%-a volt bennszülött a többi odavándorolt csupán) is megtorpanván, a főváros népességének fejlődése nagyon meglassúbbodott s az alábbi táblán lévő szomorú képet nyujtja. (Lásd a 10. táblázatot.)

10. A népesség természetes és tényleges szaporodása s a természetes szaporodás szerepe a ténylegesben Budapesten 1869—1925-ig többéves átlagokban.

Többéves (évtizedes) átlagok	Tényleges népszaporodás ezer lélekre évente	Természetes szaporodás			
		ezer lélekre eső arányban		a népszaporodás százalékában	
		idegen halottak levonása nélkül	idegen halottak levonásával	idegen halottak levonása nélkül	idegen halottak levonásával
1869—1880	29·3	2·6	4·2	8·8	14·3
1880—1890	36·6	4·5	5·6	12·3	15·3
1890—1900	44·8	10·7	12·4	23·7	27·6
1900—1910	20·0	8·3	10·5	41·1	52·1
1910—1920	5·4	—1·3	3·4	—22·1	62·9
1920—1925	6·8	—0·4	3·0	—5·9	44·4

Látható, hogy a legutolsó két népszámlálás között a lakosság évente mindössze 6·8‰-kel gyarapodott! Ezt is csak a bevándorlás s a megszállott területek menekültjei okozzák. A természetes szaporodás nyers mérlege negatív s az idegen halottak s az idegen születések levonása után is csak évi 0·3‰ szaporodást jelent. (Lásd a 9. táblázatot.) Régebben, a mult század végén az évi szaporulat — az akkori nagyarányú bevándorlás révén — 44·8‰-re, vagyis évi 5%-ra is felment! Látható, hogy a főváros népesedése a mult századhoz képest tényleg nagyon meglassúbodott. A gazdasági

fejlődés — mint *Laky* kimutatja — *megosztottabb* lett [1]) s a gyászos béke nyomása alatt a főváros fejlődése megtorpant!

Ha végig tekintünk a budapesti születések alakulásának a hetvenes évektől napjainkig eltelt félszázadot meghaladó visszafejlődésén a célból, hogy annak egyes fázisait megállapítsuk s ha behatóbb vizsgálat céljából a születésstatisztikai évi eredmények számsorát vesszük szemügyre, úgy a legnagyobb születési nyers arányszámot hasonlóképen az évi eredmények sorában is a hetvenes évek egyikében, 1875-ben találjuk, 44·3‰-el, a legalacsonyabbat pedig — ha a kivételes négy háborús év 1915—18 abnormis arányaitól eltekintünk — úgy 1927-ben 16·3‰, vagyis az egyik legújabb esztendőben látjuk. A következő évi (1928) adat ennél kissé magasabb (17·3‰), a minimum a maximumnak csupán 36·8%-a. Különösen az első grafikonra szeretném a figyelmet mégegyszer felhívni, ahol a görbe állandó lassú leszállása igen szemléltetően mutatja a budapesti születések arányának csökkenését, akár idegen születések nélkül, akár azokkal együtt s jól követhető, hogy a nagy háború után e jelenség ott s olyan irányban úgy folytatódik tovább, ahol és ahogy 1915-ben abbamaradt.

Mielőtt e folytonos csökkenésnek okaival foglalkoznánk, elemezzük számszerűen indexekkel kissé behatóbban e csökkenés mérvének és módjának alakulását, hogy hol, mely időszakban volt az nagyobbmérvű s mely évekhez képest erősebb vagy gyengébb. A budapesti s a nála mindig magasabb országos születési arány csökkenésére vonatkozó ezen indexeket a II. táblázat foglalja össze s a II. grafikon szemlélteti.

A normális, békés adatok sorában minimumot képviselő 1927. évi budapesti születési arány indexe annál nagyobb, minél közelebb hozzuk a változás mérvét mérő indexalapját napjainkhoz. A legrégibb hetvenes adatokhoz, például 1874-hez, míg 37 az index, 1923—25-höz képest 90. Azóta tehát csak 10% a csökkenés, a hetvenes évek arányának ezzel szemben $^2/_3$-ával csökkent. Igen nagy ugrás van a nyers születési arányban a hetvenes évek vége felé, amikor is öt év alatt az 44-ről 36-ra esett le. Éppen ezért az 1881-hez képest az 1927. év indexe már 47-re emelkedik. Innen a születési arány csak lassan csökken, a kilencvenes évek elején néhány tized ezrelékkel még emelkedik is. Ezért 1891-hez képest 1927 indexe is kisebb (45·5) mint a tíz évvel azelőtti születési arányhoz. Csak a kilencvenes évek végén válik azután a csökkenés ismét nagyobb arányúvá, amikor is az élveszületési nyers arányszám 32-re száll le. Az 1927. évi index a századfordulóhoz, 1901-hez képest feleakkora: 52·9, vagyis a születési arány akkor még a mai kétszerese volt. A mai Magyarország indexeit csak 1911-ig lehet visszafelé követni, mert a történeti terület népmozgalma a trianoni területre vissza-

[1]) A vidék gazdasági ereje a fővárossal szemben viszonylag erősebb lett, a vidéki munkaalkalmak szaporodtak, mert a mezőgazdaság helyzete megjavult, a közlekedési hálózat kiépült s az ipari termelés mindjobban decentralizálódott.

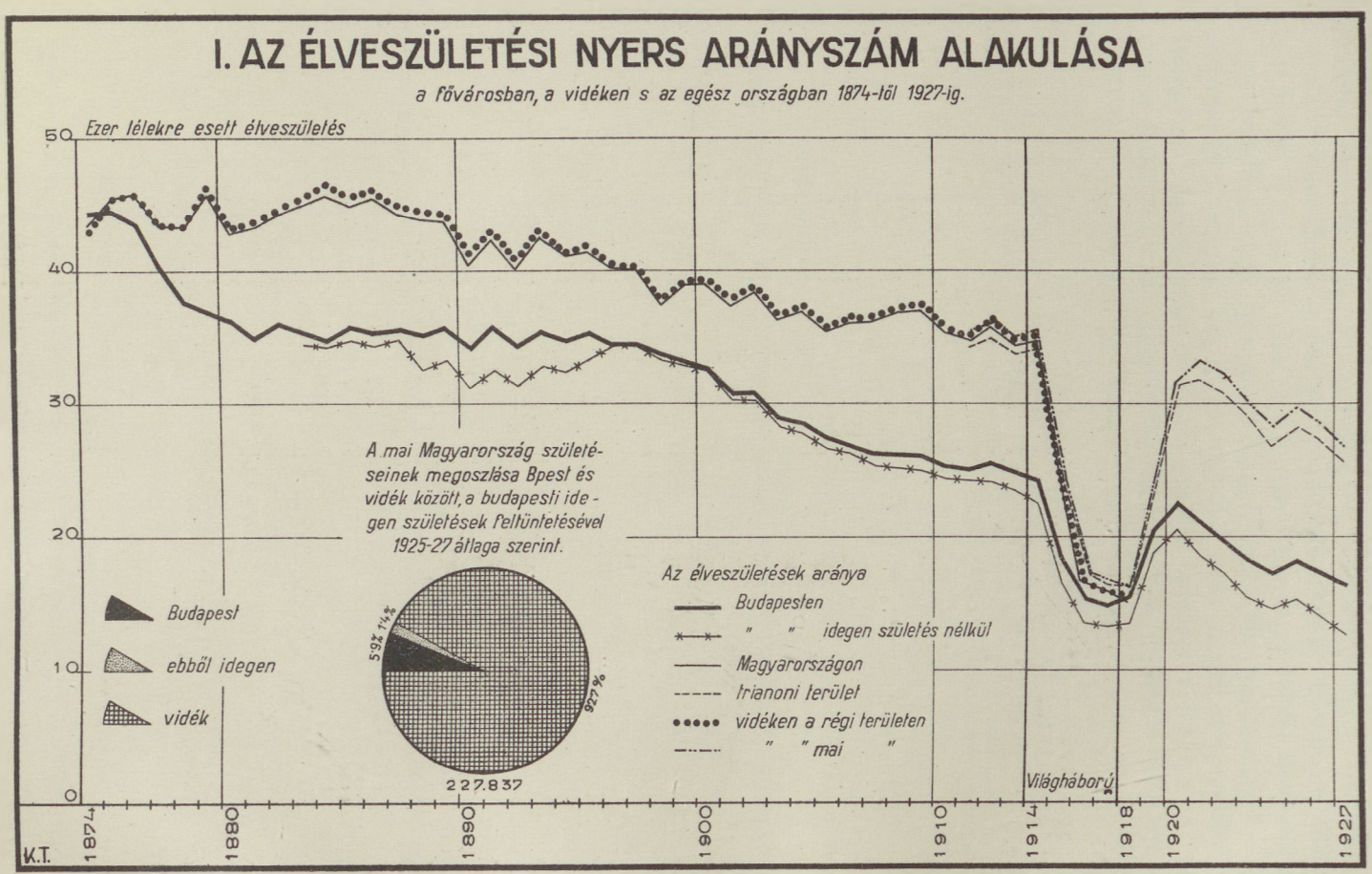
I. AZ ÉLVESZÜLETÉSI NYERS ARÁNYSZÁM ALAKULÁSA
a fővárosban, a vidéken s az egész országban 1874-től 1927-ig.
Ezer lélekre esett élveszületés
50
40
30
20
10
0
A mai Magyarország születéseinek megoszlása Bpest és vidék között, a budapesti idegen születések feltüntetésével 1925-27 átlaga szerint.
Budapest
ebből idegen
vidék
5·9% 1·4%
92·7%
227.837
Az élveszületések aránya
Budapesten
" " idegen születés nélkül
Magyarországon
trianoni terület
vidéken a régi területen
" " mai "
Világháború
1874
1880
1890
1900
1910
1914
1918
1920
1927
K.T.

11. A budapesti és az országos élveszületések arányának csökkenését feltüntető indexek.

Az 1927. év indexei, ha az oldalt megnevezett régebbi évek élveszületési arányai százzal egyenlők (változó alapú indexek).

Év:	Budapesten	Magyarországon
1874	37·0	—
1881	46·6	—
1891	45·5	—
1901	52·9	—
1911	64·4	75·1
1913	65·5	76·0
1918	107·2	157·7
1921	77·6	80·8
1923	90·1	88·0
1925	90·1	90·8

Az oldalt megnevezett évek indexei, ha az 1874. év élveszületési aránya=100 (állandó alapú indexek).

Év:	Budapesten	Magyarországon
1881	79·4	100·8
1891	81·2	98·4
1901	69·8	87·4
1911	57·4	80·9
1913	56·5	79·8
1916	34·5	39·1
1918	34·5	35·6
1921	47·6	—
1925	41·0	—
1927	37·0	—

Az oldalt megnevezett évek indexei, ha az 1911. év élveszületési aránya = 100 (állandó alapú indexek).

Év:	Budapesten	Magyarországon
1915	72·3	69·0
1916	60·1	49·7
1917	58·9	48·2
1918	60·1	47·7
1919	80·6	80·7
1920	88·5	91·8
1921	83·0	93·0
1923	71·5	85·3
1925	71·5	82·7
1927	64·4	75·1

menőleg csak 1911-ig lett hivatalosan redukálva. Az 1927. évi országos születési nyers arány (25·7‰), az 1911. évinek 75·1%-a, a budapesti ugyanannak csak 64·4%-a. A többi évekhez képest is az országos arány csökkenése rendszerint kisebb mérvű, mint a budapestié. A $II/_1$ grafikonon az országos arány csökkenésének nagyságát mutató háromszög ezért nagyobb, mint a budapestié. Persze a fentemlítettek szerint csak az 1911-es alapig van országos háromszög, ahogy indexszel is csak azóta rendelkezünk a csonka területre nézve. A háromszögek nagyságsorrendjét csak egy eset zavarja,

még pedig a II/1 grafikonon felsorolt 1918. évi háborús index, melynek csökkenése az 1927. évinél kisebb, amelyhez tehát Budapest 1927-ben száznál nagyobb indexet ad. Még inkább kiemelkedő az országos index, az 1918. évi országos arány csökkenése ugyanis a fővárosinál sokkal intenzívebb volt, mert a nagy háborúban a vidék nagyobb arányban vonult fel a haza védelmére, mint a főváros.

E változó alapú indexekhez képest eltérnek az állandó alapúak, melyek egy bizonyos régi évhez különböző újabb évek születési arányainak csökkenését mérik. Míg a változó alapú indexeknél a vizsgált egy bizonyos újabb év, addig az állandó alapúaknak a régi esztendő, a viszonyítás alapja az állandó. Vizsgálatainkban kétféle régi évre látszik célszerűnek ily állandó alapú indexeket számítani: egy hetvenes esztendőre, mint a csökkenés megindulásának első, végső alapjára s egy a világháborút közvetlen megelőző régi békés esztendőre a háborús átalakulások különleges mérése céljából.

Az első állandó alapú indexszámításunk eredményei, melynél az 1874. év élveszületési arányát vettük százzal egyenlőnek, a II/2 grafikonon láthatók. Ezen indexek csak formailag mások, de ugyanott mutattak ki eltéréseket, ahol az előbbiek. Például ezeken is látható hogy az 1881. év indexe 79·4 kissé kisebb, mint az 1891. évi: 81·2, minthogy az évi eredményekben a 70-es évektől egyre tartó állandó csökkenésben — mint említettük — voltak kisebb kitérések, intenzitásbeli differenciák. Innen 1913-ig azonban folyton csökken az index s a háború kitörésekor ér el körülbelül fele útjára, 1913 indexe 1874-hez képest 56·5. Nevezetes időpont ebben 1903 is: ekkor esett le először a budapesti nyers arány 30 alá, aztán 1910-től kezdve 25—24 között ingadozott.

Az 1911-es alaphoz viszonyított másik állandó alapú indexszámításunk: a háborús változások behatóbb számszerű elemzése. E szerint Budapesten az 1917. évi, az országban pedig az 1918. évi születési arány indexe kisebb. Budapesten 1911-hez képest az 1917. évi indexminimum 58·8, az országban az ehhez képest egy évvel eltolódott minimum 47·7. Nemcsak a szélsőségeknél, hanem a többi háborús éveknél is az ország ezen indexe a kisebb, szemben a békés években lévő ellenkező nagyságviszonnyal a vidék — fentebb említett — nagyobb háborús igénybevétele révén. A legjobban csökkent, de békés év az 1927. év, ennek születési aránya Budapesten a világháborút megelőző békés esztendőkhöz 64·4, országszerte 75·1. E szerint, míg a mai fővárosi születések a népességhez viszonyított aránya a világháborút megelőző időszakához képest annak $^2/_3$-ára, addig az egész országé ugyanazon idő alatt annak csak $^3/_4$-ére csökkent.

Mi már most e változások oka, nevezetesen minő körülményekre vezethető vissza a félszázados állandó csökkenés, különös tekintettel a városokra, nevezetesen pedig Budapestre? Aztán minő jelenségek szerepeltek a rendkívüli háborús deformálódásban s minők a fegyverletétel után napjainkig a legújabb békés időszakban?

II. A BUDAPESTI ÉS AZ ORSZÁGOS ÉLVESZÜLETÉSEK CSÖKKENÉSÉT FELTÜNTETŐ INDEXEK.

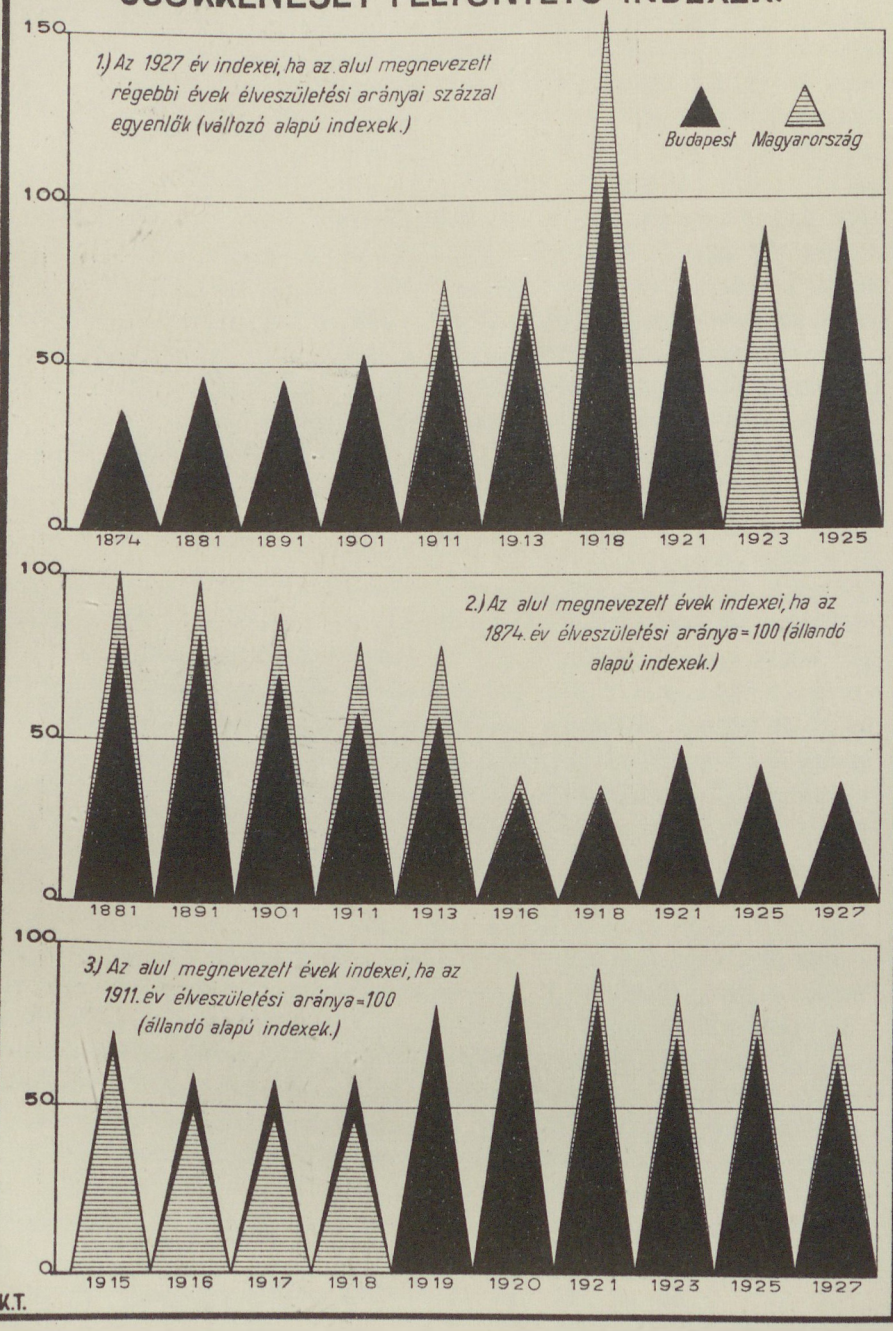

Az élveszületési aránynak mult századbeli magas aránya és a hetvenes évektől egyre tartó csökkenése számos körülmény következménye. Az arányszámnak — különösen még a XIX. század első felében tapasztalt — nagy magassága elsősorban a népességnek a maitól tetemesen eltérő összetételét is feltételezi. A népesség családi állapot, kor és foglalkozás szerint való összetétele a század első felében lényegesen más volt, mint ma. Akkor jóval nagyobb volt a házasságban élők száma, mint ma. Az akkor még alacsonyabb fejlődési fokon álló főváros korántsem vonzott magához még annyi idegent, — melyek jórésze produktív korú nőtlen ember — mint ma. Ahogy aztán fejlődik, népesedik a város, ahogy a szellemi életnek mind fontosabb központja lesz, ahogy épülnek a gyárak, a bevándorlás mind nagyobb arányú lesz. Az ily bevándorlók aztán részben kereseti viszonyaik, részben a városi életnek erkölcsi és kulturális hatásai révén és az életmód megváltozása miatt későn, vagy egyáltalán nem nősültek. Hosszú leány- és legényéletet éltek. Ezért csökkent a házasok aránya és rövidült a házasságok időtartama is, ami a házassági termékenységet szintén csökkentette. Csökkent a létrejött házasságok közül a régiekkel azonos időtartamúak termékenysége is, nagyrészt gazdasági okokból fakadó tudatos beavatkozások útján. A nagyobb arányú nőtlen népesség miatt a fővárosban persze több törvénytelen születést eredményez, de ez csak kis töredéke annak a termékenységnek, amit ez a népréteg a meglévő viszonyok mellett is a házasságban produkálna. A bevándorlással, az urbanizálódással persze karöltve járt a korelosztás módosulása is: a produktív korúaknak a népességben való gyarapodása. A nagy átalakulás e tekintetben nálunk a hetvenes évek vége felé történt meg, amikor a fentemlített nagy ugrás a születési arányszámban is létesült, amikor is öt év alatt a 44-ről 36-ra esik le. A népesség demografiai átalakulásán kívül persze sok más körülmény is szerepel e csökkenés előidézésében. Különösen a XX. század elején megindult, fentebb szintén leírt gyors és rohamos új csökkenési ciklusban szerepelnek mind nagyobb súllyal más okok, mint a mult században, annak elejével szemben mutatkozó csökkenésnél. Azt, hogy a XX. századbeli csökkenésben már semmi szerepe sincs a házasok száma csökkenésének, nyilvánvalóvá teszi az is, hogy ugyanezen időszakban a házasságkötések száma lényegesen emelkedett. Emelkedett pedig nemcsak abszolút számban, hanem a népességhez viszonyítva is. Így például 1901—05-ben a házasságkötési arányszám csak 8·7, 1906—10-ben 9·6, 1912-ben 10·2‰. A házasságkötések budapesti aránya fegyverletétel óta is minden évben magasabb 10‰-nél 1928-ban például 11·1 ‰, vagy 1927-ben meg 10·8‰, pedig a születések száma a századfordulóhoz képest 1927-ben, mint láttuk, felére (53%-ára) esett. (Lásd a II. grafikont.) Id. *Thirring*[1]) egy érdekes bizonyítékot hoz fel erre. Kimutatja, hogy a fiatal házasságok első gyermekei

[1]) L. Bp. félszázados fejlődése (1873—1923) Bp. 1925. 75* lap.

nem fogytak meg, ellenkezőleg a XX. század elején, a régi békés esztendőkben még gyarapodtak is. Számuk példának okáért 1904—1912-ig 3681-ről 4525-re emelkedett. Az apadást tehát oly tényezők idézték elő, melyek nem az új házasságból várható első gyermekek számát csökkentették, hanem a már régebben fennállott házasságok gyermekbőségét apasztották. A másodszülött gyermekek száma ezen időszakban kisebb — sőt lényegtelen ingadozásoktól eltekintve — változatlan maradt, ellenben a 3—8. gyermekek száma erősen megfogyott. Az említett időszakban ez a szám 7438-ról 6035-re szállt alá s a 8-ikon túli gyermekek is jóval ritkábbá váltak. E szerint úgy a világháborút megelőző régi, békés időszakban, mint a fegyverletétel után következett legújabb békés esztendőkben is, nem a családalapítások aránya gyérült. Ezt igazolja, hogy a házasságkötések száma még gyarapodott is s egyben az elsőszülöttek száma is arányosan magasabb lett. A már meglévő, kiváltképen a régebbi, a már több gyermekkel megáldott házasságok termékenysége az, ami lényegesen csökkent. Ez a csökkenés pedig olymérvű volt, hogy a születések összes számának s méginkább a népességhez viszonyított arányának is csökkenésére vezetett.

Nyilvánvaló, hogy ezek a demografiai leírások nem a csökkenés végső okára vonatkoznak, hanem inkább csak a születési arányban beállott csökkenés lefolyásának, mikéntjének módját vázolják, hogy az a házasok arányával s a születési sorrenddel az minő kapcsolatban áll. A mód és az ok felcserélése a születési arány Európaszerte mutatkozó évtizedes csökkenésére vonatkozó irodalomban más tekintetben is igen gyakori. Hangoztatják például, hogy nyilvánvaló, hogy önkényes, a születést korlátozó beavatkozásról van szó. Persze a régi, primitív, magas születési arány helyébe mind alacsonyabb konsziderációs tipusú arány lép. Kétségtelen is, hogy a fogamzást gátló bűnös eljárások mind szélesebb néprétegekben terjednek el. Azonban ez is csak a tudatos csökkentés végrehajtásának a módja s nem az oka. A végső ok vagy okkomplexum az, amely miatt az emberek ezen eljárásokhoz fordulnak. Az, hogy miért fordulnak hozzá, egy okkal nem magyarázható. Kétségtelen ugyan, hogy a születési arány csökkenésének legfontosabb oka gazdasági: a megélhetés megnehezülése, a vagyon, a birtok megoszlásától való félelem, a régi *Malthus*-féle relatív népsűrűség alakjának kifejlődése. Ezen főok mellett azonban sok egyéb szerepel: csak nem lehet gazdasági okra visszavezetni a szüléstől való félelmet, mely sok anyánál a születések korlátozásának oka, vagy az erkölcsi élet romlását, *Wolf* szempontjait, vagy az egészségügyi terméketlenségi okokat, azokat a népbetegségeket, amelyek a házasok bizonyos arányát terméketlenségre kárhoztatják. Kétségtelen, hogy Európaszerte egész okkomplexumról van szó. Nagyrészük kifejlődése egész társadalmi berendezkedésünk mélyenfekvő feltartóztathatatlan következménye. Egyébként is nyilvánvaló azonban, hogy a társadalmi jelenségeket nem lehet egy szempontból magyarázni.

A születési arány csökkenésére vonatkozó statisztikai irodalomban egész iskolákat lehet megkülönböztetni. Ilyenek a gazdasági élet kényszerét hangsúlyozó és a jóléti teória, az életmód megváltozására figyelmeztető iskola, a valláserkölcs csökkenését fájlaló etikai irány stb. Ezek legnagyobb része a csökkenés egy bizonyos körülményét túlozza s azt tartja az összes többinél fontosabbnak. *A gazdasági rúgók fontosságát hangsúlyozó irány a kérdést Malthusszal kapcsolja össze s a születési arány csökkenésének jelenségét Malthus jóslása beteljesedése első előjelének tartja.* Nálunk *Földes* még a mult században megmutatta, hogy a gazdasági rúgók, nevezetesen agrárországokban, mint hazánkban, a terméseredmények minő hatással vannak a házasságkötések és születések számára, hogy ezek jó terméssel minő módon gyarapodnak. *Grotjahn* is egyike az elsőknek, kik e kérdéssel foglalkoztak s anyagi, gazdasági rúgókat, a megélhetés megnehezülését szintén hangsúlyozta. *Bridge, Bertillon,* von *Smissen,* a németeknél pedig *Mombert* és *Brentano jóléti teóriájában* (Wohlstandstheorie) a gazdasági okkomplexum más beállításban szerepel. *A jólétben létrejött eltolódásokat s a vele járó magasabb kultúrát jelölik meg a születési arány csökkenésének főokául.* Minél magasabbra emelkedik az ember a társadalmi élet ranglétráján, annál több igényű s annál inkább hatnak a gyermekszám csökkenését kívánatossá tévő faktorok. *Bertillon* és *Földes* is igazolják, hogy a különböző társadalmi osztályok közül a szegény, műveletlen proletárnál van a legtöbb gyermek. Mi ez, mint relatív túlnépesség, a társadalmi ranghoz képest túlnépesség, amikor a gazdag társadalmi állásához képest szegénynek hiszi magát s a vagyon vagy birtok megomlásától fél. *Széles néprétegek gazdasági helyzetének megjavulása a születési arányt emeli, csak ha egyazon időpontban hasonlítunk össze különböző vagyonos társadalmi osztályokat, akkor látjuk, hogy a szegényebbeknél több a születés, de nem is a szegénység, mint olyan, hanem a velejáró műveletlenség révén.* Az utolsó 50—60 évben pedig s különösen a századfordulóhoz képest a drágaság fokozódása, a megélhetés megnehezülése, a gazdasági helyzet súlyosbodása következett be. A normális és reál munkabéreknek 1900-ig tartott emelkedését visszaesés követte. Mindezzel jár a születési arány csökkenése. Ha ugyanis a jólét nő, két lehetőség áll fenn az erőfeleslegek számára : a kultúrszükségletek emelkedése, azok kielégítése vagy a gyermekszám emelése. A jólét lassú emelkedésénél szociális átalakulás, gyorsnál a gyermekszám növekedése következik be. *Földes* jó terméseredményei gyors változást s a gyermekszám növekedését jelentik. A háború után való időben a bevételek csökkenése folytán a kultúrszínvonal fenntartására való törekvés érvényesült, minek következménye a kiadások megtakarítására és új gyermeknemzéstől való tartózkodásra irányuló törekvés. A jóléti teória helyességét inkább igazolják a városi, semmint a vidéki viszonyok.

Leginkább a jóléti elmélethez áll közel *Dumont elmélete.* Ez a »*társadalmi hajszálcsövesség*«, »capillarité sociale« jelensége. *Az, hogy az embernél a létért*

való küzdelem, a »struggle for life« *magasabb társadalmi osztályba való feltörekvésben nyilvánul. E harcban az érvényesülést akadályozó terhektől iparkodik megszabadulni. Ilyen teher a bő gyermekáldás*, a családi gondok, amitől az egyén ezért szabadulni igyekszik. Összhangban áll ez *Spencer* tanításával is, mely szerint az élőlények annál szaporábbak, minél kevésbbé differenciáltak, minél alsóbbrendűek. Ha az állam arisztokratikus vagy épen kaszt szellemű s az egyik osztályból nem lehet a másikba átlépni, a felemelkedés e rúgója gyenge s magas lesz a születési arány, demokratikus államokban ezzel szemben alacsony. Ez az elmélet érdekes szempontot nyujt s átvezet az életmód megváltozását hangsúlyozó indokolásokhoz, mert hisz a demokratikus államok műveltebbek is s a vagyon is egyenletesebben elosztott, amivel egyrészt a jóléti elmélet, másrészt az életmód megváltozását kidomborító teória megmagyarázza alacsonyabb születési arányukat.

Az életmód megváltozását hangsúlyozó magyarázat főképviselője *Müller*, ki a modern születési arány csökkenésének végső okát abban látja, hogy *a mai civilizáció általános fejlődése abban az irányban halad, hogy az embereket a természettől mindjobban eltávolítja* s ezáltal átalakítja »a bennük lakozó lelki törekvéseket és kedélybeli értékeket.« A születési arány csökkenése épen azt mutatja, hogy a szociális viszonyok s az életmód megváltozása hol nagyobb mérvű. A születési arány csökkenése bár mind kiterjedtebben jelentkezik, ma még korántsem látszik meg valamennyi országnál. Közép- és Észak-Európa s a Közép-Európával szomszédos Nyugat-Európa láttatják leginkább. Különösen régi és magas műveltségükkel, fejlett technikai tudásukkal épen ezek az országok ütnek el leginkább a többiektől. Ezek a gazdasági terjeszkedés korlátolt voltával együtt olyan szociális viszonyokat teremtettek, amelyek alig találhatók meg másutt a földön. Ezeket a viszonyokat tisztán az életmódban s magángazdasági téren kell keresnünk. A gyermek többé nem gazdasági segéderő az apja üzemében, teher a háztartásra, a lakásviszonyok megromlása folytán mind nehezebbé lesz a többgyermekes apáknak megfelelő lakást találni. A szülők lelkileg is mások, a foglalkozás megerőltetőbb, felőrlőbb lett és egyhangúbb; nagyobb a pihenés, a szórakozás, a nyugalom után való vágy, amivel lármás gyermekhad lelki és pénzügyi szempontból is ellentétben áll. Mindig jobban átgondolt lesz a bevételek és kiadások egymáshoz való viszonya. Ez az értelem, ez a gazdasági számítás pedig a gyermek ellensége. A gyermek sok örömöt és szeretetet tud nyujtani, de nem gazdaságos tőkebefektetés. A gyermek a házibéke megrontója, ólomsúly az előmenetelre, akadály a szórakozásra.

Igen fontos és a kérdés rúgóinak legmélyére tapintó *a valláserkölcsi irány*, melynek *Wolf*, *Oldenberg*, *Rost*, nálunk *Pezenhoffer* főképviselői. *A vallástalanság és a születések elhárítása rokon eszmekörök:* mindkettő az érzéki kielégülés vágyából fakad. Akiknél élvezetek után való vágy elnyomja a megújulás után való törekvést, azok, akik saját vérük, saját fajtájuk mag-

zatainak elölésére képesek. Vallásosság és sok gyerek ezzel szemben a kedélyi élet gazdagságának közös következménye. A magasabb társadalmi osztályokban *az erkölcsi élet sülyedése, a szabados élet- és világnézet, az élet szabad kiélvezése,* a születéstől való félelem stb. *terjednek.* Terjed a nőemancipáció, a feminizmus, ami az anyát elvonja eredeti hivatásától, a családi tűzhelytől.

A vallások között is vannak bizonyos különbségek. (Lásd erre vonatkozólag részletesen e munka 15. §-át.) *Rost* hangsúlyozza, hogy a katolikus vallás erősebb védgát racionalisztikus, természetellenes hatásokkal szemben, mint a protestáns. *Wolf* ezért a katolikus egyháznak különös hatást tulajdonít a gyermekszám fenntartására. Pásztorlevelekkel, gyónással, szentségekkel a katolicizmus eredményesebben küzd ellene. *Pezenhoffer* nálunk mutatta ki, hogy a katolikusok helyzete országszerte annyival kedvezőbb, bár *Schneller* módszertani ellenvetésekkel több következtetését kétségessé tette. Tényleg vannak nagy katolikus államok: Franciaország, Belgium kis születési aránnyal, de a műveltségbeli s a vagyonossági különbségekről sem szabad megfeledkezni, amely szerint a különböző vallások különbözőképen tagozódnak. A katolikus államok határain belül is nagy különbségek vannak. Szociális állás szerint is nagy különbség lehet ugyanazon fajhoz és valláshoz tartozóknál is. Zsidóknál Algeriában 50‰, Budapesten 10‰ (1924—27.) a születési arány. Úgyhogy e téren az ok és okozati összefüggést csak nagy óvatossággal lehet megállapítani.

Nem hisszük, hogy a születési arány csökkenésének előidézésében szereplő valamennyi körülmény egyenlő fontos volna, de azt hisszük az a valóság, hogy abban kétségtelen több nagyfontosságú körülmény szerepel számos mellékok mellett, úgyhogy *kétségtelenül okkomplexumról kell beszélnünk. Egy negativumban valamennyi elmélet megegyezik, hogy a csökkent termékenységnek nem a faj romlása az oka, csak az akarat hiányzik: a termékenyülést nem kívánják,* ha létrejött, úgy a gyermek megszületését gyakran mesterségesen, elvetélés útján megakadályozzák. Nem testi gyengeség létesíti a születések arányának csökkenését, hanem lelki nemkívánás hozza létre. E nemkívánás e legfontosabb rúgója pedig, meggyőződésünk szerint, a gazdasági téren van, amelyhez a szociális viszonyok alakulása s a kultúra által átalakított más életmód s a csökkent valláserkölcs hatása járul. Sok egyéb mellékes körülmény említhető aztán meg és sok olyan, ami már csak módja, de nem oka a születési arány csökkenésének.

Az egyéb befolyások nem mérkőzhetnek fontosságban az eddig mondottakkal: Ilyen hatás *a csecsemőhalandóság csökkenése,* mely miatt ritkábban kél az elvesztett sarj pótlása után való vágy. Másrészről *Würzburger* a háború előtt még azt remélte, hogy a csecsemőhalandóság csökkenése a születési arány visszafejlődését ellensúlyozni fogja. Ez a remény azonban nem teljesült. A születési arány tovább csökken a nélkül, hogy a csecsemőhalandóság

csökkenése továbbfolytatódnék. E miatt a statisztikában az első életévre felnövekedettek száma és aránya is fogyóban van. Hatással vannak *a nemi betegségek (kankó, szifilisz)* is, melyek az abortuszoknak (szifilisz) éppen úgy, mint a sterilitásnak gyakran okai. Szerepe van a *nők gyári munkájának*, mely egészségükre ártalmas s mely elvonja őket a gyermekneveléstől. Hatással van *a népesség foglalkozásának megváltozása is, az indusztrializálódás*, az ipari népesség arányának növekedése, melynek mindig sokkal alacsonyabb születési aránya van, mint a földmíveseknek: tehát az egész országéra nézve ez az átalakulás is csökkentő hatású. A városi és vidéki népesség arányának megváltozása, a városokba vándorlás, az *urbanizálódás* is egész hasonló hatású rokon átalakulás, mert a városi népesség születési aránya mindig kisebb. A fogamzást gátló szerek használatának terjedése különösen a törvénytelen születések számát csökkenti, de ez már inkább csak mód, mint ok. Örökösödésjogi határozatok is hatással lehetnek, meg az így gondolkodó emberek befolyásának is lehet szerepe.

Abban, hogy a városok s különösen a nagyvárosok születési aránya ú vidékinél mindig alacsonyabb s abban, hogy a régóta tartó, több évtizedes lassa csökkenés a városoknál mindmáig nagyobbmérvű is, mint az országos arány hasonló átalakulása, különleges városi okok is szerepelnek. Már *Oldenberg* és *Ballod* foglalkozott a város és vidék között lévő különbséggel s hivatkozva arra, hogy a városokban a születési arány csökkenése mindig nagyobb-arányú, *megerősítették az az elméletet, mely a csökkenés főokául az életmód megváltozását jelöli meg.* Ez ugyanis elsősorban a kultúrközpontokban, a modern nagyvárosokban következett be. Itt magasabb a műveltség, a modern élet minden fent említett jellemvonása itt észlelhető a legkifejezettebben. *A jóléti elmélet számszerű igazolása is elsősorban a városokra sikerül*, mint azt *Monheim* kimutatta, persze mert itt lehet a szegény ipari proletárság bő gyermekáldását statisztikailag a leghatározottabban kimutatni a jólétben lévő gazdagabb társadalmi osztályok alacsony születési arányával szemben. *Kőrösy*, id. *Thirring* és *Schneller* a városoknak a vidéktől eltérő demografiai tagozódásából merítenek számos okot, melyek a születési aránynak városokban alacsonyabb voltát s a vidékinél gyorsabb csökkenését indokolják. Így hogy — mint fentebb említettük Budapesten is — a városokban kevesebb a házasságban élő, hogy az urbanizálódás révén sok a nőtlen odavándorló; hogy a műveltség magasabb, hogy kedvezőtlenebb az osztálytagozódás, hogy magas az alacsonyabb születési aránnyal bíró értelmiség és iparforgalmi népesség aránya. (Lásd e munka 17. §-át is.) Megjegyzendő, hogy e tekintetben a városok között is fokozat van. Így például hazánkban a túlnyomóan iparosnépességű városok születési aránya csökken legjobban, kevésbbé a foglalkozásilag vegyes s legkevésbbé az őstermelő, az alföldi mezőgazda-városokban. *Szerepe van annak is, hogy a városi népesség sokkal nagyobb mértékben függő elem, mint a vidéki.* A gazdaságilag önállók száma a városban

kisebb mint falun. *Kenéz, Wolf, Beksics, Schneller* és mások egyaránt igazolják, hogy a gazdaságilag nagyobb védelemre szoruló rétegek születési hányadosa különösen újabban erősebben hanyatlik, mint a birtokos osztályoké, gazdáké és önálló mesterembereké.

A nagyváros népe a legdifferenciáltabb, a legsokoldalúbb, kezdve a külön megnevezés nélkül lévő napszámostól, cselédtől, ipari proletártól, *a dúsgazdag gyárosig s az ország értelmi vezetőiig, minden társadalmi réteg megtalálható benne.* Az anyagi és társadalmi különbségek ily nagy tömege azonban *Dumont tétele érvényesülésének a városokban, főleg a nagyvárosokban szintén tágabb teret enged, mint vidéken.* Az emelkedésnek sokkal több lehetősége van így a városokban, ami pedig így a születési arányra ezen elmélet értelmében is sokkal több lehetőséget jelent, mint a vidéken. A nagyvárosokban a megélhetésért fokozott a verseny, a fokozódó individuáció a nagyműveltségű központokban a születést így szintén csökkenti s növeli a vidékkel szemben való különbséget. A műveltség terjedésével fokozódó felelősségérzet, a városokban fokozott nő-emancipáció, kereső nőknek itt nagyobb aránya, a lakásdrágaság stb. mind a városok születéseit csökkentik inkább. Az a nagy kulturális, gazdasági fejlődés, az urbanizálódás, amelyen a nagyvárosok az utolsó félszázadban átmentek — amelynek a századforduló óta való kialakulását Budapestre vonatkozólag legújabban *Laky* írta le behatóan — így persze fordított arányban áll a születési arány magasságával és ellentétben annak fejlődésével.

A születési arány tekintetében a vidék javára mutatkozó különbséget csak kevés körülmény csökkenti. Így például felemlíthető, hogy a városok születési arányát a vidékkel szemben emelő hatásban szerepe van a vidékről származó úgynevezett »idegen« születéseknek, amelyeket a városok születési arányából tulajdonképen le kellene vonni s azzal a vidékét növelni. A nagyvárosok születési aránya azonban még azokkal együtt is mindig jóval kisebb marad, mint a vidéké. Egy népréteg is van, a városi szegény ipari proletáriátus, amely jobban gyarapszik s amely az ipar fejlődésével jelentőségében is nő s amely bő gyermekáldásával a városi arányra emelő hatással van.

Budapesten a születési arány csökkentő hatásában mindezeken kívül némely egészen speciális tényező is szerepel. Az egykori hadviselő államok közül a legyőzött központi hatalmak jutottak a fegyverletétel után a súlyosabb gazdasági helyzetbe, ezek városainak fejlődése is ezért a legutolsó évtizedben sokkal kisebb mérvű s a gazdasági kényszer a születések csökkentésére itt lett intenzívebb, mint a másik oldalon vagy a semlegeseknél. *Oly nagy területi veszteséget pedig egy ország sem szenvedett, mint hazánk s így a főváros gazdasági háttere, az ő mögöttes országrésze tört le legjobban.* A gazdasági erőforrások megtorpantak. Egyben a város népessége a kis entente által megszállott területekről menekültekkel, tehát főleg olyan értelmiségi

néprétegekkel gyarapodott, amelyek születési aránya tudvalevőleg egyike a legalacsonyabbaknak. Így a budapesti születési arány legújabb példátlan alacsony alakulása s a többi nagyváros rangsorában e tekintetben való háttérbeszorulása s egész fejlődésének — úgy természetes szaporodásának, mint az odavándorlónak, az urbanizálódásának — a legutolsó tíz évben mutatkozó rendkívül meglassúbbodása egy egész különleges oknak, a gyászos emlékű trianoni békekötésnek is következménye.

A fővárosi születési arány csökkenésének a többi nagyvárosával (lásd 4. §.), a vidéki magyar városokkal (lásd 5. §.) való egybevetésével s a főváros kerületek szerint való részletezésével (lásd 6. §.) a következőkben külön fejezetekben foglalkozunk.

3. §. A születések tiszta arányszámai.

A budapesti születések gyakoriságának immár több, mint félszázadja tartó csökkenésének jelenségét még egy különleges úton kívánjuk megvizsgálni, mielőtt rátérnénk e nagyjelentőségű — az előző fejezetben már méltatott — csökkenés mérvének nemzetközi összehasonlítására, a külföldi nagyvárosok s a vidéki magyar városok vonatkozó adataival való egybevetésére, valamint a főváros kerületei s egyes néprétegek (vallás, anyanyelv, foglalkozás, kor stb.) szerint való részletezésére, t. i. az ú. n. tiszta arányszámok útján.

A tiszta születési arányszám a szülésre képes korban lévő nőkhöz való viszonyítás eredménye. Mivel pedig a szülésre képes korban lévő nők száma város és vidék, mezőgazdasági és ipari lakosság s más különböző néprétegekben (pl. vallás, anyanyelv stb. szerint is) igen különböző, nyilvánvaló, hogy a születések gyakoriságában már csak azért is igen nagy eltérések lehetnek, mert a különböző néprétegekben s különböző helyeken az ily korú nők aránya más. Ha pedig — mint alább meg is tettük — külön számítjuk ki a férjes és nem férjes nők tiszta arányszámát is, másszóval ezek szülési valószínűségét, úgy a fővárosi születések oly mértékét nyerjük, mely más területek (pl. vidék vagy ország) hasonló adataival való összehasonlításnál független attól, hogy a házas nők aránya a népességben mekkora. Ami igen lényeges a fővárosban lévő házasok alacsony száma miatt, amelynek a születési arányt csökkentő hatásáról az előző §-ban már szó volt. Igazi mértéke a születések gyakoriságának csak a tiszta arányszám lehet, mely a születéseket ahhoz a népréteghez viszonyítja, amelyből azok származnak, a megfelelő 15—49 éves nőkhöz. Itt a születések gyakoriságának összehasonlítását nem zavarja az egyes néprétegek régóta különböző termékenysége sem. E miatt ugyanis az egyes társadalmi osztályokban a szülésre nem képes korban lévő gyermekek aránya más. Termékeny foglalkozások, a szegény proletáriátus, vagy a sokgyermekes vidék e miatt a nyers aránynál kisebb születési arányt mutatnak, mert a szülésre nem képes sok gyerek csökkenti születési nyers-

arányszámuk. A tiszta születési arányszámnál ez a zavaró körülmény nem szerepel.

Épen ezért sajnálatos, hogy a fővárosi népmozgalom ujabb történetírói, rendszerint nem foglalkoztak a budapesti tiszta születési aránnyal, hanem csak a nyerssel. *id. Thirring* nagy munkája, a »Budapest félszázados fejlődése 1873—1923« című, a születések eredményeit 1874—1923-ig szintén csak nyers arányszámokban közli. Régebbi adatok azonban *Kőrössy* munkáiban már találhatók. Van egy *Kőrössy-Thirring*-féle közösen irt dolgozat is, mely tiszta arányszámokat tartalmaz.[1]) A Központi Statisztikai Hivatal a századforduló óta számítja ki ezeket a tiszta arányokat és pedig törvényhatóságonként is részletezve. A századfordulótól napjainkig Budapest tiszta születési arányszámai, a vonatkozó vidéki és országos eredményekkel egybevetve s törvényesség szerint is részletezve, a századfordulóhoz képest mutatkozó csökkenés indexeivel együtt már most a következők: (Lásd a 12. táblázatot és a III. grafikont.)

12. Az élveszületési tiszta arányszámok.

(Az élveszülöttek száma a szülésre alkalmas korú női népességhez viszonyitva.)

Év, átlag:	Esett ezer 15—49 éves nőre élveszületés Budapesten	Magyarországon
1900—1901	101·0	156·0
1910—1911	79·0	144·0
1920—1921	62·7	115·5
1925—1926[2])	47·6	—

Év, átlag:	Esett ezer 15—49 éves férjes nőre törvényes élveszületés Budapesten	Magyarországon
1900—1901	163·0	217·0
1910—1911	132·0	201·0
1920—1921	110·3	184·7

Év, átlag:	Esett ezer 15—49 éves nem férjes nőre törvényt. élveszületés Budapesten	Magyarországon
1900—1901	49·0	43·0
1910—1911	37·0	39·0
1920—1921	21·3	20·6

Látható, hogy a 15—49 éves nők termékenysége a vármegyékben ma is, több mint kétszer akkora, mint Budapesten. Az országos arány is közel kétszer akkora, mint a fővárosé. A tiszta arányszámoknál e tekintetben nagyobb különbség van, mint a nyers arányszámoknál. Ott az országos arány csak 50%-kal volt nagyobb, itt 100%-kal haladja meg azt.

[1]) *Kőrösy-Tirring* »Die Natalitäts- und Mortalitätsverhältnisse ungarischer Städte« Budapest 1894. 14. l. Eszerint 1890 körül ezer 15—50 éves nőre Budapesten 117·9 élveszületés esett.

[2]) Csak a fővárosra terjedt ki az 1925. évi népszámlálás s ott nincs a kor szerint való feldolgozás a családi állapottal kombinálva, így csak az egy adatot lehet az évekre megadni.

Látható az is, hogy Budapestre, a tj. városokra és a vármegyékre vonatkozó tiszta adatok is nagyobbrészt nagyságsorrendben vannak, minthogy a főváros azt, ami a tj. városokra a vármegyékkel szemben jellemző itt is, mint sok más népmozgalmi jelenségnél, még szélsőségesebb kialakulásban mutatja. *A multtal szemben mutatkozó csökkenés a tiszta arányszámokban mindenütt nagyobb mint a nyersnél*, mert a régi gyermekbő népességben ezer lélekre viszonyítva nem is tünt ki a születések igazi gyakorisága. A tiszta arányszám is Budapesten csökkent legjobban, indexe a századfordulóhoz képest csak 62·1, míg az országosé 74·0. A tj. városok indexe persze szintén alacsonyabb mint a vármegyéké 63·8, 79·2-vel szemben. E szerint a *születési arány több mint félszázados csökkenése nem is a nyers, hanem csak a tiszta arányszámokban bontakozik ki a maga teljességében.* Ez nagyjelentőségű, mert hiszen a népesség összetételének sok demografikus oly jelentőséget tulajdonít, amelyek elősegítik azt, hogy a nyers arányszámok évtizedek óta csökkenőben vannak. Látható, hogy *a két legfontosabb körülmény, a kor s a családi állapot különbségeinek eliminálása a századfordulóhoz képest a mai arányok csökkenését csak erősíti s nem gyengíti!* [1])

A férjes nők szülési valószínüsége tekintetében a vármegyék épen úgy felülmulják a városokat, különösen Budapestet, mint az összes nők szüléseinek tiszta arányszáma tekintetében. Épenúgy nagyobb e tekintetben ott is a különbség, mint az ezer lélekre eső arányszámoknál. A városokban a szülőképes korban lévő nők ugyanis a népességnek mindig jóval nagyobb hányadát teszik, mint a vármegyékben. 1920—21 átlagában ezer 15—49 éves férjes nőre a vármegyékben 198·3, a városokban pedig csak 126·9 törvényes születés esett. Az egyes vármegyék közül a maximum Bereg (261·7), Győr, Moson és Sopron megyékben van. *A minimum a városi törvényhatóságokban és ott is Budapesten jelentkezik* (110·3). Ami a multtal való összehasonlítást illeti, örvendetes, hogy a férjes nők szülési valószínüsége sokkal kevésbbé csökkent, mint bármely más születési tiszta arányszám. Budapesten az 1920—21 évi eredmény indexe a századfordulóhoz képest 67·7, míg az összes nőkre vonatkozóé 62·1, a nem házasokra vonatkozóé pedig épen 43·5. Mégis Budapesten a házas nők termékenysége is jobban csökkent, mint a

[1]) A 15—49 éves házas nők különböző korcsoportjainak terjedelmében is van különbség. A budapesti tiszta arányszámok történeti fejlődésében (s a vidékkel való összehasonlításban) ennek is van némi szerepe, mert hiszen, — mint azt e munka 13. és 14. §-ában részletesen kifejtjük — a szülésre képes korcsoportok termékenységében már lényeges különbségek vannak. A házasságok termékenységére vonatkozólag külön közlemény fog megjelenni, ott erre a *Mayr*-féle standardszámítással még vissza fogunk térni. Előre jelezzük azonban, hogy e standard számításnak már nincs olyan jelentősége, hogy a tiszta arányszámokban jelentkező, most ismertetett szabályszerűségeket módosítaná. A számok is csak kevéssé módosulnak majd, a nyers arányszámokkal szemben való eltérés lényegét a tiszta arányszámok maguk is kifejezik, a további — említett — standardszámítás nélkül is.

III. AZ ÉLVESZÜLETÉSI TISZTA ARÁNYSZÁMOK.

(Az élveszülöttek aránya a szülésre alkalmas korú női népességhez viszonyítva.)

1) Esett ezer 15-49 éves nőre élveszületés összesen.

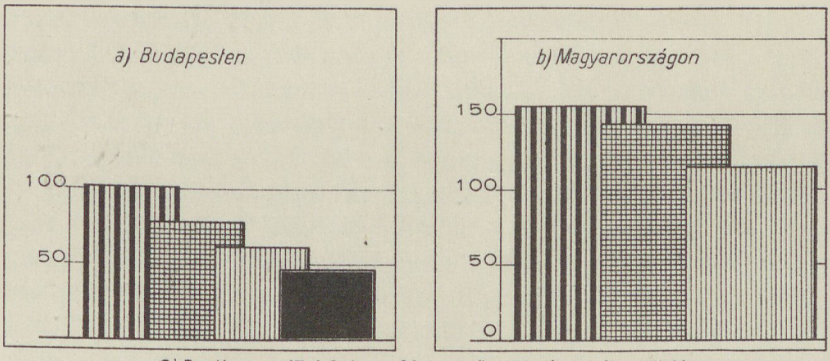

2) Esett ezer 15-49 éves férjes nőre törvényes élveszületés.

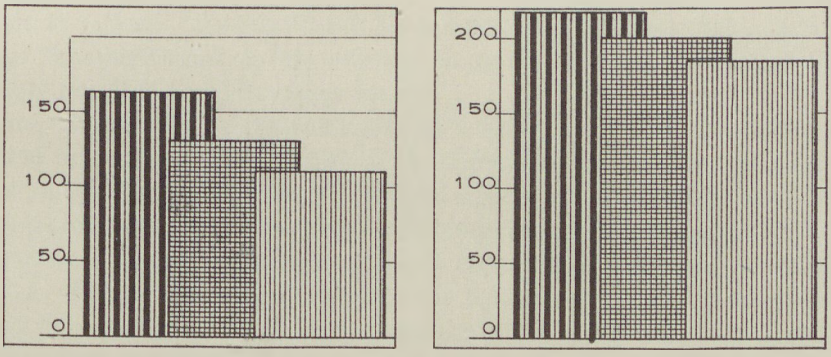

3) Esett ezer 15-49 éves nem férjes nőre törvénytelen élveszületés.

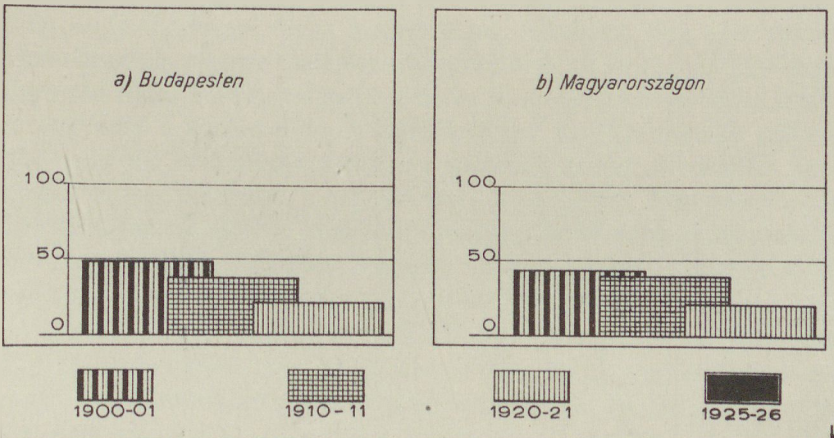

K.T.

többi tj. városokban, vagy a vidéken. A házassági termékenység részletes tárgyalásával e helyütt nem foglalkozunk, minthogy arról e közlemények sorában külön kötet készül.

Amíg a házas nők most vizsgált születési tiszta arányszáma a vidéken, addig a nem férjeseké újabban a *tj. városokban magasabb. A tj. városok arányát pedig mindig meghaladja Budapest.* A törvénytelen születések nyers százaléka azonban sokkal inkább kimagasló a városokban a vidékkel szemben, mint a tiszta arányszámok, de — látható — elsősorban azért, mert a városokban sok a házasságon kívül élő nő. A törvénytelen születések száma csak a nem férjes nőkhöz viszonyítva nem sokkal több a városban, mint a vidéken. E szerint nem a városi élet törvénytelen születéseket nemző hatása a fontosabb, hanem az, hogy városi népesség családi állapot szerint való megoszlása más. Alább (10. §.) látni fogjuk, hogy külföldön némely országban pl. Angliában előfordul, hogy a törvénytelen születések aránya rendszeresen a nagyvárosokban alacsonyabb, mint országos átlagban. A multhoz való viszonyításnál látható, hogy az összes tiszta arányszámokhoz képest a törvénytelenekre vonatkozó fogyott meg a legnagyobb mérvben. A fogyás a törvénytelenekre vonatkozó indexek között is Budapesten a legrohamosabb, ami a legnagyobb műveltséggel, a fogamzást gátló szerek és eljárások Budapesten leginkább elterjedt voltával függ össze.

Ami nemzetközi összehasonlítást tiszta arányszámokkal szórványosan végezhető számítások útján végezhetünk, (Lásd Magyar Statisztikai Közlemények 74. kötet Bp. 1929) abból egy tanulságot szoktunk leszűrni, ami már a világháborút megelőző békés évekre a történeti Magyarországnak is szomorú jellemzője volt, hogy házasságaink a magas élveszületési nyers arány mellett nincsenek elég termékenységgel megáldva. Azt, hogy aránylag sok terméketlen házasság mellett sem állunk rosszul születések dolgában házasságaink nagy számának és a törvénytelen születések gyakori voltának köszönhetjük.

Évszázadunk elején megállapított tiszta arányszámokhoz viszonyítva említettük, hogy az összes tiszta arányszámok leromlása nagyobb mérvű, mint az általános vagy nyers születési arányszámoké. Mi sem igazolja jobban, hogy *a születési nyers arányszám mai egyébként is alacsony szinvonala Európaszerte is még csak a gyermekréteg gyengülése s így az élveszületések háborús csökkenése miatt áll fenn s hogy amint a legfiatalabb rétegek a normális szinvonalra ismét teljesen kiépülnek, a születési nyers arányszámok Európaszerte még a maiaknál is még alacsonyabbak lesznek.* A jelenlegi születési nyers arányszámoknak tehát még további csökkenése várható. Örvendetes mégis, hogy a férjes nőkre eső törvényes élveszületések száma Európaszerte mégis sokkal kisebb mérvben csökkent, mint a házasságon kívül élő nőkre eső törvényteleneké.

A tiszta arányszámoknak az egyes néprétegek, pl. vallás, foglalkozás stb. szerint való részletezésével az alábbi fejezetekben (pl. 15., 17. §. stb.) fogunk foglalkozni.

4. §. Nemzetközi összehasonlítás; a főváros és az európai nagyvárosok születési arányszámai.

A nagyvárosok születési arányszámaiban mutatkozó különbségek két különböző határcsoport következményei: számolni kell azon ország születési statisztikájában jelentkező sajátságokkal, amelyben az illető nagyváros fekszik s másodszor azokkal a befolyásokkal, amelyek a városi élet speciális következményei. A nagyvárosok ily irányú nemzetközi összehasonlítását tehát az egyes országok születési arányának nemzetközi összehasonlításával, aztán a nagyvárosok s az illető ország születési arányainak egybevetésével fogjuk kísérni. A nagyvárosok születési aránya mai színvonalának összehasonlításán kívül a legnépesebb európai nagyvárosok születési arányát viszakísérjük a multba is, egészen a mult század nyolcvanas évéig, hogy lássuk, minő módon alakul nálunk az élveszületési nyers arányszám évtizedek óta egyretartó, az előbbiekben már említett jelensége, hol volt kifejezettebb, hol gyengébb, mint hazánk fővárosában.

A születési arány helyi különbségei — így az országok között lévő különbségek, vagy a nagyvárosok egybevetésénél mutatkozó eltérések — *az időbeli különbségekkel ellentétben nem gazdasági, hanem inkább más körülmények hatására jönnek létre. Helyi eltéréseket a népek erkölcse és szokásai, a törvények különbözőségei (házassági akadályok), a házasodási kor, a város és vidék között való megoszlás aránya stb. hoznak létre.* A nemzetközi összehasonlításban igen fontos, hogy a születési arány magassága az egyes népfajok között igen különböző: igen magas a szlávoknál, igen alacsony a franciáknál. A német néptörzsek körül a bajoroknál, s a rajnaiaknál a legmagasabb. A magyaroké igen magas, csak egyes szláv államok, Oroszország s a balkán államok szokták megelőzni, bár a magyarság házassági termékenysége igen rossz. *Az egyes emberfajták* közül a négerek nagy termékenysége ismert. A sárgák közül a japánok legutóbb egy emberöltő alatt megkétszereződtek, míg a fehér faj által lakott összes területek rákfenéje, a születési arány hosszú évtizedek óta egyre tartó csökkenése. Ezzel szemben az indiánusok s az ausztráliai bennszülöttek még a fehérnél is csekélyebb termékenységűek.

Az európai országok születési arányszámának nemzetközi összehasonlítása szerint, a világháborút megelőző régi békés években csak Oroszország s némely balkán állam élveszületési nyers arányszáma volt hazánkénál magasabb. A mai Magyarországét is ezek előzik meg: a felbomlott cári Oroszországból alakult új államok: Litvánia, Ukrajna, Szovjetoroszország, másrészről Románia. Kívülük mindössze Spanyolország és Portugália születései váltak újabb időben hazánkénál gyakoriabbaká, pedig a világháború előtt, a régi békés időben annál gyérebbek voltak. Látható tehát, hogy az élveszületések számának az összes népességhez viszonyított aránya tekintetében

hazánk a fegyverletétel után következő legújabb időszakban is épen úgy előljár, mint ahogy e tekintetben az európai államok legnagyobb részét régebben is mindig megelőzte. (Lásd a 13. táblázatot.)

13. Az élveszületések ezer lélekre eső országos arányának nemzetközi összehasonlítása 1891—1925-ig.

Ország	A tisztán békés		A csupán háborús	A fegyverletétel után következő évek közül az			
	1891—1900	1908—1913	1916—1918	1919	1921	1923	1925
	évek átlagai			év arányszáma			
A) *Egykori hadviselők.*							
Angolország	30·0	25·0	18·8	18·8	22·4	19·7	18·3
Skócia	30·7	26·4	21·0	21·7	25·2	22·8	21·3
Irország *a)* északi	23·0	23·2	20·1	20·0	20·2	23·6	22·1
Irország *b)* ir szabad állam						19·5	20·8
Belgium	28·9	23·5	11·8	16·3	21·4	20·7	19·9
Franciaország	22·1	19·5	10·7	12·4	20·7	19·3	19·1
Olaszország	35·0	32·5	20·8	21·2	28·1	29·1	—
Finnország	32·1	29·5	24·0	19·2	23·4	25·4	23·9
Oroszország[1])	47·1	—	—	—	—	42·5	—
Cseh-Szlovákia	—	—	—	—	—	27·3	25·1
Románia	37·1	—	—	—	—	36·6	—
Portugália	30·8	33·1	30·1	27·0	32·9	—	—
Bulgária	—	—	—	—	40·7	36·7	—
Németország	36·1	29·2	14·6	20·0	25·3	20·9	20·7
Ausztria	37·1	23·5	14·3	17·9	22·8	22·3	—
Magyarország[2])	40·5	35·7	16·9	28·1	31·9	29·2	28·3
B) *Egykori semlegesek.*							
Svédország	27·1	24·5	21·2	19·6	21·4	18·8	17·5
Norvégia	30·3	26·0	25·0	22·5	24·4	23·0	20·0
Svejc	28·7	24·7	18·8	18·7	20·8	19·4	18·4
Dánia	30·2	27·2	24·0	22·6	24·0	22·3	21·1
Németalföld	32·5	28·6	25·7	24·4	27·4	26·0	24·3
Spanyolország	35·3	32·4	28·9	28·3	30·5	30·4	29·2

A születési arányszám színvonala a fegyverletétel után, az európai államok nagyobb részében a hazai viszonyokhoz hasonlóan nem éri el a régi békés esztendőkét. A mult században a rövidebb ideig tartó nyugat-európai háború után a háborúban résztvett államokban a születési aránynak a megelőző békés évek arányát felülmúló gyarapodása következett be *(l. Oettingen)*, nem úgy mint a világháború után. A világháborúban résztvett hadviselő államok közül alig egy-kettő akad, amelynél a fegyverletétel után egy évben, mindössze 1920-ban, kissé magasabb a születési arányszám, mint a világháborút megelőző békés esztendők átlagában. Másrészről azonban — mint említettük — ezer lélekre eső születési arányszámunk a nyugateurópai államokhoz viszonyítva még mindig igen tekintélyes.

[1]) 1891—1900-ban a cári európai Oroszország adata.
[2]) 1916-tól a trianoni határok között lévő mai Magyarországra vonatkozó adatok.

A fővárosi születési arányszám nemzetközi összehasonlítását hozzá hasonló nagy városokkal racionális eszközölni, országok egybevetése a világvárosok szempontjából csak másodrendű érdekkel bír. Minthogy mint alább látni fogjuk, az országos s a nagyvárosi születési arányszám nagysága között lévő eltérés országonkint igen különböző.

A rendelkezésünkre álló legutolsó, 1925—26. évi eredmények átlagának nagyságsorrendjében s egészen 1880-tól kezdve némely régebbi átlaggal egybevetve, az azóta bekövetkezett csökkenés indexeivel együtt a legnépesebb európai metropolisok a következő képet nyujtják. (Lásd a 14. táblázatot és a IV. grafikont.)

14. Az élveszületési nyers arányszám alakulása a legnépesebb európai nagyvárosokban átlagokban 1880—1926-ig.

(Az 1925—26. évi átlag nagyságsorrendjében.)

A nagyváros neve	Esett élveszületés ezer lélekre az évek átlaga szerint				Az 1925—26. évi átlag indexe, ha az 1880—81. évi = 100
	1880—81	1900—01	1911—13	1925—26	
Moszkva	36·0	33·6	33·1	30·4	84·4
Leningrad	30·6	29·6	27·7	27·8	90·8
Róma	—	25·3	26·2	25·0	—
Nápoly	33·2	28·9	26·8	[1]) 24·9	74·9
Lodz	—	—	—	24·4	—
Glasgow	37·2	32·0	27·8	22·5	60·4
Varsó	37·9	36·1	26·5	21·9	57·8
Rotterdam	38·5	36·8	29·4	21·1	54·7
Birmingham	37·7	32·3	23·8	18·7	49·6
Köln	41·3	39·1	26·7	[1]) 18·3	44·4
Breslau	37·6	33·4	26·5	18·1	48·0
Budapest	35·6	31·7	25·2	17·7	49·8
Koppenhága	36·7	29·3	24·6	17·6	48·0
London	35·0	28·8	24·6	17·5	49·9
Sheffield	38·2	32·2	27·8	17·5	45·8
Párizs	26·2	21·3	16·8	16·3	61·9
Milano	33·9	26·2	23·0	[1]) 14·6	43·1
Leipzig	33·5	33·7	20·9	14·6	43·5
Genua	29·0	23·6	20·8	14·6	50·1
Hamburg	38·0	28·4	21·8	14·1	37·1
Dresden	35·0	32·9	20·2	13·9	39·8
Bukarest	31·8	30·4	30·0	13·8	43·2
Prága	42·2	29·5	14·5	13·7	32·4
Wien	40·0	31·3	19·2	13·1	32·9
München	39·3	36·1	21·6	12·7	32·4
Berlin	39·0	26·7	20·3	11·3	29·0

Látható, hogy *a sorrend élén az orosz városok haladnak, utánuk némely olasz, angol város és Lengyelország fővárosa sorakozik. E szerint ma a nagy háborúban győztes államok nagyvárosainak születési aránya a legkedvezőbb. A nagyságsorrend végén viszont Berlin halad, a legyőzött központi hatalmak*

[1]) 1923—24. évi átlag.

IV. AZ ÉLVESZÜLETÉSI NYERS ARÁNYSZÁM ALAKULÁSA A LEGNÉPESEBB EURÓPAI NAGYVÁROSOKBAN.

Az 1925–26 évi átlag nagyságsorrendjében.

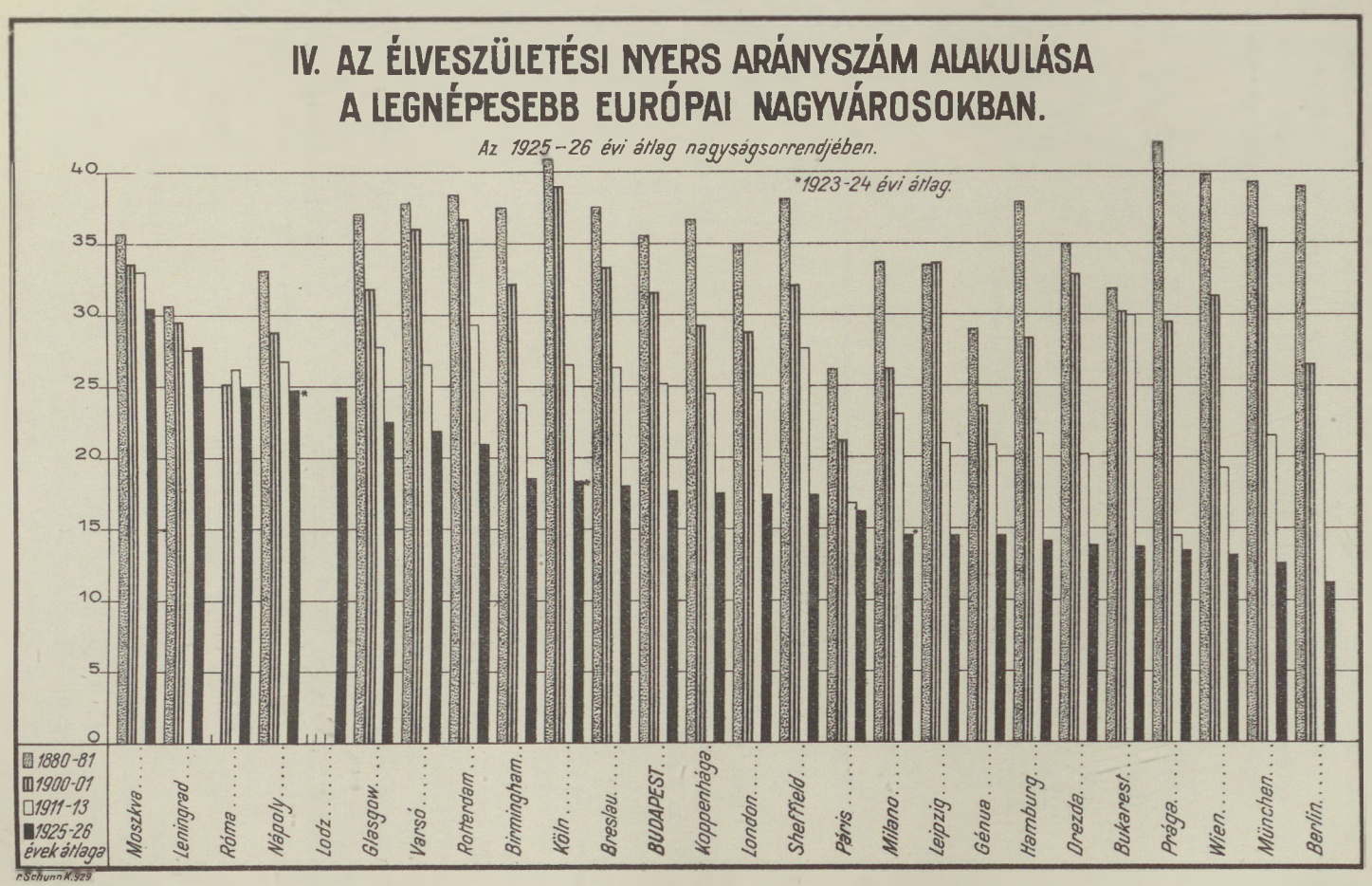

legnagyobb városa, előtte is német városok s a részeire bomlott Magyar-Osztrák Monarchia császárvárosa: Wien. Mire mutat ez: a legnagyobb európai világvárosokban: a gazdasági kényszerelmélet igazságát bizonyítja, mely szerint a legsúlyosabb anyagi helyzetben lévő országok születési aránya a legrosszabb; viszont a győztesek köréből kerülnek ki a legjobb arányok. Hazánk fővárosa a két szélsőség: Moszkva (30·4‰) és Berlin (11·3‰) között, közepén (17·7‰) áll, de mégis a minimumhoz közelebb. *Nagy befolyással van a nagyvárosok születési arányára népességük nagysága; a német nagyvárosok évkönyve* (Stat. Jahrbuch deutscher Städte) *rendszeresen közli, hogy a lakosság számával párhuzamosan, mind kisebb a születési mutató.* (Lásd a 15. táblázatot.) Ennek hatása is szerepelhet abban, hogy a legkedvezőbb születési arányokat az entente nagyvárosai közül nem a legnagyobbak: London, Párizs stb. mutatják, hanem némely ezek után következő s ezek a legnagyobbak, a legnépesebb városok fenti sorrendjének már csupán közepe felé következnek. *A nagyvárosi életnek a születések számát csökkentő ártalmas hatásai* (lásd e munka 2. §-ában részletezve) *ugyanis kétségtelenül annál intenzivebbek, minél nagyobb metropolisról van szó.* Kétségtelen számszerű párhuzam persze sokkal inkább mutatható ki egy és ugyanazon ország nagyvárosainak lakossága és születési arányaik között, semmint különböző államokhoz tartozóknál. Különböző államok nagyvárosai között sok egyéb különbség van a népesség eltérő faj jellege, szokásai, valláserkölcse stb. tekintetében, amelyek az ily párhuzambaállításnál különböző irányú ellentétes hatásaik miatt zavaró körülmények.

15. A német városok népessége és születési arányaik között lévő fordított viszony 1913—1926-ig.

Év	Az összes születések ezer lélekre eső aránya a		
	200	100—200	50—100
	ezernél több	e z e r	
	lakossal bíró német városokban		
1913	24·13	26·43	26·43
1924	15·00	19·24	19·74
1925	15·94	19·93	21·26
1926	15·20	19·21	20·35

A multtal szemben mutatkozó félszázados csökkenés, ha az 1880—81. évi születési nyers arányszámátlagot vesszük egyenlőnek százzal, *az orosz nagyvárosokban a legkisebb mérvű.* Leningrad (Szt. Pétervár) indexe 90·8, Moszkváé 84·4. Magas még Napoli (74·9) és Párizs (61·9) indexe is. Vagyis a multhoz

16. Az élveszületések általános vagy nyers arányának évi eredményei az európai nagyvárosokban a rendelkezésünkre álló legutolsó eredmények nagyságsorrendjében. (1881—1926.)

A nagyváros neve[1])	Esett ezer lakóra élveszületés														
	1881	1891	1901	1911	1913	1916	1917	1918	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
Szófia	—	—	—	26·6	20·7	18·7	14·1	13·8	26·7	28·1	—	—	—	—	—
Napoli	33·0	34·3	28·7	27·3	26·1	22·3	21·3	18·9	25·0	25·6	24·9	25·3	24·5	—	—
Róma	—	31·0	25·1	26·5	27·9	23·5	17·1	15·1	23·4	23·6	24·6	25·3	24·0	24·7	27·3
Glasgow	37·3	35·0	31·7	27·5	27·9	26·0	22·9	22·3	30·6	27·6	26·1	24·5	23·1	23·2	22·1
Valencia	—	—	—	25·7	26·3	24·0	23·7	23·9	24·6	21·8	24·5	24·8	22·9	—	—
Varsó	37·4	41·7	36·8	27·1	26·4	19·0	17·7	13·9	29·0	21·8	23·0	23·8	21·1	22·6	21·2
Rotterdam	38·2	36·5	36·7	28·9	30·1	26·3	24·9	22·6	26·7	25·0	23·0	23·1	22·0	21·4	20·7
Amsterdam	36·2	34·1	29·2	22·7	23·4	23·5	22·3	21·4	23·5	21·9	29·4	20·4	20·1	19·3	18·8
Birmingham	37·0	34·0	32·1	—	27·8	23·0	19·7	19·3	27·5	24·1	21·4	20·4	19·4	18·8	18·7
Hága	—	—	—	24·6	24·2	22·5	22·1	20·0	22·5	22·1	21·0	20·9	20·8	19·2	18·6
Köln	37·5	40·6	39·0	27·1	25·9	18·8	16·4	16·0	25·9	23·5	21·4	18·0	18·6	—	—
Stuttgart	35·5	29·1	30·0	24·3	23·8	16·0	15·5	16·5	22·5	21·0	17·8	15·6	16·6	18·7	17·9
Budapest	35·0	35·8	30·8	25·2	24·9	15·1	14·9	15·2	22·4	21·0	19·9	18·1	17·1	18·1	17·4
Kopenhága	37·1	33·2	30·1	24·7	24·2	23·4	22·2	20·3	23·3	22·2	20·1	19·9	18·4	17·9	17·3
London	34·7	31·7	28·8	24·7	24·5	24·6	17·9	16·0	26·9	22·1	20·8	20·0	18·6	17·9	17·1
Antwerpen	—	—	—	19·5	19·4	8·5	6·8	6·7	19·3	20·1	18·3	17·9	17·0	16·7	16·3
Párizs	26·7	24·3	21·3	17·0	16·9	9·8	11·3	10·5	19·2	17·9	16·2	16·1	15·8	16·2	16·1
Düsseldorf	40·4	41·0	38·3	26·8	25·6	17·3	14·2	14·8	21·4	20·6	17·6	15·0	15·5	16·2	15·6
Bremen	34·8	29·0	30·8	26·2	25·2	13·8	12·6	12·8	23·6	22·5	19·3	17·4	17·4	16·6	15·4
Firenze	28·6	27·0	23·0	21·2	20·2	14·2	11·9	12·4	20·8	19·5	17·6	16·5	15·2	—	—
Milano	34·7	31·9	26·9	23·6	22·1	14·0	12·1	11·3	18·1	17·4	16·1	15·0	14·2	—	—
Leipzig	33·0	40·6	33·1	22·6	21·6	13·1	11·0	11·9	21·6	19·3	16·9	14·4	13·0	14·7	14·5
Bern	—	—	—	21·9	21·4	17·2	16·0	14·8	17·3	17·5	16·7	17·0	14·9	14·9	14·5
München	39·0	37·0	36·4	22·4	20·6	13·0	13·1	14·2	19·9	17·5	15·6	13·5	13·9	14·8	14·4
Riga	32·3	27·2	33·7	22·3	22·6	11·1	9·9	9·0	13·7	17·6	17·7	17·7	16·6	15·7	14·4
Genova	29·5	28·5	24·2	21·8	21·3	19·0	15·3	14·7	19·8	18·0	15·8	14·7	14·3	15·2	13·9
Prága	42·3	35·6	28·9	14·9	14·2	8·9	7·7	7·1	14·6	16·9	16·7	15·1	13·5	13·5	13·8
Hamburg	37·7	36·6	27·9	21·8	21·4	11·4	9·4	9·9	19·6	17·5	15·2	14·0	14·1	14·6	13·6
Dresden	35·0	32·4	32·6	20·1	20·1	12·4	10·9	11·7	21·4	18·4	16·1	13·8	12·7	14·3	13·6
Zürich	31·4	28·3	32·8	21·1	19·7	13·6	13·2	13·0	14·7	14·6	14·2	13·9	13·3	13·7	13·5
Frankfurt	30·6	28·2	28·9	22·1	20·3	11·4	9·9	11·0	19·7	17·4	15·0	13·1	12·8	13·4	13·4
Bukarest	31·4	32·7	29·8	32·0	29·0	29·5	18·9	8·3	20·4	21·7	22·4	16·5	15·3	15·3	13·3
Oslo	26·0	36·0	35·0	23·4	22·9	20·7	20·4	19·9	21·1	18·9	18·2	16·7	15·2	13·4	13·1
Wien	39·7	34·4	31·0	19·9	17·6	11·6	10·0	9·2	15·1	15·6	12·2	14·9	14·5	13·9	12·2
Brüsszel	35·3	27·1	24·7	17·6	16·7	10·4	9·0	7·8	18·2	16·0	14·9	13·9	14·4	12·5	12·1
Basel	32·7	29·0	30·4	20·3	19·9	13·6	12·9	12·2	15·1	14·4	13·3	12·7	12·8	12·2	12·0
Helsingfors	—	—	—	24·7	20·4	16·8	15·5	13·8	15·0	14·1	12·5	12·7	12·8	12·9	11·9
Stockholm	30·9	30·7	24·5	22·5	20·4	16·6	16·3	14·4	17·3	14·8	13·4	13·8	12·4	12·2	11·5
Genf	—	—	—	16·4	16·5	12·1	12·0	11·1	15·2	14·7	13·4	12·7	11·9	11·7	—
Berlin	38·2	32·7	26·7	20·8	19·6	12·7	10·7	11·5	17·3	13·8	11·5	9·9	10·5	11·7	11·0

[1]) Konstantinápolyból hiányzanak az adatok.

képest való csökkenés mérve is a győztes entente államokban a legkisebb. *Az index minimuma is Berliné: 29·0.* Utána München, Prága és Wien jönnek. A születési arány csökkenésének mérvében lévő különbségek is a gazdasági kényszert hangsúlyozó elmélet fontosságára utalnak, a gazdasági kényszer hatása a legyőzött központi hatalmaknál a legnagyobb. A náluk nagyobbfokú háborús demoralizáció útján ugyan ide Wolf is bekapcsolódhatna, de az orosz városoknak rendkívüli demoralizációjuk mellett is magas születési arányaik ellene mondanak neki.

Egészen a nyolcvanas évekig visszanyúló ezen indexek kialakulásában persze sok egyéb körülmény is szerepel: így a világháborút megelőző legutolsó békés évekig történt fejlődés különböző volta. Ha csak a világháborús hatást akarjuk elbírálni, a legutolsó tíz-tizenöt év eredményeit kell behatóbban megvizsgálni s a fegyverletétel után következett évek arányait a világháborút közvetlen megelőző legutolsó békés évek megfelelő születési mutatóival kell összehasonlítani. Az így részletezett évi eredmények 1913-tól 1926-ig, némely régebbi évi eredménnyel — ezúttal nem átlaggal együtt — s immár még több európai nagyvárosra 40-re kiterjeszkedve a következők. (Lásd a 16. táblázatot.)

Látható, hogy a háború alatt 1916—1918-ig a legkedvezőbb születési arányszámok a következők: Bukarest 1916-ban 29·5 ‰, de már a következő években, mikor Románia is résztvesz a világháborúban, aránya igen mélyre zuhan (8·3‰). Állandóan magas csupán némely semleges és az angol városok aránya marad. A semlegesek közül kimagaslik Rotterdam 1916. évi aránya 26·3‰, Hágáé (24·2‰), spanyol Valenciáé (24·0‰); az angol városok közül Glasgowé 1916-ban 26·0‰, Londoné ugyanakkor 24·6‰. A háború végén 1918-ig még tovább estek ezek a számok is, legjobban még Valencia aránya tartotta magát, ez az 1918. évi maximum 23·9‰-kel. Az angol kedvező helyzetben egy a háború elején hozott angol törvénynek van fontos szerepe: mely hadi szolgálatra a nőseket eleinte nem sorozta be, csak a nőtleneket. Ezért szökött fel különösen a világháború elején minden angol házasságkötési és születési arányszám. A legalacsonyabb arányok a háború alatt és persze az utolsó háborús évből, 1918-ból Antwerpenből (6·7‰), Prágából (7·1‰), Brüsszelből (7·8‰) stb. származnak, természetesen a háborús hadszintér közelsége, illetve a népesség háborús kimerülése, elvérzése révén. A bevonultak távolléte, fogságbajutása, sebesülése, hősi halála, a mögöttes országrészek házasságkötési és nemzési lehetőségeit nagyon megszorította, de a fegyverletétel után a hadseregek hazatértével ismét felgyarapodnak e népmozgalmi arányok a régi békés színvonal közelébe. Hazánk fővárosa a születési arány háborús leromlása tekintetében is középhelyen áll. Míg az országok nemzetközi összehasonlításánál láttuk, hogy az egész ország az európai államok sorában egyike lett a legkedvezőtlenebb helyzetbe jutottaknak, addig a székesfővárosnak az európai nagyvárosokkal

való egybevetése sokkal kedvezőbb eredményre vezet. Érdekes megfigyelni, hogy a születési arány minimuma nálunk s Budapesten is nem 1918-ban, hanem 1917-ben következett be, ami az egykori hadviselők némely más városaiban is látható, semlegeseknél azonban csak ritkán. Ez a háború második felében történt rendszeres szabadságolásokra, sebesültek felgyógyulására és családi életük folytatására utal, ami így a háború végével a nemzési lehetőségeket a háború közepével szemben több helyütt gyarapította.

Ha a véres nagy háborút megelőző utolsó békés esztendő születési arányát vesszük 100-zal egyenlőnek s ahhoz mérjük a mai új békés korszak, már sok városból rendelkezésünkre álló legutolsó (túlnyomóan 1926. évi) születési arányait, úgy a következő képet nyerjük. (Lásd a 17. táblázatot és az V. grafikont.)

17. Az élveszületések csökkenése az európai nagyvárosokban.

(Az 1926. évi élveszületési nyers arányszám indexei, ha az 1913. évi eredmény = 100.)

Nagyváros neve	Az 1913-hoz viszonyított 1926. évi indexek	Nagyváros neve	Az 1913-hoz viszonyított 1926. évi indexek
Róma	97·8	Wien	69·3
Prága	97·2	Rotterdam	68·8
Párizs	95·3	Zürich	68·5
Nápoly	93·9	Bern	67·8
Venezia	87·0	Dresden	67·7
Antwerpen	84·0	Birmingham	67·2
Varsó	80·6	Leipzig	67·1
Glasgow	79·2	Frankfurt	66·0
Hága	76·9	Genua	65·3
Stuttgart	75·2	Milano	64·3
Bremen	75·2	Riga	63·7
Firenze	75·2	Hamburg	63·6
Brüsszel	72·5	Düsseldorf	60·9
Köln	72·0	Basel	60·3
Amsterdam	71·8	Helsingfors	58·3
Kopenhága	71·5	Oslo	57·2
Genf	70·9	Stockholm	56·4
München	69·9	Berlin	56·1
Budapest	69·9	Bukarest	45·9
London	69·8		

A világháborút megelőző legutolsó békés esztendőhöz képest napjainkban tehát *legkevésbbé Róma, Prága, Párizs és a többi olasz városok aránya csökkent.* Érdekes ebben Prága kedvező helyzete azért, mert a háború alatt a német városokkal együtt igen kedvezőtlen helyzetben volt. Ez is az egész országok előnyös gazdasági helyzetének a születési mutatót fokozó hatása mellett szól, mint *Földes* hires dolgozatában a jó terméseredmények. A sor végén a rendelkezésünkre álló adatok közül Berlint is túlszárnyalva, Bukarest áll. E tekintetben azonban *Kovács* Alajossal tartunk azon gyanunk

V. AZ ÉLVESZÜLETÉSEK CSÖKKENÉSE AZ EURÓPAI NAGYVÁROSOKBAN.

(Az 1926. évi élveszületési nyers arányszám indexei, ha az 1913 évi = 100.)

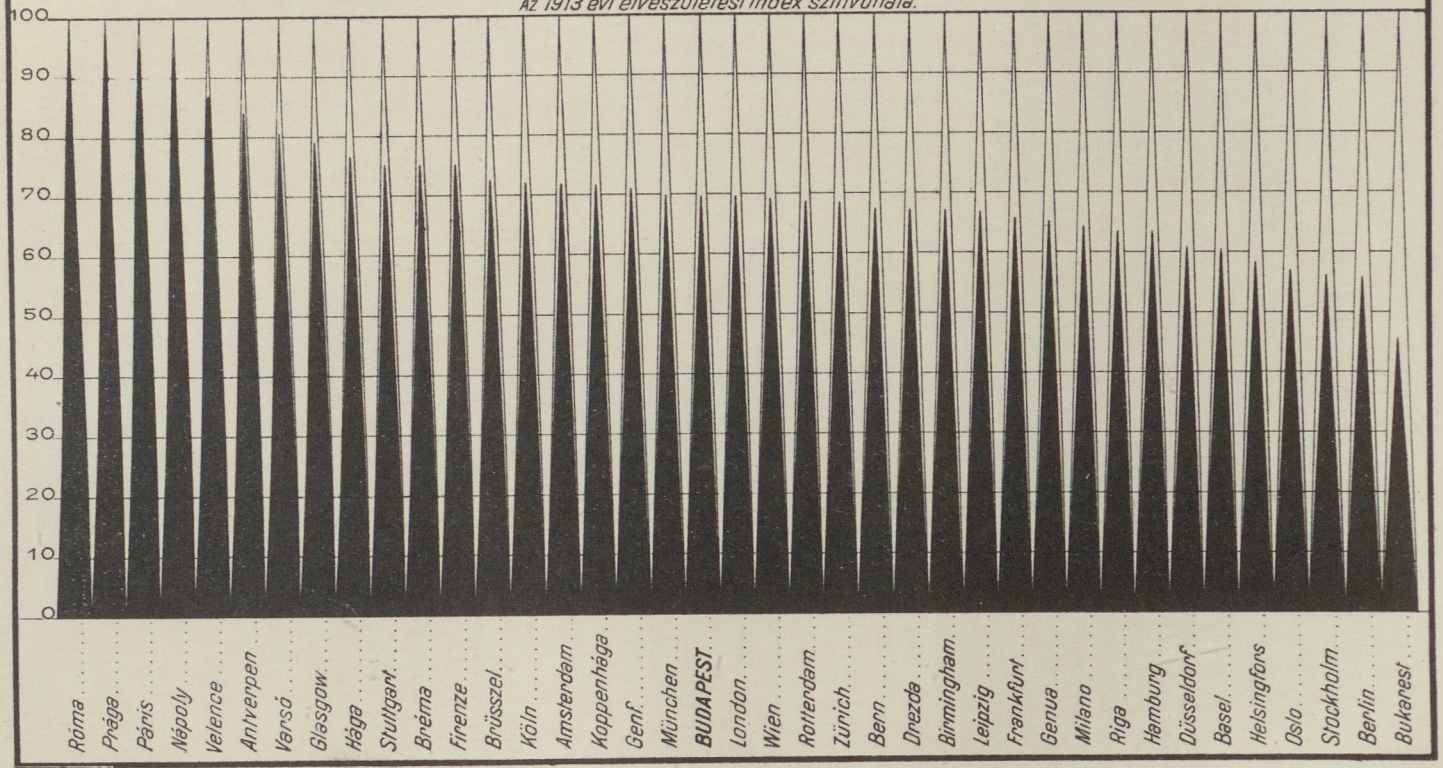

R. Kaplonyi S.

kifejezésében, hogy Bukarest legutóbbi magas népszámai valószínűleg nem felelnek meg a valóságnak s újabb születési arányuk e miatt — ehhez viszonyítva — lesz a ténylegesnél viszont alacsonyabb. Meglepő azonban, hogy számos semleges város, svéd, norvég, svejci város születési mutatója is mily kedvezőtlen mérvű csökkenésben van. Budapest a két szélsőség, Róma (97·8) és Berlin (56·1) között a közép helyen (69·9 indexszel) áll, de helyzete ismét a kedvezőtlen szélsőséget képviselő Berlinhez mégis közelebb.

Azért, hogy lássuk, hogy a nagyvárosok születési arányában mutatkozó eltérések mennyiben a városi élet specifikus hatásai, a legnépesebb európai nagyvárosok arányszámát az illető országéval is egybevetjük. E nagyvárosok 1925—26. évi születési arányának indexei, ha a megfelelő országos eredmény egyenlő százzal, a következők. (Lásd a 18. táblázatot és a VI. grafikont.)

18. A nagyvárosok és az országok élveszületési arányainak egybevetése.

(A nagyvárosok 1925—26. évi élveszületési nyers arányának indexei, ha a megfelelő országos eredmény = 100.)

Glasgow és Skótország	106·1	Varsó és Lengyelország	[1] 70·4
Birmingham és Angolország	103·7	Moszkva és Oroszország	[1] 70·4
London és Angolország	96·9	Hamburg és Németország	70·2
Wien és Ausztria	92·2	Dresden és Németország	69·4
Lyon és Franciaország	91·3	Stockholm és Svédország	68·9
Róma és Olaszország	90·9	Szófia és Bulgária	[3] 68·1
Stuttgart és Németország	90·8	Oslo és Norvégia	67·6
Breslau és Németország	89·9	Frankfurt a/M és Németország	66·7
Köln és Németország	[2] 88·7	Basel és Svejc	66·2
Rotterdam és Németalföld	87·7	Genf és Svejc	64·9
Napoli és Olaszország	86·6	Budapest és Magyarország	63·8
Párizs és Franciaország	85·8	Brüsszel és Belgium	63·5
Koppenhága és Dánia	84·9	München és Németország	63·3
Lodz és Lengyelország	[1] 83·5	Leningrad és Oroszország	[1] 62·7
Odessza és Ukrajna	[2] 82·7	Kiev és Ukrajna	[2] 61·4
Valéncia és Spanyolország	81·1	Sheffield és Angolország	60·8
Bern és Svejc	80·2	Berlin és Németország	56·4
Bremen és Németország	79·8	Firenze és Olaszország	[2] 55·3
Amsterdam és Németalföld	79·6	Prága és Cseh-Szlovákia	55·0
Düsseldorf és Németország	79·3	Helsingfors és Finnország	52·4
Zürich és Svejc	74·5	Milano és Olaszország	[2] 50·9
Kharkov és Ukrajna	[2] 73·1	Genova és Olaszország	50·7
Leipzig és Németország	72·6	Bukarest és Románia	[1] 43·2
Riga és Lettország	71·3	Torino és Olaszország	[2] 40·8

A sorrend élén az angol városok haladnak Glasgow (106·1), Birmingham (103·7) és London (96·9). *A város és vidék születési aránya között* e szerint *Angliában van a legkisebb különbség.* Olyik angol város indexe még nagyobb

[1]) 1924—25. átlagai szerint.
[2]) 1923—24. « «
[3]) 1920—21. « «

is mint száz, mutatva, hogy nálunk némely körülmény pl. idegen születéseknek városokba való szállítása stb. erősebb hatású, mint a városi életnek a születések számát apasztó (fentebb méltatott 1., 2. §.) hatása. Okai az angol speciális viszonyok, az angol-szász szigorú morálja, hol nincs nyilvános prostitució, hol a népességben több a házas, — különösen ma, a fentemlített háborús törvények miatt. Kertvárosokat szerető életmódjuk, a természetet kedvelő weakendezéseik, s egyéb szokásaik is közelebb hozzák őket a vidéki népességhez, mint a kontinens nagyvárosainak lakosságát. Mindezek révén kerülnek az angol nagyvárosok a születési arány vidékkel szemben mutatkozó különbsége nemzetközi összehasonlításakor az oroszok után a nagyvárosok sorrendjének élére; vagyis a vidékkel szemben igen kedvező helyzetbe, noha egész Angolország születési aránya — mint azt e §. elején láttuk — az európai országok születési arányainak sorában korán sincs ily kedvező helyzetben. *A legnagyobb különbséget némely olasz város, különösen Torino* (40·8 index), *Genova és Milano mutatja.* Bukarestnek Romániával szemben mutatkozó nagy eltérése a fentemlített technikai észrevétel értelmében nem mérvadó. Hazánk fővárosának indexe Magyarországhoz képest 63·8, ami a két szélsőség (Torino 40·8 és Glasgow 106·1) között közepén, de mégis a legintenzívebb városi befolyást képviselő szélsőséghez közelebb áll.

Azokkal a különbségekkel, amelyek az európai nagyvárosok között a születési statisztika egyéb részletkérdései (pl. törvénytelenek, halvaszületések, elvetélések, intézeti születések stb.) tekintetében vannak, a tárgyi szempontok szerint megkülönböztetett további fejezetekben fogunk foglalkozni.

5. §. A magyar városok születési arányainak egybevetése.

A mai Magyarország törvényhatósági joggal felruházott városai közül *az alföldi földmíves városok*, e falusi jellegű mezőgazdasági gócpontok *születési aránya mindig magasabb* s közelebb áll a vármegyék születési arányához, *mint* a régi történeti városoké, *az iparos és gyárvárosoké, vagy épen a fővárosé.* Ez a születési arányszám csökkenésével és annak színvonalával foglalkozó valamennyi elméletnek megfelel. A gazdasági kényszert minden másnál fontosabbnak tartó régi *Bertillon*-féle teória szerint a megélhetés megnehezülése a születési arány csökkenésének legfontosabb oka s annak mind alacsonyabbá való sülyedése egyik előjele annak az állapotnak, amit *Malthus* túlnépességnek nevezett. A mezőgazda-, alföldi városok pedig sokkal kevésbbé népesek, legalább nem oly sűrűen lakottak, mint az ipari és gyárvárosok. Lakosságuk élete és élelmezése a szabad természettel sokkal inkább összefűzött, mint a másik csoporté; ilyképen a népesség szaporodásának gátja,

VI. A NAGYVÁROSOK ÉS AZ ORSZÁGOK ÉLVESZÜLETÉSI ARÁNYAINAK EGYBEVETÉSE.

(A nagyvárosok 1925/26 évi indexei, ha a megfelelő országos eredmény = 100.)

Az élveszületési index szinvonala
országos ←→ városi

Az országos élveszületési index szinvonala.

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

Glasgow és Skótország.....
Birmingham és Angolország...
London és Angolország.....
Wien és Ausztria.....
Lyon és Franciaország.....
Róma és Olaszország.....
Stuttgart és Németország....
Breslau és Németország.....
Köln és Németország [2].....
Rotterdam és Németalföld...
Nápoly és Olaszország [2]....
Páris és Franciaország....
Koppenhága és Dánia.....
Lodz és Lengyelország [1]....
Odessa és Ukrajna [2].....
Valencia és Spanyolország.
Bern és Svájc .....
Bréma és Németország....
Amsterdam és Németalföld..
Düsseldorff és Németorsz..
Zürich és Svájc.....
Kharkoff és Ukrajna [2].....
Leipzig és Németország...
Riga és Lettország.....
Varsó és Lengyelország [1]...
Moszkva és Oroszország [1]...
Hamburg és Németország..
Drezda és Németország.....
Stokholm és Svédország....
Szófia és Bulgária [3].....
Oslo és Norvégia.....
Frankfurt a/M. és Németorsz..
Basel és Svájc.....
Genf és Svájc.....
BUDAPEST és MAGYARORSZ.
Brüsszel és Belgium
München és Németország..
Leningrad és Oroszország [1].
Kiev és Ukrajna [2].....
Sheffield és Angolország....
Berlin és Németország.....
Firenze és Olaszország [2]...
Prága és Csehszlovákia....
Helsingfors és Finnország...
Milanó és Olaszország [2]...
Génua és Olaszország.....
Bukarest és Románia [1].....
Turin és Olaszország [2].....

[1] 1924-25 átlagai szerint.
[2] 1923-24 " "
[3] 1920-21 " "

a túlnépesség, ezekben még relatíve sem olyfokú és nem érezhető úgy, mint az iparos és gyárvárosokban. Mindez a jóléti elmélettel, *Brentano* és *Mombert* Wohlstandstheorie-jával is összhangban áll, a legnagyobb anyagi jólétben lévő osztályok inkább találhatók fel s nagyobb arányt képviselnek a nagy metropolisokban és gyárvárosokban, semmint az alföldi paraszt városokban. A kultúra, az életmód is inkább fejlődik a születések számát csökkentő ártalommá iparos és gyárvárosokban, mint a relatíve alacsonyabb kultúrfokon álló, kisebb arányú értelmiséggel bíró mezőgazdavárosokban. Ez meg *Müller* elméletével áll összhangban. Az iparos foglalkozású népesség születési aránya mindig alacsonyabb, mint az őstermelőké ; ahol ezek aránya magas, ott a foglalkozás szerint való megoszlás is kedvezőtlen születési arányt jelent. *Dumont* kapillaritásának is kevesebb lehetősége van a kevésbbé differenciált falusias jellegű, alföldi városokban. Az iparos és kereskedő városokban a konkurrencia, a verseny ezzel szemben inkább kifejlődik és nyomasztóbbá lesz. A keresési lehetőségek itt nehezebbekké válnak, mint az Alföldön. Nehezebbé válik itt a családalapítás is. Ezekben tehát a kapillaritás elmélete szerint a születési arányt csökkentő hatások inkább működnek. Ily városokban e mellett sok a nőtlen is s így még Wolf valláserkölcsi aggodalma is sokkal inkább érintheti az iparos és gyárvárosokat, mint a falusias, alföldi városokat. Ez leginkább persze a legmagasabb kultúrfokon álló világvárosokra, világkereskedelmi és ipari központokra vonatkozik. Mindezen elméletekkel tehát összhangban áll az, hogy alföldi földmíves városaink születési aránya magasabb s közelebb áll a vármegyék születési arányához, mint a régi történeti városoké, az iparos és gyárvárosoké, vagy épen a fővárosé.

Még a mult században *Kőrösy* és id. *Thirring* foglalkoztak a magyar városok születési és halandósági viszonyaival (Die Natalitäts- und Mortalitäts-Verhältnisse ungarischer Städte in den Jahren 1878—1893), s azt találták, hogy az általános születési arány Nyíregyházán maximum (51·1‰). Azután Félegyházán, Békéscsabán, Szabadkán és Jászberényben is igen magas. A születési arány tehát már akkor is a Nagy-Alföld népes városaiban volt a legjobb, a vásárok központjaiban, ezekben a tiszta magyar helyeken, melyek népe majdnem kizárólag mezőgazdasággal foglalkozik. A magasabb művelődési fokon álló régi városokban, — melyek nagyobb része másrészről nem színmagyar, — mint Sopron (30·5‰), majd Brassó, Marosvásárhely stb., az arányok alacsonyak voltak már akkor is. Budapest, mely a mai lecsökkent számú városok sorában rendszerint szélsőségesen alacsony születési arányt bír, a mult századbeli történeti terület városai között még nem volt minimum. Alacsony aránya azonban már akkor is közel állott a legalacsonyabb natalitással bíró városokhoz.

A mai területen a történeti terület városainak egy részéről nem beszélhetünk, a kép nem oly széles és színes, mint volt akkor. Nincsenek magas hegyvidéki városaink s nincsenek nagyarányú nemzetiségekkel bíró, nem

színmagyar városaink sem. A mai Magyarország főbb városainak a törvényhatósági joggal felruházottak tekinthetők. Ezek élveszületési általános vagy nyers arányszámai a századfordulótól napjainkig a következő képet nyujtják. (Lásd a 19. táblázatot s a VII. grafikont.)

19. A mai Magyarország tj. városaiban történt élveszületések általános vagy nyers arányszámai 1900—1901-től 1925—1926-ig a századfordulóhoz s a világháborút megelőző békés évekhez képest mutatkozó csökkenés indexeivel együtt.

Törvényhatósági joggal felruházott városok	Esett élveszületés ezer lélekre				Az 1925—1926. évi eredmény indexe, ha az		Az élveszületések	A népesség
							abszolút száma	
	1900—01	1910—11	1920—21	1925—26[3]	1900—01	1910—11	1925—26	1925
	évek átlaga szerint				évek átlaga = 100		átlagában	év végén
Pécs	27·4	23·7	24·3	28·3	104	119	1.333	47.020
Székesfehérvár	33·1	28·8	22·2	20·4	61	71	806	39.421
Győr	29·3	27·6	24·3	20·5	70	74	1.044	50.989
Sopron	28·4	26·0	24·9	20·3	72	78	732	36.050
Baja	27·5	26·0	24·4	27·0	98	104	515	19.108
Hódmezővásárhely	29·9	25·0	20·7	20·6	69	82	1.277	61.870
Szeged[1]	35·7	33·1	25·1	25·2	71	76	3.089	122.648
Budapest	31·6	25·4	21·9	18·4	58	73	17.049	927.160
Kecskemét	38·7	38·4	30·9	29·6	76	77	2.269	76.731
Miskolc[2]	—	29·7	25·1	17·6	—	59	1.348	58.214
Debrecen	33·9	32·8	28·4	27·5	81	84	2.924	106.286

Látható, hogy a maximumot a legutolsó 1925—26 évi adatok szerint egy alföldi földműves város: Kecskemét (29·6‰), a minimumot pedig a jelenleg kedvezőtlen határszéli fekvésű Miskolc (17·6‰) képviseli. Utána legnagyobb iparos és gyárvárosunk: Budapest sorakozik 18·4 ‰-kel. A visszacsatolás után sok új intézménnyel gazdagodott és szép fejlődésnek indult Pécs születési aránya is magas, magas még a nagy-alföldi mezőgazda Debrecené is. A régebbi adatok szerint mindvégig Kecskemété a maximum; az iparos Pécs aránya azonban régebben alacsony volt.

A multtal szemben mutatkozó csökkenés jelensége a XX. század első negyedében Budapesten a legnagyobbmérvű. Ha az 1900—01. évi élveszületési nyers arány százzal egyenlő, úgy a főváros indexe, 1925—26. évek átlaga szerint, csupán 58. Az általános csökkenéssel ellentétes fejlődést ezen indexek szerint csupán a már említett kivételes helyzetben lévő Pécs mutat. A világháborút megelőző legutolsó békés évekhez képest, — ha Miskolc bizonyos tekintetben szintén rendkívüli viszonyok miatt alacsony indexétől eltekintünk, — a csökkenés ismét Budapesten a legnagyobbmérvű. Száznál nagyobb indexe e tekintetben azonban Pécsen kívül Bajának is van.

[1]) Szegednél is van területváltozás; Újszeged határának egyrésze Jugoszláviához csatoltatott.
[2]) Miskolc 1900-ban még nem volt tj. város.
[3]) Komárom-Újváros ekkor már nem volt tj. város, ezért nem szerepel, 1920—21-ben fennállott ezen tj. városunk élveszületési nyers arányszáma 23·5‰ volt.

VII. CSONKAMAGYARORSZÁG TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGGAL FELRUHÁZOTT VÁROSAI

az **1925-26** évek átlagos élveszületési nyersarányszámának nagyságsorrendjében.

ezer lélekre esett élveszületés.

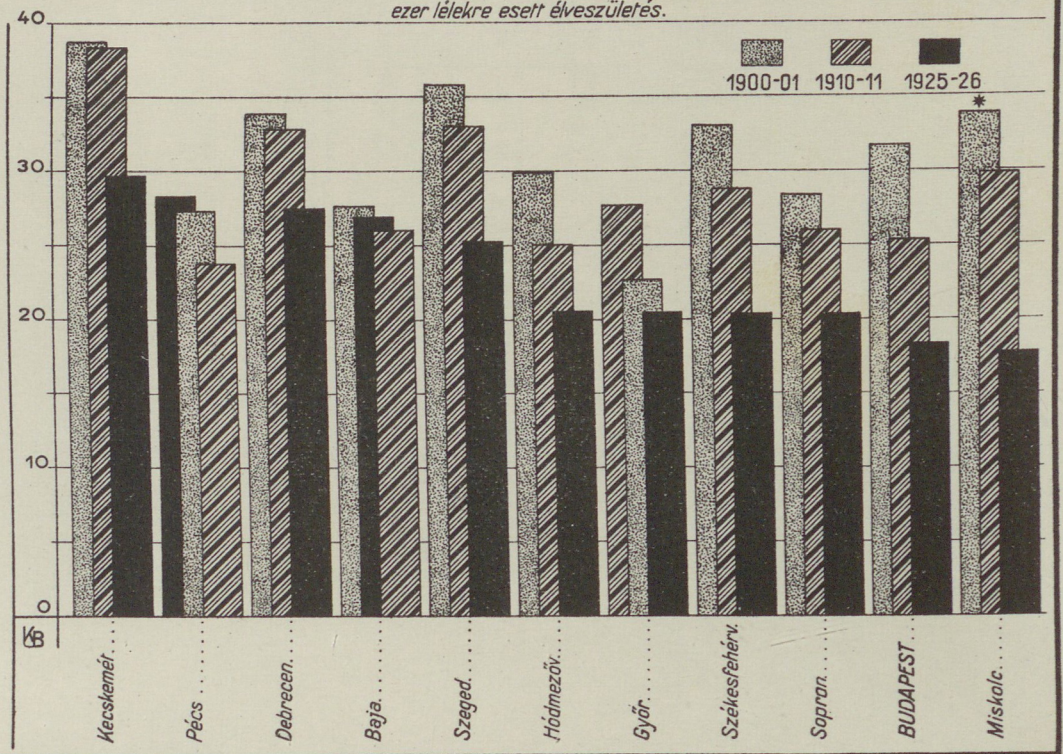

Magyarország 1925-26 évi születéseinek megoszlása a főváros, a többi tj. város s a vármegyek között.

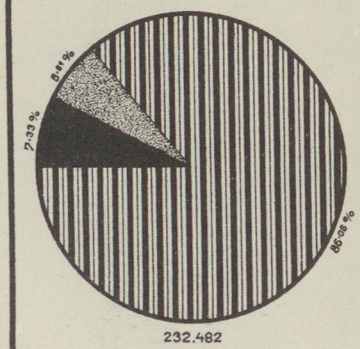

* Csak 1901-re vonatkozó adat.

r. Keresztes B. 1929.

A születési arányt a kor és családi állapot szerint való megoszlás eltérő voltától kívántuk függetleníteni s ezért a legfontosabb magyar városok, a törvényhatósági joggal felruházottak, tiszta arányszámait is kiszámítottuk. Ezek az ezer 15—49 éves nőre eső élveszületések számára vonatkozó adatok, a törvényesség szerint is részletezve a következők. (Lásd a 20. táblázatot.)

A fentemlített szélsőségek ezekben még jobban kidomborodnak, mert a bő gyermekáldással bíró alföldi városoknál ez a körülmény az általános születési arányra csökkentő hatással van : nem engedi azokat oly színvonalra fejlődni, mint amelyen az iparos városok gyermekrétegének népességi aránya mellett volnának. A szélsőségek azonban ugyanazok maradnak. Az e tekintetben rendelkezésünkre álló, legutolsó 1920—21 évi adatok szerint — a népesség, kor és családi állapot szerint a vidéki tj. városokra az 1920. évi népszámláláskor lett legutoljára felvéve — Kecskemét (117·6) és Debrecen (97·4) képviseli a legnagyobb, Budapest (62·7) pedig az alacsonyabb arányt. Csak a törvényes születésekre vonatkozó adatok szerint is Kecskemét (maximum) és Budapest (minimum) marad a két szélsőség. Ezer 15—49 éves férjes nőre Kecskeméten 211·5, Budapesten meg csak 110·3 élveszületés esett : közel feleannyi.

20. A mai Magyarország tj. városaiban történt élveszületések tiszta arányszámai 1900—1901-től 1920—1921-ig a századfordulóhoz képest jelentkező csökkenés indexeivel együtt.

Tj. város neve[1])	Esett élveszületés ezer 15—49 éves									Ha az 1900—01 évi arányszám 100, úgy az 1920—21. évi indexe			
	férjes nőre törvényes			nem férjes nőre törvénytelen			nőre általában			a törvényes	a törvénytelen	az összes születések körében	
	1900—01	1910—11	1920—21	1900—01	1910—11	1920—21	1900—01	1910—11	1920—21			a tiszta	a nyers
	évek átlaga szerint									arányszámok alapján			
Pécs	153	133	132·3	37	31	20·6	99	87	80·4	86	56	81	89
Székesfehérvár	230	197	146·9	19	15	10·6	133	114	78·6	64	56	59	67
Győr	215	189	154·1	24	23	16·6	108	103	82·0	72	69	76	83
Komárom-Újv.	—	—	149·2	—	—	17·4	—	—	90·4	—	—	—	—
Sopron	232	203	180·7	18	16	16·6	112	102	88·3	78	92	79	87
Baja	169	161	140·2	24	20	18·6	104	102	87·2	83	78	84	89
Hódmezővásárhely	167	146	117·5	20	19	15·6	123	105	75·2	70	78	61	69
Szeged	222	200	146·9	28	29	18·7	142	129	88·0	66	67	62	71
Budapest	163	132	110·3	49	37	21·3	101	79	62·7	68	43	62	69
Kecskemét	258	263	211·5	33	26	19·7	164	165	117·6	82	60	72	80
Miskolc	—	175	149·4	—	35	21·9	—	111	86·3	—	—	—	—
Debrecen	200	194	164·8	38	36	26·7	127	122	97·4	82	70	77	84

Az összes nőkre vonatkozó tiszta arányszámok a századfordulóhoz képest az összes tj. városokban nagyobb fokú csökkenést jelentenek, mint a nyers arányszámok. Nyilvánvaló, hogy az összes magyar városokban a mai nyers születési arányok mai színvonalukon csak a gyermekréteg gyengülése s így az élveszületések háborús csökkenése révén állanak csak fenn s hogy, amint városainkban ismét

[1]) Jegyzeteket lásd az előző táblázatnál.

betelik a legfiatalabb rétegek rendes létszáma, a magyar városok élveszületési nyers arányszáma a maiaknál is még alacsonyabb lesz.

A törvénytelen születések aránya különböző jellegű városaink csoportjaiban másképen viselkedik: különösen Budapesten, *de némely alföldi városban is magas s a Dunántúl lévő városokban meg alacsony.* Minél jobban kifejlődik a városi jelleg a törvénytelen születések számára, annál kedvezőbb a talaj: innen a magas fővárosi arány. A városi életmód, a városokban sok házasságon kívül élő, a magasabb kultúra mind emeli a törvénytelenek arányát. (Lásd e munka 10. §-ában részletezve.) A tj. városoknak a törvénytelenekre vonatkozólag fent közölt tiszta arányszámaiban már nem szerepel a népesség családi állapot szerint való különböző megoszlása; ily számokban a vármegyék és tj. városok arányai közel egyezők (1920—21 szerint ezer nem férjes nőre vármegyékben 20·5, tj. városokban 20·7 törvénytelen születés esett.). A törvénytelenek tiszta arányszáma a tj. városok közül, az erre vonatkozólag rendelkezésünkre álló adatok szerint Budapesten 1900—01 és 1910—11 szerint maximum. 1920—21 szerint Budapest Debrecen és Miskolc által megelőzve a 3. helyen áll. A minimum e tekintetben vagy Székesfehérvárott, vagy Sopronban szokott jelentkezni. A törvénytelenek gyakorisága tj. városaink legnagyobb részeiben is (a tiszta arányszám szerint) sokkal inkább csökken, mint a törvényeseké. Ez arra mutat, hogy a fogamzást gátló szerek és eljárások a házasságon kívül állóknál inkább terjednek, minthogy ezek gyermeket aligha kívánnak. Ez igen örvendetes is, mert hisz a törvénytelen gyermekeknek szomorú a sorsa. A törvénytelenek aránya a tj. városok közül leginkább Budapesten csökkent: 1920—21 ezen indexe a századfordulóhoz képest itt csak 43, a legkisebb mérvű csökkenést Sopronban észleltük. (Index 92.)

Hazánk mai területén lévő rendezett tanácsú városok élveszületési általános vagy nyers arányszámait a legutolsó (1920. évi) népszámlálást környező két év adatai alapján a következő táblázat láttatja:

21. A mai Magyarország rendezett tanácsú városainak élveszületési általános arányszámai az 1920—1921. évek átlaga szerint.

Rt. város	Esett ezer lélekre élve-születés	Rt. város	Esett ezer lélekre élve-születés	Rt. város	Esett ezer lélekre élve-születés
Magyaróvár	31·1	Gyöngyös	32·2	Szentendre	22·9
Kaposvár	26·6	Jászberény	30·7	Újpest	23·8
Szekszárd	24·2	Karcag	29·2	Vác	23·5
Kőszeg	23·3	Kisújszállás	27·2	Sátoraljaújhely	27·4
Szombathely	32·7	Mezőtúr	27·8	Békéscsaba	31·2
Pápa	25·5	Szolnok	26·9	Gyula	26·2
Veszprém	26·3	Túrkeve	28·3	*Hajdúböszörmény*	33·8
Nagykanizsa	23·8	Cegléd	27·1	Hajdúnánás	31·2
Zalaegerszeg	20·6	Kalocsa	28·4	Hajduszoboszló	31·4
Esztergom	25·2	Kiskunfélegyháza	37·3	Nyíregyháza	33·3
Salgótarján	31·8	Kiskunhalas	25·4	Makó	24·1
Szentes	24·7	*Kispest*	18·2		
Eger	26·9	Nagykőrös	25·2		

Látható, hogy a mai Magyarország rendezett tanácsú városai közül az élveszületési nyers arányszám szélsőségeit az alföldi mezőgazda Hajdúböszörmény (33·8‰) és a gyárváros jellegű Kispest (18·2‰) mutatják. Ez ugyanaz a jelenség, amint a törvényhatósági joggal felruházott városoknál láttunk, hogy az alföldi, falusias jellegű mezőgazda városokban a születés gyakori, az iparos és gyárvárosi gócpontokban viszont meg alacsony. Megjegyzendő, hogy Kispestnél Budapest közelsége is csökkentőleg hat a születési arányra, mert a főváros közvetlen közelében fekvő helyekről aránylag több szülés kerül fel a fővárosi kórházakba, mint a távol fekvőkből. Egy másik jelenség is megfigyelhető, tudniillik, hogy a rendezett tanácsú városokra vonatkozó adatok sokkal tágabb határok között váltakoznak, mint a tj. városokra vonatkozók. A tj. városok ugyanis népesebbek s így a születések tekintetében is nagyobb abszolút számokat képviselnek, mint a rendezett tanácsúak s azért arányszámaik amazokénál állandóbbak, körükben a nagy számok törvénye inkább érvényesülhet. A születési statisztika legtöbb részletezésében (például halvaszülöttek, többes születések stb.) a vidéki magyar városokra vonatkozó adatok — még tj. városokra vonatkozók is — annyira elforgácsolódnak, hogy a tárgyi szempontok szerint megkülönböztetett alábbi fejezetekben — a legtöbb helyen — célszerűbbnek látszik a város és vidék szembeállításával csak a vonatkozó területek adatainak egybefoglalásával foglalkozni, semmint a vidéki városok statisztikájának városonként való külön felsorolása útján.

6. §. A születések alakulása a főváros egyes kerületeiben; a city helyzete a születések szempontjából Budapesten.

A nagyvárosok közigazgatási kerületekre tagozódnak: statisztikájuk összesítése is bizonyos kerületek, városrészek szerint történik. E különböző városrészek születési statisztikájában is vannak bizonyos szabályszerűségek, minthogy e városrészek népessége vagyonosság, foglalkozás, műveltség és sok más szempont szerint igen különbözőképen oszlik meg és minthogy a nagyvárosok egyes részei között egyéb igen lényeges eltérések is vannak. Így azok kereskedelmi és forgalmi szempontból is igen különböző jelentőségűek. A fejlődés a városok közepén fekvő egykori főpiac helyén, a legkülönbözőbb nagyvárosokban, egy igen forgalmas s nagyszámú üzlettel bíró, központi fekvésű városrészre vezetett, amely rendszerint a legrégibb városrész is s ahol — bármily népes nappal — kevés az ott lakos, de az gazdag, előkelő polgár. Ezt a városrészt nevezzük London belvárosának neve után »citynek«. Budapesten a IV. kerület ez a központ; ez Budapest cityje. Wienben az I. ker., Berlinben a Dorotheen és Friedrichstadt, Párizsban a Cité és a Quartier Sorbonne, a legtöbb német városban, mint Breslauban, Leipzigben,

Münchenben, Dresdenben stb. pedig az úgynevezett »Altstadt«, Frankfurtban meg az »Innenstadt« a city. Némely nagy városban nem esik össze pontosan egyik közigazgatási kerülettel sem s csak utcákkal lehet helyét körülírni; Berlinben és Párizsban is pontosabban határolható el utcákkal. Ezt a városrészt rendszerint két különböző gyűrű övezi, melyek azonban közigazgatási kerületek szerint nem mindig választhatók szét. A belső gyűrű sűrű lakosságú, sűrűbb népességű akár a citynél, akár a külső, gyérebben lakott gyűrűnél. A belső gyűrű beépített, a külső villaszerű vagy gyári külváros. A belső gyűrű vagyonosabb, gazdagabb, a külső szegényebb s az ipari proletáriátus városrészei váltakoznak rajta némely kertes villanegyeddel s lakatlan rétekkel, kertekkel. A népesség fejlődése a kültelek némely részén a legrohamosabb, a belső gyűrűn régen rohamosabb volt, de meglassúbodott s ott van a nagyváros legsűrűbb lakossága. A city népességére pedig az jellemző, hogy fogyóban van.

Mindennek számos születés-statisztikai jelentősége is van. *A belső, a gazdag városrészekben a lakósok születési aránya alacsony, a külteleké, különösen, ahol a legszegényebb ipari proletáriátus lakik, meg magas. A city helyzete a születés-statisztika szempontjából: minimum,* mely sokszor — különösen a legnagyobb világvárosokban egészen rendkívüli alacsony színvonalon áll.

Budapesten a IV. kerületet övező, legsűrűbben lakott városrész, a pesti oldalnak a körutakon belül fekvő része. Az ezen kívül fekvő részektől is elkülönül a vámon kívül fekvő legkülsőbb gyűrű. Így egy átmeneti közbülső városgyűrűnk is van, melynek születés-statisztikai sajátságai is a két gyűrű között állanak. Sajnos a statisztikában e részek nincsenek rendszeresen különválasztva. Csak a *Pikler*-féle részletesebb tagozás s a *Madzsar*-féle tanulmányok adnak ily részletezéseket. A fővárosi születés-statisztikát minden évben rendszeresen csak közigazgatási kerületek szerint részletezve közlik. Egy nagyobb összefoglalás szokásos még: a Duna jobb- és balpartjának megkülönböztetése. Megjegyzendő, hogy a születési statisztikában a Budapesten történt születések nem születés helye, hanem az anya lakása szerint osztatnak így szét s a nem budapesti lakós úgynevezett idegen anyák levonatnak.

A budapesti kerületek lakosságának élveszületési nyers arányszámai ilyképen a nem budapesti lakós, (idegen) anyáktól származó születések nélkül, 1889-től 1927-ig, az azóta mutatkozó csökkenés indexeivel a következő képet nyujtják. (Lásd a 22. táblázatot.)

Először csak az 1924—27 évi adatokat véve szemügyre, amelyeket a VIII. grafikon (kartogram) ábrázol, látható, hogy Budapesten a X. és III. kerületben van a legtöbb, a IV. és V. kerületben a legkevesebb születés. Érdekes párhuzamba állítjuk ezt, e munkánk 17. §-ában az illető kerületek lakosságának vagyonossági és műveltségbeli viszonyaival. *A leggazdagabb,*

VIII. AZ ÉLVESZÜLETÉSEK ALAKULÁSA A SZÉKESFŐVÁROS KERÜLETEIBEN.

1924-27 átlaga szerint.

(Az 1925. évi budapesti népszámlálás eredményeihez viszonyítva.)

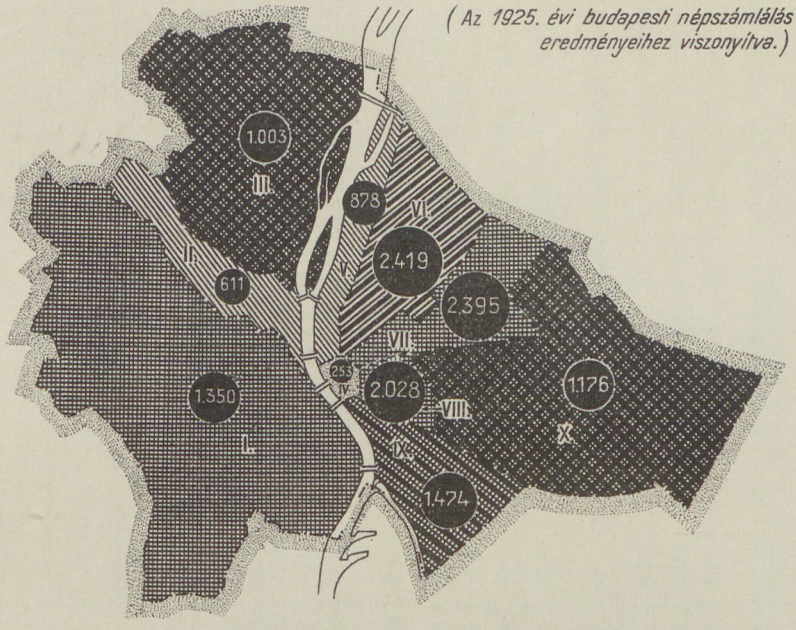

Idegen születések.

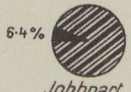

Jobbpart.
3166
Jobbparti lakos 2.964 = 14·27 ‰
Idegen 202

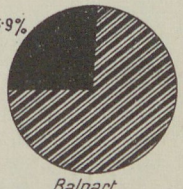

Balpart.
13.371
Balparti lakos 10.623 = 14·10 ‰
Idegen 2.748

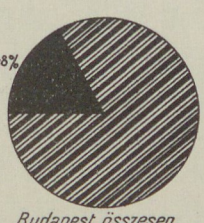

Budapest összesen.
16.548
Budapesti lakos 13.587 = 14·14 ‰
Idegen 2.950
Ismeretlen 11

Élveszületési nyers arányszám.

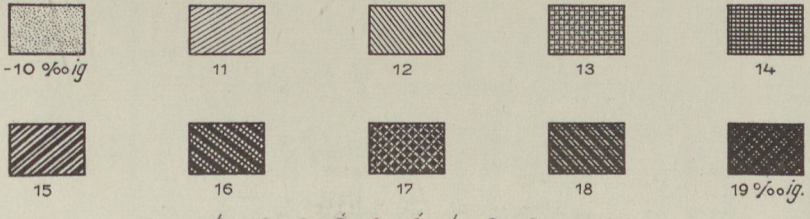

b e z á r ó l a g

r. Schunn K. 3179.

22. A budapesti kerületek lakosságának élveszületési nyers arányszámai az idegen születések nélkül 1889—1927-ig, az azóta mutatkozó csökkenés indexeivel együtt.

Évek, átlagok	I.	II.	III.	A jobbparton	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	A balparton	Az I—X. kerületben lakosoknál összesen	A Budapesten történt születéseknél összesen (idegenekével együtt)
	kerületben				kerületben									
	a) *Esett élveszületés ezer lélekre.*													
1889—1892	31·1	32·5	38·8	34·0	19·3	29·2	32·2	34·6	34·9	39·5	41·5	33·2	33·4	36·6 [1] (35·5)
1899—1902	28·9	25·5	36·2	30·1	17·1	28·5	30·8	32·7	34·7	34·0	35·1	32·0	31·7	32·1
1909—1912	23·1	21·1	30·7	24·9	14·1	21·7	25·0	23·8	25·2	25·5	29·8	24·5	24·6	25·6
1919—1922	17·8	16·6	22·5	18·7	14·2	17·4	19·9	17·7	20·1	20·6	20·3	19·1	19·0	21·2
1924—1927	13·3	12·0	18·1	14·3	9·6	12·0	14·8	13·2	13·9	15·1	18·1	14·1	14·1	17·2
	b) *Ha az élveszületések 1889—1892. évi nyers aránya egyenlő százzal, úgy a későbbi átlagok indexei.*													
1899—1902	92·9	78·6	93·4	88·5	89·0	97·4	95·8	94·5	99·3	86·1	84·6	96·4	95·1	87·7 [1] (90·3)
1909—1912	74·1	65·1	79·3	73·3	73·1	74·0	77·7	68·8	72·2	64·5	71·9	73·8	73·6	70·1 (72·1)
1919—1922	57·1	51·2	58·0	55·0	74·0	59·4	62·0	51·1	57·6	52·2	48·9	57·5	56·9	58·1 (59·8)
1924—1927	42·7	37·1	46·7	42·1	49·8	41·1	45·9	38·2	39·7	38·2	43·7	42·5	42·4	47·1 (48·5)
	c) *Ha az élveszületések 1899—1902. évi nyers aránya egyenlő százzal, úgy az újabb átlagok indexei.*													
1909—1912	79·9	82·7	84·8	82·7	82·5	76·1	81·2	72·8	72·6	75·0	84·9	76·6	77·6	79·8
1919—1922	61·6	65·1	62·2	62·1	83·0	61·1	64·6	54·1	57·9	60·6	57·8	59·7	59·9	66·0
1924—1927	46·0	47·1	50·0	47·5	56·1	42·1	48·0	40·4	40·1	44·4	51·6	44·1	44·5	53·6

[1]) 1890-ben a katonaság kerületenként részletezve nem ismeretes, így a teljes népességre vonatkozó többi átlagok indexei 1889—1892-höz képest csak a végső eredményekben voltak az egész lakossághoz viszonyítva kiszámíthatók; ezek az egész lakosságra vonatkozó adatok és indexek vannak a végső két rovatban zárójelben.

legműveltebb kerületekben (IV. és V.) van a legkevesebb, a legszegényebb és legtöbb analfabétát felmutató kerületekben (III. és X.) viszont a legtöbb születés. A city, a IV. kerület születés-statisztikai minimum (9·6‰), de — mint említettük — a többi kerületekhez képest távolról sem sajátsága oly rendkívül gyér születés, mint a fővárosunknál nagyobb európai világváros cityjében. Wienben például a cityként szereplő első kerületben ezer lélekre csak 3·3‰ születés esett akkor (1910), amikor egész Wien születési mutatója még 22·1‰ volt. Így a wieni születési átlagos arányhoz képest a wieni city indexe csak 15, míg a budapesti születési átlagos arányhoz (17·2‰) képest a budapesti city élveszületési nyers arányának (9·6 ‰) indexe még ma is 56. Ha csak a fővárosi lakosok születési nyers arányszámához viszonyítunk, akkor Budapestre meg épen 68-as indexet kapunk.

A multhoz képest jobban csökkent a nagyvárosiasabb, kevesebb analfabétát felmutató balpart, semmint a jobbpart lakosságának születési mutatója. A balpart 1924—27 évi átlagos születési arányszámának indexe a századfordulóhoz képest 43·8, a jobbparté 47·6. A kerületek közül a IV. kerület születési arányának visszafejlődése a leglassúbb, a legkisebbmérvű: azé a kerületé, ahol a születések a leggyérebbek. 1924—27 szerint a IV. kerület születési aránya (9·6‰) az 1899—02 évi arányának már csak 56·1%-a. Az ugyanekkor egyaránt maximumot jelentő III. kerületi és kőbányai (egyaránt 18·1‰) arányoknak pedig a IV. ker., budapesti city, aránya már csak 53%-át képviselte.

Érdekes az a feldolgozás, melyet *Madzsar* József állított össze az *1910-es* népszámlálás s a környező évek népmozgalmi adataiból olyképen, hogy a fővárost *Pikler* J. Gyula által kezdeményezett a szociális viszonyokat tekintetbe vevő felosztás alapján 21 területre — kerületrészre — bontotta. Ezeket egymás mellé állítva a belterületek lakossága mindig alacsonyabb születési mutatóval bír mint a külső, vagy épen legkülső részeké. *Madzsar* szerint a kültelek Budán közel 34·1‰-es, Pesten 31·4 ‰-es születési mutatóval bír, a belteleké ezzel szemben Budán 23·3‰, Pesten a körúton belül 16·9‰, azonkívül 25·5‰ körül volt. A kültelek aránya Óbudán maximum, 50‰ fölé szökött. A legkisebb beltelki részarányok az V. ker. a nagykörútig, a IV. ker. s a VIII. ker. a nagykörútig, 12—14‰ között váltakoztak. Hasonló feldolgozásban a főváros 1925. évi népszámlálása is megvan, de a születésstatisztika anyagát a környező évekre ily feldolgozásban — sajnos — nem tudtam megkapni.

Érdekes a budapesti idegen születések gyarapodását megfigyelni. (Lásd a Részletes kimutatások 23. táblázatát.) 1924—27 átlaga szerint a fővárosi születéseknek már 17·9%-a (2.950) idegen. (Lásd a VIII. grafikont.) Ez a születések közintézetekben történt részével egészen párhuzamosan fejlődik (lásd 7. §.), hiszen az idegen születések legnagyobbrészt (93%) köz-

intézetekben történnek. *A balparton mindig több az idegen születés, mint a jobbparton.* (Lásd a grafikont.) Kerületek szerint részletezve munkánk számára készült külön feldolgozás szerint a budapesti idegen születések a következőképen oszlottak meg. (Lásd a 23. táblázatot.) Az 1924—27 évek átlaga szerint a balparton történt születések közül 2748, azaz 20·6% volt idegen, a jobbparton ezzel szemben csak 202, azaz 6·4%. A balparton számosabbak a szülészettel foglalkozó kórházak, innen az idegen születéseknek a balparton magas aránya.

23. A nem budapesti lakos, vagyis az ú. n. »idegen« anyáktól származott, de Budapesten történt élveszületések a szülés helye szerint kerületenként részletezve 1924—1927-ig.

Közigazgatási kerület s a Duna két partja	Az idegen lakóhelyű anyáktól származó élveszületések						
	abszolút számban az				az összes idegen élveszületések %-ában	az illető kerületbeli[1]) élveszületések %-ában	
	1924	1925	1926	1927	az 1924—27 évek átlaga szerint		
	é v b e n						
I.	108	137	190	193	157·0	5·3	10·4
II.	5	6	7	4	5·5	0·2	0·9
III.	23	34	41	57	38·8	1·3	3·7
Jobbpart	**136**	**177**	**238**	**254**	**201·3**	**6·8**	**6·4**
IV.	1	—	1	2	1·0	0·0	0·4
V.	1	2	2	3	2·0	0·1	0·2
VI.	408	506	494	503	477·8	16·2	16·5
VII.	53	42	51	55	50·2	1·7	2·1
VIII.	1.244	1.349	1.539	1.569	1.425·2	48·3	41·3
IX.	633	672	880	941	781·5	26·5	34·6
X.	14	8	9	12	10·8	0·4	0·6
Balpart	**2.354**	**2.579**	**2.976**	**3.085**	**2.748·5**	**93·2**	**20·6**
Összesen	**2.490**	**2.756**	**3.214**	**3.339**	**2.949·8**	**100·0**	**17·8**

Látható, hogy *a legtöbb idegen születés az egyetemi klinikák s számos más kórház (Rókus kórház stb.) révén a VIII. kerületben van.* Utána e szempontból a IX. és a VI. sorakozik. A legkevesebb viszont a IV. kerületben van, olyik évben egy se. Nincs is itt szülésre szolgáló intézet vagy kórház, e szórványos esetek magánlakásokban történnek.

A közintézetekben és magánlakásokban történt születések alakulásával a következő (7.) §-ban foglalkozunk. A székesfővárosi kerületek egyéb születés statisztikai sajátságairól: törvénytelenek, halvaszülöttek stb. arányáról alább a megfelelő fejezetekben (9., 10. §. stb.) lesz szó.

[1]) Az illető kerületekben történt élveszületések százalékában

7. §. A születések megoszlása a születés helye szerint: a magánlakásokban és a közintézetekben történt szülések.

Igen érdekes a magánlakásokban és közintézetekben történt szülések kettéválasztása. Számos jellegzetes szabályszerűség nyilvánul meg ebben. Az országos statisztikának nincs ilyen feldolgozása. Csak a fővárosra és néhány külföldi nagyvárosra vonatkozólag vannak ilyen adataink. A születési lap erre vonatkozó (11.) kérdése ugyan hazánkban úgy az országos, mint a fővárosi statisztikában teljesen egyforma. Az országos anyagot azonban e szempontból még sohase dolgoztuk fel.

A fővárosi feldolgozás legszembetűnőbb tanulsága, hogy *ma Budapesten mindig sokkal több a közintézetekben*[1]), *mint a magánlakásokban történt szülés. 1925—27 átlaga szerint a fővárosi szüléseknek közel ¾ része (73·8%-a) történt kórházakban* és más intézetekben s csak 26·2%-a magánlakásokban. Ebben a fővárosi magas kultúrfok, a lakosságnak kórházakba, klinikákba vetett — a helyi bábáknál nagyobb — bizalma és a szülészorvosi szaktudás helyes értékelése nyilvánul meg. Az általános egészségügyi művelődés s a kórházügy fejlődése mellett nagy szerepe van ebben a nehéz gazdasági helyzetnek is. A mai kötelező biztosítás alapján a munkáspénztárak révén épen a legszegényebb néprétegekből származó szülő anyák ingyen ápoltatnak a szülőotthonokban, a klinikákon és más kórházakban. Mind nagyobb számban keresik is azokat fel. Szerepe van a szülések közintézeti részének magas arányában végül annak is, hogy a vidék is Budapestre küldi a nehezebb szülési eseteket, hogy a magasabb szaktudású szülészorvosok, sőt szülésztanárok segedelmével történhessenek azok meg. *Pfeiffer* adatai szerint a budapesti közintézetekben történt 1925. évi összes szülések (12.508) 20·5%-a (2.567) idegen, vagyis vidéki. Ez az összes ezévi Budapestre idegen — vagyis nem budapesti lakos anyától származó — szülések (2·756) 93%-a. E szerint *a vidékről a fővárosba kerülő esetek ma csekély kivétellel mind a közintézetekbe jutnak s nem a magánlakásokba.*

A vidéken — főleg a vármegyékben — persze sokkal kisebb lehet a születések közintézetekben történő része, hiszen vidéken kisebb az e célra rendelkezésre álló kórházak száma is. Sok helyen pedig egyáltalán nincs is kórház s nem is történhet máshol a szülés, csak magánlakásban.

A külföldi nagyvárosokban — a szüléseknek kórházakban történt arányát illetőleg — azonban Budapesthez hasonlít a helyzet. *A nagyvárosokban hazánk fővárosához hasonlóan a szüléseknek nagyobbrésze kórházakban és más közintézetekben s nem az anya lakásán történik.* Párizsban például

---

[1]) Értve »közintézet« alatt a nyilvánosságnak átadott összes szülés levezetésével foglalkozó intézeteket s nem csupán a »köztulajdonban« lévőket. Idesoroltatnak tehát a magántulajdonban lévő intézetek is, minthogy a kettéválasztás nem a tulajdonjogra vonatkozik s a »közintézetek« a »magánlakásokkal« vannak szembeállítva.

(1923-ban) a szüléseknek csak 38·3%-a történt az anyák otthonában, a többi kórházakban, menhelyeken, más intézetekben vagy — ami Párizsban igen divatos — bábák lakásán (28·0%). Zürichben (1919) a szülések 31·7%-a történt otthon; azóta persze évről-évre kevesebb. Hasonló a helyzet a német városokban, főleg Bécsben, Berlinben.

A szüléseknek közintézetekben történt része gyarapodóban van; szinte évről-évre gyarapodik. Budapesten a mult század nyolcvanas éveitől kezdve egészen 1927-ig bezárólag az összes születések magánlakások és közintézetek között a következőképen oszlottak meg. (Lásd a 24. táblázatot és a IX/a grafikont.)

24. Az összes budapesti születések (élve és halva együtt) megoszlása közintézetek és magánlakások között. (1881—1927.)

Év, átlag	Magánlakásokban		Kórházakban és más közintézetekben	
	abszolút számok	%	abszolút számok	%
	a) *Átlagok.*			
1881—1885	13.984	97·9	299	2·1
1886—1890	15.571	94·2	962	5·8
1891—1895	18.253	92·6	1.451	7·4
1909—1912	17.292	74·2	6.001	25·8
1913—1914	16.080	66·9	7.944	33·1
1918—1920	9.044	47·4	10.042	52·6
1921—1924	6.794	36·5	11.819	63·5
1925—1927	4.523	26·2	12.741	73·8
	b) *XX. századbeli évi eredmények.*			
1906	17.897	81·3	4.112	18·7
1908	17.488	78·0	4.928	22·0
1909	17.486	76·4	5.406	23·6
1910	17.230	75·1	5.723	24·9
1911	17.033	73·5	6.154	26·5
1912	17.418	72·2	6.719	27·8
1913	16.535	68·8	7.508	31·2
1914	15.625	65·1	8.378	34·9
1918	7.424	48·5	7.884	51·5
1919	10.235	50·9	9.886	49·1
1920	9.473	43·4	12.354	56·6
1921	8.024	39·5	12.273	60·5
1922	7.327	37·7	12.129	62·3
1923	6.188	34·8	11.602	65·2
1924	5.638	33·3	11.274	66·7
1925	4.851	27·0	13.112	73·0
1926	4.304	24·7	13.116	75·3
1927	4.414	26·9	11.996	73·1

Látható, hogy míg a mult század nyolcvanas éveiben a szüléseknek csak 2·1%-a történt kórházakban, addig 1926-ban (maximum) már 75·3%-uk. A magánlakásokban történt szülések meg visszaesnek 97·9%-ról 24·7%-ig. Az 50% körül a megoszlás a világháború utolsó éveiben volt, 1918-ban 51·5% esett már a közintézetekre. A háborús sérültek részére épített sok új kórháznak a fegyverletétel után történt felszabadulásával ezek egy része

szintén a szülések végzésére szolgált s így újból nagyon gyarapodott az e célra szolgáló intézeti alkalmasságok száma. Innen azután napjainkig a legutolsó években a közintézetben történt szülések száma újból nagyon fejlődhetett, arányuk az 1919. évi 49·1%-ról 1926-ig 75·3%-ra szökött.

Érdekes a szülések közintézetekben történt részét a főváros kórházügyének fejlődésével is egybevetni. *A közintézeti szülések száma és aránya Budapesten sokkal erőteljesebben gyarapodott, mint a kórházak vagy az ágyak száma, avagy a más egyéb betegségekben ápoltaké.* Míg a kórházak száma 1874-től 1927-ig — több mint egy félszázad alatt — alig háromszorosára, 27-ről 71-re növekedett s míg az ápolási napok számának gyarapodása is csak négy és félszeres (az 1874. évi 1,080.541-ről az 1927. évi 4,650.820-ra), addig a kórházakban és más intézetekben történt szülések gyarapodása sokkal nagyobb mérvű, több mint negyvenszeres. A közintézeti szülések még a nyolcvanas évek végéhez képest is több mint tízszeres gyarapodást mutatnak. Számuk a világháborút megelőző legutolsó békés évi (1913) számuknak is 59·5%-ával gyarapodott (1927-ig), pedig az összes beteglétszám az 1913. évinek ugyanakkor csak 34·1%-ával nagyobb. A kórházügy és a közintézeti szülések fejlődésének e különbsége miatt a kórházak beteglétszámának mind nagyobb százaléka szülés, egy-egy kórházi ágyra egy-egy év alatt hasonlóképen mind több és több szülés esik. Erre vonatkozó adataink a mult század végétől napjainkig a következők:

25. A főváros kórházintézményeinek fejlődése, különös tekintettel a kórházakban történt születésekre. (1891—1927.)

É v	A kórházak	Az épületek	Az ágyak	Az évi ápolási napok	Összes beteglétszám	A kórházi születések száma	A betegek száma hány %-a szülés	Egy ágyra eső illető évi születések száma
	abszolút száma							
1891	34	—	—	1,747.388	54.374	1.657	3·0	—
1894	36	147	7.378	2,163.485	66.701	1.480	2·2	0·2
1913	—	—	11.740	—	125.785	7.508	6·0	0·6
1924	—	354	15.732	3,964.201	157.831	11.274	7·1	0·7
1926	68	310	15.489	4,320.603	162.982	13.112	8·0	0·8
1927	71	328	16.180	4,650.820	168.631	11.996	7·1	0·7

Míg 1891-ben a beteglétszámnak csak 3, addig 1926-ban már 8%-a szülés. A kilencvenes években egy év alatt tíz ágyra két szülés esett, addig legújabban már nyolc.

A külföldi nagyvárosokban a fővároshoz hasonlóan mindenütt gyarapodóban van a szüléseknek közintézetekben történt része. A fejlődés üteme persze különböző. A fővárosi kórházügy fejlődése, mint ahogy a fővárosé minden tekintetben, a legutolsó félszázad alatt igen intenziv volt. Az európai nagyvárosokéhoz viszonyítva egyike a legintenzivebbeknek.

IX. A BUDAPESTI SZÜLETÉSEK MEGOSZLÁSA KÖZINTÉZETEK ÉS MAGÁNLAKÁSOK KÖZÖTT

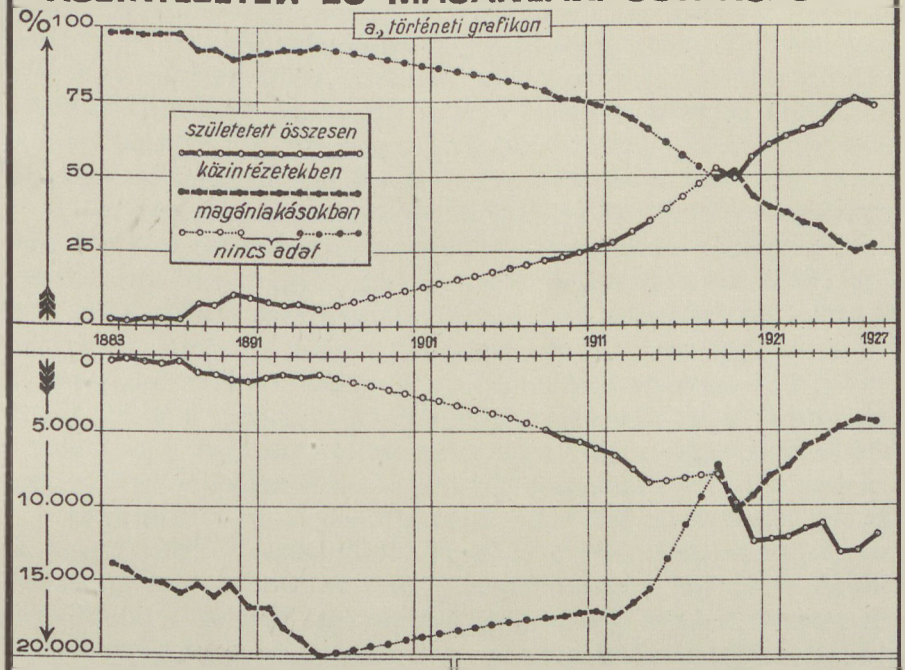

b., A közintézetekben és a magánlakásokban születtek megoszlása törvényesség szerint 1925-27 átlagában.

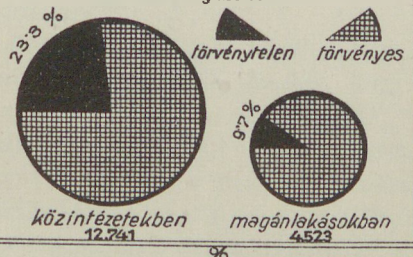

c., A törvényes és a törvénytelen születtek megoszlása közintézetek és magánlakások között 1925-27 átlagában.

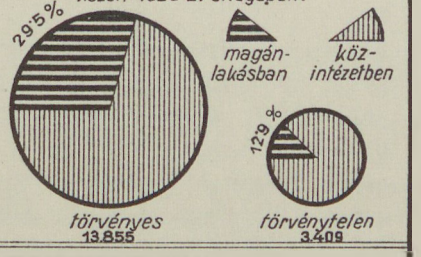

d., A halvaszületések aránya közintézetekben és magánlakásokban.

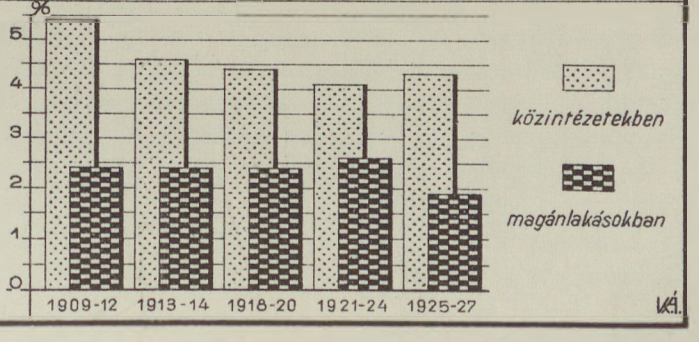

Némely külföldi nagyvárosban a szülések nem otthon, hanem intézetekben (magán- és köztulajdonban lévő intézetek, menedékhelyek, bábák lakása) és egyebütt történt része a következőképen fejlődött: Wienben 1891-ben az összes szüléseknek még csak 15·5%-a esett az intézetekre, 1901-ben már 17·5, 1910-ben pedig már 22%-uk volt ilyen. Berlinben 1890-ben az intézetekre az összes szüléseknek még csak 4·7%-a esett, 1910-ben már 15·3%-uk volt intézeti szülés. Zürichben 1910-ben még csak 44·2, míg 1919-ben már 68·3% intézeti szülés, ami az ezévi budapesti aránynál (49·1%) is magasabb. Párizsban 1880-ban még csak 8·8, 1900-ban 36·5, 1910-ben pedig már 48·8%-a nem az anyák lakásán történt szülés; sőt 1923-ban már 61·7%-uk az.

A közintézetekben történő szülések statisztikája sok tekintetben másképen alakul, mint a magánlakásokban történőké. A születéseknek a közintézetekre eső magas arányában az egyes néprétegek másképen részesednek. A törvénytelenek anyái például sokkal inkább keresik fel a közintézeteket, mint a törvényesekéi. Minthogy pedig a törvénytelenek különösen foglalkozás, de más demológiai ismérvek szerint is másképen oszlanak meg, mint a törvényesek, azért a közintézeti születéseknek foglalkozás, vallás, anyanyelv stb. szerint való megoszlása is bizonyára más, mint a magánlakásbelieké. Nemek, az élve- és halvaszületés szerint való megoszlás szerint is állandóan más a közintézeti, mint a magánlakásbeli születések statisztikája. Ehhez járul, hogy a vidék is sokkal inkább keresi fel a közintézeteket s az idegen születések így nagyobbrészt itt s nem magánlakásokban folynak le. Ennek következtében a főváros lakosságának megoszlását minden tekintetben inkább tüntetik fel a magánlakásokban, mint a közintézetekben történt szülések, ahol az idegenek zavaró befolyása érvényesül. Első szülések, fiatalabb anyák s a nehéz szülések nagyszáma s mindezért sok halvaszületés jellemző a közintézetekre.

Mindezen eltérések közül a legjellegzetesebb s statisztikai adatokkal is pontosan számbavett jelenség, hogy *a házasságon kívül szülő nők sokkal gyakrabban keresik fel a közintézeteket, mint a törvényes anyák.* Otthontalan, szülésre alkalmas lakással nem rendelkező is sokkal több akad a törvénytelen anyák között. Ilyenek már e miatt is szülőotthonba kénytelenek menni. Ezek különösen a cselédek és a gyári munkásnők között gyakoriak. A törvénytelen terhességben lévő nő állapotát környezete előtt rendszerint szégyenli s azt rejtegetni igyekszik. Legalább szüléskor, ha ugyan nem előbb, más környezetbe megy. A szülést hónapokkal megelőzőleg is munkát vállal a kórházban, miért ott ingyen tartják, mint ú. n. »házi terhest.« Azonban legalább szüléskor mindenesetre kórházba véteti fel magát. A rendszerint meglévő munkáspénztári tagság révén Budapesten épen a szegényebb néposztályban könnyen megy ma ez, mert a szülő nőnek pénzébe nem kerül. A magán szülőotthonokat, a bábák lakásait felkereső ily nők aránya már kisebb. Ezek a pénztári tagsággal nem bíró, egyéb törvénytelen anyák közül

kerülnek ki. Törvényesség szerint a budapesti születések a születés helye szerint a következőképen oszlottak meg. (Lásd a 26. táblázatot és a IX/b) és c) grafikont.)

26. A magánlakásbeli és közintézeti születések alakulása törvényesség szerint Budapesten 1906—1927.

Év, átlag	Magánlakásokban						Közintézetekben					
	törvényes			törvénytelen			törvényes			törvénytelen		
	abszolút számban	az összes születések %-ában: törvényes	az összes születések %-ában: magánlakásbeli	abszolút számban	az összes születések %-ában: törvénytelen	az összes születések %-ában: magánlakásbeli	abszolút számban	az összes születések %-ában: törvényes	az összes születések %-ában: közintézeti	abszolút számban	az összes születések %-ában: törvénytelen	az összes születések %-ában: közintézeti
	1. *Évi eredmények.*											
1906	14.908	92·7	83·3	2.989	50·5	16·7	1.182	7·3	28·7	2.930	49·5	71·3
1908	14.954	90·1	85·5	2.534	43·6	14·5	1.647	9·9	33·4	3.281	56·4	66·6
1909	14.999	88·4	85·8	2.487	41·9	14·2	1.964	11·6	36·3	3.442	58·1	63·7
1910	14.861	86·7	86·3	2.369	40·7	13·7	2.270	13·3	39·7	3.453	59·3	60·3
1911	14.518	84·7	85·2	2.515	41·6	14·8	2.617	15·3	42·5	3.537	58·4	57·5
1912	14.715	83·2	84·5	2.703	41·9	15·5	2.976	16·8	44·3	3.743	58·1	55·7
1913	13.947	79·7	84·3	2.588	39·6	15·7	3.553	20·3	47·3	3.955	60·4	52·7
1914	13.293	74·4	85·1	2.332	37·9	14·9	4.564	25·6	54·5	3.814	62·1	45·5
1918	6.404	57·2	86·3	1.020	24·8	13·7	4.784	42·8	60·7	3.100	75·2	39·3
1919	9.295	57·9	90·8	940	23·1	9·2	6.758	42·1	68·4	3.128	76·9	31·6
1920	8.471	47·4	89·4	1.002	25·4	10·6	9.418	52·6	76·2	2.936	74·6	23·8
1921	7.238	43·9	90·2	786	20·5	9·8	9.233	56·1	75·2	3.040	79·5	24·8
1922	6.642	42·1	90·7	685	18·5	9·3	9.118	57·9	75·2	3.011	81·5	24·8
1923	5.544	38·8	89·6	644	18·4	10·4	8.754	61·2	75·5	2.848	81·6	24·5
1924	5.076	37·2	90·0	562	17·3	10·0	8.585	62·8	76·1	2.689	82·7	23·9
1925	4.695	32·6	96·8	156	4·4	3·2	9.715	67·4	74·1	3.397	95·6	25·9
1926	3.752	26·9	87·2	552	15·8	12·8	10.179	73·1	77·6	2.937	84·2	22·4
1927	3.803	28·8	86·2	611	19·2	13·8	9.422	71·2	78·5	2.574	80·8	21·5
	2. *Átlagok.*											
1909—12	14.773	85·7	85·4	2.518	41·5	14·6	2.457	14·3	40·9	3.544	58·5	59·1
1913—14	13.620	77·0	84·7	2.460	38·8	15·3	4.059	23·0	51·1	3.885	61·2	48·9
1918—20	8.057	53·6	89·1	987	24·4	10·9	6.987	46·4	69·6	3.055	75·6	30·4
1921—24	6.125	40·7	90·1	669	18·8	9·9	8.922	59·3	75·6	2.897	81·2	24·4
1925—27	4.083	29·5	90·3	440	12·9	9·7	9.772	70·5	76·7	2.969	87·1	23·3

Látható, hogy míg a magánlakásokban történt születéseknek — az 1925—27. évek átlaga szerint — 90·3%-a törvényes, addig a közintézetekben történteknek csak 76·7%-a az. A közintézetekbe az összes törvénytelen születéseknek 87·1%-a megy s ezért az itt történt születések ¼ része, pontosan 23·3%-a törvénytelen. Ezzel szemben a magánlakásokban történteknek alig $^1/_{10}$-e (pontosan 9·7%-a) az.

A törvénytelen születések közintézetekben történt részének abszolút száma Budapesten évszázadunk elejétől napjainkig alig változott. 1906-ban 2930, 1925—27 átlagában pedig 2969. Mégis jellegzetes fejlődést mutat e születések aránya akár az összes fővárosi törvénytelen, akár az összes buda-

pesti közintézeti születésekhez viszonyítva. A törvénytelen születések számának s a népességhez viszonyított arányának egyre tartó gyérülése miatt a közintézetben történt törvénytelen születések — említett constans abszolút számuknál fogva — az összes törvénytelen születéseknek mind nagyobb részét teszik. Az előző táblázaton látható, hogy Budapesten 1906-ban az összes törvénytelen születéseknek még csak alig fele, 49·5%-a közintézeti, 1925-ben (max.) már 95·6%-uk az. Az összes közintézeti születésekhez viszonyítva meg épen ellenkező irányú jellegzetes fejlődés látható. Újabban ugyanis a törvényesek száma a közintézetekben rohamosan gyarapszik. Abszolút számuk 1906-ban még csak 1182, 1926-ban (max.) már 10.179, kilencszer akkora. E miatt a törvénytelen születések, fentemlített constans abszolút számukra való tekintettel, az összes közintézeti szülésekhez viszonyítva persze csökkenő irányzatot mutatnak. Ezen arányuk 1906-ban még 71·3% s ez 1927-ig (min.) 21·5%-ig csökken. E változásokkal párhuzamosan a magánlakásokban a törvényesek száma persze egyre fogy, míg a század elején még 15 ezer volt ilyen, addig ma alig 4 ezer. Arányuk azért az összes magánlakásbeli születések között mégis kissé erősebb, mint volt a század elején, 1925-ben 96·8%, míg 1906-ban csak 83·3% volt.

A törvénytelen születések aránya a külföldi nagyvárosokban hasonlóképen a közintézetben mindig magasabb, minta magánlakásokban. Párizsban 1923-ban az intézeti szülések között 32·6% volt törvénytelen, a magánlakásbeliek között csak 8·5%. Párizsban legtöbb törvénytelen szülés a bábák lakásán történő szülések között van, ugyanekkor 36·4%. Látható azonban, hogy a törvényes anyák is sűrűn keresik fel a bábákat, hiszen a náluk történt (15 ezer) párizsi szülésnek 63·6%-a e szerint házasságban élő nőtől származott. Zürichben a rendelkezésünkre álló legutolsó, 1919. évi adat szerint magánlakásokban a szülések 8·1%-a törvénytelen, intézetekben 15·3%-uk az. Wienben már 1910-ben az alsóausztriai szülőotthonban szült nők között 70·6% nem élt házasságban, pedig az összes wieni szülések között ugyanekkor csak 29·1% volt a törvénytelen. Berlinben ugyanakkor az intézeti szülések között 65% a törvénytelen, míg az összes születések között csak 21·0%. Azóta a viszonyok persze a törvénytelenek javára a külföldi nagy városokban is még inkább eltolódtak.

A halvaszülöttek aránya a közintézetekben magasabb, mint a magánlakásokban történt szüléseknél mégpedig azért, *mert a súlyosabb*, téraránytalanság vagy a magzat rossz fekvése miatt életveszélyes vagy a szülőerők elégtelensége vagy más okból szülés közben azzá vált *esetek is nagyrészt beszállíttatnak oda. E nehéz esetek nagyobb mortinatalitása szökteti fel azután a közintézetek halvaszületési arányát.* Hozzájárul ehhez az is, hogy a törvénytelenek aránya is magasabb a közintézetekben, pedig a törvénytelenek között tudvalevőleg több a halvaszülött, mint a törvényes születéseknél. A három év (1925—27) átlaga szerint Budapesten a törvényesek 3·5, a törvény-

telenek 4·2%-a volt halvaszülött. A halvaszülöttek száma és aránya a születés helye szerint Budapesten 1906—1927-ig a következő volt. (Lásd a 27. táblázatot és a IX/d) grafikont.)

27. A halvaszületések alakulása a születés helye szerint Budapesten 1906—1927.

Év	Magánlakásokban			Közintézetekben		
	abs. számban	az itt történt születések	az összes halvaszületések	abs. számban	az itt történt születések	az összes halvaszületések
		százalékában			százalékában	
	1. Évi eredmények.					
1906	392	2·2	62·5	235	5·7	37·5
1908	461	2·6	60·5	301	6·1	39·5
1909	431	2·5	60·2	285	5·3	39·8
1910	406	2·4	54·4	341	6·0	45·6
1911	377	2·2	56·0	296	4·8	44·0
1912	434	2·5	53·6	376	5·6	46·4
1913	392	2·4	54·0	334	4·4	46·0
1914	370	2·4	48·3	396	4·7	51·7
1918	165	2·2	29·1	402	5·1	70·9
1919	234	2·3	36·5	407	4·1	63·5
1920	242	2·6	31·3	531	4·3	68·7
1921	191	2·4	28·5	479	3·9	71·5
1922	195	2·7	27·3	520	4·3	72·7
1923	174	2·8	27·6	457	3·9	72·4
1924	141	2·5	22·5	487	4·3	77·5
1925	29	0·6	4·6	604	4·6	95·4
1926	86	2·0	13·2	567	4·3	86·8
1927	147	3·3	24·5	454	3·8	75·5
	2. Átlagok.					
1909—12	414	2·4	55·9	325	5·4	44·1
1913—14	381	2·4	51·1	365	4·6	48·9
1918—20	214	2·4	32·4	447	4·4	67·6
1921—24	175	2·6	26·5	486	4·1	73·5
1925—27	87	1·9	13·8	542	4·3	86·2

Látható, hogy a közintézetekben az újabb eredmények szerint is több mint kétszer olyan gyakori a halvaszületés, mint a magánlakásokban. Érdekes azonban, hogy míg a közintézetekben a halvaszületések aránya fogyóban van, addig a magánlakásokban arányuk nem változik. A halvaszületés aránya közintézeteinkben a század elején évről-évre még 6% volt, — vagyis háromszor oly gyakori, mint a magánlakásokban, — ma már csak 4% körül van. A közintézeti nehéz szülési esetek mortalitásának ez a megjavulása kétségkívül az orvostudomány, különösen pedig a gynecologiai technika fejlődésének folyománya. A javulás bizonyára nagyobbmérvű is, de számainkban ellensúlyozza a beszállított nehéz esetek arányának növekedése.

A halvaszületéseknek a fővárosi közintézetekben magas aránya sem Budapest különlegessége. Más nagyváros közintézeteiben is rendszerint magasabb azok aránya, mint a magánlakásokban történt szüléseknél. Mindenütt iparkodnak a nehéz, bonyolult szülési eseteket intézetekbe szállítani. Ezek között

pedig mindenkor több a halvaszületés. Párizsban magánlakásokban az 1923. évi adat szerint az összes szülések 10·5%-a halvaszülés és embrió, a közintézetekben 11·6%; 1924-ben a magánlakásokban 9·6%, a közintézetekben pedig 11·2%. A bábák lakásán kevesebb az elvetélés és halvaszülés, valószínű, hogy épen itt titkolják el ezek legnagyobb részét. Berlinben (1910. szerint) a közintézetekben érett halvaszülött az összes itt történt születések 6%-a, míg az összes berlini születéseknek csak 3·8%-a halvaszülött. Zürichben intézetekben 1918-ban 4·3% a halvaszülött, magánlakásokban 3·3%. Egészen hasonló jelenség a nagyvárosokban Európaszerte látható.

Az eddig tárgyalt felosztási módok az újszülöttek nemével egybevetve is mutatnak némely szabályszerűséget. A budapesti születések a születés helye szerint az életképesség, törvényesség és nem szerint való részletezés egymással való kombinálásában az 1918—27-ig terjedő legutóbbi tíz év átlaga szerint ugyanis a következő képet nyujtják:

28. A budapesti születések a születés helye szerint életképesség, nem és törvényesség kombinatív feldolgozásában az 1918—1927-ig terjedő tíz év átlaga alapján.

Törvényesség	Magánlakásokban			Közintézetekben			Összesen		
	fiú	leány	száz leányra eset fiú	fiú	leány	száz leányra e-ett fiú	fiú	leány	száz leányra eset fiú
	absz. számban			absz. számban			absz. számban		
	1. Élveszülöttek.								
Törvényes	3.068·3	2.888·8	106·2	4.310·5	3.932·7	109·6	7.378·8	6.821·5	108·2
Törvénytelen	336·2	334·1	100·6	1.429·0	1.404·5	101·7	1.765·2	1.738·6	101·5
	2. Halvaszülöttek.								
Törvényes	75·4	59·5	126·7	201·3	152·1	132·3	276·7	211·6	130·8
Törvénytelen	12·3	13·2	93·2	72·7	65·1	111·7	85·0	78·3	108·6
	3. Összes szülöttek.								
Törvényes	3.143·7	2.948·3	106·6	4.511·8	4.084·8	110·5	7.655·5	7.033·1	108·8
Törvénytelen	348·5	347·3	100·3	1.501·7	1.469·6	102·2	1.850·2	1.816·9	101·8

Látható, hogy az a szabályszerűség, hogy Budapesten a törvényesek körében rendszerint nagyobb mérvű a fiúszületési többlet, mint a törvénytelenéknél, úgy a magánlakásokban, mint a közintézetekben, valamint mindkét helyen úgy az élve,- mint a halvaszülöttek körében megnyilvánul. Látható az is, hogy a hasonlóképen a halvaszülöttek körében is rendszerint magasabb a fiúszületési többlet, mint az élveszülötteknél s hely szerint a közintézetekben minden kombinációban magasabb, mint a magánlakásokra vonatkozó megfelelő feldolgozásban. Az évi eredményekben itt-ott mutatkoznak e szabályszerűségekkel ellenkező irányú eltérések is, különösen ott, ahol kicsinyek az abszolút számok. Az egyes évi eredményekben ugyanis az abszolút számok igen csekély volta miatt a nagy számok törvényének nincs meg a kellő érvényesülési lehetősége.

8. §. Az újszülöttek neme.

A születések nem szerint való megoszlásában állandó szabályszerűség mutatkozik, mely szerint *a fiúszülöttek száma az országok és városok legnagyobb részében, — sőt minden nagyobb területen — és minden időben, valamivel nagyobb az újszülött leányokénál.* A jelenség annál kifejezettebb és annál állandóbb — értve alatta, hogy az évek során az egyes évi eredmények annál kevésbbé különböznek egy bizonyos állandó aránytól, — minél nagyobb a vizsgált terület, minél inkább érvényesülhet a nagy számok törvénye. Egy-egy családon belül még a legkülönbözőbb eltérések lehetségesek, mint ahogy néhány húzás — egy kb. felerészben fekete, fele részben fehér golyókat tartalmazó urnából — a kihúzott golyóknak, szín szerint, még nagy szélsőségek között mozgó százalékait eredményezi. Csak, ha megismételjük a húzásokat, a kihúzott golyó mindenkori visszarakása mellett, százszor és ezerszer, csak akkor fogjuk mind nagyobb megközelítéssel megkapni azt az arányt, amelyben az urnában levő golyók vannak. Egy-egy falu, egy-egy járás születéseinek évi eredményeiben az újszülött fiúk aránya már az 51% körül van, de évről-évre az egyes eredmények még nagy eltéréseket mutatnak, nagyobbakat mintha egy vármegyének vagy egy nagy városnak statisztikájában vizsgáljuk a jelenséget. A milliós világváros Budapest vagy még inkább az egész ország azután normális békés években, különösen több éves átlagokban — már alig változó, gyakran csak tized százalékos különbségeket mutat a fiúszületési többlet arányában. Budapesten a statisztikai megfigyelés megindulásától kezdve napjainkig az élveszüllöttek körében a fiúszületési többlet évi eredményei és öt éves átlagai így alakultak: (Lásd a 29. táblázatot és a X. grafikont.)

29. A fiúszületési többlet alakulása Budapesten 1900—1927-ig az élve-, a halva- és az összes szülöttek között.

Év, átlag	Ezer leányra esett fiú az élve-	a halva-	az összes szülöttek között
1900	1.044	1.395	1.053
1901	1.045	1.259	1.051
1902	1.054	1.150	1.057
1903	1.067	1.166	1.070
1904	1.062	1.186	1.066
1905	1.060	1.352	1.068
1901—1905	**1.058**	**1.217**	**1.062**
1906	1.067	1.118	1.068
1907	1.074	1.305	1.101
1908	1.055	1.247	1.061
1909	1.048	1.363	1.057
1910	1.076	1.441	1.087
1906—1910	**1.068**	**1.295**	**1.075**

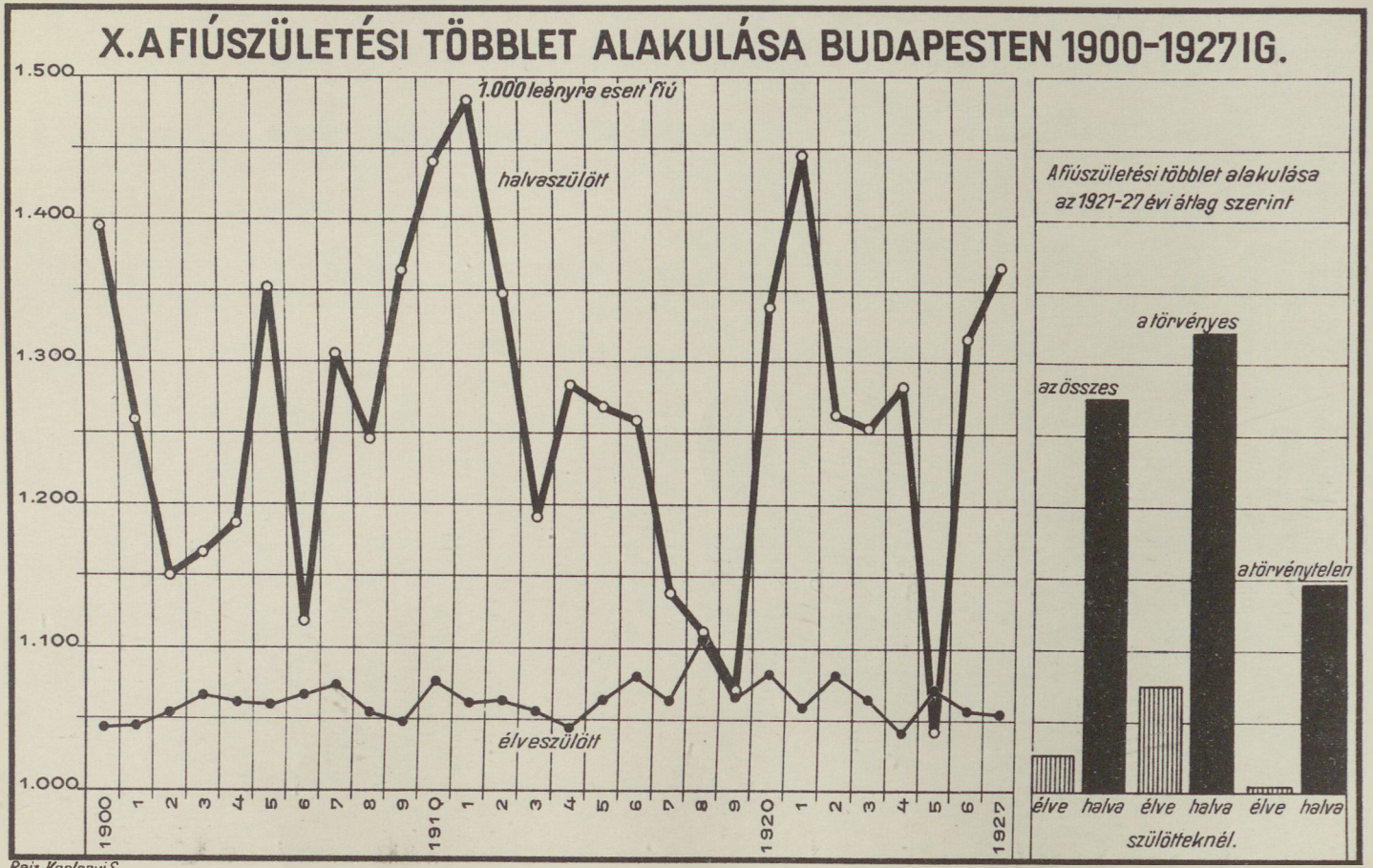

Rajz. Kaplonyi S.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Év, átlag	Ezer leányra esett fiú az élve-	a halva-	az összes
	születtek között		
1911	1.062	1.483	1.072
1912	1.063	1.348	1.071
1913	1.056	1.192	1.060
1914	1.044	1.283	1.051
1915	1.064	1.268	1.070
1911—1915	**1.058**	**1.311**	**1.065**
1916	1.080	1.258	1.086
1917	1.063	1.139	1.066
1918	1.106	1.111	1.107
1919	1.067	1.071	1.068
1920	1.082	1.338	1.091
1916—1920	**1.079**	**1.188**	**1.083**
1921	1.059	1.445	1.070
1922	1.081	1.263	1.087
1923	1.065	1.253	1.071
1924	1.040	1.283	1.047
1925	1.071	1.042	1.070
1921—1925	**1.064**	**1.252**	**1.070**
1926	1.057	1.316	1.065
1927	1.054	1.366	1.064
1926—1927	**1.055**	**1.340**	**1.065**

Látható: 1. Hogy tényleg minden évben több fiú születik, mint leány s hogy a székesfővárosban a fiútöbblet a legutolsó 5 esztendőben 100 leányra 105—107 élveszületett fiúval fejezhető ki.

2. Hogy a háborús évek végén s azután is, de különösen 1918-ban a fiúszületési többlet oly magas, 100 leányra 111 fiú, amilyen sem azelőtt, sem azután a budapesti statisztikában sohasem volt!

3. Hogy a mult századbeli fiúszületési többlet kissé alacsonyabb volt, mint a XX. századbeli, ötéves átlagokban csupán 103 és 105 között váltakozott. Ezzel szemben már a XX. század elején is magasabb indexekkel találkozunk és az 1921—25. évi átlag 106 felett van. Egészen eltekintve a háborús többlet fokozódást mutató évektől!

A fiúszületési többletnek a világháború után Budapesten *látható fokozódása* épen nem különleges budapesti jelenség. Ez megvan az országos statisztikában is, sőt más egykori hadviselő államok és különösen ilyen országokban lévő nagy városok statisztikájában is. *Ez Európaszerte jelentkezik* a világháborús időszak végén. *Nagyhorderejű, általános érvényű statisztikai törvényszerűséggel állunk szemben?* Felismerése sem mai keletű. Rég ismeretes, hogy háborúk után az újszülöttek között a fiúk aránya gyarapodik. A normális békés években is meglévő fiúszületési többlet ilyenkor

fokozódik. Hosszabb háborúknál e gyarapodás már a háború alatt is jelentkezik a háborús időszak későbbi szakaszában. Különösen a háború vége felé. Ilyenkor a jelenség évről-évre fokozatosan alakul ki. A háború befejeződését követő évig a fiúszületési többlet évről-évre gyarapodik, majd a hadseregek hazatérését a terhességi időtartammal követő időponttól kezdve néhány év alatt ismét lecsökken a normális színvonalra.

E szabályszerűséget már a napoleoni háborúkra vonatkozó adatokban is megtaláljuk. A békés években is meglévő német- és franciaországi fiúszületési többlet ugyanis e háborúk idején s azok után néhány évig fokozott mérvű. Franciaországban például a XVIII. és XIX. század békés éveiben 100 leányra átlag 105 fiúszületés esett. A napoleoni háborúk idején 1800-tól 1810-ig arányuk ezzel szemben 106·28—106·75-re emelkedett. A legborzalmasabb vérveszteségek idején, 1809—1815 között ez az arány a 107·31-et is elérte (1811) és ekkor minden évben 107 felett állott. Innen kezdve azonban egészen az 1830. évi júliusi forradalomig a fiúszületési többlet aránya csökken. A visszafejlődés számszerint egészen 105·34-ig tart s 1831-ben a forradalom vérvesztesége után ismét 106·53-ra emelkedik. Hasonló módon igazolódott e szabályszerűség fennállása ugyanekkor különösen Poroszországban is. Jelentkezik a porosz-osztrák háborúban 1866-ban s a porosz-francia háborúban, 1870—72-ben is.

A világháború éveiben a háborúban résztvett európai országok mindegyike jelentette a fiútöbblet fokozódását, különösen a nagy háború utolsó éveiben. Hosszabb-rövidebb ideig ez a többletfokozódás a világháború után is jelentkezett és a különböző országok erre vonatkozó adatai csak néhány éve süllyedtek ismét vissza a régi békés színvonalra. Hazánk országos statisztikájában is igen jellegzetes a békében is meglevő fiúszületési többletnek a háború második felétől kezdődő gyarapodása s egészen 1924-ig eltart. Az országos többletfokozódás egyenletesebb és visszafejlődése is kifejezettebb, tovább elhúzódó, mint a székesfővárosban megfigyelt, amelyet fentebb már ismertettünk. A fiúszületési többlet ugyanis a világháború kitörése előtt a történeti Magyarországon 105·5—106·0 között álló évi eredményeket mutatott. Ezzel szemben már az átmeneti 1915. évben megindult a fiúszületési többlet gyarapodása: a fiúszülöttek 100 leányra viszonyított indexe ekkor 106·4 volt. 1916-ban 106·7 volt. 1917-ben 107·0 és végül 1918-ban 108·8 az index. Innen megindul a lassú visszafejlődés, de az indexek még évekig a normális nívó felett maradnak, 1919-ben már csak 108·2, 1920-ban és 1921-ben egyaránt 107·8, 1922-ben és 1923-ban pedig 107·4 s végül 1924-ben már csak 106·8 a majdnem a régi színvonalon álló index magassága. Azóta pedig többé nem emelkedett.

Minthogy kérdéses lehet az, hogy a mai Magyarországnak normális békés években — azok átlagában — ugyanolyan magas fiúszületési többlete van-e, mint a nála két és félszer nagyobb területű történeti Magyarországnak

célszerűnek látszott a két terület vonatkozó arányszámát egymás mellett kiszámítani. A számítást olyan évekre végeztük el, amelyekből mindkét területre vannak adataink, 1909-től 1912-ig terjedő négy évre. E négy év eredményeiben a két terület adatai mindössze 0·04-től—0·08 %-ig terjedő eltéréseket mutatnak. A csonka terület adatai a történeti területétől különböző irányban térnek el. Annál majd kisebbek, majd nagyobbak. Nyilvánvaló, hogy ez csak onnan származik, hogy a történeti terület adatai a nagy számok törvénye értelmében nagyobb fokú stabilitást mutatnak, mint a jelenlegi területéi. A területi különbség e szerint nem oka annak, hogy a háború végéig a történeti Magyarországon kifejlődött fiúszületési többlet azután a mai Magyarország statisztikájában ismét visszafejlődik. A fővárosban nem is lehet területi változásról szó s ott is a háború utolsó évében van a fiúszületési többletnek maximuma s a jelenség mutatkozik a külföldi nagy metropolisok és a külföldi országok statisztikájában is.

A fiúszületési többletnek ez a világháborút követő fokozódása tehát nem szorítkozik hazánkra, hanem mint nagy horderejű, általános érvényű, statisztikai törvényszerűség a világháborús időszak végén Európaszerte jelentkezik. A gyarapodást mindegyik, ezirányú statisztikával rendelkező, oly országnál megtaláljuk, amelyik tényleg résztvett a világháborúban. Az abban nem szerepelt, semleges államokban ezzel szemben az nem jelentkezik, avagy azok csak egészen jelentéktelen igen csekélyfokú emelkedést mutatnak, aminek okáról alább még szólani fogunk. (Lásd a 30. táblázatot.)

30. A fiúszületési többlet alakulása az európai országokban 1913—1925-ig.

	Ezer leányra esett újszülött fiú az							
	1913	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
	é v b e n							
a) *Egykori hadviselők.*								
Magyarország	1.058	1.078	1.079	1.078	1.074	1.073	1.068	1.071
Ausztria	1.050	1.072	1.080	1.069	1.073	1.065	1.079	1.072
Németország	1.060	1.085	1.077	1.078	1.075	1.073	1.073	1.071
Franciaország	1.059	1.073	1.072	1.060	1.060	1.063	1.056	1.061
Anglia[1])	1.038	1.060	1.052	1.051	1.049	1.044	1.047	1.045
Skócia[1])	—	1.064	1.043	1.049	1.046	1.051	1.057	1.054
Északirország[1])	1.034	1.077	1.054	1.045	1.046	1.038	1.081	1.051
Finnország[1])	1.068	1.078	1.069	1.060	1.064	1.075	1.071	1.070
Olaszország	—	1.066	1.069	1.065	1.060	1.059	1.063	1.059
Bulgária	1.063	1.078	1.070	1.070	1.067	1.054	1.057	1.068
b) *Egykori semlegesek.*								
Svédország	1.066	1.068	1.069	1.058	1.061	—	—	—
Norvégia	1.058	1.087	1.060	1.052	1.045	1.063	1.071	—
Dánia	1.049	1.068	1.049	1.061	1.073	1.061	1.061	1.048
Németalföld	1.054	1.073	1.069	1.063	1.065	1.065	1.059	1.062
Svejc	1.059	1.050	1.071	1.055	1.059	1.060	1.043	1.052
Spanyolország[1])	1.095	1.104	1.106	1.105	1.100	1·099	1.097	—

[1]) Csak az élveszülöttek körében.

Az egykori központi hatalmak közül Ausztriában a békés fiúszületési többlet 1913-ban 100 leányra 105 fiúval fejezhető ki. A világháború végén, 1917-ben, ez 107·0-ra majd 1919-ben 107·2-re, végül 1920-ban 108·0-ra emelkedik. Innen a következő években a jelenség ismét viszafejlődik, egészen 106·9-ig. Hasonlókép jelentkezik e többlet nagyságváltozása Németországban. Itt az 1913 évi 106·0-ával szemben 1917-ben 107·3, 1918-ban 107·8 és végül 1919-ben 108·5 a németországi index magassága. Innen megindul itt is a csökkenés, s az 1922 évben már csak 107·5 a fiúszületési többlet németországi indexe, 1925-ben pedig csak: 107·1.

31. A fiúszületési többlet alakulása némely európai nagyvárosban 1913—1926-ig az egyes évi eredményekben.

A nagyváros neve:	Ezer élveszülött leányra esett élveszülött fiú az											
	1913	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
	é v b e n											
London	1.036	1.054	1.045	1.052	1.057	1.054	1.045	1.039	1.045	1.047	1.054	—
Glasgow	1.038	1.039	1.054	1.039	1.011	1.042	1.041	1.040	1.039	1.069	1.054	1.047
Birmingham	1.037	1.046	1.144	1.038	1.045	1.043	1.063	1.047	1.005	1.053	1.015	1.021
Sheffield	1.063	1.035	1.048	1.014	1.059	1.060	1.051	1.051	1.041	1.060	1.006	1.007
Párizs	1.048	1.057	1.058	1.067	1.059	1.093	1.083	1.060	1.064	1.067	1.071	1.070
Lyon	1.043	1.065	1.061	1.001	1.051	946	986	964	977	1.071	—	1.021
Stockholm	1.094	1.092	1.032	1.068	1 114	1.056	1.065	1.034	1.092	1.067	1.104	1.086
Oslo	1.071	1.057	1.066	1.065	1.061	1.048	1.051	1.016	1.010	1.062	1.036	1.094
Helsingfors	1.088	1.154	976	1.066	1.085	1.050	1.033	1.093	1.032	1.064	1.154	—
Koppenhága	1.030	1.082	1.021	1.071	1.079	1.038	1.057	1.074	1.067	1.020	1.018	—
Amsterdam	1.048	1.061	1.049	1.045	1.058	1.073	1.072	1.043	1.045	1.036	1.074	1.065
Brüsszel	1.076	998	988	948	1.095	1.062	1.054	1.037	1.001	1.091	1.090	1.087
Antwerpen	997	1.079	981	1.075	1.064	1.055	1.033	1.032	1.055	996	1.049	1.076
Riga	1.071	1.044	1.038	1.131	1.099	1.125	1.140	1.063	1.087	1.041	1.070	1.026
Berlin	1.053	1.058	1.075	1.082	1.103	1.080	1.053	1.069	1.064	1.076	1.071	1.076
Hamburg	1.071	1.084	1.064	1.105	1.078	1.063	1.068	1.037	1.108	1.053	1.065	1.050
Köln	1.021	1.063	1.055	1.081	1.072	1.085	1.063	1.086	1.023	1.052	—	—
München	1.041	1.032	1.044	1.077	1.083	1.079	1.082	1.078	1.067	1.075	1.060	1.044
Dresden	1.095	1.095	1.120	1.076	1.128	1.084	1.073	1.113	1.076	1.079	1.063	1.094
Leipzig	1.075	1.083	1.066	1.076	1.048	1.088	1.091	1.079	1.044	1.069	1.051	1.049
Leningrad	1.047	1.050	1.073	1.050	1.057	1.081	1.088	1.077	1.064	1.047	1.060	1.051
Moszkva	1.038	1.056	1.066	1.065	1.078	1.048	1.059	1.076	1.073	1.074	1.054	1.052
Varsó	1.070	855	904	973	1.011	1.052	1.121	1.139	1.090	1.114	1.064	1.065
Lodz	—	—	—	1.134	1.057	1.076	1.119	1.105	1.123	1.100	1.076	1.095
Prága	1.077	1.157	1.113	1.089	1.058	1.043	1.063	1.089	1.081	1.050	1.063	1.084
Wien	1.040	1.027	1.056	1.052	1.109	1.063	1.091	1.057	1.067	1.078	1.084	1.081
Budapest	1.056	1.080	1.063	1.106	1.067	1.082	1.059	1.081	1.065	1.039	1.071	1.057
Róma	1.042	1.068	1.088	1.063	1.071	1.063	1.061	1.064	1.022	1.042	1.062	1.059
Napoli	1.039	1.026	1.052	1.058	1.078	1.065	1.054	1.052	1.034	1.039	—	—
Milano	1.022	1.054	1.040	1.073	1.049	1.067	1.069	1.050	1.030	1.014	—	—
Valéncia	1.066	1.058	1.001	1.065	1.047	1.043	1.094	1.019	1.022	1.025	—	—
Bukarest	1.065	1.022	1.027	1.066	1.043	1.067	1.042	1.061	1.072	1.060	1.103	1.051
Zürich	1.053	1.056	1.064	1.008	1.039	1.080	1.113	1.012	1.012	1.089	949	1.035
Bern	1.126	1.067	1.023	1.116	1.014	1.163	982	1.032	1.066	1.073	1.013	982

Egészen hasonlóan mutatkozik a többlet nagyságváltozása az egykori antant-államokban is. Franciaországban a világháborút megelőző békés

évek 105 és 106 között váltakozó indexével szemben 1919-ben 107·3-at jegyezhetünk. A mindig 106 alatt álló olasz index pedig a háborús évek végén 106·9-et ér el, hogy a világháború után rövidesen ismét visszafejlődjék a normális nívóra. A mindig igen alacsonyan álló angol index pedig, mely normális években még 104-et sem ér el (1913 : 103·8), 1919-ig 106·0-ra növekszik, évről-évre mutatkozó gyarapodással és azután 1922-ig ismét 104·9-ig fejlődik vissza.

A nagy világégés alatt semleges magatartást tanusított államoknál a jelenség nem fejlődik ki. Némelyiknél látszik néhány tizedre rúgó gyarapodás, azonban ez korántsem olyan mérvű és olyan határozott átalakulás, mint az egykori hadviselőknél. Már ez a körülmény, a kérdés részletesebb boncolgatása nélkül egymaga is arra utal, hogy a többletfokozódás a háborúban való részvételtel függ össze. Indoka olyan körülmény, mely ezzel a részvétellel jár, vagy attól függ.

A városokat illetőleg *az európai nagyvárosok közül azok, amelyek az egykori hadviselő államaiban fekszenek, a háború után az illető országos statisztikában mutatkozó jelenséggel párhuzamosan szintén a fiúszületési többfokozást láttatják.* A semleges államok nagy metropolisai azonban persze épen úgy, mint az egykoron semleges magatartást tanusító államok, nagyrészt mentesek maradnak tőle. A legnépesebb európai nagyvárosokban a fiúszületési többlet alakulását némely háborús évben a régi és az új békés évekkel egybevetve a 31. táblázat mutatja ki.

Ezekből az évi eredményekből azonban korántsem olvasható ki oly szembetűnően a fiúszületési többletnek a nagy háború után bekövetkezett emelkedése, mint az országos statisztikából. Ennek több oka van. 1., hogy a városokban a jelenség maga is sokkal kevésbbé erőteljes, mint a vidéken. A városokban a fiúszületési többlet s annak fokozódása is kisebb mérvű, mint országos átlagban. A városok lakosságában ugyanis a fiatalabb produktív korosztályok képviselete erősebb, mint vidéken, már pedig lejebb látni fogjuk, hogy a fiúszületési többlet az öregebb arányának növekedésével párhuzamosan gyarapszik. 2. A városok lakossága kisebb arányban volt bevonulva, mint a vidéké s ezért a bevonultak távollétére visszavezethető összes háborús demológiai szabályszerűségek — amilyennek fogjuk alább a fiúszületési többletet megismerni — a városokban sokkal kevésbbé kifejezettek, mint falun vagy országos átlagban. 3. A városok kisebb népessége és továbbá a vidékénél sokkal alacsonyabb születési aránya miatt is, a városokban sokkal kevésbbé érvényesül a nagy számok törvénye, mint az országos statisztikában.

A legutóbbi 3. hátrányon azonban segíthetünk oly módon, hogy a városi statisztikák tetemes ingadozásokat mutató évi eredményeiből többéves átlagokat számítunk s azokban keressük a nagy számok törvényének jobb

érvényesülési lehetőségére s az egyes évek eredményeiben lévő esetlegességektől jobb függetlenülésre számolva, a fiúszületési többlet átlagos városi magasságát. Arra a meglepő eredményre jutunk, amit a 32. táblázat s a XI. grafikon is szemléltet, hogy az európai nagyvárosok statisztikájában is mindenütt magasabb a fegyverletételt követő évek átlagos fiúszületési többlete, mint a világháborút megelőző régi békés éveké. Szépen szemlélteti a grafikon, hogy az 1921—25. évi átlagos fiúszületési többlet majdnem kivétel nélkül nagyobb mérvű — magasabb oszlopocskával ábrázolható — mint az 1911—15. évi.

32. A legnépesebb európai nagyvárosok a fiúszületési többlet nagysága szerint az 1921—1925. évek átlagos indexének nagyságsorrendjében.

A nagyváros neve	Ezer élveszülött leányra esik élveszülött fiú		
	1911—1915	1916—1920	1921—1925
	évek átlaga szerint		
Wien	1.044	1.062	1.075
München	1.055	1.066	1.073
Prága	1.065	1.082	1.070
Párizs	1.043	1.070	1.069
Leipzig	1.056	1.073	1.068
Moszkva	1.046	1.062	1.067
Bukarest	1.032	1.043	1.067
Leningrad	1.044	1.061	1.066
Berlin	1.058	1.081	1.066
Hamburg	1.057	1.077	1.066
Budapest	**1.058**	**1.079**	**1.064**
Köln	1.045	1.073	1.058
Amsterdam	1.050	1.058	1.054
Rotterdam	1.043	1.072	1.050
Róma	1.039	1.071	1.050
Koppenhága	1.048	1.072	1.048
Glasgow	1.035	1.039	1.048
London	1.038	1.053	1.046
Napoli	1.050	1.056	1.045
Sheffield	1.032	1.045	1.043
Milano	1.040	1.057	1.042

Az egyes nagyvárosokat egymással hasonlítva össze — lásd a XI. grafikont — a fiúszületési többlet az olasz és az angol városokban mutatkozik legalacsonyabbnak, az osztrák, egyes német, majd a cseh, francia és orosz városokban meg a legmagasabbnak. Középen állanak a magyar, a többi német s a holland városok!

Hazánkban is érdekes párhuzam vonható a fiúszületési többletnek városokban és vidéken való alakulása között. Budapesten a tj. városokban, a vármegyékben és országos átlagban a fiúszületési többlet alakulása 1913-tól 1927-ig a következő volt:

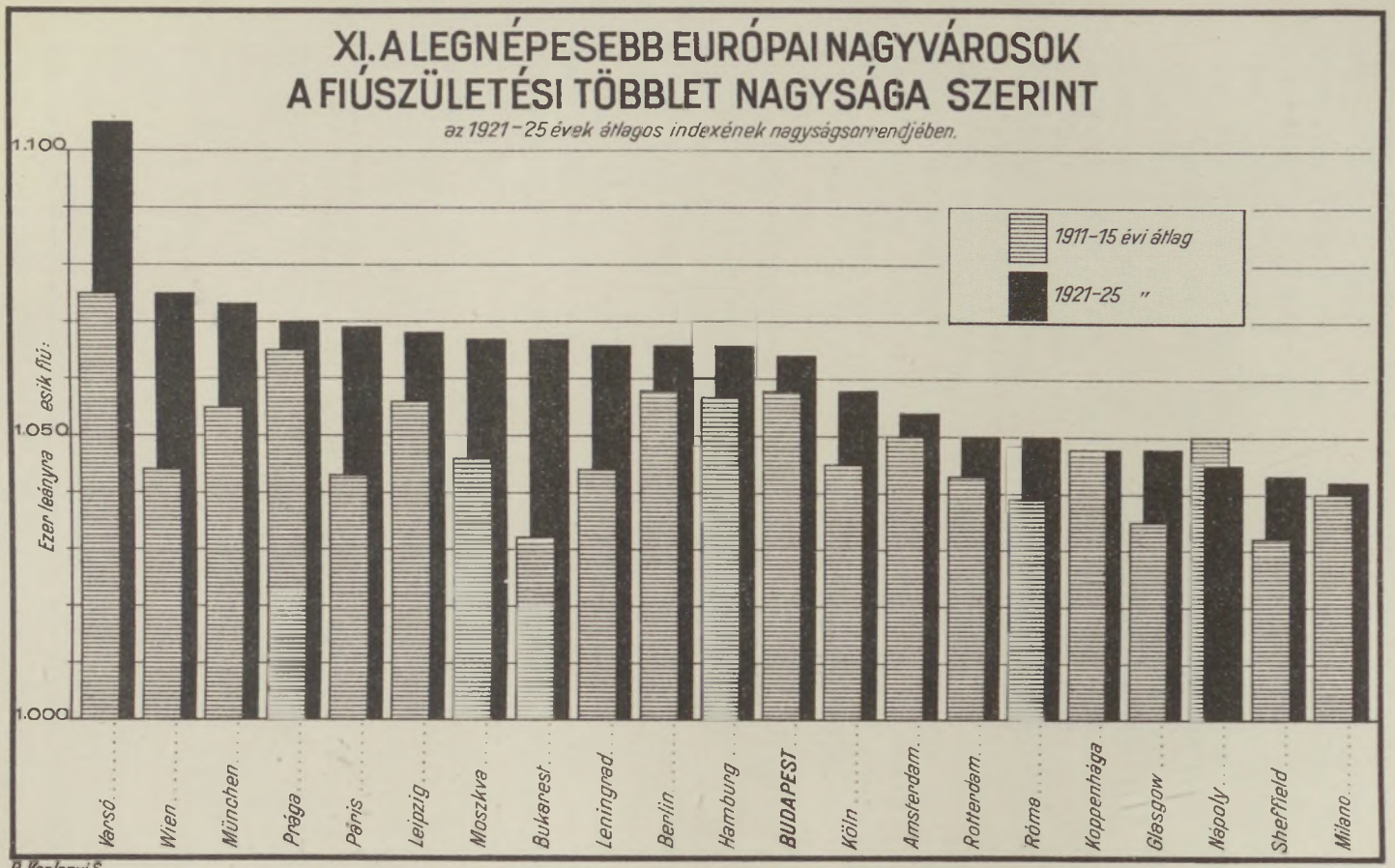
XI. A LEGNÉPESEBB EURÓPAI NAGYVÁROSOK
A FIÚSZÜLETÉSI TÖBBLET NAGYSÁGA SZERINT
az 1921–25 évek átlagos indexének nagyságsorrendjében.
1.100
1.050
1.000
Ezer leányra eső fiú:
1911–15 évi átlag
1921–25 "
Varsó
Wien
München
Prága
Páris
Leipzig
Moszkva
Bukarest
Leningrad
Berlin
Hamburg
BUDAPEST
Köln
Amsterdam
Rotterdam
Róma
Koppenhága
Glasgow
Nápoly
Sheffield
Milano

R. Kaplonyi S.

33. A fiúszületési többlet alakulása az élveszületések között a fővárosban, a tj. városokban, a vármegyékben és országos átlagban 1913—1927-ig.

Közigazgatási alkatrész	1913	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
	a) Esett ezer újszülött élő leányra élveszületett fiú az											
	é v b e n											
Budapest	1.056	1.063	1.106	1.067	1.082	1.059	1.081	1.065	1.040	1.071	1.057	1.054
Tj. városok.....	1.061	1.071	1.098	1.077	1.071	1.068	1.078	1.060	1.049	1.069	1.065	1.057
Vármegyék	1.055	1.066	1.081	1.079	1.074	1.075	1.067	1.070	1.064	1.067	1.060	1.069
Orsz. átlag	1.055	1.067	1.083	1.078	1.073	1.074	1.069	1.069	1.062	1.067	1.060	1.067
b) Ha az 1913 évi fiúszületési többlet indexe 1000, akkor a fent felsorolt évek indexei a következők:												
Budapest	1.000	1.007	1.047	1.010	1.025	1.003	1.024	1.009	985	1.014	1.001	998
Tj. városok.....	1.000	1.009	1.035	1.015	1.009	1.007	1.016	999	989	1.008	1.004	996
Vármegyék	1.000	1.010	1.025	1.023	1.018	1.019	1.011	1.014	1.009	1.011	1.005	1.013
Orsz. átlag	1.000	1.011	1.027	1.022	1.017	1.018	1.013	1.013	1.007	1.011	1.005	1.011

Látható, hogy *a háborús többletfokozódás az országos átlagban s a vármegyékben tényleg kifejezettebb, mint a városokban.* Szembetűnő, hogy a *városokban a többlet egyébként is rendszerint alacsonyabb, mint a vidéken.* Végül a budapesti index tetemes ingadozásai mutatják, hogy a négy alkatrész közül legcsekélyebb népességű és a legalacsonyabb születési aránnyal bíró székesfővárosban van meg legkevésbbé a nagy számok törvényének érvényesülési lehetősége. A városok beható vizsgálata azonban itt is azt mutatja, hogy a fiúszületési többletnek háborús fokozódása a városokban is megvan, bár kisebb mérvű és kevésbbé határozott, mint a vidéken az országos statisztikákban.

Kétségtelen tehát, hogy a fiúszületési többletnek a háborúk útján tényleg jelentkezik gyarapodása s hogy ebben nagy horderejű, általános érvényű statisztikai törvényszerűséggel állunk szemben, melynek jelenléte el nem vitatható. A népmozgalmi statisztikai arányszámoknak normális években évről-évre mutatkozó nagy állandósága igen határozott eltérésnek determinálja a fiúszületési többletben a világháború után Európaszerte és másrészt háborúk után az abban résztvett államokban évszázadok óta rendszeresen egyirányban mutatkozó eltérést. Az arányszámok néhány egységnyi eltérése a több százmilliós népességű Európában abszolút számban milliókat, de még az európai nagyvárosokban is mindenkor legalább is több százezer lelket érő kitérést jelez. Kérdés most már, hogy mi ennek az igen határozott alakban jelentkező, nagyfontosságú statisztikai törvényszerűségnek az oka ? Mint minden más jelenség okainak felderítésére, úgy itt is két út kínálkozik : 1. elméleti, deduktív, 2. tapasztalatokból kiinduló induktív. Nemcsak autoszuggesztióból táplálkozó elméleti úton, hanem egy régibb dolgozatomban statisztikai adatokkal is igazoltam, hogy *e jelenséget a legnagyobb valószínűség szerint a szülők korviszonyának háborús eltolódása okozza.* A jelenséget más

körülményekkel régebben magyarázni akaró *Düssinggel*, *Schenkkel*, *Kovácscsal* és másokkal szemben pedig igazolni vélem, hogy magyarázatuk téves, illetőleg hogy az általuk vitatott körülményekkel a fiúszületési többlet jelensége összefüggésbe nem hozható.

Arra vonatkozólag, hogy mi az állandóan meglévő fiúszületési többletnek, valamint a háborúk után látható többletfokozódásnak az oka, e szerint sokféle elmélet van. Már százötven év előtt *Süssmilch* megállapította, hogy »mindkét nem állandó arányban szaporodik tovább« s munkája I. részének 8. §-ában külön foglalkozik a fiúszületési többlettel is, az isteni gondviselésnek tulajdonítva a két nem állandó arányát. Szerinte isteni rend nyilvánul meg e statisztikai szabályszerűségben is, mint a társadalmi életre vonatkozó legtöbb arányszám állandóságában. Szerinte az isteni gondviselés pótolja a háborúk után is a hősi halottak miatt mutatkozó férfihiányt. Erre szolgálna a háborúk után jelentkező fiúszületési többlet. Ez azonban nem magyarázat, hanem csak a hívő lélek megnyugvása. Az isteni gondviselés útjai kiszámíthatatlanok és jelenlétét nem zárja ki az, ha újabban a fiúszületési többletnek háborúk után bekövetkező fokozódását más statisztikai körülményekkel összefüggésbe tudjuk hozni, avagy annak egykor majd még biológiai magyarázatát is meg tudjuk adni.

A jelenséget régebben magyarázni kívánók közül *Düssing* az állatvilágban szerzett tapasztalatokra támaszkodva azt véli, hogy ha az apa fáradtabb és így nemileg gyöngébb, fiú, ha pedig az anya gyöngébb, leánygyermeke születik; míg mások épen ellenkező nézeten vannak. *Schenk*, *Ploss* és mások a jelenséget az anyának táplálkozásától, mások a nem alakulását a közösülés és a menstruatio között eltelt időtől teszik függővé, azonban mindezek a feltevések statisztikailag igazolva nincsenek. Ugyanez áll *Humboldt*-nak, *Moser*-nek és *Engel*-nek a klimát, race-beli különbségeket, nemzetiségi sajátságokat és évszakokat is tekintetbe vevő igen bonyolult s több tekintetben nem valószínű elméleteire is.

Prevost, *Bernouilli*, *Wappäus* a közóhajjal, majd újabban *Kovács* Alajos és mások hasonlóképen a szülők akaratával magyarázzák a fiúszületési többlet kialakulását. Szerintük a szülők inkább akarnak fiút s ha a házasságból már született fiú, akkor a további termékenységet önkényesen akadályozzák. Nyilvánvaló, hogy ez a magyarázat egyes vidékeken, ahol az ilyen felfogás el van terjedve, különösen az egykével fertőzött területeken, tényleg helytálló s a fiúszületések arányát valóban fokozó tényleg fennálló körülményt érint. Mindazonáltal ez nem magyarázza a fiúszületési többletnek Európaszerte mutatkozó elég egyöntetű kifejlődését. Nem magyarázza a többletnek háború idején automatice mindig bekövetkezett gyarapodását s ennek évről-évre fokozatosan történő kialakulását, sem a jelenségek évek mulva bekövetkező viszafejlődését. A nagy világégés után e visszafejlődés is Európa-

szerte egyformán jelentkezett, minthogy a nagy háborúban majdnem valamennyi európai ország résztvett.

A legvalószínűbb magyarázat az, mely a fiúszületési többletet a szülők korviszonyával, a háborús többletfokozódást pedig persze e korviszony eltolódásával magyarázza. Azt, hogy szülők korviszonya a születendő gyermek nemére hatással van, már régen vitatták: *Hofacker, Notter és Sadler.* Ezt *Quetelet* is igen valószínűnek tartotta. Ők a normális években is meglévő fiúszületési többletet az apa és az anya között Európaszerte meglévő korkülönbségből vezették le. A modern társadalomban ugyanis a férfi később nősül; tanulmánya, elégtelen fizetése egyideig visszatartják a házasságtól s rendszerint magánál fiatalabb nőt vesz el. Így Európaszerte többnyire idősebb az apa, mint az anya s ez volna a normális békés években is meglévő, állandó fiúszületési többlet oka. Újabban *Rolcke* kísérelte meg ennek igazolását, azonban nem tudta e kérdést eldönteni, bár szerinte is több jel mutat arra, hogy a fiúszületési többlet a szülők korviszonyával összefüggésbe hozható. Magam is több, mint 20 esztendő magyarországi születéseit vizsgáltam a szülők kora szerint való alakulásában s 8 milliót meghaladó abszolút számokból számított adataim szerint (1. Budapesti Orvosi Ujság 1926. évi 42. sz.) szintén van némi nyoma annak, hogy a szélső korcsoportokban, ha az apa idősebb, több fiú születik, mint a fiatalabb apáktól. Ha pedig ez a *Hofacker-* és *Sadler*-féle elmélet helytálló, akkor szerintem *a háborús többletfokozódást* a szülők kor szerint való megoszlásában a háború idején *a bevonulás miatt létrejövő koreltolódás az öregebb korosztályok arányának gyarapodása már megmagyarázza.* Amíg ugyanis például hazánkban 1913-ban száz törvényes szülött apja közül csak 17·3% volt 40—49 éves, addig arányuk a háború alatt 25·7 %-ra is felemelkedett. Viszont a háború után 1924-ig arányuk ismét lecsökkent 14·5 %-ig. A következő korcsoportra az 50—59 évesekre 1913-ban csak 2·5 % törvényes születés esett, arányuk 1918-ig hasonlóképen növekedett és pedig 5·1%-ig, majd 1924-ig 1·9%-ra csökkent. Végül hasonlóképen két és félszeresére növekedett a háború végén a 60 éven felül lévő apák aránya is a békés nívóhoz képest. Viszont a fiatalabb, de főleg a javakorbeli apák aránya a háború alatt a bevonultak távolléte révén úgy hazánkban, mint minden egykori hadviselő államban lényegesen csökkent. A 25—29 éves apák aránya az 1913. évi 28·9%-ról hazánkban 1918-ig 19·3%-ig csökkent, hogy aztán 1924-ig évről évre jelentkező fokozatos gyarapodással arányuk ismét felemelkedjék 29·4%-ig. Látható tehát, hogy a szélső korosztályokban lévő idősebb apák aránya a fiatalabbak, s főleg a javakorbeliek terhére tényleg lényegesen gyarapodott. Ez a gyarapodás az európai nagyvárosokban és Budapesten is megvan, nemcsak az egykori hadviselő államok országos statisztikájában. Minthogy azonban a városok népessége a vidékinél, úgy hazánkban mint más államokban is, sokkal kevésbbé volt bevonulva; a városokban ez a koreltolódás épen úgy, mint a

vele kapcsolatos fiúszületési többletfokozódás kevésbbé kifejezett, mint az országos statisztikákban. Budapesten az 1913. évi törvényes szülöttek apái közül 12·5% volt 40—49 éves ; a háború alatt ezzel szemben arányuk 17%-ra is felemelkedett. Viszont a fegyverletétel után arányuk ismét lecsökkent 12 %-ig. A következő korcsoportra, az 50—59 évesekre Budapesten 1913-ban csak 2·0% (1912-ben csak 1·7) esett ; arányuk 1918-ig hasonlóképen növekedett és pedig 2·4%-ig, majd az új békés időszakban újból 1·6%-ig csökkent. Viszont a fiatalabb, de főleg a 30 éven alul lévő javakorbeli apák aránya a háború alatt Budapesten is visszaesett. A 25—29 éves törvényes apák aránya a fővárosban 1913-ban 33·3% volt ; ez 1918-ig 26%-ra esett, majd a fegyverletétel után ismét felemelkedett 30%-ra. Látható tehát, hogy az apák korszerint való megoszlása a háború végén a fővárosban is hasonló — csak kisebb mérvű — átalakulást szenvedett mint az országban.

Egészen hasonló koreltolódás van persze a többi egykori hadviselő országokban is, úgy a szülők, mint az új házasságkötések kor szerint való megoszlásában. (Lásd erre vonatkozólag nemzetközi összehasonlításomat a Magy. Stat. Szemle 1923. évi I-ső évfolyamában.) Ez természetes is, hiszen annak kifejlődését az egykori hadviselőknél a bevonultak távolléte, s visszafejlődését azok hazatérte, illetőleg a normális polgári életbe való lassú bekapcsolódása (megházasodása stb.) okozta. Ez a koreltolódás a háború alatt s annak vége felé egyre fokozódóan s egyre szélesebb körben, mind több és több országban létrejövő fiúszületési többletet s annak napjainkig tartó szintén fokozatos visszafejlődését tényleg megmagyarázza, ha igaz az a régen vitatott — fentemlített — statisztikai törvényszerűség, hogy idősebb apáknak házasságából, különösen idősebb apáknak fiatal anyákkal való házasságából több fiú származik, mint a fiatalabbakéból, illetőleg javakorbeli (25—39 éves) szülőktől.

A gyermekek nemének a szülők korviszonyától való függését újból megvizsgáltam s 1905—1925. hazánk összes születéseit feldolgoztam s a szülők kora szerint nemüket kiszámítottam. (Lásd Budapesti Orvosi Ujság 1926. 42. sz. 1273. l.) A feldolgozás 8,553.755 születést vizsgált meg a szülők korkombinációja és a gyermekek neme között lévő összefüggés felderítése céljából. Sajnos, a vizsgált szabályszerűség tekintetében ránk nézve legnagyobb érdekkel bíró szélső korosztályokba még ennél a feldolgozásnál is kevés eset jut, úgyhogy a nagyszámok törvényének érvényesülése épen ezekben a legkisebbmérvű. Az idetartozó adatokból számított arányszámok a többi korcsoportokénál épen kevésbbé állandóak, nevezetesen a szomszédos korcsoportok arányszámai itt nem mutatnak oly egyenletes fejlődést, mint a középső korosztályokban. Az eredmények azonban még így is elég meggyőzők s újból kidomborítják azt az összefüggést, ami a szülők kora s a gyermekek neme között szerintünk igen valószínű. Ezen adatok szerint is az idős apáktól tényleg sokkal több fiú születik, mint a javakorbeliektől, külö-

nösen pedig több születik az olyan házasságokból, ahol az anya az apánál lényegesen fiatalabb. A nyolc milliót felülmúló születéseket feldolgozó munkánk végső eredményeképen hazánkban az újszülöttek 51·645 %-a fiú (20 éves átlag). Ezzel szemben az 50 éven felül lévő apák gyermekei között ugyanezen többmilliós nagy feldolgozás szerint 52·518 %-a fiú. Ha az anya igen fiatal (pl. 20—24 éves), akkor az ily korcsoportú apáktól 52·594 %, a 60 éven felül lévő apáknál pedig 53·36 %-a fiú. Látható tehát, hogy a legidősebb apáknál az átlagos fiúszületési többletnél nagyobb fiúszületési többlet jelentkezett. A feldolgozás szerint a szélső korcsoportokban a fiúk aránya mindenütt magas, míg a középsőknél (51·5—51·6 %) a végső fentemlített 20 éves átlagnál is kisebb. Ezen adatok újabb bizonyítékai a régen vitatott *Hofacker-* és *Sadler*-féle törvényszerűségnek és tényleg úgylátszik, hogy valószínűleg a szülők koreltolódása volt a fiúszületési többlet háborús fokozódásának az oka.

Ha a fiúszületési többletnek az egyes néprétegekben való kifejlődését, például a házasságon kívül szülő nők újszülöttei, vallás, nemzetiség stb. szerint részletezett alakulását, avagy annak az élve-, halva-, többes stb. szülés szerint megkülönböztethető fajait nézzük, úgy szintén több érdekes bizonyí. tékát leljük annak, hogy e többlet mértéke a szülők korviszonyától függ.

A törvénytelenek között tudvalevőleg normális, békés években is kevés a fiú. Hazánkban 1913-ban például csak 50·766 %, pedig a törvényesek körében ugyanekkor 51·5 %. Arányuk mindig alacsonyabb, mint a törvényesekre vonatkozó. *Az ő körükben a háború alatt sem következik be a fiúszületéseknek az a fokozódása,* amelyet az élveszületett törvényesek körében Európaszerte látunk az egykori hadviselőknél. Hazánkban arányuk 1918-ban is csak 51·327 %, pedig a törvényesek körében ugyanekkor 52·173 %. A fiúszületési többlet Budapesten törvényes és törvénytelen születések szerint részletezve a világháborút megelőző legutolsó békés évektől kezdve egészen napjainkig, a következőképen alakult:

34. A budapesti fiúszületési többlet részletezése törvényesség szerint 1911—1927-ig.

Év	Esett ezer élveszülött leányra		Év	Esett ezer élveszülött leányra	
	törvényes	törvénytelen		törvényes	törvénytelen
	élveszülött fiú			élveszülött fiú	
1912	1.072	1.040	1920	1.104	988
1913	1.058	1.052	1921	1.088	942
1914	1.035	1.072	1922	1.100	1.000
1915	1.073	1.041	1923	1.070	1.037
1916	1.095	1.039	1924	1.052	985
1917	1.054	1.088	1925	1.080	1.038
1918	1.111	1.094	1926	1.068	1.012
1919	1.077	1.028	1927	1.060	1.027

Látható hogy a törvényesek körében évről-évre tényleg több a fiú. Budapesten is majdnem évről-évre. A felsorolt legutóbbi 16 év (1912—1927-ig) közül a jelenség mindössze 2-ben nem mutatkozik, de ennek csak a budapesti születéseknek az országosénál kisebb abszolút száma s a nagy számok törvényének e miatt Budapesten kisebb fokú érvényesülési lehetősége az oka. Ezért a budapesti indexek nagysága is változóbb, mint a vonatkozó országos eredményeké. Látható tehát, hogy Budapesten is még az évi eredményekben is elég jellegzetes a törvénytelenek körében kisebb fiúszületési többlet s hogy nem is kell több évi átlagokat számítani e szabályszerűség kidomborítása végett.

A törvénytelenek körében alacsony fiúszületési többlet okát pedig ismét csak *a szülők korával tudjuk magyarázni.* A törvényteleneknél normális években is igen kevés a fiú, *apáik, anyáik pedig tudvalevőleg túlnyomóan fiatalabbak,* legfeljebb javakorbeliek. Az idősebb apák aránya körükben mindig alacsony. (Lásd erre vonatkozólag részletesen e munka 10. §-át.) Ez tehát ismét a gyermekek nemének s a szülők korának vitatott összefüggésére utal. A törvénytelenek apái körében a háború is alig létesített koreltolódást, ezek apái a háború alatt is túlnyomóan a fiatalabbak köréből származnak. E szerint körükben a fiúszületési többlet háborús fokozódása sem indokolt: nem is jelentkezik. Nagy, országos anyagon sincs meg az ő körükben az élveszületett törvényes gyermekekre jellemző háborús fiúszületési többletfokozódás, vagy annak csak gyér nyomai láthatók.

Vallás és anyanyelv szerint részletezve szintén várhatnók a fiúszületési többlet némely irányú állandó eltéréseit, hiszen a legfiatalabb korú szülők s az úgynevezett fiatalkorú házasulók (vőlegény 25, mennyasszony 20 éven alul lévő) a vallás s az anyanyelv szerint részletezett néprétegekben is mutatnak bizonyos állandó különbségeket. Ezzel kapcsolatban pedig az újszülöttek a különböző hitfelekezetű és nemzetiségű szülőknél állandóan eltérő arányban származnak úgy a fiatalabb, mint az idősebb korosztályoktól. A fiúszületési többlet mértékét a szülők korától és korviszonyától pedig függőnek ismertük fel. Ily tekintetben részletezve azonban épen a fővárosi anyag már annyira elaprózódik, hogy e csekély abszolút számok bennök szabályszerűségeket bizonyára alig lehet találni.

A vagyonosság, foglalkozás stb. szerint részletezett néprétegek születési statisztikájában *Földes* szerint a jobban szituált magasabb társadalmi osztályokban a fiúszületési többlet kisebb, mint a szegényeknél. *Földes* ezt többféleképen igazolja épen a főváros statisztikájából, amikor a néprétegeket az adófizetés mérve, a vagyon s bizonyos foglalkozási csoportok szerint részletezi. Okát azonban nem tudja adni, sőt több olyan körülményt sorol fel, aminek arra kellene vezetni, hogy a vagyonos osztályokban a fiúszületési többletnek a szegényebb néprétegeknél magasabbnak kellene lenni. Teszem azt, az elvetélés aránya vagyonosság szerint csökken, pedig

az elvetéltek között több a fiú, tehát ezekben az osztályokban kevésbbé csökkenti a fiútöbblet kifejlődését elvetélés, mint másutt. Vagyonosabbaknál alacsonyabb a törvénytelenek aránya, pedig a törvénytelenek közt kevés a fiú. Magasabb társadalmi rétegek később nősülnek, több köztük az idősebb szülő, ez is inkább a gazdagoknál nagyobb, semmint kisebb fiúszületési többletet indokolna.

Kétségtelenül mutatkoznak tehát a fiúszületési többlet kialakulásánál oly jelenségek is, melyek mint különösen bonyolultabb, összetettebb néprétegeknél, például vagyon, foglalkozás, vallás, nemzetiség stb. szerint részletezetteknél, amelyek a gyanított összefüggést a szülői kor s a gyermekek neme között nem juttatják megfelelő módon kifejezésre. Mégis úgylátszik, hogy ezek a néprétegek kor szerint nem tagozódnak mindenkor egyformán s innen, hogy az ő körükben a fiúszületési többletnek a szülői kortól való függése nem oly határozott. Olyan szempontok szerint elhatárolt néprétegekben, amely korszerint való eltérése elég állandó és egyirányú, mint például hazánkban törvényes és törvénytelen szülötteké, ott a fiúszületési többlet is állandóan egyirányú eltérést mutat.

35. A csecsemőhalandóság nem szerint való megoszlása Budapesten és Magyarországon.

Év	A leánycsecsemők halandóságát százaknak véve a fiúk halandósága	
	Budapesten	Magyarországon
1913	118	118
1914	115	117
1915	112	115
1916	124	115
1917	108	113
1918	116	114
1919	109	115
1920	108	116
1921	120	118
1922	118	118
1923	115	118
1924	114	116
1925	116	118

1915–20 átlaga 112·5

A fiúszületési többletnek háborús fokozódásával kapcsolatban a fiúcsecsemők halandóságának a leányokéhoz képest ekkor mutatkozó relatív csökkenéséről s a fiúszületési többletnek a halvaszületések körében való alakulásáról is meg kell emlékeznünk. A rég ismeretes háborús fiúszületési többletfokozódás ugyanis, bármily nagyjelentőségű és kétségtelenül meglevő statisztikai szabályszerűség, a háborúknak a nem szerint való megoszlásra vonatkozó hatásait illetőleg, az éremnek még csak egyik fele. A legújabb statisztikából még egy tényt vélek megállapítani, amit régebben nem

ismertek. Azt, hogy *háború után nemcsak több, hanem — bármily különösen hangzik — egyúttal életképesebb fiú is születik.* Viszonylag életképesebb tudniillik a leánycsecsemők elhalálozásához képest, úgyhogy *ilyenkor a fiúk mindig nagyobb elhalálozása mérséklődik.* E szerint *a regeneráló erő, mely a fiúszületési többletben a hősi halottaknak mintegy pótlását nyujtja, nem áll meg a számszerű gyarapodásnál, hanem minőségüket is megjavítja.* Ez több körülményben nyilvánult, elsősorban abban, hogy *a fiúcsecsemőknek a leányokéhoz viszonyított halandósága a fiúszületési többlet kifejlődésével egyidejűleg csökkent,* majd meg a megnagyobbodott fiútöbblet normális számvonalra való visszafejlődésének idején ismét gyarapodott.

Az egykori hadviselőknél a világháború után ez az utóbbi jelenség is Európaszerte — úgy az országos, mint a városi statisztikákban — egyaránt megnyilvánuló fontos szabályszerűség. Hazánkban normális években a fiúcsecsemők halandósági indexe, abban az esetben, ha a leányok halandóságát 100-zal vettük egyenlőnek, évről-évre 117 volt. (Lásd a 35. táblázatot.) Már 1915-ben 115-re esik ez az arányszám; 1917-ben 112·0, 1918-ban pedig 113·8 a magassága. Oly rendkívül kivételes, alacsony arányszámok ezek, amilyenre nincs példa népmozgalmi statisztikánk eddigi félszázados történetében. Aki ismeri a 117-es indexnek régebbi évről-évre visszatérő nagy állandóságát, csak az tudja e háborús kilengések igazi jelentőségét méltatni. Azelőtt rendkívüli állandósággal mindig 117 volt ennek az indexnek a magassága. Igen érdekes az is, hogy 1919-től 1922-ig ez az arányszám ismét fokozatosan emelkedik fel a régi színvonalra. 1919-ben 115·0, 1920-ban 116·3, 1921-ben 117·5, sőt 1922-ben már 118·2. Németországban a normális években 120-on álló index a háború alatt 117·6-ig esik, utána pedig 122-ig emelkedik. Olaszországban a normálisan 112 alatt álló index 1918-ban 108·2, 1919-ben pedig 108·1 és azután 1922-ig ismét 112·6-ig növekszik. A világháború alatt egykoron semleges magatartást tanusított országokból rendelkezésünkre álló adatok nem mutatják e jelenség kifejlődését sem.

36. A nem szerint megosztott csecsemőhalandóságnak kor szerint történő további tagozása a hazai országos statisztikában.

Év	Csecsemőhalottak a megfelelő élveszületések %-ában a féléven					
	a l u l i			f e l ü l i		
	fiú	leány	összes	fiú	leány	összes
	c s e c s e m ő h a l o t t a k k ö r é b e n					
1919	14·5	12·6	13·6	2·4	2·1	2·3
1920	16·8	14·3	15·6	3·9	3·5	3·7
1921	16·7	13·9	15·4	4·1	3·8	3·9
1922	17·1	14·2	15·7	4·3	3·9	4·1
1923	16·2	13·4	14·9	3·7	3·4	3·5
1924	16·7	14·1	15·4	4·1	3·7	3·9
1925	15·1	12·7	13·9	3·0	2·7	2·8

A városokban — nevezetesen az egykori hadviselők nagyvárosaiban s így Budapesten is — e jelenség az országossal egyértelműen szintén kifejlődik. Budapesten a csecsemőhalandóság nem szerint való megoszlására vonatkozó, fent ismertetett index alakulását a világháború kitörését közvetlen megelőző békés évektől kezdve napjainkig szintén a 35. táblázat szemlélteti.

Látható, hogy a fiúcsecsemők halandósága a leányokéhoz képest a fiúszületési többletfokozódás idején Budapesten is csökkent. Bár a csökkenés kifejlődése és visszafejlődése a fővárosban nem olyan szabályos, évről-évre nem olyan fokozatos, mint az országos statisztikákban. Sőt 1916. évi magas budapesti arány azt a gondolatot is felébreszti, hogy a háború alatt csökkent számú budapesti születéseknél még kevésbbé érvényesül a nagy számok törvénye s részben csak innen származik a budapesti arány ekkor rendetlen, abnormis alakulása. Ám 1915—20 átlaga Budapesten is 112·5, ami lényegesen alacsonyabb minden errevonatkozó békés évbeli budapesti indexnél.

A fiúcsecsemők életképességének a fiúszületési többlet gyarapodásának idejére eső fokozódása bizonyítható a nem szerint megosztott csecsemőhalandóságnak kor szerint történő további megosztásával s a halvaszületések nem szerint való megoszlásban vizsgált statisztikájából is. Különösen az előbbi értékes bizonyíték, mert azt mutatja, hogy a legfiatalabb csecsemők halandósága csökkent, vagyis az életképesség erősbödéséről a fiúk oldalán a többletfokozódás idején szó lehet. A nem szerint megoszlott csecsemőhalandóságnak kor szerint történő további tagozása ugyanis nagyobb anyagon, mint pl. a hazai országos statisztikában (lásd a 36. táblázatot) azt bizonyítja, hogy a csecsemőhalandóság nem szerint való megoszlásában jelentkező fentjellemzett átalakulás inkább éri a fiatalabb, mint az idősebb korcsoportokat. A fiú- és leánycsecsemőhalottak halandóságában lévő különbség ugyanis mindig inkább jelentkezett a fiatalabbak, mint az idősebbek körében. Ez az ami most megjavult, tehát az újszülött fiúknak a leányokéhoz viszonyított halandósága, ha a legfiatalabb csecsemők körében csökkent, úgy életképességük növekedett. Ha a hazai csecsemőhalottakat csak a féléven aluliak és felüliek csoportjára bontjuk, már szembetűnő, hogy az idősebb csoportokban a fiú- és leánycsecsemőhalottaknak a megfelelő nemű születésekhez viszonyított halandósági százalékában alig egy-két tized százalékra rugó különbség van, míg a fiatalabb, a féléven aluli korcsoportban lényeges eltérés mutatkozik. Az eltérés egy fél éven alul is annál erőteljesebb, minél fiatalabb csecsemőkorosztályokat vizsgálunk. A fiúszületési többlet háborús fokozódása idején pedig a féléven aluliak halandóságának nem szerint mutatkozó ez a markáns különbsége enyhült. Hazánkban a féléven alul lévő leánycsecsemők halandósága az élveszületések százalékában 13—14%, a fiuké 16—17%. Ezzel szemben a háború végén és 1919-ben a fiúcsecsemőké a fél éven alul elhaltak körében csak 14·5% halandóságot mutat. Ez azért is fontos, mert míg az

egész csecsemőhalandóságban a két nem egymáshoz való viszonya tulajdonképen csak relatív javulás, addig kor szerint részletezve a legfiatalabb csecsemőkorban abszolút javulást találunk, tehát tényleg szó lehet életképesebb fiúk születéséről. Ez az, amit *Gáspár* nem vett észre. (Lásd Budapesti Orvosi Ujság 1926. évi 44. sz. 1335. lap.) Szerinte a fiúcsecsemőhalandóság csökkenése csak relatív. Abszolút véve épen úgy, mint a leányoké, a háború végén néha még nagyobb mint békében. Pl. 1913-ban 21·7 a fiú-, 18·4 a leány-; 1918-ban 23·1% a fiú- és 20·3% a leánycsecsemők halandósága. Igen, de kor szerint kell a csecsemőhalandóságot részletezni, a legfiatalabb csecsemő-korosztályokban, amelyeket a veleszületett életképesség fokával elsősorban lehet arányban állítani, ott kell a csecsemők halandóságának enyhülését a fiúszületési többlet fokozódásának idején keresni.

A fiúszületési többletnek élve és halvaszületések szerint való részletezése utóbbiak javára tudvalevőleg még a születés törvényessége szerint mutatkozó különbségnél is nagyobb mérvű eltérést mutat. Budapesten s némely európai nagyvárosban az élve- és halvaszülöttek között rendre a következő fiúszületési többletindexek állapíthatók meg. (Lásd a 37. táblázatot.)

37. Az élve- és halvaszülöttek körében mutatkozó fiúszületési többlet indexének egybevetése a legnépesebb európai nagyvárosokban.

A nagyváros neve	Ezer leányra esik fiú az élve- szülöttek között, 1921—1925 átlaga szerint	Ezer leányra esik fiú a halvaszülöttek között, 1921—1925 átlaga szerint
Wien	1.075	1.620
München	1.073	1.140
Prága	1.070	1.255
Párizs	1.069	1.483
Leipzig	1.068	1.388
Moszkva	1.067	1.391
Bukarest	1.067	1.128
Leningrad	1.066	1.292
Berlin	1.066	1.205
Hamburg	1.066	1.155
Budapest	**1.064**	**1.252**
Köln[1])	1.058	1.200
Amsterdam	1.054	1.195
Rotterdam	1.050	1.160
Róma	1.050	1.235
Koppenhága	1.048	1.165
Napoli[1])	1.045	1.191
Milano[1])	1.042	1.400

Látható, hogy a halvaszülöttek között mindig több a fiú, mint az élveszülöttek között, amit a fiúk állítólag bonyolultabb fejlődésével magyaráznak.

[1]) 1921—1924 átlagai.

Mindazonáltal az összes szülöttek körében a háborúkat követő fiúszületési többletgyarapodás-jelenséget nem a rendszeresen nagyobb többletet mutató csoport (vagyis nem a halvaszületések körében mutatkozó nagyobb fiúszületési többlet) kialakulása irányítja, — mint a törvényesség szerint való megoszlásban a törvényeseké, — hanem a mindenkor nagyobbszámú élveszülöttek csoportja, mely pedig mindenkori kisebbmérvű fiúszületési többletet mutat. Sőt a halvaszülöttek körében a fiúszületési többlet fentjellemzett fokozódása idején a fiúk nemcsak hogy nem gyarapodnak, hanem — bár csekély mértékben, de — fogynak. Az erre vonatkozó adatokat Magyarországon 1909-től 1925-ig közvetve ugyanis azt látjuk, hogy az élveszülöttek csoportja az összes születésekhez hasonlóan a háborús évek második felében az 1918-ig gyarapodó s onnan napjainkig évről-évre fogyó többletet mutat, míg *a mindenkor magasabb fiúszületési többletet mutató halvaszülöttek csoportja épen a háborús évek alatt (különösen 1915-től 1917-ig) kevesebb halvaszülött fiút regisztrált, mint normális években.* A világháborút megelőző békés időszakban (1909—1914-ig) a halvaszületések körében a magyarországi fiúszületési arány 55·4 és 56·2 között váltakozott. Ez a nagy háború alatt egészen 54·7%-ig csökkent. Ugyanez látható más európai hadviselők statisztikájában is. Ez a jelenség érdekes összefüggésbe hozható a csecsemőhalandóság nem szerint való megoszlásának a háború utáni kialakulásával azzal, hogy a háborúk végén és után a fiúcsecsemőknek halandósága a leányokéhoz viszonyítva csökken. Így a halvaszülöttek nem szerint részletezett statisztikája is a mellett szól, hogy a fiúszületési többletnek háború után illetőleg nagyobb háborúk idején már azok második felében, azok vége felé nemcsak több, hanem (sajátságos!) egyidejűleg életképesebb fiúk is születnek, mint normális békés esztendőkben.

Az élve- és halvaszülöttek csoportjainak törvényesség szerint való megoszlásában a fiúszületési többlet kialakulása a most vázolt két jelenség eredőjeként alakul. A halvaszülötteknek az élveszülötteknél nagyobb fiúszületési többlete úgy a törvényes, mint a törvénytelen szülöttek körében megvan. (Lásd a 38. táblázatot és a X. grafikont.) Az ily kombinációban feldolgozott statisztikából az látható, hogy a fiúszületési többletnek az a gyarapodása, amely az egész jelenség lefolyására s különösen a háborúk utáni többletgyarapodás kialakulására jellegzetes, a törvényes élveszülöttek körében mutatkozik. A születések körében ezek vannak a legnagyobb számmal, ezért a reájuk vonatkozó számadatok irányítják a jelenségnek az összes szülöttek körében való jelentkezését. A törvénytelen élveszületések körében, a többlet és annak háború utáni viselkedése az összes törvénytelenekéhez hasonlóan alakul s a mondottak értelmében háborús többletfokozódásnak körükben alig van nyoma. A legszeszélyesebben a halvaszülött törvénytelenek körében mutatkozik a fiúszületési többlet kialakulása, csekély abszolút számuk miatt.

38. A fiúszületési többlet alakulása Budapesten törvényesség szerint s azon belül élve- és halvaszületés szerint megosztva az 1921—1927. évek átlagában.

Ezer leányra esett fiú					
az összes		a törvényes		a törvénytelen	
élve	halva	élve	halva	élve	halva
születtek közül					
1.061	1.276	1.075	1.322	1.005	1.147

A fiúszületéseknek nemcsak háborús számbeli gyarapodása, hanem életképességüknek ezen fokozódása is összefüggésben állhat az apák korának statisztikájában mutatkozó háborús eltolódással. Már *Kőrösy*, a fővárosi statisztikai hivatal első igazgatója is azt vitatta, hogy a szülők korának a születendő gyermekek életképességére befolyása van. Már ő megállapította azt, hogy »a gyermekek életerejére általában kedvezőbb, ha az apa az anyánál idősebb.« Számításai szerint »feltünő, hogy a legidősebb atyáktól származó gyermekek halandósága, különösen a veleszületett gyengeség tekintetében, a fiatalabbaknál kedvezőbb.« Egészen hasonló eredményre jutottunk a »Csecsemőkori halálokok statisztikájáról« irt statisztikai dolgozatunkban. (Lásd Magyar Statisztikai Szemle 1929. évi 1. sz.) Nem szerint való különbség csak a fejlődési hiányok és betegségek s itt is különösen a veleszületett gyengeségben elhaltaknál mutatkozott mégpedig a leányok előnyére. Ezt a fiziológiában még vitatott kérdést kétségtelenül a statisztika fogja eldönteni és megoldásához nagyban hozzájárul ma is, akkor, amikor kimutatja, hogy a világháborús fiúszületési többlet idején a fiúknak a leányokéhoz viszonyított halandósága az egy éven aluliak, de főleg a legfiatalabb csecsemőhalottak körében európaszerte csökkent. Másszóval ez azt jelenti, hogy a fiúcsecsemők életképessége statisztikailag kimutathatólag fokozódik s ezt nemcsak ezen, hanem a halvaszületésekre vonatkozó statisztika is igazolja. Végül a statisztika az, mely kimutatja, hogy mindezen s az összes kapcsolatos jelenségek a koreltolódással párhuzamosan alakulnak ki. Valószínű, hogy nemcsak párhuzamosan, hanem vele ok és okozati összefüggésben.

Felfogásunkat, mely a fiúszületési többlet s a szülők kora, különösen az idősebb apák aránya között lévő összefüggést igen valószínűnek tartja s a háborús többletfokozódást a bevonultak távollétével létesült koreltolódással magyarázza, újabban is több támadás érte. A hazai támadások nem annyira szakstatisztikus, mint inkább a statisztikában kevésbbé jártas, laikus vagy pedig más tudományokkal foglalkozó dilletáns statisztikusok köréből indultak ki. Külföldön egyes statisztikusok is vannak, kik még mindig

kétkedve nézik az összefüggést, mint pl. a fentebb már említett *Rolcke*, (lásd Jahrbuch für Staatswissenschaften und Statistik 1924. évf.) de az összefüggés lehetőségét ezek sem zárják ki teljesen. Vannak olyanok is, akik magát a többletfokozódás jelenségét is tagadják. *Mataré* csak a müncheni statisztikára támaszkodott tagadásában, hogy ott 1916-ban ezer leányra 1042 fiú esett, 1915-ben 1043, az 1914. évi 1067-tel szemben s ezért magát a többletfokozódást nem látta beigazoltnak. *Nixon* ugyan nem szorítkozott a londoni statisztikai társaságban ilyen kis terület (csak egy város) adataira, hanem egész Angliával foglalkozik ; vele szemben azonban *Mallet* később a többletfokozódást Angliára nézve is kimutatta. Ezekkel az ellenvetésekkel részletes kimutatásainkra támaszkodva, ma már nem kell foglalkoznunk, csak azokkal, akik a többletfokozódás általunk adott indokolásával állanak ellentétben. Az ily irányú hazai támadások közül nevezetes *Gáspáré*, aki ellenvetéseit a budapesti kir. orvosegyesületben 1926. évi május hó 26-án e tárgyból tartott felolvasásom alkalmával adta először elő, majd azt a Budapesti Orvosi Újság 1926. évi 44. számában (1332. lap) is közzétette.

Gáspár felfogásának lényege röviden az, hogy a háborúk után a házasodási kor kitolásával kapcsolatban a fiúszületési többlet azért növekedik, mert »a recessiv kóros hajlamokból való szelektálódásra a létesült koreltolódással több idő áll rendelkezésre« s ezt, hogy »így egy öregebb s reszisztensebb korosztály jut szaporodáshoz«. . . . illetve nagyobb arányban jut ahhoz . . . »a chromosoma-elmélet értelmében a kóros hajlamok iránt érzékenyebb férfi nem érzi meg inkább« s ennek folytán lesz nagyobb a fiúcsecsemők élveszületési aránya.

E szerint *Gáspár* tulajdonképen nem is azt tagadja, hogy az újszülöttek nem szerint való megoszlása a szülők korával összefüggésben nem állana, hanem csak azt állítja, hogy nem maga a kor az, amitől a fiúszületési többlet magassága függne, hanem hogy az ettől csak közvetve függ t. i. a recessiv kóros hajlamoktól való szelekció közbeiktatódása útján. Szerinte a háború alatt létrejött koreltolódással is a recessiv kóros hajlamoktól való jobb szelekció hatása révén nő a fiútöbblet.

Mindenekelőtt kétségtelen, hogy maga az az alapgondolat, hogy a háború következtében szelektálódás jön létre, hogy e miatt reszisztensebb korosztály jut nagyobb arányban szaporodásra, is téves. Épen ellenkezőleg, a fiúszületési többlet idején antiszelekció állt be. A fiúszületési többlet ugyanis nem a háború után, nem a hadseregek hazatérésével egyidejűleg vagy utána létesült, hogy így talán az erősek jutnának egy későbbi korban szaporodáshoz és szelektálódásról szó lehetne, hanem épen ellenkezőleg ekkor már gyorsan, rövid idő alatt mindenütt visszafejlődik a jelenség. A jelenség kifejlődése a háború alatt történik meg s a háború befejezését a terhességi 9 hónappal

követő időpontig tart, innen azonban visszafejlődik, ahogy a hadseregek visszatérnek. A háború alatt az otthon maradt férfilakosság körében pedig csakis antiszelekcióról lehet szó. Az erősek, az épek, az egészségesek voltak távol s otthon a gyengébbek, a betegek, a kóros hajlamokkal inkább terheltek voltak. A sorozóbizottságok igenis épen antiszelekciót végeztek. Így tehát épen a gyengébbek nemzették a fiúszületési többletet, nem a reszisztensebb, szelektáltabb férfiak. Körükben az idősebbek magasabb aránya az, ami statisztikailag mindenütt kétségtelenül igazolható, mert hadiszolgálatra a fiatalabb korosztályok körében mindig és mindenhol több alkalmasabb egészséges ember találtatott. Koreltolódás az igen, az történt, de nem olyképen, hogy ezzel egy reszisztensebb, a kóros hajlamokból szelektálódottabb férficsoport kerülhetett volna nemzéshez. Az eltolódás csak papiron van meg, a százalékokban s azt jelenti, hogy az apáknak kor szerint való megoszlása a háború alatt a békés évekhez képest a statisztikai adatokban eltolódást mutat, de nem az az eltolódás szerepel itt, amit a háború a hadbavonultak házasodási vagy nemzési korában okozott (tényleg, időben).

A koreltolódással való összefüggés az, ami kétségtelen, az Európaszerte megnyilvánuló fiúszületési többlet kifejlődése az egykori hadviselőknél mindenütt a bevonultak távollétével kapcsolatos koreltolódással párhuzamosan történt meg. Arra semmiféle további számszerű támpont sincsen, hogy a fiziológián túlmenő s a pathológián alapuló az a magyarázat, amely a még be nem bizonyított chromosoma-elmélet s az örökléstan különböző hipotéziseinek kapcsolatán alapszik, igazolható lenne. Az a fiziológiai szabályozás, amely hosszú évezredeken át a nemek arányát a mindig 50% körül lévő arányban a modern társadalmak állandó fiútöbblettel kissé az 50% felett, (mert a férj rendszerint idősebb, mint a nő) fentartotta s amelynek statisztikai jellemvonásait s a nagy számok törvénye értelmében való átalakulását *Lexis*, *Kőrösy* stb. már régen kifejtették, ha fiziológiai feltételeiben módosul, úgy létesülhet automatice, számos országban egyszerre, egy olyan egyforma eltolódás (az 50%-tól), mint amilyen a háborús koreltolódással Európaszerte létrejött. Semmikép sem valószínű, hogy az egészséges emberek millióin s különböző hadviselő államokban nyilvánuló nagy statisztikai tömegjelenségnek magyarázatát a betegségek öröklésében bekövetkezett javulás adná meg, mert hiszen a kóros hajlamok elterjedtsége Európa különböző államaiban igen eltérő, a fiúszületési többlet azonban a legkülönbözőbb korok háborúi után, a legeltérőbb földrajzi fekvésű országokban egyöntetűen mutatkozik. Épúgy és épen olyan módon látszik Angolországban, ahol a kóros hajlamok közül a tuberkulótikus diszpozició elég elterjedt, mint Olaszországban, ahol pedig a tuberkulózis igen ritka. Statisztikai jelenségek magyarázatához elsősorban statisztikailag iskolázott itélőképesség kell s a felmerülő sokféle kapcsolatos jelenség közül ki kell tudni a legfonto-

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

sabbat választani, e nélkül a statisztikában mindig igen könnyű a helytelen gondolatkapcsolatok útvesztőjébe tévedni. *Gáspár* dolgozatában (lásd Budapesti Orvosi Újság 1926. évi 44. sz.) nyomdokaimon haladva, de nevem említése nélkül a törvénytelen születéseket is bizonyítékul hozza fel, mint negatív bizonyítékot arra, hogy körükben az észlelt eltolódás nem következett be, megfelelően annak, hogy a szülők korhatára sem emelkedett. Ez csak azt bizonyítja, amint én is előadtam már több izben, hogy a fiúszületési többlet a koreltolódással függ össze, de nem azt, hogy ez az összefüggés a recessiv módon öröklődő kóros hajlamok befolyásán keresztül állana fenn. Ő is hivatkozik a semleges államokra is, de ezek a koreltolódás hiánya révén csak a jelenség hiányát láttatják.

Gáspárnak elmélete érdekében azt kellett volna igazolnia, hogy a háborúk alatt az újszülöttek életképessége javul, halandósága csökkent, befejeződése után romlik. Ekkor lehetne szó, hogy eszünkbe jussanak a recessiv kóros hajlamok. Azonban épen ő azt hiszi, hogy a bizonyítandó folyamatnak a világháború alatt homlokegyenest ellenkezője következett be. A fiúcsecsemők életképességének vitatott javulása, ugyanis az egész csecsemőhalandóságot tekintve, tudvalevőleg csak egy relatív javulás, csak azt jelentette, hogy a leányokéhoz képest az ő halandóságuk a háború alatt kevésbbé csökkent. Mindig kérdéses marad természetesen, hogy mekkora a háború alatt leromlott táplálkozási és egészségügyi viszonyok hatása, aminek a tényleges viszonyok kialakulására legtöbb befolyása volt. Amit mi fentebb kimutattunk, hogy a legfiatalabb csecsemők körében a fiúk oldalán a többletfokozódás idején a csecsemőhalandóságnak abszolút javulása is van, azt *Gáspár* nem tudja.

Még egy nyomós bizonyítékom van arra, hogy maga a kor fontos s ez azon születések statisztikája, ahol a nő idősebb a férfinél; itt leányszületési többlet van. Vagyis ahol a koreltolódás a nő részén van, ott a természet nőtöbbletet hoz létre. És létrehozza még a 30—39 éves férfiak s a 40—49 éves nők házasságaiban is, pedig itt a férfi is abban a korban van, ahol az öröklött kóros hajlamokból való szelektálódásra már elég idő van s a fiúszületési többlet fokozódása volna várható. Magyarország 1905—1924. évig terjedő 20 éves statisztikájában összesen több mint 8 és fél millió (8,553.755) születésben újból is igazolható ez. E születésekből átlag 51·645% fiú született. Ezzel szemben a 40—49 éves anyák a 30—39 éves apákkal csak 50·875 fiút, a 25—29 évesekkel pedig csak 48·538% fiút hoznak létre. Az 50 éven felüli anyáknál 49·7%-ot látunk. A 30—39 éves anyáknál is kisebb a fiúk aránya az átlagnál. Ez mind igen lényeges abból a szempontból, hogy tényleg a kor, illetve a korkülönbség maga az, ami a kérdésben fontos.

Amit *Gáspár* egy falu statisztikájára nézve felemlít, amely faluban a háború óta napjainkig (1926) nyolc házasságot kötöttek, azzal statisz-

tikusnak nem érdemes foglalkozni. Egy falu statisztikájában »a nagy számok törvényének« még nincs meg a kellő érvényesülési lehetősége. Egy falu statisztikája nem bizonyíték sem pro, sem kontra. Egy falu statisztikájában még igen speciálisan alakulhatnak a recessiv kóros hajlamok a lakosság körében de facto elterjedt betegségeknek megfelelően. Igen könnyen érthetővé tehető a nagy számok törvényének jelen esetben elégtelen érvényesülési lehetősége egy példán. Ha egy urnában 80 fekete és 20 fehér golyó van, akkor elégtelen az urnába 8-szor belenyúlni ahhoz, hogy megtudjuk, hogy az urna $^4/_5$ részben tartalmaz fekete golyókat. Ha azonban a golyók kivevését és visszatételét több százszor ismételjük, akkor már mind pontosabban és pontosabban fogják kísérleteink azt eredményezni, hogy ott minő arányban találhatók a fekete golyók. A nem alakulásának kérdését sem lehet statisztikailag oly kevés esetből megítélni, mint ahány születés egy községben van; ez statisztikailag épen úgy helyt nem álló téves következtetés, mint ahogy statisztikailag helytelen ítéletalkotás a szórványosan előforduló recessiv kóros hajlamoknak, beteg embereknek oly jelentőséget tulajdonítani, hogy az millió és millió egészséges ember körében a hadseregek távollétére visszavezethető statisztikai jelenséget, egy nyilvánvalóan egészséges emberekre vonatkozóan Európaszerte egyformán megnyilvánuló jelenséget irányítana.

Összefoglalva röviden az eddigi eredményeket, nyilvánvaló, hogy a születéseknek az apák kora és a szülöttek neme szerint történő kombinatív feldolgozása, az apák kor szerint való megoszlásának statisztikája, a halvaszületések s a törvénytelenek születési statisztikájának nem szerint való feldolgozása épúgy, mint ezeknek a szülők, különösen az apák korával való kombinálása, a csecsemőhalandóság statisztikájának nem szerint való feldolgozása, ennek a további kombinálása a legfiatalabb halottak korstatisztikájával, valamint végül, mint negatív bizonyíték az egykori semleges államok statisztikája mind azt igazolják, hogy a hadviselőknél háborúk után — különösen az országos, de kisebb mértékben a nagyvárosi s így a budapesti statisztikában is — létrejövő fiúszületési többletgyarapodás a fiúszülöttek életképességének egyidejűleg jelentkező fokozódása egyaránt azzal a koreltolódással függ össze, amelyet az apák kor szerint való megoszlásában a hadviselőknél a bevonultak távolléte okoz.

9. §. A halvaszületések.

Az érett, kifejlett újszülöttek egy része is élettelenül jön a világra: halvaszülött. A halvaszületés: a csecsemőhalandóságnak ez az előre vetett árnyéka, részben fiziológiai, részben pathológiai, részben gynekológiai, technikai körülményekkel magyarázható. Előfordulásának gyakorisága

pedig több tekintetben statisztikailag is számbavett, részben pedig számba nem vett társadalmi körülményekkel is gyakran összefüggésbe hozható. A fiziológiás és részben pathológiás, az orvosi tudományok körébe tartozó okoknak hosszú soruk van. Bizonyos körülmények már az intrauterin életben károsítják a magzat fejlődését, esetleg el is ölik azt. Elég a köldökzsinór megcsavarodása, hurkolása, tartós összenyomatása, hogy a magzathoz friss vér, oxigén s táplálék ne juthasson s az még az anya testében elhal. Ha ez a szülés időpontja körül történik, a magzat már halvaszülöttként s nem elvetélésként vétetik számba. Ma Budapesten a 7. hónap az a határ, amely időtartamú terhesség után bekövetkezett koraszülésnél már halva születésnek s nem elvetélésnek minősítjük. A pathológiai okok: a betegségek egy csoportja, melyek a magzatot elölhetik. Első helyen itt a syphilis említendő, mely a 7. hónapban szokott gyakran koraszületésre, elvetélésre vezetni, de később is sok halvaszületés oka. Gynekológiai, technikai okok: téraránytalanság, a szülő erők gyengesége, a magzat rossz fekvése stb. miatt gyakran szülés közben hal el a magzat. Akár mert a szülés elhúzódik s a magzat elfullad, akár mert megsérül a szülés közben. Kellően iskolázott szülészi szakerő hiánya miatt, komplikált szülési esetben, szülés közben, künn az életben, bizony oly esetben is sokszor elhal a magzat, amikor magasabb szülési szaktudás, megfelelő klinikai, kórházi, szülészeti osztály még megmenthette volna. Társadalmi okok: a szegénység, a megfelelő szülési segítségtől távol levő, például tanyai lakás stb. szintén hozzájárulhatnak a halvaszülöttek arányának emeléséhez; és a halvaszületések aránya az egyes néprétegekben, (vallás, nemzetiség stb. szerint) eltérő szociális és egyéb körülményeik miatt, tényleg igen különböző is.

Városokban mindig több a halvaszülött, mint a vidéken. A városokban a halvaszületések bejelentését nagyobb pontossággal teljesítik. A komplikált szüléseket, melyek körében mindig nagyobb a szülés közben elhaltak aránya, szintén a városokba, a városi kórházakba szállítják be s evvel is rontják a városok halvaszületési arányát s javítják a vidékét. A halvaszülöttek városi arányának emeléséhez az is hozzájárul, hogy a városokban több a törvénytelen szülött mint vidéken. A törvénytelen gyermekek közt pedig több a halvaszülött, mint a törvényesek sorában. A törvénytelen újszülött anyjának ugyanis a terhesség ideje alatt rendszerint kedvezőtlenebbek az életviszonyai, mint a házasságban élőknek, sőt az gyakran nyomorban van, vagyontalan. Hisz tudjuk, hogy a törvénytelen anyák legnagyobb arányban gyári munkásnők és házicselédek közül kerülnek ki. A törvénytelen terhes e mellett iparkodik állapotát eltitkolni, ami gyakran a szülés kedvezőtlenebb körülményeire, kevésbbé szakszerű levezetésére is vezet. Egymás mellé állítva a fővárost, a tj. városokat, az orsz. átlagot és a vármegyéket, a négy terület vonatkozó statisztikai adatai rendszerint nagyságsorrendben vannak, mint azt az alábbi adatok láttatják:

39. A törvényhatósági joggal felruházott városok, a vármegyék, a főváros és az ország halvaszületési arányainak egybevetése. (1919—1927.)

Év, átlag	Száz szülött közül halvaszülött			
	Budapesten	a tj. városokban	orsz. átlagban	a vármegyékben
1919	3·2	3·0	2·4	2·3
1920	3·5	3·7	2·6	2·4
1921	3·3	3·4	2·5	2·4
1922	3·7	3·7	2·6	2·4
1923	3·6	3·7	2·7	2·5
1924	3·9	3·8	2·9	2·7
1925	3·5	3·6	2·8	2·6
1926	3·7	4·0	2·9	2·7
1927	3·7	3·8	2·8	2·6
1923—1927	3·7	3·8	2·8	2·6

Látható, hogy a halvaszületések a városokban tényleg évről-évre mennyivel gyakoriabbak, mint a vidéken. A vidéki városokban olykor még gyakrabbak, mint a fővárosban. Ennek egy tényleges és egy technikai oka van. A vidékről a városokba viszik be a bonyolultabb, nehezebb szülési eseteket, a műtétet igénylőket stb., ezeknek pedig úgy az anya, mint a magzat részéről az átlagosnál magasabb elhalálozási arányuk van. E miatt lesz a városi közintézetekben a halvaszületési aránya magas, a budapesti magánlakásokban arányuk már rendszerint a vármegyei arány színvonala alatt van, sőt gyakran annál sokkal is alacsonyabb. (Például 1925-ben vármegyékben 2·6%, Budapesten magánlakásokban 0·6%, sőt 1925—1927 átlaga szerint is csak 1·9%.) Ezenkívül egy már említett technikai ok is szerepel, a bejelentéseknek a művelt városokban, különösen Budapesten, pontosabb teljesítése. A halvaszületések hazánk egyes országrészei közül a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a Duna-Tisza közén épen ezért szerepelnek magas aránnyal, mert ezen országrészben magas a városi lakosság aránya. (Budapest, Kecskemét, Szeged stb.) Városhiány indokolja viszont az országos statisztikában szereplő minimumokat. Hatással van a halvaszülöttek vidékenkint változó arányára is a törvénytelen szülöttek aránya is; ahol több a törvénytelen születés, ott rendszerint több a halvaszülött is.

A multszázadbeli eredményekhez képest látható (lásd a 40 táblázatot és a XII. grafikont), *hogy Budapesten a halvaszülöttek aránya azóta közel felére apadt.* Csak az ötéves átlagokat tekintve, melyek az egyes évi eredményekben mutatkozó különbségeket már eléggé nivellálják: az 1886—90. évek átlaga maximum, száz születésre 5·56% halvaszülöttel, minimum az 1901—05 évek átlaga 2·99 %-kal. A XX. században ezen arányuk már nem fogy tovább. A halvaszülöttek számát népességhez viszonyítva azonban még nagyobb arányú a multszázadbeli eredményekhez képest mutatkozó fogyás. Ezer lélekre 1876—80 szerint Budapesten 2·1 halvaszületés esett (max.), 1916—20

XII. A HALVASZÜLETÉSEK ARÁNYA BUDAPESTEN és MAGYARORSZÁGON

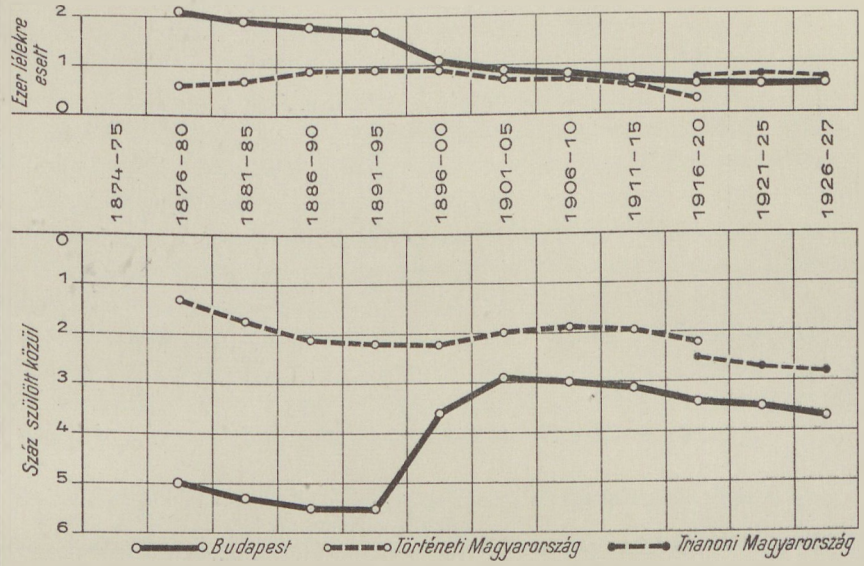

A halvaszülöttek aránya a különböző életkorú anyák szülöttei között Budapesten 1926-27 átlaga szerint.

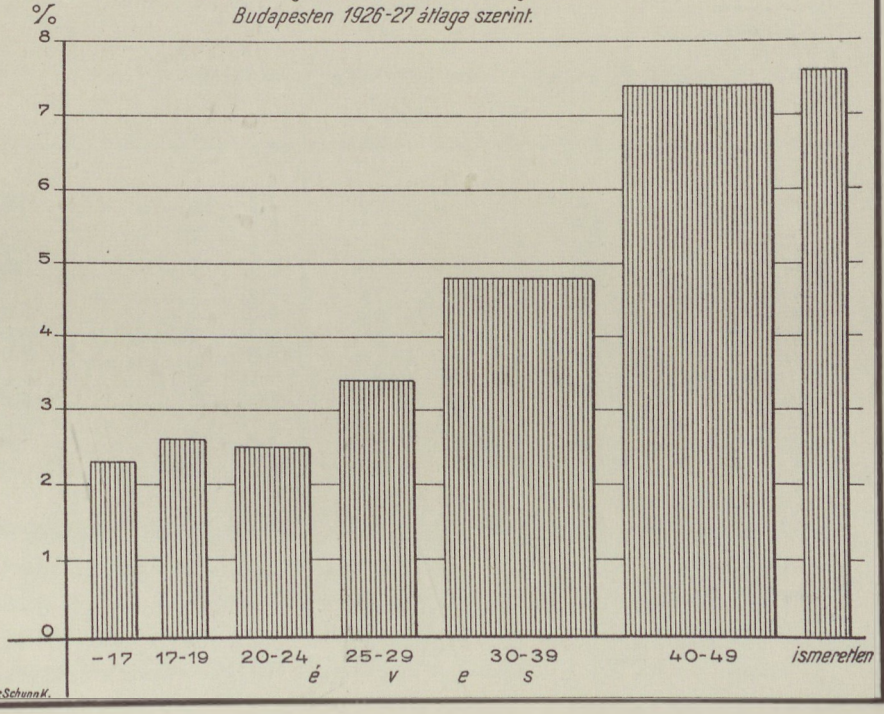

szerint (min.) csak 0·63 %. Ebben azonban a születési arány általános csökkenésének, a születések gyérülésének is szerepe van. Ezért a halvaszületések ezen aránya épen a gyér születéseket felmutató háborús esztendők átlaga szerint minimum. 1921—25-ben ezer lélekre 0·70, 1926—27 szerint pedig 0·65 halvaszületés ismét, vagyis mindkét újabb arány ismét kissé magasabb az 1916—20. évi átlagnál. Mértékadónak a budapesti halvaszületések gyérülésére csak az előbbi számításmód eredményét fogadhatjuk el az összes születésekhez viszonyítót. Figyelemre méltó azonban az is, hogy a mult században, 1895-ig, a 6. hónap volt az elvetélésként számba vett éretlen magzatok korhatára, ma pedig a 7. az s így ma a halvaszülöttek száma azért is csekélyebb, mert a 7 hónapos terhesség halott magzatai most már leszámíttatnak. Ez azonban a javulásnak csak kis részét paralizálja. 1927-ben például 117 volt a 7. hónapos elvetélések száma. Hozzáadva ezt az ezévi halvaszülöttekhez (601-hez) 718-ra jutunk. Így 3·66 % helyett 4·34 % volna a multhoz képest korrigált budapesti arány s így a XIX. századbeli 5·5%-os arányokhoz képest még így is szembetűnő a budapesti halvaszületések apadása.

40. A halvaszületések aránya Budapesten és Magyarországon többéves átlagokban 1876—1927-ig.

Év, átlag	Ezer lélekre esett			Száz szülött közül		
	halvaszülött					
	Budapesten	Magyarország		Budapesten	Magyarország	
		történeti	mai		történeti	mai
		területén			területén	
1876—1880	2·1	0·6	—	5·0	1·4	—
1881—1885	1·9	0·8	—	5·4	1·7	—
1886—1890	1·8	0·9	—	5·6	2·1	—
1891—1895	1·7	0·9	—	5·6	2·2	—
1896—1900	1·1	0·9	—	3·7	2·2	—
1901—1905	0·9	0·7	—	3·0	2·0	—
1906—1910	0·8	0·7	—	3·1	1·9	—
1911—1915	0·8	0·7	—	3·2	2·0	—
1916—1918	—	0·4	—	—	2·2	—
1916—1920	0·6	—	—	3·5	—	—
1919—1920	—	—	0·8	—	—	2·5
1921—1925	0·7	—	0·8	3·5	—	2·7
1926—1927	0·6	—	0·8	3·7	—	2·8

A budapesti halvaszületési arány kétségtelen apadása pedig annál figyelemre méltóbb, mert a mult században tudvalevőleg sokkal kisebb arányban történt meg a nagy mortinatalitással járó nehéz szülési eseteknek a fővárosba szállítása mint ma. (Lásd erről részletesen a 7. §-t.) Ilyképen végezhető ellenkező hatású korrekció a halvaszületések arányát még jobban csökkentené.

A vidékről történő beszállítások a közintézetekbe mennek, a magánlakásokba nem. A budapesti magánlakásokban pedig láttuk, hogy gyakran mennyivel alacsonyabb ott az arány, mint az országban általában vagy épen a vármegyékben. Ez a két körülmény mutatja aztán a városi, különösen a budapesti magasabb kultúrát, a magasabb szülészi szaktudást : a multtal szemben így elbírált, korrigált arányszámokkal ellenőrzött fejlődés és a magánlakásoknak a vidékinél alacsonyabb arányszáma. A magánlakások arányából levont következtetésekkel szemben mindazonáltal lehet némely ellenvetést tenni egyrészt azt, hogy épen ott érvényesül kevésbbé a fővárosi magasabb szülészi szaktudás, másrészt azt, hogy a magánlakásokban a fővárosban is csak a könnyebb szülési esetek maradnak. A műtétet igénylőket, a bonyolultabb szüléseket épen a fővárosban szállítják be nagyobb arányban közintézetekbe, hiszen ma a fővárosi szüléseknek már egyébként is közel ¾ része évről-évre közintézetekben történik.

Módunkban van az idegen (nem budapesti lakos) születéseit a halvaszületéseknél is levonni. Az idegenek a budapesti halvaszülöttek között 1921-től 1927-ig a következő számban és arányban szerepeltek.(Lásd a 41. táblázatot.)

41. A Budapesten történt halvaszületések részletezése az anya lakása szerint 1921—1927-ig.

Év, átlag	A halvaszületések					
	abszolút száma			az összes születések %-ában		
	az idegen	a budapesti lakos	az összes Budapesten történt*)	az idegen	a budapesti lakos	az összes Budapesten történt*)
	anyáktól származó			anyáktól származó		
	születéseknél					
1921	122	553	670	4·9	3·1	3·30
1922	138	577	715	5·3	3·1	3·68
1923	147	484	631	5·7	3·2	3·56
1924	143	484	628	5·4	3·4	3·86
1921—1924	**137·5**	**522·0**	**661**	**5·3**	**3·2**	**3·55**
1925	163	468	633	5·6	3·1	3·54
1926	188	465	653	5·5	3·3	3·74
1927	164	436	601	4·7	3·4	3·66
1925—1927	**171·7**	**456·3**	**629**	**5·2**	**3·3**	**3·64**

Meglepő eredményre jutunk, hogy az idegen szülések — melyek nagyrésze beszállított nehéz eset — 5·2 %-os mortinatalitással járnak (1925—27 átlaga szerint), míg a budapesti lakos anyákéi ugyanakkor csak 3·3 %-ossal. Ebből látszik a mértéke annak, hogy mennyire rontják a budapesti arányt a vidékről beszállított nehéz esetek. A budapesti szülések között pedig e számítás után is csak a budapesti magánlakások aránya marad a legjobb.

*) Az ismeretlen lakosú anyák Budapesten történt szüléseivel együtt.

Ma a jobb társadalmi osztályok szülnek csak otthon, mert a szegény népesség pénztári tagsága révén ma sokkal nagyobb arányban megy kórházba szülni; ők rugtatják fel ma 75%-ra a budapesti születések közintézetekben történő részét. A magánlakásbeli arány kisebb a vidéki aránynál is, sőt gyakran mélyen az alá száll.

A budapesti (Budapesten történt) halvaszületések arányának a mult századdal szemben mutatkozó csökkenésével ellentétben az országos statisztikában épen ellenkezőleg az látható, hogy a halvaszületéseknek az összes születések között elfoglalt aránya kissé gyarapszik; bár úgy abszolút számuk, mint ezer lélekre eső arányuk változatlan. E gyarapodás a mult századhoz képest elég kifejezett. Az 1876—80 évi átlagos 1·4%-hoz képest az 1926—27 évi átlag 2·8%, vagyis megkétszereződést jelent. Ebben azonban számos olyan körülmény is szerepel, mely azt bizonyítja, hogy itt sem a halvaszülöttek gyarapodtak. Az ország területi változása miatt ugyanis Budapest ma nagyobb súllyal szerepel az országos statisztikában, mint egykor. Már pedig Budapesten közel kétszer akkora a halvaszületés aránya, mint vidéken. Ez most 1·8 arányban terheli az országos arányt, míg Trianon előtt csak 1·18 arányban súlyosbította azt. Ilyképen csak a háborút megelőző békés esztendők eredményeit lehet a mult századdal összemérni. Akkor pedig már csak 1·9—2·2%-os országos arányokat látunk. Így már aztán sokkal kisebb mérvű a mult századhoz képest mutatkozó gyarapodás. A század elejéhez képest pedig semmi romlás sincs már, az arányszám stagnál. Az országos arány a mult századhoz képest mutatkozó gyarapodásában pedig bizonyára szerepe lehet a mind pontosabbá váló bejelentéseknek is. A halvaszületések száma ugyanis az összes születések számának állandó kismérvű csökkenése mellett maradt állandó s így valószínű, hogy a XX. században mégis csak bejelentésük történik nagyobb gonddal. Mindenesetre pontosabban, mint a XIX. században. Régebben ugyanis számos vidéken igen kifejezetten nyilvánult a halvaszületés felett érzett szégyenérzet, ami a bejelentés elmulasztására vezetett. Ezt az előítéletet csak lassankint sikerül kiirtani.

A régi népességi statisztikák a halvaszülöttek számának és arányának különösen nagy fontosságot tulajdonítottak, mert a szülöttek életképességének fontos mértékét látták benne. Mi a halvaszületési statisztika adatainak elemzésébe eddig ezt az egy fogalmat nem vittük bele: a szülöttek s a népesség életképességét, életerejét. Nem látszik előttünk valószínűnek, hogy az újszülöttek vagy épen a népesség életereje változna akkor, ha a halvaszülöttek aránya magas vagy alacsony. Az arányszámok behatóbb vizsgálata útján változásaikat eddig más, sokkal valószínűbb, körülményekkel tudtuk párhuzamba állítani. Ami azonban így — rendes körülmények között — nem valószínű az egész nemzetre nézve, annak igazsága egyrészt rendkívüli, kivételes körülmények között, másrészt egyes különös esetekben, szűkebb néprétegekben nem tagadható. Kedvezőtlen szociális körülmények között élő,

nélkülöző, rosszul táplált, beteges vagy épen bújakóros anyák szülései között bizonyára több a halvaszülött. Ilyen szempontból azonban a statisztikában szélesebb népréteget kiválasztani nehéz. Mégis két körülmény az, ami e tekintetben — nagy néptömegek halvaszületési arányának életképességük romlása révén való emelkedésének lehetősége szempontjából — figyelemreméltó : az egyik a halvaszületések (összes születésekhez viszonyított) arányának háborús emelkedése, a másik a budapesti lakosok budapesti születései között lévő halvaszületéseknek az országosnál magasabb aránya. Az, hogy a fentebb végzett korrekcióval az idegen lakosok Budapesten történt szüléseinek leszámítása után a budapesti halvaszületések aránya ugyan leszáll 3·7%-ról, 3·3%-ra, de még így is magasabb marad az országosnál, mely csak 2·8%.

Ami az elsőt illeti, kétségtelen, hogy *a halvaszületéseknek az összes születésekhez viszonyított aránya a háborús években kissé magasabb, mint a világháborút megelőző békés években.* Budapesten 1913-ban száz szülött között 3·0% halvaszülött volt, ezzel szemben ez az arány 1916-ban 3·8 %, 1918-ban 3·5% s 1917-ben is 3·4%. A háborús években a halvaszülöttek országos aránya is magas. Ez magasabb, mint amilyen arányban az 1881-től ismert adatokban, vagy azok átlagában a halvaszületés valaha is szerepelt. Az országos arány emelkedése a régebbi évekkel szemben azonban csak kismérvű s a gyarapodás itt is inkább csak a világháborút közvetlen megelőző békés évek eredményeivel szemben látszik meg. Hazánkban a halvaszületések országos átlaga 1918-ban pl. 2·4%, szemben a háborút megelőző legutolsó békés évek 2·0 és 2·1%-ával. A halvaszületések ezen aránya a háborús években hasonló kismérvű emelkedést több más külföldi államban is mutat, különösen az egykori hadviselőknél. Így például Németországban a háborús évek közül háromban lépi át a 3%-ot, pedig a megelőző békés években mindig azon alul maradt. Franciaországban arányuk a világháború alatt 4·8 %-ra is felszökik, az 1913. évi francia országos 4·4%-kal szemben. Hasonlóképen alakul a nagyvárosok statisztikája is. Például Wienben 1913-ban az összes szülöttek között (az ismert nemű embriókkal együtt) 8·6% halvaszülött ; 1918-ban 10·3%. Párizsban az arány 1913-ban 6·9, 1918-ban 7·5%. Rómában az 1913. évi arány 5·0%, az 1918. évi 6·8%. stb. Az egyes államok — mint alább részletesen látni fogjuk — más és más módszert követnek a halvaszületések, koraszülések és élveszületések számbavételénél s ezért elsősorban e technikai különbségek miatt a halvaszületéseik nemzetközi összehasonlításánál közöttük bizonyos rányú állandó különbségek vannak. Azonban a háborús évek arányszámai a legkülönbözőbb módszerrel gyűjtött külföldi adatok sorában is nagyrészt emelkedést mutatnak a legutolsó békés évekkel szemben. Mire mutat a halvaszületések ez az emelkedése ? Lehet ezt mással indokolni, mint a háborús szülöttek csökkent életképességével, mint a háborús évek terhes anyáinak szűkösebb életviszonyaival, rosszabb táplálkozásával s az akkor dúlt járványokkal ? Ez a jelenség tehát kétségtelenül kapcsolatba hozható azzal,

hogy a népesség testi ellenálló ereje akkor megtörött, életképessége meggyengült.

A másik meglepő körülmény, hogy a fővárosban az idegen születések leszámítása után, az ilyképen lecsökkent halvaszületési arány, mely most már csak a budapesti lakos anyák halvaszületési aránya, még mindig magasabb, mint az országos halvaszületési arány. (Lásd fentebb a 40. és 41. táblázaton, hogy az előbbi 1925—27-ben 3·3%, az utóbbi meg 2·8%.) Amennyiben a fővárosi magánlakásokban történt születések között, — amint azt fentebb (a 7. §-ban) már szintén láttuk — már rendszerint alacsonyabb (1925—27-ben 1·9%) a halvaszületések aránya, mint országszerte, vagy mint a vármegyékben, (még akkor is, ha a vármegyék arányát a tőlük származó budapesti idegen születések halvaszületéseivel nem is emeljük!) nyilvánvalóvá válik, hogy csakis a fővárosi közintézetek magas halvaszületési aránya (ugyanekkor 4·3%) lehet az, amely a főváros arányát még a korrekció — az idegenek levonása után — is emeli. Mi történik a közintézetekben, mért nagyobb ott a beszállított budapesti lakos anyák újszülötteinek mortinatalitása is, nemcsak a kétségtelenül súlyos szülési eseteket jelentő idegeneké? A közintézetek az orvosi statisztikák szerint számos oly nehéz szülési esetek ben is kedvezőbb arányt érnek el, amelyekben megfelelően képezett szülészszaktudás nélkül az anya lakásán a magzat feltétlenül elhal. Semmiképen semi tudjuk a magas arányt a közintézetek rovására írni, de fel kell tennünk, hogy a közintézetekbe ma nagy arányba kerülnek kedvezőtlen szociális viszonyok között élő, nélkülöző, terhességük alatt kellően nem táplált anyák, akik között a halvaszületés gyakoribb. Főleg a törvénytelen szüléseknek a közintézetekben magas arányára s arra gondolunk, hogy a kedvezőtlen anyagi viszonyok között lévő gyári munkásnők és házi cselédek pénztári tagságuk révén, szüléskor magukat a közintézetekbe ma ingyenesen könnyen felvétetik. Ezen néprétegek aránya a fővárosban magas s ezek csekélyebb életerejére, kedvezőtlen szociális viszonyaira kell így ez esetben is gondolnunk, amikor azt látjuk, hogy a budapesti lakos anyák halvaszületési aránya — idegenek nélkül is — magasabb, mint a vidéké. Az, hogy a városok népességének életereje az egészségesebb, természetesebb életviszonyok között élő vidéki népességnél talán kissé gyengébb lehet, már régi statisztikai megállapítás. A vita a sorozási statisztikák eredményeiből indult ki. Németországban állapították meg még a világháború előtt, hogy a városi születésű s nem mezőgazdasági foglalkozású egyének közül évről-évre csak 52—54% volt katonai szolgálatra alkalmas, a falusiak között ezzel szemben 57—59%. A világháború alatt nálunk is nagyobb arányban vonult fel a haza védelmére a vidéki, mint a városi lakosság. Testi-lelki alkalmasság a vidéki ifjak között nagyobb arányú volt, mint az ezer ártalmaktól szenvedő városi fiatalságban s az iparral foglalkozók között. A nagyvárosi ipari proletáriátus bő gyermekáldású, satnya néprétegeire e szerint méltán kell gondolnunk akkor is,

amikor a budapesti lakosoknak a vidéki lakosoknál kissé magasabb halvaszületési arányát látjuk, tudniillik azt az arányt, amely az idegen születések levonásából álló korrekció után is magasabb marad az országos átlagnál!

A régi népességi statisztikák a halvaszületések arányának nemzetközi összehasonlításánál is szerettek az egyes nemzetek életerejére következtetni s örömmel állapították meg a legtöbb nyugateurópai állam halvaszületéseinek a mienknél magasabb arányából a magyar nemzet amazokét felülmúló nagyobb, »ősi«, »keleti« életerejét. E következtetéseket azonban az egyes nemzetek halvaszületési statisztikájának módszerében lévő nagy különbségek miatt ma már téveseknek kell tartanunk. *A halvaszületések bejelentésénél, az elvetélések és koraszülések beszámításánál követett eljárás országonkint más és más s e tekintetben még nem sikerült nemzetközi egyezményt létesiteni.* Az egyik legfontosabb különbséget az egyes államokban lévő különböző hosszú, azon »bejelentési határidők« teszik, amelyen belül elhalt gyermeket »halvaszülöttként« lehet a hatóságnak jelenteni. Ez a körülmény az élve- és halvaszülötteknek a számát igen lényegesen befolyásolhatja és e mellett a véletlen esélyeitől teszi függővé a statisztikai számok kialakulását. Különösen ott, ahol hosszabb e határidő, az lényeges hibaforrás, nemcsak a halvaszületések nemzetközi összehasonlításánál, de a csecsemőhalandóság, az összhalandóság, a születési nyers arányszám nemzetközi összehasonlítása tekintetében is. (Lásd erről részletesen *Kovács* Alajos: A halvaszületések, koraszületések és csecsemőhalandóság statisztikájának egységesítése. Magy. Statisztikai Szemle 1925. évi 8. sz.)

A bejelentési határidő Angliában a leghosszabb: 42 nap. Oka az angol örökösödési törvény, mely 6 heti időt köt ki örökjog tekintetében. Angliában a halvaszületésekről nincs is pontos statisztika, az angolországi nagyvárosokról sem. A nagyvárosok nemzetközi évkönyve az angol metropolisoknál csak élveszülötteket közöl, a halvaszülöttek rovatai az angol városoknál is évről-évre üresen maradnak. Svejcban, Franciaországban, Hollandiában, Belgiumban a bejelentési határidő kisebb: 3 nap. Ezeknél kisebb a hibaforrás, de annak lehetősége, hogy élveszülötteik egyrésze tényleg mégis a halvaszülöttek közé kerül, náluk is feltétlenül rontja az adatok összehasonlíthatóságát. Olasz- és Poroszországban régebben 7 napos határidő volt. Spanyolországban ez ma is 24 óra. Ezzel szemben hazánkban, Ausztriában vagy Bulgáriában ilyen határidőt nem ismernek, minden élveszülöttet élveszülöttnek kell bejelenteni élt légyen az bármilyen rövid ideig.

Ezeknek az államoknak egyrésze (pl. Németalföld, Belgium stb.) ugyan kimutatja, hogy a halvaszülöttek gyanánt számbavettek közül a szülés pillanatában hányan voltak életben. Ezeknél lehet korrigálni. *Kovács* Alajos szerint Hollandia halvaszületési aránya, pl. 1921-ben, a korrekció után 3·78%-ról 2·72%-ra száll le. Az államok nagyobb részében a módszerbeli különbség korrigálása azonban nem lehetséges.

42. A halvaszületések aránya némely európai nagyvárosban 1881—1926-ig.[1])

Nagyváros	Száz szülött között volt halvaszülött az																	
	1881—1885	1886—1890	1891—1895	1896—1900	1901—1905	1906—1909	1911—1915	1916—1920	1921—1925	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
	évek átlagában									évben							
Budapest	5·0	4·7	4·6	3·2	3·1	3·1	3·1	3·5	3·5	3·2	3·5	3·3	3·7	3·6	3·9	3·5	3·7
Wien	4·7	5·5	5·6	5·9	6·9	8·1	8·0	9·1	8·1	9·8	8·5	8·1	8·0	8·2	8·2	7·8	8·6
Berlin[3])	3·8	3·4	3·1	3·5	3·5	3·7	3·9	3·9	4·0	3·8	4·1	3·8	4·1	3·9	4·0	4·1	4·0
Breslau	4·9	4·5	3·4	3·5	3·3	3·4	3·5	3·3	3·8	2·9	3·5	3·3	3·9	3·6	4·3	4·1	4·3
Dresden	4·1	4·0	3·9	3·7	3·7	3·8	3·9	3·8	4·7	3·9	3·9	4·2	4·6	4·7	4·9	5·2	4·6
Hamburg	3·4	3·2	3·2	3·3	3·3	3·2	3·4	3·4	4·3	3·4	3·4	3·9	3·9	6·9	3·5	3·5	3·3
Leipzig	3·3	3·3	3·2	3·5	3·5	3·4	3·6	3·3	4·0	3·0	3·6	3·8	4·0	3·7	4·2	4·1	4·0
München	3·0	3·3	3·2	3·3	3·4	3·4	3·1	2·9	3·2	2·8	2·8	3·0	3·4	3·5	2·9	3·1	2·9
Köln	3·6	3·1	2·8	3·1	2·8	2·9	3·2	3·2	—	3·4	3·2	3·2	3·3	3·3	3·6	—	—
Brüsszel	5·8	5·8	6·3	6·1	6·5	6·5	6·1	6·6	6·4	6·3	6·8	6·8	7·1	6·3	6·0	5·4	5·6
Koppenhága	2·8	2·7	2·4	2·5	2·3	[2]) 2·4	2·5	2·8	2·7	2·9	2·8	2·6	2·9	2·9	2·7	2·3	2·7
Párizs	7·4	6·9	7·4	8·7	8·4	8·3	7·1	6·7	6·4	5·8	6·7	6·5	6·8	6·4	6·2	6·1	5·7
Róma	5·6	6·9	6·3	7·2	7·2	6·6	4·9	6·0	5·4	6·0	5·8	5·5	5·2	5·1	6·0	5·1	4·4
Genova	5·4	5·6	6·3	6·5	7·0	7·2	7·1	7·1	7·2	6·7	6·9	7·8	8·3	8·8	6·6	4·5	4·1
Milano	2·9	2·7	2·8	3·1	3·8	3·7	3·7	5·0	—	4·8	4·6	4·4	4·9	4·8	4·9	—	—
Napoli	5·3	5·2	5·8	6·2	6·9	6·7	6·7	7·6	—	8·7	7·5	8·1	8·0	7·5	7·4	—	—
Oslo	4·1	2·7	3·0	2·7	2·5	[2]) 3·5	3·3	3·6	3·7	3·9	3·3	4·0	4·0	3·5	3·3	3·7	3·5
Stockholm	3·5	3·2	2·9	3·2	2·9	2·8	2·6	2·2	2·3	2·1	2·3	2·3	2·2	2·2	2·7	2·3	2·8
Rotterdam	5·3	5·1	5·1	4·8	4·3	4·1	3·8	4·1	4·2	4·1	4·1	4·0	4·7	4·6	3·9	4·0	3·7
Zürich	5·0	4·6	4·3	3·9	3·6	3·6	3·6	3·6	3·0	3·6	3·6	3·2	3·2	2·6	3·2	2·9	2·6
Prága[4])	4·7	5·0	4·8	4·8	3·5	[2]) 3·2	2·4	2·9	4·1	3·0	2·7	4·2	4·3	4·1	4·0	3·8	2·9
Bukarest	3·0	4·6	4·7	5·0	4·6	4·2	5·2	6·3	5·8	5·8	6·9	6·6	6·3	5·8	5·4	4·8	4·4
Varsó	4·2	4·5	4·4	5·0	4·3	2·8	4·2	2·9	3·6	2·9	2·6	3·8	3·7	3·5	3·6	3·5	3·1
Leningrad	4·5	4·3	4·0	3·9	4·5	4·3	4·1	3·4	3·2	4·3	2·9	2·7	2·8	3·3	3·5	3·3	3·3
Moszkva	3·7	3·5	3·8	3·6	3·2	3·2	3·9	4·2	3·2	3·2	2·4	2·7	3·0	3·0	3·6	3·3	3·0

[1]) Az angol statisztika nem közli a halvaszülötteket; sem az országos, sem a nagyvárosi. — [2]) Csak 1906—1908. átlaga. — [3]) 1921-től Nagy-Berlin adatai. — [4]) 1921-től Nagy-Prága adatai.

Hozzájárul e módszerbeli különbséghez a néphangulat, a nép felfogása, mely a halvaszülöttek tekintetében sok helyütt igen jellegzetes hibaforrás. Spanyolországban pl. sok élveszülött azért lesz halvaszülöttnek bejelentve, mert a vallásos spanyol nép a keresztelő előtt meghalt gyermeket itt ilyennek szereti feltüntetni. Ez ott annál könnyebb, mert — mint fentebb említettük — 24 órás bejelentési határidejük is van. Nálunk, Ausztriában stb. meg gyakran végeznek házilag szükségkeresztelést s lehet, hogy halvaszülöttet jelentenek élveszülöttnek. Ilyképen nálunk a nép épen ellenkező irányú eltérésre hajlamos, ami a bejelentési határidő ismeretlenségével együtt a hazai halvaszületési arányt egyaránt csökkenteni képes. Innen a hazai halvaszületési aránynak a nyugateurópaiakéhoz képest megállapítható feltűnő alacsonysága s ennek nem a nemzetnek amazokénál nagyobb életereje az oka, mint azt némely multszázadbeli régi, magyar statisztikus szívesen hangoztatta.

Az egyes országok között végül nagy különbség van a magzatok azon korhatára tekintetében is, amely terhességi kortól kezdve az élettelen újszülöttet már nem elvetélésnek, hanem halvaszülöttnek tekintik. Az elvetélés magzati korhatára különböző országokban általában a 4. és a 7. terhességi hó vége között váltakozik. Párizsban a 4. hónap, Wienben a 6. az. Budapesten 1895-ig a 6. hónap volt a határ, ma a 7. hó vége az. (Az elvetélésekről lásd részletesen e munka 18. §-át.)

Mindezen különbségek ismeretében a halvaszületések nemzetközi összehasonlítását már egészen más szemmel nézzük s az elénk táruló adatokból egészen más következtetéseket vonunk le. Némely európai nagyvárosban a halvaszülötteknek az összes szülöttek között lévő aránya 1881-től 1926-ig évi eredményekben és többéves átlagokban a következő volt. (Lásd. a 42. táblázatot.)

A nemzetközi összehasonlítás szerint az európai nagyvárosok közül a halvaszülöttek aránya Wienben, Genovában és Párizsban a legmagasabb. Mindenütt szerepel a budapestinél alacsonyabb korhatár s a bejelentési határidő miatt az élveszületések egy részének halvaszülöttekkel való számbavétele. E körülmények elfátyolozzák azt, hogy e metropolisok halvaszületési aránya a budapesti aránynál tényleg mennyivel nagyobb.

Az országos arányokkal való egybevetés a külföldi nagyvárosoknál is fővárosunkhoz hasonlóan, *a nagyvárosoknak az országos arányt felülmúló halvaszületési gyakoriságát* láttatja, persze a vidékről beszállított nehéz esetek miatt. Párizsban 1926-ban a halvaszületési arány 6·1—9·6%, egész Franciaországban csak 4·1—4·9%, Rómában a halvaszületések aránya az összes születéseknek 4·6—7·7%, egész Olaszországban csak 4·2—4·6%, Wienben 5·0—10·0%, egész Ausztriában csak 3·0—3·1% és így tovább. Az alább felsorolt európai államokban a halvaszületés aránya ugyanis a következő volt. (Lásd a 43. táblázatot.)

43. A főbb európai államok halvaszületési arányai 1919—1925-ig.

Ország	Száz szülött között volt halvaszületés az						
	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
	évben						
Magyarország	2·4	2·5	2·5	2·6	2·7	2·9	2·7
Ausztria	3·0	3·1	3·1	3·1	3·2	3·2	3·0
Németország	3·0	3·2	3·2	3·2	3·2	3·3	3·3
Belgium	4·5	4·6	4·8	4·8	4·6	4·4	4·1
Dánia	2·4	2·5	2·5	2·4	2·4	2·4	2·4
Spanyolország	2·6	2·6	2·7	2·6	2·7	2·9	2·9
Finnország	2·5	2·6	2·7	2·7	2·7	2·6	2·6
Franciaország	4·9	4·4	4·4	4·4	4·2	4·1	—
Olaszország	4·5	4·2	4·6	4·5	4·4	4·2	4·2
Norvégia	2·3	2·0	1·8	2·1	2·1	2·4	2·2
Svédország	2·3	2·3	2·5	2·4	2·5	2·4	2·4
Németalföld	3·7	3·7	3·8	3·8	3·7	3·7	2·5
Svejc	2·8	2·9	2·8	2·9	2·8	2·7	2·6
Cseh-Szlovákia	—	2·4	2·2	2·3	2·4	2·5	2·2

A megfelelő országos és az előbbi táblában közölt nagyvárosi adatok további egybevetése mutatja, hogy mindenütt mennyivel kisebb a halvaszületések országos adata, a megfelelő nagyvárosi aránynál.

A halvaszülöttek hónapok szerint való alakulásában a téli hónapok — rendszerint december vagy január — helyzete a legkedvezőtlenebb, mert a halvaszülések arányát leginkább a szülés kedvezőtlen körülményei emelik. (Lásd erről részletesen e munka 12. §-át.) A halvaszülöttek aránya mindig magasabb a közintézetekben, mint a magánlakásokban a beszállított nehéz szülési esetek miatt, mint az egyik megelőző §-ban (lásd a 7. §-t) már részletesen kifejtettük. Azt, hogy a törvénytelen szülöttek között több a halvaszülött, mint a törvényesek körében (lásd e munka 10. §-át) s hogy a többes szülöttek körében mily rendkívül gyakori a halvaszületés (lásd e munka 11. §-át), külön fejezetekben tárgyaljuk.

A székesfőváros egyes kerületei közül a halvaszülöttek aránya az 1924—27 évek átlaga szerint az összes születésekhez s a népességhez viszonyítva a következő képet nyujtja. (Lásd a 44. táblázatot.)

A balparton állandóan magasabb a halvaszületések aránya, mint a jobbparton. 1925—27 szerint a balparton 3·4%, a jobbparton csak 2·9%. A kerületek közül rendszerint igen magas a X. kerület, azután a nagy külterülettel bíró V., VI. és VII. kerület lakosainak halvaszületési aránya. Ezek azok a részek, ahol legnagyobb a szapora, de satnya ivadékot nemző, elég rosszul táplált ipari proletáriátus aránya. A budai kerületek közül úgy látszik, hogy a III. kerület helyzete a leggyakrabban a legkedvezőtlenebb, ami ismét összeesik a gyárimunkásoknak Óbudán legmagasabb arányt képviselő részével. A legkedvezőbb többnyire Budán a II. vagy az I. kerület halvaszületési aránya, melyeknél a polgároknak a III. kerületbelieknél nagyobb

arányú jómódja s e mellett a pesti oldalnál egészségesebb budai lakásviszonyok és életmód is hatással lehetnek. A nem budapesti lakos, idegen születéseknek is jelentkező magas arányával (5·0%) s annak okaival — vidékről beszállított nehéz születési esetek — fentebb már foglalkoztunk.

44. A halvaszületések alakulása a székesfőváros egyes kerületeiben 1921—1927-ben.

Év, átlag	Száz szülött közül halvaszületett														
	I.	II.	III.	a jobbparti	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	a balparti	az idegen	ismeretlen	összes Budapesten szült bármily
	kerületben				kerületben										
	lakos anyától														
1921	2·8	2·6	2·9	2·8	2·0	3·3	3·0	3·3	3·2	2·8	3·3	3·1	4·9	42·0	3·30
1922	2·8	3·7	2·8	3·0	3·4	3·7	3·2	4·1	3·2	3·4	3·9	3·5	5·3	0·0	3·68
1923	3·2	3·0	3·9	3·3	2·7	4·1	2·8	3·2	3·5	2·5	3·1	3·1	5·7	0·0	3·56
1924	2·4	3·2	3·7	3·0	4·4	3·4	3·2	3·4	3·8	3·1	3·9	3·5	5·4	12·5	3·86
1921—1924	2·8	3·1	3·3	3·0	3·1	3·6	3·0	3·5	3·4	2·9	3·5	3·3	5·3	27·2	3·55
1925	3·4	2·4	2·5	2·9	2·6	2·5	3·1	2·8	3·4	3·9	3·5	3·2	5·6	14·3	3·54
1926	3·2	1·7	3·0	2·8	2·9	3·0	3·9	3·8	3·3	3·1	3·2	3·5	5·5	0·0	3·74
1927	3·1	3·3	3·5	3·0	3·7	3·1	3·6	4·0	3·1	2·9	3·7	3·5	4·7	6·7	3·66
1925—1927	3·2	2·4	2·8	2·9	3·1	2·8	3·5	3·5	3·3	3·3	3·4	3·4	5·2	6·0	3·64

A fiúk között aránylag több a halvaszülött, mint a leányok között, amit fiziológiailag a fiúk komplikáltabb szervezetével s a szülést nehezítő nagyobb terjedelmével szoktak magyarázni. Budapesten az összes születések között nem szerint a következő számú és arányú halvaszületést találtak. (Lásd a 45. táblázatot.)

Valamennyi többéves átlagban s majdnem valamennyi évi eredményben fővárosunk statisztikájából is megállapítható a fiúcsecsemőknek a leányokénál nagyobb halvaszületési aránya. Az arányszámok a vidéki beszállítások gyarapodó aránya miatt mindkét nemnél emelkedőben vannak. A fiúké mégis intenzivebben emelkedik, mint a leányoké. A fiúk közül a halvaszülöttek aránya az 1901—05. évi 32·6‰-ről (ezer összes fiúszületés között) ugyanis az 1927. évi 41·0‰-ig, a leányoké 28·5‰-ről csak 31·9‰-ig gyarapodott.

A halvaszületések arányának a szülők életkora szerint való alakulásában is igen érdekes szabályszerűség látszik. Erre vonatkozólag az országos és a fővárosi statisztikából nagyobb átlagokban a következő újabb adatokat közöljük. (Lásd a 46. táblázatot.)

Látható az országos statisztikában is, hogy a halvaszülöttek aránya a 17 évesektől kezdve minden korcsoportban nő: *az anya korával párhuzamosan mind több és több a halvaszülött.* A legidősebb anyák körében így aztán közel négyszer annyi halvaszületés esik, mint a 17—19 évesek körében. A 17 éven aluli, igen fiatal, még nem teljesen kifejlett anyáknál azonban bár csekély mértékben, de gyakran mégis kissé több a halvaszületés, mint a náluk idősebb némely korosztályban. Az ismeretlen korú anyák körében állandóan magas halvaszületési arány csakis ezen anyák rendkívül kedvezőtlen szociális viszonyaival, nyomorával magyarázható. Az olyan anyák, akiknek még a kora sem állapítható meg a statisztika számára, rendszerint a legalsóbb, legműveletlenebb néprétegekből valók. *A korral a fővárosi halvaszületések aránya azonban még rohamosabban nő, mint vidéken.* Már a 40—49 éveseknél háromszor akkora, mint a legfiatalabbaknál (2·36%), pedig az országos statisztikában e két csoport halvaszülöttei között csak kétszeres különbség volt. (1926—27 szerint 7·45%.) Úgylátszik, *főleg idősebb korban szülő nők azok, akik vidékről nehéz szülések miatt a fővárosba jönnek.* Főleg idős primiparák (első évben szülő nők) körében ismeretes a halvaszületések magas aránya. Ezeknél a szülőutak rigidek, nehezen tágulnak; emiatt a szülés elhúzódik s emiatt a magzat gyakran megfullad.

A halvaszületéseknek az anya korával való gyarapodását törvényesség és nem szerint részletezve a következő képet kapjuk. (Lásd a 47. táblázatot.)

45. A halvaszülöttek nem szerint Budapesten 1901—1927-ig.

Év, átlag	Halvaszületett		Esett ezer	
			fiú	leány
	fiú	leány	összes születésre	
			halvaszületett	
	abszolút számban		fiú	leány
1901—1905	385	316	32·6	28·5
1906—1910	399	308	34·4	28·5
1911—1915	403	308	34·4	27·9
1916—1920	333	280	36·4	33·2
1921	396	274	37·7	27·9
1922	399	316	39·4	33·9
1923	351	280	38·2	32·6
1924	353	275	40·8	33·3
1921—1924	**375**	**286**	**39·0**	**31·8**
1925	323	310	34·8	35·7
1926	371	282	41·3	33·4
1927	347	254	41·0	31·9
1925—1927	**347**	**282**	**39·0**	**33·7**
1926—1927	359	268	41·2	32·8

46. A halvaszületések az anya kora szerint Budapesten és Magyarországon 1919—1927-ig.

Év, átlag	Száz anya szülöttei között halvaszülött volt								
	17 éven aluli	17—19 éves	20—24 éves	25—29 éves	30—39 éves	40—49 éves	50 éven felüli	ismeretlen korú	általában
	a) *Magyarországon.*								
1919—1922-ben	2·4	2·1	2·2	2·4	2·8	4·0	7·7	9·7	2·5
1923—1925-ben	2·6	2·2	2·3	2·6	3·4	4·7	8·0	10·7	2·8
1926—1927-ben	2·7	2·4	2·2	2·5	3·5	5·0	8·6	7·5	2·8
	b) *Budapesten.*								
1919—1922-ben	3·1	3·3	3·0	3·2	4·0	5·8	11·1	29·8	3·4
1923—1925-ben	1·8	2·9	2·8	3·5	4·3	7·1	—	14·1	3·6
1926—1927-ben	2·4	2·7	2·6	3·5	4·8	7·5	—	7·6	3·7

47. A halvaszületések alakulása az anya kora, a születés törvényessége és az újszülött neme szerint részletezve Budapesten 1926—1927. átlagában.

Törvényesség, nem	A halvaszületések száma száz alábbi korú anya összes születései között								
	17 éven aluli	17—19 éves	20—24 éves	25—29 éves	30—39 éves	40—49 éves	50 éven felüli	ismeretlen korú	összes
	anyáknál								
Törvényes	6·2	1·5	2·3	3·2	4·6	7·4	—	7·5	3·5
Törvénytelen	1·1	3·8	3·2	5·3	6·4	8·2	—	7·7	4·5
Fiú	1·6	2·7	2·7	3·9	5·6	8·0	—	9·3	4·1
Leány	3·1	2·6	2·4	3·1	4·0	6·8	—	5·3	3·3
Összes születések	2·4	2·7	2·6	3·5	4·8	7·4	—	7·6	3·7

48. A törvényes halvaszülöttek apjuk kora szerint részletezve Budapesten az 1926—1927. évek átlagában.

Jelleg	A törvényes újszülöttek közül halvaszületett a								
	19 éven aluli	20—24 éves	25—29 éves	30—39 éves	40—49 éves	50—59 éves	60 éven felüli	ismeretlen korú	összes
	apától								
Abszolút számban	—	35·5	127·5	210·0	85·5	15·0	1·5	3·5	478·5
Összes szülöttek %-ában	—	2·6	3·0	3·6	4·7	6·0	4·4	6·9	3·5

Látható, hogy *az anya korával a halvaszületések aránya egyrészt a törvénytelenek, másrészt a fiúszületések körében intenzivebben gyarapodik, mint a törvényesek, illetve a leányszülöttek körében*, látható azonban az is, hogy úgy a törvénytelenek, mint a fiúszületések az ellenkező törvényességű, illetve nemű születéseknél körükben magasabb arányú halvaszületést a 17 éves anyáktól kezdve az anyák valamennyi korosztályában kifejezésre hozzák. A törvényes és törvénytelenekre szétválasztó dihotomiánál a kétféle születés halvaszülötteinek arányában lévő különbség a fiatalabb korosztályokban is nagy. A nem szerint történő kettéválasztásnál ezzel szemben a 17—30 évig a különbség csekélyebb s csak a 30 éven felül lévő anyák körében mutatnak a fiúszülöttek a leányoknál ismét lényegesen nagyobb arányú halvaszületést.

A halvaszületések aránya az apa korával is emelkedik. Ez azonban csak közvetett hatás, azért jön létre, mert idősebb apáknak nagyobb arányban idősebb nő a feleségük, mint a fiataloknak. A halvaszülöttek arányára főleg a szülés körülményei (hőfok pl. télen fütetlen szoba!, szociális helyzet, a szülésnél segítkezők képzettsége stb.) s az anya egészségi állapota (testi fejlettsége, nincs-e téraránytalanság a szülő utak és a magzat méretei között, a szülő erők elég erősek-e stb.) van hatással s nem az apáéi. Ha például az anya idős, — mint már említettük — a szülőutak rigidek, kevésbbé tágulékonyak, a szülés elhúzódik s ezért idősebb anyáknál nyilvánvalóan csak az anya s nem az apa kedvezőtlen helyzete az, ami a halvaszületés gyarapodására vezet. Az apa korának gyarapodásával mutatkozó többletet ezért tehát csak az idősebb anyák arányának ezzel párhuzamos gyarapodására lehet visszavezetni. Arra semmiféle támpont nincs, hogy az apa kora egymagában mint olyan emelné a halvaszülöttek arányát. Ezt statisztikailag is igazolni lehet úgy, hogy az anyák bizonyos korcsoportjaiban keressük a változó korú apák szerint változó halvaszületések arányát. Az apa korával a statisztikában mutatkozó ez a közvetett gyarapodás ezért nem is olyan intenziv, mint az anya korától való függésben levő. A halvaszülöttek aránya a törvényes szülöttek között, az apa korával párhuzamosan, Budapesten 1926—27 átlaga szerint ugyanis a következőképen emelkedett: (Lásd a 48. táblázatot.)

Látható, hogy az idősebb apák körében (az 50—59 éveseknél) a halvaszületések aránya 6·0%-ra emelkedik, míg 20—24 éveseknél az csak 2·6%, 25—29 éveseknél meg 3·0%. A szélső korcsoportok (20—30 éves és 50—59 éves apák) halvaszületési aránya között lévő különbség azonban csak kétszeres, míg az anya kora szerint átlag háromszoros, sőt bizonyos részletezésekben (fiúszületések) négy — kb. hatszoros különbséget is találtunk. Látható tehát, hogy a halvaszületések az apa korával tényleg sokkal kisebb mérvben gyarapodnak, mint az anyáéval vagyis, hogy valószínűleg csak közvetett hatásról lehet szó, arról, hogy — mint említettük — idősebb apáknak feleségeik is nagyobb arányban idősebbek.

A halvaszületések aránya anyjuk vallása szerint részletezve a következő képet nyujtja:

49. A halvaszülöttek anyjuk vallása szerint részletezve Budapesten 1924—1927-ig.

Hitfelekezet	Halvaszülöttek abszolút számban				Összes szülöttek	Esett ezer szülöttre halvaszülött		Népesség az 1925. évi budapesti népszámlálás szerint	Esett tízezer lélekre halvaszülött
	1924	1925	1926	1927	1924—27				
	évben				átlagában				
Róm. kat.	401	427	436	415	419·75	11.324·8	37	575.437	7·3
Gör kat.	11	7	13	8	9·75	209·5	47	9.240	10·6
Gör. kel.	3	1	3	2	2·25	56·5	40	4.016	5·6
Ág. h. ev.	31	29	26	27	28·25	788·0	36	45.736	6·2
Református	88	90	88	103	92·25	2.368·3	39	109.761	8·4
Unitárius	2	1	1	7	2·75	48·5	57	2.603	10·6
Izraelita	88	74	84	38	71·00	2.316·3	31	207.563	3·4
Egyéb és ismeretlen	4	4	2	1	2·75	64·5	43	6.639	4·1
Összesen	628	633	653	601	628·75	17.176·3	36·6	960.995	6·5

A halvaszületés a különböző vallású fővárosi lakosok közül e szerint az izraeliták körében a legritkább. Az 1924—27. évek átlaga szerint csupán 3·1%. Utána az ág. hitv. evangélikusok sorakoznak. Legsűrűbben viszont az unitáriusok körében fordult elő (5·7%). Az egyik szélsőség, a maximum megegyezik a halvaszületések arányának vallásfelekezet szerint való részletezésében az országos statisztikában találttal. A hazai statisztikában (lásd Magy. Statisztikai Közlemények 70. és 74. kötet) ugyanis e szempontból némely protestáns felekezet, elsősorban az unitáriusok (de ott a reformátusoké is) helyzete a legkedvezőtlenebb. Az egész országra vonatkozó eredményekben azonban nem az izraelitáké a minimum, hanem a görög katolikusoké.

Nemzetiség vagy anyanyelv szerint a fővárosi halvaszülötteket nem érdemes részletezni; a főváros egységes magyarsága mellett ma már eltörpülő egyéb nemzetiségek ezen adatai évről-évre nagyon változók. Belőlük a budapesti nemzetiségek halvaszületéseinek különböző színvonalára ma már nem lehet szabályszerűséget kiolvasni. Az országos statisztikában a halvaszületések aránya, különösen a fegyverletétel után következett legújabb években (lásd Magy. Statisztikai Közlemények 74. kötet) a magyarságnál a legkedvezőtlenebb. Eltekintve mégis a mai Magyarországon igen csekély számú ruthének évről-évre igen változó arányszámaitól. A legkedvezőbb arányt hazánkban ma a horvátok és a tótok mutatják. Valószínű azonban, hogy a vidéken a műveletlenebb felekezetek és nemzetiségek a halvaszülöttek nagy részét tudatlanságból vagy szégyenből még ma is eltitkolják.

10. §. A törvénytelenek.

A törvénytelen születések tömegjelensége a népességi statisztika egyik legérdekesebb és legtanulságosabb fejezete. A törvénytelen gyermeknek szomorú a sorsa: a szülői szeretetnek, az apa támogatásának nélkülözése s a rendesen nehéz szociális helyzet. Bűn és nyomor sokkal inkább fenyegeti az ily gyermek ifjúságát mint a törvényesét. A tanító nevelés hiánya sok házasságon kívül született gyermeknek egész életére rányomja bélyegét. Még jó, ha életben marad, ha az ily esetben gyakori dajkaszülők, »angyalcsinálók«, nem törnek életére. Bár ezek gondatlanságukkal, nemtörődömségükkel még akkor is gyakran előmozdítják a törvénytelen gyermek elpusztulását, ha jóindulatúak iránta. Mindezért úgy a törvénytelen gyermek nehéz sorsa, mint a közerkölcs a nemzet minősége s a vallás szempontjából is igen kívánatos, hogy a házasságon kívül született gyermekek száma minél kisebb legyen.

A törvénytelen születések gondos számbavételére irányuló törekvésnek azonban több akadálya van; statisztikájuk nem pontos. Hozzájuk lesznek számítva a talált gyermekek, pedig az ily, ládákban kitett csecsemők között törvényesek is lehetnek. Másrészt a törvénytelenek között sok az életképtelen, amiért közülök viszont több lesz elvetélésként számbavéve, mint a törvényesek közül. Az elképzelhető eltérések hordereje mégis csekély, annál inkább, mert anyakönyvi statisztikáról és nyilvánvaló társadalmi ismérv feljegyzéséről van szó. A reájuk vonatkozó adatok épen nem esetlegesek, amit bizonyít az is, hogy a vonatkozó arányszámok Európaszerte és hosszú évtizedek óta megegyező irányú átalakulást, a törvényes szülöttek arányának csökkenésénél nagyobbmérvű visszafejlődést mutatnak. Igen örvendetes is, hogy az újabb időben a törvénytelen születéseknek úgy a népességhez, mint az összes születésekhez viszonyított aránya egyre csökken. Nemzeti szempontból ez az egyetlen vigasztaló körülmény a születések évtizedek óta egyre tartó gyérülésében, tudniillik, hogy a törvénytelen születések sokkal inkább gyérülnek, mint a törvényesek.

A város — még inkább a nagyváros — egyik szomorú jellemvonása a törvénytelen születések magas aránya. A nagyváros a törvénytelen születések melegágya. Házicselédeivel, gyári munkásnőivel ez adja az országnak a legtöbb törvénytelent. A nagy városokban a legmagasabb a házasságon kívül élő produktív korúak aránya. A szabados élet és világfelfogás itt burjánzik leginkább. A vallásosság és az erkölcsösség egyes nagyvárosi néprétegekben csökkent leginkább. Ha a törvénytelen születések számának alakulását ez utóbbiakkal nem is lehet egyszerűen arányba állítani, azért minden befolyást a törvénytelenek arányának kialakulására e körülményektől sem lehet megtagadni. A törvénytelen születések alacsony aránya ugyanis épen annak a következménye is lehet, hogy az illető város népességében nagyon is el van

terjedve a fogamzást gátló szereknek használata s az illető népesség sem nem vallásos, sem nem erkölcsös. Magas lehet az arány viszont épen jámbor, istenfélő életet élő népességű vidéken is, népszokások vagy a nem házasok nagy száma révén. Ha azonban azt látjuk, hogy a mai Leninvárban (Szentpétervár) a törvénytelenek aránya az összes európai városok vonatkozó arányát felülmuló maximum, vagy hogy Párizsban is a többi világvárost felülmúló gyakoriságúak, a közerkölcs szerepéről sem lehet elfeledkezni. Ugyanerre mutat például az összes angol városok feltűnő alacsony aránya, a mindig ezek körében jelentkező minimum is ; ha figyelembe vesszük, hogy Londonban nincs nyilvános prostitució, hogy ott el tudnak lenni nélküle és ha ismerjük a szigorú angol morált, itt is meg kell látnunk a kapcsolatot a közerkölccsel.

Budapesten, a legnagyobb magyar városban is magasabb a törvénytelen születések aránya, mint a nála kisebb tj. városok átlagában, vagy országos vagy épen vármegyei átlag szerint. *Azonban örvendetes* épen a székesfőváros szempontjából, *hogy a legújabb fejlődés*, épen reá nézve, *kedvezőbb irányt* vesz. Lássuk tehát, hogy miképen alakul Budapesten a törvénytelenek száma és aránya és miképen fejlődik. A törvénytelen születések száma és az összes élveszületésekhez, valamint a népességhez viszonyított aránya hazánk fővárosában az erre vonatkozó statisztika megindulásától kezdve napjainkig, többéves átlagokban, a következő volt : (Lásd az 50. táblázatot s a XIII. grafikont.)

50. A törvénytelen születések száma és aránya Budapesten 1874—1927-ig többéves átlagokban.

Átlag:	A törvénytelen élveszülöttek abszolút száma	száz születésre eső aránya	ezer lélekre eső aránya
1874—75	3.924	29·5	13·1
1876—80	4.195	31·7	12·2
1881—85	4.491	31·4	11·1
1886—90	4.741	38·7	10·1
1891—95	5.545	28·2	9·8
1896—900	6.172	27·2	9·2
1901—05	6.015	27·1	7·9
1906—10	5.643	25·9	6·8
1911—15	5.794	26·2	6·2
1916—20	3.920	23·0	4·1
1921—25	3.674	20·6	3·9
1926—27	3.188	21·6	3·3

Látható, hogy a törvényteleneknek úgy száz születésre, mint ezer lélekre eső aránya e félszázad alatt lényegesen csökkent. A csökkenés azonban sokkal nagyobb mérvű, egyenletesebben és fokozatosan jelentkező a népességhez viszonyítva, mint az összes születésekhez. Kérdés, hogy a két számítási

XIII. A TÖRVÉNYTELEN SZÜLETÉSEK ARÁNYA

a fővárosban és az országban 1874-től 1927-ig.

a). Történeti grafikon.

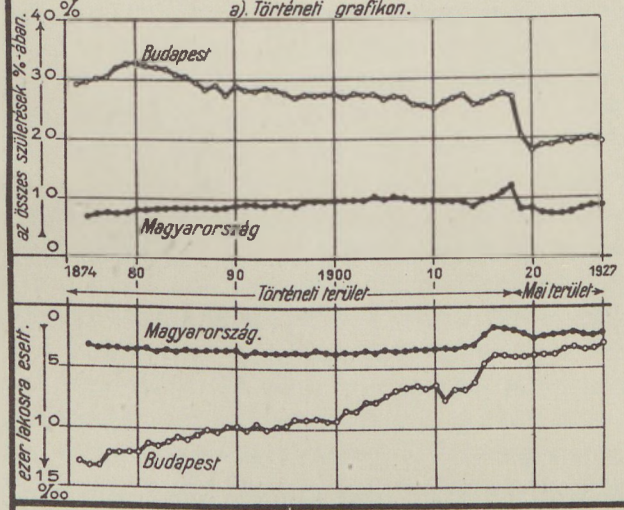

b). A törvénytelenek Budapesten vallás szerint 1924-27 átlgában.

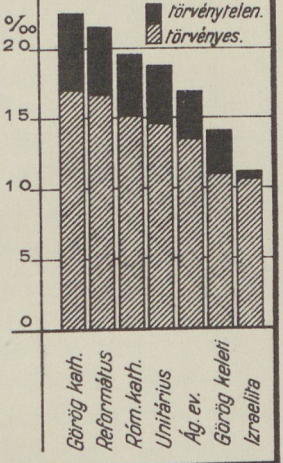

c). A törvénytelen születések aránya a székesfőváros kerületeiben 1924-27 átlaga szerint.

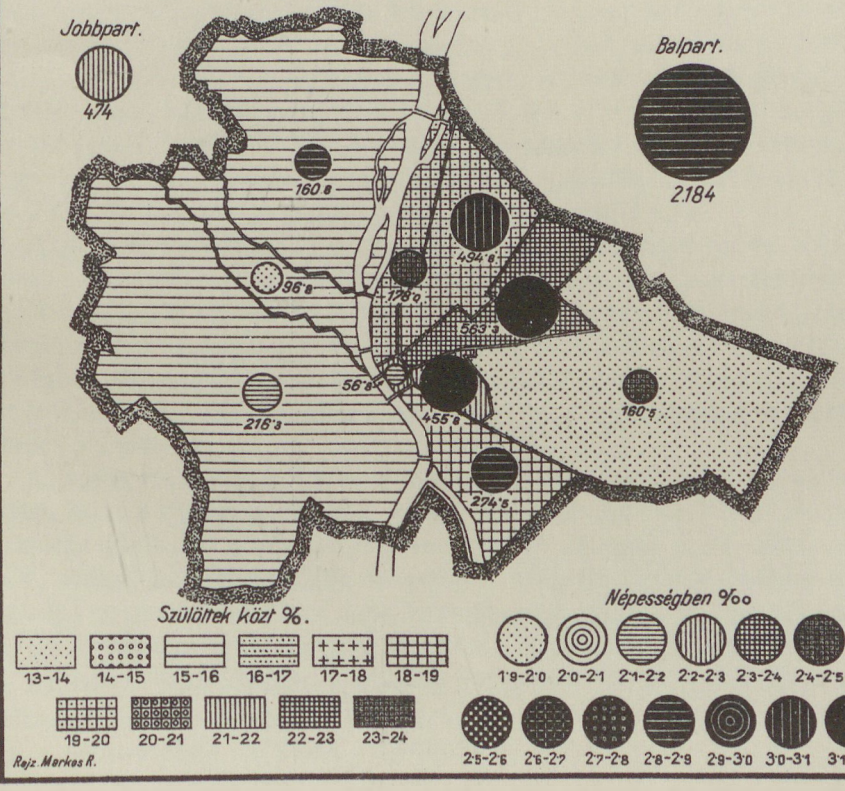

mód közül melyik a helyesebb ? Tudvalevőleg az utóbbi az. Az összes születésekhez, illetve élveszületett törvénytelenekről lévén szó az összes élveszületésekhez, való viszonyítás eredménye nemcsak a törvénytelenek, hanem a törvényesek számának alakulásától is függ. A törvényes születések számának rendkívüli csökkenése idején, például a világháború alatt, a törvénytelenek az összes születésekhez viszonyított aránya gyarapodik, akkor is, ha abszolút számuk változatlan. Ez pedig helytelen következtetésekre adhat alkalmat. Épen ezért az e számításból eredő százalékból nem lehet biztosan meglátni, hogy a törvénytelen születések tényleg gyérebbé váltak-e s hogy mi e gyérülés mértéke. Tudvalavőleg e félszázadban a törvényes születések is mindinkább fogytak s az a körülmény, hogy közöttük a törvénytelenek aránya a nyolcvanas évek vége óta csökkent, csak azt jelenti, hogy azóta inkább gyérültek a törvénytelenek mint a törvényesek.

A törvénytelen születések abszolút száma a kilencvenes évek végéig hazánk fővárosában állandóan gyarapodást jelez, onnan állandóan fogyást. A gyarapodás nem azt jelenti, hogy a törvénytelen születések gyakrabbá váltak volna. Ugyanakkor ugyanis a népesség száma is növekedett s még erőteljesebben is mint a házasságon kívül történt születéseké. Innen magyarázható, hogy a törvénytelen születések ezer lélekre eső aránya statisztikai megfigyeléseink kezdetétől kezdve a kilencvenes évek végéig is egyre csökken s még persze rohamosabban onnan napjainkig, amikor már a törvénytelen születések abszolút száma is folytonosan csökken. Az 1926—27 évek átlagában ezer lélekre a törvénytelen születések 1874—75. évi, a népességhez viszonyító arányának már csak 25·2 %-a esik, pedig a születésekhez viszonyító számítási módnál a legutóbbi két év átlagára vonatkozó százalék az előbb említett réginek 73·3 %-a, az abszolút szám pedig ugyanakkor 81·3 %-a.

A törvénytelen születések a legutolsó félszázad alatt tehát sokkal inkább gyérültek a népességben, mint a születések között. Igen, mert a születések összes száma is apadt, míg a népességé fejlődött. Az előbbi ¼, az utóbbi meg ¾ része a félszázad előtt látott arányoknak. A törvénytelen születések gyérülése a népességhez viszonyítva a hetvenes évek közepétől egészen napjainkig folytonos és fokozatos, a születésekhez viszonyítva csak a nyolcvanas évek végétől folytonos a csökkenés.

Az egyes évi eredmények nem mutatják a fejlődés vonalát oly egyenletesnek, mint a többéves átlagok. Az egyes, kisebb évi eltéréseken át csak elburkoltan tűnik elő a szabály : az évtizedeken át egyre tartó csökkenés. A XX. században, az általunk behatóbban vizsgált legutolsó időszakban (1901—27) a törvénytelenekre vonatkozó abszolút számok és arányszámok évi eredményei ugyanis a következők voltak : (Lásd az 51. táblázatot.)

Az összes születésekhez viszonyító százalékot illetőleg látható, hogy évszázadunkban az évi eredmények között a század elején, 1902—04-ben és aztán a háború alatt 1917-ben jelentkeznek a legmagasabb arányszámok.

1913-tól 1917-ig az összes születésekhez viszonyító százalék állandóan gyarapodik, amiből azonban hibás volna a törvénytelen születések állandó háborús gyarapodására s a háborús demoralizálódásra következtetni. Ez a gyarapodás csak azt jelenti, hogy számuk a háború alatt valamivel csekélyebb mérvben apadt mint a törvényeseké. A népességhez viszonyító arány tényleg jelzi is, hogy a törvénytelen születések a világháború idején valóban gyérültek. Ezer lélekre 1913-ban még 6·8 törvénytelen születés esett, 1916-tól 1918-ig már 4·0—4·1‰ a csökkent arányszám. A XX. század egyes évei közül a népességhez viszonyítva 1902-ben volt legtöbb törvénytelen születés, 1927-ben pedig a legkevesebb (3·1‰). E minimum a maximumnak (8·4 ‰) csak 36·9 %-a. A törvénytelenekre vonatkozó egész eddigi budapesti statisztikában a multszázadbeli, 1875[1]) évi eredmény (13·2‰) a legnagyobb. Ennek az 1927. évi, fentemlített minimum csak 23·4%-a.

51. A törvénytelen születések évi eredményei a XX. században Budapesten.

É v	A törvénytelen élveszülöttek			É v	A törvénytelen élveszülöttek		
	abszolút száma	száz születésre	ezer lélekre		abszolút száma	száz születésre	ezer lélekre
	eső aránya				eső aránya		
1901	6.045	26·5	8·2	1916	3.986	26·6	4·0
1902	6.332	27·5	8·4	1917	3.995	27·2	4·0
1903	5.945	27·1	7·8	1918	3.959	26·8	4·1
1904	6.043	27·5	7·8	1919	3.910	20·1	4·1
1905	5.713	27·7	7·3	1920	3.770	17·9	4·0
1906	5.727	26·8	7·2	1921	3.650	18·6	3·9
1907	5.661	26·6	6·1	1922	3.526	18·8	3·9
1908	5.563	25·7	6·7	1923	3.321	19·3	3·5
1909	5.683	25·6	6·7	1924	3.321	19·1	3·3
1910	5.580	25·1	6·4	1925	3.421	19·7	3·6
1911	5.858	26·0	7·7	1926	3.338	19·9	3·5
1912	6.211	26·6	6·8	1927	3.039	19·2	3·1
1913	6.329	27·1	6·8				
1914	5.975	25·7	6·2				
1915	4.600	25·8	4·7				

A törvénytelen születéseknek az összes népességhez való viszonyítása azonban tudvalevőleg még mindig nem a legkorrektebb mérték. A törvénytelen születések gyakoriságának ennél is kifejezőbb mérőszáma, amelynek számszerű alakulása most már egyenesen arányba hozható a törvénytelenek sűrűbb vagy ritkább előfordulásával: a törvénytelen születések tiszta arányszáma. Ez a törvénytelen születések számának ahhoz a népréteghez való viszonyításából származik, amelyből a törvénytelenek: a 15—49 éves nem házas nőktől. Ugyanis még az összes népességhez viszonyító — fentebb már

[1]) 1874-ben csak 12·9 ‰

ismertetett — arányszámoknál is előfordulhat, nemcsak az összes születésekhez viszonyítónál, hogy más okból változik, nem a törvénytelenek gyérülése avagy gyakoribbá válása miatt. A népességhez való viszonyítás eredménye nevezetesen a gyermek nemzésére nem képes népréteg a gyermekek és aggok erősségétől is függ. Nyilvánvaló tehát, hogy ezek számának változása is közrehat a törvénytelenek így számított arányának megváltozására. A törvénytelenek arányának történetét illető vizsgálatainknál, így a régebbi magas születési arányú évek az akkori bő gyermekáldás közepette, nagyobb, az újabb évek, különösen a háborút követők, az élveszületések háborús gyérülése miatt, meg sokkal kisebb oly népréteget mutatnak fel, mely nemzésre még nem képes. A másik végletet, a legidősebb, a nemzésre már nem képes korosztályokat illetőleg nyilvánvaló, hogy ezeknél ugyanekkor épen ellenkező változás van. Ezek meg épen most, az új békés időszakban, ma erősebbek ; azonban sokkal kisebb számuknál fogva az előbbi, a nemzésre még nem képes, legfiatalabb korosztályokra vonatkozó, fentebb említett folyamatnak csak kis részét rontják le. A népesség·házasságban élő része pedig régebben szintén nagyobb volt s így a törvénytelenek mai csökkenését ez az úgynevezett tiszta arányszám a többi számítási módoknál e miatt is nagyobbnak fogja jelezni. A népszámlálásokat környező két-két év átlagára ezeket a törvénytelen születési tiszta arányszámokat, — melyeket más szóval a nem házas nők termékenységének is szokás nevezni, — megelőzőleg a 3. §-ban, a 12. táblázatban már közöltük. (Ábrázolva csökkenésüket lásd a III. grafikonon.)

Látható, hogy a rendelkezésünkre álló, legutolsó, legújabb budapesti születési tiszta arányszám az 1920—21. évek átlagára vonatkozó — amennyiben az 1925. évi népszámlálás anyaga ily kombinációban nincs feldolgozva — már évszázadunk elejéhez képest is nagyobb fokú csökkenést mutat, mint az egész népességhez viszonyító arányszám. Az 1920—21. évi tiszta arányszám az 1900—01. évinek 43·5 %-ára csökkent, míg az egész népessséghez viszonyító úgynevezett nyers arányszámban ugyanez a csökkenés a századfordulón látott arányszámnak csak 46·3 %-ára vezetett vissza. A két különböző arányszám visszafejlődésének fokában lévő különbséget a két időszak gyermekrétegének különböző erőssége okozza. Ma gyengébb, mint volt évszázadunk elején. Ezt a különbséget azonban — mint fentebb említettük — a legöregebb korosztályok arányának épen ellenkező irányú eltérése részben ellensúlyozza.

Hazánk fővárosában e szerint a törvénytelen születések újabban nagyon meggyérültek. Számuknak és különböző arányaiknak újabb csökkenése azonban nem volt egyenletes. A különbség 1920 és 1910 között nagyobb, mint 1910 és 1900 között. A háború kitörésekor és 1919-ben a fegyverletétel után a törvénytelenek aránya hirtelenebbül zuhant, mint bármikor azelőtt. Kétségtelen, hogy az előbbiben a bevonultak távolléte, az utóbbiban pedig

azon társadalmi rétegek meggyöngülése szerepel, melyek — cselédek, ideiglenes munkások, gyári munkásnők stb. — a fővárosi törvénytelen születések legnagyobb részét szokták szolgáltatni. Igen nagyhatású fontos oka persze a törvénytelen születések legújabb fokozott mérvű ritkulásának is, hogy a fogamzások tudatos gátlására szolgáló óvszerek, különböző mechanikai és kémiai eljárások mind szélesebb néprétegekben válnak ismertté. Nyilvánvaló, hogy ezek az eljárások aztán épen akkor alkalmaztatnak leginkább, amikor a gyermek nem kívánatos, a házasságon kívül történő nemi érintkezésnél. A bűnös magzatelhajtások is épen ily esetekben gyakoriak, amikor az anya — ki többnyire fiatalabb korú és hajadon — szégyenli gyermekét világra hozni. Az reá nézve morális, sokszor ezenkívül még anyagi kárt is jelent. Ily körülmények s Budapesten aligha a közerkölcs javulása az, melyek e — látszólag örvendetes — eredményre, a törvénytelen születéseknek, különösen legújabban mind nagyobb arányú gyérülésére vezettek.

A törvénytelen születések gyakoriságának budapesti színvonalát, leghelyesebb a többi európai világvárossal összehasonlítva elbírálni ; ezekkel kell a budapesti arány fejlődését is egybevetni. Érdekes kérdés, hogy vajjon Budapesten vagy más európai nagyvárosban csökkent-e inkább arányuk ? Mayr szerint az egymillió lakost elérő város nevezhető világvárosnak. Elsősorban ezek legújabb törvénytelen születési arányaival kívánjuk Budapestét s a többi — legalább megközelítőleg egymilliós lakosságú nagyváros — vonatkozó arányszámát is összehasonlítani. Érdekes, hogy míg *egy-egy államon belül a törvénytelen születések gyakorisága a városok nagyságával* sokhelyütt *elég párhuzamosan fokozódik* (Stat. Jahrbuch deutscher Städte — XIII. évf. 358 lap — szerint Németországban még az ország határain belül sincs párhuzamosság az összes törvénytelen születéseknél, csak a városokra idegen születéseknél látszik e jelenség. Hazánkban, meg más némely államban is a főváros aránya azonban magasabb, mint a vidéki városoké. Lásd alább.), addig a különböző állambeli világvárosok lakosságuk nagysága szerint ilyen szabályszerűséget egyáltalán nem mutatnak. A törvénytelen születések száma, az összes születésekhez és a népességhez viszonyított aránya az európai világvárosokban az erre vonatkozólag rendelkezésünkre álló legutolsó adatok szerint a következő : (Lásd az 52. táblázatot.)

A világvárosok között lévő különbségek e szerint az egyes államok között lévő különbségekkel mutatnak némiképp párhuzamos kialakulást, de nem a város népességének nagyságával. Az angol városokban például mindenütt alacsony a törvénytelen születések aránya. A világvárosok közül Birmingham és London törvénytelen születéseinek aránya a minimum. A nehéz napokat élő orosz fővárosé a maximum. Általában magas a nagy középeurópai metropolisok aránya, különösen Párizsé. Szomorú, hogy e tekintetben Budapestet alig egy-két világváros előzi meg: a születésekhez viszonyítva mindössze Párizs és Wien, a népességhez viszonyítva pedig Leningrad és Párizs. Ha azonban

vizsgálódásunkat a többi — egy milliónál kisebb népességű — európai nagyvárosra is kiterjesztjük, már több olyan város akad, melyben a törvénytelenek fővárosunk arányánál gyakoribbak. Ily várost annál többet találunk, minél alacsonyabban állapítjuk meg a vizsgálatunkba még bevonandó legkisebb lélekszámú nagyváros lakosságának nagyságát. A félmilliónál népesebb európai városok rangsora a törvénytelen születések ezer lélekre eső 1925—26 évi arányának nagysága szerint a következő :[1]) (Lásd az 53. táblázatot.)

52. Az európai világvárosokból az 1925. és 1926. évben jelentett törvénytelen születések átlaga és 100 születésre, valamint 1000 lélekre eső arányaik népességük nagyságával egybevetve.

A világváros neve	Lélekszám az 1925. évi népszámlálás szerint	Az összes élveszületések 1925—1926 évi átlaga	A törvénytelen születések		1925—26 évi ezer lélekre eső aránya
			abszolút számának átlaga	száz születésre eső aránya	
1. London	4,612.000	82.401	3.283	4·0	0·7
2. Berlin	4,024.000	46.172	8.585	18·6	2·1
3. Párizs	2,871.000	46.660	10.836	23·3	3·8
4. Wien	1,871.820	24.563	5.126	20·8	2·7
5. Leningrad	1,379.000	40.505	7.256	17·9	5·5
6. Glasgow	1,097.841	24.982	1.975	7·9	1·8
7. Hamburg	1,054.021	15.302	1.883	12·3	1·8
8. Varsó	992.450	22.190	1.499	6·7	1·5
9. Budapest	960.995	17.048	3.379	19·8	3·5
10. Birmingham	952.766	17.884	598	3·3	0·6

53. A félmilliónál népesebb európai nagyvárosok rangsora a törvénytelen születések ezer lélekre eső aránya tekintetében 1925—1926. évek átlaga szerint.

1. Leningrad	5·3%	12. Berlin	2·1%
2. München	4·7%	13. Hamburg	1·8%
3. Breslau	4·5%	14. Glasgow	1·8%
4. Koppenhága	4·0%	15. Prága	1·7%
5. Párizs	3·8%	16. Varsó	1·5%
6. Budapest	3·5%	17. Lodz	1·5%
7. Bukarest	3·4%	18. Genova	0·9%
8. Leipzig	3·2%	19. London [2])	0·7%
9. Dresden	3·1%	20. Birmingham	0·6%
10. Róma	2·9%	21. Sheffield	0·6%
11. Wien	2·7%	22. Rotterdam	0·6%

Látható, hogy a már említett világvárosokon kívül még München, Breslau és Kopenhága is magasabb törvénytelen születési nyers arányszámot jelentenek, mint hazánk fővárosa. Az egész nagyságsorrendben szélsőségesen alacsony angol arányokhoz pedig méltó társként csatlakozik némely német-alföldi városé, a fenti felsorolásban például Rotterdamé.

[1]) Hiányzanak Moszkva, miután itt most e megkülönböztetést nem ismerik és minden szülöttet törvényesnek tekintenek, azután Konstantinápoly, Milano, Napoli és Köln, mely utóbbiaknak meg újabb adatait nélkülözzük.

[2]) London adata csak 1925-re vonatkozik.

A törvénytelen születések gyakoriságának arányszámai tekintetében régebben — egy félszázaddal ezelőtt — egészen más volt az európai nagyvárosok nagyságsorrendje mint a fegyverletételt közvetlen megelőző békés esztendőkben és ismét más a nagy világégés alatt vagy a fegyverletétel után. A különbség az Európaszerte csökkenő arányszámokban persze onnan származik, hogy az egyes városokban ez a gyérülés különböző mérvű volt. A legalább félmillió lakosú vagy annál népesebb s eziránvú adattal rendelkező európai nagyvárosokban a törvénytelen élveszületéseknek az összes születésekhez viszonyított arányszámai 1880-tól 1926-ig a következők: (Lásd az 54. táblázatot s a XIV. grafikont.)

54. A törvénytelen születések alakulása a legnépesebb európai nagyvárosokban az élveszületések százalékában 1880—1926.

(Az 1925—26. évi átlag nagyságsorrendjében.)

A nagyváros neve	Száz élveszülött között volt törvénytelen az			
	1880—81	1900—901	1911-13	1925—26
	évek átlaga szerint			
München	28·4	25·4	31·2	32·8
Breslau	15·8	16·9	21·8	24·7
Dresden	18·2	19·8	23·1	24·4
Koppenhága	19·2	24·2	27·2	23·9
Párizs	25·8	26·5	24·0	23·2
Bukarest	21·6	15·3	18·5	22·3
Leipzig	15·6	18·1	21·9	22·1
Wien	44·8	31·5	28·1	20·9
Moszkva	43·0	27·0	21·0	—
Budapest	32·6	27·0	26·6	19·8
Berlin	13·3	14·8	22·7	18·6
Leningrad	28·5	23·3	15·5	17·9
Köln	10·6	11·8	13·1	—
Hamburg	9·4	12·3	14·2	12·3
Prága	39·1	30·8	17·5	12·2
Milano	11·2	8·4	10·8	—
Róma	—	18·6	15·2	11·5
Genova	10·2	12·6	10·5	9·0
Napoli	6·3	8·8	8·4	—
Varsó	19·5	10·5	7·7	6·8
Lodz	—	—	—	5·9
Glasgow	7·9	6·4	7·0	5·9
London	3·9	3·4	3·9	—
heffield	—	4·5	4·4	3·7
Birmingham	—	—	—	3·3
Rotterdam	5·4	4·7	3·8	2·9

Látható, hogy *a mult század nyolcvanas éveiben a törvénytelen születéseknek ezen aránya tekintetében a nagyvárosok élén még Wien haladt.* Övé is marad e szomorú elsőség egészen a XIX. század végéig. *A világháború előtt azonban már München kerül az első helyre s ezen elsőségét aztán a legutolsó 1925—26 évi adat szerint is megtartja.* A minimum a mult században az angol városoké volt,

XIV. A TÖRVÉNYTELEN SZÜLETÉSEK ALAKULÁSA A LEGNÉPESEBB EURÓPAI NAGYVÁROSOKBAN AZ ÉLVESZÜLETÉSEK SZÁZALÉKÁBAN

1880–1926-ig (az 1925-26 évi átlag nagyságsorrendjében.)

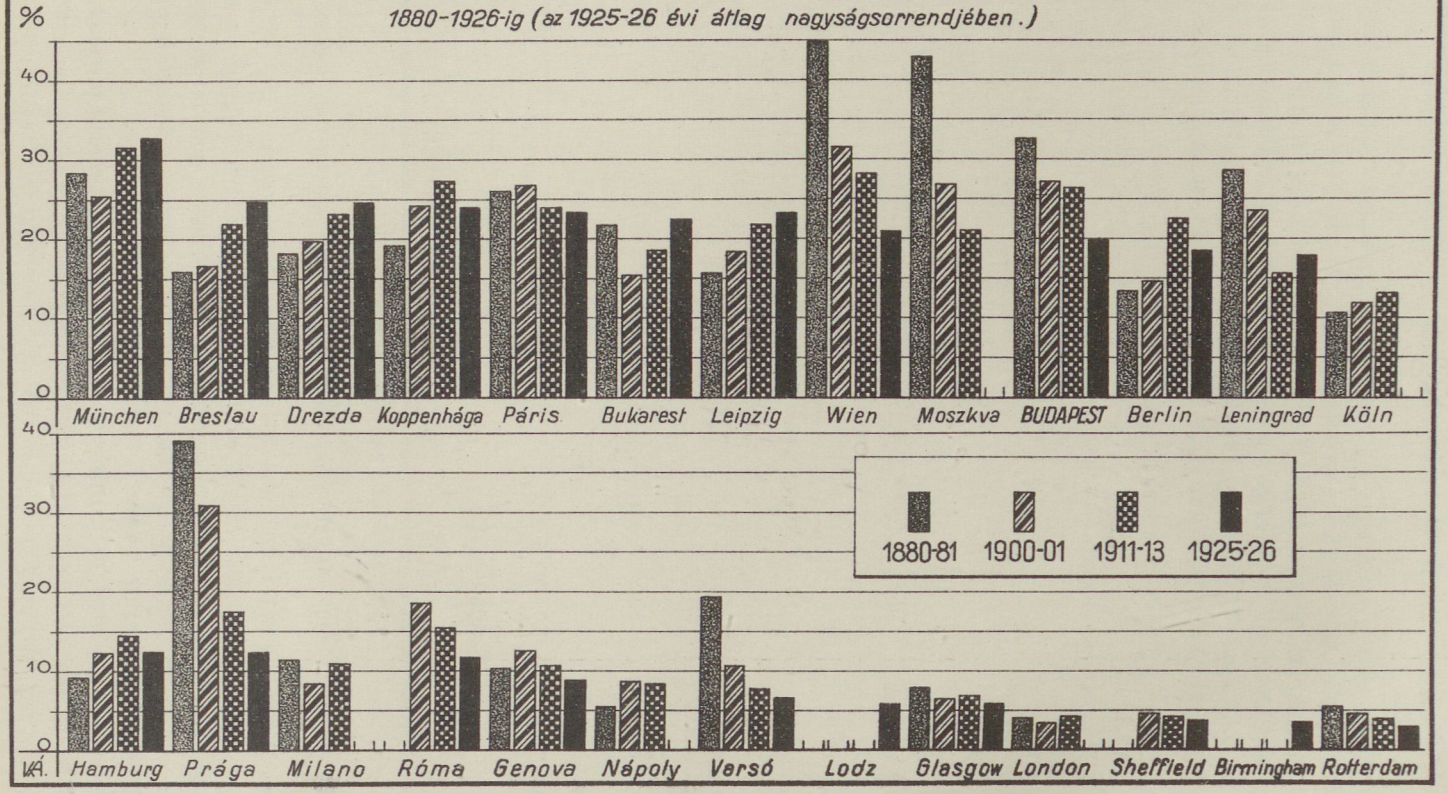

de újabban Rotterdamban még náluk is ritkább a törvénytelen születés. Budapest helyzete ezen számításmód mellett is örvendetesen javult. Az 1880—81 évi 4. helyről fővárosunk 1925—26-ig a 9. (Moszkvára is tekintettel a 10.) helyre szorult vissza.

A legalább félmillió lakosú vagy annál népesebb s eziránvú adatokkal rendelkező európai nagyvárosokban a törvénytelen élveszületéseknek az egész népességhez viszonyított arányai pedig ugyancsak 1880-tól s 1926-ig a következők: (Lásd az 55. táblázatot s a XV. grafikont.)

55. A legnépesebb európai nagyvárosok törvénytelen élveszületései népességükhöz viszonyítva 1880—1926.

(Az 1925—26. évi átlagok nagyságsorrendjében.)

A nagyváros neve:	Ezer lélekre esett törvénytelen születés az			
	1880—81	1900—01	1911—13	1925—26
	évek átlaga szerint			
Moszkva	15·5	9·1	6·9	—
Leningrad	8·7	6·9	4·3	5·0
Breslau	5·9	5·6	5·8	4·5
München	11·2	9·2	6·7	4·1
Koppenhága	7·0	7·1	6·7	4·0
Párizs	6·7	5·6	4·0	3·8
Budapest	11·6	8·6	6·7	3·5
Dresden	6·4	6·5	4·6	3·4
Leipzig	5·2	6·1	4·6	3·2
Bukarest	7·1	4·6	5·5	3·1
Róma	6·5	4·7	4·0	2·9
Wien	17·9	9·9	5·3	2·7
Köln	4·4	4·6	3·5	[3]) 2·2
Berlin	5·2	3·9	4·6	2·1
Napoli	2·1	2·6	2·3	[3]) 1·9
Hamburg	3·6	3·5	3·0	1·7
Prága	16·5	9·1	2·5	1·7
Varsó	7·4	3·8	2·0	1·5
Lodz	—	—	—	1·4
Milano	3·8	2·2	2·5	[3]) 1·4
Glasgow	2·9	2·1	1·9	1·3
Genova	3·0	3·0	2·2	1·3
London	1·4	1·0	1·0	[3]) 0·7
Sheffield	—	1·4	1·2	0·6
Birmingham	—	—	[1]) 0·8	0·6
Rotterdam	2·0	1·7	1·1	0·6

E számítási mód is azt láttatja, hogy ez európai nagyvárosok rangsora a törvénytelen születések gyakorisága tekintetében régebben más volt, mint napjainkban. A szélsőséges kialakulást képviselő nagyvárosok e számítási mód szerint is majdnem egészen úgy sorakoznak, mint az előbbi — az összes születésekhez viszonyító — módszer szerint. A nyolcvanas években s még a századfordulón is, ezen adat szerint is, Wien képviseli a maximumot, mint a

[1]) 1912—13. évi átlag. — [2]) 1923—24. évi átlag. — [3]) 1924—25. év átlag.

fentebb közölt adatoknál. A világháború kitörését megelőző legutolsó békés esztendők (1911—13) átlaga szerint azonban már e számítás mód szerint is háttérbe szorul. A népességhez viszonyító ezen arányszámok szerint azonban nemcsak München előzi meg. Nem is München kerül ekkor az európai nagyvárosok élére, mint a népességhez viszonyítva legtöbb törvénytelent felmutató, hanem Moszkva. 1911—13 szerint az említetteken kívül aztán meg Kopenhága és hazánk fővárosa is több törvénytelent jelentenek ezer lélekre, mint Wien. 1925—26 szerint aztán meg Wien még hátrább kerül, egészen a 11. helyre szorul vissza. A minimum helyzete és változásai azonban az előbbi számítás módnál találtakkal teljesen egyezik, a mult században és a századfordulón angol városoké az, a világháborút megelőző legutolsó békés évektől kezdve pedig Rotterdamé. Hazánk fővárosa a törvénytelen születéseknek a népességhez viszonyító aránya tekintetében, a rendelkezésünkre álló adatok sorában az 1880—81. évi átlagos 4. helyről 1925—26-ig a 6. (Moszkvára is tekintettel valószínűleg a 7.) helyre szorult vissza. E szerint a népességhez viszonyítva a fővárosi törvénytelenek arányának az európai nagyvárosok e rangsorában való háttérbeszorulása nem olyan intenzív, mint az összes születésekhez viszonyító arányok tekintetében.

A világháború idején persze a háborús demoralizáció s a közerkölcsök akkori háborús romlása közepette a törvénytelen születéseknek az összes születésekhez viszonyító aránya némely országban persze emelkedett. (Lásd Magy. Stat. Szemle Budapest, 1924. évi 5—6 sz.) Azonban ez az emelkedés is csak azt jelenti, hogy a törvénytelenek a bevonultak távolléte mellett is kevésbbé csökkentek, mint a törvényes születések, de azért abszolút számuk s a népességhez viszonyító arányuk szintén csökkent. A fegyverletétel után azután újból tovább gyérülnek s mindkét arányuk Európaszerte a világháborút megelőző, régi békés színvonal alá kerül. (Lásd a XIV. és XV. grafikont.) A nagyvárosok közül (lásd az 54. táblázatot) csak igen kevés (például Párizs, némely olasz város stb.) jelez a legutolsó békés átlaggal szemben emelkedést. A nagyvárosoknál a háborús időszak sem zavarja a törvénytelenek arányának visszafejlődését, melyet elsősorban a fogamzást gátló szereknek a nagyvárosokban az utolsó 10—15 évben mind szélesebb néprétegekben való rohamos elterjedése idéz elő.

A városokban a törvénytelen születések aránya hazánkban mindig magasabb, mint a vidéken. A törvénytelen születések aránya például a mai Magyarország egyes országrészei közül a Duna-Tisza közén a legmagasabb és a Duna balpartján, illetve a régi dunabalparti országrész nálunk maradt mai töredékén a legkisebb. A történeti Magyarországon a világháború előtt is ez a két országrész jelentette a törvénytelen születések tekintetében a szélsőségeket. A Duna-Tisza közét maximummá pedig e tekintetben is a városi lakosság magas aránya teszi, a Duna balpartját minimummmá a városhiány. A városokban ugyanis a törvénytelen születések aránya — mint említettük —

XV. A LEGNÉPESEBB EURÓPAI NAGYVÁROSOK TÖRVÉNYTELEN ÉLVESZÜLETÉSEI NÉPESSÉGÜKHÖZ VISZONYITVA.

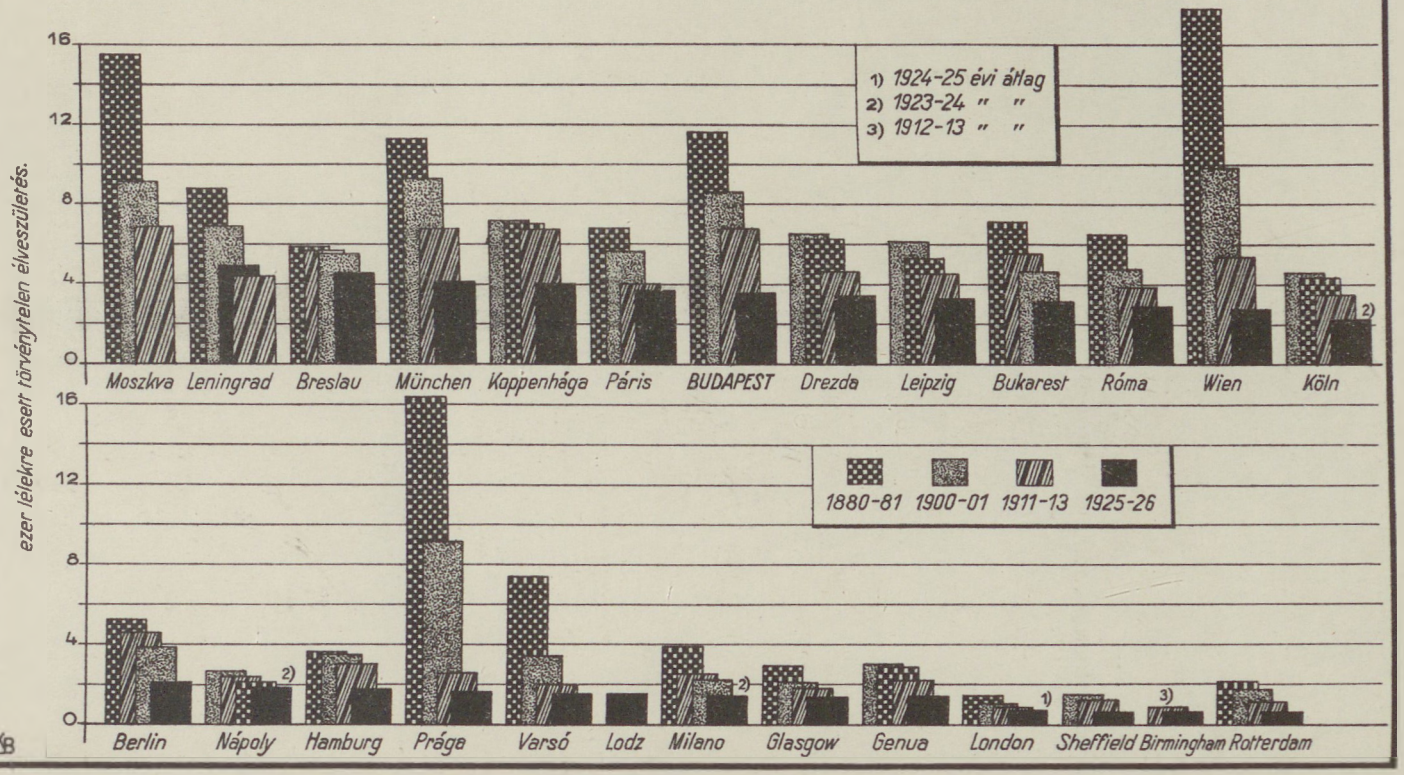

hazánkban mindig magasabb, mint a vidéken. A tj. városok között pedig mindig Budapesten van a maximum. Néhány újabb évben száz születésre Budapesten, a tj. városokban, a vármegyékben s országos átlagban száz születésre a következő számú törvénytelen születés esett:

56. A törvénytelen születések aránya Budapesten, a tj. városokban és a vármegyékben 1919—1925-ig.

	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Budapesten	20·3	18·1	18·8	19·0	19·6	19·2	19·8
A tj. városokban	16·7	14·9	15·2	15·3	15·4	15·3	16·0
A vármegyékben	6·5	7·0	6·2	6·1	6·2	6·4	6·9
Országos átlagban	8·1	8·1	7·5	7·4	7·4	7·6	8·2

Látható, hogy Budapest, a tj. városok és vármegyék adatai minden évben pontos nagyságsorrendben vannak. Hasonlót máshol is láttunk számos demográfiai jelenségnél, például a születési tiszta arányszámoknál, vagy a házasságkötések gyakoriságánál. Ez alkalommal Budapest nemcsak a tj. városok átlagánál szélsőségesebb helyzetű, hanem az összes tj. városok között s általában az összes törvényhatóságok között is maximum ! Hiszen a nagyvárosok szomorú jellemzőjéről, a törvénytelen születésekről van szó, amelyeknek a város s különösen a világváros a melegágya, nagytömegű házi cselédeivel és gyári munkásnőivel !

A törvénytelen születések területi alakulására vonatkozó ezen adatokat érdekes egybevetni a nem férjes nők 15—49 éves részére eső, fentebb (a születési tiszta arányszámnál) tárgyalt, törvénytelen születési tiszta arányszámával is, annál inkább, mert a város és vidék szembeállításánál tekintettel kell lenni arra is, hogy a városok népességében a nem házasok aránya magasabb, mint a vidéken, a vármegyékben. Így akár a születésekhez, akár az össznépességhez viszonyító arány félrevezethet. Illetőleg a köztük mutatkozó különbségek egyrésze csak onnan ered, hogy a városokban alacsonyabb a házasságban élők aránya. Az 1920. évi népszámláláskor a nemházasok aránya a városokban 61·3 %, a vármegyékben csak 59·0 %. A szélsőséges kialakulást mutató országrészek és törvényhatóságok mindazonáltal a két számítási mód szerint közel ugyanazok. Budapest maximum volta legalább is mindkét számítási módnál élesen kidomborodik. (Lásd részletesebben Magy. Statisztikai Közlemények 74. kötet.)

A külföldi nagyvárosokban született törvénytelenek arányát állítva szembe a megfelelő országos eredménnyel a következő képet nyerjük: (Lásd az 57. táblázatot s a XVI. grafikont.)

A törvénytelen születések városi aránya az európai nagyvárosok túlnyomó részében is hasonlóképen magasabb, mint azok országos aránya. Ha csak az illető nagy városban lakosok törvénytelen szüléseinek arányát vet-

57. Az európai nagyvárosok és az országok törvénytelen születési arányainak egybevetése

(A törvénytelen születések indexei az európai nagyvárosokban 1924—25. évek átlaga szerint, ha a megfelelő országos eredmény = 100.)

Ország és város	Átlag	Az összes születések %-ában kifejezett arányokból számított indexek	A népességhez viszonyított ezrelékekből számított indexek
Brüsszel, Belgium	1924—1925	331·6	222·4
Zürich, Svejc	1924—1925	286·2	209·1
Szófia, Bulgária	1920—1921	280·8	196·2
Párizs, Franciaország	1924—1925	272·8	239·9
München, Németország	1924—1925	262·1	182·4
Budapest, Magyarország	1924—1925	246·9	158·9
Lyon, Franciaország	1923—1924	238·6	198·8
Róma, Olaszország	1924—1925	232·9	208·3
Basel, Svejc	1924—1925	232·4	155·2
Firenze, Olaszország	1923—1924	230·3	129·7
Bukarest, Románia	1924—1925	225·0	100·6
Milano, Olaszország	1923—1924	207·5	97·2
Amsterdam, Hollandia	1924—1925	202·3	162·7
Riga, Lettország	1924—1925	197·5	144·2
Dresden, Németország	1924—1925	194·6	130·2
Stockholm, Svédország	1924—1925	187·3	129·4
Genova, Olaszország	1924—1925	187·3	99·0
Genf, Svejc[1])	1924—1925	186·5	118·9
Breslau, Németország	1924—1925	181·6	196·3
Leipzig, Németország	1924—1925	180·6	123·7
Oslo, Norvégia[1])	1924—1925	176·3	124·5
Bern, Svejc	1924—1925	169·4	136·0
Rotterdam, Hollandia	1924—1925	167·1	149·0
Napoli, Olaszország	1923—1924	163·5	155·7
Torino, Olaszország	1923—1924	160·5	66·5
Hága, Hollandia	1924—1925	155·0	144·9
Berlin, Németország	1924—1925	153·1	83·4
Hannover, Németország	1924—1925	144·9	106·6
Stuttgart, Németország	1924—1925	134·6	115·3
Frankfurt a. M., Németország	1924—1925	121·9	78·3
Köln, Németország	1923—1924	116·5	103·5
Prága, Cseh-Szlovákia	1924—1925	115·4	62·1
Helsingfors, Finnország	1924—1925	106·1	53·9
Hamburg, Németország	1924—1925	103·7	72·4
London, Angolország[1])	1924—1925	98·4	96·7
Valéncia, Spanyolország[1])	1923—1924	98·0	77·3
Bremen, Németország	1924—1925	96·3	79·8
Glasgow, Skótország [1])	1924—1925	88·9	95·3
Wien, Ausztria	1924—1925	88·2	65·0
Sheffield, Angolország[1])	1924—1925	88·0	85·7
Düsseldorf, Németország	1924—1925	85·1	66·0
Varsó, Lengyelország	1924—1925	82·5	55·7
Birmingham, Angolország[1])	1924—1925	78·7	81·0
Lodz, Lengyelország	1924—1925	77·1	62·0

[1]) Csak az élveszületésekre vonatkozólag.

XVI. A NAGYVÁROSOK ÉS AZ ORSZÁGOK TÖRVÉNYTELEN SZÜLETÉSI ARÁNYAINAK EGYBEVETÉSE.

(A törvénytelen születések indexei az európai nagyvárosokban 1924-25 átlaga szerint, ha a megfelelő országos eredmény = 100.)

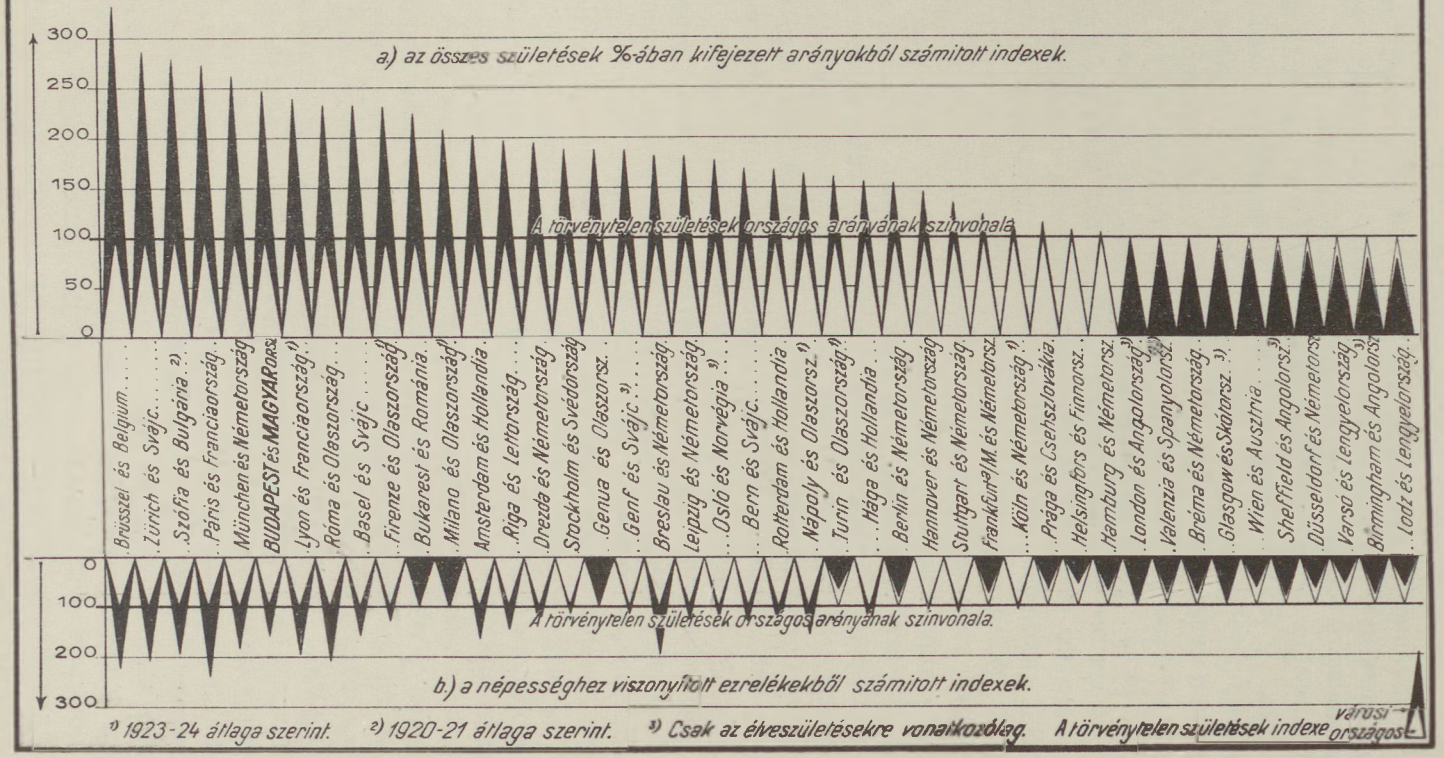

1) 1923-24 átlaga szerint. 2) 1920-21 átlaga szerint. 3) Csak az élveszületésekre vonatkozólag. A törvénytelen születések indexe városi / országos

nénk egybe az országossal, a különbség persze néhány százalékkal csökkenne, mert hiszen az európai nagyvárosokba — a kórházaikba — vidékről beszállított idegen szülések között rendszerint több a törvénytelen, mint a törvényes szülés. (Lásd e munka 7. §-át.) Az összes születések %-ában kifejezett arányszámok egybevetésénél, az 1925—26. évi átlag szerint, a rendelkezésünkre álló adatok sorában, az európai nagyvárosok közül a megfelelő ország törvénytelen születései felett leginkább Brüsszel aránya magaslik ki. Ha Belgiumban az összes születések százalékában kifejezett legutolsó kétévi (1924—25) arányszám átlaga (5·256 %) egyenlő százzal, úgy Brüsszel ugyanez átlagos arányainak (17·430 %) indexe 332. Messze kimagaslók a megfelelő országos arány felett Zürich (index 262), Szófia (281), Párizs (273) és München indexe (262) is. Utánuk aztán már Budapest sorakozik, az 1924—25. évi átlagokból számított 247-es indexszel. A legkevésbbé a lengyel és angol városok arányai különböznek az országos arányoktól. Olyikban előfordul, hogy a városi arány kisebb is, mint az országos. Így például Lodz indexe a Lengyelország alatt csak 77, Birmingham-é pedig csak 79, a szintén lengyel Varsóé meg 83.

A másik számítási módnál, a népességhez viszonyítónál, több olyan várost találunk, melyek aránya az országosnál kisebb. A rendelkezésünkre álló ily adatok sorában a finn Helsingfors indexe (54), még a lengyel városokénál is kisebb. (Varsó 56, Lodz 62.) Itt is igen alacsony az angol városok indexe is. Az előbbi számításnál maximumot jelentő Brüsszel indexe itt csak 223 s Párizsé (240) mögött a második helyre szorul.

A nagyvárosok törvénytelen születési arányainak a megfelelő országos aránnyal való egybevetésénél így épen nem a legnagyobb arányú törvénytelen születésekkel bíró városok mutatják a legnagyobb különbségeket. Ez természetes is, mert hiszen e tekintetben az egyes országok között is nagy különbségek vannak. Csak a legnevezetesebb eltéréseket s az egyes országos száz születésre eső törvénytelen születési arányaiban mutatkozó szélsőséget tekintve s csak a legutolsó évtized eredményeit tekintve látható, hogy a fegyverletétel után az államok között a törvénytelen születések aránya tekintetében lévő régismert állandó különbségek tűnnek most is ismét szembe. A törvénytelen születések arányának magassága tekintetében első helyen áll Ausztria, melynek aránya a mai Magyarországénak közel háromszorosa. Utána sorakozik évről-évre Svédország, a hazai arány kétszeresével. Körülbelül egyszinten mozgott — a hazai aránynál kb. 50%-kal magasabb színvonalon — Németország, Dánia, Franciaország, Románia és Cseh-Szlovákia, de csak a fegyverletételt közvetlen követő években, legújabban már nem. A legutolsó években a román, de különösen a francia arányok nagyon megjavultak. Ez utóbbi már-már eléri a mai, országos magyar arány színvonalát. A többi — eddig nem említett európai állam — így az államoknak nagyobb része — hazánknál gyérebb törvénytelen születésekkel bír. A minimum Bulgáriáé 1·1%-kal. Utána még igen alacsony Németalföld

(1·8), Svejc (3·7), Angolország és Irország (4·1) törvénytelen születéseinek aránya.

A multtal szemben való fejlődést illetőleg az egykori hadviselőknél hazánkhoz hasonlóan látható, hogy a háborús évek emelkedett arányaihoz képest törvénytelen születéseik aránya megjavult. 1918-ban pl. Anglia még 6·3, Németország még 13, Franciaország 14, a mai Ausztria pedig 27%-os törvénytelen születési aránnyal bírt. Közülök Anglia és Ausztria újabb javulása révén néhány éve már leért az 1913. évi régi békés színvonalra, épen úgy, mint hazánk. Anglia aránya 1913-ban 4·3, Ausztriáé meg 24·5% volt. Németország és Franciaország azonban még nem érte azt el (1925-ig), 1913-ban a német arány 9·7, a francia 8·4% volt.

Az államok és városaik törvénytelen születési arányaik számszerű különbsége révén közerkölcseik tekintetében nem hasonlíthatók össze; a törvénytelen születések aránya ugyanis sok más körülménytől is függ. Fentebb láttuk, hogy ilynemű következtetésekre csak igen kivételes esetben gondolhatunk, hanem sok más körülményre is tekintettel kell lenni. A házasságban nem élőknek a városi népességben magas aránya, bizonyos vidéken népszokás is magyarázhatják a magas, a fogamzástól óvó szerek széles körben ismert volta, pedig az alacsony arányt. Ha a törvénytelenek aránya a fegyverletétel után, különösen újabban, Európaszerte javulóban van, azt nemcsak a békés konszolidáció, nem is az erkölcsök javulása, hanem az óvintézkedéseknek mind szélesebb néprétegekben való elterjedése és közvetlenül a házasságkötéseknek a fegyverletétel után mutatkozó gyarapodása segíti elő. Régi tapasztalat, hogy a házasságkötések számának gyarapodása a következő évben a törvénytelen születések számának gyérülését vonja maga után.

Budapest egyes kerületei közül a törvénytelenek aránya az összes születésekhez viszonyító számításmód, az 1924—27. évi átlagai szerint (lásd az 58. táblázatot s a XIII. grafikont) *a VIII. kerületben volt legmagasabb (23·08%) s a X. kerületben a legalacsonyabb(13·17%).* A X. kerületet kivéve, valamennyi pesti kerületben magasabb volt az, mint bármelyik budai kerületben s így a balparton általában magasabb, mint a jobbparton. Az egész népességhez viszonyító számítási mód szerint is a VIII. kerületé a maximum (3·12‰), de ekkor már a minimum is Budára kerül, a II. kerületbe (1·91‰). E szerint a törvénytelen születések nem ott a leggyakoriabbak, ahol a születések általában, (nem a III. és X. kerületben) sem nem ott, ahol a legvagyonosabb polgárok laknak (IV. és V. kerület), hanem a kispolgárok által lakott városrészekben. Tekintettel arra, hogy a törvénytelen újszülöttek fele a házicselédekre esik, ez megmagyarázza az okot, ahol legsűrűbb a cseléd, ott a legmagasabb az arány. Csak az élveszülötteket tekintve az eltérések hasonló irányúak, mert a törvénytelen halvaszülöttek aránya tekintetében az egyes kerületek sokkal kisebb különbségeket jelentenek, mint a törvénytelenek között általában.

58. A törvénytelen születések aránya a székesfőváros kerületeiben 1924—1927. átlaga szerint.

Kerület, városrész	Az összes törvénytelen születések		
	abszolút száma	száz születésre eső aránya	ezer lélekre eső aránya
I.	216·3	15·5	2·1
II.	96·8	15·4	1·9
III.	160·7	15·5	2·9
Jobbpart	**473·8**	**15·5**	**2·3**
IV.	56·8	21·7	2·2
V.	178·0	19·7	2·4
VI.	494·7	19·7	3·0
VII.	563·3	22·7	3·1
VIII.	455·7	21·7	3·1
IX.	274·5	18·0	2·8
X.	160·5	13·2	2·5
Balpart	**2.183·5**	**19·9**	**2·9**
Idegen	704·0	22·6	—
Ismeretlen	8·2	56·6	—
Összesen	**3.369·5**	**19·6**	**3·5**

A törvénytelenek arányát *Madzsar* Budapest kerületeinek egyes részeire vonatkozólag is feldolgozta. Vizsgálatai szerint *a legkevesebb törvénytelen születés a budai kerületek külterületén van*, valamivel több ezek belső részein. A perifériákon, a kültelken kevesebb a cseléd, a belső városrészekben több, a körutakon belül a legtöbb. *Madzsar* 1910. évi adatai szerint a budai oldalon, a külső kerületrészeken a törvénytelenek aránya az élveszülöttek között csak 15·7%, a belsőkön 18·4%; hasonlóképen a pesti oldalon a kültelken 20·5%, a körutakon kívül eső, de már nem kültelki részeken 24·9%, a körutakon belül eső városrészen pedig 28·2% ez az arányszám.

A törvénytelen születések aránya feltünő magas az idegen (vagyis nem budapesti lakostól származó Budapesten történt) *születések körében.* Az 1924—27. évi adatok szerint az élveszületések között 21·4%, míg a budapesti lakosok körében átlag csak 9·9%. Ezek legnagyobb része közintézetekbe kerül. (Lásd részletesen a 7. §-t.)

A törvénytelen születések anyáik kora szerint is jellegzetes különbségeket mutatnak a törvényes születésekkel szemben. *A legfiatalabb korú anyák aránya a törvénytelen születéseknél jóval nagyobb, mint a törvényeseknél.* (Lásd az 59. táblázatot és a XIX. grafikont.) A törvénytelen gyermekek túlnyomó nagy többsége (1925—27 átlaga szerint 57·7%-a) a 25. életéven innen álló anyáktól származik, a törvényeseknél e hányad sokkal kisebb, a törvényes anyáknak 25 évnél nem is egészen egyharmada fiatalabb csak. (1925—27-ben 31·4%-uk ilyen.) E fiatal korosztályok kevésbbé elővigyázatosak, itt sokkal nagyobb a nemházasok aránya; innen van körükben sok törvénytelen anya. A házasságban a nemzések hosszabb időre is kiterjednek, másrészt a haladó korral számos házasságon kívül lévő viszonyt törvényesítenek, ami a törvénytelen gyermekek arányát a magasabb korosztályokban

szintén csökkenti. Azt, hogy a különböző korosztályú anyák összes élveszülött gyermekei között mekkora a törvénytelenek aránya, szintén a fentemlített táblázat szemlélteti. (Lásd az 59. táblázatot.)

59. A budapesti törvénytelen élveszülöttek anyjuk kora szerint részletezve s a törvényesek hasonló megoszlásával egybevetve az 1925—1927. évek átlagában.

Az anya életkora	A törvényes élveszülöttek		A törvénytelen élveszülöttek		
	abszolút száma	százalékos megoszlása	abszolút száma	százalékos megoszlása	az összes élveszülöttek százalékában
17 éven aluli	16·0	0·1	49·3	1·5	75·5
17—19 éves	552·0	4·1	505·7	15·5	47·8
20—24 «	3.630·0	27·2	1.328·3	40·7	26·8
25—29 «	4.373·7	32·7	757·3	23·2	14·8
30—39 «	4.333·3	32·4	548·3	16·8	11·2
40—49 «	443·3	3·3	55·7	1·7	11·2
50 éven felüli	0·7	0·0	—	—	—
Ismeretlen	23·3	0·2	21·3	0·6	51·2
Összesen	**13.369·3**	**100·0**	**3.266·0**	**100·0**	**19·6**

Látható, hogy *minél idősebb az anya, a születéseknek annál kisebb hányada törvénytelen.* A 17 éven alúl lévő anyák gyermekeinek Budapesten háromnegyed része (1925—27: 75·5%-a) törvénytelen. A 17—19 éveseknek még mindig közel $^1/_2$-e az (47·8%). A 20—25 éveseknél az arány már csak kissé nagyobb az $^1/_4$-nél (26·8%) és így tovább fogy az arány a 25—29 éveseknél $^1/_7$-re, majd a még idősebbeknél $^1/_9$-re. A törvénytelen születések az anya korával hasonlóképen az országos statisztikában is gyérülnek, de ott az anyák minden korcsoportjában mégis kevesebb a törvénytelen születés. A 17 éven alúl lévő anyáknak hazánkban az országos statisztika szerint $^2/_5$-e, a 17—19 éveseknek csak $^1/_5$-e, a 20—24 éveseknek csak $^1/_{10}$-e, a 25—29 éveseknek pedig alig több, mint $^1/_{20}$-a szül törvénytelen gyermeket. És így tovább csökken az országos statisztika megfelelő aránya is, egészen a születés lehetőségével még számoló legmagasabb korig. Az azzal nem számoló 50 éven felül lévő nőknél arányuk ismét felemelkedik és épenúgy magas az az ismeretlen korú anyák körében is, mint ahogy ezen legalsó néprétegekből — akiknek még a kora sem állapítható meg — kikerülő anyák körében a halvaszülöttek aránya is igen magas (lásd e munka 9. §-át), mások, pl. *Kovács* Alajos szerint, az 50 éven felül még szülni képes nők között sok a természetes életmódot folytató s termékenységét e miatt ily magas korig megtartó cigánynő is, s ezek emelik itt a törvénytelenek arányát. *Kovács* Alajos magyarázatának helyességét az is valószínüvé teszi, hogy az 50 éven felül lévő anyák törvénytelen születései Budapesten nem, vagy csak igen gyéren fordulnak elő, s hogy az ily eseteket legnagyobbrészt a vidékről jelentik, pedig egyébként a törvénytelenek az anyák minden korcsoportjában Budapesten s egyáltalában a városokban gyakoriabbak, mint a vidéken.

A főváros egyes kerületei közül az összes törvénytelenek között a legtöbb fiatal (21 éven alúli) törvénytelen anya a Fővárosi Statisztikai Hivatal munkánk részére külön készített 1925—27. évi ily feldolgozásainak átlaga szerint Budán a II. és Pesten VIII. kerületben volt. (25·9 és 24·7%). A legkevesebb viszont a IV. kerületben (20·2%) volt. Az erre vonatkozó adatokat részletesen a következő táblázat szemlélteti. (Lásd a 60. táblázatot.)

E szerint a jobb és balpart között e szempontból kevés eltérés van, mégis mintha a jobbparton az igen fiatal korcsoportok kissé erősebbek volnának, mint a balparton. A nem budapesti lakos, Budapestre csak szülés céljából jött házasságon kívül szülő nők, az ú. n. idegen anyák között sokkal több a fiatalkorú, mint a budapesti lakos törvénytelen anyák között. 1925—27 átlaga szerint 21 éven alul 33·0%-uk volt, míg a budapesti lakosoknál csak 23·2%-uk volt ilyen. Kár, hogy a Fővárosi Statisztikai Hivatal a törvénytelen születések kerületek, vallás és anyanyelv szerint való részletezését a korral való kombinációban részünkre most elkészített ezen legújabb feldolgozását, némikép más korcsoportok szerint végezte, mint az a népmozgalomban egyébként szokásos.

Némely külföldi városban arra is van statisztika, hogy *a törvénytelenek családi állapot szerint* hogyan oszlanak meg, hogy azok *a hajadonok körében sokkal gyakoriabbak, mint az özvegyek s az elváltak körében.* Zürichben (1918) száz törvénytelen szülött között 95% származik hajadon anyáktól s csak 2·5—2·5% az özvegyektől és elváltaktól. Ezer 15—50 éves nőre ez a hajadonoknál 19·2, az elváltaknál 17·7 s az özvegyeknél pedig 9·9 törvénytelen szülést jelent. Hasonló statisztikát Budapestről nem lehet készíteni, mivel a budapesti születési lap nem kérdi meg az anya családi állapotát.

Leányok korán árvaságra jutása Spann szerint a törvénytelen születések gyakoriságának egyik legfontosabb oka. Pl. Frankfurtban 4891 törvénytelen anya közül 42·8%-nak a törvénytelen szülés idején már nem volt apja és 4·1%-uk maga is törvénytelen ágyból származott. A prágai német klinika szerint 1924-ben 100 törvénytelen szülött anyja közül 24·2% volt teljesen és további 31% félárva.

A nyomor emeli a törvénytelenek arányát! Érdekes kapcsolatba hozható ezzel a törvénytelenek arányának a lakásviszonyok szerint való vizsgálata. A törvénytelen házasságok aránya a lakások nagyságával fordított arányban van. Az 1925. évi budapesti népszámlálás kimutatta, hogy a csak konyhában lévő lakások közül 6·02 a törvénytelenül együttélő pár, már a

szobakonyhásoknál csak	1·78
a 2 szobakonyhásoknál csak	0·53
a 3 « «	0·47
a 4 « «	0·17
a 5 és ennél többnél	0·15

60. A budapesti törvénytelen élveszületések a főváros kerületeiben az anyák kora szerint részletezve, a törvénytelen gyermeket szült idegen anyák kor szerint való megoszlásának külön feltüntetésével. (1925—1927.)

Az anya életkora	Törvénytelen élveszülöttek az															
	I.	II.	III.	a jobbparton	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	a balparton	idegen és ismeretlen lakásuak nélküli összesen	idegen	ismeretlen	Összes Budapesten történt születéseknél
	kerületben				kerületben									lakásúaknál		
	a) *Abszolút számban (1925—27. összege).*															
21 éven aluli	147	67	103	317	37	101	333	379	329	175	110	1.464	1.781	691	5	2.477
21—25 éves	259	94	174	527	52	206	545	675	508	288	163	2.437	2.964	793	3	3.760
26—30 «	117	57	99	273	39	116	323	357	285	178	97	1.395	1.668	334	3	2.005
31—35 «	53	21	52	126	17	42	125	143	137	102	58	624	750	174	1	925
36—40 «	28	15	21	64	10	27	89	60	58	44	37	325	389	75	—	464
41—45 «	4	3	11	18	2	7	19	14	11	11	6	70	88	11	—	99
46—50 «	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	2	2	—	4
50 éven felüli	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen korú	1	2	1	4	—	1	4	13	4	4	10	36	40	12	12	64
Összesen	**609**	**259**	**461**	**1.329**	**157**	**501**	**1.439**	**1.641**	**1.332**	**802**	**481**	**6.353**	**7.682**	**2.092**	**24**	**9.798**
	b) *Kor szerint való százalékos megoszlásban.*															
21 éven aluli	24·1	25·9	22·3	23·8	23·6	20·2	23·1	23·1	24·7	21·8	22·9	23·0	23·2	33·0	20·8	25·3
21—25 éves	42·5	36·3	37·7	39·7	33·1	41·1	37·9	41·1	38·1	35·9	33·9	38·4	38·6	37·9	12·5	38·4
26—30 «	19·2	22·0	21·5	20·5	24·8	23·1	22·4	21·8	21·4	22·2	20·2	22·0	21·7	16·0	12·5	20·5
31—35 «	8·7	8·1	21·3	9·5	10·8	8·4	8·7	8·7	10·3	12·7	12·0	9·8	9·8	8·3	4·2	9·4
36—40 «	4·6	5·8	4·6	4·8	6·4	5·4	6·2	3·7	4·4	5·5	7·7	5·1	5·1	3·6	—	4·7
41—45 «	0·7	1·1	2·4	1·4	1·3	1·4	1·3	0·8	0·8	1·4	1·2	1·1	1·1	0·5	—	1·0
46—50 «	—	—	—	—	—	0·2	0·1	—	—	—	—	0·0	0·0	0·1	—	0·0
50 éven felüli	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	0·2	0·8	0·2	0·3	—	0·2	0·3	0·8	0·3	0·5	2·1	0·6	0·5	0·6	50·0	0·7
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Erre mutat a törvénytelen házasságoknak az albérlők és ágyrajárók között lévő gyakorisága. Közöttük 3% a törvénytelenek aránya, míg a főbérlők között csak 1·5%. Ha a csak konyhás lakásban lakók összes számában keressük a törvénytelenek arányát, az azok 13·2%-ára rúg, pedig általában csak 1·6%-ot ér el. Ha meg a csak konyhás albérletben lakó törvénytelenek abszolút számát viszonyítjuk az ugyanígy lakó törvényesekhez, úgy az előbbiek indexe 138·5 a törvényesek 100-zal egyenlőnek választott abszolút száma felett!

A törvénytelen szülöttek körében a halvaszülöttek aránya nagyobb, mint a törvényeseknél, amivel fentebb (lásd a 9. §-t) a halvaszületéseknél már részletesen foglalkoztunk s láttuk, hogy ennek a törvénytelen anyának a törvényesnél általában kedvezőtlenebb szociális viszonyai, gyakran nehéz anyagi helyzete, szegénysége, nyomora, a törvénytelen szülés sokszor kedvezőtlen körülményei (szegény perditák télen fűtetlen szobái, azok szennyes volta, egy szalmazsákból álló bútorzata stb.) indokolják.

Megemlíthető az is, hogy körükben kisebb a fiúszületési többlet, mint a törvényeseknél, mint azt alább a születések nem szerint való megoszlásánál részletesen tárgyalni fogjuk (lásd e munka 12. §-át) s azzal indokoljuk, hogy a törvénytelenek anyái a törvényeseknél általában fiatalabbak.

A törvénytelen újszülöttek vallás szerint való részletezésében feltünő, hogy a zsidók arányszámai milyen alacsonyak, akár az összes születésekhez, akár a népességhez viszonyítva. A budapesti törvénytelen születések vallás szerint való megoszlását az alábbi táblázat (lásd a 61. táblázatot) és a XIII. grafikon szemlélteti.

Budapesten az 1924—27 évek átlaga szerint az izraelitáknál száz születés közül csak 4·8 volt törvénytelen, ami bármely keresztény felekezet hasonló arányának alig egynegyede. A népességhez viszonyítva még nagyobb az izraeliták fölénye. Náluk csak kétezer lélekre esik 1 törvénytelen születés, minden más keresztény felekezetnél legalább hatszor annyi. A keresztény felekezetek körében — a mindkét számítási mód szerint — legjobb helyzetben még némely protestáns felekezet, különösen az ágostai evangélikus van. A legtöbb törvénytelen újszülöttet az összes születések között a felekezeten kívül állók által dominált egyéb és ismeretlen csoportban s aztán a görög katolikusok körében találunk. Ugyancsak a görög katolikusok aránya a legmagasabb a népességhez viszonyító másik számítási mód szerint is. Olykor a görög keletiek aránya is igen magas, 1927-ben ez maximum (25·6%). Megjegyzendő azonban, hogy azon felekezetek, amelyek lélekszáma Budapesten csekély, (pl. unitárius, de a görög kat. és keleti, valamint az »egyéb« is) évről-évre igen változó arányszámokat közölnek, minthogy itt megint nincs meg a nagyszámok törvényének kellő érvényesülési lehetősége. A mult században más vallások mutatták Budapesten a törvénytelen születések maximumát, leggyakrabban a római katolikusok, néha-néha a reformátusok.

Az egyes hitfelekezetek közül a mai Magyarországon az unitáriusok és görög keletiek körében van legtöbb törvénytelen születés (17—15%).

61. A törvénytelen születések Budapesten vallásuk s vallásonként anyjuk kora szerint részletezve.

Vallás szerint	Az összes				Az anya kora szerint volt (1925—27 átlaga szerint)[1]									
	törvénytelen születések			születések	abszolút számban					az összes törvénytelenek %-ában				
	abszolút száma	száz születésre	ezer lélekre		21 éven alul levő	21—25	26—30	31—40	41—50	21 éven alul levő	21—25	26—30	31—40	41—50
						éves					éves			
		eső aránya (1924—27 átlaga szerint)			anyától származó törvénytelen élveszülött									
Római katolikus	2.469·3	21·8	4·3	19·7	615·7	927·7	484·7	345·7	27·3	25·6	38·6	20·2	14·3	1·1
Görög katolikus	59·5	28·4	6·4	22·7	11·0	17·7	16·3	11·0	0·3	19·5	31·4	29·0	19·5	0·6
Görög keleti	12·0	21·2	3·0	14·0	2·0	3·7	4·0	1·7	0·7	16·7	30·5	33·3	13·9	5·6
Ágostai evangélikus	150·5	19·1	3·3	16·9	35·7	49·0	31·3	26·0	2·3	24·7	34·0	21·7	18·0	1·6
Református	537·0	22·7	4·9	21·6	130·7	211·3	107·3	62·0	3·3	25·4	41·0	20·8	12·0	0·7
Unitárius	10·5	21·6	4·0	18·8	0·7	3·0	2·7	3·0	0·0	7·1	32·2	28·6	32·1	—
Izraelita	111·5	4·8	0·5	11·2	29·7	40·7	21·7	13·3	1·0	27·9	38·3	20·3	12·5	1·0
Egyéb ismeretlen	19·2	29·8	2·9	10·2	0·7	0·0	0·3	0·3	0·0	—	—	—	—	—
Összesen	**3.369·5**	**19·6**	**3·5**	**17·9**	**812·7**	**1.253·0**	**668·3**	**463·0**	**34·0**	**25·3**	**38·4**	**20·5**	**14·1**	**1·0**

[1]) A Fővárosi Statisztikai Hivataltól jelen munka részére készített külön feldolgozás.

Legkevesebb viszont az izraelitáknál (3%) található. A történeti Magyarországon e szempontból a maximum szintén a görök keletieknél volt, a minimum ugyancsak az izraelitáknál. Az izraelitáknál javulás, a görög keletieknél romlás jelentkezik az országos statisztikában. A görög keletiek aránya az országos statisztikában az 1919. évi 12·2% törvénytelentől 1925-ig fokozatosan 19·9%-ig emelkedett. Ezzel szemben az izraeliták aránya az 1919. évi 4·5%-kal szemben 1924-ig 2·7%-ig sülyedt vissza. Az izraelitáknál az országos statisztikában látható javulás annál figyelemreméltóbb, mert a törvénytelen születések aránya náluk a háború előtt, 1900—13-ig következetesen emelkedett. Az elszakított keleti és északkeleti felvidék zsidóságának rituális, törvényesnek nem tekintett házasságaiból származó gyermekek emelték akkor ezen arányt. Ezek most más országhoz tartoznak. Ezek elszakítása javítja az országos arányt.

A legtöbb fiatal anya a budapesti hitfelekezetek törvénytelen szülöttei közül 1925—27 átlaga szerint *az izraelitáknál van: 27·9%, pedig körükben a törvénytelenek aránya igen alacsony.* A legfeljebb 25 évesek aránya az izraelitáknál (66·2%) közel egyező a reformátusokéval (66·4%). Az idősebb korú törvénytelen anyák főleg a görög keleti és görög katolikusok körében gyakoriak, vagyis azon felekezeteknél, amelyek legtöbb törvénytelen születést jelentenek. 31 éven felül 20·1, illetve 19·5%-uk volt, szemben a budapesti átlagos 14·3%. Eltekintve a két görög felekezetnél csekélyebb abszolút számú unitáriusoktól, ahol ez az arány 32·1%-ra rúg.

Nemzetiség vagy anyanyelv szerint Budapest már egységes magyarsága mellett alig vannak különbségek. Az 1927. évi 3.039 törvénytelen szülött anyja között 3.013 vallotta magát magyarnak. Ez 99%. Még több éves átlagban is alig lehet ma a törvénytelen születések anyanyelvi statisztikájáról beszélni. Az 1925—27. évi adatok szerint a törvénytelen újszülöttek 98·7%-a magyar. E mellett a többi anyanyelvüek annyira eltörpülnek s oly csekély abszolút számot képviselnek, hogy abból ma már alig lehet statisztikát csinálni. A többi anyanyelvűek közül 1925—27 átlaga szerint mindössze 11 német, 6 lengyel, 2 oláh, 2 tót stb. törvénytelen születés fordul elő, hogy adataiknak csupán leíró jelentőségük van. Feltünő mégis, hogy a népességben a magyarság aránya újabban mégis mindig kisebb, mint a törvényteleneknél. A népességnek az 1925. évi népszámlálás szerint csak 93·4%-a volt magyar. 21 éven alul lévő a magyar anyanyelvű törvénytelen anyák közül ugyanekkor 25·6%, az összesek között 25·3%, a két arányszám majdnem egyező. A nemzetiségek szerint különböző törvénytelen születési arányokat Budapestre vonatkozólag tanulmányozni, csak a régi Budapest statisztikája alapján lehet, amikor még voltak Budapesten a magyaron kívül is számottevő nemzetiségek. Ha Budapesttől függetlenül csak a nemzetiségek sajátságait kutatjuk, úgy az országos statisztikához is fordulhatunk.

A régi budapesti adatok szerint a mult században a még a világháborút megelőző régi békés években is ki lehetett mutatni, hogy a törvénytelen születések aránya a németeknél a legkisebb, 1906—08 átlaga szerint 24%, a magyarnál valamivel magasabb 26%, feltünő magas volt az akkor még elég nagyszámú tótoknál: 36%. A régi Budapest építkezéseihez az akkor még hozzánk tartozó Felvidékről nagy számban jöttek a fővárosba tótok; az 1910. évi népszámlálás a fővárosban 20.359 tótot talált. A tótok mult századbeli számának (27 ezer) ma (1925. évi népszámlálás) egyharmada sincs a fővárosban. (Pontosan 30·5%-uk van még itt.)

Az országos statisztika szerint a nemzetiségek közül az oláhok törvénytelen születési aránya a legkedvezőtlenebb, úgy az egész népességhez viszonyító nyers, mint az egyes nemzetiségek 15—49 éves nem férjes nőihez viszonyító tiszta arányszámok szerint. Ezenkívül a horvát törvénytelenek aránya is magasabb, mint a törvényes születéseknek ezen nemzetiségre eső hányada. Ez megfelel annak, hogy hitfelekezet szerint a görög keletiek aránya maximum s a római katolikusoké is igen magas. A ruthének aránya kis számuk folytán a mai Magyarországon már nem irányadó.

Az anya foglalkozása szerint részletezve a budapesti törvénytelenek, a következő képet nyujtják.

62. A budapesti törvénytelen élveszületések anyjuk foglalkozása szerint részletezve 1900—1927-ig.

Foglalkozási főcsoport	Törvénytelen élveszületések									
	a) abszolút számban az					b) az összes élveszületések %-ában az				
	1900—01	1910—11	1920—21	1925—26	1927	1900—01	1910—11	1920—21	1925—26	1927
	évek átlagában, illetve évben									
I. Őstermelés	46·5	41·5	43·5	14	15	10·3	11·1	9·0	4·1	4·2
II. Bányászat, ipar és forg.										
A) Bányászat	2·5	0·5	—	0·5	18	16·7	4·5	—	3·2	38·3
B) Ipar	1.969	1.989	675·5	515·5	440	17·0	17·7	7·3	7·4	6·7
C) Kereskedelem	235	283	164·5	105	67	9·0	10·1	5·3	3·9	2·9
D) Közlekedés	115	111	35	11	6	6·3	5·4	2·1	1·0	0·6
II. főcsoport összesen	**2.321·5**	**2.383·5**	**875**	**632**	**531**	**14·5**	**14·8**	**6·3**	**5·9**	**5·3**
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozás	124·5	145·5	127·5	55·5	48	7·5	8·2	6·2	2·8	2·7
IV. Véderő	9	3	3	—	2	5·7	2·0	0·7	—	1·0
V. Különböző napszámosok	495	274	122	266	237	43·7	34·5	20·4	27·7	22·7
VI. Házicselédek	2.985·5	2.565·5	1.469·5	1.382	1.133	96·6	97·2	98·4	97·8	98·2
VII. Egyéb és ismeretlen foglalkozás	272·5	306	1.069·5	1.030	1.073	45·3	55·3	51·9	77·9	81·0
Összesen	**6.254·5**	**5.719**	**3.710**	**3.379·5**	**3.039**	**27·0**	**25·6**	**18·2**	**19·8**	**19·2**

63. A budapesti törvénytelen születések az anyák foglalkozásának és korának kombinatív feldolgozásában részletezve (1927).

Foglalkozási főcsoportok	Az anya életkora: 19 éven alúli	20—24 éves	25—29 éves	30—39 éves	40—49 éves	50 éven felüli	Ismeretlen	Összesen
	A) *A törvénytelen születések abszolút számai.*							
I. Őstermelés	4	6	3	2	—	—	—	15
II. Bányászat, ipar és forgalom:								
A) Bányászat és kohászat	3	11	1	3	—	—	—	18
B) Ipar	87	202	84	65	2	—	—	440
C) Kereskedelem és hitel	9	23	19	15	1	—	—	67
D) Közlekedés	1	4	—	1	—	—	—	6
Együtt	**100**	**240**	**104**	**84**	**3**	—	—	**531**
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozások	5	22	11	9	—	—	1	48
IV. Véderő	—	1	—	1	—	—	—	2
V. Napszámosok k. m. n.	25	68	61	70	12	—	1	237
VI. Házicselédek	208	515	261	142	6	—	1	1.133
VII. Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	182	401	256	195	31	—	8	1.073
Összesen	**524**	**1.253**	**696**	**503**	**52**	—	**11**	**3.039**
	B) *A törvénytelen születések aránya az összes születések közt.*							
I. Őstermelés	12·5	7·3	3·0	1·6	—	—	—	4·2
II. Bányászat, ipar és forgalom:								
A) Bányászat és kohászat	100·0	55·0	9·1	25·0	—	—	—	38·3
B) Ipar	20·3	10·2	4·3	3·2	0·9	—	—	6·7
C) Kereskedelem és hitel	12·3	3·8	2·2	2·0	1·8	—	—	2·9
D) Közlekedés	1·9	1·6	—	0·3	—	—	—	0·6
Együt	**18·0**	**8·4**	**3·3**	**2·7**	**1·0**	—	—	**5·3**
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozások	9·3	4·9	1·8	1·4	—	—	20·0	2·7
IV. Véderő	—	1·5	—	1·8	—	—	—	1·0
V. Napszámosok k. m. n.	43·9	24·6	22·1	18·6	21·8	—	20·0	22·7
VI. Házicselédek	100·0	98·5	97·8	95·3	100·0	—	100·0	98·2
VII. Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	96·8	86·2	80·3	64·1	75·6	—	100·0	81·0
Összesen	**47·6**	**26·6**	**14·6**	**10·7**	**11·0**	—	**26·2**	**19·2**

A legtöbb törvénytelen születés a házicselédek és gyári munkásnők, napszámosok között van. Magas arányuk az egyéb és ismeretlen foglalkozásúak között is, minthogy a törvénytelenek között gyakoribb az, hogy az anya személyi adatait — nevezetesen foglalkozását is — nem lehet megállapítani, mint amilyen gyakran ez az összes születések körében előfordul. Ezek közül kevesen élnek házasságban, gyermekeik tehát törvénytelenek. Amikor pedig megházasodnak, már gyakran más foglalkozási ághoz tartozónak vallják magukat, különösen a házicselédek. Az értelmiségi foglalkozások (közszolgálati ágak és tisztviselők) aránya ezzel szemben igen kedvező. Nem is annyira az anyagi jólét, mint *a magasabb műveltség csökkenti a törvénytelen születések számát.* Az önálló kereséttel bíróknál, ahol már gyakoriak az alacsonyabb képzettségű egyének (kisiparosok, kiskereskedők stb.) már viszonylag is több a törvénytelen születés. A segédszemélyzetnél még magasabb az arány. Kivéve a vasúti, postai és így közlekedési szolgákat s az egész közlekedési segédszemélyzetet. E foglalkozási ágak ugyanis jóval műveltebb egyéneket alkalmaznak — még szolgáik és alsóbb segédszemélyzetük körében is —, mint az ipari ágak.

A fiatalkorúak (20 éven alul lévő anyák) *aránya, az erre vonatkozó legújabb 1927. évi feldolgozás szerint a törvénytelen gyermeket szült házicselédek között magasabb (18·4%), mint az ily napszámosnők között (10·6%).* Az arány legmagasabb az iparban (19·8%). A fiatalkorúak törvénytelen szülési aránya is magasabb a házicselédeknél, mint a gyári munkásnőknél s nemcsak a népességben van több fiatal házicseléd, mint gyári munkásnő. A törvénytelenek születési aránya foglalkozási főcsoportok egyes korcsoportjaiban, Budapesten 1927-ben, ugyanis a következő volt. (Lásd a 63. táblázatot.)

A törvénytelen születések aránya a házi cselédek korcsoportjaiban 95 és 100% között váltakozik, a gyári munkásnőknél, napszámosoknál csak 19 és 44% között. A 20 éven alul lévő házi cselédek szülései között 100% a törvénytelen, a napszámosnőknél csak 44%; hasonlóképen a 20—24 éves házi cselédeknél 99%, a napszámosnőknél csak 25% és így tovább. A házi cselédek nem mehetnek férjhez, csak későbbi korban. Nagyobb részük nő, akinek mint házi cselédnek csak törvénytelen gyermeke lehet, kevés a férfi házi cseléd. Ha a nőcseléd férjhez megy, akkor nem ide kerül a gyermeke, hanem férje foglalkozása szerint más csoportba. A legkevesebb fiatalkorú törvénytelen gyermeket a véderő, — melynek alig van nem férjes női tagja, — aztán a közlekedés mutat, vagyis azok a foglalkozási ágak, ahol általában legkevesebb a törvénytelen gyermek. Igen alacsony a fiatalkorú törvénytelen születések aránya még a közszolgálat és szabadfoglalkozásúaknál is. A törvénytelenek aránya általában ezeknél szintén alacsony.

11. §. A többes születések.

A többes születés igen érdekes természeti tünemény, mely különösen orvosi, szülészeti szempontból nagyjelentőségű. A többes születés oka nyilvánvalóan egyidejű többes fogamzás. Ennek módja a mikroszkópos vizsgálatok szerint többféle lehet. Előfordul, hogy két ondószálacska egy és ugyanazt a petét termékenyíti meg, de sokkal gyakoribb, hogy egyidejűleg két vagy több pete termékenyül meg. Klinikai megfigyelések szerint az egypetéjű ikrek aránya 17—22%, a többi kétpetéjű. Anatómiai szempontból lényeges különbség, hogy az egypetéjű ikreknek közös, a kétpetéjűeknek meg külön chorionburkuk van.

A többes születések statisztikájában egy általános érvényű, nagyfontosságú szabályszerűség van. A többi, az arányszámokban kifejezésre jutó, állandó eltérések legnagyobbrészt csak ennek a folyományai. Ez a szabályszerűség pedig abban áll, hogy *minél idősebb az anya, annál nagyobb a többes szülés valószínűsége.* Minél idősebb anyák korcsoportjait vesszük szemügyre, annál több többes születést találunk körükben. Egészen hasonló ez az állatvilágban lévő azon jelenséghez, hogy idősebb nőstények későbbi elléseik alkalmával több kölköt hoznak a világra, mint az első esetben. A nyúl először csak két vagy három kis nyulat dob, ritkán többet; csak a második, harmadik elléskor ad nyolc—tíz, sőt még több magzatot is. Az embernél ritkább a többes szülés, mint általában az állatoknál. Ha azonban nagy statisztikai tömeget veszünk számba, a jelentkező szabályszerűség, hogy az életkor előrehaladásával a többes születések gyakrabban jelentkeznek, hasonlatos az állatvilágban látható jelenséghez. Alább látni fogjuk, hogy erre a szabályszerűségre vezethető vissza a többes születések arányának háborús s a nagy háborút közvetlen követő évben Európaszerte — nálunk is úgy a fővárosban, mint az országban — látható növekedése, valamint a többes születések város és vidék között való megoszlásában, törvényesség, vallás, anyanyelv stb. szerint való statisztikájában látható szabályszerűségek nagyobb része is. Alig van a többes születések körében oly statisztikai jelenség, melyet ezzel összefüggésbe ne lehetne hozni.

Hazánkban a többes születésekre több mint félszázados, gondos részletes statisztika van, mely anyagát több oly szempontból is tagozza, amilyenből számos más ország erre vonatkozó statisztikai anyaga nincs feldolgozva. Budapesten a többes születések és szülések összes számára és az összes születésekhez, illetve szülésekhez való viszonyára vonatkozó adatok a következők. (Lásd a 64. táblázatot s a XVII. grafikont.)

Látható, hogy Budapesten a többes szülések az összes szüléseknek 7·5—11·3‰-ét teszik. A többes születések ugyanezen arányszámoknak persze közel kétszeresét jelentik és 14·3—22·4% között váltakoznak. Az egyes évek és évcsoportok arányszámaiból némi fejlődés, a többes születések

64. A többes születések és szülések száma és aránya Budapesten 1878—1927-ig.

Év, átlag	Az összes többes születések száma, illetve átlaga	Az összes többes születések ezer születésre eső aránya	Az összes többes szülések száma, illetve átlaga	Az összes többes szülések ezer szülésre eső aránya
1878—1880	226	16·5	113	8·6
1881—1885	242	16·1	120	8·4
1886—1890	306	17·7	152	9·0
1891—1895	295	14·3	147	7·5
1896—1900	500	21·3	249	10·7
1901	484	20·6	241	10·4
1902	483	20·3	240	10·4
1903	430	19·0	215	9·6
1904	448	19·7	223	9·9
1905	412	18·6	205	9·4
1901—1905	**452**	**19·7**	**225**	**9·2**
1906	458	20·8	228	10·5
1907	491	22·4	245	11·3
1908	427	19·0	212	9·5
1909	397	17·3	198	9·0
1910	484	21·1	241	11·0
1906—1910	**452**	**20·2**	**225**	**10·3**
1911	483	20·8	241	10·8
1912	483	20·0	240	10·4
1913	460	19·1	228	9·9
1914	499	20·7	249	10·8
1915	336	18·3	168	9·5
1911—1915	**452**	**19·9**	**225**	**10·0**
1916	254	16·3	127	8·6
1917	315	20·7	157	10·8
1918	294	19·2	146	9·6
1919	378	18·8	189	9·5
1920	390	17·9	193	8·9
1916—1920	**326**	**18·5**	**162**	**9·3**
1921	388	19·1	193	9·6
1922	373	19·2	185	9·6
1923	340	19·0	168	9·5
1924	340	20·1	169	10·1
1925	391	21·8	194	10·9
1921—1925	**367**	**19·8**	**182**	**9·9**
1926	331	19·0	167	9·7
1927	323	19·7	160	9·8
1926—1927	**327**	**19·3**	**164**	**9·8**

XVII. A TÖBBES SZÜLÉSEK ALAKULÁSA A XX. SZÁZADBAN BUDAPESTEN ÉS MAGYARORSZÁGON

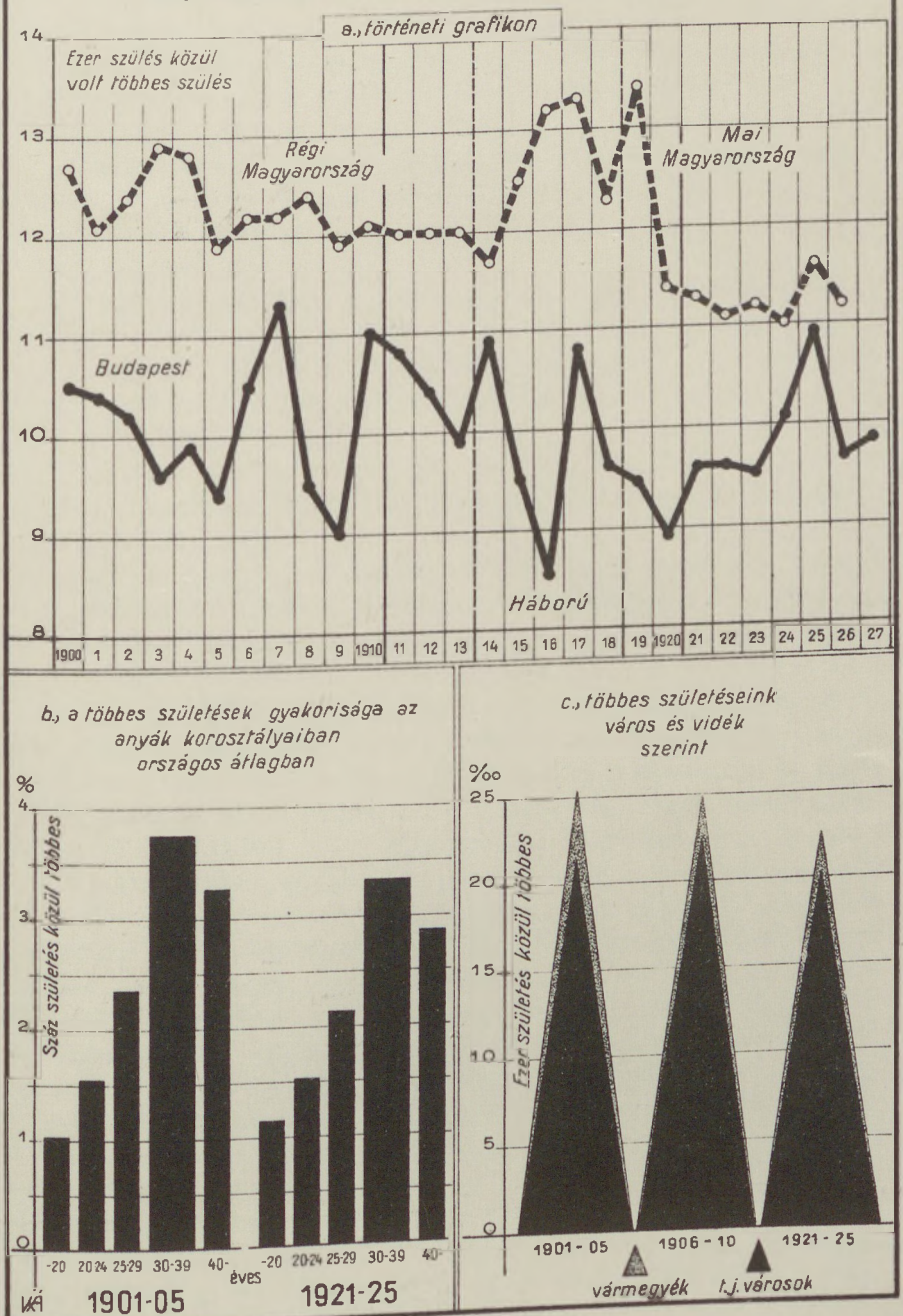

kismérvű gyarapodása olvasható ki. A mult századbeli átlagok szerint a többes szülések Budapesten 7·5—10·7‰ között váltakoznak, a XX. században már 8·6—11·3‰ a határok. Újabban már nincsenek olyan alacsony többes születési arányszámok, mint voltak a XIX. századvégi budapesti statisztikában. Ezt a jelenséget a szülőnők átlagos korában mutatkozó emelkedéssel lehet párhuzamba állítani. Félszázaddal ezelőtt úgy a házasodási, mint a születési átlagos kor alacsonyabb volt, pedig a többes születések, — mint már említettük — az anya korának emelkedésével párhuzamosan mind sűrűbben fordulnak elő. A műveltség terjedése, a magasabb iskolát végzők arányának gyarapodása az, ami így a szülők korának átlagát emeli. Ez pedig épen a műveltség gócpontjaiban, a városokban, nálunk Budapesten nyilvánul meg leginkább.

Az országos statisztikában a többes születések aránya különösen a világháború alatt s a fegyverletétel után 1919-ig bezárólag gyarapodott. A mai Magyarország — nagyrészt épen azért, mert Budapest nagyobb súllyal esik ma az országos statisztika mérlegébe mint egykor — ismét alacsonyabb többes születési arányokkal szerepel. Hazánk országos statisztikájában ugyanis a többes születések mindig kissé gyakoriabbak, mint Budapesten (lásd a XVII/a grafikont) s alább látni fogjuk, hogy a többes születések általában gyakrabbak a vidéken (falun), mint a városokban. Az országos statisztikában a többes szülések az összes szüléseknek 11·0—13·4‰-ét teszik. A születéseknél ugyanakkor 21·8—26·6‰ az arányuk. A világháborút megelőző régi békés években 12·0—12·6‰-es ötéves átlagok szerepelnek, az 1916—18. évi 13·0‰. Az egyes háborús évi eredmények 1916 (13·2), 1917 (13·3) és 1919 (13·4) pedig még jobban kimagaslottak. Látható tehát, hogy a világháború kitörése után a többes szülések aránya emelkedett s a háború alatt az országos statisztikában azelőtt sohasem látott magas évi eredményeket ért el. (Lásd a XVII/a grafikont is.) A háború után e gyarapodás ismét visszafejlődik. (1920-ban 11·4, 1921-ben 11·3, 1922-ben 11·1, 1923-ban 11·2, 1924-ben 10·95 stb.) Az új békés arányszámok, Magyarország mai területén történő szülések többes szülési eseteinek gyakorisága a régi, békés arányoknál is alacsonyabbak. *Ez az átalakulás is az anyák* egy *koreltolódásával hozható kapcsolatba.* (Lásd Magyar Statisztikai Szemle 1928. évi 1. sz. 35. l.) Arra a koreltolódásra gondolunk, amit a bevonultak távolléte okozott. A fiatalabb korosztályok ugyanis nagyobb arányban vonultak be, mint az idősebbek. A bevonultak nejei pedig túlnyomóan vagy velük egykorúak, vagy még náluk is fiatalabbak. Innen az anyák kor szerint való megoszlásában eltolódás állott be: növekedett közöttük az idősebbek aránya. (Lásd a kor szerint való megváltozást részletesen e munka 13. §-ában.) A többes szülés az idősebbek között pedig gyakoribb. Innen az országos arány 1919-ig tartó gyarapodása. A bevonultak hazatértét 9 hónappal követőleg, már 1919 végén, a többes szülések gyakorisága csökken. Az évi eredmények közül ez első-

ízben az 1920. évi eredményben jut kifejezésre. Innen az évi eredmények alacsonyak maradnak. Ennek eddig ilyképen két párhuzamosan ható okát ismertük meg. Az egyik, hogy az országosnál mindig alacsonyabb többes születési aránnyal bíró Budapest ma nagyobb súllyal szerepel (8 millió lakosból 1 millió) mint régen, a történeti területen (akkor 18 millióból 1 millió). A másik, hogy az anyák kor szerint való megoszlásában, a fegyverletétel után, a fiatal katonák hazatértével s az új házasságkötések arányának gyarapodásával, a fiatalabbak aránya erősödött. Budapesten a többes születések háborús aránya nem magasabb a békésnél, a fővárosban azonban abszolút számuk oly csekély, mindössze 130—190 szülésről van szó, hogy nincs meg a nagy számok törvényének kellő érvényesülési lehetősége. A háborús hatások egyébként is mindig kifejezettebben nyilvánulnak a vidéken, mint a városokban, mert a vidéki népesség a városinál nagyobb arányban volt bevonulva.

Kérdés már most, hogy az anyák különböző korosztályaiban mekkora a többes születések aránya? Akkorák-e ezek a különbségek, hogy az anyák koreltolódása a többes születési gyakoriság időbeli változásait, az országos statisztikában levő háborús fokozódást, valamint a város és falu, Budapest és az ország között lévő különbséget megmagyarázzák-e? Másrészről kérdés, hogy az anyák kor szerint való megoszlásában vannak-e megfelelő időbeli és helybeli különbségek?

Azt, hogy az anyák korának emelkedésével többes szülésre való hajlamuk erősbödik, célszerű minél nagyobb statisztikai anyagon s több éves átlagban vizsgálni. Ebben elsősorban fiziológiai körülményektől függő szabályszerűséget kutatunk s nem területre jellemző adatot. A csekélyszámú budapesti többes szülés helyett e szabályszerűségnél fordítsuk figyelmünk a hazai országos statisztikára. Az országos eredmények 1901—1927-ig a következők. (Lásd a 65. táblázatot s a XVII/b grafikont.)

65. A többes születések aránya a különböző korú anyák összes szülöttei körében hazánkban 1901—1926-ig százalékokban.

Az anya életkora születéskor	Átlagok				Évi eredmények:						
	1901—1905	1906—1910	1911—1914	1921—1925	1916	1917	1918	1919	1924	1925	1926
20 éven aluli	1·02	1·04	1·08	1·13	1·05	0·94	0·74	0·95	1·03	1·21	1·21
20—24 éves	1·53	1·60	1·56	1·52	1·60	1·60	1·44	1·68	1·57	1·54	1·50
25—29 «	2·34	2·30	2·27	2·13	2·38	2·44	2·25	2·39	2·07	2·22	2·17
30—39 «	3·74	3·63	3·51	3·32	3·57	3·51	3·42	3·79	3·16	3·44	3·22
40 éven felüli	3·24	3·09	3·25	2·86	3·08	3·60	2·91	3·37	2·74	2·66	2·89

Látható, hogy *a különböző korú anyáknak* tényleg *különböző hajlamuk van többes szülésre* s hogy ez a hajlam időben nem változik. *A többes szülésekből származó szülöttek aránya az anyák korával tényleg lényegesen gyarapodik*

s ezek a különböző korosztályokra kiszámított arányszámok más és más években és más-más átlagokban egymástól hasonló eltéréseket mutatnak. A 20—24 évesek körében állandóan kb. 50%-kal több többes szülött van, mint a 20 éven aluliaknál. A 25—29 éveseknél arányuk az előző korosztályét ismét 50 %-kal múlja felül. A *30—39 évesek* újabb 40—50%-os gyarapodást mutatnak. *Körükben így már közel négyszerannyi többes szülés van, mint a 20 éven aluliaknál.* Négyszer annyi, nem abszolút számban, hanem az illető korcsoport terjedelméhez viszonyítva. Abszolút számban még többször annyi, mert több anya van az idősebb korcsoportokban, mint 20 éven alul. Tehát tényleg igen lényeges különbségek vannak az anya kora szerint s kétségtelen, hogy ezek a különbségek igen állandóak, főleg pedig, hogy az egyes korosztályokban a többes születések aránya a háború alatt nem gyarapodott, a fegyverletétel után, nevezetesen 1920 óta nem fogyott.

Mi az, ami megváltozhat s ami meg is változott? A népesség összetétele s e miatt az anyák kor szerint való megoszlásában voltak átalakulások. (Lásd részletesen e munka 13. §-át.) *A háború alatt a 30 éven alul lévő anyák aránya csökkent az előző békés időszak hasonló eredményeihez képest, a 30 éven felül levőké pedig gyarapodott.* Trianon után pedig épen ellenkező folyamat ment végbe. A 30—39 éves anyák aránya — vagyis azon korosztálybelieké, ahol a többes szülések mindenkor a leggyakoriabbak, (1911—14 szerint 3·51%) — a magyarországi többes szülések körében 1911—14 átlaga szerint csupán 43·7% volt, a háború alatt 1918-ban 50%-ra emelkedett fel, 1921—25-ben pedig már ismét csak 41·9%. Ezzel szemben pl. a 20 éven alul lévő anyák aránya, ahol a többes szülések aránya alacsony (1911—14-ben 1·08%), az 1911—14. évi 4·1%-ról a háború alatt 1·5%-ig leesik, 1921—25-ben pedig ismét 3·4%. Hasonló irányú az átalakulás a többi 30 éven alul lévő korcsoportnál.

Épen olyan átalakulás ez, mint amilyen az összes születések köréből is ismeretes. (Lásd e munka 13. §-át és a Stat. Közlemények 70. köt. 13. lap, vagy Magy. Statisztikai Szemle II. köt. 5—6. sz.) Ez a körülmény, hogy ugyanakkor az összes születések körében is ugyanilyen átalakulás következett be, következik már a 44. táblázatból is, abból, hogy az egyes korosztályokban a többes szülésekre való hajlam időben állandó, mert ha akkor a többes szülések anyáinak kor szerint való megoszlása eltolódást mutat a korosztályok ugyanezen időben igazolt állandó többes szülési aránya mellett, csakis az egyes korosztályok összes nőinek aránya kellett, hogy megváltozzon. Másrészt az összes nők arányának ez az igazolt hasonló eltolódása s a többes szüléseknek a különböző korosztályokban való igazolt állandósága (44. tábla) bizonyítja ismét, hogy a többes szülések anyái kor szerint való megoszlásukban nem a többes szülésekre való hajlam, hanem kizárólag az összes anyák kor szerint való megváltozása miatt mutatnak eltolódást. A számszerű eltolódás nagysága az anyák kor szerint való meg-

oszlásának eltolódásában pedig tényleg lényeges és elegendő arra nézve, hogy a többes szülések országos statisztikájában létrejött háborús eltolódást okozza, illetve megmagyarázza.

A budapesti születések statisztikájában a hetvenes, nyolcvanas évek alacsony többes születési arányára számszerűen nem igazolható az, hogy akkor az idősebb anyák aránya alacsonyabb lett volna, mint ma. A szülők korának a statisztikája ugyanis csak a kilencvenes években kezdődik, a szülésznői bárcák vonatkozó töredékes adatainak feldolgozásával. Teljes kor szerint való statisztika pedig csak 1895-től kezdve van, az anyakönyvvezetők által szolgáltatott új egyéni lapos születési statisztika megindulásától kezdve. A háborús eltolódás Budapest statisztikájában sokkal kisebb mérvű, mint az országban s ezért sem nyilvánul meg a többes szülések végső arányában. A 30—39 éves anyák — kiktől a legtöbb többes szülés származik — budapesti aránya mindig kisebb, mint az országos és a háború alatt is keveset változott. (Lásd a táblázatot e munka 13. §-ában.) Budapesten 1913-ban a 30—39 éves élő törvényes gyermeket szült anyák aránya csak 30·5%, szemben az országos 31·9%-kal (lásd fentebb). Ezek aránya 1917-ig Budapesten 34·2%-ra (1918: 33·1%) emelkedett; az országos statisztikában ez ugyanekkor 38·5%-ig növekedett, mert a vidék a városnál nagyobb arányban vonult be. 1920-ban Budapesten már ismét csak 27·1% az arányuk. E változás nagyrészét is lerontja az, hogy a törvénytelenéknél ellenkező arányú, hiszen épen Budapesten sok a törvénytelen gyermek. Az élve született törvénytelen gyermekek anyái közül 1913-ban ugyanis 14·3% volt 30—39 éves, 1918-ban csak 11·7%-uk volt az, 1920-ban pedig ismét 13·3%-uk. Az összes budapesti élveszülötteknek anyái közül 1913-ban 26·2% volt 30—39 éves, 1918-ban 27·5, 1920-ban pedig 24·6%. A hullámzás tényleg kisebb fokú, mint az országos statisztikában s így Budapesten az országosnál egyébként is kisebb arányt képviselő többes szülöttek nem is szenvedhettek olyan háborús eltolódást, mint azt az egész ország statisztikájában láttuk.

Kérdés, hogy a többes születések történeti adataiban látható átalakulások megtalálhatók-e külállamokban is, hogy egyáltalán minő magas máshol a többes születések aránya. A nemzetközi összehasonlításra rendelkezésünkre álló adatok azt mutatják, hogy a háborús eltolódás, vagyis a *többes születési arányfokozódás jelensége az egykori hadviselő államokban mindenütt épen úgy kifejlődik, mint hazánkban*, míg az egykori semlegeseknél nem található meg. Ismét utalhatunk arra, hogy e jelenség végső oka a bevonultak távollétével kapcsolatosan létesült koreltolódás. Németországban a háborús évek magas aránnyal tűnnek ki. 1916-ban 13·2%, 1919-ben 13·5%; olyan arányszámok ezek, amilyeneket azelőtt Németországban nem ismertünk. Az 1921—23. évi átlag azután épen úgy csak 12·1, mint ahogy az 1911—15. évi is csak 12·8% volt. A jelenség igen jellegzetesen nyilvánul meg Németország egyes részállamaiban, pl. Szász-, Porosz- és Bajorországban, Württem-

bergben, Badenben. Látható Francia-, Angol- és Olaszországban is. Nincs igaza azonban *Prinzingnek* (Die Zunahme der Mehrlingsgeburten im Jahre nach dem Kriege. Demographische Rundschau 1925/26. I. kötet), hogy a jelenség csak az 1919. évre szorítkozik s így nincs semmi értelme minden olyan magyarázatnak, mely a jelenség okát ezen év különleges viszonyaiban, a terhes nők ezévi jobb ápolásában (?) s abban, hogy az a többeseknél jobbhatású — keresi. Kétségtelen, hogy ez a demográfiai jelenség nem szorítkozik egy évre, bár hirtelen szűnik meg a hadseregek hazatérése miatt s ez okozza a nagy különbséget 1919 és 1920 között. Észre kell azonban venni, hogy kifejlődése már a háború alatt megkezdődik s hogy a legtöbb egykori hadviselő államban épen ezért már a háború alatt igen magas többes születési arányokkal találkozunk.

A semleges államokban azonban természetesen nincs meg az ismertetett átalakulás. Ezek körében érdekes más átalakulást mutat Svédország, ahol a többes születéseknek immár 150 éves statisztikájuk van. A svéd adatok, melyek a XVII. század vége óta gyűjtetnek, 1850-ig a többes születések nagyarányú csökkenéséről számolnak be. 1781—90-ben ezer szülésre Svédországban még átlag 17·4 többes szülés esett, 1841—50-ben már csak 13·7. Az arány évtizedről évtizedre folytonosan csökkent. A XVIII. század közepétől kezdve azonban a svéd adatok már nem kisebbednek, sőt az ötvenes, kisebb mértékben a nyolcvanas évek eredményeivel szemben igen csekély fokú gyarapodást is mutatnak. A nagyobb, százados átalakulásokat illetőleg hasonlóképen gyarapodott a többes születések aránya a mult században Németországban, de csökkent Olaszországban.

Az egyes országokat a többes szülésekhez való viszonya tekintetében a normális, békés esztendőkben hasonlítva össze, igen jellegzetes szabályszerűségként jelentkezik az, hogy *kulturálatlan déli országokban, Spanyolországban* (7), *Romániában* (8·8) a korai házasságok országaiban *a többes szülés ritkább*, mint északon s a kultúrállamokban, ahol a késői házasságok gyakrabbak, ahol az anyák nagyobb arányban tartoznak a 30 éven felüli korosztályokba. Tudvalevőleg Finnország (14·7) és Svédország (14·8) vezetnek s magas az arány Dániában (13·9) és Norvégiában (13·5) is. Az egyes országok között állandóan mutatkozó különbségek persze a koreloszlásbeli eltérésen kívül még más faji sajátságok következményei is lehetnek. Nagy hatással van a halvaszületések és az abortusok eltérő számbavétele is. Épen a többes születések között sok a halvaszülött. Így a hazai arány a nyugat-európaiakhoz képest részben csak észlelési módbeli, technikai különbség miatt magas.

Egy-egy ország keretén belül már kicsinyek az eltérések. Németország példa, épen úgy mint hazánk. Svejc s a régi Ausztria már mutatnak különbségeket. Az osztrák alpesi tartományokban magas, Galiciában alacsony az arány. Igen nagyok az eltérések Olaszországban, észak-déli irányban. Igen feltűnő a

többes születések csökkenése a délibb olasz vidékek felé. Velencében és az alpesi olasz vidékeken arányuk magas, Kalábriában, Sziciliában alacsony.

Az a jelenség, hogy a többes születések budapesti aránya az országosnál alacsonyabb, nem magyar különlegesség. *Városokban a többes születések általában s másutt is ritkábbak, mint a vidéken* (falun). A többes születések hazánkban város és vidék között évszázadunk eleje óta a következőképen oszlanak meg: (Lásd a 66. táblát s a XVII/c grafikont.)

Látható, hogy a vármegyei arányszám mindig — minden évben — magasabb mint a városi. Budapest, a tj. városok, az országos átlag és a vármegyék arányszáma pedig itt is, mint oly sok más népmozgalmi jelenségnél nagyságsorrendben vannak.

66. Többes születéseink alakulása város és vidék szerint 1901—1926-ig.

Év, átlag	Ezer születés között többes születés			
	Budapesten	a tj. városokban	országos átlagban	a vármegyékben
1901—1905	19·7	21·5	15·1	25·4
1906—1910	20·2	22·5	24·4	24·9
1921—1925	19·8	20·4	22·3	22·7
1923	19·0	20·4	22·3	22·6
1924	20·1	19·8	21·8	22·1
1925	21·8	21·8	23·1	23·3
1926	19·0	21·6	22·3	22·5

Hasonló példák külföldről évszázadunk elejéről: Finnországban 13·8 és 14·8 ‰ szülés — és nem születés — szerint a városi s a vidéki arány. Szászországban 11·9 és 12·2, Poroszországban 12·6 és 13·8 ‰ jelzi a vidék javára mutatkozó különbséget. Berlinben meg épen csak 9·1 és 11·8 között váltakoznak. E jelenség okát is elsősorban a kormegoszlásban kell keresni, de persze szerepelhetnek fiziológiai, életmódbeli különbségek is. A 30—39 éves anyák, akiktől a legtöbb többes születés származik, az anyák kor szerinti megoszlásában falun mindig magasabb arányt képviselnek, mint a városban. A fiatalabb produktív korosztályok, munkásnők, cselédek a városba tódulnak munkáért s ez létesíti a város és vidék nőinek kormegoszlásában s vele a többes születések arányában a jelzett különbséget. A 30—39 éves anyák aránya születések körében 1909—12 átlaga szerint arányuk hazánkban a vidéken 29·8 %—30·2% között változott, míg a városokban csak 28·7 és 29·6 % között. Hasonló eltérés van a többi 30 éven felül lévő korosztálynál; míg a fiatalabb, a többes születést gyérebben felmutató korosztályok közül a 20—29 évekig mindegyik a városban erősebb, kivéve a 19 éven aluliakat, amelyek egyébként kisterjedelmű korosztályok, de a korai falusi házasságok miatt a falun erősebbek.

A többes szülés gyakorisága a szülés sorszáma szerint (tudniillik a szerint, hogy az újszülött az anya hányadik gyermeke) szintén nő. A sorrend befolyását *Bertillon* az egykori Szent-Pétervárra, *Weinberg* pedig — *Geissler*

adatai nyomán — Szászországra vizsgálta. A sorrend befolyását az alábbi (67.) táblázat láttatja.

Ezt nemcsak az anya korának a szülés sorszámával párhuzamos növekedésével, hanem azzal is magyarázhatjuk, hogy vannak *egyes anyák, akik nagyon hajlamosak* többes szülésre. Azok körében, akiknél többes születés egyszer már előfordult, a többes születés sokkal gyakrabb, mint a születések között általában. *Weinberg* szerint *Stuttgartban* 92 szülésre esik egy többes szülés, azonban oly nőknél, akiknél többes szülés már előfordult, 39-re jut 1. *Hellin* és *Geissler* erre vonatkozólag még számos más adatot gyüjtöttek. *Szerepe van az öröklésnek is*, tudniillik a többes szülésre való hajlam örökölhető. *Mirabeau* 75 hármasszülési eset közül 13-ban mutatta ki az öröklést. *Weinberg* szerint többes szülések anyáinak anyái között (1081 anyát figyelt meg) az ikerszülések 39%-kal nagyobb számúak, mint amilyen nagynak az általában megállapítható ikerszülési arány szerint lenniök kellene.

67. A többes szülések gyakorisága a születési sorrend szerint.

Születési sorrend	Ezer szülésre esik ikerszülés	
	Bertillon szerint	Geissler szerint
1. szülés	8	9
2—4 «	12	11
5—9 «	21	14
10. és még későbbiek	28	20

A törvényes anyák körében a többes születések gyakoriabbak, a törvénytelenek között ritkábbak, mert ez utóbbiak a törvényeseknél általában fiatalabbak. A házasságban élő szülő nők szülési átlagkora mindig magasabb. Budapesten a törvényes és a törvénytelen többes szülötteknek az összes törvényes illetve törvénytelen szülöttekhez való viszonya a legutolsó években a következő volt:

68. A törvényes és törvénytelen többes szülöttek az összes születésekhez viszonyítva Budapesten 1921—1927-ig.

Év, átlag	A törvényes	A törvénytelen	A törvényes többes szülöttek az összes szülöttek %-ában	A törvénytelen többes szülöttek az összes szülöttek %-ában
	többes szülöttek abszolút száma, illetve átlaga		törvényes	törvénytelen
1921—1925	302	65	2·02	1·82
1923—1927	283	62	2·04	1·82
1926—1927	269	58	1·98	1·74
1923	287	53	2·01	1·52
1924	276	64	2·02	1·97
1925	315	76	2·19	2·14
1926	263	68	1·89	1·95
1927	275	48	2·08	1·51

Amíg a budapesti törvényes szülötteknél a többesek aránya 18·8—21·9‰-re megy, addig a törvényteleneknél csak 15·1—21·4‰-ig változik. 1923—27 szerint a törvényeseknél 20·4, a törvényteleneknél 18·2 ‰ az arány. 1921—25 adatai ezzel teljesen egyeznek. Az országos statisztikában ugyanakkor 24·9‰ volt a törvényes s 19·0‰ a törvénytelen többes szülöttek aránya.

A háború alatt a törvénytelen anyák átlagkora leszállott. A közerkölcsök háborús romlása közepette még nagyobb arányban voltak közöttük igen fiatal anyák, mint békében. A háború alatt ezzel párhuzamosan a törvénytelenek körében a többes szülöttek aránya csökkent. Épen ellenkező folyamat zajlik le ugyanekkor a törvényesek körében. A bevonultak távolléte az anyák korhatárát közvetve szintén emeli, mert a fiatalabbak nagyobb arányban vonultak be, mint az idősebbek s a fiatalok közül többnek volt fiatal felesége, mint az idősebbek közül. A szülöttek korszerint való megoszlása ennélfogva a törvényesek körében még kifejezettebben mutatja az anyák kor szerint való megoszlásában az idősebb korosztályok (30 éven felül levők) arányának gyarapodását, mint az összes születések körében. A törvényes többes születéseknél pedig markánsabban, mint az összes többes szüléseknél. (Lásd erre vonatkozólag részletesebben a Magyar Statisztikai Szemle 1928. évi 1. számát a 41. lapon.)

A szülöttek életképessége a többes születések körében tudvalevőleg sokkal kisebb, mint a normális szüléseknél. Két vagy több egyidejű méhmagzat esetében az anya tápláló ereje megoszlik a többes szülöttek között s a térhiány is akadályozza, hogy a többes szülött ugyanazon idő alatt ugyanazon súlyra fejlődjék, mint a normális magányos gyermek. Amíg születéskor a rendes gyermek testsúlya 3—3·5—4 kg, addig ikerszülésnél egy-egy gyermek rendszerint csak 1·5—1·7 kg-ot nyom. *Bókay* János szerint súlyuk 0·7—2·5 kg közt változik. A többes terhesek körében az elvetélés is gyakoribb, mint a normális magányos méhmagzat esetében. *Weinberg* szerint 5—6-szor gyakoribb. A szülésnél operatív beavatkozások többes terhesség esetében gyakrabbak; farvagy keresztfekvés ily terhességnél szülés közben is könnyebben bekövetkezik. A többes szülés körülményei is kedvezőtlenebbek. A halvaszületés a többes szülöttek között mindenütt nagyobb arányú s az élveszületett többes szülöttek is nagyobb arányban halnak el, mint a normális, magányosan született csecsemők. A csekély súllyal, korán született gyenge, többes szülésből származó magzat megmentésére a modern orvostudomány sem sokat tud tenni. Melegítés, couveuse, mesterséges táplálás az esetek igen nagy részében nem segít és az ikergyermekek a szülés után néhány napra nagyrészt elpusztulnak. Adatgyűjtésünk a budapesti többes szülöttek életképességére vonatkozólag a legutóbbi évek szerint a következő arányszámokkal szolgál: (Lásd a 69. táblázatot.)

Látható tehát, hogy a legujabb öt éves átlag: 1923—27 szerint a budapesti többes szülöttek 7·0 %-a született halva (1921—25 szerint 7·0, 1926—27 szerint 7·2%). Ezzel szemben az összes budapesti születéseknek csak 3·5—3·7%-a születik halva.

69. A többes szülöttek életképessége Budapesten 1921—1927.

Születés	1921—25	1923—27	1926—27	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
	évek átlagában			években						
	a) *Abszolút számokban.*									
Tisztán élveszületés	326·6	310·8	298·0	344	331	310	294	354	301	295
Tisztán halvaszületés	11·6	13·2	16·0	14	10	14	16	4	18	14
Részben élve, részben halvaszületés	28·2	21·8	15·0	30	32	16	30	33	16	14
Összesen	366·4	345·8	329·0	388	373	340	340	391	335	323
Tehát halvaszületett összesen	25·6	24·0	23·5	29	26	22	31	20	26	21
	b) *Százalékokban.*									
Tisztán élveszületés	89·1	89·9	90·6	88·7	88·7	91·2	86·5	90·5	89·8	91·3
Tisztán halvaszületés	3·2	3·8	4·9	3·6	2·7	4·1	4·7	1·0	5·4	4·3
Részben élve, részben halvaszületés	7·7	6·3	4·5	7·7	8·6	4·7	8·8	8·5	4·8	4·4
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Tehát halvaszületett összesen	7·0	6·9	7.1	7·5	7·0	6·5	9·1	5·1	7·8	6·5

Az országos statisztikában a halvaszülöttek aránya mindig valamivel jobb, mint a városokban, vagy épen Budapesten. Amit azzal szoktunk magyarázni, hogy a vidék épen a nehezebb szülési eseteket, melyek mortinatalitása nagyobb, küldi fel nagyobb arányban a legmagasabb városi szülésztanári szaktudóshoz. 1921—25 szerint a mai területen 2·7%, 1926—27 szerint 2·8% volt a halvaszülöttek aránya. A többes születéseknél már nincs meg a vidéknek ez az előnye, 1921—25 szerint tisztán halva az országban a többes szülöttek 2·6%-a született. 10·4%-uk volt részben élve-, részben halvaszületés. Ilyképen a halvaszülöttek az összes szülötteknek az országos statisztikában 1921—25 szerint 8·0%-át tették. Ez magasabb a budapesti aránynál.

Szomorú, hogy a többes szülöttek életképessége országos adatgyűjtésünk eredményei szerint évszázadunk eleje óta nem javul. Úgy a tisztán halvaszületésre, mint a részben halvaszületésre vonatkozó százalékos országos arányszámok ugyanis kissé még gyarapodnak is. Például 1901—05 szerint a történeti területen a többes szülöttek 5·8 %-a született halva, 1921—25 szerint 7·8%-uk. Tisztán halvaszületés a századelejei quinquennium szerint a többes születések 1·4%-a, az 1921—25 évi adatok szerint 2·6%, részben élve-, részben halvaszületés az előbbi szerint 8·8, az utóbbi szerint 10·4%.

Mi sem igazolja tehát, hogy a modern orvosi tudomány ma többet tudna tenni az életképtelen koraszülött többes magzat megmentésére, mint egy negyedszázaddal ezelőtt. Egyrészt a törvénytelenek, másrészt

a hármas és négyes stb. szülések újszülöttei a többes szülöttek átlagos halandóságánál is magasabb arányban pusztulnak el.

A többes szülésből származó csecsemők csecsemőhalandósága is sokkal nagyobb; Westergard szerint kétszer akkora, mint az átlagos csecsemőhalandóság. Angliában a többes születésből származó csecsemők halandósága évszázadunk elején az élveszülöttek 29%-a, míg az átlagos csecsemőhalandóság ugyanakkor csak 15%.

Szociális viszonyok, társadalmi állás, foglalkozás, lakásviszonyok, a táplálkozás módja persze mind szintén kihatással lehetnek a többes szülésből származó újszülöttek életképességére s általában az anyáéra is. Sajnos ezekre vonatkozólag sem a fővárosi, sem az országos statisztikában nincs adatunk. A klinikák, kórházak és más szükkörű adatgyűjtések erre vonatkozó eredményei pedig még elég ellentmondók s ezeket az összefüggéseket nem világítják kellőképen meg.

A többes születés egyes fajai a többesség száma szerint az iker, a hármas a négyes stb. születés. *A többes születéseknek Budapesten mindig legalább 99 %-a ikerszületés.* Olyik évben Budapesten nem is volt más csak ikerszületés, például 1916-ban, 1919-ben stb. Az országos statisztikában kissé erősebb a hármasok aránya, mint ahogy vidéken a többes születések általában gyakoriabbak mint a fővárosban. Így a többesség foka is magasabb vidéken. Az országos statisztikában 0·8—1·2 % jut a hármasokra s így az ikrek sokszor a 99 %-ot sem töltik teljesen be. A négyesekre az országos statisztikában is legfeljebb 0·1 % marad. A többes szülötteknek az újszülöttek száma szerint való ez a megoszlása évről-évre igen állandó, s az 1901—27-ig terjedő adatok 5 éves átlagai legfeljebb csak egy tizedszázalékos eltéréseket mutatnak. Az ikerszülések aránya az összes többes szülések között egészen hasonlóan Európaszerte 98·5 és 99·2 % között váltakozik. A fennmaradó 1% aztán majdnem kizárólag hármas születés. Az igen ritka négyes születésnél is magasabb számú többes szöletés: az ötös, hatos és hetes születés orvosi, irodalmi feljegyzésre külön érdemes ritkaság. Az ilyen szülésekből származó kis súlyú, satnya csecsemők közül csak a legritkább esetben marad egy-egy életben.

Nem szerint a többes születések épen úgy fiúszületési többletet mutatnak, mint az összes születések. Ez azonban *körükben mindig kisebb mérvű,* mint az összes születések körében. Budapesten az összes születések nem szerint való megoszlása az összes budapesti születések hasonló megoszlásával egybevetve 1921—27-ig a következő volt:

70. Száz leányra eső fiúk száma a többes és az összes születések körében Budapesten 1921—1927.

Átlag	Ezer leányra eseti fiú a többes születések	Ezer leányra eseti fiú a összes születések körében
1921—1925	1.062	1.064
1923—1927	1.025	1.058

Míg az összes születések fiúszületési többlete Budapesten a legújabb 1923—27. évi ötéves átlag szerint 1058, a többeseké csak 1025. Hazánk országos statisztikájában 1921—25 szerint az összes többes születések statisztikájában a fiúszületési többlet 1000 leányra 1038-cal fejezhető ki, az összes születések körében ugyanakkor 1070. Az országos statisztikában a fiúszületési többlet a háború végén a többesek körében is gyarapodik. A fiúszületési többlet 1918-ban a többeseknél 107·8-ra, 1919-ben 107·3-ra emelkedik. Egészen hasonló a helyzet Németországban, ahol a többes születések körében az 1911—14. évi 1042-ről a fiúszületések indexe a háború végeztével 1059 és 1061-re emelkedik. A fővárosban csak az 1918. évi fiúszületési többlet mutat a békés évekhez gyarapodást. A törvényes és törvénytelen többes születések nem szerint való megoszlásának statisztikája, már az országos statisztikában is annyira elaprózódik, hogy belőle nem lehet azokat a jelenségeket kiolvasni, amit az összes törvényes és törvénytelen születések nem szerint való megoszlásának statisztikájából. Az indexek a törvényteleneknél tágabb határok között változnak, mint a törvényeseknél. A törvénytelen többeseknél tehát kisebb abszolút számuk miatt a »nagy számok törvénye« még kevésbbé érvényesül, mint a törvényeseknél.

Az ikerszületés nem szerint 3 féle lehet: 2 fiús, 2 leányos és 1 fiú és 1 leányos iker. Az egy párt képező ikrek az országos statisztikában mindig gyakrabbak, mint a megegyező neműek külön-külön, azonban korántsem érik el a megegyező nemű kétféle ikerféleség (2 fiú vagy 2 leány) összegét. 1921—25 szerint Magyarországon az ikerszületések 36·0 %-a páros iker, 33·0 %-a 2 fiú és 31·0 %-a 2 leány. Az országos statisztikában a párok a törvényes ikrek körében rendszerint gyakrabbak, mint a törvényteleneknél. A fővárosi ikerszületések anyaga ezirányú feldolgozásában is annyira elaprózódik, hogy abban szabályszerűséget nem lehet kimutatni.

Az anya vallása és nemzetisége szerint részletezve úgy látszik, hogy a többes születések aránya a nagy szaporaságú szláv fajok és a románok körében országszerte kissé magasabb, mint a többi nemzetiségeknél. Igen alacsony arányuk a német anyanyelvűeknél. A vallások közül ennek megfelelően a görög kat. felekezeteknél magas az arány. Másrészt némely protestáns hitfelekezetnél, különösen az evangélikusoknál alacsony.

12. §. A születések hónapok szerint való alakulása.

A születések hónapok szerint való statisztikájában mutatkozó évről-évre ismétlődő különbségek vizsgálata a születési statisztika egyik legrégibb törekvése. A születési statisztika folyó feljegyzés, annak időbeli tagozása, hónapok szerint való részletezése visszamenőleg is bármely régi, középkori

templomi anyakönyvből megállapítható. Hiszen a folyó följegyzések időbeli rendben történtek mindig, sőt az egyes hónapok adatai már régebben is gyakran lezárattak. Ilyképen az erre vonatkozó szabályszerűségek már a XV. századtól kezdve figyelemmel kísérhetők. Érdekes megállapítani, hogy *több száz év előtt a hónapok szerint való alakulásban mutatkozó szélsőségek között nagyobb különbség volt*, mint a mult században, vagy *mint napjainkban*. A hónapok szerint való alakulás elsősorban az éghajlatban s az időjárásban évszakonkint, hónaponkint mutatkozó állandó különbségeknek a függvénye. Minden földrészen abban a hónapban maximum, amely havi születések legkedvezőbb, legszebb időjárású tavaszi hónapban történt fogamzásoknak felelnek meg. Az egyik őszi hónap pedig a fogamzásban mindig a minimumot jelenti. *E szerint az ember az évszakok szerint különböző időjárástól ma függetlenebb, mint volt évszázadokkal ezelőtt.* Legjobban függ tőle az állat, amelyeknél a születések nem is történhetnek az évben bármikor, hanem egy — vagy egy-két — olyan időszakban, amely fiaik felnevelésére legkedvezőbb.

A születések havonkint való alakulására vonatkozó legrégibb adatokat *Lastri* közölte a florenzi születések (tulajdonképen keresztelések) statisztikájából. Adatai a XV—XVIII. századra vonatkoznak. Ő e régi templomi könyvekből is azokat a szélsőségeket olvassa ki a fogamzások gyakoriságának havonkint való statisztikájára, melyet Közép-Európában s hazánkban ma is megállapíthatunk, tudniillik azt, hogy a fogamzások száma rendszerint májusban maximum és szeptemberben minimum. A Lastri-féle megállapításokat Zuccagni-Orlandi (Ricerche statistiche etc.) Prinzing és más szerzők is közlik.

A XIX. századbeli születések hónapok szerint való megoszlására vonatkozólag először *Villermé* eszközölt statisztikai megfigyeléseket Franciaországban az 1817-től 1824-ig terjedő évekre vonatkozólag. Őt követte *Quetelet*, aki Németalföld erre vonatkozó számanyagát 1815-től 1826-ig gyűjtötte össze. Olaszországban *Sormani*, Poroszországban *Fierks*, hazánkban *Kőrösy* vizsgálták még a mult században az erre vonatkozó szabályszerűségeket. Az olasz és a porosz szerző hazájuk, *Kőrösy* Budapest születéseinek hónaponkint való statisztikájára szorítkozott.

Goehlert 1885-ig terjedő feldolgozása már az akkori Európának majdnem valamennyi államára figyelemmel van, s az egyes államokban a statisztikai megfigyelések megindulásától kezdve a születések hónapok szerint való alakulására vonatkozólag minden statisztikai anyagot feldolgozott és közel 120 millió születésnek figyelte meg az egyes hónapok között való megoszlását.

A legrégibb szerzők kutatási módszere igen eltérő. Ismertetnünk kell először a régi módszereket s csak aztán lehet az újabbaknak velük szemben való előnyeit felsorolni. Azokkal Budapest erre vonatkozó újabb statisztikai anyagának szabályszerűségeit levezetni s más nagy városok és az ország,

valamint a régebbi időszakok születéseinek havi alakulásában mutatkozó jelenségekkel egybevetni.

Villermé módszere, amelyet egészen a XIX. század végéig e jelenség kutatására állandóan alkalmaztak, abból állott, hogy a hónapok hosszát egyformán 30 (illetve 31) napban állapítják meg. Az egyes hónapokra eső születéseket ilyformán egy napra eső születési összeggel emelik vagy csökkentik a szerint, amint az a hónap 30 vagy 31 napos s a szerint, amint a redukálás 31 vagy 30 napra történt. A korrigált havi eredményekből összegelhető évi eredmény aztán 12.000-rel tétetett egyenlővé s aztán kiszámították, hogy ekkor, 1000 helyett, mennyi esik egy hónapra. Az eltérések az ezertől aztán egyes hónapokra jellegzetesek, más városok hasonló adataival összehasonlíthatók s a szélső értékek kikereshetők.

Látható tehát, hogy már száz év előtt *Villermé* megállapított egy módszert, amellyel a hónapok különböző hosszában lévő zavaró körülmény az egyes hónapok születéseinek összehasonlításakor kiküszöbölhető. Pedig azóta hány statisztikai évkönyv közli a születések havi eredményeit az évi eredményeknek az egyes hónapokra eső százalékában, avagy a népességhez viszonyítva az évi arányszámok színvonalán (12-vel való szorzás után). Noha ez az egyes hónapok egybevetésénél igen lényeges, a születési gyakoriság hónaponkint való alakulásában úgy az egyes hónapok nagyságsorrendjét, mint a közülük mutatkozó szélső értékeket megváltoztatni képes körülmény. Február 28 napos, augusztus 31. A háromnapos különbség a 28-nak 11 %-a. A májusi fiziológiai fogamzások nagy számának megfelelően pedig a születések többnyire épen februárban a leggyakoribbak; ám ez csak akkor tűnik ki, ha a hónapok eltérő hosszára tekintettel vagyunk, e nélkül az említett 11 % épen elegendő a februári szélsőség elrejtésére. Idősb *Thirring* sem régebbi népmozgalmi munkáiban, sem Budapest fejlődéséről írt, legújabb, hatalmas kötetében nem veszi figyelembe a hónapok különböző hosszában lévő összehasonlítási akadályt. Így az ő feldolgozásában épen februárra sohasem esik maximum, hanem rendszerint márciusra vagy januárra.

Villermé módszere azonban igen körülményes számítást igényel, s ezért ma inkább egy más módon történik meg a hónapok eltérő hosszában levő összehasonlítási akadály elhárítása: tudniillik az illető hónap egy-egy napjára eső születések számának kiszámítása útján. Az osztás pedig 28, 30 vagy 31-gyel, illetve szökő évben februárban 29-cel történvén, a hónapok eltérő hosszában lévő zavaró körülmény így kiküszöbölhető.

Az egy napra eső születések hónaponkint így kiszámított abszolút száma azonban nem alkalmas a születések havonkint különböző gyakoriságának nemzetközi összehasonlítására és a számok nagyságviszonyába is mélyebb bepillantást enged, ha az évi születések egy napra eső átlagos értékét indexszámítás alapjául fogadjuk el, és ettől (az 1-nek, vagy 100-nak, vagy 1000-nek,

felvett) alaptól való eltéréseket havonkint kiszámítjuk. Ezt a módszert alkalmazza *Goehlert* a mult század végén, a születések havi alakulásának nemzetközi összehasonlítására. Ezt követjük jelen dolgozatunkban mi is a Budapestre vonatkozó havi adatoknak megvizsgálásánál, s az ország és más nagyvárosok havi eredményeivel való egybevetésénél, valamint a havi eredmények, törvényesség, kerületek s vallás szerint való részletezésénél is.

Az egyes hónapokban jelentett születések száma, a kilenc hónappal megelőzőleg történt fogamzások különböző gyakoriságának függvénye. Említettük, hogy a legrégibb kutatások alapján ismeretes, hogy nemcsak Budapesten, de az országban, sőt egész Közép-Európában a *fogamzások májusban a leggyakoribbak, szeptemberben a leggyérebbek.* E miatt a születések száma Közép-Európában februárban maximum, júliusban minimum. E szerint tehát a hónapok szerint különböző születési arányszám elsősorban az évszakok, az időjárás befolyására vezethető vissza ; a déli félgömbön épen ezért épen ellenkezőleg alakul, mint az északin. A természeti tényezők befolyása mellett a népesség nemzeti és szociális viszonyai, a városi népesség foglalkozás szerint különböző megoszlása is hatással vannak. Az utóbbiak befolyása mind erőteljesebb lesz, míg a természeti tényezőké gyengül. Észak- és Közép-Európában inkább a társadalmi, Dél-Európában inkább a természeti — főleg klimatikus — tényezők hatása érvényesül. Azt, hogy mezőgazdasági foglalkozásnál a vidéki népességben az aratás idején az ekkor lévő belső vándorlások miatt a fogamzások száma igen csökken, régen tudjuk. A férj ugyanis sokszor nem saját falujában talál megfelelő munkát, s e miatt ebben az időszakban gyakran nem tartózkodik otthon, s idegenben van szorgos munkában. Szerepe van vallási tényezőknek is. Különösen látható a Kelet-Európában az orthodox népeknél, főleg a világháborút megelőző régi békés esztendőkben. Nyugat-Európában leginkább a böjti időszaknak a fogamzásokat csökkentő hatása mutatkozik, bár mások, például *Grothjahn* előtt ez kétséges. A farsang hatása sehol sem határozott. Leginkább Németalföldön és Olaszországban jelentkezik és pedig a törvényteleneknél. *Grothjahn* Poroszországban a halvaszülöttekre nézve mutatta ki.

A születések havi eredményei Budapesten s általában a nagyvárosokban a szociális körülmények változatos alakulásától, a különleges nagyvárosi kereseti és társadalmi viszonyoktól többé-kevésbbé szintén függnek, s e miatt a nagyvárosokban nemcsak ez, hanem számos más demografiai jelenség fellépése is nem olyan zavartalan, nem olyan szabad, mint a vidéki népességben. Az év egyes hónapjai eltérő időjárásának hatása így az országos statisztikákban jellegzetesebben nyilvánul meg, mint a városokéiban. Budapest és Magyarország összes születéseinek havi alakulására vonatkozó abszolút számokat az alábbi (71.) táblázat mutatja. A Budapestre vonatkozó hasonló, régebbi adatok, 1874-től kezdve a függelékben lévő részletes kimutatások 8. táblázatában foglaltatnak.

71. A születések hónapok szerint való alakulása Budapesten és Magyarországon a születés törvényessége szerint is részletezve 1909—13. és 1923—27. évek átlagai szerint, *a)* abszolút számokban.

Hónap	Született összesen		Ebből törvényes		Ebből törvénytelen	
	1909—13	1923—27	1909—13	1923—27	1909—13	1923—27
	évek átlagában					
	a) *Budapesten*					
Január	2.042·4	1.442·6	1.461·0	1.137·6	581·4	305·0
Február	1.969·2	1.423·6	1.447·2	1.124·2	522·0	299·4
Március	2.131·8	1.624·8	1.580·8	1.312·4	551·0	312·4
Április	1.955·2	1.518·0	1.451·6	1.226·0	503·6	292·0
Május	2.002·0	1.578·2	1.485·8	1.268·2	516·2	310·0
Június	1.853·6	1.455·6	1.376·8	1.176·0	476·8	279·6
Július	1.889·6	1.500·2	1.407·4	1.226·4	482·2	273·8
Augusztus	1.943·6	1.429·0	1.454·6	1.162·6	489·0	266·4
Szeptember	1.918·0	1.394·2	1.413·2	1.129·0	504·8	265·2
Október	1.918·2	1.358·4	1.421·8	1.100·8	496·4	257·6
November	1.860·6	1.283·0	1.362·0	1.026·6	498·6	256·4
December	1.958·2	1.291·4	1.421·8	1.015·2	536·4	276·2
Összesen	**23.442·4**	**17.299·0**	**17.284·0**	**13.905·0**	**6.158·4**	**3.394·0**
	b) *Magyarországon*					
Január	57.062·2	20.183·0	51.219·2	18.508·2	5.843·0	1.674·8
Február	56.170·6	19.711·8	50.538·4	18.066·2	5.632·2	1.645·6
Március	61.468·8	21.685·8	55.558·6	19.950·6	5.910·2	1.735·2
Április	57.217·8	19.837·4	51.738·6	18.235·4	5.479·2	1.602·0
Május	55.558·0	20.544·0	50.189·8	18.827·2	5.368·2	1.716·8
Június	51.654·4	18.465·6	46.829·2	16.944·2	4.825·2	1.521·4
Július	53.694·4	19.850·2	48.904·2	18.318·6	4.790·2	1.531·6
Augusztus	56.397·0	20.873·4	51.464·4	19.332·0	4.932·6	1.541·4
Szeptember	56.322·4	20.717·2	51.210·2	19.135·8	5.112·2	1.581·4
Október	56.578·4	19.289·2	51.558·6	17.779·6	5.019·8	1.509·6
November	51.314·2	17.307·0	46.547·8	15.919·4	4.766·4	1.387·6
December	51.282·8	16.896·4	46.167·6	15.416·8	5.115·2	1.479·6
Összesen . . .	**664.721·0**	**235.361·0**	**601.926·6**	**216.434·0**	**62.794·4**	**18.927·0**

Az abszolút számok sorában Budapesten majd mindig március hónapé a maximum, csak a régebbi években, mint 1876-ban fordul elő, hogy az abszolút szám is februárban maximum. Az újabb években az abszolút szám mindig márciusban maximum. *Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy február csak 28 napos, akkor látjuk, hogy az összes hónapok közül a születések februárban sokkal több évben gyakoriabbak, mint azt az abszolút számok mutatják.* Nevezetesen 1909—13-ban februárban sohase nagyobb az abszolút szám (lásd a II. függelék, a „Részletes kimutatások" 8. táblázatát), mint márciusban s így átlagban is márciusban van a maximum. Ha azonban a két hónap különböző hosszát is tekintetbe vesszük, (lásd a 72. táblázatot.) úgy februárban a születések ezen régi évek átlaga szerint is gyakoriabbaknak mutatkoznak,

72. A születések hónapok szerint való alakulása az előző tábla részletezésével, *b)* az egy napra eső születési számmal kifejezve.

Év, átlag	Esett egy napra születés hónapban												
	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Aug.	Szept.	Október	November	December	Összesen
					a) *Budapesten.*								
					1. Az összes születéseknél.								
1909—1913	65·9	69·8	68·8	65·2	64·6	61·8	61·0	62·7	63·9	61·9	62·0	63·2	64·2
1923—1927	46·5	50·5	52·4	50·6	50·9	48·5	48·4	46·1	46·4	43·8	42·7	41·6	47·4
					2. A törvényesek körében.								
1909—1913	47·1	51·3	51·0	48·4	47·9	45·9	45·4	46·9	47·1	45·9	45·4	45·9	47·3
1923—1927	36·7	39·9	42·3	40·9	40·9	39·2	39·6	37·5	37·6	35·5	34·2	32·7	38·1
					3. A törvénytelenek körében.								
1909—1913	18·8	18·5	17·8	16·8	16·7	15·9	15·6	15·8	16·8	16·0	16·6	17·3	16·9
1923—1927	9·8	10·6	10·1	9·7	10·0	9·3	8·8	8·6	8·8	8·3	8·5	8·9	9·3
					b) *Magyarországon.*								
					1. Az összes születéseknél.								
1909—1913	1.840·7	1.991·8	1.982·9	1.907·2	1.792·2	1.721·8	1.732·1	1.819·2	1.877·4	1.825·1	1.710·5	1.654·3	1.820·1
1923—1927	651·0	699·0	699·5	661·2	662·7	615·5	640·3	673·3	690·6	622·2	576·9	545·0	644·4
					2. A törvényesek körében.								
1909—1913	1.652·2	1.792·1	1.792·2	1.724·6	1.619·0	1.561·0	1.577·6	1.660·1	1.707·0	1.663·2	1.551·6	1.489·3	1.648·2
1923—1927	597·0	640·6	643·5	607·8	607·3	564·8	590·9	623·6	637·9	573·5	530·6	497·3	592·6
					3. A törvénytelenek körében.								
1909—1913	188·5	199·7	190·7	182·6	173·2	160·8	154·5	159·1	170·4	161·9	158·9	165·0	171·9
1923—1927	54·0	58·4	56·0	53·4	55·4	50·7	49·4	49·7	52·7	48·7	46·3	47·7	51·8

73. A születések hónapok szerint való alakulása az előző tábla részletezésével, *c)* indexekben.

Év, átlag	Az egyes hónapok egy-egy napjára eső születések indexei, ha az egész évben átlag egy napra eső születések = 1.000											
	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szept.	Október	November	December
	h ó n a p b a n											
	a) *Budapesten.*											
	1. Az összes születéseknél.[1])											
1909—1913	1.026·5	1.087·2	1.071·7	1.015·6	1.006·2	962·6	950·2	976·6	995·3	964·2	965·7	984·4
1923—1927	981·0	1.065·4	1.105·5	1.067·5	1.073·8	1.023·2	1.021·1	972·6	978·9	924·1	900·8	877·6
	2. A törvényesek körében.											
1909—1913	995·8	1.084·6	1.078·2	1.023·3	1.012·7	970·4	959·8	991·5	995·7	970·4	959·8	970·4
1923—1927	963·3	1.047·2	1.110·2	1.073·5	1.073·5	1.028·9	1.039·4	984·3	986·9	931·8	897·6	858·3
	3. A törvénytelenek körében.											
1909—1913	1.112·4	1.094·7	1.053·3	994·1	988·2	940·8	923·1	934·9	994·0	946·7	982·2	1.023·7
1923—1927	1.053·8	1.139·8	1.086·0	1.043·0	1.075·3	1.000·0	946·2	924·7	946·2	892·5	914·0	957·0
	b) *Magyarországon.*											
	1. Az összes születéseknél.[1])											
1909—1913	1.011·3	1.094·3	1.089·4	1.047·9	984·6	945·9	951·7	999·5	1.031·4	1.002·7	939·7	908·9
1923—1927	1.010·2	1.084·7	1.085·5	1.026·1	1.028·3	955·1	993·6	1.044·8	1.071·6	965·5	895·3	845·7
	2. A törvényesek körében.											
1909—1913	1.002·3	1.087·3	1.087·4	1.046·4	982·2	947·0	957·1	1.007·2	1.035·6	1.009·1	941·0	903·5
1923—1927	1.007·4	1.080·9	1.085·8	1.025·6	1.024·8	953·1	997·1	1.052·3	1.076·4	967·8	895·4	839·2
	3. A törvénytelenek körében.											
1909—1913	1.096·5	1.161·7	1.109·4	1.062·2	1.007·5	935·4	898·7	925·5	991·2	941·8	924·3	959·8
1923—1927	1.042·4	1.127·4	1.081·1	1.030·9	1.069·4	978·8	953·7	959·5	1.017·4	940·2	893·8	920·8

[1]) Összes születések, vagyis élve és halva együtt; a törvényesek és törvénytelenek is a halvaszülöttekkel együtt vannak kiszámítva.

mint márciusban, 1909—13. évek átlaga szerint például Budapesten februárban egy napra 69·8 születés esett, márciusban csak 68·8. Az általunk számított index (lásd a 73. táblázatot s a XVIII. grafikont.) 1909—13 szerint Budapesten februárban 1087·2, míg márciusban csak 1071·7. Ugyanily számítással az országos statisztikában is kidomborodik a februári maximum, csak erőteljesebb, mint a budapesti, indexe 1094·3. Az országos márciusi index pedig 1082·3. Az 1923—27. évek átlagában úgy a budapesti, mint az országos statisztikában az indexek szerint is márciusi maximum.

A másik szélsőség, a minimum Budapesten júliusban, az országban júniusban jelentkezik. Tudvalevőleg az országos statisztikában e minimum oka a nyárvégi szorgos mezei munka s a munkásoknak családi körükből történő ideiglenes távozása. Gyakran nem kap a mezőgazdasági munkás ott munkát, ahol családja él s kénytelen a szomszédhatárba távozni. Sokan fel is jönnek nyárra a városokba, gyárakba, főleg a csak nyáron dolgozókba, például téglagyárakba. A fővárosi minimumnak júniusról júliusra való tolódása arra utal, hogy a fővárosban októberben a fogamzások száma még gyérebb, mint szeptemberben s az ősz hatása így a városban később nyilvánul mint a vidéken.

Az országos statisztikában a születések számának havonkint való alakulása évről-évre két hullámot vet, a fővárosiaké csak egyet. (Lásd a XVIII. grafikont.) A másik módusz az országos statisztikában ősz elején, szeptember-októberben tapasztalható. Ez rendszerint csak oldalmódusz. Ez a decemberi fogamzásoknak országszerte gyakori voltát látszik bizonyítani. Ebben a téli munkaszünetnek a családi életet jobban összetartó, a munkaidőben a kereset végett elvált házastársakat megint egyesítő befolyását láthatjuk. A fővárosban nincs a karácsonynak ilyen hatása, mint a túlnyomóan mezőgazda vidéken. A fővárosi kereseti és lakásviszonyok mellett a házastársaknak a téli hónapokban nincs a többi hónapokat meghaladó mérvű egymásrautaltságuk. Az országos statisztika másik, igen gyér születéseket felmutató időszaka pedig november-december hónap, ami a február-márciusi fogamzások csekélyebb számának tulajdonítható. Ezt meg egyrészt a tél utójának, a szervezetet elcsigázó hátrányos hatása, másrészt a márciusi házasságok gyér száma magyarázza. E szerint tehát ez a hatás is részben klimatikus befolyásra vezethető vissza, ami a fővárosi statisztikában sohasem nyilvánul oly intezíven, mint a vidéki s az országos eredményekben.

A január havi születések abszolút száma Európaszerte rendszerint magasabb úgy a megelőző december havi, mint a februári születéseknél. Ez sok vitára és félreértésre adott már alkalmat. Némelyek mint *Gini*, január hónap magas születési arányát, (mely az összes hónapok között Budapesten is a 2. vagy a 3. helyen áll, olykor ez a maximum) a születések késedelmes bejelentésének tulajdonítják. A Nemzetközi Statisztikai Intézet legutóbbi kairói (1927 dec., 1928 jan.) ülésén egy bizottság is alakíttatott a végből,

XVIII. A SZÜLETÉSEK HÓNAPOK SZERINT VALÓ ALAKULÁSA.

(Az egyes hónapok egy-egy napjára eső születések indexei, ha többéves átlagban az év egy-egy napjára eső születések abszolut száma = 1000.)

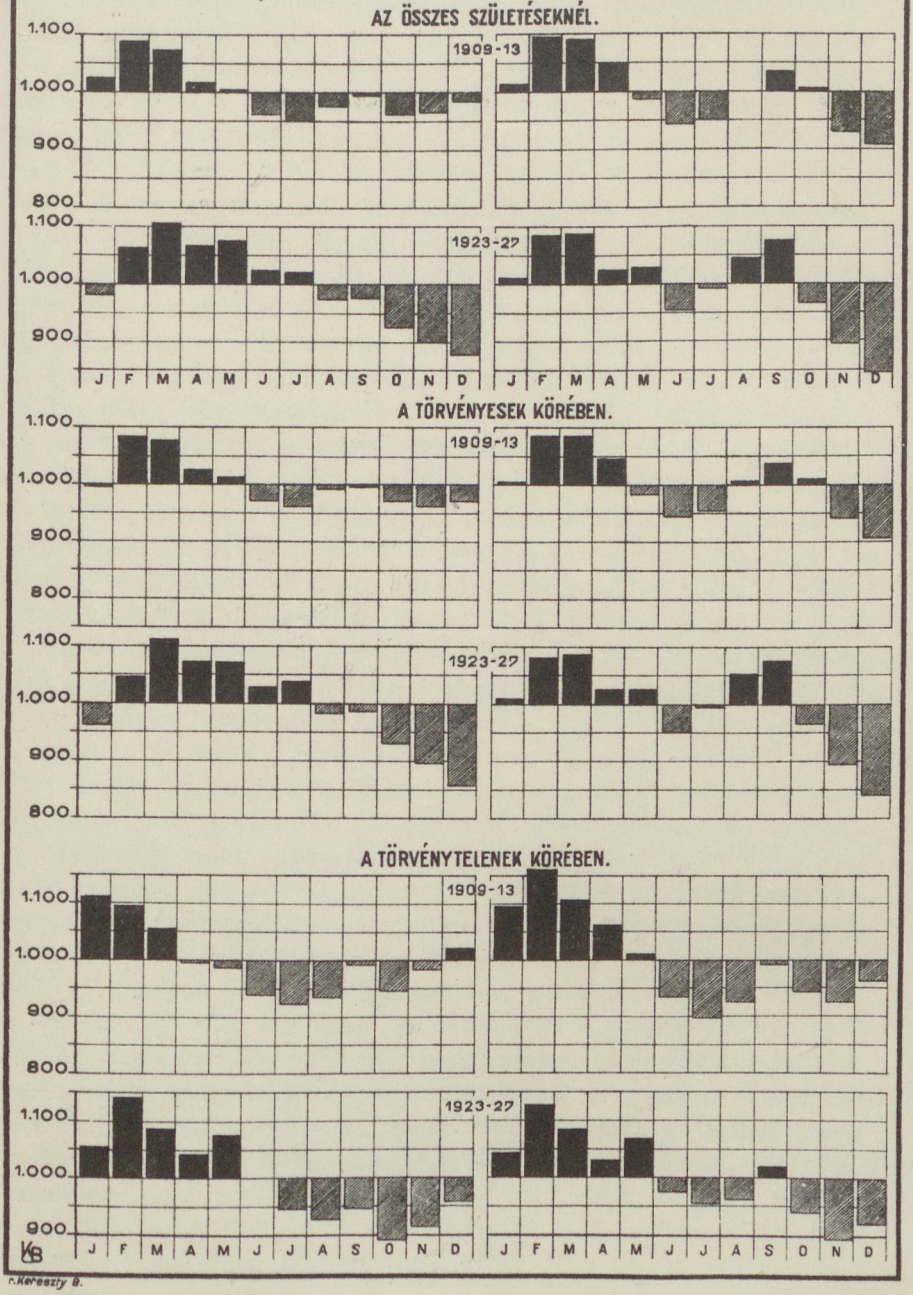

r. Keresztv B.

hogy a születések késedelmes bejelentése miatt az egyes államokban minő jelenségek mutatkoznak. Ugyanis részben a késedelmes bejelentés okozná azt, hogy a januári születések száma magasabbak a decemberinél, nemcsak az, hogy ennek áprilisi fogamzások felelnek meg, melyek a közelgő tavasz fiziológiai hatása révén sűrűbbek s nemcsak az, hogy a rendszerint márciusban lévő husvét miatt márciusban gyérebb a fogamzás s ezért meg decemberben kevés a születés. Budapesten szintén lehet észlelni a január hónap előnyét a születések tekintetében. Budapesten az utolsó 50 év alatt mindössze ötször fordult elő az az eset, hogy a januári születések alatta maradtak az előző év december havi születéseinek. Az 1926. és 1927. évi budapesti statisztikát naponkint részletezve (lásd az 53. táblázatot) azt látjuk, hogy 1926 december 31-iki születések száma csak 34, míg a következő január hó 1-én 64, 2-án 53 gyermek született. Noha december egy napjára átlag 39·6, januárban pedig 43·4 gyermek esett. Ha feltételezzük is, hogy az utolsó napon született gyermekek egy részét január hóban szülötteknek jelentették be, a valóságtól való eltérés a két hó összes születéseihez viszonyítva egészen jelentéktelennek látszik. E mellett még a késedelmesen jelentett születéseknél sem valószínű, hogy a születés időpontját jelentenék meghamisítva. Az Sz. H. Sz. államban s Olaszországban sokkal nagyobb mértékű különbség mutatkozik mint nálunk, némely esetben a januári adat 100%-kal magasabb, mint a februári. A Magyarországtól elszakított területen (Bánát, Bácska, Baranya) azonban az Sz. H. Sz. államban sincs olyan különbség, mint az Sz. H. Sz. állam többi részeiben. Valószínű tehát, hogy a nagy eltérés az ország egyes részei között a születés bejelentésére vonatkozó szabályok különbözőségében is bírja magyarázatát. A tőlünk elszakított területeken *Kovács* Alajos szerint e tekintetben ugyanis most is a magyar jogszabályok mérvadók. Ha meg tekintetbe vesszük a január, február és március hónapok eltérő hosszát, tulajdonképen nem is beszélhetünk január kiugrásáról. A hónapok egy-egy napjára eső születések ugyanis januártól februárig, sőt márciusig, emelkedő vonalat adnak: a tavasznak a fogamzások számát gyarapító hatása is erősbödik márciustól júniusig.

A nagy háború alatt persze gyakran nem mutatkoztak a születések havonkint való alakulásának e jellegzetes szabályszerűségei. A nagy világégés idején azok a tipikus évről-évre visszatérő különbségek, melyek békés években születéseink évszakok és hónapok szerint való alakulását jellemzik, *más körülmények hatása révén* olykor *nem jelentkeztek*. A normálistól legjobban 1915 és 1919 évek kialakulása üt el. Az egyikben a bevonultak nagy tömegének hirtelen távozása, a másikban azok legnagyobb részének hazatérte okozza az eltérést. E miatt 1915 májusában hirtelen leesik, 1919 október és decemberében hirtelen felemelkedik a születések száma. Az előbbiben a minimum, az utóbbiban a maximum lesz rendellenes helyzetű. Az 1915. évi minimumot ugyanis ez évi decemberre, az 1919. évi maximumot pedig az országos statisztikában októberben, a fővárosiban novemberben látjuk.

74. A budapesti élveszületések száma 1926 december és 1927 január havában naponkint.

Napok száma	Az élveszülöttek összes száma		Napok száma	Az élveszülöttek összes száma	
	1926 december	1927 január		1926 december	1927 január
1	45	64	19	51	41
2	31	53	20	24	36
3	36	47	21	43	38
4	38	43	22	41	52
5	34	40	23	42	43
6	41	43	24	42	38
7	39	55	25	35	39
8	31	35	26	38	48
9	41	43	27	27	49
10	41	56	28	45	44
11	37	41	29	40	40
12	39	26	30	42	31
13	37	45	31	34	45
14	44	38	Ismeretlen	5	—
15	46	46			
16	50	39	Összesen	1.228	1.346
17	57	45			
18	32	43	Esik egy napra átlag:	39·6	43·4

A születések télvégi maximumának jelentkezése a nagy városokban Európaszerte sokkal állandóbb jelenség, semmint a minimum kialakulása. Csak néhány nagyváros viszonyait kiragadva felemlítem, hogy Berlinben — a berlini évkönyvek szerint — az összes születéseknél rendszerint február hónapban van a maximum, utána 2. helyen jön január. Ez tehát arra mutat, hogy a fogamzások Berlinben április-májusban a leggyakoriabbak. Oka a tavasz fiziológiai hatása, s a házasságkötések számának husvét után történő fellendülése. A minimum azonban itt rendszerint októberre esik a zordon északi tél végén a fogamzások gyérülésének megfelelve. A törvénytelen születések minimuma Berlinben meg rendszerint juliusban van. Wienben is többnyire februárra esik az összes születések maximuma, persze nem abszolút számban, hanem egy napra eső arányban. Abszolút számban itt is magasabb úgy a márciusi, mint a januári születések száma. A minimum Wienben eltolódik novemberre is. Párizsban is február a maximum, persze szintén nem abszolút számban. A minimum Berlinben hasonlóan októberre tolódik. Az 1923—24 évi összes születések hónapok szerint való megoszlása Párizsban a következő volt. (Lásd a 75. táblázatot.)

Látható, hogy *Párizsban* az 1923—24 évek átlaga szerint *februárban egy napra 173·2 születés esik (max.), míg októberben csak 149·3 (min.)* Abszolút számban sohase február a legtöbb, sohase október a legkevesebb születés hónapja, de tekintetbe kell a hónapok különböző hosszában lévő zavaró körülményt is venni, hogy a születések igazi sürüsödési és ritkulási pontjait megtalálhassuk !

75. A párizsi születések hónapok szerint való megoszlása.

Hónap	Az összes születések				
	abszolút száma az			egy napra eső száma	Goehlert-féle indexe
	1923	1924	1923—24 évek átlaga szerint		
	évben				
Január	5.243	5.062	5.152·5	166·21	1.029·6
Február	4.916	4.958	4.937·0	173·23	1.073·1
Március	5.212	5.107	5.159·5	166·44	1.031·0
Április	5.264	4.884	5.074·0	169·13	1.047·7
Május	5.117	5.119	5.118·0	165·10	1.022·7
Június	4.967	4.869	4.918·0	163·93	1.015·5
Július	5.014	5.028	5.021·0	161·97	1.003·3
Augusztus	4.876	4.737	4.806·5	155·05	960·5
Szeptember	4.487	4.612	4.549·5	151·65	939·4
Október	4.619	4.640	4.629·5	149·34	925·1
November	4.341	4.895	4.618·0	153·93	953·5
December	5.068	4.968	5.018·0	161·87	1.002·7
Összesen	**59.124**	**58.879**	**59.001·5**	**161.43**	**1.000·0**

A főváros egyes kerületeiben s a Duna jobb- és balpartján a születések havonkint való alakulása különböző szabályszerűségeket mutat. Az anyákat lakásuk szerint részletezve s a nem budapesti lakos, vagyis a Budapestre »idegen« anyák születéseit különválasztva az 1925—27. évek átlagára a következő képet nyerjük. (Lásd a 76. táblázatot.)

76. Budapest jobb- és balparti kerületeiben lakos s az idegen születések részletezése hónapok szerint.

Hónap	A jobbparti			A balparti			Az idegen		
	lakos anyáktól származó összes születések 1925—27. évek átlaga szerint								
	abszolút számban	egy napra eső arányban	Goehlert-féle indexben	abszolút számban	egy napra eső arányban	Goehlert-féle indexben	abszolút számban	egy napra eső arányban	Goehlert-féle indexben
Január	241·7	7.795	937·6	962·0	31.032	1.035·5	225·3	7.268	810·2
Február	256·7	9.166	1.102·5	886·3	31.654	1.056·3	237·0	8.464	943·5
Március	309·0	9.967	1.198·8	994·7	32.086	1.070·7	309·0	9.967	1.111·0
Április	272·7	9.088	1.093·1	968·0	32.266	1.076·7	283·7	9.455	1.054·0
Május	286·0	9.225	1.109·6	1.007·3	32.494	1.084·3	300·3	9.688	1.079·9
Június	246·0	8.200	986·3	928·7	30.955	1.032·9	280·3	9.344	1.041·6
Július	250·0	8.064	969·9	973·0	31.387	1.047·4	291·3	9.397	1.047·5
Augusztus	252·3	8.139	979·0	873·0	28.161	939·7	283·0	9.129	1.017·6
Szeptember	248·7	8.288	996·9	842·3	28.077	936·9	281·0	9.366	1.044·0
Október	229·0	7.387	888·5	854·0	27.548	919·2	265·7	8.569	955·2
November	222·3	7.411	891·4	812·3	27.077	903·5	261·3	8.711	971·0
December	220·3	7.107	854·8	836·7	26.989	900·6	256·7	8.279	922·9
Összesen	**3.034·7**	**8.314**	**1.000·0**	**10.938·3**	**29.968**	**1.000·0**	**3.274·6**	**8.971**	**1.000·0**

E szerint *a jobbparton épen úgy március és február a legtöbb születést felmutató hónap, mint az idegen — nem budapesti — lakos anyák Budapesten történt születéseinél.* Ezzel szemben *a balparton májusban jelentkezik a maximum,* nagy nyári, főleg augusztusi sűrű fogamzásoknak megfelelve, amikor a pesti lakosok nagy része szabadságon van és nyaralni megy vidékre, fürdőkbe. Már id. *Tormay* régen, nagyon régen, mikor még Pest és Buda két külön város volt, közel ¾ évszázaddal ezelőtt, 1857-ben megjelent statisztikai munkájában ki tudja mutatni ugyanezt, hogy Budán, úgy mint az országban, a tél végén rendszerint februárban van a maximum, addig Pesten májusra tolódik ez, a legmelegebb nyári hónapokban gyakoribb fogamzásoknak megfelelve. *A minimum 1925—27 szerint mindkét parti lakosoknál s az idegeneknél is decemberben van,* a tél végén elcsigázott szervezet gyér fogamzásainak megfelelően. Az idegen születéseknél érdekes azok számát budapesti lakosokéhoz havonkint viszonyítani. Száz budapesti lakostól származó születésre eső indexben az idegen születések nyár végén és ősszel a leggyakoriabbak (szept. 25·8), januárban a leggyérebbek (48·7). Az idegen születések abszolút száma nem ősszel maximum, de budapesti lakosok összes születései ekkor jobban gyérülnek, mint az idegenek, — melyek az év egyes hónapjai között amazoknál egyenletesebben oszlanak meg, — s ezért a budapesti lakosokéhoz viszonyítva mégis leginkább ősszel szökik fel az idegen születések aránya.

Vallás szerint részletezve az egyes hónapokra vonatkozó budapesti születési statisztikát, az e tekintetben rendelkezésünkre álló 1924—27. évi adatok átlaga szerint a következő eredményekre jutunk:

77. A budapesti születések havonkint való alakulása vallás szerint részletezve.

Hónap	Az összes születések 1924—27. átlaga szerint								
	abszolút számban a			az illető hónap egy-egy napjara eső átlagban a			számított Goehlert-féle indexe a		
	róm. kat.	református	izraelita	róm. kat.	református	izr.	róm. kat.	református	izraelita
	vallásúaknál								
Január	924·8	213·8	187·8	29.828	6.895	6.056	962·0	1.063·6	955·1
Február	929·7	181·5	192·2	32·911	6.424	6.805	1.061·5	990·9	1.073·2
Március	1.052·7	218·0	212·0	33.959	7.032	6.838	1.095·3	1.084·7	1.078·4
Április	978·0	203·0	216·3	32.600	6.766	7.208	1.051·4	1.043·7	1.136·7
Május	1.015·0	211·7	228·0	32.741	6.830	7.354	1.056·0	1.053·5	1.159·8
Június	944·8	203·8	201·0	31.491	6.791	6.700	1.015·7	1.047·5	1.056·6
Július	991·2	207·2	198·0	31.975	6.685	6.387	1.031·3	1.031·2	1.007·3
Augusztus	938·8	189·0	204·0	30.282	6.096	6.580	976·7	940·3	1.037·7
Szeptember	929·8	193·5	172·5	30.991	6.450	5.750	999·5	994·9	906·8
Október	889·2	194·3	180·0	28.685	6.266	5.806	925·2	966·5	915·6
November	859·3	175·3	160·5	28.641	5.841	5.350	923·8	901·0	843·7
December	871·5	177·2	164·0	28.112	5.717	5.290	906·7	881·8	834·3
Összesen	**11.324·8**	**2.368·3**	**2.316·3**	**31.005**	**6.483**	**6.341**	**1.000·0**	**1.000·0**	**1.000·0**

Látható, hogy *a keresztény felekezeteknél Budapesten* 1924—27. évek átlaga szerint *márciusi maximumot állapíthatunk meg*, melyet 2. helyen rendszerint február követ. *December meg a minimum.* Ezzel szemben *az izraelitáknál májusban jelentkezik a maximum, épen úgy, mint az a kerületek szerint való megoszlásnál a legtöbb pesti kerületben s az egész balpartra vonatkozó statisztikában látjuk.* Jeléül annak, hogy a nyári nyaralásbeli fogamzási maximum náluk különösen kidomborodik.

A hónapok szerint való alakulás vizsgálatánál fontos szempont a törvényes s a törvénytelen születések kettéválasztása. *A törvényes születések számának havonkint való alakulására ugyanis az új házasságkötések időpontja is jelentékeny befolyással van.* A törvényes születéseknek jelentékeny része mindig új házasságból származik, hiszen az újszülötteknek mindig tekintélyes része elsőszülött. Az elsőszülöttek fogamzási ideje pedig természetesen elsősorban a házasságkötés idejétől függ, annak havonkint való alakulásával párvonalosan hullámzik. A házasságkötések száma hazánkban a téli munkaszünet idején gyarapodik, innen a törvényes születéseknek az országos statisztikában ősz elején jelentkező második maximuma, a minimum tavasszal husvét s ezért a születésekben december. A fiziológiainak tekinthető február—márciusi (max.) és június—júliusi (min.) szélsőségek mellett e kettő domborodik ki a törvényeseknél. Ezért van,hogy a törvényes születéseknél az országos statisztikában két hullámzás domborodik ki, épen úgy, mint az összes születéseknél. A fővárosban mint láttuk, csak egy hullámvonal van úgy az összes, mint az ezzel majdnem teljesen megegyező törvényes születéseknél is.

A törvénytelen születések hónapok szerint való megoszlásán a fiziológiai okok hatása még jobban meglátszik, mint a törvényesekén. Ez természetes, hiszen a törvénytelen szülöttek minden tekintetben jobban mutatják a természeti, mint a társadalmi körülmények hatását. A törvénytelen születések száma az év első negyedében aránylag még magasabb s a tavasznak a fogamzást előmozdító ereje itt még jobban előtérbe lép. Budapesten (lásd 73. táblázatot s a XVIII. grafikont) épen úgy, mint az országos statisztikában, a törvénytelen születések úgy a régi békés 1909—13. évi, mint az új 1923—27. évi quinquennium szerint mindig februárban voltak a leggyakoriabbak. A nyári hónapokban pedig még kevesebb a törvénytelen születés, az ősznek a fogamzásra gyakorolt hátrányos hatása tehát itt még jobban kifejezésre jut, mint a törvényeseknél. A legkevesebb törvénytelen születés úgy a fővárosi, mint az országos statisztikában e szerint vagy júliusban, vagy augusztusban van. A törvénytelen születések maximumának indexe mindig nagyobb, mint a törvényes születéseké. Budapesten a törvénytelenek maximuma 1923—27 szerint 1139·7 februárban, a törvényesek indexe ugyanekkor csak 1047·2, s a körükben levő márciusi maximum is csak 1110·2 indexü. A minimumok közül csak a nyári kisebb a törvényteleneknél, mint a törvényeseknél. Ugyanezen évek átlaga szerint Budapesten a törvénytelenek körében a

minimum nyáron 927·4-re süllyed, míg a törvényesek körében ugyanakkor csak 984·3. A törvényesek körében a nyári minimumnál erőteljesebb azonban a decemberi, ami a márciusi házasságok gyér számára s a husvéti bőjt gátlására mutat vissza.

Normális években csak egész kivételesen jelentkezik a törvénytelenek maximuma más hónapban, pl. 1925-ben az országos statisztikában májusban. Az abnormis kialakulása tekintetében már ismertetett 1919. évben azonban természetesen a törvénytelen s az alább tárgyalt halvaszületések is abnormis havi megoszlást mutatnak. Ennek oka a fogamzások számának 1918 novemberében a világháború megszüntével történt hirtelen gyarapodása. Hasonló rendellenesség 1915-ben is volt, mint azt fentebb az összes születéseknél már szintén ismertettük.

A halvaszülöttek számának havonkint való alakulását leghelyesebb az összes születések számához való viszonyitással, annak százalékában kifejezni. Ez mutatja, hogy a szülések közül mikor több, mikor kevesebb a halva született. A *Goehlert*-féle index, amit eddig számítottunk, elsősorban a fogamzások különböző gyakoriságára mutat vissza. Ez az index a halvaszülötteknél is csaknem úgy hullámzik, mint a többieknél: februárban maximum és júliusban minimum. (Lásd a 78. táblázatot.) Ismeretes azonban, hogy *a halvaszületésekre inkább a születés körülményei, az évszakok által megszabott időjárás, semmint a fogamzás ideje vannak befolyással.* Nem is

78. A halvaszülöttek hónapok szerint való alakulása Budapesten 1923—1927-ig.

Hónap	A halvaszülöttek abszolút száma az						Egy napra esett halvaszülött	Goehlert-féle index	A halvaszülöttek az összes szülöttek %-ában
	1923	1924	1925	1926	1927	1923—27			
	évben					évi átlaga szerint	1923—27. évek átlaga szerint		
Január	50	43	62	62	60	55·4	1.787	1.037·7	3·8
Február	63	52	49	54	46	52·8	1.872	1.087·1	3·7
Március	52	53	60	51	53	53·8	1.735	1.007·5	3·3
Április	59	43	49	66	45	52·4	1.746	1.013·9	3·5
Május	60	55	67	51	52	57·0	1.838	1.067·4	3·6
Június	42	49	61	55	51	51·6	1.720	998·8	3·5
Július	50	47	48	57	40	48·4	1.561	906·5	3·2
Augusztus	49	55	41	59	53	51·4	1.658	962·8	3·6
Szeptember	41	61	47	40	49	47·6	1.586	921·0	3·4
Október	47	60	37	49	53	49·2	1.587	921·6	3·6
November	53	55	48	52	40	49·6	1.653	959·9	3·9
December	65	55	64	57	59	60·0	1.935	1.123·7	4·7
Összesen	**631**	**628**	**633**	**653**	**601**	**629·2**	**1.722**	**1.000·0**	**3·6**

februárban a leggyakoribb az! Ezt azonban ezzel az indexszámítási móddal nem lehet kimutatni, hanem csak az összes születések számához való viszonyítással.

Az összes születések százalékában kifejezve azt látjuk, hogy *a télen születtek között mindig több a halvaszülött, mint nyáron.* Ez a szabályszerűség Közép- és Észak-Európában úgy a városi, mint az országos statisztikában megnyilvánul. A téli hónapok kedvezőtlen időjárása az anya egészségére bizonyára káros hatással van. Hozzájárul ehhez, hogy a szülések egy része még mindig kedvezőtlen anyagi viszonyok között, szegényes, földes, esetleg fűtetlen szobában is folyik le. Télen a kedvezőtlen szociális viszonyok, így közvetve szintén hozzájárulhatnak a halvaszülöttek arányának emeléséhez. Budapesten 1923—27 átlaga szerint novembertől februárig terjedő négy hónap alatt a születtek 4·0%-a volt halvaszülött, míg a júniustól szeptemberig terjedő négy nyári hónap alatt csak 3·4%. Az egyes hónapok között — így az összes születések %-ában kifejezve — (lásd a 78. táblázatot) nem is februári a maximum, hanem decemberi 4·7%-kal. Utána november (3·9%) és január sorakozik s csak a 4. helyen jön február. A minimum azonban a számításmód szerint is épen úgy, mint az indexeknél a legmelegebb nyári hónapban, júliusban van, 3·2%-kal. Azután jön szeptember a 2. helyen s utána következnek a többi nyári hónapok, nevezetesen június és augusztus.

13. §. A születések a szülők kora szerint.

A szülők életkora a termékenységre döntő befolyással van s épen ezért a születések statisztikájában nagyfontosságú a szülők kor szerint való megoszlásának vizsgálata. A kor szerint különböző szülők az egyes társadalmi rétegek szerint is különbözőképen oszlanak meg, különösen foglalkozás és vagyonosság szempontjából, ami meg a gyermek sorsára nem közömbös. A fiatal apák között így több a segéd s a szerényebb viszonyok között élő; az idősebbek között több az önálló, a vagyonosabb. Az anyák között a fiatalabbak között több az eltartott, s több a házasságon kívül szülő nő, az idősebbek között több a kereső, másrészről több a törvényes anya. A törvénytelen gyermekek így sokkal nagyobb aránnyal származnak a fiatalabb, mint az idősebb anyáktól. (Lásd e munka 10. §-át.) Az apák kora szerint persze csak a törvényes születéseket lehet részletezni, a törvényteleneket nem. A kor szerint való megoszlás, hatással van az újszülöttek nem szerint való megoszlására is. (Lásd e munka 8. §-át.) A fiatalabb szülőktől ugyanis kevesebb fiú születik, mint az idősebbektől. A többes születések száma is nő az anya korával (lásd e munka 11. §-át), hasonlóképen a halvaszületéseké is. (Lásd a 9. §-t.) Az elvetélések száma is összefügg vele, a legtöbb elvetélés a 30—39 éves nőknél van, onnan számuk mindkét irányban fogy. Vallás,

79. A budapesti élveszülöttek anyáinak kor szerint való megoszlása 1896—1927-ig.

Az anyák kora	Az élveszülöttek anyja között volt az											
	1896—1900	1901—1905	1906—1910	1911—1914	1916—1918	1919—1922	1923—1927	1923	1924	1925	1926	1927
	évek átlaga szerint							évben				
	a) *Abszolút számban.*											
17 éven aluli	87·0	91·8	105·0	144·8	63·7	54·0	57·0	53	36	72	55	69
17—19 éves	1.308·0	1.338·2	1.528·4	1.976·5	1.082·7	1.168·3	1.025·6	1.021	934	1.049	1.092	1.032
20—24 «	6.660·4	6.336·0	6.562·6	7.505·3	4.859·7	6.581·3	5.066·0	5.388	5.067	5.162	4.995	4.718
25—29 «	6.665·6	6.658·4	6.236·0	6.476·0	4.143·0	6.055·5	5.249·2	5.554	5.299	5.511	5.127	4.755
30—39 «	7.943·8	6.872·2	6.448·8	6.220·5	4.116·7	5.309·5	4.754·4	4.665	4.462	5.017	4.910	4.718
40—49 «		914·6	837·2	763·8	528·3	552·5	485·2	468	461	478	545	474
50 éven felüli	3·6	2·6	1·8	1·0	0·7	1·8	0·8	—	2	1	—	1
Ismeretlen korú	21·2	14·0	15·8	15·5	18·7	8·3	31·6	10	23	40	43	42
Összesen	**22.689·6**	**22.227·8**	**21.735·6**	**23.103·3**	**14.813·3**	**19.731·0**	**16.669·8**	**17.159**	**16.284**	**17.330**	**16.767**	**15.809**
	b) *Az összes anyák százalékában.*											
17 éven aluli	0·4	0·4	0·5	0·6	0·4	0·3	0·3	0·3	0·2	0·4	0·3	0·4
17—19 éves	5·8	6·0	7·0	8·6	7·3	5·9	6·2	5·9	5·7	6·1	6·5	6·5
20—24 «	29·3	28·5	30·2	32·5	32·8	33·4	30·4	31·4	31·1	29·8	29·8	29·9
25—29 «	29·4	30·0	28·7	28·0	28·0	30·7	31·5	32·4	32·6	31·8	30·6	30·1
30—39 «	35·0	30·9	29·7	26·9	27·8	26·9	28·5	27·2	27·4	28·9	29·3	29·8
40—49 «		4·1	3·8	3·3	3·6	2·8	2·9	2·7	2·8	2·8	3·2	3·0
50 éven felüli	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	—	0·0	0·0	—	0·0	0·0
Ismeretlen korú	0·1	0·1	0·1	0·1	0·1	0·0	0·2	0·1	0·2	0·2	0·3	0·3
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

nemzetiség, foglalkozás stb. szerint különbség van a fiatalkorú anyák arányában s a legkülönbözőbb születésstatisztikai jelenségeket át és átszövi a kor szerint mutatkozó különbség hatása. A népesség kor szerint való megoszlása is más a fővárosban, mint a vidéken, más a városokban, mint a vármegyékben; ezzel a születések kor szerint való megoszlását mindig egybe kell vetni, mert csak így láthatjuk meg azt, hogy a születések gyakorisága a különböző korcsoportokban egymástól miben különbözik.

A budapesti születések anyáinak kor szerint való megoszlása a statisztika által számbavett legrégibb időktől napjainkig, többéves átlagokban s az összes nőknek a népszámlálások alkalmával megállapított hasonló megoszlásával egybevetve a következő volt. (Lásd a 79. táblázatot.)

Az anyák közül a harmadik életévtizedben lévőktől származik a legtöbb születés, 1923—27 átlaga szerint innen ered a születések 61·9%-a, majdnem $^2/_3$-a. A huszas évek két része közül az újabb években fővárosunkban mindig a 25—29 éves anyák korcsoportja az erősebbik, 1919—22 szerint meg a 20—24 éveseké volt az. Valószínű, hogy ez az eltolódás néhány év mulva vissza fog fejlődni s hogy ma ez az idősebb korcsoport csak a háború alatt elmaradt születések pótlásaképen erősebb. A 3. életévtizedben lévők után a 4. életévtized sorakozik a születések $^3/_{10}$ részével. A fennmaradó közel $^1/_{10}$-ből $^2/_3$-rész esik a 20 éven aluliakra (6·5%), $^1/_3$ rész a 40 éven felül lévőkre (3·1%).

A régebbi évekhez képest a huszas években lévő nők arányának kissé erősebb volta, a harmincas évbeliek arányának kissé csökkent volta tűnik szembe. 1896—1900 szerint a 20—29 éves nők a születéseknek csak 58·7%-át tették, a harmincasok viszont akkor meg még 31%-ot tettek ki. Kérdés, hogy ennek a születéseknek az idősebb korú anyák körében a fiatalabbaknál nagyobb arányú gyérülése, avagy a népesség, vagyis az összes nők kor szerint való megoszlásának hasonló átalakulása-e, vagyis az idősebb nők megfogyása az oka.

A megfelelő népszámlálásbeli adatokkal való egybevetés szerint (lásd a 80. táblázatot) az összes nők kor szerint való megoszlása azonban nem-

80. A szülőképes korban lévő női népesség kor szerint való megoszlása az 1900—1925. évi népszámlálások adatai szerint Budapesten.

A népszámlálás éve	A szülni képes korban lévő nők között volt						
	15—16	17—19	20—24	25—29	30—39	40—49	összesen 15—49
	éves, az összes 15—49 éves nők %-ában						
1900	6·9	11·6	20·4	17·6	25·6	17·9	100·0
1910	7·8	12·6	19·8	17·0	25·7	17·1	100·0
1920	5·3	9·7	19·7	18·0	27·7	19·6	100·0
1925	5·7	10·0	17·0	18·1	28·7	20·5	100·0

hogy az idősebb nők fogyását igazolná, hanem épen ellenkezőleg azt láttatja, hogy az idősebb nők, nevezetesen a 30—39 évesek, de a 40—49 évesek is a század elejétől kezdve napjainkig nemhogy megfogytak volna, hanem épen ellenkezőleg gyarapodtak is. Az 1900. évi népszámlálás szerint a 30—39 éves nők aránya a népességben még csak 25·6%, az 1925. évi népszámlálásig következetes gyarapodással ez az arányuk 28·7%-ig gyarapodott. Hasonlóképen a 40—49 éves összes nők aránya ugyanazon 25 év alatt 17·9%-ról 20·5%-ra emelkedett. A 20—29 éveseké pedig ugyanakkor 38%-ról 35·1%-ra esett vissza. E szerint *az anyák kor szerint való megoszlásának a századfordulóhoz képest való megváltozásának az az oka, hogy az idősebb nők szülései sokkal inkább gyérültek, mint a fiatalabbakéi.* Megjegyzendő, hogy a népszámlálások szerint a húsz évesek két része épen ellenkező irányú átalakulást mutat a 25—29 évesek aránya kissé gyarapszik s csak a 20—24 éveseké van erősen fogyóban. Innen, amit fentebb láttunk, hogy a születések körében is megváltozott a húsz évesek két ötös korcsoportjának egymáshoz való viszonya, régebben a születések körében a fiatalabbaké volt erősebb, ma a 25 éven felül lévő idősebb részé az. A 20 éven alúl lévő anyák aránya pedig épen olyan irányú elváltozásokat jelez, mint a népszámlálásban az összes nők hasonló korcsoportjai. Nevezetesen a népszámlálás szerint úgy a 15—16 éves, mint a 17—19 éves nők az 1910 évben vannak Budapesten legnagyobb arányban, a születések körében is a világháború kitöréséig nő az ilyen nők aránya, azóta fogy.

Csak a törvényes gyermekeket részletezve az anya kora szerint (lásd a 81. táblázatot s a XIX. grafikont) *az évi eredmények mutatnak egy érdekes elváltozást, mely az anyák oldalán is a bevonultak távollétével függ össze. Ez a háború alatt az idősebb 30 éven felül lévő anyák arányának emelkedése s a fiatalabbak csökkenése;* a fegyverletétel után pedig e jelenség visszafejlődése. A budapesti élveszülöttek anyái között 1913-ban 30·5% volt 30—39 éves, 1918-ig arányuk 33·1%-ra emelkedett, onnan már 1920-ban ismét 27·1%-ra esik vissza. Ugyanekkor pl. a 20—24 éves anyák aránya, vagy a 17—19 éveseké is igen kifejezett ellenkező irányú változáson megy át. A 20—24 éveseké az 1913. évi 30·9%-ról 1918-ig 27·9%-ra fejlődik vissza, majd már 1920-ban ismét 33·1%. A 17—19 évesek aránya 1913-ban 4·7%, 1912-ben 4·9%, 1918-ig 3·0%-ra esik vissza, majd 1920-ig 5·3%-ra emelkedik. Ez a bevonult férfiak távollétével függ össze, minthogy az idősebb férfiak felesége is nagyobb arányban idősebb nők, mint a fiatalabbaké s azzal, hogy fiatalabb nőknek a háború alatt mind kevesebb férjhezmenési lehetőségük is volt, miért is számuk évről-évre csökkent. E koreltolódások következményének fogjuk fel alább a születések nem szerint való megoszlásában, a fiúszületési többletnek a háború után mutatkozott gyarapodását (lásd a 8. §-t) a halva- és a többes születések háborús gyarapodását (lásd 9. és 11. §-t) és több más születésstatisztikai jelenséget. Alább látni fogjuk, hogy e koreltolódások

XIX. A BUDAPESTI SZÜLETÉSEK MEGOSZLÁSA A SZÜLŐK KORA SZERINT.

a budapesti törvényes élveszülöttek megoszlása

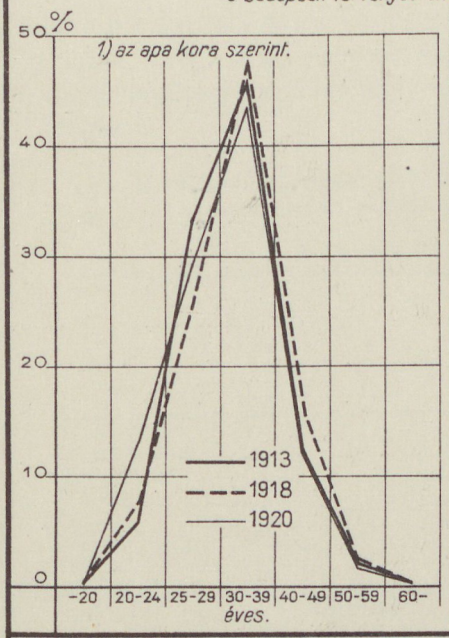

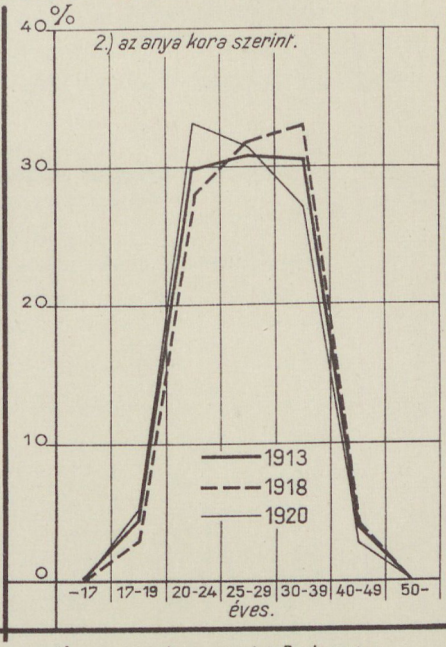

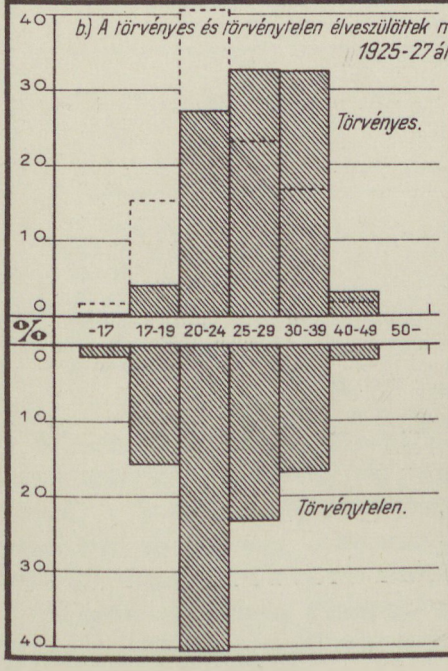

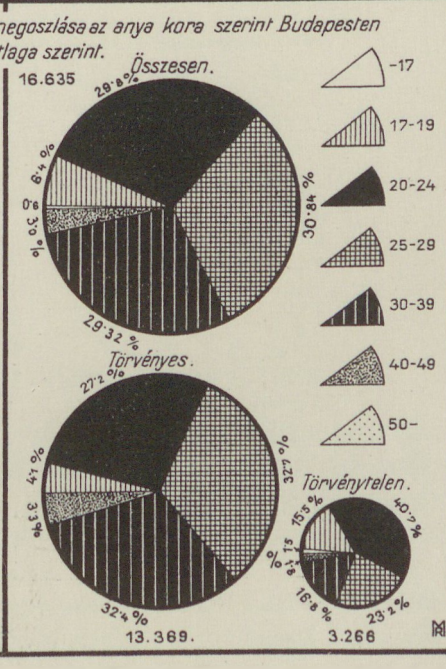

az apák oldalán kifejezettebben mutatkoznak, mint az anyák oldalán, a vidéken s az országos statisztikában is erőteljesebben, mint a városokban, vagy épen Budapesten. Mindez természetes is, egyrészt azért, mert hiszen a nők oldalán csak közvetett hatásról van szó, a férfiak azok, akik a bevonulással a kor szerint való megoszlás átalakulását közvetlenül elszenvedték, másrészt azért, mert a vidék nagyobb arányban vonult fel a haza védelmére, mint a város, fiatalsága nagyobb arányban volt katonai szolgálatra alkalmas, mint Budapesté.

81. A budapesti törvényes élveszületések megoszlása a szülők kora szerint némely évi eredményben.

1. *Az apa kora szerint.*

Életkor	1913	1918	1920
	évben		
	százalékban		
20 éven aluli	0·1	0·2	0·3
20—24 éves	6·0	7·9	13·0
25—29 «	33·3	26·1	29·3
30—39 «	46·0	47·8	43·5
40—49 «	12·5	15·4	12·1
50—59 «	2·0	2·4	1·6
60 éven felüli	0·1	0·2	0·2
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**

2. *Az anya kora szerint.*

Életkor	1913	1918	1920
	évben		
	százalékban		
17 éven aluli	0·2	0·0	0·2
17—19 éves	4·7	3·0	5·3
20—24 «	29·8	27·9	33·1
25—29 «	30·9	31·8	31·4
30—39 «	30·5	33·1	27·1
40—49 «	3·9	4·2	2·9
50 éven felüli	—	—	—
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**

A budapesti törvényes születések apáinak kor szerint való megoszlása a századfordulótól napjainkig, több éves átlagokban s a házas férfiaknak (apáknak) a budapesti népszámlálások alkalmával megállapított hasonló korcsoportok szerint való megoszlásával egybevetve a következő volt. (Lásd a 82. táblázatot s a XIX. grafikont.)

Az apák közül mindig a negyedik életévtizedben lévőktől származik legtöbb születés. Az 1923—27 évek átlaga szerint ily apáktól a budapesti törvényes

születések 44·3%-a ered. Ez az összes törvényes születéseknek több mint két ötöde, az anyáknál a törvényes születéseknek ezzel szemben csak 30%-a, nem is egyharmada ered ily korú házas nőktől. Az összes születések anyái közül meg épen csak 28·5% az ily korú. *Az apák az anyákhoz tehát koreltolódást mutatnak. Ez az Európaszerte ismeretes koreltolódás, amely szerint az összes kultúrnemzeteknél az apák általában kissé idősebbek mint az anyák.* Ez az, amivel *Hofacker* és *Sadler* óta (lásd részletesen e munka 8. §-át) a mindenütt kimutatható fiúszületési többletet összefüggésbe hozzuk. Ez a koreltolódás minden korcsoportban kimutatható. Jól látszik a több évtizedes nagyobb korcsoportok egybevetésénél is. Az apáknál (ugyancsak 1923—27. átlaga szerint) 30 éven aluli mindössze 40%, a törvényes anyáknál 65·2%, az összes anyáknál meg 70·0%. Az apáknál 40 éven alul lévő 84·3%, az anyáknál mint fentebb láttuk 96·9%-uk az. Ennélfogva aztán az idősebb korcsoportokban, már mint a 40 éven felül lévők körében, aztán mindig az apák aránya nagyobb, mint az anyáké: Az apáknál 13·5% a 40—49 éves, az anyák oldalán csak 2·9%.

82. A budapesti törvényes élveszülöttek apáinak kor szerint való megoszlása 1901—1927-ig.

(A házas férfiaknak a népszámlálások alkalmával megállapított hasonló megoszlásával egybevetve.)

Az apák kora	Száz törvényes élveszülött apja között volt											A házas férfiak között volt az	
	1901—05	1906—10	1911—14	1916—18	1919—22	1923	1924	1925	1926	1927	1923—27	1900	1920
	évek, illetve évek átlaga szerint											évi népszámlálás szerint	
20 éven aluli ...	0·0	0·0	0·1	0·2	0·3	0·2	0·2	0·1	0·2	0·2	0·2	0·0	0·1
20—24 éves	3·5	4·8	6·2	7·9	11·1	10·1	10·3	9·9	10·1	9·9	10·1	1·6	2·9
25—29 «	28·1	29·7	32·8	26·4	27·9	28·3	28·8	29·7	30·7	31·2	29·7	13·4	11·8
30—39 «	50·5	49·0	45·8	46·8	45·9	45·8	45·4	44·2	43·1	43·2	44·3	35·4	30·3
40—49 «	15·7	14·6	13·3	16·2	12·9	13·6	13·4	13·8	13·4	13·4	13·5	26·4	44·4
50—59 «	2·0	1·7	1·7	2·3	1·7	1·8	1·7	1·9	1·8	1·7	1·8	16·8	
60 éven felüli ..	0·2	0·2	0·1	0·2	0·2	0·2	0·2	0·2	0·3	0·2	0·2	8·5	10·6
Ismeretlen korú	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·2	0·4	0·2	0·2	0·0	0·0
Budapest össz. ..	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Az apák körében is csökken az idősebbek aránya, a fiatalabbaké meg emelkedik, épen úgy, mint azt az anyáknál láttuk. Az 1901—05 évek átlaga szerint a 30—39 éves apák a születések körében még 50·5%-ot tettek, a 40—49 évesek pedig még 15·7%-ot. Itt is érdekes a népszámlálásbeli adatokkal való egybevetés, mint a nőknél. Kérdés, vajjon a házas férfiak fogytak-e meg a népességben, avagy termékenységük csökkent? Az 1920. évi népszámlálás szerint vizsgáljuk, e népszámlálásbeli a századfordulóhoz képest mutatkozó eltolódást, minthogy kor és családi állapot szerint való kombináció-

ban Budapestre vonatkozólag is ez az utolsó feldolgozás. Az 1925. évi budapesti népszámlálás ugyanis ily statisztikát nem csinált. 1920-ban 40 éven felül a házas férfiak 55%-a volt, 1900-ban 49·2%-uk. Ilyképen a 40 éven felül levő legidősebb korcsoportokban kétségtelen a termékenység csökkenése s az, hogy ez az oka a születések körében a multhoz képest mutatkozó koreltolódásnak. A 25—29 évesek ezzel szemben fogytak, az 1900. évi 13·4%-ról az 1920. évi 11·8%-ig. Náluk tehát a termékenység kétségtelenül kevésbbé csökkent, mint az idősebb apáknál. A többi korcsoportban a törvényes születések apáinak kor szerint való megoszlásában a multhoz képest mutatkozó átalakulás a budapesti házas férfiak népszámlálásbeli arányának elváltozásával párhuzamosan alakul. A többiekre nézve csak a következő fejezetben közölt új natalitási tábláknak a mult századbeli *Kőrösy*-féle hasonló táblákkal való egybevetése útján tudjuk kimutatni azt, hogy a termékenység csökkenése a férfiak oldalán is párhuzamos életkorukkal. Minél idősebb apai korcsoportot nézünk, annál nagyobbmérvű a gyermekszám mai arányának a mult századbeli arányhoz képest mutatkozó különbsége.

Az idősebb korcsoportú apáknak a háborús években a világháborút közvetlen megelőző békés évek arányaihoz képest mutatkozó növekedése és a fiatalabb, 30 éven alul lévőknek gyarapodása sokkal kifejezettebb, mint az anyák oldalán is említett hasonló átalakulás. (Lásd erre vonatkozólag a XIX. ábrát is.) Budapesten 1918-ban 30 éven felül az apák 65·8%-a volt szemben az 1913. évi 60·6%-kal. Az 1916—18. évi átlag szerint az idősebbek e százaléka 65·5, az 1911—14. évi 60·9%-kal szemben. A férjes nőknél csak 3%-ot emelkedtek 30 éven felül lévők háborús arányai, az apáknál 5%-ot.

Az országos statisztikával való egybevetésnél a városi és vidéki népesség kor szerint való megoszlásának az urbanizálódás révén előálló különbségére kell tekintettel lenni, de meg arra is, hogy a városokban — különösen Budapesten — több a későn házasuló, mint a vidéken. *Budapesten a 30 éven alul lévő apák a budapesti törvényes születések körében az összes ily fiatalkorú korcsoportban nincsenek oly erősen képviselve, mint a vidéken vagy az országos átlagban.* Az 1925. évi adatok szerint száz törvényes szülött apja közül Magyarországon 43·8% volt 30 éven alul lévő, Budapesten csak 39·7%. A fővárosban kevesebb a házas, a férfi tovább tanul és később nősül, innen a különbség. Az odavándorlás a 24—29 évesek körében a mutatkozó eltérést leginkább csökkenti, úgyhogy az a 20—24 évesek, vagy a 20 éven alul lévők körében kifejezettebb. Az országos átlagban 13·3 %, a 20—24 éves apa, a fővárosban csak 9·9%. A 30—39 éves korcsoport az egyetlen, amelyben a főváros aránya az országosnál magasabb. A fővárosban 1925-ben e korcsoportba az apák 44·2%-a tartozik, az országban csak 39·5%-uk. E korcsoportban a nagyvárosi elkésett nősülések s az ily korban még erős odavándorlás révén aránylag a fővárosban van több apa, mint országszerte.

Nem jelenti azonban ez azt, hogy e csoportbeliek termékenysége volna a vidékénél nagyobb; csak az összes születésekből reájuk eső hányad magasabb. A 40 éven felüli korcsoportok aztán ismét az országos statisztikában erősebbek. A vidékre költöző nyugdíjasok, nyugalomba vonulók aránya innen kezdve a korral egyre nő, amiért is a legidősebb apák ismét vidéken gyakoriabbak, mint a fővárosban. A 40—49 éves apák aránya pl. a rendelkezésünkre álló 1925. évi adatok szerint a fővárosban 13·8%, országszerte meg 14·6%.

Az országos statisztikával való egybevetés az anyák oldalán is hasonló eltéréseket mutat. A fiatalabb korcsoportokban az anyáknál is vidékiek aránya magasabb, mint a városiaké. A fiatalabbak és idősebbek között ez a határ a nők oldalán azonban a 25. életév, nem a 30, mint a férfiaknál. A fővárosban ugyancsak az 1925. évi adatok szerint a törvényes születések körében az anyáknak 36·3%-a volt 25 éven aluli, az országos statisztikában ugyanakkor 37·6%-uk volt ilyen. A 25—29 éveseknél azután már a fővárosi arány az erősebb, a 30—39 éveseknél nincs állandóan egyirányú eltérés. A legidősebb, a 40—49 éves anyák körében aztán ismét a vidék erősebb, s a fővárosi 2·8%-os arányszámmal szemben 4·2%-ot jelent, épen úgy, mint ahogy a férfiak oldalán a vidékre nyugalomba vonuló öregek miatt.

Az országos statisztikában a törvényes születések körében, az egyes évi eredményekben, úgy az apák, mint az anyák oldalán sokkal kifejezettebb az a háborús átalakulás, melyet az erre vonatkozó budapesti arányokban fentebb már jellemeztünk. Értem ezalatt a bevonultak távollétére visszavezethető elváltozásokat, ami a háborús években az idősebb szülők arányának erősödésében nyilvánult, minthogy a fiatalabbak nagyobb arányban vonultak fel a haza védelmére. A falu pedig viszonylag több harctéri szolgálatra alkalmas katonát adott, mint a főváros, innen, hogy az országos statisztikában s itt is különösen a férfiak oldalán a jelzett háborús koreltolódás kifejezettebb, mint Budapesten. Az országos statisztika a törvényes szülöttek apáinak kor szerint való megoszlására 1913-tól 1925-ig a következő adatokkal szolgál. (Lásd a 83. táblázatot.)

Látható, hogy *a háborús években, legkifejezettebben pedig az utolsó háborús esztendőkben, 1917-ben és 1918-ban az összes 30 éven alul lévő korosztályokból viszonylag kevesebb apa származik, mint a világháborút megelőző legutolsó békés esztendőben;* megfordítva a 30 éven felül lévő korosztályokban ugyanekkor épen ellenkező irányú átalakulás van. 1913-ban a történeti Magyarország törvényes apái közül 36·8% volt 30 éven alul lévő, ez 1917-ig 26·4%-ra csökkent. 1918-ban a 25—29 évesek aránya minimum, csak 19·3% az 1913. évi 28·9%-kal szemben. Igen kifejezett az idősebb korosztályok ellenkező átalakulása, a 40—49 évesek az 1913. évi 17·8%-kal szemben 1916-ban 25·7%-ot érnek el, az 50—59 éves apák az 1913. évi 2·5%-kal egészen 1918-ig gyarapodnak 5·1%-ig stb.

83. A törvényes szülöttek apáinak kor szerint való megoszlása a hazai országos statisztika szerint.

É v	Száz törvényes szülött apja közül volt Magyarországon						
	20 éven aluli	20—24	25—29	30—39	40—49	50—59	60 éven felüli
		é v e s					
1913	0·4	7·5	28·9	43·2	17·8	2·5	0·2
1916	0·3	6·2	20·2	42·2	25·7	5·0	0·4
1917	0·3	6·1	20·0	45·9	22·4	4·7	0·5
1918	0·4	7·0	19·3	45·9	21·7	5·1	0·5
1919	0·4	9·5	22·2	46·0	19·0	2·7	0·2
1920	0·6	15·2	26·3	39·3	16·1	2·3	0·2
1921	0·4	13·4	26·9	41·6	15·3	2·2	0·2
1922	0·3	13·8	28·1	40·2	15·3	2·1	0·2
1923	0·3	14·5	28·4	39·8	14·8	2·0	0·2
1924	0·3	13·6	29·4	40·1	14·5	1·9	0·2
1925	0·3	13·3	30·2	39·5	14·6	1·9	0·2

A fegyverletétel után aztán megindul az ellenkező irányú átalakulás, a normális, békés kormegoszlás felé való visszafejlődés. Amíg ugyanis a nagy háború alatt a fiatalabb korosztályok aránya csökkent, az idősebbeké pedig megnövekedett, addig a fegyverletétel után az idősebbek aránya csökken s a fiatalabbaké kezd ismét erősödni. Ez ugyanaz a jelenség, amely a házasulók kor szerint való megoszlásának újabb átalakulását is jellemzi s ami az egykori hadviselő államoknál Európaszerte látható. (E nemzetközi összehasonlítást lásd a 8. §-ban.)

A fenti táblán (lásd a 83. táblázatot) ez is látható t. i., hogy a 30 éven aluli apák aránya újabban növekedik, az azon felülieké pedig fogy. Az országos statisztikában a korcsoportok közül az idősebbek arányának a fegyverletétel után bekövetkezett csökkenése az 50—59 éveseknél s aztán a 40—49 éveseknél a legkifejezettebb ; a gyarapodás a fiatalok részén viszont a 20—24 éveseknél a legnagyobbmérvű, de abszolút száma a 25—29 éveseknél a legjellemzőbb. Az 50—59 éves apák aránya 1924-ben már csak 1·9%, az 1918. évi 5·1%-kal szemben. A 40—49 éveseké 14·5%-ig csökkent az 1918. évi 21·7%-ról. A 30—39 évesek kisebb mérvű csökkenése meg az előzőknél is nagyobb abszolút számokat jelent. E korcsoport apái az 1919. évi 46%-ról már 1920-ban 39·3%-ra értek le. A fegyverletétel után a fiatalok oldalán mutatkozó gyarapodás a 25—29 éveseknél az 1918. évi 19·3%-ról 1925-ig 30·2%-ig tartott. A 20—24 éveseknél az 1918. évi 7·0%-ról már 1920-ig (15·2%), több mint megkétszereződés történt, bár abszolút számban az apák e korcsoportja kisebb jelentőségű az előbbinél.

Az ország területi változása miatt azonban az országos statisztikában nehezen ítélhető meg, hogy leértünk-e már az apák kor szerint való megoszlásának arra s színvonalára, amelyen normális években a mai területen állanunk kell. A régi, történeti magyarországi 1913. évi arányszámokhoz viszonyítva úgy látszik, hogy a fiatalok aránya közleményünk éveiben a két legerősebb korosztályban (20—24 és 25—29 évesek) már magasabb is, az öregeké pedig alacsonyabb is, mint volt 1913-ban. Akkor hazánkban a 20—24 évesek aránya 7·5% volt, ami a nagy háború alatt 6·1%-ig esett. Akkor a 25—29 évesek aránya 28·9% volt, ami a nagy háború alatt 19·3%-ig esett. Ezeknél az arányszámoknál a megfelelő korosztályokban a fegyverletétel óta csupa magasabb százalék van. Az idősebbeknél meg épen ellenkezőleg minden évben alacsonyabb. A 40—49 évesek aránya pl. 1913-ban 17·3% volt, ez a háború alatt (1916) 25·7%-ig emelkedett. Most meg 1925-ig arányuk 14·6%-ig csökkent vissza. Egészen hasonló az 50—59 évesek arányának viselkedése. E szerint úgy a fiatalabb, mint az öregebb korosztályoknál úgy látszik, mintha a háborús években létrejött elváltozás a fegyverletétel után nemcsak hogy visszafejlődött volna, hanem hogy az apák kor szerint való megoszlásának országos alakulása már túl is fejlődött volna a normális, békés években megszokott színvonalon.

Elbírálandó azt, hogy ez tényleg így van-e, egybe kell vetni a két különböző terület népességét is, t. i. a népszámlálásból a férfiak kor szerint való megoszlását. Ez azonban még nem fogja megmutatni azt, hogy minő része van az átalakulásban a területi változásnak és mekkora a népesség fejlődésének befolyása. Területazonosságra kell törekedni, ezt csak a 20 épségben maradt törvényhatóság statisztikája alapján tehetjük, mert az 1910. évi népszámlálásból a szükséges kor szerint való feldolgozásban csak ezt lehet kihámozni s nem az egész trianoni terület adatait. A számítások azt igazolják, hogy bizonyos korosztályokban pl. a 30—39 éveseknél a koreloszlás újabb alakulása a túlfejlődés egy részét indokolja, a többi korosztályokban azonban nem. E szerint bizonyos korosztályok a háborus átalakulásra erősebb reakcióval feleltek, mint amekkora a békés állapothoz való visszatéréshez szükséges lett volna. Azt, hogy e jelenség kialakulása nem a területi változás következménye, bizonyítja az is, hogy a fegyverletétel után ugyanez az átalakulás látható a többi egykori hadviselő állam statisztikájában is. (Lásd e munka 8. §-át.)

A születések gyakoriságának kor szerint való változását, a születési valószínűségnek ily különbségeit legszabatosabban nem a születések kor szerint való megoszlására vonatkozó — jelen §-ban ismertetett — arányszámok, sem azoknak a népszámlálási adatokkal való egybevetése látatja, ezeknek több más irányú fontosságuk van. Ezt legszabatosabban a születési vagy natalitási táblák adják meg; ezekkel a következő (14. §.) fejezetben fogunk foglalkozni.

14. §. A natalitási táblák.

A natalitási vagy születési táblák a születésnek a szülők korévei szerint változó valószínűségét mérik. Azt a valószínűséget, mely az egyik vagy mind a két szülő váltakozó kora szerint fennáll aziránt, hogy egy év lefolyása alatt gyermekük szülessék. E táblák csak távolabbi összefüggésben állanak a termékenységi statisztikával, ahhoz mintegy átmenetet képeznek. E natalitási táblákból ugyanis a hosszabb időre vonatkozó termékenységi statisztika eredményeinek egyike sem vezethető le. A három lehetséges termékenységi valószínűség ugyanis a következő : a jövőbeli teljes életre vonatkozó, a teljes mult életre szóló és az egész életben várható. Ezzel szemben a natalitási táblák a születés valószínűségét csak egy évre mutatják, tudniillik azt a valószínűségét, hogy valamely korú anyának vagy apának a következő évben gyermeke születik, avagy, hogy a mult évben gyermeke született. Ezekből az adatokból pedig még az egyes évek valószínűségének összegezésével nem számítható ki egy hosszabb időtartam születési valószínűsége. A születési valószínűség ugyanis azon anyáknál, akik az előző évben szültek, a következő évben megváltozik. Például a 30-tól a 34 éves asszonyok szüléseinek valószínű számát nem lehet meghatározni úgy, hogy a 30, 31...34 éves összes asszonyok átlagos szüléseinek az összegét számítjuk ki, mert — különösen változó népességben — egészen más eredményre jutunk, ha azon anyák szüléseit figyeljük meg, kiknek mindegyike egy-egy évvel idősebb az előzőnél, mintha egykorúak szüléseit számoljuk össze, sőt egymásután következő éven át. Hasonlóképen a korcsoportok szerint haladó összevont natalitási táblákban az egyes korcsoportok születéseinek összege is más, mint bizonyos korcsoport több egymásután következő évben történt szüléseinek összege. E szerint e születési táblák nem tartoznak a termékenységi statisztikába, amelyről, nevezetesen a házasságok termékenységéről, egyébként is e közlemények sorában is külön közlemény fog megjelenni. A születési táblák a születéseknek a szülők kora szerint haladó speciális vizsgálati módjai, amelyekkel így e helyütt, a születéseknek a szülők kora szerint való megoszlásának statisztikája után, kell foglalkoznunk.

A születési táblákat tudvalevőleg hazánkfia *Kőrösy*, a fővárosi statisztikai hivatal legelső igazgatója tervezte meg s ő állította össze a legelső ily táblát. Ez az 1889—92 évi budapesti születésekre vonatkozott. Már ezért is igen érdekes lesz az alábbiakban Budapest legújabb éveire vonatkozólag új születési táblát állítani össze s annak eredményeit a mult századra vonatkozó *Kőrösy*-féle régi natalitási táblák eredményeivel egybevetni.

Kőrösy natalitási tábláit, melyeknek az volt a feladatuk, hogy (Kőrösy szavai szerint) »mintegy ellenképéül« szolgáljanak a halandósági táblaknak, először 1893-ban hozta nyilvánosságra. Épen két évszázaddal *Halley* 1693-ban megjelent halandósági táblái után ugyanazon a helyen, a londoni »Royal

society«-ben mutatta be őket, s azok az angolnyelvű bemutatást megelőzőleg a fővárosi statisztikai füzetek ugyanezen évfolyamában magyarul is megjelentek. *Boeckh*, *Sydenbladh*, *Kiaer*, *Lexis* és a többiek natalitási tábláikat csak jóval *Kőrösy* után tették közzé.

A natalitási tábláknak többféle fajtájuk van. Születési tábla készíthető az összes nők átlagára, csak a házasokra, vagy csak a hajadonokra. Hasonlóképen a férfiaknál is, a nősekre, az apákra vonatkozólag. Kor lehet az életkor, vagy a házasságban töltött élet időtartama. Végül készülhet a teljesen terméketlen házasságok kizárásáról. Szólhat évről-évre, vagy több év átlagára. *Lexis* érdekes kísérlete volt egész generációk születési tábláit határozni meg olyképen, hogy egy bizonyos időtartam szülötteit 25 évvel azelőtt lévő megfelelő hosszú időtartam születéseivel osztotta : ilyképen jutott ő a generációk csökkenő termékenységének számadataihoz. Táblái már átmenetet is képeznek a termékenységi tábláihoz, mert hisz a natalitási táblák lényege az, hogy azt a valószínűséget adják meg, hogy valamely korú szülőnek a következő évben gyermeke lesz, de nem foglalkoznak a teljes termékenység megállapításával. Egész generációk születési táblái épen ezért már átmenetet képviselnek a termékenységi táblákhoz. A natalitási táblák lehetnek továbbá monogének vagy bigének, a szerint, hogy csak az egyik szülő, csak az anya, vagy csak az apa kora szerint haladnak vagy mindkét változó szerint. Egy bizonyos kor vagy korcsoport natalitását fejezik ki s így a prospektív és retrospektív megkülönböztetésnek itt nincs értelme, mint a termékenységi statisztikában.

A Budapestre vonatkozó régi Kőrösy-féle táblák eredményei is mások a szerint, amint a táblákba foglalt eredmények felsorakoztatásakor független változó az egyik vagy mindkét szülő kora, vagyis a szerint, hogy monogén vagy bigén táblákról van szó. Mások az eredmények a szerint is, amint csak a törvényes születésekre s a házas népességre, vagy pedig az összes születésekre s az összes nőkre terjeszkedünk-e ki, vagy amint a születési valószínűségre befolyással bíró más körülmény, például elsőszülöttségi minőség, vagy születési sorrend hatása is tekintetbe van véve, vagy sem.

Kőrösy monogén feldolgozású natalitási tábláiban még a mult század végén arra az eredményre jutott, hogy a budapesti adatok szerint a női nem házasságban élő részénél a szülésnek legnagyobb valószínűsége a 18—19. életévben van, s hogy a gyermekáldás valószínüsége az ily korúaktól kezdve körülbelül a 45 éves korú anyákig egyenletesen csökken s hogy a termékenység lehetősége átlag körülbelül az 50 éves korban szűnik meg, bár a klimakterium bekövetkezése már a 40 és egynéhány éves nőknél megkezdődik. A másik oldalon, a 18. évnél fiatalabb anyáknál 100 közül körülbelül 36—38-nak születik gyermeke. Ezen adatok szerint a következő korcsoportban, a 18—19 éves anyáknál, a maximum 40 %. Innen kezdve a natalitás aztán — mint említettük — következetesen szabályos fokozatokban csökken, a 25. életévnél

32 %, a 30-nál 24, a 35-nél 17, a 40-nél 10, a 45-nél 1·7 s az 50-nél 1·5 %. *Kőrösy* szerint így száz ötvenéves asszony közül évente átlag csak egy szül gyermeket.

A férfiak *Kőrösy* szerint a 25—26 életévükben érik el termékenyítéseik arányának maximumát, mely ebben a korban 35 %-ra rúg. (Száz közül egy évben átlag 35-nek felesége szül gyermeket) E százalék a 35. életévnél 23-ra, a 45-nél 9½-re, az 55-nél 2·2-re s végül a 65-nél ½-re esik.

A bigén natalitási táblák az adatoknak aránytalanul nagyobb halmazát tárják elénk. A termékenységi görbe e csoportban való lefutása is az által van jellemezve, hogy a legalacsonyabb korú anyáktól eltekintve a 20 évnél fiatalabb anya s a 25 évnél fiatalabb atya maximális 49·1 %-ot mutató termékenységi valószínűségétől, s ezen belül is a maximumot felmutató 18—20 éves anyák és 24—26 éves férfiak (esetleg 29 évig bezárólag) korkombinációjának megfelelő adatoktól a százalékok a korcsoportok mindkét irányában úgy az atya, mint az anya korának növekedésével — az utóbbival még rohamosabb mérvben — csökkennek.

A törvényes natalitásnak a születési sorrenddel való összefüggésére vonatkozó vizsgálataiban *Boeckh-kel*, *Westergarddal*, *Bertillonnal*, *Geisslerrel* stb. megegyező eredményre jut, amikor igazolja, hogy az első gyermek után a házasságok termékenysége csökken, hogy mindenütt kimutatható a *Malthus*-féle »moral restraint«, de talán még a neomalthuismussal és a feminizmussal is erősítve s létrejöttének útja nem épen a morálon át vezet.

Mindezen számok természetesen a tényleges és nem a fiziológiai termékenységre vonatkoznak. Az utóbbi még leginkább az új házasságoknál s az idősebbeknél mutatkozik. Itt gátolják ugyanis legkevésbbé a szaporodásra való hajlamot az erkölcsi tényezők. Ha gyermeküket az ily idősebb szülők fel akarják nevelni, akkor azt mielőbb világra kell hozniok. Ezzel kapcsolatban mutat rá *Kőrösy* az egyes korcsoportokban az új házasságok és az összes többi házasságok termékenyülési valószínűsége között lévő, a korral emelkedő különbségre.

A 30—34 éves anyáknál így 32·9% az új házasságra lépők termékenysége, míg az ily korú összes asszonyoknál csupán 20·6%. A 35—39 éveseknél a két százalék 32·7, illetve 14·7%. A 40—44 éveseknél a különbség még nagyobb, az ily korú házasságra lépő asszonyok 21·4%-os termékenységével ugyanis az összes ily korú anyák 5·9%-os termékenysége áll szemben.

Kőrösy natalitási táblái egyébként már további tudományos kutatásoknak is szolgáltak alapul. Így különösen érdekesek *Galtonnak*, a modern eugenetika megalapítójának ily módon megállapított szabályszerűségei. E szerint *Kőrösy* az eugenetika tudományának kialakulására is hatással volt.

Galton a konturok vagy isogenek vizsgálati módszerét alkalmazza a *Kőrösy*-féle táblák eredményeinek megvilágítására. E módszerének lényege

az, hogy a derékszögű kordinata-rendszer x tengelyéül az egyik, y tengelyéül a másik szülő életkorát választja két évenként változó fokozatokban az abscissák és ordináták összetartozó pontjainak helyére *Kőrösy* táblájából bekottázza az évi születések azon százalékát, amelyek a megfelelő korcsoportba tartozó szülőktől származnak s lineáris interpoláció alapján felkeresve a kerekszámú helyeket, ezeket összeköti isogen nevű vonalakkal.

El akarván kerülni a ritkaság számba menő, szórványosan előforduló korkombinációk zavaró befolyását, csak azokra az esetekre szorítkozik, ahol az asszony legfeljebb öt évvel öregebb férjénél s legfeljebb tizenhét évvel fiatalabb. Ily esetben az isogenek mindazon kották között, amelyeknél a nagy számok törvényeinek érvényesülésére elég adat van, határozott irányban s majdnem párhuzamosan futnak, jeléül annak, hogy a szülők kora s a korkombinációkhoz tartozó születések évi százalékos aránya között statisztikai szabályszerűség jellegével bíró összefüggés van.

Galton ezekből két szabályszerűséget állapított meg. Az egyik szerint ha az atya kora x, az anyáé y, úgy az évi születéseknek x y = constant korkombinációhoz tartozó százaléka, vagyis 100 ilyen korcsoportból az illető évben gyermekáldásban részesült párok száma, mindig ugyanaz. A másik szerint az atya és az anya korának s az illető évben a korcsoportból gyermekáldásban részesült párok százalékának összege állandó. Legalsó határa 90½, legfelső 98, átlag azonban 93 és 94-hez áll legközelebb. Igy, ha a budapesti termékenységi viszonyok között meg akarjuk tudni, hogy egy házaspár korcsoport termékenysége az évi születési aránynak hány százaléka, csak koruk összegét kell 93-ból vagy 94-ből levonni s az eredményt figyelemre méltó pontossággal nyerjük. Az utóbbi szabályszerűségnek azonban megközelítőleg az a határa, hogy a férjnél ne legyen öregebb a felesége, s hogy a feleség legalább 23, de legfeljebb 40 éves legyen.

Kőrösy natalitási tábláinak értelmezése gyakorlati jelentőséggel is bírhat, mégpedig eltekintve a megismerés általános gyakorlati jelentőségétől és *Kőrösy* tanácsaitól, melyek a demológiai szempontból legajánlatosabb házastárs kiválasztására vonatkoznak, elsősorban a biztosítások körében. »Az alsóbb néposztályokra nézve ugyanis — mondja *Kőrösy* — a gyermekágy költségeinek biztosítás útján való fedezése, esetleg a gyermek felnevelési költségeiről ily úton való gondoskodás nincs minden jelentőség nélkül«. A biztosítási összegnek azonban ez esetben a család életmódjával arányosnak kellene lennie, mert különben a díj prémiumként hatna, s az alapul szolgáló valószínűség deficitre vezető módon megnövekedne, mert vele a családok legnagyobb része oly helyzetbe jutna, hogy gyermekét már képes lenne felnevelni. Egyébként is egy későbbi, például harmadik gyermeknél volna csak szabad a biztosítást elfogadni. Kétségtelen azonban, hogy még így is kérdéses egy ilyen *Kőrösy* által elképzelt biztosítási üzlet rentabilitása.

Érdekes már most a legújabb időszakra készített ily budapesti natalitási táblák eredményeit e mult századbeli régi *Körösy*-féle adatokkal egybevetni, hogy azóta hol melyik korcsoportban csökkent jobban a natalitás, hol meg kevésbbé. Az 1925. évi budapesti népszámlálás a nemet és családi állapotot a korral kombinálva nem dolgozta fel, így *Kőrösy* módszere szerint a legújabb budapesti natalitási táblát csak az 1920. évi népszámlálás alapján tudjuk kiszámítani. Erre a népszámlálásokra s az 1919—22. évi törvényes élveszületésekre vonatkozó natalitási táblánkat sem lehet korévenkint részletezni, minthogy a népszámlálásból a budapesti házas nők és nős férfiak adatai csak bizonyos korcsoportok szerint kaphatók meg, nem korévenkint. Pótolni sem lehet a budapesti natalitási tábla készítésére akkor még nem gondolt népszámlálási feldolgozás e hiányát, mert ma már az ősanyag sincs meg. Bigén-táblákat sem tudunk adni, mert ily kombinációban feldolgozott népszámlálási adataink sincsenek, hanem csak két monogén-táblát külön az anyák, külön az apák kora szerint haladót. Ilyképen csak a szokásos korcsoportokra szorítkozva a legújabb budapesti — általunk készített — natalitási tábla a multszázadbeli régi eredményekkel egybevetve a következő képet adja: (Lásd az 84. táblázatot.)

A budapesti natalitás az anyák oldalán ma is ugyanott a legnagyobb, ahol 30 évvel ezelőtt volt, tudniillik a 20 éven alul lévő anyák egyik korcsoportjában. Összevont táblázataink szerint így a 15—19 éveseknél van a legtöbb gyermek úgy az 1919—22 évi, mint a régi 1889—92 évi adatok szerint. Innen kezdve minél idősebb az anya, annál kisebb a natalitás. Az 1919—22 évi adatok átlaga szerint a legfiatalabb anyáknál száz közül évente 32-nek van gyermeke, a 25—29 éveseknél már közel feleannyinak 17·7 %-nak. A 30—34 éveseknél $^1/_3$ annyinak, a 40—44 éveseknél $^1/_6$ annyinak! A 45—49 éves anyáknál évente csak ötszáz közül egynek születik gyermeke! *Az új adatok szerint tehát a natalitás* a régihez képest *minden korcsoportban csökkent. A csökkenés mérve azonban az idősebb korcsoportokban mind nagyobb.* Ha a 30 év előtti *Kőrösy*-féle natalitás százzal egyenlő, úgy az 1919—22 évi átlag szerint számított natalitásindex a 15—19 éves anyáknál 74·8, míg az idősebb anyáknál ennél mindig kisebb s a különbség az anyák korával nő. A 45—49 éves anyák most kiszámított natalitásának a régihez viszonyított ezen indexe már csak 28·6. Ilyképen a különböző korú anyák natalitása között a mult században sokkal nagyobb különbség volt, mint ma. Ma a natalitás a korcsoportok között egyenletesebben oszlik meg, mint 30 évvel azelőtt.

A budapesti natalitás az apák oldalán ma az anyákéhoz hasonlóan alakul a tekintetben, hogy a legfiatalabb korcsoporttól a legidősebbekig egyre csökken. Az 1919—22 évi adatok átlaga szerint a legfiatalabb, 15—19 éves apáknál száz közül évente 33-nak van gyermeke, a 20 éveseknél már csak $^2/_3$ annyinak, csak 24-nek, a 30—39 éveseknél meg csak $^1/_3$ annyinak 14-nek és így tovább a csökkenő adatok során a 60—69 éveseknél évente már csak ötszázra esik

84. Budapesti natalitási táblák az 1889—1892. és az 1919—1922. évek törvényes élveszületései s a közbeeső népszámlálásbeli adatok alapján.

(Kőrösy natalitási tábláinak az újabb időkre készített ugyanilyen táblákkal való egybevetése.)

Korcsoport	Kőrösy szerint az 1889—1892 évek törvényes élveszületési adatai alapján *a)* az anyák oldalán				Szerintünk az 1919—1922 évek törvényes élveszületési adatai alapján *a)* az anyák oldalán				Ha a 30 év előtti Kőrösy-féle natalitás 100, úgy az 1919—1922. évi natalitás indexe
	Az anyák száma (1890. népsz.)	Született gyermek az anya kora szerint: négy év alatt	Született gyermek az anya kora szerint: egy év alatt	100 anyára egy év alatt hány gyermek várható	Az anyák száma (1920. népsz.)	Született gyermek az anya kora szerint: négy év alatt	Született gyermek az anya kora szerint: egy év alatt	100 anyára egy év alatt hány gyermek várható	
15—19 éves	782	1.338	334·5	42·8	2.173	2.781	695·2	32·0	74·8
20—24 «	7.339	10.522	2.630·5	35·8	17.992	19.251	4.812·8	26·7	74·6
25—29 «	12.406	14.473	3.618·2	29·2	29.224	20.729	5.182·2	17·7	60·6
30—34 «	13.858	11.412	2.853·0	20·6	30.841	12.714	3.178·5	10·3	50·0
35—39 «	11.610	6.852	1.713·0	14·8	27.791	6.503	1.625·8	5·9	39·9
40—44 «	8.999	2.126	531·5	5·9	24.422	1.937	484·2	2·0	33·9
45—49 «	6.533	179	44·7	0·7	18.375	146	36·5	0·2	28·6
50—59 «	7.327	24	6·0	0·08	21.599	7	1·8	0·08	100·0
60—69 «	2.444	5	1·3	0·05	8.078	—	—	—	—
Összesen	**71.298**	**46.931**	**11.732·7**	**16·5**	**180.495**	**64.068**	**16.017·0**	**8·9**	**53·9**

Korcsoport	*b)* az apák oldalán								Index, mint fent
	Az apák száma (1890. népsz.)	Született gyermek az apa kora szerint: négy év alatt	Született gyermek az apa kora szerint: egy év alatt	100 apára egy év alatt hány gyermek várható	Az apák száma (1920. népsz.)	Született gyermek az apa kora szerint: négy év alatt	Született gyermek az apa kora szerint: egy év alatt	100 apára egy év alatt hány gyermek várható	
15—19 éves	3	2	0·5	0·2	140	184	46·0	32·9	—
20—24 «	726	968	242·0	33·3	7.427	7.103	1.775·8	23·9	71·8
25—29 «	7.835	11.216	2.804·0	35·8	18.878	17.854	4.463·5	23·6	65·9
30—39 «	25.718	24.892	6.223·0	24·2	54.562	29.407	7.351·7	13·5	55·8
40—49 «	19.695	8.494	2.123·5	10·8	48.105	8.293	2.073·3	4·3	39·8
50—59 «	11.133	1.236	309·0	2·8	31.805	1.111	277·7	0·9	32·1
60—69 «	5.007	114	28·5	0·6	14.840	116	29·0	0·2	33·3
Összesen	**70.117**	**46.922**	**11.730·5**	**16·7**	**175.757**	**64.068**	**16.017·0**	**9·1**	**54·5**

egy törvényes újszülött. A mult századbeli natalitástábla ily összevonásban kissé másképen alakult. Az apai korcsoportok közül a natalitás akkor a 25—29 éveseknél mutatkozott legnagyobbnak s onnan úgy a fiatalabb, mint az idősebbek felé egyaránt csökkent. Csökkenést azonban *Kőrösy* apáinak natalitásánál, a maximumtól a fiatalabb apák felé kétségtelen biztonsággal csak a 20—24 éveseknél lehet megállapítani, a 15—19 éveseknél az kérdéses. A régi táblában ugyanis itt igen kicsinyek az abszolút számok, minek révén az ezekből számított akkori natalitás nem irányadó. A mult századbeli natalitás többi adataival szemben, a most számított natalitás a legalább 20 éves apáktól kezdve minden korcsoportban az anyák tábláihoz hasonlóan is szintén csökkent. A csökkenés mérve azonban — csak a 20 éven felül levőket tekintve — a különböző korú apák között nem különbözik oly mérvben mint az anyáknál. Itt is nagyobb ugyan a csökkenés a fiatalabb, mint az idősebb apáknál, de csökkenésindexe csak 72 és 32 között váltakozik, míg az anyáknál 75 és 29 között. A különböző korcsoportok natalitása e szerint azonban ma az apák oldalán is egyenletesebben oszlik el, mint a mult században, épen úgy, mint az anyáknál.

A natalitási táblákból számított indexek e szerint szintén arra mutatnak, hogy a születési arány csökkenésében inkább van részük az idősebb, mint a fiatalabb szülőknek. A termékenység tudatos gátlására is inkább képesebbek s a vonatkozó eljárásokban is kitanultabbak az idősebbek, mint a fiatalabbak.

A budapesti natalitásnak kor szerint való különbségeinek a mult századhoz képett mutatkozó változásait még egy más módon számított natalitási táblával is nyomon kísértem s ez az összes élveszületések (a törvénytelenekkel együtt) korcsoportok szerint való részletezésének az egész női népességhez való viszonyítása. Ilymódon ugyan a nők kora szerint más módon változó natalitást nyerünk, a mult századhoz képest mutatkozó változás kor szerint való részletezésében mutatkozott szabályszerűség azonban ugyanolyan irányban jelentkezik. (Lásd a 85. táblázatot.)

Látható, hogy ily módon számítva nem a legfiatalabb korcsoport, hanem a 25—29 éves nők natalitása a maximum, mind a négy XX. századbeli budapesti felsorolt népszámlálás közé eső születések alapján kiszámított adatok szerint. Ez természetesen annak a következménye, hogy a fiatalabb anyák között kevés a házas. Az, hogy közöttük a törvénytelen születés az idősebbeknél gyakoribb, ennek hatását nem ellensúlyozza. Ha azonban az újabb natalitásban, mely itt egészen az 1924—27. évi adatok átlagáig (az 1925. évi budapesti népszámláláshoz viszonyítva) követhető, a századfordulóhoz (1896—1905 átlaga) mutatkozó változást nézzük, ugyanazt látjuk, mint a *Kőrösy*-féle módszerrel készült tábláknál. Tudniillik minél idősebb korcsoportot veszünk figyelembe, annál nagyobb mérvű a natalitás csökkenése. Ha az 1900. évi népszámlálás s az 1896—1905. évi népmozgalmi adatok alapján számított natalitás minden korcsoportban százzal egyenlő, úgy az 1924—27.

évek átlagára vonatkozó natalitás a 50—55 éves nőknél csökkent leginkább. Indexe csak 17·1, a legkevésbbé viszont a 20—24 éveseké, amelyek indexe 59·9. A közben fekvő korcsoportok itt is a két szélsőség között helyezkednek el s egymástól fokról-fokra haladó egyirányú eltérést mutatnak. Csak a legfiatalabb, legfeljebb 19 éves anyáknál viselkedik másképp az index mint a *Kőrösy*-féle módszerű, a törvényes anyákra vonatkozó táblák egybevetésénél, tudniillik a multtal szemben nagyobb mérvű csökkenésben van, (1924—27. évi) indexe csak 37·6.

85. Az összes budapesti élveszülöttekre — nemcsak a törvényesekre — vonatkozó natalitás Budapesten 1896—1927-ig, a natalitásban mutatkozó csökkenés indexeivel együtt.

Átlagok	Ezer nőre esett élveszülött az *a)*						
	legfeljebb 19 éves	20—24	25—29	30—39	40—49	50—54	a tekintntbe jövő összes (15—49 éves)
		é v e s korcsoportokhoz tartozóknál					
1896—1905	53·7	142·4	168·9	120·2	22·7	0·2	100·3
1909—1912	33·5	125·5	132·9	87·7	16·9	0·1	79·8
1919—1922	25·1	102·8	103·9	59·0	8·7	0·1	60·8
1924—1927	20·2	85·4	83·7	48·6	7·0	0·0	48·4
	Ha az 1896—905. évi natalitás = 100, úgy a későbbi évcsoportok natalitásának indexei a következők:						
1896—1905	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
1909—1912	62·4	88·1	78·7	73·0	74·4	36·0	79·6
1919—1922	46·7	72·2	61·5	49·1	38·3	35·2	60·6
1924—1927	37·6	59·9	49·6	40·4	30·8	17·1	48·3

A budapesti natalitásnak — a törvényes élveszületésekre vonatkozó 1919—22. évi adatoknak — a hasonló országos és vidéki átlagokkal való egybevetését az alábbi táblázat láttatja:

86. Az országos, a budapesti és a vidéki natalitás egybevetése az 1919—1922. évek törvényes élveszületési adatai alapján.

Korcsoport	Esett az 1919—22. évek átlaga szerint száz					
	a n y á r a			a p á r a		
	törvényes élveszülött					
	Magyarországon	Budapesten	Vidéken	Magyarországon	Budapesten	Vidéken
15—19 éves	30·7	32·0	30·6	23·6	32·9	23·3
20—24 «	35·9	26·7	36·8	34·7	23·9	35·8
25—29 «	27·5	17·7	28·9	35·2	23·6	36·6
30—39 «	15·5	8·2	16·7	23·4	13·5	24·9
40—49 «	3·2	1·2	3·5	10·0	4·3	10·8
50—59 «	0·0	0·0	0·0	1·7	0·9	1·8
60—69 «	—	—	—	0·2	0·2	0·2
Általában	**14·2**	**8·9**	**14·8**	**15·0**	**9·1**	**15·7**

A vidéki natalitás a korcsoportok legnagyobb részében magasabb a fővárosinál. Csak a 20 éven aluliaknál fordul elő ennek ellenkezője. *A budapesti és a vidéki törvényes natalitás között levő különbség az idősebb anyák korcsoportjaiban nagyobb mint a fiatalabbak körében. Úgylátszik tehát, hogy a városnak a születések számát apasztó hatása annál inkább érvényesül, minél idősebb az anya.* A 20—24 éves anyáknál a budapesti natalitás a vidékinek még $^2/_3$ része, a 30 éves házas nők körében annak már csak ½-e, a 40—49 éveseknél meg épen csak $^1/_3$-a. Egész hasonló jelenség látszik az apák oldalán. A vidéki natalitásnak a fővárosi felett mutatkozó többlete az apák korával szintén nagyobbodik.

15. §. A hitfelekezetek születési arányai.

A születések vallás szerint való alakulása a népességi statisztikának fontos fejezete, különösen pedig a felekezetek jövő fejlődése szempontjából.

Az egyes hitfelekezetek születési arányai között is mutatkoznak bizonyos állandó jellegű különbségek. Minthogy azonban az egyes hitfelekezetekhez tartozók között sok egyéb különbség is van, teszem azt a különböző hitfelekezetekhez tartozók között a statisztika szerint vagyoni, foglalkozásbeli, esetleg faji (pl. zsidó, mohamedán stb.), meg más állandó eltérések is vannak, a mutatkozó eltéréseket nem lehet mind a vallás, vagy a vallás-erkölcs rovására írni. *Nagy óvatossággal kell e téren az ok és okozati kapcsolat megállapításánál eljárni.*

Mindazonáltal nincs okunk kétségbevonni, hogy a vallás a születések gyakoriságára, mint olyan is, hatással lehet. Az egyes vallásfelekezetek különböző világnézetet, sőt különböző szigorú erkölcsi felfogást is jelentenek. A világnézet kialakulásához igen jelentékeny részben járulhat hozzá az egyház, mint a nép hitéletét irányító erkölcsi hatalom. Minthogy pedig a gyermeknemzés rugója nem egyszer tudatalatti erkölcsi érzés, a megújulás utáni vágy, az emberi érdekközösség átérzése : nincs okunk vallásnak a születések számára való hatását kétségbevonni. A vallás hatásának kétségkívül szerepe van azokban a különbségekben is, amelyek a különböző vallású lakosok születési arányai között jelentkeznek, persze nem írható az egész számszerű különbség a vallás rovására. Minthogy tehát a vallás szerint különböző néprétegek kimutathatóan sok más szempontból is eltérő összetételűek, a vallás szerint kimutatott különbségekben a vallás hatását is sok más hatással szövődöttnek kell tekintenünk. Esetenkint eltérő, mi írható a vallás rovására. Mindenkor gondos vizsgálattal, az összes számbavehető mellékkörülmények gondos mérlegelésével kell megállapítanunk, hogy a számokban mutatkozó különbségek s a vallás között van-e valamelyes ok- és okozati kapcsolat. Egészen más dolog azt a tényt megállapítani, hogy

a hitfelekezetek születési arányaiban bizonyos állandó különbségek vannak, minthogy évről-évre ilyenek vannak is és Budapesten is megállapíthatók. Vagyis más dolog elismerni elvileg azt is, hogy a vallás, mint olyan, a születések gyakoriságára általában hatással lehet, de egészen más dolog a születések arányában mutatkozó számszerű különbségeket írni a vallás rovására, vagyis a vallás szerint mutatkozó e számszerű különbségek s vallás között ok és okozati kapcsolat fenállását feltételezni.

A népmozgalom irodalmában a különböző vallások születésstatisztikai hatásai igen eltérő megvilágításban részesülnek. A katolikus írók vallásuknak a születések számát gyarapító hatást tulajdonítanak. A protestáns írók meg tagadják, hogy az ő vallásuk a születések számára csökkentő hatással volna. Ugyanígy eltér a törvénytelenek vallás szerint különböző arányának okára vonatkozó nézetek. Nem születésstatisztikai téren az öngyilkosoknak a protestánsoknál magas aránya keltett nagy feltünést, amit a protestáns írók hasonlóképen vonakodnak valláserkölcsökkel oki összefüggésben lévőnek elismerni. A szerzők minden kérdésben saját vallásuk szerint állanak egyik vagy másik vallás előnyeit bizonyító felfogás pártjára. De ki is tudná magát saját nevelésétől, előítéleteitől teljesen függetleníteni!

1923-ban hazánkban is emlékezetes a *Pezenhoffer—Schneller*-féle irodalmi vita arról, hogy a protestáns valláserkölcs a születési arány csökkenését tényleg kevésbbé tudja-e ellensúlyozni, mint a katolikus, sőt, hogy vajjon az egyke bölcsőjét a protestáns egyház ringatja-e. *Pezenhoffer* számsorai, melyeket némely dunántúli megyére (különösen Baranya és Vas vm.) közöl arra vonatkozólag, hogy az egyes községek születési arányszáma a lakosságban lévő katolikusok arányával minő párhuzamosan változnak, tényleg igen figyelemreméltók s bennük a vallás hatása is kétségtelenül felismerhető. Vele szemben azonban *Schneller*-nek is igaza van, hogy a proletár népesség aránya s a szegénységgel járó műveletlenség az, mely a születési arányt leginkább emelni képes és nagyon meg kell vizsgálni a különböző valláshoz tartozók társadalmi osztálytagozódását is, hogy a vallásnak mint olyannak hatását attól függetlenül állapíthassuk meg. Abban nincs igaza *Pezenhoffernek*, hogy a születési arányra a műveltség hatása bizonytalan, sőt úgyszólván számba sem vehető s hogy a protestánsok szabadabb világnézete, lelkiismereti szabadsága, más erkölcse, a kánonjog kevésbbé szigorú értelmezése volna a születési arányban mutatkozó különbség egyedüli oka. Kétségtelen, hogy a vallás hatásának felismerését zavaró tényezők kiküszöbölésére *Pezenhoffer* nem tett mindenben eleget s hogy a katolikus vallásnak rendszerint tényleg meglévő előnye nem tulajdonítható a maga egészében csak a vallás hatásának.

A vallások budapesti születési statisztikájának vizsgálatakor még arra is tekintettel kell lenni, hogy az egyes hitfelekezetekhez tartozók a fővárosban igen eltérő számúak. Némely vallás hívői Budapesten oly kevesen

vannak, hogy a reájuk vonatkozó fővárosi születésstatisztikai arányszámok nem irányadók. Budapest lakosságának vallás szerint való megoszlása e mellett a multhoz képest más volt, mint ma. E tekintetben is bizonyos átalakulások folynak. A vallás szerint különböző születési arányszámok vizsgálatát a népesség hasonló megoszlásának elemzése kell, hogy megelőzze, mert csak némely felekezetnek van elég számos hívője ahhoz, hogy születési statisztikájukban a nagy számok törvénye érvényesülhessen s a számaikban mutatkozó eltérésekben szabályszerűségeket kereshessünk. A főváros lakosságának vallás szerint való megoszlására vonatkozó adatok a mult század nyolcvanas éveitől napjainkig a következők. (Lásd a 87. táblázatot.)

87. A főváros lakosságának vallás szerint való megoszlása 1880—1925-ig.

Év	Az oldalt megnevezett években tartott népszámlálások szerint														
	római katolikus	görög katolikus	örmény katolikus	görög keleti	ág. hitv. ev.	református	unitárius	izraelita	egyéb és ismeretlen	összesen	róm. kat.	ág. ev.	református	izraelita
	abszolút számokban										százalékokban			
1880	239.723	1.227	7	1.787	19.716	21.655	119	70.227	1.221	355.682	67·4	5·5	6·1	19·7
1890	314.835	2.837	10	2.559	27.224	36.112	436	102.377	281	486.671	64·7	5·6	7·4	21·0
1900	427.112	5.386	11	3.201	37.170	62.837	983	166.198	550	703.448	60·7	5·3	8·9	23·6
1906	475.836	6.821	8	5.328	40.319	73.847	1.381	186.047	2.161	791.748	60·1	5·1	9·3	23·5
1910	526.151	9.428	24	6.962	43.562	86.990	2.120	203.687	1.447	880.371	59.8	5·0	9·9	23·1
1920	548.727	10.065	11	4.346	44.894	101.124	2.828	215.512	1.489	928.996	59·1	4·8	10·9	23·2
1925	575.437	9.240	—	4.016	45.736	109.761	2.603	207.563	6.639	960.995	59.9	4·8	11·4	21·6

Látható, hogy a főváros legnépesebb felekezete a római katolikusoké, mely a legutolsó 1925. évi népszámlálás alkalmával 575 ezer hívőt számlált, ami a székesfőváros egész lakosságának 60%-a. (Valamivel kisebb, mint a római katolikusok országos aránya, amely 63%.) Utánuk az izraeliták sorakoznak, kik a fővárosban 208 ezren vannak s 22%-ot képviselnek. Az izraeliták, e vérbeli városlakók a fővárosban messze felülmúlják országos arányukat, ami csak 5·9%. Még két számottevő felekezet van a fővárosban, ezek a reformátusok és az ág. evangélikusok, amelyek aránya az országos statisztikában az izraelitákét is felülmúlja. Ezek ugyanezen legutolsó (1925. évi) fővárosi népszámlálás szerint Budapesten a lakosságnak rendre 11·4 és 4·8%-ára rúgnak. (Országszerte 21·0 és 6·2%-ot tesznek.) E négy felekezet a fővárosi lakosság 98%-át öleli fel. A többiek budapesti lakos hívőinek száma csekély; a görög katolikusok mindössze 9, a görög keletiek 4, az unitáriusok meg épen 2·6 ezer lelket számolnak, egyéb ismeretlen és felekezeten kívüli a fővárosban összesen 6·6 ezer van. A görög katolikusokat csekély számuk miatt a Fővárosi Statisztikai Hivatal kiadványai 1895-ig

nem is mutatták ki külön, hanem csak a római katolikusokkal egybefoglalva. A fentemlített négy főfelekezeten kívül itt lévő egyéb vallások hívőik csekély száma miatt már alig szolgálnak oly születésstatisztikai adatokat, amelyekben állandó irányú eltérések volnának.

A hitfelekezetek budapesti élveszületési nyers arányszámai a századfordulótól kezdve, valamint az újabb tiszta arányszámok a következőképen alakultak. (Lásd a 88. táblázatot és a XX. grafikont.)

88. A hitfelekezetek nagyságsorrendje Budapesten az 1920—1921. évi élveszületési tiszta arányszám magassága szerint.

Hitfelekezet szerint	Esett élveszületés ezer					
	lélekre a				15—49 éves nőre az	
	1900—01	1910—11	1920—21	1925—26	1910—11	1920—21
	évek átlaga szerint					
Római katolikus	34·68	27·22	23·87	19·62	81·16	65·72
Görög katolikus[1])	42·61	28·03	29·47	22·72	82·22	75·34
Görög keleti	22·20	15·80	23·69	15·93	80·64	79·35
Ágostai evangélikus	33·57	24·63	20·80	17·31	79·66	61·01
Református	31·97	28·31	24·93	21·17	85·70	71·90
Unitárius	30·51	29·71	27·58	17·28	67·37	73·37
Izraelita	27·81	19·40	15·02	10·93	67·80	47·37
Összesen	**32·89**	**25·39**	**21·89**	**17·74**	**79·08**	**62·63**

A legnépesebb négy felekezet közül a legutolsó, 1925. évi népszámlálást környező két év (1925—26) adatai szerint *Budapesten a reformátusok születési aránya a legjobb* (21·17‰), *csak azután jön a római katolikusoké* (19·62‰) s az evangélikusoké (17·31‰). *A reformátusok között a népszámlálás szerint több a házas,* mint a katolikusoknál. (1920 szerint 39·3%, 37·0%-kal szemben.) *Magasabb náluk a törvénytelen születések aránya is,* 1924—27. évek átlaga szerint ezer lélekre 4·9, míg a római katolikusoknál csak 4·3. Innen e protestáns felekezetnek a római katolikusokét meghaladó magas születési aránya. *A házasságok termékenysége azonban a fővárosi reformátusoknál is mindig alacsonyabb (2·2), mint a római katolikusoknál (2·9).* Kedvezőbb népességi megoszlásuk (kor és családi állapot szerint) végső okát a Dunántúlról jövő bevándorlásban kell keresnünk. (Lásd e bevándorlásra vonatkozólag *Bene* Budapest iparosai című munkáját is.) *Az izraeliták mindenkor rendkívül alacsony termékenysége a főváros túlkulturált zsidóságánál még kirivóbb, mint országos átlagban.* A legutolsó izraelita születési arány sokkal alacsonyabb, mint bármikor azelőtt: csak 10·9‰. A kevés hívőt számláló egyéb felekezetek közül magas szokott lenni a görög katolikusok aránya, gyakran az a maximum, 1925—26 szerint is az, 22·7‰-kel. Hasonlóképen magas szokott lenni az unitáriusok aránya, a görög keletieké meg rendszerint

[1]) Az örmény kat.-sal együtt.

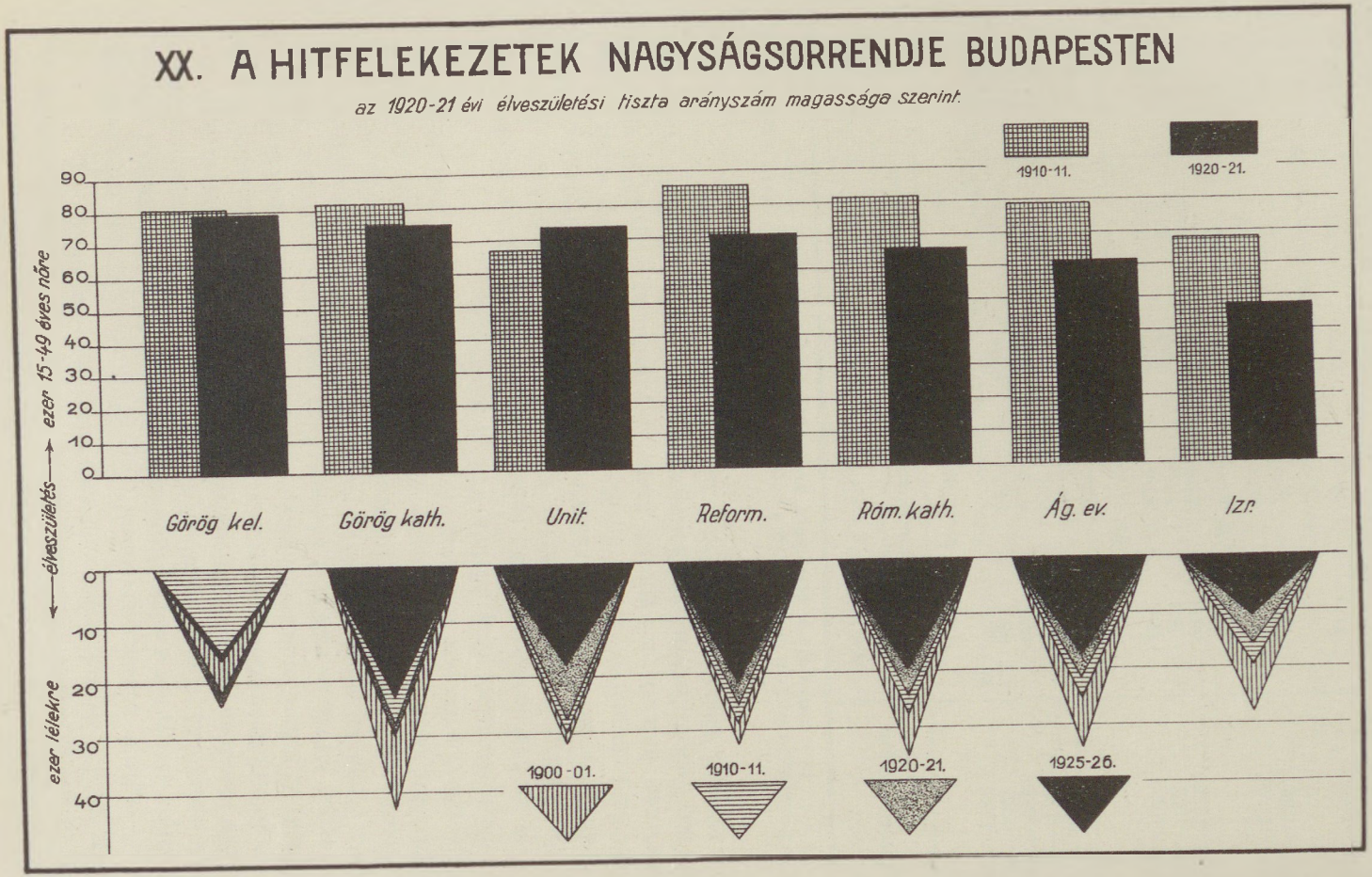
XX. A HITFELEKEZETEK NAGYSÁGSORRENDJE BUDAPESTEN
az 1920-21 évi élveszületési tiszta arányszám magassága szerint
1910-11.
1920-21.
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
élveszületés ezer 15-49 éves nőre
Görög kel.
Görög kath.
Unit.
Reform.
Róm. kath.
Ág. ev.
Izr.
0
10
20
30
40
ezer lélekre
1900-01.
1910-11.
1920-21.
1925-26.

kisebb a budapesti átlagnál. Az »egyéb« felekezetekre vonatkozó arányszám a két szélsőség között váltakozik, jeléül annak, hogy a reájuk vonatkozó adatok csekély számuk miatt már semmiképp sem irányadók.

A régebbi adatok, nevezetesen az 1910. és 1920. évi népszámlálás időpontját környezők a négy főfelekezetre teljesen hasonló sorrendet adnak, mint a legújabbak. Élükön haladnak a reformátusok, kik a fővárosban immár húsz éve állandóan jobb születési arányt jelentenek a római katolikusoknál is. A négy főfelekezet közül 3. helyen állanak az evangélikusok és az utolsó helyen a zsidók. A századfordulón némikép más volt a sorrend. A zsidók akkor is a sor végén jöttek, de más volt a főkeresztény felekezetek sorrendje. Nevezetesen a római katolikusok aránya volt akkor a legjobb, aztán jöttek csak a protestánsok. A kevesebb hívőt számláló s így a fővárosban kisebb jelentőségű többi felekezetek nagyságsorrendje is más volt régebben, csekélyebb jelentőségű változásokat ezek szinte évről-évre mutatnak; és épen csekélyebb számuk révén nincs meg adataik kellő állandósága.

A multtal szemben persze valamennyi felekezet aránya csökkent, ha egymás közötti nagyságsorrendjük többször évtizedeken át változatlan is maradt. *Madzsar* a mult századbeli régi adatokhoz számított indexekkel méri e változás mérvét. Az 1876—85. évhez viszonyított ezen vallás szerint részletezett indexek, a legutolsó három népszámlálás időpontját környező legújabb évek születésstatisztikai arányszámai alapján számított indexekkel kiegészítve a következők. (Lásd a 89. táblázat *a)* rovatát.)

89. A Budapesten legtöbb hívőt számláló négy hitfelekezet élveszületési nyers arányszámai és a Budapesten mutatkozó csökkenés indexei 1876-tól kezdve.

Többéves átlagok	Róm. kat.	Ág. hitv. evang.	Református	Izraelita	Az összes
	élveszülöttek ezer lélekre eső arányszámainak indexei				
	a) *ha az 1876—1885. évi átlag = 100.*				
1876—1885	41·1‰=100	39·5‰=100	35·4‰=100	32·3‰=100	38·7‰=100
1886—1895	95·4	98·5	105·4	97·0	96·1
1896—1905	82·5	81·9	89·0	83·3	82·4
1909—1912	66·8	63·2	81·1	60·1	66·2
1919—1922	53·5	47·6	65·6	40·8	54·9
1924—1927	46·2	42·1	58·6	33·5	44·5
	b) *ha az 1900—1901. évi nyers arány = 100.*				
1910—1911	78·5	73·4	88·6	69·8	77·2
1920—1921	68·8	62·0	78·0	54·0	66·6
1925—1926	56·6	51·6	66·2	39·8	53·9
	c) *Ha az 1910—1911. évi nyers arány = 100.*				
1920—1921	87·7	84·4	88·1	77·4	86·2
1925—1926	72·1	70·3	74·8	56·3	69·9
	d) *Ha az 1910—1911. évi tiszta arány = 100.*				
1920—1921	81·0	76·6	83·9	69·9	79·2

A születési arányszámnak a mult századbeli régi 1876—85. évi átlaghoz képest mutatkozó csökkenése a budapesti négy legnépesebb vallásfelekezetre vonatkozó ezen indexek szerint *a zsidóknál a legnagyobbmérvű.* A zsidók 1924—27. évi átlagos születési arányszáma (10·8‰) az 1876—85. évi izraelita születési arányszámnak (32·3‰), csak 33·5%-a. Kevésbbé csökkent az evangélikusok ugyanezen indexe, ha az 1876—85. évi születési arány egyenlő százzal, úgy az evangélikusok 1924—27. arányának indexe csak 42·1. A római katolikusok ugyanezen indexe még jobb: 46·2. A legkevésbbé azonban a fővárosi reformátusok születési aránya csökkent, ez az index náluk csak 58·6. Innen, hogy a születési statisztikában ők kerültek az összes felekezetek élére, mint a legmagasabb arányt felmutatók, megelőzve a néhány évtizeddel azelőtt mindig legkedvezőbb születési arányt jelentő római katolikusokat is.

Az újabb időszakra vonatkozó születési arányokból újabb és újabb indexeket számítva, a XX. századbeli visszafejlődés menetének megvilágítása céljából a következő eredményekre jutunk. (Lásd ugyancsak a 89. táblázatot.)

A fővárosi hitfelekezetek — már mint a legnépesebb négy fő budapesti felekezet — születési arányának visszafejlődése ezen újabb indexek szerint is mindenkor ugyanazokat a szabályszerűségeket láttatja, amelyeket a mult századbeli — fentebb közölt — indexek alapján állapítottunk meg. Akár a századforduló (1900—1901), akár a világháborút megelőző legutolsó népszámlálást környező (1910—1911), akár a fegyverletételt követő népszámlálás körül fekvő (1920—21) éveinek átlagát vesszük alapul, vagyis százzal egyenlőnek, a későbbi évek vallás szerint részletezett születési arányai a csökkenés mérve tekintetében mindig ugyanazokat a különbségeket mutatják: az izraeliták aránya csökken leginkább, a reformátusoké a legkevésbbé. Közepén állanak az evangélikusok, megelőzve a római katolikusok által.

A felekezetek szerint részletezett budapesti születések fentebb szintén említett tiszta arányszámai, a születéseknek ezer 15—49 éves nőre eső számai (lásd a 88. táblázatot és a XX. grafikont), a hitfelekezetek általános vagy nyers születési arányszámával szemben —a hitfelekezeteknek a születések gyakoriságára vonatkozólag megállapítható sorrendjét illetőleg — semmi eltérést sem jelentenek. Ezek szerint is és pedig úgy a világháború előtt, mint a fegyverletétel után kelt újabb adatok szerint is az izraeliták aránya a legalacsonyabb s csak a legnépesebb négy budapesti fővallást tekintve a reformátusoké meg a legmagasabb. A római katolikusoké meg jobb mint az evangélikusoké, melyek ketten itt is a két szélsőség között helyezkednek el. A kevés hívőt számító kis felekezetek, a két görög felekezet s az unitáriusok gyakran még a reformátusok arányánál is magasabb viszonyszámokkal tűnnek ki. Ezzel szemben 1910—11 szerint az unitáriusoké a minimum, mit jelent ez? tudjuk!, kevesen vannak s e kisebb felekezetek adataiban nem érvényesülhet a nagy számok törvénye.

Az országos statisztikában épen úgy a zsidók születési aránya a legalacsonyabb, mint a fővárosban. Mégis a zsidóság országos adata valamivel kedvezőbb (1925-ben 17‰), mint a budapesti (11‰). A zsidóság ezen alacsony születési nyers arányszámai annál figyelemreméltóbbak, mert a zsidó házasságkötések termékenysége magas, országos átlagban gyakran az összes többi felekezeteket túlszárnyaló. Különösen a történeti Magyarországon, a mai területen Budapest zsidóságának kisebb termékenysége nagyobb súllyal szerepel, mint a történetin s innen a zsidóság termékenysége újabban a többi felekezet mögött már rendszerint 4. helyre szorul s csak kivételesen jelentkezik olykor (pl. 1921-ben) még az első helyen. Így a zsidók alacsony születési arányszámát a törvénytelen születéseknek náluk rendkívül ritka volta, de meg az is magyarázza, hogy a zsidóság házasságkötései aránylag hosszú tartamúak s a bő gyermekáldás dacára is gyérebben frissülnek fel. Az országos statisztika szerint legtöbb szülés a görög katolikusok között van, melyek fővárosi arányszáma — mint láttuk — rendszerint szintén igen magas. Az országos statisztikában, Trianon előtt, utánuk a görög keletiek, majd 1920-tól kezdve a római katolikusok következnek. Az országos statisztikában a zsidóság születési arányán kívül igen alacsony még némely protestáns felekezet születési aránya is, amelyben a dunántúli egyke is kifejezésre jut.

Feltűnő, hogy az egyes felekezetek milyen különböző mértékben veszik ki részüket a törvényes és törvénytelen születésekből. Budapesten a két görög felekezet s — különösen régebben — a római katolikusok törvénytelen születési aránya magas (lásd erről részletesen a 10. §-t). A mai Magyarországon a római katolikusok, a reformátusok, a görög keletiek és az unitáriusok azok a felekezetek, amelyek nagyobb aránnyal szerepelnek a törvénytelen, mint a törvényes születések között. A világháborút megelőző, régi békés években a történeti Magyarországon ugyancsak a görög keletiek s az unitáriusok tűntek ki a törvényteleneknek a törvényesekét felülmúló arányaival. A másik szélsőséget — mint már említettük — az izraeliták képviselik úgy a fővárosban, mint — még inkább is — a vidéken.

A halvaszületések az egyes felekezetek közül épen úgy az izraelitáknál a legritkábbak, mint a törvénytelenek. (Lásd erről részletesebben e munka 9. §-át.) Úgy látszik, hogy mindkét szempontból elsősorban a műveltség magas színvonala csökkenti az arányszámokat. Ugyanez az elvetélések számára ellenkező hatással van. (Lásd e munka 18. §-át.) A fővárosban a születések számához viszonyítva a zsidóknál van feltűnő sok elvetélés.

Az egyes felekezetek születéseinek gyakorisága évszakok és hónapok szerint is mutat némely jellegzetes eltérést. Ez a vallási szokásokkal, különböző böjti és tilalmi időkkel függ össze. A karácsony, de még inkább a husvét hatása, mely a házasságkötések és születések számának csökkentésében nyilvánul, úgy az összes születéseknél, mint az összes keresztény felekeze-

teknél, különösen a római katolikusoknál, az izraeliták születési arányaira természetszerűleg nincs ilyen hatással. (Lásd részletesen e munka 12. §-át.)

A születések hitfelekezetek szerint való alakulásával az egyéb ismérvek szerint részletezett születésstatisztikai jelenségek közül azonban leginkább a születések nemzetiség szerint való alakulása függ össze: több tekintetben úgyszólván párhuzamosan alakul vele, különösen az országos statisztikában. (Lásd erre vonatkozólag még e munka 16. §-át.) Tudvalevő ugyanis, hogy hazánkban az egyes nemzetiségekhez tartozók legnagyobbrészt egyféle hiten is vannak. Így a ruthének túlnyomóan görög katolikusok, az oláhok görög keletiek, nemkülönben a szerbek is. A németek között sok az ág. hitv. evangélikus, a tótok római katolikusok, a magyarság meg a reformátusok és római katolikusok között oszlik meg.

16. §. A nemzetiség (anyanyelv) szerint mutatkozó különbségek.

A főváros mai egységes magyarsága mellett Budapesten számottevő nemzetiségek ma már alig vannak. A születési statisztika ily irányú részletezésében ma már alig lehet állandó, irányadó eltéréseket találni. Régebben, mikor a magyar mellett a német meg a tót is elég jelentős volt, még sokkal több értelme volt az ilyen irányú születési statisztikának. Ma már ezek beolvadtak. A felvidék, amely a fővárosi építkezésekhez és a fővárosi gyárakba, különösen téglagyárakba, azelőtt szép számmal küldött tót munkásokat s ahonnan vándoriparosok, kereskedők stb. is felkeresték azt, ma már más országhoz tartozik. Így a fővárosban ma már nagyon lecsökkent a tótok száma. Hasonlóképen Nyugatmagyarország elszakítása s Ausztriával való kapcsolatunk megszünése miatt a németek száma is egyre fogy. A születési statisztikában nemzetiség szerint mutatkozó szabályszerűségeket eszerint ma inkább csak az országos statisztikában lehet érdemleges vizsgálat alá vetni; a fővárosban e szempontból csak a világháborút megelőző régi békés évek, vagy még inkább a multszázadbeli Budapest vonatkozó viszonyainak megfigyelése útján lehet e jelenségeket tanulmányozni. A mult században sem mehetünk messze vissza. Az ily irányú adatgyűjtés sokkal újabb keletű, mint a vallás szerint való részletezés. A nemzetiségekre vonatkozólag ugyanis csak 1896 óta van fővárosi születési statisztika. A lelkészek által vezetett népmozgalmi statisztika idejében nem jegyezték az újszülött anyjának nemzetiségét. Az ilyen feljegyzések csak az állami anyakönyvvezetés életbeléptetésével indultak meg. Csak a népszámlálások alkalmával kérdezték az anyanyelvet is, a népmozgalmi folyó feljegyzéseknél nem. Azelőtt közvetlen statisztika hiányában — miután az újszülöttek illetve a szülők nemzetisége kimutatva nem volt — csak területi elemzés (tulnyomóan egyazon nemzetiség által lakott vidékek kikeresése) útján lehetett a nemzetiségek népmozgalmát

némikép nyomon követni (Lásd például Magyar Statisztikai Közlemények *Ráth* Zoltán által fogalmazott 1890—91. évi kötetét a 49.* lapon.)

A legutolsó, 1925. évi fővárosi népszámlálás szerint a főváros lakosságának már 93·4 %-a magyar, ami számszerint 897 ezer lelket jelent. Így mindössze 64 ezer lélek maradt az összes többi nemzetiségekre. Ezek között persze még most is a német (40 ezer), meg a tót (8 ezer) a legerősebb, de hogy a multhoz képest számuk a beolvadás — az élet kényszerítő körülményei s az iskolák hatása — révén mennyire megfogyott, azt az alábbi összeállítás mutatja: (Lásd a 90. táblázatot.)

90. A főváros lakosságának nemzetiség (anyanyelv) szerint való megoszlása 1880—1925-ig.

É v	Az oldalt megnevezett években tartott népszámlálások szerint														
	magyar	német	tót	oláh	rutén	horvát	szerb	cseh, morva	lengyel	egyéb és ismeretl.	összesen	magyar	német	tót	egyéb
	abszolut számokban											százalékokban			
1880	201.776	122.155	21.871	398	59	1.708		7.715			355.682	56·7	34·3	6·1	2·9
1890	326.533	115.573	27.126	774	42	1.125	1.699	13.799			486.671	67·1	23·7	5·6	3·6
1900	559.965	98.515	24.091	1.058	74	1.735	1.830	5.288	7.411	3.481	703.448	79·6	14·0	3·4	3·0
1906	673.337	73.997	20.487	1.746	119	1.956	3.189	5.068	5.484	6.365	791.748	85·1	9.4	2·6	2·9
1910	756.070	78.882	20.359	2.777	242	2.796	3.972	5.003	5.782	4.488	880.371	85·9	9·0	2·3	2·8
1920	837.858	60.425	14.011	1.686	247	1.962	1.102	2.865	4.447	4.393	928.996	90·2	6·5	1·5	1·8
1925	897.262	39.625	8.322	704	95	1.065	706	1.947	3.335	7.934	960.995	93·4	4·1	0·9	1·6

Nem is kell nagyon messze visszamenni, alig egy félszázaddal azelőtt, a multszázad nyolcvanas éveiben, az 1880. évi népszámlálás idején, a főváros lakosságának még csak 57%-a vallotta magát magyarnak. Alig több, mint a fele ! Több mint egyharmada 34% német volt. 6 %-ra rúgott a tót és még 3% egyéb nemzetiségűt is találtak. A magyar anyanyelvűek abszolút száma is csak 202 ezer volt, ez napjainkig több mint megnégyszereződött. A századfordulóig ez a fejlődés körülbelül fele útját tette meg. Akkor 80% volt a magyar, utána 14% a német, 3·4% a tót és még mindig 3% az egyéb. A századfordulóhoz képest napjainkig a németek akkori abszolút számuk $^2/_5$-ére, a tótok annak egyharmadára fogytak meg. Akkor Budapesten 99 ezer német és 24 ezer tót volt, ma (1925) csak 39·6 ezer német és 8·3 ezer tót lakos van. Az arányszám pedig 9·4%-ról 4·1%-ra, illetve 2·6%-ról 0·9%-ra esett vissza.

A századforduló nemzetiségi viszonyainak ismerete a mai szempontunkból azért jelentős, mert az akkori 1900. évi népszámlálás adataihoz viszonyítva a környező évek nemzetisége szerint részletezett születés statisztikai adatait, így nyerjük a legelső legrégibb ilyirányú pontos nyers arányszámokat. Ezeket s a vonatkozó újabb eredményeket a következő táblázat foglalja össze: (Lásd a 91. táblázatot.)

91. A legfontosabb budapesti nemzetiségek élveszületési nyers arányszámai 1896—1927-ig.

Többéves átlagok	Esett ezer lélekre élveszületés a (az)			
	magyar	német	tót	összes
	nemzetiségek körében			
1896—1905	33·8	17·7	35·7	31·9
1909—1912	28·0	8·4	13·9	25·6
1919—1922	23·0	4·6	4·8	21·1
1924—1927	18·3	1·1	0·7	17·2
	Az 1896—1905. évek átlagos születési arányát száznak véve, a későbbi átlagok indexei:			
1896—1905	100·0	100·0	100·0	100·0
1909—1912	82·9	47·4	38·8	80·2
1919—1922	67·9	26·2	13·5	66·5
1924—1927	54·1	6·0	1·7	53·9

Eszerint egyedül a századfordulón látszik az arányszámokban az anyanyelv szerint részletezett születési statisztika ismert jelensége, hogy a tótok — mint szláv faj — a magyarnál magasabb, a németek még annál alacsonyabb születési nyers arányszámot mutatnak. A későbbi, újabb adatokban sajátságos jelenség bontakozik ki. A magyaron kívül álló összes nemzetiségek formailag kiszámítható születési aránya rohamosan fogy. Oly abnormis alacsonyra esik, hogy rögtön nyilvánvaló, hogy ennek valami más oka is van, mint az, hogy ezen néprétegekben a születések ilymódon gyérültek volna. Hiszen az 1924—27. évi átlagos születési nyers arányszám a németeknél csak 1·06 ‰, a tótoknál meg csak 0·66 ‰. Csak a magyaré marad normális színvonalon (18·31 ‰) valamivel a budapesti átlag (17·22 ‰) felett, bizonyítva, hogy az eltérést nem a számítás technikai hibája okozza. Az eltérés oka nyilvánvalóan az, hogy *a születéseknél idegen anyanyelvet az idegen anyanyelvűek mind ritkábban vallanak be s így a népességhez viszonyított születési arányuk rohamosan csökken.* A nagyapa még német vagy tót, de fia a magyar iskolában magyarnak nevelkedik s az unokát már magyarnak jelenti be: beolvad. A beolvadás e folyamata révén pedig a népszámláláskor számbavett népességben a nem magyar nemzetiségek számában sok az öreg, kinek gyermeke már nem születik, a fiatalok meg már magyarok. *Innen a budapesti nem magyar nemzetiségek születési arányának rendkívüli alacsonysága.* Ha a nemzetiségek az 1896—1905. évi születési aránya százzal egyenlő, úgy 1924—27. szerint a németek születési arányának indexe ma 6·0, a még jobban beolvadt tótoké ($^1/_3$-ra csökkentek, míg a németek csak $^2/_5$-re !) pedig csak 1·7. Ezek az indexek tehát nem azt jelzik, hogy ezen idegenből származott néprétegek termékenysége Budapesten ily mérvben csökkent volna, hanem a fentiek értelmében csak a beolvadás következményei !

A születések nemzetiségek szerint való megoszlása, s egyáltalán az egész népmozgalom anyanyelv szerint való feldolgozása az ország mai egységes magyarsága mellett az országos statisztikában is sokat veszített régi jelentőségéből. Emellett ma az országos statisztikában is csökkentő hatással van a nemzetiségek születési arányaira a beolvadás folyamata is, bár ez korántsem olymérvű torzítás, mint a fővárosban, de most már itt is szintén észrevehető. Ennélfogva a magyarság születési aránya minden régi megfigyeléssel szemben ma magasabbnak mutatkozik, még a magas termékenységükről közismert szláv fajoknál is. Sőt az újabb országos statisztika szerint a mai Magyarországon a magyarság születési aránya a legkedvezőbb, a szerbeké s a ruthéneké a legkedvezőtlenebb.

A történeti Magyarországon, mint ahogy Európaszerte, a szláv fajok születési arányszáma volt a legjobb. Első helyen a horvátok állottak, utánuk a tótok s a ruthének sorakoztak. Megfelel ez annak, hogy vallás szerint a görög katholikusok (ruthének) állottak az első helyen s hogy a római katholikusok aránya (horvátok, tótok) is magas volt. A görög keletiek (oláhok) körében a házasságok termékenysége a legalacsonyabb, csak a törvénytelen születések aránya magas. A nyers születési arány minimuma Európaszerte a román fajnál van, nálunk is az oláh sorakozott leghátul, olykor azonban a német is túltett rajta, mely egyébként Európaszerte két szélsőség között áll. A magyarok arányszáma közel állott az országos átlaghoz s azt a fajfentartás szempontjából döntő házassági termékenység tekintetében meg is haladta. Ez a házassági termékenység is a horvátok, tótok és ruthének körében volt a legjobb, az oláhok között pedig a legrosszabb. Azt, hogy a magyarság az általános születési arányszám tekintetében régen az országos arány alatt állott, a házasságon kívül történt születéseknek a magyarnál csekélyebb száma magyarázta. A történeti ország nemzetiségei közül a szerbek s oláhok között volt a legtöbb, a németeknél s a ruthéneknél meg a legkevesebb törvénytelen születés. A mai országos statisztikában is az oláhoknál van a legtöbb törvénytelen születés. Gyakran igen magas arányokkal szerepelnek a ruthének, de ennek kis számuk mellett nincs jelentősége. Kívülük ma még a horvát törvénytelen születések aránya is magasabb, ezen nemzetiség törvényes születéseinek nemzetiség szerint való megoszlásában reájuk eső arányánál. Ez ismét megfelel annak, hogy hitfelekezet szerint az országos statisztikában a görög keletieké maximum s a római katholikusoké is magas. A minimumot az országos statisztikában a tótok (6—7%) képviselik. Közel áll hozzájuk a mai területen a magyarok (7·5—7·7%) s a németek aránya is. A történeti Magyarországon a minimumot egykor a németek képviselték. A fővárosi statisztikában a törvénytelen születések nemzetiség szerint való megoszlására vonatkozó adatok — a magyarra vonatkozókon kívül — oly csekélyek, hogy belőlük a törvénytelen születések nemzetiségek szerint különböző alakulására vonatkozó szabályszerűségeket kiolvasni nem lehet.

17. §. A szülők foglalkozásának, az anyagi és társadalmi helyzetnek hatása.

A születések gyakorisága a különböző foglalkozások s a társadalmi osztálykülönbségek szerint nagy eltéréseket mutat. E tekintetben az egyes néprétegek között nagyobb különbségek vannak, mint vallás vagy anyanyelv szerint. A társadalmi helyzetet elsősorban a foglalkozás szabja meg, az összes népmozgalmi ismérvek közül ez függ össze leginkább az anyagi helyzettel s a jólét fokával. Az egyes foglalkozásokhoz tartozók között ugyan mindig vannak különböző vagyoni helyzetűek ; szegényebbek, gazdagabbak, kezdők és tönkrementek ; de az egy-egy foglalkozáshoz tartozók nagyobb része anyagi helyzet szerint is, rendszerint hasonló helyzetben van, legalább is legnagyobbrészt ugyanabba a társadalmi osztályba tartozik. A jövedelemeloszlásban a népesség vagyona és foglalkozása szerint részesedik s elsősorban a foglalkozás az mely az emberek anyagi helyzetében bizonyos idő alatt különbségeket létesíteni képes.

A születési statisztikában a foglalkozás szerint mutatkozó szabályszerűségek így csak kis részben magának a foglalkozásnak, mint olyannak folyományai, hanem közvetve más, a foglalkozással járó körülményeknek, a vele járó társadalmi helyzetnek, életmódnak, különböző fokú jólétnek következményei. A különböző foglalkozású néprétegek között ezenkívül más, állandó, nem foglalkozásbeli különbségek is vannak. A különböző foglalkozásúak körében különböző a házasok aránya. Például háziselédeknél kevés a házas, s a születési arány körükben ezért alacsony. Eltérő a különböző foglalkozásbeliek átlagos házasodási kora, de eltérő a különböző foglalkozású egyének kora is. Az egyes foglalkozáshoz túlnyomóan fiatalok tartoznak (például véderő, háziselédek, s ezért törvénytelen születésekre hajlamosak), a másikhoz meg igen öregek. (Például »az egyéb« csoportba tartoznak a nyugdíjasok s azért az idetartozók legnagyobbrészt idősek s ezért csekély termékenységüek.) Emiatt a foglalkozásoknak nemcsak halandósági, hanem a születési statisztikáját is hálás feladat a korral kombinálni, mint azt alább látni fogjuk. A különböző foglalkozáshoz tartozó egyének között nemcsak fontos anyagi, gazdasági, hanem emellett műveltségbeli, képzettségbeli s gyakran még vallásbeli — s ezzel járó erkölcsi felfogásbeli — állandó különbségek is vannak. Emiatt a műveltség s az erkölcsi és szellemi élet már több ízben tárgyalt hatásai elburkoltan itt, a foglalkozások között mutatkozó különbségekben, is jelentkeznek. A foglalkozások eltérő születései arányainál tekintetbe jöhetnek még : az illető foglalkozásbeli keresők és eltartottak egymáshoz való viszonya, önállók és segédek egymáshoz való aránya s bizonyos terület népmozgalmánál esetenkint eltérő, jellegzetes egyéb körülmények is. A natalitásban foglalkozás szerint mutatkozó különbségek ilyképen a foglalkozással kapcsolatos, vele közelebbi vagy távolabbi összefüggésben lévő számos egyéb körülményektől függnek s az élet ezernyi, színes változata szerint sokkal bonyolultabbak a születéseknek

a legtöbb más demographiai ismérv — teszem azt nem, kor vagy hely stb. — szerint való statisztikájánál.

A foglalkozás szerint készülő natalitási statisztikát ezenkívül az is bonyolítja, hogy a népesség foglalkozás szerint való megoszlásának megismerése maga is sok nehézséggel jár. Ezek közé tartozik például a segítő családtagoknak és a több foglalkozást üzőknek helyes beosztása, illetőleg a mellékfoglalkozások tekintetbe vétele. Mindez a statisztika e részének pontos elkészítését nehezebbé teszi, mint például a vallás, kor vagy más ismérv statisztikáját. Ugyanaz az ember nem lehet egyidőben római katholikus és evangelikus, 25 és 30 éves, de lehet villanyszerelő és házmester, hivatalnok és földbirtokos stb. A társadalmi osztálykülönbségekre, a szülők anyagi helyzetére pedig egyáltalán nincs is közvetlen statisztikánk, erre csakis közvetve, gazdag és szegény városrészek szembeállításával, az adófizetés színvonala útján, a képzettség, analfabetizmus aránya nyomán, a jobban és kevésbé jól jövedelmező foglalkozások szétválasztásával vagy más közvetett uton-módon tudunk következtetni.

A születések foglalkozás szerint különböző gyakoriságát elsősorban foglalkozási főcsoportok szerint szoktuk vizsgálni. Első feladat az összes születéseknek a foglalkozási főcsoportok szerint megosztott egész népességhez való viszonyítása ; csak az apák foglalkozása szerint nem lehet az összes születéseket részletezni, hanem csak a törvényeseket. A viszonyítást legcélszerűbb a népszámlálást környező évek népmozgalmának anyagával közvetlen a népszámlálási adatokhoz végezni, minthogy ilyen számításnál nem kell semmiféle feltevéssel élni. A népszámlálástól távollevő évek népszáma a vándorlás figyelembevétele nélkül csakis a természetes szaporodás alapján van kiszámítva ; e távollévő évek népességének foglalkozás szerint való megoszlása meg épen csak azzal a feltevéssel számítható ki, hogy a foglalkozás szerint való megoszlás a megelőző népszámlálásával egyező. A születések foglalkozás szerint való megoszlásában, a népszámlálástól távollévő években mutatkozó fejlődésről, e feltevéssel pedig a születések gyakoriságának megváltozására való következtetést erősítjük, pedig a változás oka esetleg a népesség foglalkozás szerint való megoszlásában végbemenő átalakulás is lehet.

Foglalkozási főcsoportok szerint az összes budapesti születések a XX. századbeli budapesti népszámlálásokat környező évek átlagában abszolút számban a s népességhez viszonyítva a következőképen alakultak : (Lásd a 92. táblázatot és a XXI. grafikont.)

Látható, hogy a foglalkozási főcsoportok szerint részletezett s az egész népességhez viszonyító ezen úgynevezett nyers vagy általános születési arányszámok szerint Budapesten, a legutolsó, 1925. évi népszámlálást környező két év (1925—26), átlaga szerint *a születések az őstermeléshez tartozók körében s utánuk a napszámosoknál voltak a leggyakrabbak, a túlnyomóan nyug-*

díjas öregekből álló egyéb és ismeretlen foglalkozásúaknál, valamint a közszolgálat és szabad foglalkozásoknál, vagyis az értelmiségnél a leggyérebbek. Az átlagon (17·7‰) alul e két igen alacsony születési aránnyal bíró foglalkozási főcsoporton kívül egyik csoport se marad, hanem kevéssel a felett helyezkedik el. A szélsőségek a régebbi években a maiaktól több tekintetben eltértek. Az 1920. évi népszámlálás körül a budapesti napszámosok születési aránya (64‰) a Budapesten lakó őstermelőkénél (41‰) is jobb volt. Így a ma is két legjobb születési arányt mutató foglalkozási főcsoport arányának sorrendje még néhány év előtt is más volt: egyezett a világháborút megelőző legutolsó békés években talált sorrenddel. Az 1910—11. évek átlaga szerint is ez volt a sorrend, mégis azzal a különbséggel, hogy akkor még a budapesti házicselédek születési aránya is magas volt — a körükben gyakori törvénytelen születések révén — s a házicselédek aránya akkor a budapesti napszámosok és őstermelők között állott. A századfordulón, az 1900—01. évi átlagok szerint meg épen a budapesti házicselédek születési aránya volt a legmagasabb (51·9), utánuk jött az iparosok (37·6) csak aztán az őstermelők (31·9) s a napszámosok (31·0‰) arányszáma.

92. Az élveszületések foglalkozási főcsoportok szerint Budapesten 1000 lélekre számítva (1900—1926).

Foglalkozási főcsoport	Élveszületett							
	abszolut számban az				ezer lélekre eső arányban az			
	1900—01	1910—11	1920—21	1925—26	1900—01	1910—11	1920—21	1925—26
	évek átlaga szerint							
I. Őstermelés	453	373	485·5	340·5	31·9	31·1	41·3	40·2
II. Bányászat, ipar és forgalom:								
A) Bányászat, kohászat	15	11	22·5	15·5	30·9	12·5	13·1	22·9
B) Ipar	11.586	11.202·5	9.224	6.928·5	37·6	28·2	25·1	21·1
C) Kereskedelem, hitel.	2.620	2.796·5	3.107·5	2.665	25·3	21·1	18·5	21·9
D) Közlekedés	1.825	2.055	1.643·5	1.146	30·3	28·7	22·4	21·9
Együtt	**16.046**	**16.070**	**13.997·5**	**10.758**	**34·0**	**26·7**	**22·9**	**21·4**
III. Közszolgálat és szabad foglalkozások	1.659	1.781·5	2.061·5	1.988·5	24·3	19·8	17·1	12·7
IV. Véderő	157	147·5	411·5	264	8·3	7·8	16·4	24·8
V. Különböző ágbeli és k. m. n. napszámosok	1.132·5	795	597·5	961	31·0	47·6	64·3	34·5
VI. Házicselédek	3.060	2.690	1.493·5	1.413·5	51·9	36·7	27·4	10·8
VII. Egyéb és ismeretlen	601·5	553	1.300·5	1.323	9·5	8·2	13·3	
Összesen	**23.134**	**22.360**	**20.347·5**	**17.048·5**	**31·6**	**25·2**	**21·9**	**17·7**

Ha a foglalkozási főcsoportok szerint részletezett, ezen budapesti, nyers születési arányszámok kialakulásának történetét vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy a születések általában mutatkozó csökkenésével szemben több foglal-

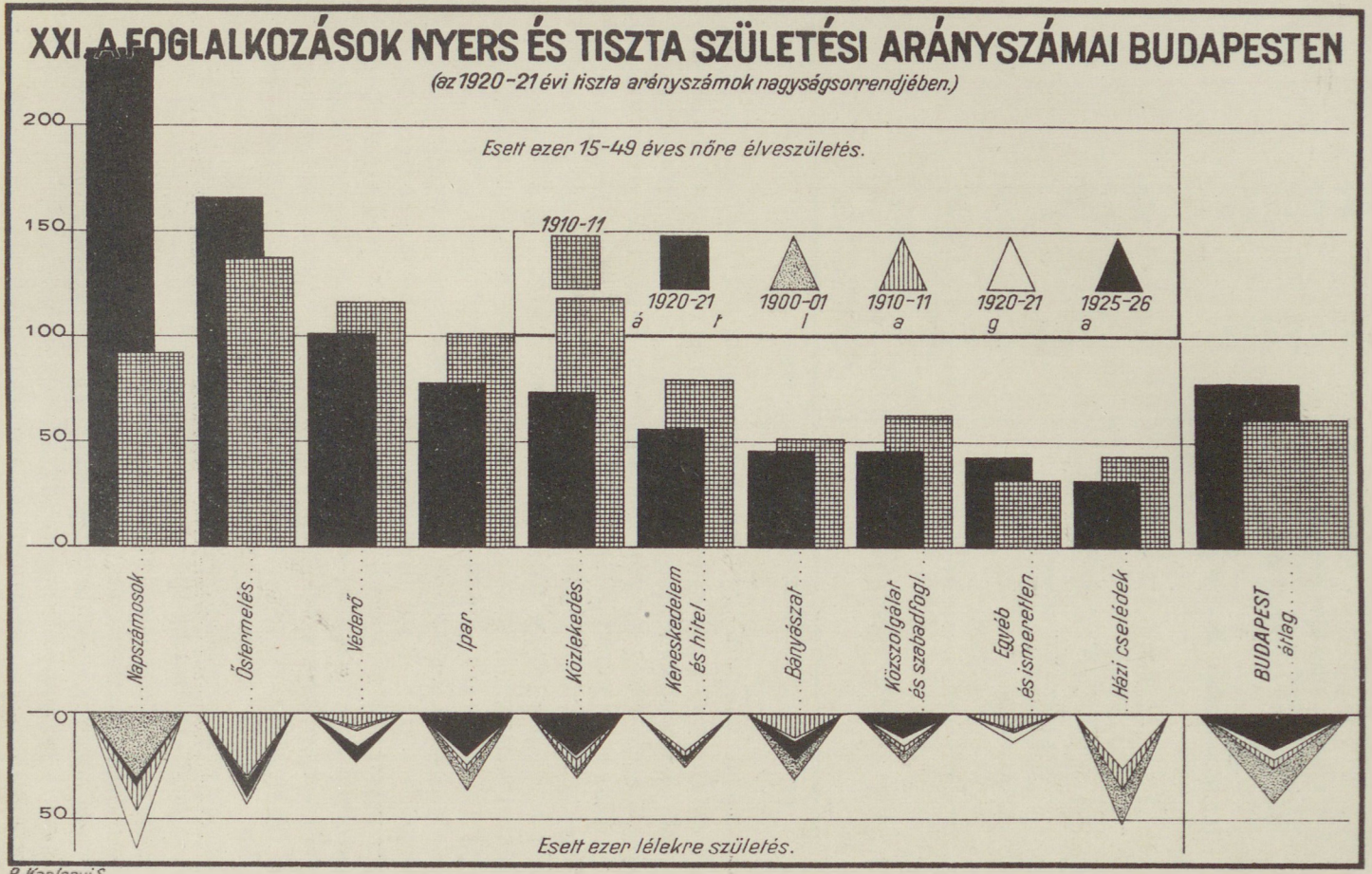
XXI. A FOGLALKOZÁSOK NYERS ÉS TISZTA SZÜLETÉSI ARÁNYSZÁMAI BUDAPESTEN
(az 1920-21 évi tiszta arányszámok nagyságsorrendjében.)
Esett ezer 15-49 éves nőre élveszületés.
200
150
100
50
0
1910-11
1920-21
1900-01
1910-11
1920-21
1925-26
Napszámosok
Őstermelés
Védelem
Ipar
Közlekedés
Kereskedelem és hitel
Bányászat
Közszolgálat és szabadfogl.
Egyéb és ismeretlen
Házi cselédek
BUDAPEST átlag
0
50
Esett ezer lélekre születés.

R. Kaplonyi S.

kozási főcsoportban gyarapodás van, így elsősorban a véderőnél. Úgy látszik, hogy *a mai zsoldos hadsereg, melyben katonának lenni állandó életpálya lehet, termékenyebb, mint volt a régi, mely túlnyomóan nőtlen elemekből állott.* A világháborút megelőző időszakban észlelt születési arányon a bányászat különösen 1925—26-ban emelkedik felül; 1900—01. évi születési arányukon azonban ez az arányszám is alatta marad. Az őstermelés aránya 1900—01-hez képest is gyarapodott. A Budapesten élő őstermelők részben gazdag vidéki nagybirtokosok, részben külterületi kertészek, abszolút számban is kevesen vannak, (az 1925. évi népszámlálás szerint: 8.489) s így az ő arányszámukban mutatkozó emelkedésnek kevés jelentősége van. 1920-hoz képest kissé javult a kereskedelem és hitel születési aránya is. A napszámosok 1925. évi aránya 1920-hoz képest ugyan csökkent, az 1920. évig azonban az ő arányuk is gyarapodóban volt. A többi főcsoportokban mutatkozó csökkenés a legkövetkezetesebben s a legnagyobb arányban az értelmiségnél látszik. Ezek 1925—26. évi aránya (12·7‰) csak fele az 1900—01. évinek (24·3‰.)

Mielőtt áttérnénk az egyes foglalkozási főcsoportok születési arányának nagyságában lévő eltérések okának vizsgálatára, célszerű a foglalkozási főcsoportok születési arányát egy más számítási móddal is bemutatni. A foglalkozási főcsoportok tiszta arányszámaira gondolunk. A bő gyermekáldással bíró foglalkozási főcsoportok magas születési aránya ugyanis a nyers számítási módnál még nem domborodik kellőképen ki, mert a nevezőben épen ezeknél magas a szülésre nem képes korban lévő gyermekek aránya, ami az arányszámot kisebbíti. E hiba a gyér születésekről hirhedt foglalkozások arányát

93. A foglalkozások tiszta születési arányszámai Budapesten.

Foglalkozási főcsoportok	Esett élveszületés ezer 15—49 éves nőre az évek átlaga szerint	
	1910—11	1920—21
I. Őstermelés	137·2	166·8
II. Bányászat, ipar és forgalom:		
A) Bányászat és kohászat	50·5	46·3
B) Ipar	100·8	78·8
C) Kereskedelem és hitel	78·8	57·4
D) Közlekedés	117·0	74·5
Együtt	**97·7**	**72·3**
III. Közszolgálati ágak és szabad foglalkozások	63·0	45·4
IV. Véderő	115·4	101·1
V. Különböző napszámosok	93·9	236·4
VI. Házicselédek	43·9	32·3
VII. Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	31·8	43·5
Összesen	**79·1**	**62·7**

megnagyítja. Ezért kiszámítjuk az ezer 15—49 éves nőkre vonatkozó budapesti adatokat, melyek a következő képet nyújtják: (Lásd a 93. táblázatot s a XXI. grafikont.)

A legutolsó tiszta arányszámok szerint, — minthogy az 1925. évi budapesti népszámlálásban a foglalkozás korral és nemmel megfelelő módon nem lett kombinálva, azért az 1920—21. évek a legutolsók — a budapesti napszámosok női, s a napszámos nők között van a legtöbb születés. Az 1910—11. évi hasonló tiszta adatok szerint első helyen álló őstermelők ezen újabb adatok szerint a napszámosok mögött a második helyre szorulnak. A legkisebbnek a házicselédek aránya mutatkozik, még kisebbnek mint az öreg nyugdíjasok által dominált »egyéb« csoport. A házicselédek között kevés a 15 éven aluli, kevés az öreg, mert az öreg korára más foglalkozású. Így a körükben alacsony gyermekszám a nyers számítási módnál sokkal kevésbé domborodik ki, mint a tisztánál s annak szélsőséges kialakulását csakis ezen utóbbi számítási mód mutatja. A budapesti házicselédek helyzete e számítási mód mellett is jobb volt régebben, mint ma. Az 1910—11. évi tiszta arányszámok szerint még az »egyéb« foglalkozási főcsoporté volt a minimum.

A foglalkozási főcsoportok között lévő különbségeket elsősorban az életmódnak, — főkép pedig a házasulók arányának s az anyagi jólétnek, — különbségével lehet párhuzamba állítani. A házasulók aránya a két legutolsó népszámlálást környező némely évben foglalkozási főcsoportok szerint Budapesten a következő volt:

94. A házasulók aránya foglalkozási főcsoportok szerint Budapesten a két legutolsó népszámlálást környező némely évben.

Átlagok	A házasságkötések az foglalkozási főcsoportban[1]										
	I. Őstermelés	II. Bányászat, ipar és forg. A) bányászat és kohászat	II. Bányászat, ipar és forg. B) Ipar	II. Bányászat, ipar és forg. C) Kereskedelem és hitel	II. Bányászat, ipar és forg. D) Közlekedés	III. Közszolgálat és szabad foglalkozások	IV. Véderő	V. Napszámosok	VI. Házicselédek	VII. Egyéb és ismeretlen foglalk.	összesen
	a) *Abszolut számban.*										
1919—1922..	401·3	23·0	6.896·5	2.685·5	1.077·5	2.000·3	706·0	180·3	27·3	223·0	14.220·5
1924—1927..	203·5	13·8	4.789·3	2.303·8	626·3	1.434·3	115·5	206·3	29·0	285·0	10.006·5
	b) *Ezer lélekre eső arányban.*										
1919—1922..	34·1	13·7	18·8	16·0	14·7	16·6	28·2	19·4	0·5	2·3	15·3
1924—1927..	24·0	21·0	14·6	18·9	12·0	9·2	10·9	7·4	[2] 1·1		10·4

[1] A vőlegény foglalkozása szerint.
[2] Az 1925. évi népszámlálás a házicselédeket nem választotta külön.

A legkevesebb házasulót azon két csoportban látunk, a házicselédeknél s a túlnyomóan öreg nyugdíjasokból és tőkésekből álló egyéb foglalkozásbelieknél, (1924—27 évben 1·1‰), *ahol a születési arány is a legalacsonyabb volt* (10·8‰). A legtöbb házasságot viszont a Budapesten lakó őstermelők kötnek, (1924—27-ben 24·0‰), azok akiknél 1925—26 szerint a gyermek is legtöbb. (40·2‰). A véderő házasságkötési aránya az újabb adatok közül különösen 1919—22 átlaga szerint javult, ami a zsoldos hadsereg behozatala révén nyilt állandó foglalkozási és házasságkötési lehetőségre s körükben ezért szaporodó születésekre ismét utal.

A születések egy másik részénél viszont az anyagi és társadalmi helyzet nyujt magyarázatot. Budapesten az anyagi helyzet mértékére az 1925. évi népszámlálásból választottuk ki némely adatot. Azt, hogy az illető főcsoporthoz tartozók milyen arányban tartanak cselédet, anyagi helyzetük jóságával egyenes, azt, hogy milyen arányban vannak albérlőik, azzal fordított arányban lévőnek tekintjük. A főbérlők között meg lakásuk nagysága szerint lehet a vagyoni helyzetben további fokozatokat megkülönböztetni, a rendes lakás és a főbérlők aránya már inkább az életmód, semmint csupán az anyagi helyzet jellemzői. Ezek az adatok Budapesten 1925-ben a következőképen alakultak: (Lásd a 95. táblázatot.)

Ezen adatok szerint a legkevesebb »rendes« lakással bíró a véderőnél van. Természetes, mert hiszen nagyrészük, közel $^2/_5$-ük, kaszárnyákban lakik. Igen alacsony a rendes lakással bírók aránya, s egyben legkevesebb a főbérlő az »egyéb« csoportban. Minthogy az 1925. évi budapesti népszámlálás a házicselédeket nem választotta külön, az egyéb aránya itt ezek miatt alacsony. Mindkét jellemvonás összhangban áll e csoportoknál lévő gyér születéssel.

Az anyagi helyzettel arányban álló mértékeink s a születések aránya az egyes foglalkozási főcsoportokban szintén elég érdekes párhuzamba állíthatók. *Az anyagi helyzet jó volta a vele járó nagyobb műveltség révén, a születési arányra csökkentő hatással van. Rég ismeretes, hogy az alsóbb társadalmi osztályokban a szegénységgel sok gyerek jár.* Már *Malthus* kárhoztatja az alsóbb osztályok szaporaságát, mert a túlnépesség csapását az idézi elő. Ezért ellenezte ő a szegénytörvényeket, mely azok segítését szervezte. *Montesquieu, Smith* Ádám, *Bodio, Talquist, Westergaard, Bertillon* és mások hasonló értelemben nyilatkoztak. Szépen foglalta e véleményeket össze *Földes*, ezévi akadémiai felolvasásában. Jól mondta legújabban *Stevenson* is, hogy semmi új sincs abban, hogy a halálozási és születési arányszám nagyobb az alsóbb osztályokban, mint a felsőkben.

A cselédtartás mind kisebb aránya, mind nagyobb szegénységet jelent. Előfordul ugyan, hogy egyesek inkább más életigényekről mondanak le, csakhogy a lakás és cselédtartás fokozottabb kívánalmainak megfelelhessenek, mégis nagyjában és általában e körülmények az anyagi és társadalmi helyzettel elég párhuzamosan alakulnak. A legkevesebb cselédet adataink szerint

95. A foglalkozási főcsoportok anyagi helyzete Budapesten az 1925. évi népszámlálás szerint.

	I. Őstermelés	II. Bányászat, ipar és forgalom				III. Polgári és egyházi közszolgálat és szabad foglalkozások	IV. Véderő	V. Különböző napszámosok	VI. Nyugdíjasok, tőkepénzesek, életjáradékosok, házbirtokosok és magánzók	VII. Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	VI—VII. főfoglalkozású főcsoport együtt	Összesen
		a) bányászat és kohászat	b) ipar	c) kereskedelem és hitel	d) Közlekedés							
Összes népesség	8.489	656	328.711	121.849	52.383	156.554	10.631	27.864	100.792	153.066	253.858	960.995
Az összes népességből: rendes lakásban lakik °/₀-ban	92·3	98·3	96·5	98·0	95·8	95·4	71·5	94·3	97·3	85·0	89·9	94·3
Az összes népességből: főbérlő és családtagja °/₀-ban	76·0	83·3	83·2	87·2	87·8	81·8	62·6	71·1	86·3	35·5	55·7	75·8
Az összes népességből: cselédet tart °/₀-ban	27·2	53·0	8·5	36·0	9·9	29·0	22·5	0·6	21·4	6·4	12·4	16·5
Az összes népességből: albérlőt tart °/₀-ban	5·0	4·1	13·2	10·4	7·7	8·3	3·2	14·8	22·0	6·5	12·7	11·5
Főbérlő és családtagja	6.454	544	273.483	106.255	45.969	128.032	6.652	19.808	86.950	54.360	141.310	728.507
A főbérlők közül szobás lakásban lakik °/₀-ban: 0[1]	0·6	0·6	0·4	0·1	0·1	0·1	0·1	0·8	0·1	0·6	0·2	0·2
1	40·7	15·4	67·8	35·1	59·3	34·3	32·8	88·9	36·7	60·2	45·8	52·3
2	19·1	27·2	21·8	33·7	27·2	30·1	29·4	7·6	30·9	23·7	28·1	26·2
3	11·0	24·1	5·8	18·4	8·4	18·8	22·4	0·8	17·9	8·8	14·4	11·9
4	9·8	16·7	1·8	7·8	2·4	10·1	10·3	0·2	8·9	4·0	7·1	5·3
4-nél több	18·5	16·0	0·9	3·9	0·9	6·5	4·7	0·2	4·9	2·5	4·0	3·1
egyéb bérlemény	0·3	—	1·5	1·0	1·7	0·1	0·3	1·5	0·6	0·2	0·4	0·0
Összesen százalékban	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
A főbérlők közül cselédet tart °/₀-ban	35·7	64·0	10·2	41·3	11·4	35·5	35·9	0·9	24·8	18·0	22·2	21·8
A főbérlők közül albérlőt tart °/₀-ban	6·6	5·0	15·8	11·9	8·8	10·1	5·2	20·8	25·5	18·4	22·8	15·1

[1]) Csak konyhából álló lakások.

a napszámosok tartanak s körükben igen magas is a budapesti születési arányszám. A legtöbb cselédet a bányászok, — Pesten lakó bányatulajdonosok tartanak — s születési arányuk bár újabban javult, több ízben például 1920—1921 átlaga szerint minimum. A lakásviszonyok szerint is ezek a bányászok vannak a legjobb anyagi helyzetben, az egyszobás lakások aránya tekintetében övék a minimum, a 3 és 4 szobásoknál meg nálunk van a maximum. A napszámosok viszont a 0 és 1 szobás lakásoknál képviselik a maximumot s az összes többi kategóriáknál övék a minimum.

Az albérlők aránya az anyagi helyzetnek a cselédtartásnál s a lakásviszonyoknál kevésbé hű tükre. Mindenesetre azt jelenti, hogy az anyagi jólét aligha áll magas fokon, hogy rendes kereseti lehetőségek nem kielégítők s emiatt más jövedelmi források válnak szükségessé. Bizonyítja azt, hogy a főbérletben bírt lakás nagysága, a főbérlő társadalmi s anyagi helyzetének nem felel meg. Zavarja azonban e következtetést, hogy a fővárosban sokan főfoglalkozásszerűleg, penzió módra tartanak albérlőket, azokat élelmezik is, s abból élnek. Ilyképen albérlőik számával ezek jóléte emelkedik s nem fogy. Mások, mint például véderő, olyan lakásviszonyok között élnek, hogy közülük csak igen kevesen (3·2%) tarthatnak albérlőt s így a jólét fokára albérlőik arányából nálunk sem lehet következtetni. Az albérlők magas aránya gyakran épen gyermektelenség jele, mint a nyugdíjasok és tőkések között (22%), akik ezek hiányában lakásukat kiadhatják.

Adataink szerint a véderő után legkevesebb albérlőt a bányászok tartanak. Azt, hogy e jómódú pesti bányatulajdonosok között a születési arány gyakran igen alacsony, fentebb már említettük. A legtöbb albérlőt a nyugdíjasok és tőkések után a napszámosok tartanak (14·8%), kik szegények s körükben a születési arányszám igen magas.

Igen érdekes és a foglalkozási főcsoportok között levő különbségekre bizonyos tekintetben magyarázatul szintén szolgál a foglalkozási főcsoportoknak az anya korával való kombinálása. Az erre vonatkozó 1927. évi anyagot a Fővárosi Statisztikai Hivatal jelen munkánk részére ily kombinációban külön feldolgozta. Ezek az eredmények abszolút számban, százalékokban s az 1927. évközepi — az 1925. évi, budapesti népszámlálásnál talált arányok szerint hasonlóképen megosztott — népességhez viszonyítva, a következők: (Lásd a 96. táblázatot.)

Látható, hogy *a későn nősülő értelmiségnél a fiatalabb korú anyáknak sokkal kevesebb gyermekük születik, mint bármely más foglalkozási főcsoportban.* A polgári és egyházi közszolgálat és szabad foglalkozásoknál ezer 19 éven aluli anyára évente csak 1·5 újszülött esik, míg átlag ilykorú anyákra 4·2. A közszolgálat képviseli a következő korcsoportban is a minimumot, a 20—24 éves anyáknál. Itt ezer közszolgálati főcsoporthoz tartozó anyára 20·2 újszülött esik, míg átlag 45·1. Az értelmiség aránya többi korcsoportban is igen alacsony s csupán az »egyéb« csoport előzi meg. Jellemző, hogy az

96. A foglalkozási főcsoportok budapesti születési arányai az anya korával kombinálva (1927).

Az anya életkora	I. Őstermelés	II. Bányászat, ipar és forgalom					III. Közszolgálati ágak és szabad foglalkozások	IV. Véderő	V. Különböző napszámosok	VI. Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	Összesen
		a) bányászat és kohászat	b) ipar	c) kereskedelem és hitel	d) közlekedés	II. Együtt					
	a) *Az élveszületések abszolut számokban.*										
19 éven aluli	32	3	429	73	52	557	54	5	57	396	1.101
20—24 éves	82	20	1.988	608	243	2.859	448	65	276	988	4.718
25—29 «	100	11	1.950	847	298	3.106	609	78	276	586	4.755
30—39 «	125	12	2.009	739	313	3.073	633	57	377	453	4.718
40—49 «	14	1	217	56	35	309	44	5	55	47	474
50 éven felüli	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Ismeretlen	1	—	12	6	4	22	5	—	5	9	42
Összesen	**354**	**47**	**6.605**	**2.329**	**945**	**9.926**	**1.794**	**210**	**1.046**	**2.479**	**15.809**
	b) *Az élveszületések százalékokban.*										
19 éven aluli	9·0	6·4	6·5	3·1	5·5	5·6	3·1	2·4	5·5	16·0	7·0
20—24 éves	23·2	42·6	30·1	26·1	25·7	28·8	25·0	31·0	26·4	39·8	29·8
25—29 «	28·2	23·4	29·5	36·4	31·6	31·3	34·0	37·1	26·4	23·6	30·1
30—39 «	35·3	25·5	30·4	31·7	33·1	31·0	35·3	27·1	36·0	18·3	29·8
40—49 «	4·0	2·1	3·3	2·4	3·7	3·1	2·2	2·4	5·2	1·9	3·0
50 éven felüli	—	—	—	—	—	—	0·1	—	—	—	0·1
Ismeretlen	0·3	—	0·2	0·3	0·4	0·2	0·3	—	0·5	0·4	0·3
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	c) *Az 1925. évi népesség százalékokban.*										
19 éven aluli	25·9	25·2	32·0	26·0	29·5	30·3	23·0	24·1	28·8	25·1	27·5
20—24 éves	10·4	9·0	11·0	9·7	7·6	10·3	11·0	21·0	8·8	12·2	11·0
25—29 «	10·8	11·3	11·1	11·6	10·1	11·2	14·6	14·6	9·8	10·4	11·5
30—39 «	15·8	21·0	18·2	20·1	21·4	19·0	22·2	21·1	16·4	14·8	18·3
40—49 «	13·4	16·3	13·5	15·7	17·4	14·4	15·0	11·6	13·8	12·0	13·9
50 éven felüli	22·5	16·9	13·3	16·2	13·5	14·0	13·5	6·1	22·0	24·7	17·0
Ismeretlen	1·2	0·3	0·9	0·7	0·5	0·8	0·7	1·5	0·4	0·8	0·8
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	d) *Esett élveszületés ezer lélekre, az 1927. év közepi népességre kiszámítva.*										
19 éven aluli	14·7	18·4	4·1	2·3	3·4	3·7	1·5	2·0	7·2	6·3	4·2
20—24 éves	93·3	342·6	55·6	52·0	61·5	55·5	26·2	29·4	113·2	32·3	45·1
25—29 «	110·0	150·2	54·1	60·5	56·9	56·1	27·0	50·9	102·4	22·5	43·6
30—39 «	94·0	87·9	33·9	30·5	28·2	32·5	18·4	25·6	83·4	12·1	27·0
40—49 «	12·4	9·4	4·9	3·0	3·9	4·3	1·9	4·1	14·5	1·6	3·6
50 éven felüli	—	—	—	—	—	—	0·0	—	—	—	0·0
Ismeretlen	10·8	—	4·2	7·3	14·6	5·5	4·9	—	45·5	4·4	5·7
Összesen	**42·1**	**72·4**	**20·3**	**19·3**	**18·2**	**19·9**	**11·6**	**20·0**	**37·9**	**9·9**	**16·6**

értelmiség arányának a többi foglalkozási főcsoport születési arányához s a budapesti átlagos születési arányhoz képest megállapítható különbsége a 19 éven aluliaknál a legnagyobb s innen a negyven éves korig ez a különbség fokozatosan enyhül. A 19 éven aluli anyáknál az értelmiség aránya a budapesti átlagos születési aránynak csak 35·7 %-a, a 20—24 éveseknél már 58 %-a, a 25—29 éveseknél 62 %-a s végül a 30—34 éveseknél már 68 %-át éri el. A 40—49 éves korban azonban arányuk a budapesti átlagnak ismét 53 %-ára esik vissza, minthogy az értelmiség ily magas korban a születéstől a többi foglalkozási főcsoportbeli anyáknál inkább tartózkodik. *A fiatalkorú anyák termékenysége ezzel szemben az őstermelésnél s a bányászatnál, valamint a különböző ágbeli, külön megnevezés nélkül lévő napszámosoknál a legmagasabb. Késő öreg korban, a 40—49 évesek körében is a napszámosok szülnek legtöbb gyermeket.* Budapesten ezer 40—49 éves anyára a napszámosoknál évente 14·5 újszülött esik, mig a fővárosban átlag csak 3·6. E szerint az átlagos termékenységnek a napszámosoké a legidősebb korcsoportban négyszerese, (403 %-a) míg az összes napszámosoké a budapesti átlagnak csak kétszeresse (228 %-a.) Az ismeretlen korcsoportú anyák születési arányai között is a napszámosoké a maximum, ami egész szociális miliőjük hű tükrét nyújtja. Köztük van a legtöbb anya, akinek alacsony műveltsége miatt még a kora sem állapítható meg !

A foglalkozási főcsoportokra vonatkozó ezen budapesti adatoknak az országos statisztika hasonló eredményeivel való egybevetése két szempontból is érdekes, 1. hogy vajjon országszerte minő eltérések vannak a fővárosi viszonyoktól, 2. hogy a foglalkozási főcsoportokat a nagyobb abszolut számokból számított országos eredmények, hol a nagyszámok törvénye jobban érvényesül, hasonlóképen jellemzik-e. Az országos statisztikában a legutolsó népszámlálás 1920-ban volt s így országos átlagban nem lehet a népességhez pontosan viszonyított adatokat egészen napjainkig követni, mint a budapesti anyagban, az 1925. évi budapesti népszámlálás révén. Az 1920. évi legutolsó országos népszámlálás időpontja körül sem lehet 1920—21 évekre vonatkozó kétéves átlagot számítani, mert az országnak 1921. évi területi változása — Nyugatmagyarország Ausztriához történt csatolása — miatt az 1920. és 1921. évi népmozgalmi adatok más területre vonatkoznak. Minthogy a foglalkozási főcsoportok szerint való részletezésben csak a trianoni területre vonatkozó népszámlálási adat van részletezve s minthogy az 1921. évi országos népmozgalmi adatok is csak a trianoni területre vonatkoznak, mert az elcsatolt területről az év elején érkezett néhány születési lapot is leválasztottuk, a legutolsó országos népszámlálással való egybevetést az 1921. év statisztikája alapján végezzük. Ugyanekkor ugyanígy kiszámítottuk a budapesti születések 1921. évi arányszámait is, hogy az összehasonlítást ne zavarja az, hogy a budapesti adatok más időre vonatkoznak. Fentebb ugyanis Budapestre vonatkozólag az 1920—21. évi átlagot

közöltük. A XX. századbeli három országos népszámlálás időpontja körül mindezek tekintetbe vételével téve meg az országos eredményekkel való összehasonlítást, a foglalkozási főcsoportok országos és fővárosi születési arányai ezer lélekre számítva a következő képet nyújtják. (Lásd a 97. táblázatot.)

97. A foglalkozási főcsoportok 1000 lélekre számított országos és fővárosi élveszületési arányainak egybevetése (1900—1921).

Foglalkozási főcsoport	Esett élveszületés ezer lélekre az					
	1900—1901 évek átlagában		1910—1911 évek átlagában		1921 évben	
	Budapesten	a régi Magyarországon	Budapesten	a régi Magyarországon	Budapesten	a mai Magyarországon
I. Őstermelés	31·9	40·0	31·1	37·8	39·1	35·5
II. Bányászat, ipar és forgalom						
A) Bányászat és kohászat	30·9	57·0	12·5	44·5	12·5	46·6
B) Ipar	37·6	40·3	28·2	34·0	23·6	31·9
C) Kereskedelem és hitel	25·3	31·6	21·1	26·0	17·8	20·6
D) Közlekedés	30·3	45·7	28·7	38·3	22·1	30·9
Együtt	**34·0**	**40·4**	**26·7**	**33·9**	**21·8**	**30·5**
III. Közszolg. és szabad foglalkozások	24·3	29·6	19·8	25·4	16·9	21·8
IV. Véderő	8·3	11·4	7·8	13·6	14·3	18·3
V. Különböző ágbeli és k. m. n. napszámosok	31·0	29·7	47·6	39·2	64·1	44·7
VI. Házicselédek	51·9	42·1	36·7	35·3	25·4	26·4
VII. Egyéb és ismeretlen	9·5	11·6	8·2	7·8	14·7	10·4
Összesen	**31·6**	**38·4**	**25·4**	**35·1**	**21·1**	**31·8**

Látható, hogy a mai Magyarországon az egyes foglalkozási főcsoportok közül a bányászok s a napszámosok mutatnak az összes többi foglalkozásokat messze felülmuló szaporaságot. A bányászok már a történeti Magyarországon és kitüntek e tekintetben elsőségükkel s ezt a mai Magyarországon is megtartották. Mig azonban a történeti Magyarországon a bányászat után e szempontból az őstermelés sorakozott, addig a main a különböző ágbeli és külön megnevezés nélkül lévő napszámosok következnek utána. Ezzel szemben Budapesten a bányászok szaporasága elég alacsony. Budapesten azonban más bányászok laknak, mint vidéken. Vidéken lakik a bányát művelő szegény munkás, mely műveletlen, a fogamzást gátló szereket nem ismeri, szegény és szapora. A fővárosban ezzel szemben — mint fentebb láttuk — jobb módú bányatulajdonosok laknak. A napszámosoknak — különösen a fegyverletételt közvetlen követő években — magas születési aránya a fővárosban épenúgy mutatkozott, mint az országos átlagban, sőt éppen ez az egyetlen foglalkozási főcsoport, amelynek születési aránya *mindig* magasabbb a fővárosi statisztikában, mint országszerte.

Az országos átlagot az országos statisztikában az őstermelés s kisebb mérvben az ipar is meghaladja. Egészen hasonló e csoportok helyzete is a budapesti statisztikában is. Ott is inkább az őstermelés áll az átlag felett, mint az ipar.

A mai Magyarországon a foglalkozási főcsoportok közül a túlnyomóan idősebb korú nyugdíjasokból, tőkésekből álló »egyéb« és a ritkán házasodó véderő születéseinek aránya a legkedvezőtlenebb. A véderő aránya a multhoz képest az országos statisztikában is nagyon megjavult, de az a javulás, amit a fővárosban mutat a véderő — 1925-ben — a rendelkezésünkre álló országos anyagban még nem mutatható ki. Utánuk a történeti Magyarországon egykor sokkal kedvezőbb helyzetben volt kereskedelem, az értelmiség és a házicselédek sorakoznak. Eszerint a legalacsonyabb születési arányszámokat az országos statisztikában is oly foglalkozásoknál látjuk, amelyeknél ritkább a házasságkötés (például házicselédek) vagy kisebb a házasságban élő produktív korúak aránya (például nyugdíjasok) s így még egyenlő termékeny házasságok mellett is kisebb a születések ezer — az illető foglalkozáshoz tartozóra — eső aránya. Az értelmiség igen alacsony, a házicselédeknél is kisebb termékenysége műveltségüknek, a fogamzást gátló szerek és eljárások körükben igen elterjedt voltának folyamánya s szintén egészen hasonló a fővárosban talált helyzethez. Ilyképen a foglalkozási főcsoportok szerint részletezett születési statisztikában épen a legjellegzetesebb különbségek országszerte egészen hasonlóan jelentkeznek, mint Budapesten.

Az ország területi változása a születési arány fejlődésének vizsgálatát az országos statisztikában némiképp megnehezíti, de nem teszi ott sem lehetetlenné. Az országos statisztikában az egyes foglalkozási ágak a napszámosokat s a véderőt kivéve mind láttatják azt az ismeretes törvényszerűséget, mely szerint a születési arány évtizedek óta Európaszerte csökken. A trianoni béke után súlyos válságba került kereskedelem és a nehéz gazdasági viszonyok közé jutott tisztviselőkar s az értelmiség születési arányának kisebbedése az országos statisztikában az országos átlagos csökkenésnél intenzívebb. Budapesten a csökkenő aránnyal bíró foglalkozási főcsoportok születési aránya pedig mindenkor alacsonyabb, mint országszerte, megfelelően annak, hogy a budapesti átlag is mindig alacsonyabb az országosnál.

A foglalkozási főcsoportok születésstatisztikai jellege majdnem teljesen ugyanaz marad, ha vizsgálatainkat csak a törvényes szülöttekre s ezeknek apjuk foglalkozása szerint való megoszlására terjesztjük ki. A vizsgálatnál az összehasonlítást a népesség s a kereső férfiak népszámlálásbeli arányaival való egybevetés útján végezzük. A fővárosi adatokat mindjárt a megfelelő országos eredményekkel is egybevetve a törvényes szülöttekre — s az említett megfelelő népszámlálásbeli eredményekre — vonatkozólag a következő arányszámokat közölhetjük: (Lásd a 98. táblázatot.)

98. A törvényes élveszületéseknek a szülők foglalkozása szerint való megoszlása a fővárosban és az országban.

Foglalkozási főcsoport	Budapesten							A mai Magyarországon			
	a népesség százalékos megoszlása a népszámlálások szerint az		a törvényes élveszülöttek megoszlása az oldalt megnevezett foglalkozási főcsoportok között %-okban az					a népesség megoszlása az 1920. évi népszámlálás szerint %-okban	a törvényes élveszülöttek megoszlása az oldalt megnevezett foglalkozási főcsoportok között %-okban az		
	1920	1925	1920	1921	1925	1926	1927		1920	1921	1925
	é v b e n								é v b e n		
I. Őstermelés	1·3	0·9	2·7	2·6	2·4	2·4	2·6	55·8	63·2	63·9	62·8
II. Bányászat, ipar és forgalom											
A) Bányászat és kohászat	0·2	0·1	0·1	0·1	0·1	0·2	0·2	1·3	2·0	2·0	2·2
B) Ipar	39·5	34·2	52·4	50·3	46·9	46·9	48·3	19·4	20·5	19·7	20·1
C) Kereskedelem és hitel	18·1	12·7	17·5	17·9	18·7	18·8	17·7	5·0	3·2	3·4	3·7
D) Közlekedés	7·9	5·4	9·3	10·1	8·6	8·0	7·4	4·4	4·7	4·5	4·1
Együtt	**65·7**	**52·4**	**79·3**	**78·4**	**74·3**	**73·9**	**73·6**	**30·1**	**30·4**	**29·6**	**30·1**
III. Közszolgálat és szabad foglalk.	13·0	16·3	11·2	12·1	14·2	14·1	13·7	4·7	3·0	3·3	3·7
IV. Véderő	2·7	1·1	2·7	2·2	1·9	2·0	1·6	1·6	1·0	1·0	0·8
V. Különböző ágbeli és k. m. n. napszámosok	1·0	2·9	2·8	2·9	4·8	5·4	6·3	1·2	1·3	1·3	1·5
VI. Háziselédek	5·8	26·4	0·1	0·2	0·1	0·3	0·2	2·2	0·2	0·2	0·2
VII. Egyéb és ismeretlen	10·5		1·2	1·6	2·3	1·9	2·0	4·4	0·7	0·7	0·9
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Ami eltérés az arányszámok színvonalában mutatkozik, azt az okozza, hogy a törvénytelen születések némely foglalkozási főcsoportban (például házicselédek, napszámosok) nagyon gyakoriak. (Lásd e munka 10. §-át.) Egyébként ugyanazokra az eredményekre jutunk, mint az összes születések foglalkozási főcsoportok szerint való vizsgálatánál, ami természetes is, mert hiszen a születések oroszlánrésze törvényes. Látható, hogy úgy az országos, mint a fővárosi statisztikában a népszámlálási arányon leginkább az őstermelés, az ipar és a közlekedés arányai emelkednek felül. Az országos anyagban magasan felette van a bányászoké is, a fővárosban nem. A fővárosban viszont a kereskedelem és hitel s különösen újabban a napszámosok aránya is sokkal magasabb a népszámlálásbelinél. A házicselédeké ezzel szemben mélyen alul marad. Még szélsőségesebb helyzetű minimum, mint az összes születéseknél, mert hiszen az ő körükben a legtöbb gyerek törvénytelen. Ugyanezen okból igen szembetűnő a napszámosok arányának megkisebbedése is, az ő arányuk azonban még így is magas marad, magasabb a népszámlálásbelinél.

A tisztviselők születési arányszáma a legtöbb foglalkozási főcsoportban rendszerint alacsonyabb, mint az illető foglalkozási főcsoporté. A közismerten terméketlen értelmiségi foglalkozások születési arányszámai hazánk fővárosában s az országos statisztikában így alakultak:

99. A tisztviselők élveszületési nyers arányszámai a fővárosban és az országban.

Értelmiségi csoport	Az						
	1900—1901 évek átlagában		1910—1911 évek átlagában		1921 évben		1920—21 évek átlagában
	Budapesten	a régi Magyarországon	Budapesten	a régi Magyarországon	Budapesten	a mai Magyarországon	Budapesten
Mezőgazdasági tisztviselők	16·6	32·6	28·2	28·6	37·7	30·2	42·4
Ipari tisztviselők	23·6	17·0	18·7	20·9	14·8	17·5	15·7
Kereskedelemi tisztviselők	24·6	29·5	20·7	22·5	20·6	20·7	21·6
Közlekedési tisztviselők	24·1	30·1	17·2	21·6	13·3	17·7	13·7
Tulajdonképeni értelmiség	21·9	28·1	17·5	24·1	14·7	17·4	14·8
Katonatisztek	22·0	25·8	15·1	20·0	23·7	27·2	30·0

Látható, hogy a katonatisztek kivételével, a tisztviselők aránya a foglalkozási főcsoport arányát rendszerint nem éri el. Különösen alacsony a tulajdonképeni értelmiség legújabb aránya, az országos statisztikában ez a legújabb minimum. Budapesten csak a közlekedési tisztviselők születési aránya rosszabb. A tulajdonképeni értelmiség bizonyos kategóriái, a színészek, artisták stb. között pedig tudvalevőleg egyáltalán alig található gyermekes.

Látható, hogy úgy Budapesten, mint az országos statisztikában állandóan csak a katonatisztek arányszáma magasabb, mint a megfelelő foglalkozási

főcsoporté, a véderőé. Ez természetes is, mert a katonatisztek nősek, a közkatonák túlnyomóan nőtlenek. Különösen régebben voltak az utóbbiak ilyenek, amikor is a kötelező három éves szolgálat idején, nősülés előtt ment a legény katonának. Esetleges törvénytelen gyermekeik sem emelték arányuk, mert azok nem ide, hanem anyjuk foglalkozása szerint, vagyis a házicselédekhez vagy a gyári munkásnőkhöz számíttattak. Olykor, — különösen újabban — még a kereskedelmi tisztviselőknél is előfordul, hogy úgy az országos, mint a fővárosi születési arány alacsonyabb a kereskedelem és hitel átlagos születési arányánál.

A multhoz képest úgy az országos, mint a fővárosi statisztikában legjobban a tulajdonképeni értelmiség, azután az ipari és a közlekedési tisztviselők születési aránya csökkent. A mezőgazdasági tisztviselők aránya csak az országos statisztikában kisebbedett, ott is sokkal kisebb mérvben mint a többieké; a fővárosban arányuk, épen úgy a katonatiszteké is, még gyarapodóban is van. Az országos statisztikában a katonatiszteké az egyetlen gyarapodó értelmiségi születési arányszám.

Érdekes végül az egyes ipari foglalkozások behatóbb vizsgálata is, hogy minő nagy és évtizedek óta minő állandó jellegű különbség van az egyes iparosok születési arányai között. Az egyes ipari foglalkozásoknál az ezer megfelelő foglalkozású lakosra számított születési arányok így alakultak:

100. Az egyes iparágak élveszületési nyers arányszámai a fővárosban és az országban.

Iparág	Az 1900—1901 évek átlagában		1910—1911 évek átlagában		1921 évben		1920—21 évek átlagában
	Budapesten	a régi Magyarországon	Budapesten	a régi Magyarországon	Budapesten	a mai Magyarországon	Budapesten
Asztalos, ács, bognár stb.	40·0	43·2	32·5	37·9	30·1	37·3	32·4
Borbély és fodrász	32·7	42·1	28·5	39·9	21·4	32·8	24·2
Cipész és csizmadia	38·7	44·0	28·7	35·8	26·8	37·1	27·1
Korcsmáros, vendéglős stb.	24·6	24·8	18·7	19·9	14·1	17·0	15·2
Kovács, lakatos stb.	44·8	48·9	36·6	41·3	44·1	41·6	47·9
Kőműves	57·1	56·8	42·5	47·6	37·4	48·8	37·5
Könyv- és kőnyomdász	30·1	30·2	26·9	31·5	15·0	19·2	18·5
Mészáros és hentes	37·8	37·9	28·6	31·4	22·7	34·6	26·3
Molnár	37·3	37·9	32·5	32·3	16·9	28·6	19·6
Pék	34·2	33·2	28·1	30·4	28·2	31·2	29·1
Szabó, varrónő stb.	28·2	32·8	22·7	26·1	14·9	21·5	16·0
Szűcs	31·8	35·8	21·7	29·0	23·3	23·0	23·4
Takács, posztószövő stb.	4·9	24·0	30·4	26·9	14·9	11·9	14·2
Egyéb iparágak	41·6	41·2	28·7	33·2	22·2	28·1	23·2
Összesen	**38·2**	**41·0**	**28·7**	**34·3**	**24·1**	**31·9**	**25·7**

Úgy Budapesten, mint a mai Magyarország országos statisztikájában is épen úgy *a kőművesek, kovácsok és lakatosok körében a legsűrűbb, a korcsmárosok és másrészről a takácsok és posztószövők között a leggyérebb a gyermekáldás*, mint a hogy a történeti Magyarországon volt. A maximum a legnehezebb testi munkát végző iparosok között van, melyekről a jobb testi egészség és fogamzásképesség is feltehető. A minimumot a korcsmárosoknál az erkölcsi élet szinte foglalkozásukkal járó sülyedése, a takácsok és posztószövőknél a gyárak versenye miatt mindinkább rosszabbodó anyagi helyzetük magyarázza. Hozzájárul ez utóbbiaknál ehhez az is, hogy köztük kevés az önálló s a házas s többnyire gyárakban alkalmazott segédmunkások. Ezek körében pedig persze gyérebben van születés. A régebbi adatokhoz képest az országos statisztikában egy iparág se mutat javulást. Némi stagnálás azonban a pékeknél s a kőműveseknél megállapítható. Nem követik az országos átlag évtizedek óta csökkenő irányzatát. Budapesten a kőművesek aránya is csökken, stagnálás van azonban szintén a pékeknél, azonkívül szücsöknél s kissé javul a maximumot képviselő kovácsok és lakatosok aránya is. Ám a fővárosi anyagban e kisebb változásoknak csak mulékony, leíró jelentőségük is lehet, hiszen ilyen részletezésben a fővárosi kisebb abszolút számokon a nagy számok törvényének nincs meg a kellő érvényesülési lehetősége.

A foglalkozás s a társadalmi helyzet szerint részletezett születés-statisztikai adatok nemzetközi összehasonlítása nagyon nehéz. Az a nemzetközi foglalkozási nomenklatura, amelyet pedig még *Bertillon* tervezett és hazánkfiának, *Kőrösy*-nek, javításai után a Nemzetközi Statisztikai Intézet már 1893-ban elfogadott, ma is csak igen kevés ország statisztikájában használatos. *Bertillon* ugyan már 1911-ben örömmel jelenti a Nemzetközi Statisztikai Intézet akkori ülésén, hogy azt már Spanyolország, Bulgária, Egyptom, Mexiko, a délamerikai államok nagy része és angol India is elfogadta, azonban azóta sem csatlakozott hozzá egy állam sem. A világháború kitörése megakadályozta e névjegyzék további terjedését. Nem akadt senki, aki az elfogadásnak a középeurópai államok részéről útját álló akadályokat kifejtette volna s a szükséges revizió után, annak terjedése érdekében fáradozott volna. A nemzetközi érintkezésnek a világháború alatt megszakadt fonalát napjainkban már újra felvettük s remélnünk kell, hogy nemsokára a nemzetközi foglalkozási nomenklatura kérdése is újra napirendre kerül, s hogy nem fog meddő maradni a statisztika régi nagyjainak: így *Bertillonnak* s egy *Kőrösy*-nek fáradozása. Jelenleg azonban még az a helyzet, hogy a különböző statisztikák igen különböző foglalkozási nomenklaturái miatt a foglalkozások születési statisztikájáról még nincs rendszeres nemzetközi összehasonlítás. Ilyent jelenleg még sem a Nemzetközi Statisztikai Intézet, sem a nagyvárosok évkönyve, s a Népszövetség genfi statisztikai hivatalai sem közölnek.

Az anyagi helyzetnek a születések gyakoriságára való hatását más úton is vizsgálhatjuk, nemcsak a foglalkozási statisztika tükrében. *Földes* mutatott

rá legutóbb több ilyen módszerre. Ezek is csak közvetett vizsgálási módok, minthogy az anyagi helyzet, vagyonosság, mint olyan a születések statisztikájában közvetlenül nincs számbavéve. A születési lapon nem teszünk fel a vagyonosságra vonatkozó kérdést. *Földes* még a mult században tette közzé nagyhírű dolgozatát a terméseredményeknek a házasságkötések és születések számára való hatásáról. Innen ismerjük az agrárállamokban a jólétnek a születések számával párhuzamos hullámzását. Különböző társadalmi osztályok között ezzel szemben meg épen ellenkezőleg, a születések számát a jóléttel fordított viszonyban állónak ismerjük meg. Itt némi ellentét is van, amit *Földes* legújabb felolvasásában sem magyarázott meg. Hogy van ugyanis az, hogy az anyagi helyzetnek az egyik alkalommal a születések számát gyarapító hatást tulajdonít, mint tette azt a terméseredmények hatásának a mult század kilencvenes éveire vonatkozó vizsgálatánál, kimutatva azt, hogy jóterméső években úgy a házasságkötések, mint a születések száma gyarapodik ; máskor meg azt mondja, hogy az anyagi jólét nagyobb fokával a születések gyérülése jár, mint részletesen kifejtette azt legújabb akadémiai felolvasásában. Az anyagi helyzet javulásának nem lehet kétféle hatást tulajdonítani, az vagy emeli vagy csökkenti a születések számát. Nehézkes körülírás, hogy időben igen emeli, az egész országra nézve emeli, de a különböző társadalmi osztályok keresztmetszetét egy és ugyanazon időpontjában vizsgálva, épen ellenkezőleg csökkenti. Az anyagi helyzetnek mint olyannak, magának igenis csak egyféle hatása van. Emeli a születések számát. A születési arány Európaszerte mutatkozó csökkenésének egyik főoka a gazdasági helyzet nehezülése. *Malthus* az élelem elégtelensége miatt követelte a születési arány tudatos korlátozását. Az egyke főoka gazdasági, a vagyon megosztásától való félelem s az, hogy a szülő fél, hogy gyermekét nem tudja arra az életszínvonalra felnevelni, melyen ő áll. Vagyis, hogy ő magát szegénynek hiszi, relativ szegénynek, társadalmi állásához képest szegénynek. A szegényebb néposztálynál nem maga a szegénység az, ami a születési arányt felduzzasztja, hanem a szegénységgel járó tudatlanság, műveletlenség, a fogamzást gátló szerek használatának körükben kevésbé ismert volta. Így az anyagi helyzet fordított hatását a különböző társadalmi osztályok között bizonyára csak közvetve, más a szegénységgel járó körülmények, különösen az alacsonyabb kultúra révén fejti ki.

Földes ezidei már említett akadémiai felolvasásában a főváros kerületei közül a szegényebb és gazdagabb kerületeket hat tünet alapján választja ki. Ezek : 1. a lakások nagysága, 2. lakottság mérve (laksűrűség), 3. jövedelem, 4. vagyon, 5. cselédség, 6. ínségsegélyezettek. A tünetek közül a túlsűrűn lakott lakások, a cselédek és munkások számát már *Bertillon* alkalmazta Páris városának jóléti viszonyának vizsgálatakor ; *Bertillon* ki *Villermé* után elsőként végzett ily közvetett módszerű, gazdasági irányú népmozgalmi kutatásokat. A főváros kerületeire a cselédek száma szerint való osztályozást

pedig *Kőrösy* is alkalmazta, de nem a születések, hanem az elhalálozások statisztikájában. *Kőrösy* egyébként a közvetlen módszert, a jólét fokának közvetlen statisztikai számbavételét, az ily közvetett eljárásoknál jobbnak tartotta.

A *Földes*-féle szempontok alkalmazásával a budapesti kerületeknél a következő eredményekre jutunk:

101. A Földes-féle hat tünet szélsőséges alakulása egyrészt a legszegényebb III. és X., másrészt a leggazdagabb IV. és V. kerületben.

A tünetek leírása	A tünetek alakulása a főváros			
	III.	X.	IV.	V.
	kerületében			
1. A nagylakások (5 és több szoba) aránya az összes lakások %-ában az 1925. évi népszámlálás szerint[1]	0·6	1·1	11·7	7·3
2. Egy-egy szoba átlagos lakottsága az 1925. évi népszámláláskor	2·87	2·85	1·60	1·89
3. Fejenkinti átlagos jövedelem a jövedelmi adó alapján, pengőben (1927)	3.988·8	3.780·3	8.157·5	9.680·5
4. Vagyon a vagyonadó alapján millió pengőben.[2] (1927)	42·3	44·3	293·4	376·2
5. Hány főbérlőre jut egy cseléd? (1925. évi népszámlálás szerint)	15·3		2·9	
6. Ínségsegéllyel ellátottak aránya ezer lakóra, 1926—1927. évi átlag szerint	13·0		10·8	

Ilyképen nyilvánvaló, hogy *Budapesten a III. és a X. kerület lakóit a szegényebb, a IV. és az V. kerületeit pedig az anyagilag kedvező helyzetben lévő társadalmi rétegek képviselőinek is tekinthetjük.* Az, hogy e kerületek népessége sem homogén s hogy mindegyikben laknak a kerület vagyonosság szerint való általános jellegével ellentétben állók is, a képet e kiválasztásnál alig zavarja. A szegények ugyanis inkább a kültelek lakói, a IV. kerületnek meg nincs kültelke, az V. kerületben meg kevés az ily lakó. (1925-ben 9.983). Épen ezért hagyta ki *Földes* is ilynemű vizsgálataiból az I. kerületet, mert e kerületben a vagyonos egyének ugyan szintén nagyobb számmal laknak, de itt a külterületi népesség is igen számottevő. (1925-ben 27.808.)

Az ilymódon kiválasztott szegényebb és gazdagabb budapesti város részekben lakos anyáktól származó s Budapesten élve született újszülöttek abszolut száma s ezer lélekre eső aránya, egybevetve az összes budapesti lakosok Budapesten történt (tehát az idegenek leszámításával nyert) hasonló adataival a következő képet adják: (Lásd a 102. táblázatot.)

[1]) Nem egyezik Földesnek a Magy. Stat. Szemle 1929. évf. 3. sz. 233. l. közölt adataival.
[2]) A két kerületcsoport népesség tekintetében úgy viszonylik, mint 1 : 0·7-hez, addig vagyon tekintetében úgy, mint 1 : 7·7-hez.

102. Az élveszülöttek abszolut száma és 1000 lélekre eső aránya Budapest szegényebb és gazdagabb városrészeiben 1921—1927-ig.

Városrészek a jólét foka szerint	Élveszületett az						
	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
	évben						
	a) *Abszolut számban.*						
A legszegényebb kerületek (III. és X.) ...	2.257	2.325	2.151	2.125	2.283	2.211	2.094
A leggazdagabb kerületek (IV. és V.)	1.658	1.367	1.316	1.187	1.237	1.102	997
Budapest összesen	**19.627**	**18.741**	**17.159**	**16.284**	**17.330**	**16.767**	**15.809**
	b) *Ezer lélekre eső arányban.*						
A legszegényebb kerületek (IV. és X.) ...	20·3	20·6	18·7	18·1	19·1	18·2	17·0
A leggazdagabb kerületek (IV. és V.)	16·5	13·6	13·2	11·9	12·4	11·7	10·0
Budapest összesen	**21·1**	**19·9**	**18·2**	**17·1**	**18·1**	**17·4**	**16·3**

Látható tehát, hogy *a születési arányszám Budapesten is jóval nagyobb a szegény városrészekben, mint a gazdag városrészekben.* Akárcsak *Verrijn—Stuart* mult századbeli, Amsterdamra vonatkozó eredményeiben, ma is közel kétszeres a különbség a szegényebb s a gazdagabb városrészek között. Ez teljesen egyezik *Bertillon*-nak Párisra, Berlinre, Wienre s Londonra vonatkozó kutatásainak eredményeivel, amelyet egy összehasonlító táblázatban szintén ide iktatunk. (Lásd a 103. táblázatot.)

103. Bertillon élveszületési nyers arányszámai Wiennek, Berlinnek, Párizsnak és Londonnak a jólét fokozatai szerint megkülönböztetett városrészeiben.

A jólét fokozatai szerint	Az élveszületések ezer 15—49 éves házas nőre eső száma			
	Wienben	Berlinben	Párizsban	Londonban
a legszegényebb városrészekben	200	157	107	147
a szegény «	164	129	92	140
a jómódú «	155	114	69	107
a nagyon jómódú «	153	96	63	107
a gazdag «	107	63	50	87
a nagyon gazdag «	71	47	33	63

E szerint a legnagyobb európai metropolisokban Budapesthez hasonló a helyzet. A születési arányszám Párisban, Berlinben háromszor, Bécsben közel háromszor, Londonban két és félszer akkora a legszegényebb városrészekben, mint a leggazdagabbakban.

Látható tehát, hogy *egyazon időpontban* a különböző társadalmi rétegekben *a születések gyakorisága a vagyoni állapottal tényleg fordított arányban lévőnek látszik, persze a szegénységgel összefüggő sok egyéb körülmény, főleg a műveltségbeli különbség révén.* Hiszen már *Madzsar* kimutatta, még 1918-ban, amit *Földes* nem említ, hogy a legműveltebb kerület a IV., utána jön az V.,

a legműveletlenebb közé tartozik pedig a III. és X. *Madzsar* a műveltség régi fokmérőjét az analfabétizmus arányát használja fel erre, az 1910. évi népszámlálás eredményei alapján. Három osztályt állít fel, a legműveltebbek (ezer lélekre 130-nál kevesebb analfabéta) közé a IV. és II. tartozik; a legműveletlenebbek (150-nél több analfabéta) közé a III., IX. és X. kerület. Az V. a középsőbe kerül. A legműveltebb kerületben pedig ezer lélekre 22 születésnél kevesebb, a legműveletlenebbekben meg 28-nál több jut. Ha nem csinálunk osztályokat s az analfabétizmus arányát az újabb népszámlálás szerint s csak a 6 éven felül lévő népességre szorítkozva is felsoroljuk, talán még élesebben előtűnik a műveltség foka s a születési arány magassága között lévő párhuzam. (Lásd a 104. táblázatot.)

104. A műveltség foka (az analfabétizmus aránya) és az élveszületések 1000 lélekre eső száma között lévő párhuzam a székesfőváros kerületeiben.

Megnevezés	I. kerületben	II. kerületben	III. kerületben	A jobbparton	IV. kerületben	V. kerületben	VI. kerületben	VII. kerületben	VIII. kerületben	IX. kerületben	X. kerületben	A balparton	Összesen
Az analfabéták aránya a 6 éven felüli népességben (1920. évi népszámlálás)	3·6	3·5	7·2	4·5	3·0	4·0	4·7	4·6	5·2	4·9	6·5	4·8	4·8
Az élveszületési nyers arányszám 1924—1927. évi átlaga szerint	13·3	12·0	18·1	14·3	9·6	12·0	14·8	13·2	13·9	15·1	18·1	14·1	14·1

Látható, hogy *a legműveltebb kerület a IV., hol a 6. éven felül lévő népesség ezer élőjére csak 30 analfabéta jut s ahol a legkisebb az élveszületési nyers arányszám. A legműveletlenebb a III. s a X., rendre 72 és 65 analfabétával s a legmagasabb születési arányokkal.*

Eszerint a budapesti kerületek élveszületési nyers arányszámai az egyes kerületek műveltségének fokával épenúgy fordított arányban vannak, mint a vagyonossággal vagy a jóléttel. Kérdem végül, nem célszerűbb-e a születési arány csökkenését inkább közvetlenül a műveltségtől, mint a jólét emelkedésétől függőnek tekinteni. Hiszen a szegénység csak akkor vezet szaporaságra, ha műveletlenséggel társul, de mert egyazon időpontban széles társadalmi rétegekben azzal mindig kapcsolatos, csak azért lehet a születések gyarapodását közvetlen a szegénységgel is párhuzamba állítani. Az elszegényedett úrnak szegénysége miatt nem lesz több gyereke. Csak a műveletlen proletárnak, ki a fogamzást gátló szereket nem ismeri, feleségét nem kíméli, vagyonmegoszlástól nem fél, gyermeke jövőjével nem törődik stb. A szegénységgel csak akkor jár sok gyerek, ha az műveletlenséggel párosul. Csak az anyagi helyzetet tekintve s a születések gyakoriságának a műveltségbeli eltérésekkel ugyanekkor egészen hasonló módon párhuzamosan alakuló

voltára figyelemmel nem léve, a különböző társadalmi osztályok jólétének a születésekre a jóléttel fordított viszonyban álló hatása persze ilyképen némikép ellentétben áll azzal, amit *Földestől* már a mult század végén hallottunk a gazdasági helyzet javulásának a házasságkötések s születések számát *éppen ellenkező irányú, vagyis gyarapító* hatásáról. Hasonlóképen tele van az irodalom azzal, hogy a születések arányának Európaszerte mutatkozó csökkenése elsősorban a megélhetés megnehezülésének következménye. Az anyagi helyzet hatásainak okadatolásban mutatkozó eme nagy hajlékonyságot a logika sem tűri meg. A valóság az, hogy a gazdasági helyzet javulása, a jólét növekedése egymaga — változatlan műveltségi viszonyok mellett — a születések számát emeli. Nem szabad tehát a műveltség különbségéről elfeledkezni akkor, amikor a különböző társadalmi osztályok anyagi helyzetének a születések gyakoriságára való hatását vizsgáljuk ! A különböző társadalmi osztályok közül az alsóbbakban nem a szegénység maga, hanem a széles néprétegekben mindig vele járó műveletlenség a nagy szaporaság oka !

18. §. Az elvetélések csonka statisztikája.

A születések statisztikájának mintegy függeléke az elvetéléseké. Elvetélés (abortus) alatt a budapesti statisztika a 7 hónapnál fiatalabb magzat (foetus, embryo) megszületését érti. 1895-ig a 6. hónap volt a korhatár. Az elvetélésekről nincs országos statisztika. Erre a születési statisztika mai országos módszere mellett nincs is mód. A terhesség korát az országos statisztika ugyanis ma még nem kérdezi s megfigyelését csak az érett magzatokra terjeszti ki, ezek között számolja meg a halvaszülötteket. Az éretlen méhmagzatokat nem veszi számba. Az új szülészeti rendtartás fog majd módot nyujtani arra, hogy a bábáktól követelt kimutatások útján a vidékről is legyen elvetélési statisztikánk. A fővárosi statisztika a terhesség korát is megkérdezi (lásd e munkában az 1. §-t) és ilyképen az elvetélésekre vonatkozólag is gyűjthet adatokat. Hazánkban ilyképen ma csak a fővárosnak s egyes kórházaknak, közintézeteknek van ilynemű adatgyűjtésük. Ez a fővárosi statisztika is csonka, mert *a bejelentett abortusok száma mindig csak töredéke a valóságnak*. Sok tiltott műtét marad titokban ; az elvetélések nagy részéről nem szereznek tudomást a hatóságok s a statisztika. E mellett a terhesség első két hónapjában sok abortus önként s csak egy erősebb vérzés alakjában jelentkezik. Sem orvos, sem szülésznő tudomására nem jut. Ily korai abortusnál gyakran maga a terhes sem tudja, hogy elvetélt.

Annak, hogy az elvetéléseknek ilyképen feltétlen csonka statisztikája is évről-évre visszatérő, jellegzetes szabályszerűségeket mutat, az az oka, hogy a bejelentett és be nem jelentett esetek is arányban állanak egymással. E két rész viszonya évről-évre csak keveset s bizonyára csak lassan változik. Ennek meg az az oka, hogy bizonyos néprétegek aránya és bizonyos körül-

mények előfordulási gyakorisága, amelyek között az elvetélést titkolják, szintén elég állandó. A bejelentett rész is jellegzetes szabályszerűségeket mutat ezért s azért is, mert Budapest elég nagy is ahhoz, hogy alakulásában a nagy számok törvénye már kellőképen érvényesülhessen.

Az elvetélésekre vonatkozó budapesti statisztika eszerint bármily gondos és részletes feldolgozásnak van is alávetve, mégis — mint minden elvetélésekre vonatkozó statisztika — felette hiányosnak tekinthető. A fentiek értelmében nyilvánvaló, hogy az elvetélésekre vonatkozólag Budapesten 1874-től gyűjtött és alább közölt adatok csak a hatóság tudomására jutott esetek számára vonatkoznak. Ha azt látjuk, hogy ezek száma gyarapodik — mint ahogy az a nagy háború megindulásáig a fővárosban tényleg gyarapodott is — vagy, hogy fogy — mint ahogy a világháború kitörése óta, úgy számuk, mint ezer születésre eső arányuk tényleg állandóan fogyóban is van — sohasem tudhatjuk biztosan, hogy vajjon számuk tényleg csökken-e, avagy csak eltitkolásuk vált lassankint kiterjedtebbé, eredményesebbé. Az a viszony, ahogy az abortusok bejelentett része azok tényleges számához viszonylik, nemkülönben az is, hogy ez a viszony idővel lassankint milyen irányban és hogy változik, ismeretlen előttünk. (Lásd a 80. táblázatot és a XXII. grafikont.)

A budapesti elvetélések összes számára vonatkozólag rendelkezésünkre álló adatokból az abortusok gyakoriságát elbírálandó az ezer születésre eső arányokat számítottuk ki. A régebbi statisztikusok *(például Levasseur, Guillemot, Deubel, Hufeland, Hegar, Oesterlen stb.)* az elvetélések gyakoriságát úgy mérték, hogy az 1 elvetélésre eső születések számát állapították meg. Ez ahhoz hasonlít, hogy a mult században a régi népmozgalmi statisztikák a születések, elhalálozások gyakoriságát úgy adták meg, hogy kiszámították, hogy évente hány lélekre esik egy születés, egy halálozás stb. E számítási módszereknél azonban a változó szám a vizsgált jelenséggel fordított arányban van, s ez nem célszerű. Ha ugyanis az elvetélések gyakoriabbakká válnak, kevesebb születésre fog egy-egy elvetélés esni, ami könnyen összetévesztésre vezet, mert első pillantásra a kisebb változó számmal gyérülésre gondolunk s fordított aránynál a jelenség változását így nehézkesebb megfigyelni. Mások *(például Prinzing)* száz fogamzásra eső elvetélésről beszélnek. Az összes fogamzások száma azonban ismeretlen, mert az az összes születések és bejelentett abortusok számánál — ahogyan bizonyos területre vonatkozólag kiszámítják — bizonyára több ; ezért ez nem helyes kifejezési mód. Épenígy, épen ezért kifogásolható a száz terhes közül elvetéltek számának megadása is, ahogy ismét mások (például *Cassel, Bertillon* stb.) akarták az elvetélések gyakoriságát mérni. Ilyképen csak akkor mérhető az abortusok gyakorisága, ha a terhesek bizonyos körét tényleg megfigyeltük s ehhez a megfigyelt részhez viszonyítjuk a körükben összeszámolt abortusokat. Helyesen használhatjuk e módszert például bizonyos betegségben megbetegedett s kórházakban

megfigyelt terhesektől származó abortusok gyakoriságának kifejezésére kórházi, klinikai, orvosi statisztikákban. Ilymódon közölte helyesen például *Brion* a typhusban megbetegedett s általa megfigyelt terhesek abortusaira vonatkozó adatait. Maláriás terhesekre *Weatherly*, syphilisekre *Fonberg*, paralytikusokra *Elzevier Don* állapította meg hasonló módszerrel adatokat. Hasonlóképen megfigyelt beteg apák feleségeinek elvetélési gyakorisága is kifejezhető. *Arrivé* az alkoholisták, *Paul* az idült ólommérgezésben szenvedők általa megfigyelt köréhez hasonlóképen viszonyít. *Oesterlen* és *Prinzing* hírneves orvosi statisztikai kézikönyveikben is közölnek hasonló adatokat. Az abortusoknak széles néprétegekben, például nagyobb városokban való előfordulási gyakoriságának kifejezésére azonban, ahol az összes fogamzások, terhesek stb. száma ismeretlen, az ily kifejezésmódok legalább is nem elég szabatosak. Épen ezért az alábbiakban az abortusok gyakoriságának megitélésére az ezer születésre eső elvetélési számot használjuk.

A viszonyításnál az összes (élve és halva együtt) születésekhez viszonyítunk, ahogy ezt *Ahlfeld*, *Hirschberg*, *Prinzing* és mások is kifejezték már csak százalékokban, aminél az általunk használt ezrelékek jobb és részletesebb mennyiségi tagozódást engednek. Az abortusoknak egyes statisztikai ismérvek szerint való részletezésénél aztán alább a tízezer nőre eső arányt s az ismérv szerint való százalékos megoszlást is kiszámítottuk. A nők számához való viszonyítást persze pontosan csakis népszámlálást környező évekre végezhettük el.

Budapesten az elvetélések számára s az összes születésekhez való arányára nézve 1874-től 1927-ig mármost a következő adatok állanak rendelkezésünkre : (Lásd a 105. táblázatot s a XXII. grafikont.)

105. Az elvetélések száma s az összes születésekhez való aránya Budapesten 1874—1927-ig.

Év, átlag	Az elvetélések összes száma	Az elvetélések ezer születésre eső aránya
1874—1875	64·5	4·6
1876—1880	224·6	16·1
1881—1885	341·8	22·7
1886—1890	623·2	35·9
1891—1895	1.019·6	49·3
1896—1900	2.258·8	96·3
1901—1905	2.513·0	109·6
1906—1910	2.839·0	126·5
1911—1915	2.877·2	126·4
1916—1920	1.879·8	106·7
1921—1925	1.633·8	88·4
1921	1.853	91·3
1922	1.727	88·8
1923	1.577	88·6
1924	1.550	91·7
1925	1.462	81·4
1926—1927	1.461	86·3
1926	1.545	88·7
1927	1.376	83·9

XXII. A BEJELENTETT ELVETÉLÉSEK SZÁMA

s az összes születésekhez való aránya Budapesten 1874-től 1927-ig.

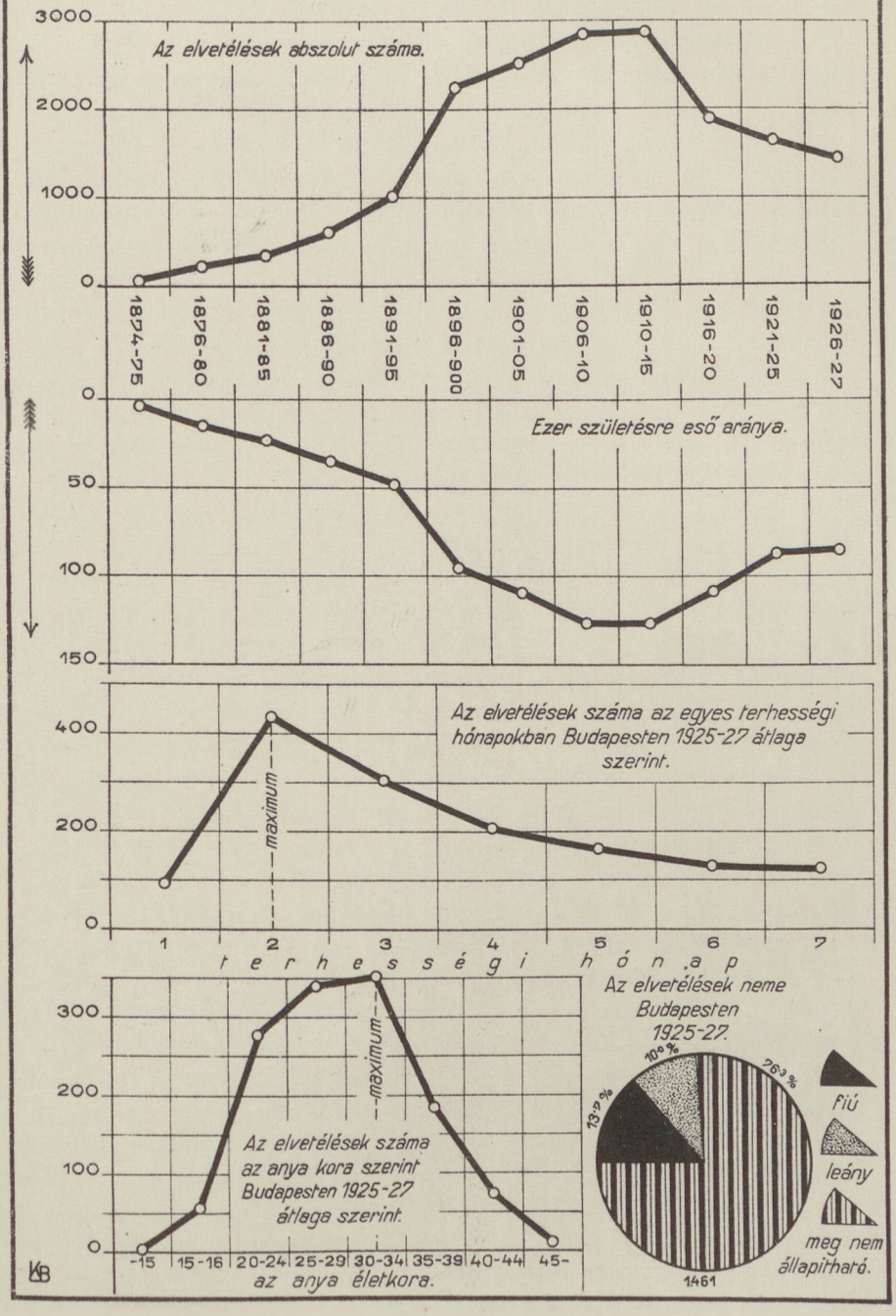

Amig tehát *a 70-es években fővárosunkban az elvetélések bejelentett száma egy év alatt gyakran a 100-at sem érte el s amikor az akkori erkölcsök s a tudomány akkori állása mellett a művi abortusok száma a mainál tényleg sokkal alacsonyabb is lehetett*, — ezer születésre 1874—75 átlagos szerint csak 4·6 esett, — addig a világháború kitörésekor 1911—15 átlaga szerint évről-évre már 2.877 abortust jelentenek, ezer születésre 126-ot. Az egyes évek közül 1913-é a maximum 3.319 abortussal. ezer születésre 138-al. A háború alatt s azután is az elvetélések bejelentett esetei inkább csökkentek, mint az összes születéseké. Ezért Trianon óta napjainkig az elvetéléseknek nemcsak száma, hanem a születésekhez viszonyított aránya is kissé ismét megfogyott. Ez utóbbi ma körülbelül akkora, mint volt a kilencvenes évek közepén.

Érdekes volna az abortusok budapesti statisztikáját más nemzetek vagy más külföldi nagyvárosok hasonló adatgyűjtésének eredményével egybevetni. *Az elvetélések statisztikájának nemzetközi összehasonlítását azonban részben a vonatkozó rendszeres adatgyűjtések hiánya, részben a módszertani különbségek lehetetlenné teszik.* Országos statisztika az elvetélésekről máshol sincs, ahogy hazánkban sincsen. Angliában még a halvaszületésekről sincs statisztika, nemhogy az elvetélésekről. A legtöbb államban csak klinikák, kórházak, szülőotthonok és némely nagyváros vonatkozó adatai állanak csak rendelkezésre. Az ilyképen némely külföldi nagyvárosból (például Párisból, némely más francia városból, Wienből, Brüsszelből, Washingtonból stb.)rendelkezésre álló adatokat sem lehet a budapesti adatokkal egybevetni, mert igen különböző az a korhatár, ameddig az abortus vagy az embryo statisztikája tart s ahonnan a többi életképtelen szülési eredményt a halvaszülöttekhez sorozzák. Említettük, hogy régebben, 1895-ig, Budapesten is más volt a korhatár, mint ma, nem a 7, hanem a 6 hónap. Párisban 1868 óta mindmáig a 4 hónapnál fiatalabb magzatokról készül az »embrió«-k statisztikája. Emiatt Párisban persze a halvaszülöttek száma magas, az abortusoké alacsony, mert más a korhatár mint nálunk. Wienben a 6 hónaposnál fiatalabbak vétetnek »foetus« néven számba, épenúgy mint régen, (1895-ig) Budapesten. Némely vonatkozásban a bécsi statisztika nem is közli külön az abortusokat, hanem csak a halvaszülöttekkel egybefoglalva. A legtöbb európai nagyváros, sőt épen a legnagyobbak Berlin, London stb. évkönyveit s egyéb statisztikai kiadványait meg épen hiába forgatjuk ; azokban az elvetélésekre vonatkozólag adatokat nem találunk.

A némely nagyvárosból eképen rendelkezésünkre álló szórványos adatok közül megemlíthetjük, hogy Párisban évente körülbelül 800 embryot regisztrálnak. (1923-ban 850, 1924-ben 782). Ez ezer születésre Párisban évente körülbelül 14 abortust jelent. Ezzel szemben Budapesten átlag 90 van, a nagy különbséget a korhatár (Párisban a 4 ; Budapesten a 7 terhességi hónap) csak részben magyarázza, mert fővárosunkban ezer születésre a

4 hónaposnál fiatalabb abortusból is 61 esik. Az 1—3 terhességi hónap abortusai ezer születésre Budapesten 49-et jelentenek. Eszerint Párisban vagy az eltitkolás eredményesebb, avagy azt kell feltételezni, hogy Párisban a fogamzást gátló szerek és eljárások szélesebb néprétegeknél ismertek mint Budapesten. A két város abortusainak gyakoriságára vonatkozó nagy különbség az első feltevést sokkal valószínűbbnek mutatja. Wienben, még a világháborút megelőző régi békés évekre (1913-ra) rendelkezésünkre álló statisztika szerint ezer születésre 62 abortus jut. Minthogy azonban az osztrák főváros statisztikája csak a 6 hónapig terjedő abortusokat veszi ilynéven (foetus néven) számba, budapesti adatokkal való összehasonlításkor ismét korrekció szükséges. Ezúttal a wieni abortusokra vonatkozó adathoz adva hozzá a 6—7 terhességi hónap között lévő wieni halvaszülötteket, — azaz éppen ellenkező irányban végezve a korrekciót, mint a párisi adatokkal való összehasonlításnál, ahol a budapesti adatokkal helyesbítettük, a párisi korelhatárolás szerint 68-at kapunk Budapesten. Ez a megfelelő budapesti adatnak (126) körülbelül fele. A párisi a budapestinél — korrekció után — három és félszer volt nagyobb. Wien e szempontból eszerint Budapest és Páris között áll. Valószínű, hogy a fogamzást gátló szerek elterjedtsége nagyobb Wienben, mint nálunk. Ahol a nép műveltsége nagyobb, ott kevesebb az abortus. A legkevesebb Párisban, ahol az ily irányú kitanultság a legelterjedtebb. A műveltség nagy szerepére mutat az is, hogy az abortusok ezer születésre eső aránya Budapesten — mint említettük (lásd a 105. táblázatot), — körülbelül két évtized óta szintén csökken. 1906—10-ben még 127 volt, 1927-ben már csak 84.

Az orvosi statisztikai irodalomban (lásd *Oesterlen*, *Prinzing* stb.) az abortusok gyakoriságára vonatkozó adatok az összes születések 80 és 180 $^0/_{00}$-e között váltakoznak. Megjegyzendő azonban, hogy ezek az adatok rendszerint csak a terhesség 6 hónapjáig történt elvetélésekre vonatkoznak s nem a 7-ig történtekre, mint a budapesti statisztikáé. Különösen magasak az irodalomban azok az adatok, amelyek becslésen és nem számláláson alapulnak. Az ily becslések ugyanis rendszerint abból indulnak ki, hogy a valóságban az abortusok bizonyára gyakoriabbak, mint a bejelentett vagy másképen (kórházban, klinikákon) számbavett elvetélési esetek. Így *Ahlfeld* 200, *Guillemot* 200—250$^0/_{00}$-re becsüli azok arányát. Statisztikai megfigyelésen alapuló igen magas adat az angol *Whiteheadé*, ki 177 és *Hellieré*, ki 182$^0/_{00}$-ről szól. Alacsony *Casselnek* a munkásokra vonatkozó adata, 113$^0/_{00}$; igen alacsony *Richteré* (67$^0/_{00}$) és *Blumenfeld* müncheni adata (79$^0/_{00}$). Az adatok különbségét helybeli és időbeli különbségek is magyarázzák, nemcsak az, hogy a vonatkozó statisztikák hiányosak. Fentebb a budapesti adatok időbeli fejlődésénél is láttuk, hogy az különböző időszakokban minő széles határok között változott s hogy az 1874 óta vezetett több mint félszázados statisztikában minő fejlődésen ment keresztül.

Az elvetélések gyakoriságára általában vonatkozó statisztika után rátérünk az elvetélések gyakoriságának a terhességi hónap, a szülők kora és vallása szerint különböző voltának ismertetésére, az elvetélt magzatok nem szerint való megoszlására, az elvetéléseknek az év egyes hónapjai szerint mutatkozó eltéréseire s a főváros egyes kerületeiben állandóan különböző sűrű előfordulásokra, valamint ezen ismérvek statisztikájának némely egymással kombinált feldolgozására.

A terhesség különböző időszakában az elvetélések gyakorisága különböző. *Az elvetélések Budapesten* — a bejelentett rész statisztikája szerint — állandóan *a terhesség második havában a leggyakoriabbak*. Igen sok abortus van a 3 terhességi hónapban is s innen számuk a 7 hónapig állandóan fogy. Az első hónapban azonban kevesebb elvetélést jelentenek be, mint bármely más terhességi hónapban. Nem valószínű, hogy a valóságban ily kivételesen alakulna az első hónap abortusainak száma. Az abortusok ugyanis a többi hónapokban épen a terhesség előrehaladtával gyérülnek s a terhesség kezdetén gyakoriabbak mint később. Kézenfekvő, hogy épen e legfiatalabbkorú — 1 hónapos — abortusok közül bizonyára sokat nem ismernek fel ilyennek. Egy részüket ugyanis csak nagyobb vérzésnek tartják. Sokat meg tudatosan titkolnak, mert mesterségesen létesítették. A legutolsó rendelkezésünkre álló négy év (1924—27) statisztikájának átlaga szerint az elvetélések hazánk fővárosában a terhességi hónap szerint a következőképen oszlottak meg: (Lásd a 106. táblázatot és a XXII. grafikont.)

106. Az elvetélések száma az egyes terhességi hónapokban (1924—1927).

Terhességi hónap	Az elvetélések abszolut száma						Ezer születésre	Tízezer nőre
	1924	1925	1926	1927	[1])1925—27 átlaga szerint	1924—27 átlaga szerint	esett elvetélés 1924—27 átlaga szerint	
	évben							
1	68	83	87	116	95·3	88·5	5·2	1·7
2	423	449	434	419	434·0	431·2	25·1	8·3
3	339	312	348	258	306·0	314·3	18·3	6·0
4	254	200	225	190	205·0	217·3	12·6	4·2
5	178	165	158	171	164·7	168·0	9·8	3·2
6	154	129	156	105	130·0	136·0	7·9	2·6
7	134	124	137	117	126·0	128·0	7·5	2·4
Összesen	**1.550**	**1.462**	**1.545**	**1.376**	**1.461·0**	**1.483·3**	**86·4**	**28·4**

Látható, hogy Budapesten a 2. terhességi hónapban ezer születésre 25 elvetélés esik s innen számuk a 7. hónapig 7·5-re csökken. Tízezer nőre a 2 hónapban 8·3, a hetedikben csak 2·4 abortus jut. Ezek az eredmények nem állanak teljesen összhangban a wieni statisztika vonatkozó hasonló

[1]) Ezt ábrázoltuk a XXII. grafikonon.

adataival. Wienben (1913. év adatai) a terhesség 4 havában van legtöbb — bejelentett — elvetélés, (750, az összes elvetélések 26·3 %-a) s innen az elvetélések gyakorisága mindkét irányban — úgy a fiatalabb, mint az idősebb terhességi hónapok felé — fogy. *Prinzing* szerint az elvetélések gyakoriságának maximuma vagy a 2. vagy a 3. terhességi hónapban van. *Prinzing* azonban e megállapítását épen a budapesti s a hasonló kialakulást mutató berni adatokra vonatkozólag teszi meg. Az ezektől eltérő kialakulást mutató előtte ismeretes párisi adatokra vonatkozólag pedig megjegyzi, hogy azok az első terhességi hónapok abortusainak számát nem tüntetik helyesen fel, hiányosak s ezek ezért nem nem mutatják ott a maximumot. Törvényszék elé kerülő, bűnös magzatelhajtásoknál az 5. és 6. hónap a rendes terhességi idő, valószínűleg azért, mert az ily előrehaladott korban származik a műtétből leggyakrabban végzetes betegség, ami a bűntett felfedezésére s bűnperre vezet. Valószínű, hogy *Hedrén*, *Prinzing* és mások erre vonatkozó megállapításai nem jelentik azt, hogy a bűnös magzatelhajtások a valóságban is tényleg ily magas korban volnának a leggyakoriabbak. Minden orvos tudja praxisából, minden kórházi statisztikából nyilvánvaló, hogy úgy az összes, mint a mesterséges eredetű elvetélések is a terhesség 2 havában a leggyakoriabbak. Mindössze bűnös részük nem kerül oly arányban nyilvánosságra mint az idősebbeknél. Az orvost esküje köti titoktartásra s a gyakorlatában tudomására jutott eseteket nem köteles a hatóságok előtt önként felfedni. Mindezek szerint abból, hogy Wienben magasabb terhességi hónapban van a maximum, mint Budapesten, az is következtethető, hogy a wieni magzatelhajtások között több bűnös kriminalis eset van, mint hazánk fővárosában.

Törvényesség tekintetében az elvetélések megoszlása kissé kedvezőtlenebb, mint a születéseké. Az *elvetéléseknek ugyanis rendszerint kissé nagyobb százaléka törvénytelen, mint az összes születéseknek.* E százalék a törvénytelenek az élveszülöttek körében mutatkozó arányát még inkább felülmulja, mint az összes születések körében lévő arányt, mert hiszen a halva szülöttek körében mindig több a törvénytelen, mint a élveszülöttek között. Budapesten az 1924—27 évek átlaga szerint száz elvetélés közül 20·0 volt törvénytelen, ezzel szemben az összes szülöttek közül csak 19·6. Az élveszülöttek körében ugyanakkor meg épen csak 19·5. Budapesten a törvénytelen ágyból származó elvetélések számára, százalékára valamint ezer törvénytelen születésre eső arányára vonatkozólag 1913-tól 1927-ig a következő adatok állanak rendelkezésünkre : (Lásd a 107. táblázatot.)

Látható, hogy Budapesten 1924—27 átlaga szerint a törvénytelen elvetéléseknek az összes törvénytelen születésekhez viszonyított aránya 87·8 % s ez közel egyező az összes elvetéléseknek az összes születésekhez viszonyított arányával. (86·4 %). Az elvetélések a világháború kitörése óta gyérülnek s ma a törvénytelen elvetélések is kevesebben vannak, mint akkor. (lásd az abszolút számokat). Ha azonban a törvénytelen elvetéléseket száz

elvetéléshez vagy száz törvénytelen születéshez viszonyítjuk, azt látjuk, hogy ezek az arányok alig változnak. E szerint gyérülésük nem rohamosabb, mint az összes elvetéléseké vagy a törvénytelen születéseké. Sőt, ha az összes elvetéléseknek az összes születésekhez való viszonyításából származó számsor 1913 óta egyretartó csökkenésére gondolunk (lásd a 82. táblázatot) nyilvánvaló, hogy mig az elvetéléseknek törvénytelen ágyból származó része s a törvénytelen születések csupán egyenlő arányú gyérülést mutatnak, addig az összas elvetélések az összes születéseknél intenzívebb visszafejlődésben vannak.

A mult században Budapesten a törvénytelen elvetélések aránya az összes elvetélések között is nagyobb volt, mint ma. A mult század hetvenes, nyolcvanas éveiben száz bejelentett elvetélés között 36—46 volt törvénytelen. Még a XX. század elején is 25—27 %-uk volt törvénytelen. A törvénytelen elvetélések abszolút száma körülbelül 1907-ig gyarapodott (765) onnan ismét fogy. Száz elvetélésre eső arányuk a világháború kitörése óta alig változott. (Lásd a 107. táblázatot.)

107. A törvénytelen elvetélések alakulása Budapesten 1913—1927.

Év, átlag	A törvénytelen elvetélések			Az összes elvetéléseknek ezer születésre eső arányszáma
	abszolut száma	száma száz elvetélés között %	ezer törvénytelen születésre eső arányszáma	
1913	631	19·0	96·4	138·0
1914	549	18·7	89·0	122·5
1915	407	20·1	85·7	108·2
1916	430	21·4	102·8	129·0
1917	416	23·4	99·5	116·9
1918	397	21·2	96·5	122·5
1919	382	20·3	93·7	93·5
1920	327	17·6	82·7	84·9
1921	352	19·0	92·0	91·3
1922	330	19·1	89·3	88·8
1923	357	22·6	102·2	88·6
1924	304	19·6	93·5	91·7
1925	274	18·7	77·1	81·4
1926	343	22·2	98·3	88·7
1927	263	19·7	82·6	83·9
1924—1927	296	20·0	87·8	86·4

Más külföldi nagyvárosok abortus-statisztikájából is kiviláglik, hogy az elvetélések között több a törvénytelen, mint az összes születések között. Párisban 1924-ben az elvetélések 35·0 % (1923-ban 39·1 %-a) volt törvénytelen, míg az összes születéseknek csak 24·5 (24·7) %-a volt ilyen. Wienben (1913) az elvetélések 35 %-a törvénytelen, az összes születéseknek 28·8 %-a. Az elvetéléseknél és az összes születéseknél lévő törvénytelenek aránya között évő különbség e szerint e külföldi példáknál még nagyobb is, mint Budapesten.

A törvénytelen elvetéléseknek terhességi hónapok szerint való alakulása jellegzetesen eltér az összes elvetéléseknek ily irányú — fentebb már ismertetett — megoszlásától. Amig az elvetélések általában Budapesten a terhesség 2. havában a leggyakoriabbak, addig *a törvénytelen abortusoknak a terhesség hónapja szerint való megoszlásában ezen a 2. vagy 3. hónapban jelentkező ezen sűrűsödési helyen kivül még egy módus van és pedig az 5. hónapban.* Emlékezve arra, hogy az 5. terhességi hónapban elvetéltek száma a kriminális, a bűnpert maga után vont abortusok között szokott kimagaslani, nyilvánvaló, hogy különösen a törvénytelen elvetélések között gyakori az ily súlyos következményekkel járt bűnös magzatelhajtás. A törvénytelen elvetélések a terhességi hónapok szerint Budapesten 1924-től 1927-ig a következőképen alakultak:

108. A törvénytelen elvetélések száma terhességi hónapok szerint.

Terhességi hónap	A törvénytelen elvetélések abszolut száma						Esett ezer törvénytelen születésre elvetélés	Esett tízezer nőre törvénytelen elvetélés	Száz elvetélés közül törvénytelen
	1924	1925	1926	1927	1925—27	1924—27	1924—27 átlaga szerint		
	évben				átlaga szerint				
1	11	11	12	13	12·0	11·8	3·5	0·2	13·3
2	47	50	61	55	55·3	53·2	15·8	1·0	12·3
3	54	52	53	33	46·0	48·0	14·2	0·9	15·3
4	44	36	53	34	41·0	41·8	12·4	0·8	19·2
5	64	49	47	57	51·0	54·2	16·1	1·1	32·3
6	39	40	62	32	44·7	43·3	12·8	0·8	31·8
7	45	36	55	39	43·3	43·7	13·0	0·9	34·1
Összesen	**304**	**274**	**343**	**263**	**293·3**	**296·0**	**87·8**	**5·7**	**20·0**

Látható, hogy 2. hónapban a törvénytelen elvetélések körében jelentkező módus csak oldalmódus s éppen az 5. hónap maga a módus. Ezzel szemben az elvetélések módusa általában mégis a 2. hónap s ez csak itt a törvénytelenek körében lesz oldalmódusá. Wienben a budapesti adatokhoz teljesen hasonlóan a törvénytelen abortusok maximuma az 5. terhességi hónapra esik (1913-ban 28·4 %) s a törvénytelen abortusok száma és aránya az összes többi terhességi hónapokban kisebb.

Az elvetélések abszolut száma az anya korcsoportjai közül a legújabb budapesti adatok átlaga szerint a 30—39 évesek körében maximum s innen számuk úgy a fiatalabb, mint az idősebb anyák felé csökken. Hasonló kialakulást mutat ugyanekkor az élőkhöz, nevezetesen az élő nőkhöz, való viszonyítás. E szerint is egy középső korcsoportra, nevezetesen mégis kissé eltolódva a 25—29 évesekre, esik a maximum s innen az arányszám szintén mindkét irányban csökken. Egészen megfordított kialakulást nyerünk azonban, ha az egyes korcsoportok anyái szüléseinek számához viszonyítunk.

Ilynemű számításnál a két szélső korcsoport, nevezetesen a 14—16 és a 40—49 éveseké mutat magas arányt s innen a középső korcsoportok felé csökkenő viszonyszámokat látunk. Az elvetélések alakulása az anya kora szerint Budapesten az 1924—27. évi adatok átlaga szerint a következő volt: (lásd a 109. táblázatot s a XXII. grafikont.)

109. Az elvetélések alakulása az anya kora szerint Budapesten 1924—1927. átlagában.

Az anya kora	Az elvetélések		
	abszolut száma	ezer születésre eső száma	tízezer nőre eső száma
	1924—1927 átlaga szerint		
14—16 éves	4·8	80·5	1·7
17—19 «	53·5	50·7	15·7
20—24 «	289·5	56·5	49·6
25—29 «	386·5	72·0	62·5
30—39 «	508·8	101·7	51·7
40—49 «	84·5	160·6	12·1
50— «	—	—	—
Ismeretlen	155·7	—	—
Összesen	1.483·3	86·4	28·4

Az elvetélések abszolút száma Budapesten — a legújabb adatok átlaga szerint — tehát a 30—39 évesek körében évente átlag 508·8 s az összes többi korcsoportokban kisebb. Tízezer nőre a 25—29 évesek körében 62·5 elvetélés jut, az összes többi korcsoportokban kevesebb. E két számsorban a közepén jelentkező maximummal ellentétben az ezer születésre eső arányszámok sorában a két szélső tagtól a közép felé esnek a számok. A 40—49 éveseknél ezer szülésre 160·6 abortus jut, a 17—19 éveseknél csak 50·7 s a 14—16 éveseknél ismét kissé több 80·5. A középső korosztályokban, ahol leggyakoribb a szülés, a szülések nagy számához viszonyítva mégis gyérebb az abortusok száma, bár abszolút számban az itt is maximum. A szülésekhez viszonyítva azonban itt közepén mégis gyérebb, mint a szélső korosztályokban, ahol pedig abszolút számuk kisebb. Ilyképen a szülések a középső korosztályokba jobban sürűsödnek mint az abortusok, amelyek e szerint tehát az egyes korosztályok között a szüléseknél egyenletesebben oszlanak el.

Azt, hogy a terhesség kezdeti (1—3. terhességi hónap) és középső (4—7. hó) szakaszában jelentkező abortusok az anya kora szerint részletezve Budapesten, mely korcsoportokban gyakoriabbak s melyekben ritkábbak, a következő összeállítás láttatja (lásd a 110. táblázatot). Megjegyzendő, hogy a végső szakasz (8—9. hó) abortusai már más néven, tudniillik mint halvaszülöttek s nem mint elvetélések vétetnek számba, s ezért ezekről e táblázat nem szól.

110. Az elvetélések megoszlása az anya kora szerint a terhesség kezdeti és középső szakaszában Budapesten 1924—1927. átlaga szerint.

Az anya kora	Az elvetélések			Esett ezer születésre		Esett tízezer nőre	
	abszolut száma az		közül %-ban volt az I—III.	elvetélés az			
	I—III.	IV—VII.		I—III.	IV—VII.	I—III.	IV—VII.
	terhességi hónapban						
14—16 éves	1·0	3·8	20·8	16·9	63·6	0·4	1·4
17—19 «	27·3	26·2	51·0	25·8	24·9	8·0	7·7
20—24 «	154·0	135·5	53·2	30·1	26·4	26·4	23·2
25—29 «	234·5	152·0	60·7	43·7	28·3	37·9	24·6
30—39 «	323·7	185·1	63·6	64·7	37·0	32·9	18·8
40—49 «	55·0	29·5	65·1	104·5	56·1	7·9	4·2
50 éven felüli	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
Ismeretlen	38·5	117·2	24·7	944·8	2.877·3	125·6	382·3
Összesen	**834·0**	**649·3**	**56·2**	**48·6**	**37·8**	**16·0**	**12·4**

Az adatok szerint *a terhesség kezdeti szakaszában az elvetélés a legfiatalabb korú anyák körében a leggyérebb* (az illető korabeliek elvetéléseinek csak 20·8 %-a) *s innen az idősebb anyák felé a fiatalabb terhességi hónapokban létesült abortusok mind sűrűbbek lesznek.* A legsűrűbbek a 40—49 éveseknél. Ezeknél az abortusok 65·1%-a, 1—3 hónapos terhesség megszakadásából létesül. Mire mutat ez? Csak arra, hogy *a korral az anyák ügyesebbekké válnak terhességüktől való megszabadulásra irányuló törekvésükben* s a korral mind korábban történnek a mesterséges magzatelhajtások. Úgylátszik tehát, hogy az anya korával a korai bűnös abortusok aránya gyarapodik. A fenti táblázat a fiatalkorú abortusoknak az anya korával párvonalos gyarapodását a százalékokhoz hasonlóan az ezer születésre és a tízezer nőre eső elvetélési arányszámokban is kifejezi s ezen számítási módokkal is ugyanazt a szabályszerűséget láttatja.

A fenti (110.) táblázattal kapcsolatban még egy érdekes jelenségről kell szólani. Ez az elvetéléseknek a kezdeti és középső terhességi szakasz között való megoszlása általában. Látható, hogy a közölt adatok szerint az abortusok a kezdeti szakaszban valamivel nagyobb számban szerepelnek, mint a középsőben. 56·2%-uk esik az 1—3 és csak 43·8%-uk a 4—7. terhességi hónapra. Azt hiszem, hogy a valóságban a két szakasz között sokkal nagyobb az eltérés és az abortusok sokkal többen vannak az 1—3. terhességi hónapban, mint ahányan be vannak jelentve. A 4—7 hónapos bejelentett esetek azonban közel vannak a valósághoz s feltehető, hogy ezek közül csak keveset — mindenesetre kevesebbet — titkolnak el. Az idősebb magzatok elvetélése ugyanis azért lesz nagyobb arányban bejelentve, mint a fiatalabbaké, mert e kifejlettebb, nagyobb magzatokat nagyobb terjedelmük miatt is nehezebb eltitkolni. A terhes nő környezete is inkább szerezhet tudomást az előre-

haladt terhességről. Műtéte is véresebb és veszélyesebb és nehezebben titkolható. A 7. hónapban s így a középső szakaszban a pathogén, syphilises eredetű abortusok is nagyobb arányt képviselnek, hiszen épen a 7. hónapra jellemzők. Ezek eltitkolására pedig — ártatlansága tudatában — az anya nem is törekszik. Mindezek miatt ezen idősebb abortusok számára vonatkozó adat sokkal közelebb áll a valósághoz, mint a fiatalabbakra vonatkozó.

Az elvetéléseknek az év egyes hónapjai szerint való alakulását, épen úgy, mint a születéseket, az illető hónap egy-egy napjára eső számukkal mérjük. Az év egy napjára eső átlagot ezernek választva kiszámítottuk a hónapok egy-egy napjára eső elvetélések indexeit. Az 1923—27 átlaga szerint (hogy a hasonló 5 év átlagára számított megfelelő születési indexekkel összemérhetők legyenek) a budapesti elvetélésekre vonatkozó havonkinti statisztika eredményei a következők:

111. Az elvetélések az év hónapjai szerint.

Hónapok	Abszolut számokban						Egy napra eső elvetélés	A hónapok indexei, ha az év egy napjára eső elvetélés = 1000
	1923	1924	1925	1926	1927	1923—1927		
	évben					átlaga		
Január	170	119	115	149	106	131·8	4·3	1.048·8
Február	140	137	143	155	131	141·2	5·0	1.219·5
Március	141	120	142	136	142	136·2	4·4	1.073·2
Április	145	113	116	142	102	123·6	4·1	1·000·0
Május	151	122	137	151	120	136·2	4·4	1.073·2
Június	114	113	114	110	99	110·0	3·7	902·4
Július	118	129	110	96	102	111·0	3·6	878·0
Augusztus	127	113	118	117	108	116·6	3·8	926·8
Szeptember	113	122	105	125	127	118·4	3·9	951·3
Október	123	138	116	133	113	124·6	4·0	975·6
November	124	181	125	98	119	129·4	4·3	1.048·8
December	111	143	121	133	107	123·0	4·0	975·6
Összesen	**1.577**	**1.550**	**1.462**	**1.545**	**1.376**	**1.502·0**	**4·1**	**1.000·0**

Látható, hogy *az elvetélések havonkint való alakulása a születésekéhez elég hasonló. A maximum a februárban, a minimum júliusban jelentkezik,* vagyis oly hónapokban, amikor a születések száma is magas, illetve alacsony, ha történetesen nem is épen szélsőséges kialakulású. Az év első felében az index inkább az átlag felett, a másodikban az alatt van, épen úgy, ahogy a születések havonkint való alakulásánál.

Felekezet szerint az elvetélések száma s az összes születésekhez s az élő nőkhöz viszonyított aránya fővárosunkban 1924—27-ben a következő volt: (Lásd a 112. táblázatot.)

A születések számához viszonyítva s az izraelitáknál van feltűnő sok elvetélés. Az elvetélések magas aránya a görögkeletieknél az e felekezethez tartozók csekély abszolút száma miatt, kevés jelentőséggel bír. Az izraelitáknál

a születéseknek a többi felekezeteknél alacsonyabb aránya emeli az elvetélések ezen mérőszámát. Ezt igazolja, hogy az élő nőkhöz viszonyítva az elvetélések száma a zsidóknál igen alacsony, sőt 1924—27 szerint minimum, csupán 16·2‰. Az élő nőkhöz viszonyítva a görög katolikusok s az unitáriusok aránya magas, de csekély abszolút számuk miatt arányuknak itt is kevés jelentősége van. Állandóan igen magas a női népességhez való viszonyításnál a reformátusok s a római katholikusok aránya. Az ágostai evangélikusok aránya azonban kisebb az átlagnál. Ezer születésre a protestáns felekezeteknél rendszerint kevesebb abortus esik, mint a római katholikusoknál.

112. Az elvetélések alakulása Budapesten hitfelekezet szerint 1924—1927-ben.

Vallás	Az elvetélések abszolut száma					Esett elvetélés 1924—1927 átlaga szerint	
	1924	1925	1926	1927	1924—1927	Ezer születésre	tízezer nőre
	évben				át aga szerint		
Róm. kat.	971	804	729	609	778·2	68·7	24·1
Gör. kat.	13	11	14	11	12·2	58·5	25·1
Gör. keleti	9	3	4	1	4·3	75·2	22·7
Ág. h. ev.	65	46	42	37	47·5	60·3	19·8
Református	155	135	149	124	140·8	59·4	24·6
Unitárius	—	4	2	6	3·0	61·9	25·0
Izraelita	182	174	152	184	173·0	74·7	16·2
Egyéb	1	1	3	1	1·5	—	—
Ismeretlen	154	284	450	403	322·8	—	—
Összesen	**1.550**	**1.462**	**1.545**	**1.376**	**1.483·3**	**86·4**	**28·4**
Összesen (egyéb és ismeretlen nélkül)	1.395	1.177	1.092	972	1.159·0	67·7	22·3

A fővárosunkban legnépesebb három hitfelekezethez tartozó anyák elvetéléseinek aránya a terhesség hónapjai között a legújabb adatok szerint a következőképen oszlott meg:

113. A három legnépesebb budapesti felekezet elvetéléseinek alakulása a terhesség kora szerint 1925—1927. átlagában.

Terhességi hónap	Az elvetélések					
	abszolut száma			százalékos megoszlása		
	a római katolikusoknál	a reformátusoknál	az izraelitáknál	a római katolikusoknál	a reformátusoknál	az izraelitáknál
1	41·0	9·7	16·0	5·7	7·1	9·4
2	212·7	43·6	54·0	29·8	32·1	31·8
3	164·3	27·7	38·3	23·0	20·3	22·5
4	113·0	21·3	17·3	15·8	15·7	10·2
5	74·0	16·7	21·4	10·4	12·3	12·6
6	57·7	8·7	16·3	8·1	6·4	9·6
7	51·3	8·3	6·7	7·2	6·1	3·9
Összesen	**714·0**	**136·0**	**170·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

A legfiatalabb terhességi hónapokban — az 1. és 2-ban — római katholikus elvetélések aránya a legkisebb, (5·7% és 29·8%), *a legidősebb hónapban az izraelitáké* (3·9%). A reformátusok elvetélései közül csak a 2. hónapra esik több, mint a felemlített másik két népes felekezetnél; a többi terhességi hónapokban a reformátusok aránya a kettő között áll. A kriminalitás tekintetében jellegzetesnek említett 5. terhességi hónapban — de a 6-ik ban is — a felemlített felekezetek közül a zsidók aránya maximum.

A budapesti elvetélések a három legnépesebb felekezetnél az anya korával kombinálva, s egyben a terhesség kezdő és középső szakasza szerint való megoszlásban, a következő képet adják:

114. A három legnépesebb budapesti felekezet elvetéléseinek az anya kora s a terhesség szakaszai szerint való alakulása Budapesten 1924—1927. átlaga szerint.

Az anya kora	Az elvetélések								
	abszolut száma			százalékos megoszlása			az 1—3 hónapos terhesekre eső aránya		
	a római katholikusoknál	a reformátusoknál	az izraelitáknál	a római katholikusoknál	a reformátusoknál	az izraelitáknál	a római katholikusoknál	a reformátusoknál	az izraelitáknál
14—16 éves	3·2	0·2	0·2	0·4	0·1	0·1	15·4	0·0	100·0
17—19 «	28·8	7·0	4·0	3·7	5·0	2·3	52·2	46·4	50·0
20—24 «	163·2	30·0	36·8	21·0	21·3	21·3	53·0	47·5	59·9
25—29 «	209·0	37·0	44·3	26·9	26·3	25·6	60·3	61·1	58·8
30—34 «	180·2	31·8	40·5	23·2	22·6	23·4	61·0	66·1	61·1
35—39 «	103·8	21·2	21·5	13·3	15·1	12·4	65·3	61·2	73·3
40—44 «	40·8	7·8	11·0	5·2	5·5	6·4	63·2	64·5	70·5
45-nél idősebb	7·0	0·5	2·2	0·9	0·4	1·3	60·7	50·0	55·6
Ismeretlen korú	42·2	5·3	12·5	5·4	3·7	7·2	30·8	33·3	68·0
Összesen ...	**778·2**	**140·8**	**173·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**57·7**	**57·4**	**62·6**

Látható, hogy az izraelita elvetélések nagyobb része származik a terhesség kezdeti szakaszából (63%), mint a keresztény felekezeteké (58%), Az anyák kora szerint az ily korai elvetélések — az izraelitáknál főleg a 35—44 éves anyák korcsoportjaiban — gyakoriabbak, mint a keresztény felekezeteknél. A legfiatalabb korcsoportokban jelentkező arányok — a kiszámítás alapjául szolgáló csekély abszolut számok miatt — nem jellemzők.

Az elvetéléseknek az anya nemzetisége szerint való alakulására vonatkozó újabb adatok hiányoznak. Ily szempontból a budapesti elvetélések statisztikáját nem dolgozzák fel.

Vagyonosság szerint a budapesti elvetélésekről 1924-ig van statisztika; azonban az eddig rendelkezésre álló adatokból sem itélhető meg az, hogy az elvetélések vagyonosság szerint mely néprétegekben gyakoriabbak, mert a népszámlálásban hasonló feldolgozás nincsen. Az elvetélések vagyonosság szerint való megoszlására vonatkozó legutolsó 1924. évi adatok szerint az ez

évi 1550 elvetélés közül 1340 vagyis az elvetélések 86·5%-a származott a szegény nyposztályból. Ám a népességben is ez a nyposztály a legerősebb. A középosztályra 10·4% jutott. Ismeretlen 3·1%-uk vagyoni állapota volt. Az inséges helyzetben lévőknél és a gazdagoknál az elvetélés ritka. Az előbbiek körében számuk tényleg elenyésző csekély lehet. A gazdagokról azonban igen valószínű, hogy az elvetéléseiket nem jelentik be s ha a magzatelhajtás bűnös volt, vagyoni erejük révén azt a többi osztályoknál sokkalta eredményesebben tudják eltitkolni.

Az elvetélések legnagyobb része meg nem állapítható nemű. Mikroskopice a nemet a 3. hónaptól kezdve lehet megállapítani. Beható vizsgálat a nemet már az 5. vagy 6. hétben megállapíthatja, ilynemű vizsgálatok azonban a statisztika számára általában nem eszközöltetnek. A budapesti statisztikában a rendelkezésünkre álló legújabb három év adatai szerint az elvetélések 76·3%-ában a nemet nem lehetett megállapítani. A fenmaradó rész a fiúmagzatok többségét mutatja. Itt 13·7% a fiú, 10·0% leánnyal szemben. (Lásd a XXII. grafikont.) Az elvetélések körében a fiútöbblet intenzívebb, mint az érett magzatok között. Fiúmagzatok e szerint az elvetélésnek inkább ki vannak téve, mint a leányok. *Bertillon szerint az első terhességi hónapokban a fiú- és leánymagzatok közti különbség nagyobb* s ez a későbbi terhességi hónapokban enyhül. Az erre vonatkozó újabb budapesti adatok a következők:

115. Az elvetélések nem szerint való alakulása Budapesten 1925—1927. átlaga szerint.

Terhességi hónap	A fiú elvetélések		A leány elvetélések		A fiúk indexe, ha a leányok száma 100
	abszolút száma	ezer megfelelő nemű születésre eső aránya	abszolút száma	ezer megfelelő nemű születésre eső aránya	
4.	56·3	6·3	21·3	2·6	265
5.	55·0	6·2	38·0	4·6	145
6.	37·7	4·4	30·7	3·7	123
7.	51·0	5·7	56·0	6·7	91

Eszerint *a fiúelvetélési többlet a terhesség előrehaladtával tényleg Budapesten is csökken.* Ezt az ezer megfelelő nemű születésre eső arányok között lévő különbség is, de még szembetűnőbben az indexek láttatják. A 7. hónapban jelentkező leánytöbblet valószínűleg téves leányminősítések folyamánya. A magzatoknál ugyanis gyakori a leánynak tévesen történt minősítés, mert a külső megtekintés olykor még megtéveszthet. A budapesti statisztika is csak 1903 óta választja külön a meg nem határozható nemű elvetéléseket. Azelőtt ezért a téves leányminősítések a budapesti statisztikát gyakran még jobban eltorzították s téves leánytöbbletnek kimutatására vezettek.

A főváros egyes kerületei közül, — mint azt az 1924—27. évekre az alábbi összeállítás szemlélteti (Lásd a 116. táblázatot) — a nők számához viszonyítva az elvetélés ott a leggyakoribb, ahol az összes születéseké, Pesten a X., Budán a III. kerületben. Látható, hogy a X. kerületen kívül még több más pesti kerület is felülmúlja a III. kerületi arányt s hogy a balparton az elvetélés gyakoribb, mint a jobbparton, ami a születések kerületenkint való alakulásának épen az ellenkezője. Ezer születésre a kerületek közül (lásd a 116. táblázatot) a VIII. kerületben jelentenek legtöbb (96·30%) s a II-ban a legkevesebb elvetélést (41·13%). Látható, hogy a balparton e számítási mód szerint is gyakoribb az elvetélés, mint a jobbparton. Megjegyzendő, hogy az elvetéléseknél nincs módunkban az idegenek — nem budapesti lakosok — elvetéléseit az egyes kerületekben számba vett elvetélésekből levonni s ezért nem mutathatjuk ki, hogy egyes kerületekben és a két parti városrészben észlelt elvetélésekből a tényleg budapesti lakosoktól mennyi származik. A születéseknél is a balparton van több és a népességhez arányuk is nagyobb, mint a jobbparton, ha az idegenekkel együtt számítjuk ki azokat.

116. Az elvetélések kerületek szerint.

Kerület	Az elvetélések abszolút száma					Tizezer lélekre eseti	Ezer összes születésre eseti elvetélés
	1924	1925	1926	1927	1924—1927		
	évben				átlaga szerint		
I.	89	91	103	97	95·0	9·4	68·3
II.	34	28	21	20	25·8	5·1	41·1
III.	68	61	64	80	68·2	12·3	66·0
Jobbpart	**191**	**180**	**188**	**197**	**189·0**	**9·1**	**61·9**
IV.	20	25	13	13	17·8	6·7	67·9
V.	78	64	62	46	62·5	8·6	69·1
VI.	232	203	202	179	204·0	12·4	81·4
VII.	173	156	146	133	152·0	8·4	61·3
VIII.	208	216	215	170	202·2	13·8	96·3
IX.	152	121	129	117	129·7	13·2	85·1
X.	98	108	133	102	110·3	17·0	90·5
Balpart	**961**	**893**	**900**	**760**	**878·5**	**11·7**	**79·9**
Be nem osztható	—	270	313	271	213·5	—	—
Idegen	61	69	93	126	87·3	—	28·0
Ismeretlen	337	50	51	22	115·0	—	7.931·0
Budapesten történt összesen	**1.550**	**1.462**	**1.545**	**1.376**	**1.483·3**	**15·4**	**86·4**

Az elvetélések okai három csoportba oszthatók. Ezek 1. a szülők betegségei, illetve főleg az anya bajai, 2. a magzat betegsége vagy baja és 3. külső idegen behatás. Ezen okokra vonatkozólag Budapestről nincs statisztika, csak egyes közintézetek kisszámú adatai állanak rendelkezésünkre. Kétség-

telen, hogy az anyának betegségei, különösen a női nemi szervek bajai gyakran vezetnek abortusra. Az anya általános megbetegedései közül még a syphilis, a typhus és a malária. A localis bajok közül a gyuladásos méhbajok, az uterus helyre változásai retrovernója, retroflexiója és előesése, daganatai stb. Az apa bajai ritkábban okozzák, de alkoholizmusa bizton elősegíti. Állítólag az apa syphilisét a magzat olykor az anya kimutatható megbetegedése nélkül örökli, ez lenne az úgynevezett germinativ átöröklés. A magzat bajai közül elvetélést a burkok gyuladásai, a placenta vérzései, a burkok vagy a magzat syphilise stb. idézhetnek elő. Ily orvosi kérdésekre nincs statisztika. A külső behatások lehetnek véletlenek (balesetek) vagy szándékosak. A szándékosak jogosak vagy bűnösek. A bűnöseknek csak egy részéből lesz bűnper, főleg az előrehaladottabb terhességből származókból. Említettük az 5. terhességi hónapból származó abortusok ily tekintetben hirhedt voltát. Épen olyan az, mint a 7. hónaposoknál a syphilogen eredet nyomatékos gyanuja. A magyar bűnügyi statisztika szerint a történeti Magyarországon 1904—08 átlaga szerint a törvényszékek évente átlag 88, 1909—1913 szerint pedig évente átlag 113 esetben róttak ki magzatelhajtásért jogerős büntetést. Az előbbi adat millió lélekre évente 4, az utóbbi pedig 6 ilynemű elítéltet jelent. E szerint a világháború előtt a felfedezett s büntetett bűnös magzatelhajtók száma és aránya gyarapodóban volt. Kérdés, hogy felfedezésük lett-e eredményesebb, vagy csak számuk gyarapodott. Trianon óta az ily bűnök még tovább gyarapodtak, 1926-ban már 200 magzatelhajtás miatt indult per nyert jogerős befejezést. Millió lélekre 1926-ban 24 ily bűn miatt elítélt esett. Ebben nemcsak az ilynemű bűnök gyarapodó irányzatának, hanem annak is szerepe van, hogy Budapest s általában a nagyobb városok lakossága, ahol az ily bűnök mindig gyakrabbak voltak mint falun, a mai Magyarország népességében nagyobb súllyal bír, mint egykor a történeti területen. Budapestre vonatkozólag hasonló bűnügyi statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy e bűntett gyakorisága tekintetében a főváros az országos átlagot lényegesen meghaladja. Mig országszerte magzatelhajtás, gyermekölés és kitétel miatt együttesen — együttesen, mert törvényhatóságok szerint való részletezésben a magzatelhajtás külön nincs kimutatva — s az 1908—13. évek átlaga szerint, százezer emberre évente átlag egy elítélt esett, addig Budapesten elkövetett ily bűn miatt százezer budapesti lakosra ugyanakkor 3. Kétségtelen, hogy a bűnös magzatelhajtások Budapesten ma is gyakrabban fordulanak elő, mint a vidéken.

Befejezés.

Végigjártuk a Budapest székesfőváros statisztikai hivatala által gyüjtött születési statisztika minden részét s a főbb vonatkozásokban az európai nagyvárosokét is. Szembeállítottuk a fővárosi eredményeket a vidékiekkel s az országosokkal, összehasonlítottuk az európai nagyvárosok erre vonatkozó statisztikáját. Kutattuk azt, hogy a születési arányok Európaszerte mutatkozó és évtizedek óta egyre tartó — nálunk a mult század 70-es évei óta rendszeresen megfigyelt — csökkenésében a születések egyes fajai (például törvényesség, nem, életképesség szerint, vagy a többes születések körében), másrészt az egyes néprétegek (például nemzetiség, vallás, foglalkozás, vagyonosság, a szülők életkora stb. szerint részletezve) minő arányban vesznek részt. Kutatásaink e gerince mellett iparkodtunk a születési arányszámok egyéb sűrűsödési és ritkulási helyeit ugyanazon időben vizsgált keresztmetszetben is gondosan felkeresni. Ezen sajátságok kutatása a mi feladatunk, ha *Pythagoras* jó tanítványai akarunk maradni, hozzá hasonlóan a számok alakulásában keresve a törvényszerűségeket. Már a tárgyalásban is arra törekedtünk, hogy csak a nagyobb jelentőségű, általános érvényű szabályszerűségeket domborítsuk ki s Budapest születéseinek tömegjelenségei közül is csak azokat, amelyeken a nagy számok törvényének érvényesülése látszik, amelyek évek során át látszó fejlődési folyamatok, vagy amelyek többéves, súlyos átlagok következményei. Kutató, oknyomozó statisztika nyujtására törekedtünk, a statisztikai kombinatív feldolgozásoknak, időbeli, térbeli és tárgyi összehasonlításoknak, valamint párhuzamos változások módszerének bő alkalmazásával s mindig az volt a célunk, hogy tartózkodjunk attól, hogy múló jelentőségű részleteknek kisebb fontosságú, számoknak esetleges alakulásában mutatkozó efemer eseményeknek kommentálásába bocsátkozzunk, nehogy alsóbbrendű leíró statisztikát nyujtsunk. Befejezésképen az így megállapított törvényszerűségek közül is csak a legfontosabbat foglaljuk össze munkánk főeredményeinek áttekintése és végső tanulságainak leszűrése céljából.

A magyar főváros s az európai nagyvárosok születési statisztikájának legnagyobb jelentőségű szabályszerűsége kétségtelenül az, hogy a születési

aránynak Európaszerte mutatkozó s immáron több, mint félszáz éve tartó csökkenése a nagyvárosokban intenzívebb, mint az országos eredményekben, mint vidéken. Így az a különbség, amit a városokban a születés arányainak magassága tekintetében a vidékkel szemben — hátrányukra — mindig mutatkozott, egyre mélyül. Munkánk igen fontos tanulsága e jelenséggel kapcsolatban, hogy a multhoz képest mutatkozó csökkenés a tiszta arányszámokban — vagyis a szülésre képes korban lévő nőkhöz való viszonyításnál — mindenütt nagyobb, mint az általános vagy nyers — az egész népességhez viszonyító — arányokban. Ez ugyanis tulajdonképen egyben standardszámítás, mert a kornak és a családi állapotnak a népességben való különbségeitől mentes születésstatisztikai összehasonlításokra vezet. Így ez a számításmód azt bizonyítja, hogy a népesség összetételében lévő különbségek eliminálása a mai arányok csökkenését csak erősíti, nem gyengíti. Ez pedig azért nagyfontosságú, mert e szerint kétségtelen, hogy a századforduló óta s legújabban már a születési arány csökkenésében a népesség összetételének változása okként már nem szerepel. A mult század közepének rendkívül magas nyers születési arányaival szemben mutatkozó csökkenést illetőleg még fel kell tételezni a népesség összetételének ily megváltozását. A századforduló óta azonban Budapest népességének családi állapot és kor összetétele azonban már úgy változott, hogy az a mai születési arányok csökkenését csak gyengíti, s többé már nem erősíti. Ilyképen ez a hatás a régebbi időkre igen valószínű népösszetétel átalakulásbeli hatással szemben most már ellentétesen alakul. E szerint a születési nyers arányszám mai, egyébként is igen alacsony színvonala is, Európaszerte még csak a gyermekréteg gyérülése s így az élveszületések háborús csökkenése miatt a népesség összetételében beállott változás révén áll fenn s hogy amint a legfiatalabb néprétegek teljesen kiépülnek, a születési nyers arányszámok Európaszerte még a maiaknál is még alacsonyabbak lesznek. Hozzájárul majd a csökkenéshez az, hogy a nagy háború alatt született s csökkent terjedelmű gyermeklétszám nemsokára beér a szaporításra alkalmas korba.

Azt már ne is kérdezzük, hogy mi a születési arány csökkenésének az oka. Egész iskolák vannak ennek magyarázatára. Egyik ezt, másik azt a szempontot tartja a legfontosabbnak s a többit többé-kevésbbé annak következményének fogja fel. Ha Budapesten keressük az indokot, itt is elsősorban a születési arány csökkenése okainak széltében ismert általános magyarázataihoz kell fordulnunk, aztán persze még a különleges városi körülményekre is tekintettel kell lennünk. Ezekhez járuló harmadik csoport okkomplexum lesz Budapest különleges egyéni helyzete, a mi fővárosunk népesedési és gazdasági berendezkedéséből folyó sajátságok ily irányú hatásainak összefoglalása, amelyeknél fogva fővárosunkban ez a jelenség a nagyvárosok egyrészénél erőteljesebben, másoknál gyengébben fejlődik ki.

Véleményünk szerint a főok gazdasági téren van, amelyhez a szociális viszonyok alakulása s a kultúra által átalakított életmód s a csökkent vallás-erkölcs hatása járul. Így tehát a gazdasági iskola (Bertillon, Grotjahn, Földes), a jóléti theoria (Mombert, Brentano), a társadalmi hajszálcsövesség francia iskolája (Dumont), a modern életmód sajátságait (Müller), valamint a vallástalanság terjedését (Wolf, Oldenberg, Pezenhoffer) hangsúlyozó irányok a legfontosabbak. Az bizonyos, hogy a csökkent termékenységnek nem a faj romlása az oka, csak az akarat hiányzik: a termékenyülést nem kívánják. Konsziderációs típusú lett a születési arányszám! Sok egyéb kisebb jelentőségű körülmény említhető aztán és sok olyan, ami már csak módja (például fogamzást gátló szerek használata, bűnös abortusok terjedése stb.), de nem oka a születési arány csökkenésének.

Abban, hogy a városok s különösen a nagyvárosok születési aránya a vidékinél mindig alacsonyabb s abban, hogy a régóta tartó több évtizedes, lassú csökkenés a városoknál mindmáig nagyobbmérvű is, mint az országos arány hasonló alakulása, különleges városi okok is szerepelnek. Valamennyi elmélet összhangban van ebben. Az élet gazdasági terhe, az élelmezés nehézsége, nyomor és bűn leginkább a nagyváros kiterjedt ipari proletariátusát sujtják. Az életmód megváltozása bizonyára a nagyvárosokban a legnagyobb mérvű, a vidéken sokkal csekélyebb az említett kulturális átalakulás. A jóléti elmélet számszerű igazolása is elsősorban a városokra sikerül. Szerepe van annak is, hogy a városi népesség sokkal nagyobb mértékben függő elem, mint a vidéki. A gazdaságilag önállók száma városokban kisebb, pedig ezek születési aránya kevésbbé csökken. A nagyváros népe a legdifferenciáltabb, a legsokoldalúbb: a születési arányának a társadalmi kapillaritás miatt beálló csökkenése is itt a legkifejezettebb.

Budapesten különleges körülmények is szerepelnek. Említettük, hogy fővárosunkban még egy harmadik ú. n. speciális okkomplexumunk is van. A fegyverletétel óta a legyőzött központi hatalmak gazdasági helyzete a legrosszabb. Oly területi veszteséget egy ország sem szenvedett, mint hazánk; így a magyar főváros gazdasági háttere tört le legjobban. A jóvátétel terhe, a felvidéki gazdasági erők elvesztése és sok-sok minden járult még a standard of life leszállításához. A »gazdasági kényszer«, a születések csökkenése nálunk erősebb, így több erkölcsi erő kell leküzdésére. Főleg Budapest s általában a városok népessége gyarapodott a megszállott területekről menekültekkel, már pedig ezek túlnyomóan értelmiségi foglalkozási főcsoporthoz tartoznak, amelyek születési aránya egyike a legalacsonyabbaknak.

Így a budapesti születési arány legújabb példátlan alacsony alakulása s a többi nagyváros rangsorában e tekintetben való háttérbe szorulása, fejlődésének — az odavándorlásnak is — megtorpanása, egy egész különleges oknak, a gyászos emlékű trianoni békekötésnek is következménye. Hazánk

fővárosa az európai nagyvárosoknak a születési általános arányszám legújabb alakulása (1925—1926 átlaga) tekintetében a két szélsőség, Moszkva (30·4%) és Berlin (11·3%) között, a középen (17·7%) áll, de mégis a minimumhoz sokkal közelebb. Ez a legnagyobb európai világvárosokban bizonyítja »a gazdasági kényszert« hangsúlyozó elmélet igazságát, mely szerint a legsúlyosabb anyagi helyzetben levő országok születési arányai: Berliné, a német városoké és Wiené a legrosszabb. A legkedvezőbb helyzetben meg orosz, olasz és angol városok vannak. A multtal szemben mutatkozó csökkenés — 50 év alatt — hasonlóképen Leningradban és más orosz és az olasz városokban a legkisebb, Berlinben a legnagyobb. A világháborút közvetlenül megelőző legutolsó békés esztendőkhöz képest legkevésbbé Róma, Prága, Páris aránya csökkent. Érdekes Prága mai kedvező helyzete — mit mutat a győzők sorába jutás —, a háború alatt ugyanis a német városokkal együtt egyike volt a legkedvezőtlenebb születési arányt mutatóknak.

A város és vidék születési aránya között Angliában van a legkisebb különbség. A szigetországokban nincs nyilvánosan elismert prostitució s a városok erkölcse s kertvárost szerető életmódja ott sokkal kevésbbé különbözik a vidékitől, mint nálunk. A legnagyobb különbség néhány olasz városban: Torinóban, Genovában és Milanóban van. Budapest a két szélsőség között ismét a középen, de mégis a legintenzívebb városi befolyást képviselő szélsőséghez közelebb áll.

A magyar városok között a falusias mezőgazdasági városok, az alföldi földmívelés gócpontjai gyakoribb születésekkel tünnek ki, mint az iparos- és gyárvárosok, vagy épen a főváros. A tj. városok közül legalacsonyabb Budapest és Miskolc, a legmagasabb a nagy alföldi földmíves város, Kecskemét születési aránya. A rendezett tanácsú városok közül a Budapesttel szomszédos, gyárváros jellegű, Kispesté a minimum, de azért is, mert innen több szülés kerül a fővárosi kórházakba, mint a távolabb fekvő városokból. A maximum az alföldi mezőgazda Hajdúböszörmény r. t. város. A születési arány csökkenése is Budapesten a legintenzívebb. Kell-e még hangsúlyoznunk, hogy mindez a születési arány csökkenésére s annak mértékére vonatkozó összes teóriákkal teljesen összhangban áll. Bertillon gazdasági kényszere nem a nagyvárosokban erősebb-e, a vidéken, a természet ölén nem könnyebb-e a megélhetés? Brentano jóléte viszont nem a nagyvárosokban mutat-e olyan nagy szélsőségeket, ahol a nagybirtokosok és nagygyárosok laknak s nem ott van-e meg leginkább a hiperkultúrált konszideráció jelensége. Dumont kapillaritása s a Wolf által hangsúlyozott szabados világnézet, vallástalanság is nagyobb fokú a gyárvárosokban, mint az alföldi mezőgazdasági vidéki helyeken. Müllernek a kultúrával járó életmódbeli különbségeket hangsúlyozó felfogását nem is említem. Természetes, hogy a kultúra átalakító hatása intenzívebb az iparos, városiasabb városokban, mint a falusiasabb mezőgazdasági jellegű városok között.

A főváros egyes kerületei között is elsősorban ezek a tényezők hozzák létre a születési arány magasságában lévő állandó különbségeket. A belső gazdag városrészek születési aránya alacsony, a külteleké, különösen a legszegényebb ipari proletariátusé meg viszonylag magas. A city Európaszerte születésstatisztikai minimum. A leggazdagabb, legműveltebb kerületekben (IV. és V.) van a legkevesebb, a legszegényebb és legtöbb analfabétát felmutatókban (III. és X.) meg a legtöbb születés. A city, a IV. kerület a minimum. A fővárosunknál nagyobb európai világvárosokban a city minimumvolta még inkább kidomborodik. A multhoz képest jobban csökkent a nagyvárosiasabb, kevesebb írni-olvasni nem tudót felmutató balpart, semmint a jobbpart lakosságának születési mutatója. A balparton mindig több az idegen születés, mint a Duna másik oldalán. A legtöbb az egyetemi klinikák s számos más kórház (Rókus-kórház stb.) révén a VIII. kerületben van.

Ma Budapesten általában mindig sokkal több a közintézetekben, mint a magánlakásokban történt szülés. (¾-rész ¼-del szemben.) A vidékről a fővárosba kerülő esetek — az idegen születések — ma csekély kivétellel mind a közintézetekbe jutnak s nem a magánlakásokba. Az európai nagyvárosokban egészen hasonlóan az anya lakásán a születésnek mind kisebb hányada történik. Különösen azonban a házasságon kívül szülő nők keresik fel a közintézeteket, így itt magasabb a törvénytelenek aránya. Persze az összes közintézetekben szülő nők között azért mégis túlnyomó a törvényes anya. (77%). A halvaszülöttek aránya közintézetekben magasabb, mert a súlyosabb, a magzat rossz fekvése vagy téraránytalanság miatt életveszélyes esetek nagyrészt oda beszállíttatnak. Ez a többi nagyvárosban is így van.

Az újszülöttek nem szerint való megoszlásában mutatkozó fiúszületési többlet Budapesten rendszerint alacsonyabb, mint vidéken. E többletnek a világháború után jelentkezett fokozódása nagy horderejű, általános érvényű statisztikai törvényszerűség! E szabályszerűséget már a napoleoni háborúkra vonatkozó adatokban is megtaláljuk. Európaszerte jelentkezik a világháborús időszak végén, de csak az egykorú hadviselőknél, a semlegeseknél nem. E jelenségnek legvalószínűbb magyarázata az, mely a fiúszületési többletet a szülők korviszonyával, a háborús többletfokozódást pedig e korviszonynak a bevonultak távollétéből származó eltolódásával magyarázza. Az öregebbek, kiktől több fiú születik, ilyenkor nagyobb arányt képviselnek. A törvénytelen újszülöttek között normális, békés években is kevés a fiú. Az ő körükben a háború alatt sem következik be a fiúszületéseknek fokozódása. Apáik és különösen anyáik fiatalabbak s körükben a háború alatt sincs koreltolódás: túlnyomóan csak a fiataloktól származtak.

A fiúszületési többletfokozódás kifejlődésével egyidejűleg a fiúcsecsemőknek a leányokéhoz viszonyított halandósága is Európaszerte szintén csökkent. Az élveszülötteknél mindenkor magasabb fiúszületési többletet

mutató halvaszülöttek épen a háborús évek alatt kevesebb halvaszülött fiút mutatnak, mint normális években.

Városokban mindig több a halvaszülött, mint vidéken. Nagyobb pontossággal teljesítik a bejelentéseket és odaszállítják be a súlyosabb, a műtétet igénylő s így nagyobb mortinatalitással járó eseteket. A multszázadbeli eredményekhez képest a budapesti halvaszülöttek aránya közel felére apadt. Ez annál figyelemreméltóbb, mert egykoron sokkal kisebb arányban történt meg a nehéz szülési eseteknek fővárosi kórházba való szállítása, mint ma. A háborús években a halvaszülöttek aránya szintén kissé emelkedett volt. A halvaszülöttek bejelentésénél, az elvetélések és koraszülések beszámításánál követett eljárás országonkint más és más és e tekintetben még nem sikerült nemzetközi egyezményt létesíteni. E miatt az európai nagyvárosok halvaszületéseinek statisztikájából nem lehet a halvaszületések különböző gyakoriságára következtetni: ezekben az adatokban elsősorban a módszer különbsége miatt vannak állandó eltérések. Az országos arányokkal való egybevetés a külföldi nagyvárosoknál, fővárosunkhoz hasonlóan, a nagyvárosoknak az országos arányt felülmuló halvaszületési gyakoriságát láttatja. A főváros egyes részei közül a balparton magasabb az arány. A fiúk között több a halvaszülött, mint a leányok körében. Az anya korával párhuzamosan is emelkedik arányuk, különösen a fővárosban. Úgy látszik sok idős primiparát hoznak fel nehéz szülés miatt a pesti kórházakba. Ezzel kapcsolatos, hogy a halvaszülöttek aránya az anya korával a törvénytelenek körében intenzívebben gyarapodik, mint a törvényesek körében; ugyanígy inkább gyarapodik az anya korával párhuzamosan a fiúszületéseknél, semmint az újszülött leányok körében.

A város — még inkább a nagyváros — egyik szomorú jellemvonása a törvénytelen születések magas aránya. Ez Budapesten is magasabb, mint a tj. városokban. A legújabb fejlődés iránya azonban kedvező, mert a törvénytelen születések inkább gyérülnek, mint a törvényesek. Egy-egy államon belül a törvénytelenek aránya a nagyváros népességének nagyságával elég párhuzamosan fokozódik: különböző országok nagyvárosai között lévő különbségek az egyes államok között lévő különbségekkel mutatnak némikép párhuzamos kialakulást, de nem a város népességének nagyságával. A világvárosok közül Leningrádban és Párizsban van a maximum, a minimum angol városokban van. Az új demográfia szakít azzal a felfogással, amely a törvénytelenek arányának magasságából a közerkölcs színvonalára következtet. A nagyváros adatainak ez az egybevetése azonban némikép ismét a régi iskola mellett szól, kétségtelen, hogy a közerkölcsnek is megvan a maga szerepe, bár az is bizonyos, hogy sok egyéb körülmény (házasok aránya a népességben, népszokások stb.) miatt a törvénytelenekre vonatkozó számok nagyságában lévő minden számszerű különbség korántsem tulajdonítható ugyanazon mérvben a közmorálnak.

Budapest egyes kerületei közül a törvénytelenek aránya a VIII. kerületben volt a legmagasabb s a X. kerületben a legalacsonyabb. Külés beltelek szerint való részletezésnél a budai kerületek külterületén legalacsonyabb az arányuk. A legfiatalabb korú anyák aránya a törvénytelen születéseknél jóval nagyobb, mint a törvényeseknél. Családi állapot szerint való részletezésnél a hajadonok körében sokkal gyakoribb, mint az özvegyek s az elváltak között. Gyakori oka leányok korán árvaságra jutása. A törvénytelenek között magas még a halvaszülöttek aránya, felekezet szerint részletezve pedig a zsidók szerepe a legalacsonyabb. A legtöbb fiatal anya a budapesti hitfelekezetek törvénytelen szülöttei közül az izraelitáknál van, pedig körükben a törvénytelenek arányai igen alacsony. Így különösen az idősebb zsidónőknél feltünő ritka a házasságon kívül való szülés. A legtöbb törvénytelen születést a házicselédek, gyári munkásnők és napszámosok jelentik. Az egyéb és ismeretlen foglalkozásúaknál a talált gyermekek miatt magas az arány.

Budapesten a többes születések állandóan kissé gyérebbek, mint hazánk országos statisztikájában. A többes szülés valószínűsége az anya korával nő, vagyis e szempontból a törvénytelenekkel ellentétesen viselkedik s a halvaszületések arányának viselkedéséhez hasonlít. Emiatt a szülők háborús koreltolódása az országos statisztikában a többes születések arányának is gyarapodására vezet. A többes születések gyakorisága a szülés sorszámával is nő, valamint az északi szélességgel is. Délen, kulturálatlan országokban, Spanyolországban, Romániában arányuk alacsony. A törvényes anyák körében a többes születések gyakoriabbak, a törvénytelenek között ritkábbak, mert ez utóbbiak a törvényeseknél általában fiatalabbak. A szülöttek életképessége a többes születések körében tudvalevőleg sokkal kisebb, mint a normális szüléseknél; körükben a csecsemőhalandóság is nagyobb. Budapesten 90%-uk ikerszületés. A fiúszületési többlet körükben kisebb, mint az összes születések között.

A születések hónapok szerint való alakulásában mutatkozó szélsőségek között több száz év előtt nagyobb különbség volt, mint napjainkban. Az ember az évszakok szerint különböző időjárástól ma függetlenebb, mint volt évszázadokkal ezelőtt. A havi eredmények fővárosunkban s általában az európai nagyvárosokban a különleges nagyvárosi kereseti és társadalmi viszonyoktól többé-kevésbbé szintén függnek; e miatt a nagyvárosokban úgy ezen, mint számos más demográfiai jelenségnél, a természeti tényezők nem érvényesülnek oly szabadon, mint a vidéken. A fogamzások Budapesten is azért rendszerint májusban a leggyakoriabbak s szeptemberben a leggyérebbek, mint országszerte. A fővárosban azonban az ősz hatása gyakran késik s október még kevesebb fogamzást jelent, az országos statisztikában ez nem szokott előfordulni. A törvénytelen születések hónapok szerint való megoszlásán a fiziológiai okok hatása még jobban meglátszik, mint a törvényesekén; az előbbiekre ugyanis az új házasságkötések eloszlásában

levő sűrűsödési pontoknak is jelentékeny hatásuk van. A halvaszületésekre inkább a születés körülményei, az évszakok által megszabott időjárás, semmint a fogamzás ideje vannak befolyással. A télen szülöttek között mindig több a halvaszülött, mint nyáron. Városrészek és vallás szerint részletezve is mutatkoztak évről-évre visszatérő állandó szabályszerűségek.

Az anyák korcsoportjai közül a harmadik életévtizedben lévőktől származik a legtöbb születés. A régebbi évekhez képest Budapesten a huszas években lévő nők arányának kissé csökkent volta tűnik szembe. Az idősebb nők szülései sokkal inkább gyérülnek, mint a fiatalabbakéi. A háború alatt a törvényes szülöttek körében a 30 éven alúli anyák gyérültek, az idősebbek aránya pedig múlólag gyarapodott. Aminek oka a bevonultak távolléte volt és az, hogy az idősebb férjeknek — kik kisebb arányban vonultak be — feleségei is nagyobb arányban idősebb nők. Az apák közül mindig a negyedik életévtizedben lévőktől származik a legtöbb születés. Ez a koreltolódás Európaszerte megnyilvánul. Ez az eltolódás a háború végéig gyarapodott, innen a fiúszületési többlet, a többes születések stb. háborús gyarapodása. Csak a békés éveket tekintve az apák körében is épen úgy csökken az idősebbek aránya, mint az anyáknál. Budapesten a törvényes születéseknél a legfiatalabb szülői korcsoportok — az anyáknál a 25. az apáknál a 30. éven alúliak — nincsenek oly arányban képviselve, mint a vidéken vagy az országos átlagban.

A születésnek a szülők korévei szerint változó valószinűségét a natalitási vagy születési táblák mutatják. A legújabb időszakra vonatkozólag általunk készített natalitási táblák eredményeit a mult századbeli, Kőrössy-féle táblák adataival vetve egybe, látható, hogy a budapesti törvényes natalitás az anyák oldalán ma is ugyanott a legnagyobb, ahol 30 évvel ezelőtt volt, tudniillik a 20 éven alul levő anyák egyik korcsoportjában. A multhoz képest a táblák minden rovatában mutatkozó csökkenés az idősebb korcsoportokban nagyobb. Az apák oldalán is csökken a natalitás az idősebbek felé s ott is annál nagyobb a multhoz képest mutatkozó visszafejlődés, minél idősebb korcsoportot figyelünk meg. A vidékre vonatkozólag készített natalitási táblákkal való egybevetés arról győzött meg, hogy a városnak a születések számát apasztó hatása annál inkább érvényesül, minél idősebb az anya.

A hitfelekezetek születési arányai között lévő számszerű különbségek s az illető felekezet erkölcsi és hitéleti felfogásának hatása között való ok és okozati kapcsolat felállításánál nagy óvatossággal kell eljárni Az egyes felekezetekhez tartozók sok más statisztikai szempontból igen különbözőképen oszlanak meg, úgyhogy sok egyéb ellentétes hatású körülménnyel kell számolni. Budapesten a reformátusok születési aránya a legjobb, sok köztük a házas s körükben magas a törvénytelenek aránya. A házasságok

termékenysége azonban a fővárosi reformátusoknál is mindig alacsonyabb, mint a római katolikusoknál. Az izraeliták mindenkor rendkívül alacsony termékenysége a főváros túlkultúrált zsidóságánál még kirívóbb, mint országos átlagban. A mult századbeli, régi arányokhoz képest mutatkozó csökkenés a felekezetek közül a zsidóságnál a legnagyobb mérvű.

A főváros mai egységes magyarsága mellett Budapesten számottevő nemzetiségek ma már alig vannak, a lakosságnak 19/20 része magyar. A születéseknél idegen anyanyelvet, az itt megtelepedett idegenek is, mind ritkábban vallanak be s így a népességhez viszonyított születési arányuk rohamosan csökken: beolvadnak.

A foglalkozás szerint való részletezésben a budapesti születések az őstermeléshez tartozók körében s utánuk a napszámosoknál a leggyakrabbak, a túlnyomóan nyugdíjas öregekből álló »egyéb és ismeretlen« foglalkozásúaknál, valamint a közszolgálat és szabad foglalkozásoknál, vagyis az értelmiségnél a leggyérebbek. A mai zsoldos hadsereg, melyben katonának lenni állandó életpálya lehet, termékenyebb, mint volt a régi katonaság, mely túlnyomóan nőtlen elemekből állott. A századfordulón még a házicselédek születési aránya volt a legmagasabb, ma már lényegesen hátrább kerültek: ők is megtanulták a fogamzást gátló szerek használatát. A fiatalkorú anyák termékenysége ugyancsak az őstermelésnél, aztán a bányászatnál s a napszámosoknál a legmagasabb, azoknál, ahol a születési arány általában a legmagasabb; legalacsonyabb az értelmiségnél. A tisztviselők születési aránya a legtöbb foglalkozási főcsoportban alacsonyabb, mint az illető főcsoporté. Úgy Budapesten, mint országos átlagban, csak a katonatiszteké magasabb annál. A multhoz képest úgy az országos, mint a fővárosi statisztikában legjobban a tulajdonképeni értelmiség, azután az ipari és közlekedési tisztviselők születési aránya csökkent.

Az anyagi helyzet jó volta a vele járó nagyobb műveltség révén a születési arányra csökkenő hatással van. Ezt a cselédtartást, albérlők, adófizetés stb. statisztikájának a főváros kerületei szerint való részletezésével szépen igazolta legutóbb Földes. Ehhez csak annyit tettünk hozzá, hogy a műveltség különbsége közvetíti a hatást s azt kerületenkint ki is mutattuk.

Az elvetélések csonka statisztikájában láttuk, hogy a 70-es években az elvetélések bejelentett száma sokkal alacsonyabb volt s hogy valószínű, hogy az akkori erkölcsök s a tudomány akkori állása mellett a művi abortusok száma a mainál akkor tényleg sokkal alacsonyabb is lehetett. A némely külföldi nagyvárosból (pl. Párizsból, Wienből, Brüsszelből stb.) rendelkezésünkre álló abortus-statisztikát a budapestivel nem lehet egybevetni, mert igen különböző a korhatár, amelyig az időelőtt világrajött magzat, ilyennek vétetik számba. Az elvetélések Budapesten a terhesség második havában a leggyakoriabbak. Rendszerint kissé nagyobb arányban törvény-

telenek, mint az összes születések. A mult században a törvénytelen elvetélések aránya még nagyobb volt, mint ma. Ugyanez más külföldi nagyvárosok elvetélései között is van így. A törvénytelen abortusoknak az 5. hónapban oldalmodusuk van. Ily idős abortusok a kriminális, a bűnpert maguk után vont abortusok között gyakoriak. Az anya korcsoportjai közül a legújabb budapesti adatok átlaga szerint a 30—39 évesek körében maximum. A terhesség kezdeti szakaszában létesült elvetélések a legfiatalabb korú anyák körében a leggyérebbek s innen az idősebb anyák felé a fiatalabb terhességi hónapokban létesült abortusok mind sűrűbbek lesznek. A korral az anyák ügyesebbekké válnak, terhességüktől való megszabadulásra irányuló törekvésükben. Havonkint való részletezésben a maximum februárban, a minimum júliusban jelentkezik. A születések számához viszonyítva az izraelitáknál van a legtöbb elvetélés. A fiúelvetélési többlet a terhesség előrehaladtával Budapesten épen úgy csökken, mint azt *Bertillon* egykoron Párizsra megállapította.

Az előadottak megmutatják, hogy a születések aránya mely néprétegekben alacsony s hogy hol van leginkább visszafejlődésben s hasonlóképen feltárják azt is, hogy a legkülönbözőbb szempontok szerint részletezett néprétegek közül, viszont hol magas az elvetélések aránya. A statisztikus ezzel feladatát bevégezte ; az már politika feladata e hibák és hátrányok ismeretében írt hozni a sebekre. A népesedés politikáé a születéseknek maguknak s általában a népmozgalomnak menetét befolyásolni, a népesedéspolitikai céllal is bíró gazdaságpolitikáé : közvetve hatni erre. Népmozgalmunk más nagy sebeit : a nagy csecsemő- és gyermekhalandóságot s a nagy népbetegségeket, különösen a tuberkulózist, az egyke mellett sem felejthetjük. Mindezek ellen való küzdelem eredményesebbé válása is visszahat a szaporodás arányának erősödésére.

Közvetlen a születések számának növelésére vonatkozó tervek közül a gazdaságiak a legéletképesebbek. Ilyen pl. a többgyermekes családoknak adandó kedvezmény, a családi és gyermeknevelteti segélyek, a harmadik s következő gyermeket megillető ingyenes iskoláztatás. Megfelelő olcsó kertes lakások építése több gyermeket számláló családok részére, a jövő nemzedék egészségesebb felnövekedését biztosítja. Ugyanezeknél méltányos a kedvezményes elbírálás az örökösödési jog, az egyéni s az örökösödési adó terén. Szorosan csatlakozik a gazdasági rendelkezések befolyásához a közegészségügyiek jótékony hatása. Az anya- és csecsemővédelem kiépítése, az anyasági biztosítás, a lakásügy fejlesztése és a népjóléti természetű intézkedések hosszú sora mind megadja majd a maga megfelelő partialis hatását. Az új szülészeti rendtartás szigorú keresztülvitele igen kívánatos a művi elvetélések számának csökkentésére. Minden törvényt meg kell hozni és minden intézkedést meg kell tenni, amely akár csak egy polgárral is többet ad a hazának.

A születések emelésére vonatkozó fantasztikus terveket azonban mellőzöm. A falanszterszerű gyermeknevelés, az állami, Balás-féle kényszerpárosítás stb., nem reális megoldásai e kérdésnek. Ilymódon sem a főváros, sem az ország lakossága nem fejleszthető.

A főváros fejlődése szorosan összefügg az egész magyarság jövőjével. Ő a magyarság feje, irányító szellemi központja. Még beláthatatlan évszázadokon át fog tovább fejlődni az emberiség s az alapos statisztikából kiinduló helyes politikától sok függ, hogy e fejlődésben az legyen a magyarság jövője, hogy élő s abban aktíve közreműködő nemzet maradjon s ne alkosson elfogyó szigetet a népek tengerében! . . .

FÜGGELÉKEK

I. Részletes kimutatások.

1. A budapesti születések az idegen születések levonásával s a népességgel egybevetve 1874—1927.

É v	Élve-születések	Évközepi kiszámított népesség	Ezer lélekre esett élve-születés	Idegen születések [1]	Budapesti születések idegenek nélkül	Ezer lélekre esett budapesti törzs-születés
	abszolút száma			abszolút száma		
1874	13.194	298.932	44·1	—	—	—
1875	13.429	303.062	44·3	—	—	—
1876	13.760	315.737	43·6	—	—	—
1877	13.193	328.796	40·1	—	—	—
1878	12.879	341.856	37·7	—	—	—
1879	13.080	354.915	36·9	—	—	—
1880	13.356	367.975	36·3	—	—	—
1881	13.193	377.393	35·0	—	—	—
1882	14.047	390.646	36·0	—	—	—
1883	14.222	403.899	35·2	273	13.949	34·5
1884	14.557	417.152	34·9	263	14.294	34·3
1885	15.399	430.405	35·8	360	15.039	34·9
1886	15.638	443.658	35·2	400	15.238	34·3
1887	16.267	456.911	35·6	377	15.890	34·8
1888	16.491	470.164	35·1	1.209 [1]	15.282	32·5
1889	17.283	483.417	35·8	1.252	16.031	33·2
1890	16.986	496.670	34·2	1.569	15.417	31·0
1891	18.527	517.616	35·8	1.657	16.870	32·6
1892	18.397	540.079	34·1	1.506	16.891	31·3
1893	19.836	562.543	35·3	1.396	18.440	32·8
1894	20.385	585.008	34·8	1.480	18.905	32·3
1895	21.381	607.471	35·2	1.218	20.163	33·2
1896	21.694	629.934	34·4	195	21.499	34·1
1897	22.507	652·397	34·5	158	22.349	34·3
1898	22.737	674.862	33·7	240	22.497	33·3
1899	23.061	697.325	33·1	199	22.862	32·8
1900	23.499	719.788	32·6	242	23.257	32·3
1901	22.779	738.720	30·8	289	22.490	30·4
1902	23.054	749.444	30·8	294	22.760	30·4
1903	21.923	760.168	28·9	396	21.527	28·3
1904	21.998	770.892	28·6	472	21.526	27·9
1905	21.385	781.616	27·4	470	20.915	26·8
1906	21.382	791.748	27·0	578	20.804	26·3
1907	21.260	811.445	26·2	582	20.678	25·5
1908	21.654	831.138	26·1	696	20.958	25·2
1909	22.176	850.831	26·1	847	21.329	25·1
1910	22.206	870.524	25·5	861	21.345	24·5
1911	22.514	891.650	25·3	1.007	21.507	24·1
1912	23.327	914.209	25·5	1.063	22.264	24·4
1913	23.315	936.769	24·9	1.212	22.103	23·6
1914	23.257	959.328	24·2	1.493	21.764	22·7
1915	17.825	975.918	18·3	1.519	16.306	16·7
1916	14.973	986.755	15·2	1.583	13.390	13·6
1917	14.699	988.927	14·9	1.684	13.015	13·2
1918	14.768	972.153	15·2	1.675	13.093	13·5
1919	19.488	955.379	20·4	1.563	17.925	18·8
1920	21.068	938.562	22·5	1.949	19.119	20·4
1921	19.627	932.195	21·0	2.353	17.274	18·5
1922	18.741	938.595	19·9	2.477	16.264	17·3
1923	17.159	944.995	18·1	2.443	14.716	15·6
1924	16.284	951.395	17·1	2.490	13.794	14·5
1925	17.330	957.794	18·1	2.756	14.574	15·2
1926	16.767	964.386	17·4	3.214	13.553	14·1
1927	15.809	971.170	16·3	3.339	12.470	12·8

[1]) 1888-tól 1895 az összes kórházi születések; ez években az idegen születések külön kimutatva nincsenek. Módszerbeli változás miatt ez években a kórházi születéseket közlik az évkönyvek az idegen születések rovatában.

2. A budapesti születések többlete az elhalálozások felett az idegenek levonásával 1874—1927.

Év	Halálozások		Idegen halottak	Budapesti halottak idegenek nélkül	Ezer lélekre esett halott idegenek nélkül	Természetes szaporodás			
								idegenek nélkül	
	abszolút száma	ezer lélekre eső aránya	abszolút számban			abszolút számban	ezer lélekre esett	abszolút számban	ezer lélekre esett
1874	12.869	43·0	12.869		—	325	—	—	—
1875	12.026	39·7	12.026		—	1.403	—	—	—
1876	12.294	38·9	12.294		—	1.466	—	—	—
1877	12.644	38·5	12.644		—	549	—	—	—
1878	12.874	37·7	12.874		—	5	—	—	—
1879	12.139	34·2	12.139		—	941	—	—	—
1880	12.312	33·5	12.312		—	1.044	—	—	—
1881	13.055	34·6	13.055		—	138	—	—	—
1882	12.885	33·0	12.885		—	1.162	—	—	—
1883	12.300	30·5	601	11.699	29·0	1.922	4·8	2.250	5·6
1884	12.751	30·6	476	12.275	29·4	1.806	4·3	2.019	4·8
1885	12.658	29·4	579	12.079	28·1	2.741	6·4	2.960	6·9
1886	16.724	37·7	701	16.023	36·1	— 1.086	— 2·4	— 785	— 1·8
1887	13.854	30·3	691	13.163	28·8	2.413	5·3	2.727	6·0
1888	14.021	29·8	856	13.165	28·0	2.470	5·3	2.117	4·5
1889	13.341	27·6	678	12.663	26·2	3.942	8·2	3.368	7·0
1890	14.506	29·2	661	13.845	27·9	2.480	5·0	1.572	3·2
1891	14.335	27·7	731	13.604	26·3	4.192	8·1	3.266	6·3
1892	14.732	27·3	755	13.977	25·9	3.665	6·8	2.914	5·4
1893	14.459	25·7	1.044	13.415	23·9	5.377	10·0	5.025	8·9
1894	13.511	23·1	962	12.549	21·5	6.874	11·8	6.356	10·9
1895	14.708	24·2	1.072	13.636	22·4	6.673	11·0	6.527	10·7
1896	14.780	23·5	1.046	13.734	21·8	6.914	11·0	7.765	12·3
1897	13.803	21·2	1.108	12.695	19·5	8.704	13·3	9.654	14·8
1898	14.306	21·2	1.195	13.111	19·4	8.431	12·5	9.386	13·9
1899	15.041	21·6	1.218	13.823	19·8	8.020	11·5	9.039	13·0
1900	14.802	20·6	1.230	13.572	18·9	8.697	12·1	9.685	13·5
1901	13.923	18·9	1.269	12.654	17·1	8.856	12·0	9.836	13·3
1902	14.732	19·7	1.381	13.351	17·8	8.322	11·1	9.409	12·6
1903	15.059	19·8	1.559	13.500	17·8	6.864	9·0	8.027	10·6
1904	15.435	20·0	1.540	13.895	18·0	6.563	8·5	7.631	9·9
1905	16.094	20·6	1.574	14.520	18·6	5.291	6·8	6.395	8·2
1906	15.121	19·1	1.762	13.359	16·9	6.261	7·9	7.445	9·4
1907	16.184	19·9	1.912	14.272	17·6	5.076	6·3	6.406	7·9
1908	15.612	18·8	2.042	13.570	16·3	6.042	7·3	7.388	8·9
1909	15.975	18·8	2.288	13.687	16·1	6.201	7·3	7.642	9·0
1910	16.129	18·5	2.216	13.913	16·0	6.077	7·0	7.432	8·5
1911	17.323	19·5	2.538	14.785	16·6	5.191	5·8	6.722	7·5
1912	16.876	18·5	2.706	14.170	15·6	6.451	7·1	8.094	8·9
1913	17.441	18·7	2.796	14.645	15·6	5.874	6·3	7.458	8·0
1914	18.763	19·5	3.890	14.873	15·5	4.494	4·7	6.891	7·2
1915	21.150	21·7	5.760	15.390	15·8	— 3.325	— 3·4	916	0·9
1916	20.854	21·1	5.637	15.217	15·4	— 5.881	— 6·0	—1.827	— 1·9
1917	24.371	24·6	7.106	17.265	17·4	— 9.672	— 9·8	—4.250	— 4·3
1918	29.903	30·7	8.524	21.379	22·0	—15.135	—15·6	—8.286	— 8·5
1919	20.887	21·9	3.457	17.430	18·2	— 1.399	— 1·5	495	0·5
1920	22.053	23·5	3.352	18.701	19·9	— 985	— 1·0	418	0·4
1921	18.981	20·3	3.279	15.702	16·8	646	0·7	1.572	1·7
1922	19.054	20·3	3.374	15.680	16·7	— 313	— 0·3	584	0·6
1923	18.549	19·6	3.280	15.269	16·1	— 1.390	— 1·5	— 553	— 0·6
1924	18.644	19·6	3.183	15.461	16·2	— 2.360	— 2·5	—1.667	— 1·8
1925	15.749	16·4	2.935	12.814	13·1	1.581	1·7	1.760	1·8
1926	15.301	15·9	2.990	12.311	12·8	1.466	1·5	1.242	1·3
1927	16.529	17·0	3.422	13.107	13·5	— 720	— 0·7	— 637	— 0·7

3. Az országos születések s a budapesti születések levonásával fennmaradó vidéki születések 1874—1927.

Év	Élve-születések	Évközepi kiszámított népesség	Ezer lélekre esett élve-születés	Élve-születések	Évközepi kiszámított népesség	Ezer lélekre esett élve-születés
	Magyarországon			a vidéken Budapest nélkül		
1874	572.444	13,308.426	43·0	559.250	13,009.494	43·0
1875	608.440	13,330.833	45·6	595.011	13,027.771	45·7
1876	616.440	13,425.823	45·9	602.680	13,110.086	46·0
1877	588.334	13,515.414	43·5	575.141	13,186.618	43·6
1878	584.426	13,568.362	43·1	571.547	13,226.506	43·2
1879	626.035	13,640.001	45·9	612.955	13,285.086	46·1
1880	588.424	13,709.989	42·9	575.068	13,342.014	43·1
1881	594.414	13,772.912	43·2	581.221	13,395.519	43·4
1882	612.062	13,861.471	44·2	598.015	13,470.825	44·4
1883	629.119	13,983.847	45·0	614.897	13,579.948	45·3
1884	648.598	14,155.712	45·8	634.041	13,738.560	46·2
1885	643.234	14,328.430	44·9	627.835	13,898.025	45·2
1886	661.249	14,492.799	45·6	645.611	14,049.141	46·0
1887	648.147	14,638.415	44·3	631.880	14,181.504	44·6
1888	649.224	14,772.652	43·9	632.733	14,302.488	44·2
1889	654.885	14,939.530	43·8	637.602	14,456.113	44·1
1890	613.913	15,082.936	40·3	596.927	14,586.266	40·9
1891	647.974	15,232.564	42·3	629.447	14,714.948	42·8
1892	621.724	15,347.295	40·3	603.327	14,807.216	40·7
1893	663.770	15,484.346	42·7	643.934	14,921.803	43·2
1894	648.757	15,663.658	41·3	628.372	15,078.650	41·7
1895	659.273	15,846.431	41·5	637.892	15,238.960	41·9
1896	647.977	16,037.790	40·4	626.283	15,407.856	40·6
1897	651.667	16,232.770	40·2	629.160	15,580.373	40·4
1898	614.255	16,410.505	37·5	591.518	15,735.643	37·6
1899	644.577	16,587.176	39·0	621.516	15,889.851	39·1
1900	655.674	16,742.870	39·2	632.175	16,023.082	39·5
1901	636.692	16,917.597	37·6	613.913	16,178.877	37·9
1902	658.240	17,069.398	38·6	635.186	16,319.954	38·9
1903	628.524	17,204.974	36·6	606.611	16,444.806	36·9
1904	641.507	17,347.096	37·0	619.509	16,576.204	37·4
1905	620.176	17,467.012	35·6	598.791	16,685.396	35·9
1906	634.029	17,579.349	36·1	612.647	16,787.601	36·5
1907	641.058	17,717.950	36·2	619.798	16,906.505	36·7
1908	655.446	17,863.223	36·8	633.792	17,032.085	37·2
1909	668.474	18,020.299	37·1	646.298	17,169.468	37·6
1910	644.012	18,181.904	35·4	621.806	17,311.380	35·9
1911	638.082	18,329.704	34·8	615.568	17,438.054	35·3
1912	665.093	18,488.494	36·0	641.766	17,574.285	36·5
1913	640.566	18,659.564	34·3	617.251	17,722.795	34·8
1914	648.865	18,815.122	34·5	625.608	17,855.794	35·0
1915	445.426	18,852.085	23·6	427.601	17,876.167	23·9
1916	314.016	18,745.678	16·8	299.043	17,758.923	16·8
1917	297.024	18,610.240	16·0	282.325	17,621.313	16·0
1918	281.333	18,417.690	15·3	266.565	17,445.537	15·3
1919	217.431	7,870.383	27·6	197.943	6,915.004	28·6
1920	249.458	7,940.272	31·4	228.390	7,001.710	32·6
1921	255.453	8,022.840	31·8	235.826	7,090.645	33·3
1922	249.279	8,103.501	30·8	230.538	7,164.906	32·2
1923	238.971	8,221.149	29·2	221.812	7,276.154	30·5
1924	221.462	8,248.046	26·8	205.178	7,296.651	28·1
1925	235.480	8,321.608	28·3	218.150	7,363.814	29·6
1926	229.484	8,413.062	27·3	212.717	7,448.676	28·6
1927	218.548	8,491.789	25·7	202.739	7,520.619	27·0

4. A budapesti élveszülöttek kerületek szerint 1881—1927.

Év	Abszolút számok														
	I. kerület	II. kerület	III. kerület	IV. kerület	V. kerület	VI. kerület	VII. kerület	VIII. kerület	IX. kerület	X. kerület	Jobbpart	Balpart	Idegen	Ismeretlen	Összesen
1881	914	976	998	543	870	2.134	1.934	3.089	1.242	493	2.888	10.305	—	—	13.193
1882	1.005	1.018	1.041	577	932	2.228	2.029	3.222	1.451	544	3.064	10.983	—	—	14.047
1883	993	944	1.057	524	899	2.101	2.233	3.274	1.279	517	2.994	10.827	273	128	14.222
1884	1.008	950	1.070	559	866	2.095	2.276	3.456	1.392	502	3.028	11.146	263	120	14.557
1885	1.062	1.003	1.110	593	985	2.189	2.322	3.689	1.410	557	3.175	11.745	360	119	15.399
1886	1.065	973	1.065	506	946	2.293	2.508	3.821	1.337	616	3.103	12.027	400	108	15.638
1887	1.124	871	1.108	576	906	2.323	2.658	4.019	1.506	678	3.103	12.666	377	121	16.267
1888	1.079	897	1.122	570	1.035	2.546	2.773	3.021	1.535	643	3.098	12.123	1.209	61	16.491
1889	1.049	965	1.146	573	1.046	2.671	2.846	3.243	1.652	771	3.160	12.802	1.252	69	17.283
1890	1.023	879	1.093	499	992	2.702	2.913	2.861	1.635	773	2.995	12.375	1.569	47	16.986
1891	1.076	974	1.141	547	1.046	2.941	3.199	3.308	1.725	842	3.191	13.608	1.657	71	18.527
1892	1.056	948	1.092	523	1.047	2.959	3.340	3.342	1.628	885	3.096	13.724	1.506	71	18.397
1893	1.109	999	1.174	514	1.039	3.227	3.835	3.779	1.700	961	3.282	15.055	1.396	103	19.836
1894	1.008	972	1.282	518	1.074	3.322	3.947	3.878	1.762	989	3.262	15.490	1.480	153	20.385
1895	1.176	982	1.321	504	1.123	3.453	4.277	4.221	1.837	1.127	3.479	16.542	1.218	142	21.381
1896	1.211	852	1.394	491	1.257	3.756	4.655	4.404	2.005	1.461	3.457	18.029	195	13	21.694
1897	1.247	910	1.396	471	1.427	3.960	4.862	4.582	2.102	1.382	3.553	18.786	158	10	22.507
1898	1.220	864	1.407	426	1.410	4.003	4.930	4.522	2.223	1.483	3.491	18.997	240	9	22.737
1899	1.321	865	1.388	417	1.433	4.086	5.010	4.679	2.324	1.338	3.574	19.287	199	1	23.061
1900	1.333	965	1.337	390	1.409	4.136	5.201	4.798	2.441	1.247	3.635	19.622	242	—	23.499
1901	1.329	950	1.330	402	1.395	4.044	5.062	4.551	2.354	1.070	3.609	18.878	289	3	22.779
1902	1.389	960	1.313	404	1.495	4.105	5.131	4.467	2.353	1.141	3.662	19.096	294	2	23.054
1903	1.265	900	1.286	414	1.413	3.834	4.697	4.375	2.299	1.018	3.451	18.050	396	26	21.923
1904	1.279	854	1.262	398	1.393	3.929	4.717	4.337	2.220	1.129	3.395	18.123	472	8	21.998
1905	1.244	841	1.283	365	1.339	3.862	4.452	4.172	2.264	1.081	3.368	17.535	470	12	21.385
1906	1.278	817	1.309	392	1.364	3.862	4.416	4.110	2.106	1.136	3.404	17.386	578	14	21.382
1907	1.328	818	1.376	396	1.296	3.718	4.348	4.024	2.127	1.228	3.522	17.137	582	19	21.260
1908	1.394	834	1.459	401	1.323	3.780	4.366	3.997	2.192	1.210	3.687	17.269	696	2	21.654
1909	1.471	876	1.395	359	1.375	3.862	4.377	4.051	2.269	1.294	3.742	17.587	847	—	22.176
1910	1.610	879	1.489	363	1.334	3.860	4.357	3.798	2.228	1.426	3.978	17.366	861	1	22.206
1911	1.700	794	1.542	326	1.380	3.917	4.291	3.665	2.269	1.623	4.036	17.471	1.007	—	22.514
1912	1.817	955	1.647	375	1.428	3.983	4.321	3.789	2.202	1.742	4.419	17.840	1.063	5	23.327
1913	1.791	932	1.573	342	1.481	4.090	4.271	3.667	2.246	1.707	4.296	17.804	1.212	3	23.315
1914	1.801	983	1.513	342	1.387	4.026	4.235	3.635	2.155	1.679	4.297	17.459	1.493	8	23.257
1915	1.337	682	1.114	278	1.050	2.993	3.225	2.791	1.698	1.137	3.133	13.172	1.519	1	17.825
1916	1.193	553	853	247	912	2.535	2.610	2.324	1.326	831	2.599	10.785	1.583	6	14.973
1917	1.173	561	808	256	848	2.393	2.550	2.251	1.356	816	2.542	10.470	1.684	3	14.699
1918	1.156	568	796	303	955	2.557	2.468	2.165	1.343	771	2.520	10.562	1.675	11	14.768
1919	1.656	766	1.166	438	1.291	3.357	3.301	2.898	1.842	1.195	3.588	14.322	1.563	15	19.488
1920	1.890	895	1.199	482	1.392	3.390	3.473	3.156	2.009	1.230	3.984	15.132	1.949	3	21.068
1921	1.712	811	1.086	383	1.275	3.084	2.978	2.918	1.850	1.171	3.609	13.659	2.352	7	19.627
1922	1.609	765	1.145	310	1.057	2.954	2.734	2.716	1.804	1.180	3.519	12.755	2.466	1	18.741
1923	1.459	721	1.022	321	995	2.507	2.587	2.408	1.577	1.129	3.202	11.524	2.432	1	17.159
1924	1.373	662	977	284	903	2.365	2.456	2.101	1.518	1.148	3.012	10.775	2.490	7	16.284
1925	1.460	692	1.022	256	981	2.574	2.500	2.232	1.584	1.261	3.174	11.388	2.756	12	17.330
1926	1.297	593	1.039	236	866	2.493	2.391	2.003	1.442	1.172	2.929	10.603	3.214	21	16.767
1927	1.268	496	972	236	761	2.244	2.231	1.774	1.352	1.122	2.736	9.720	3.339	14	15.809

5. A budapesti születések nem szerint 1874—1927.

Év	Az élveszülöttek közül						Halvaszületett	
	fiú	leány	törvényes		törvénytelen		fiú	leány
			fiú	leány	fiú	leány		
1874	6.693	6.501	4.746	4.596	1.947	1.905	807	698
1875	6.893	6.536	4.863	4.570	2.030	1.966		
1876	7.052	6.708	4.945	4.663	2.107	2.045	453	349
1877	6.719	6.474	4.683	4.485	2.036	1.989	424	334
1878	6.554	6.325	4.466	4.309	2.088	2.016	360	309
1879	6.670	6.410	4.471	4.324	2.199	2.086	330	302
1880	6.707	6.649	4.537	4.408	2.170	2.241	345	304
1881	6.804	6.389	4.622	4.322	2.182	2.067	396	334
1882	7.184	6.863	4.850	4.697	2.334	2.166	400	313
1883	7.281	6.941	4.999	4.720	2.282	2.221	410	355
1884	7.431	7.126	5.139	4.922	2.292	2.204	433	347
1885	7.889	7.510	5.464	5.230	2.425	2.280	444	339
1886	8.062	7.576	5.663	5.313	2.399	2.263	452	396
1887	8.209	8.058	5.892	5.752	2.317	2.306	501	417
1888	8.327	8.164	5.959	5.751	2.368	2.413	460	409
1889	8.827	8.456	6.342	6.169	2.485	2.287	446	349
1890	8.677	8.309	6.217	5.900	2.460	2.409	405	348
1891	9.502	9.025	6.817	6.459	2.685	2.566	515	410
1892	9.351	9.046	6.708	6.525	2.643	2.521	532	433
1893	10.110	9.726	7.216	6.948	2.894	2.778	455	406
1894	10.502	9.883	7.560	7.066	2.942	2.817	572	450
1895	10.953	10.428	7.996	7.506	2.957	2.922	560	486
1896	11.023	10.671	8.102	7.763	2.921	2.908	497	382
1897	11.452	11.055	8.387	8.008	3.065	3.047	418	318
1898	11.782	10.955	8.594	7.958	3.188	2.997	382	302
1899	11.807	11.254	8.587	8.204	3.220	3.050	453	336
1900	12.005	11.494	8.683	8.352	3.322	3.142	399	288
1901	11.638	11.141	8.566	8.168	3.072	2.973	408	324
1902	11.831	11.223	8.608	8.114	3.223	3.109	375	326
1903	11.318	10.605	8.213	7.765	3.105	2.840	386	331
1904	11.331	10.667	8.219	7.736	3.112	2.931	396	334
1905	11.005	10.380	8.081	7.591	2.924	2.789	361	267
1906	11.036	10.346	8.057	7.598	2.979	2.748	331	296
1907	11.113	10.147	8.181	7.418	2.932	2.729	389	298
1908	11.119	10.535	8.268	7.823	2.851	2.712	423	339
1909	11.350	10.826	8.432	8.061	2.918	2.765	413	303
1910	11.514	10.692	8.669	7.957	2.845	2.735	441	306
1911	11.596	10.918	8.522	8.134	3.074	2.784	402	271
1912	12.020	11.307	8.854	8.262	3.166	3.045	465	345
1913	11.977	11.338	8.733	8.253	3.244	3.085	396	332
1914	11.880	11.377	8.789	8.493	3.091	2.884	431	336
1915	9.190	8.635	6.844	6.381	2.346	2.254	322	254
1916	7.774	7.199	5.743	5.244	2.031	1.955	332	264
1917	7.574	7.125	5.492	5.212	2.082	1.913	278	244
1918	7.757	7.011	5.689	5.120	2.068	1.891	281	253
1919	10.062	9.426	8.080	7.498	1.982	1.928	332	310
1920	10.951	10.117	9.077	8.221	1.874	1.896	443	331
1921	10.096	9.531	8.325	7.652	1.771	1.879	396	274
1922	9.736	9.005	7.973	7.242	1.763	1.763	399	316
1923	8.848	8.311	7.156	6.682	1.692	1.629	351	280
1924	8.299	7.985	6.759	6.421	1.540	1.564	353	275
1925	8.964	8.366	7.222	6.687	1.742	1.679	323	310
1926	8.615	8.152	6.936	6.493	1.679	1.659	371	282
1927	8.111	7.698	6.571	6.199	1.540	1.499	347	254

6. A budapesti élveszülöttek hónapok szerint 1874—1927.

Év	Abszolút számokban											
	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1874	1.070	1.088	1.239	1.119	1.031	1.094	1.164	1.103	1.111	1.108	1.060	1.007
1875	1.056	1.095	1.284	1.128	1.172	1.105	1.100	1.183	1.074	1.130	1.020	1.082
1876	1.111	1.200	1.179	1.275	1.213	1.163	1.172	1.152	1.037	1.160	1.039	1.059
1877	1.139	1.066	1.144	1.227	1.129	1.053	1.152	1.041	1.095	1.068	1.007	1.072
1878	1.153	1.058	1.283	1.053	1.124	1.091	975	1.035	1.084	1.043	967	1.013
1879	1.027	1.122	1.217	1.067	1.120	1.061	1.034	1.123	1.135	1.060	1.127	987
1880	1.078	1.193	1.213	1.139	1.285	1.064	1.074	1.152	999	1.066	1.029	1.064
1881	1.189	994	1.085	1.100	1.160	1.076	1.182	1.014	1.065	1.224	1.064	1.040
1882	1.141	1.162	1.218	1.312	1.140	1.138	1.173	1.212	1.060	1.238	1.084	1.169
1883	1.209	1.078	1.217	1.226	1.210	1.191	1.308	1.159	1.236	1.118	1.067	1.203
1884	1.184	1.185	1.369	1.228	1.228	1.261	1.195	1.271	1.204	1.079	1.213	1.140
1885	1.191	1.149	1.487	1.292	1.369	1.309	1.273	1.322	1.282	1.266	1.263	1.196
1886	1.355	1.284	1.319	1.326	1.416	1.273	1.286	1.387	1.272	1.310	1.201	1.209
1887	1.374	1.314	1.403	1.350	1.515	1.235	1.402	1.340	1.365	1.454	1.319	1.196
1888	1.470	1.318	1.437	1.530	1.420	1.311	1.372	1.316	1.439	1.275	1.195	1.408
1889	1.381	1.423	1.562	1.469	1.490	1.436	1.354	1.381	1.538	1.403	1.346	1.500
1890	1.421	1.383	1.637	1.384	1.529	1.437	1.428	1.473	1.215	1.206	1.360	1.513
1891	1.544	1.576	1.786	1.615	1.658	1.396	1.467	1.575	1.474	1.465	1.462	1.509
1892	1.600	1.474	1.570	1.542	1.695	1.469	1.541	1.459	1.384	1.607	1.485	1.571
1893	1.720	1.626	1.709	1.780	1.632	1.460	1.651	1.619	1.565	1.800	1.576	1.698
1894	1.583	1.585	1.857	1.859	1.732	1.622	1.733	1.560	1.684	1.712	1.591	1.867
1895	1.764	1.746	2.031	1.728	1.728	1.825	1.804	1.719	2.296	1.674	1.539	1.527
1896	1.772	1.779	2.021	1.770	1.916	1.696	1.773	1.832	1.821	1.764	1.717	1.833
1897	1.962	1.873	2.072	1.897	1.995	1.796	1.763	1.861	1.816	1.797	1.824	1.851
1898	1.915	1.919	2.073	1.846	2.011	1.759	1.856	1.844	1.869	1.888	1.866	1.891
1899	2.058	1.963	2.117	1.942	1.931	1.782	1.982	1.948	1.826	1.859	1.811	1.842
1900	2.036	1.959	2.236	2.065	2.050	1.871	1.953	1.928	1.900	1.841	1.841	1.819
1901	1.969	1.880	2.112	1.897	1.993	1.808	1.855	1.861	1.966	1.724	1.783	1.931
1902	2.050	1.980	2.142	2.038	1.982	1.780	1.888	1.907	1.816	1.892	1.759	1.820
1903	1.825	1.756	2.089	1.841	1.885	1.735	1.860	1.803	1.789	1.804	1.750	1.786
1904	1.916	1.839	2.063	1.891	1.867	1.728	1.844	1.693	1.824	1.837	1.720	1.776
1905	1.917	1.796	1.985	1.796	1.865	1.704	1.718	1.761	1.716	1.720	1.679	1.728
1906	1.859	1.766	2.004	1.774	1.778	1.681	1.708	1.825	1.824	1.787	1.684	1.692
1907	1.877	1.755	2.019	1.718	1.789	1.691	1.775	1.746	1.821	1.730	1.614	1.725
1908	1.915	1.850	1.998	1.809	1.876	1.739	1.730	1.797	1.769	1.664	1.745	1.762
1909	1.903	1.894	2.004	1.882	1.937	1.753	1.774	1.838	1.876	1.768	1.753	1.794
1910	1.905	1.823	2.024	1.874	1.863	1.781	1.815	1.773	1.767	1.866	1.812	1.903
1911	1.930	1.877	2.011	1.839	1.984	1.802	1.867	1.919	1.866	1.831	1.744	1.844
1912	2.047	1.977	2.161	1.931	1.902	1.775	1.860	1.958	1.923	1.939	1.870	1.984
1913	2.078	1.938	2.119	1.958	1.992	1.871	1.887	1.946	1.859	1.886	1.830	1.951
1914	2.034	1.924	2.137	2.088	2.067	1.972	1.883	1.855	1.790	1.840	1.842	1.825
1915	1.952	1.798	2.081	1.800	1.513	1.283	1.297	1.220	1.271	1.263	1.213	1.134
1916	1.362	1.239	1.278	1.187	1.294	1.123	1.238	1.275	1.293	1.197	1.186	1.301
1917	1.386	1.214	1.352	1.298	1.283	1.173	1.217	1.270	1.224	1.184	1.024	1.074
1918	1.144	1.206	1.301	1.156	1.190	1.158	1.246	1.304	1.349	1.268	1.180	1.266
1919	1.354	1.299	1.445	1.415	1.503	1.356	1.477	1.870	1.918	1.964	2.021	1.866
1920	2.067	2.013	2.139	2.075	2.005	1.772	1.678	1.676	1.519	1.318	1.308	1.498
1921	1.691	1.633	1.768	1.616	1.742	1.586	1.682	1.576	1.589	1.613	1.535	1.596
1922	1.773	1.635	1.714	1.723	1.570	1.593	1.614	1.545	1.494	1.369	1.316	1.395
1923	1.465	1.470	1.684	1.528	1.569	1.449	1.456	1.407	1.372	1.343	1.218	1.198
1924	1.357	1.390	1.495	1.386	1.423	1.367	1.402	1.404	1 379	1.291	1.196	1.194
1925	1.392	1.399	1.617	1.539	1.589	1.504	1.503	1.398	1.432	1.413	1.277	1.267
1926	1.376	1.327	1.553	1.562	1.508	1.385	1.500	1.376	1.302	1.328	1.322	1.228
1927	1.346	1.268	1.506	1.313	1.517	1.315	1.398	1.303	1.248	1.171	1.154	1.270

7. A budapesti halvaszülöttek hónapok szerint 1874—1927.

Év	Abszolút számokban											
	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1874	122	138	146	133	118	134	125	114	106	134	105	130
1875												
1876	72	80	59	58	78	65	60	61	66	54	72	77
1877	68	64	75	66	57	73	46	67	50	59	59	74
1878	61	48	70	54	51	51	48	49	46	63	59	69
1879	65	50	50	50	50	45	42	55	46	50	54	75
1880	69	49	78	67	46	44	40	44	60	30	64	58
1881	68	54	71	52	54	66	48	70	58	59	65	65
1882	73	49	66	62	60	68	50	46	49	64	56	70
1883	76	60	65	62	73	63	53	61	67	53	59	73
1884	53	75	73	75	61	69	56	60	69	56	58	75
1885	67	57	75	67	73	77	67	52	51	70	65	62
1886	62	67	82	53	65	76	70	74	68	80	85	66
1887	58	68	80	96	77	61	78	86	64	69	77	104
1888	78	82	77	74	73	72	60	58	67	71	66	91
1889	75	68	67	51	83	63	56	68	61	63	63	77
1890	69	64	63	52	63	58	70	58	65	63	50	78
1891	88	70	82	65	93	83	71	70	64	70	82	87
1892	84	68	91	89	85	68	67	66	76	99	75	97
1893	70	63	79	78	73	64	60	83	65	72	81	73
1894	106	90	91	99	84	66	79	61	84	81	82	99
1895	110	98	103	71	89	91	75	109	84	77	65	74
1896	84	79	88	64	54	72	73	58	69	87	68	83
1897	67	45	74	72	69	67	66	56	54	53	52	61
1898	72	59	63	57	56	46	48	64	66	57	54	42
1899	74	75	69	61	59	61	69	57	62	78	63	61
1900	76	62	53	66	65	47	65	52	61	55	40	45
1901	55	60	73	65	64	48	52	63	54	56	56	86
1902	63	58	75	66	72	48	57	46	55	49	54	58
1903	69	60	67	75	56	62	61	53	47	59	44	64
1904	63	65	78	62	47	57	60	54	61	67	53	63
1905	56	64	65	63	54	33	51	46	45	52	54	45
1906	46	67	52	47	54	57	46	59	48	58	41	52
1907	47	51	68	57	57	70	55	49	66	44	65	58
1908	69	61	66	64	71	45	59	51	65	66	66	79
1909	72	71	73	56	72	47	43	69	60	50	53	50
1910	72	69	66	50	57	61	52	60	60	61	74	65
1911	62	58	71	50	61	54	47	44	50	54	56	66
1912	77	75	60	73	72	63	48	61	80	70	61	70
1913	66	64	70	63	70	61	53	52	49	66	50	64
1914	66	74	60	74	58	72	68	62	52	53	47	81
1915	63	58	55	59	50	41	43	38	46	40	36	47
1916	60	48	50	53	51	42	48	45	51	47	56	45
1917	50	48	53	44	51	46	39	38	35	36	43	39
1918	58	31	53	44	45	45	37	42	42	47	48	42
1919	47	48	52	47	53	43	53	60	48	68	51	72
1920	68	81	64	68	69	75	52	58	58	63	64	54
1921	46	59	77	65	52	53	48	47	42	44	61	76
1922	70	67	65	66	51	46	74	58	44	41	56	77
1923	50	63	52	59	60	42	50	49	41	47	53	65
1924	43	52	53	43	55	49	47	55	61	60	55	55
1925	62	49	60	49	67	61	48	41	47	37	48	64
1926	62	54	51	66	51	55	57	59	40	49	52	57
1927	60	46	53	45	52	51	40	53	49	53	40	59

8. A budapesti összes szülöttek hónapok szerint 1874—1927.

Év	Abszolút számokban											
	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1874	2.248	2.321	2.669	2.380	2.321	2.333	2.389	2.400	2.291	2.372	2.185	2.219
1875												
1876	1.183	1.280	1.238	1.333	1.291	1.228	1.232	1.213	1.103	1.214	1.111	1.136
1877	1.207	1.130	1.219	1.293	1.186	1.126	1.198	1.108	1.145	1.127	1.066	1.146
1878	1.214	1.106	1.353	1.107	1.175	1.142	1.023	1.084	1.130	1.106	1.026	1.082
1879	1.092	1.172	1.267	1.117	1.170	1.106	1.076	1.178	1.181	1.110	1.181	1.062
1880	1.147	1.242	1.291	1.206	1.331	1.108	1.114	1.196	1.059	1.096	1.093	1.122
1881	1.257	1.048	1.156	1.152	1.214	1.142	1.230	1.084	1.123	1.283	1.129	1.105
1882	1.214	1.211	1.284	1.374	1.200	1.206	1.223	1.258	1.109	1.302	1.140	1.239
1883	1.285	1.138	1.282	1.288	1.283	1.254	1.361	1.220	1.303	1.171	1.126	1.276
1884	1.237	1.260	1.442	1.303	1.289	1.330	1.251	1.331	1.273	1.135	1.271	1.215
1885	1.258	1.206	1.562	1.359	1.442	1.386	1.340	1.374	1.333	1.336	1.328	1.258
1886	1.417	1.351	1.401	1.379	1.481	1.349	1.356	1.461	1.340	1.390	1.286	1.275
1887	1.432	1.382	1.483	1.446	1.592	1.296	1.480	1.426	1.429	1.523	1.396	1.300
1888	1.548	1.400	1.514	1.604	1.493	1.383	1.432	1.374	1.506	1.346	1.261	1.499
1889	1.456	1.491	1.629	1.520	1.573	1.499	1.410	1.449	1.599	1.466	1.409	1.577
1890	1.490	1.447	1.700	1.436	1.592	1.495	1.498	1.531	1.280	1.269	1.410	1.591
1891	1.632	1.646	1.868	1.680	1.751	1.479	1.538	1.645	1.538	1.535	1.544	1.596
1892	1.684	1.542	1.661	1.631	1.780	1.537	1.608	1.525	1.460	1.706	1.560	1.668
1893	1.790	1.689	1.788	1.858	1.705	1.524	1.711	1.702	1.630	1.872	1.657	1.771
1894	1.689	1.675	1.948	1.958	1.816	1.688	1.812	1.621	1.768	1.793	1.673	1.966
1895	1.874	1.844	2.134	1.799	1.817	1.916	1.879	1.828	2.380	1.751	1.604	1.601
1896	1.856	1.858	2.109	1.834	1.970	1.768	1.846	1.890	1.890	1.851	1.785	1.916
1897	2.029	1.918	2.146	1.969	2.064	1.863	1.829	1.917	1.870	1.850	1.876	1.912
1898	1.987	1.978	2.136	1.903	2.067	1.805	1.904	1.908	1.935	1.945	1.920	1.933
1899	2.132	2.038	2.186	2.003	1.990	1.843	2.051	2.005	1.888	1.937	1.874	1.903
1900	2.112	2.021	2.289	2.131	2.115	1.918	2.018	1.980	1.961	1.896	1.881	1.864
1901	2.024	1.940	2.185	1.962	2.057	1.856	1.907	1.924	2.020	1.780	1.839	2.017
1902	2.113	2.038	2.217	2.104	2.054	1.828	1.945	1.953	1.871	1.941	1.813	1.878
1903	1.894	1.816	2.156	1.916	1.941	1.797	1.921	1.856	1.836	1.863	1.794	1.850
1904	1.979	1.904	2.141	1.953	1.914	1.785	1.904	1.747	1.885	1.904	1.773	1.839
1905	1.973	1.860	2.050	1.859	1.919	1.737	1.769	1.807	1.761	1.772	1.733	1.773
1906	1.905	1.853	2.036	1.821	1.832	1.738	1.754	1.884	1.872	1.845	1.725	1.744
1907	1.924	1.806	2.087	1.775	1.846	1.761	1.830	1.795	1.887	1.774	1.679	1.783
1908	1.984	1.911	2.064	1.873	1.947	1.784	1.789	1.848	1.834	1.730	1.811	1.841
1909	1.975	1.965	2.077	1.938	2.009	1.800	1.817	1.907	1.936	1.818	1.806	1.844
1910	1.977	1.892	2.090	1.924	1.920	1.842	1.867	1.833	1.827	1.927	1.886	1.968
1911	1.992	1.935	2.082	1.889	2.045	1.856	1.914	1.963	1.916	1.885	1.800	1.910
1912	2.124	2.052	2.221	2.004	1.974	1.838	1.908	2.019	2.003	2.009	1.931	2.054
1913	2.144	2.002	2.189	2.021	2.062	1.932	1.940	1.998	1.908	1.952	1.880	2.015
1914	2.100	1.998	2.197	2.162	2.125	2.044	1.951	1.917	1.842	1.893	1.889	1.906
1915	2.015	1.856	2.136	1.859	1.563	1.324	1.340	1.258	1.317	1.303	1.249	1.181
1916	1.422	1.287	1.328	1.240	1.345	1.165	1.286	1.320	1.344	1.244	1.242	1.346
1917	1.436	1.262	1.405	1.342	1.334	1.219	1.256	1.308	1.259	1.220	1.067	1.113
1918	1.202	1.237	1.354	1.200	1.235	1.203	1.283	1.346	1.391	1.315	1.228	1.308
1919	1.401	1.347	1.497	1.462	1.556	1.399	1.530	1.930	1.966	2.032	2.072	1.938
1920	2.135	2.094	2.203	2.143	2.074	1.847	1.730	1.734	1.577	1.381	1.372	1.552
1921	1.737	1.692	1.845	1.681	1.794	1.639	1.730	1.623	1.631	1.657	1.596	1.672
1922	1.843	1.702	1.779	1.789	1.621	1.639	1.688	1.603	1.538	1.410	1.372	1.472
1923	1.515	1.535	1.736	1.587	1.629	1.491	1.506	1.456	1.413	1.390	1.271	1.263
1924	1.400	1.442	1.548	1.429	1.478	1.416	1.449	1.459	1.440	1.351	1.251	1.249
1925	1.454	1.448	1.677	1.583	1.656	1.565	1.551	1.439	1.479	1.450	1.325	1.331
1926	1.438	1.381	1.604	1.628	1.559	1.440	1.557	1.435	1.342	1.377	1.374	1.285
1927	1.406	1.314	1.559	1.358	1.569	1.366	1.438	1.356	1.297	1.224	1.194	1.329

9. A budapesti születtek törvényesség szerint az élve- és halvaszülöttek megkülönböztetésével 1876—1927.

Év	Törvényes			Törvénytelen			Összes			Száz újszülött közt	Ezer lélekre
	élve	halva	összes	élve	halva	összes	élve	halva	összes	törvénytelen	
1876	9.608	497	10.105	4.152	305	4.457	13.760	802	14.562	30·2	13·2
1877	9.168	460	9.628	4.025	298	4.323	13.193	758	13.951	30·5	12·2
1878	8.775	402	9.177	4.104	267	4.371	12.879	669	13.548	31·9	12·0
1879	8.795	379	9.174	4.285	253	4.538	13.080	632	13.712	32·8	12·1
1880	8.945	395	9.340	4.411	254	4.665	13.356	649	14.005	33·0	12·0
1881	8.944	428	9.372	4.249	302	4.551	13.193	730	13.923	32·2	11·3
1882	9.547	381	9.928	4.500	332	4.832	14.047	713	14.760	32·0	11·5
1883	9.719	441	10.160	4.503	324	4.827	14.222	765	14.987	31·7	11·1
1884	10.061	485	10.546	4.496	295	4.791	14.557	780	15.337	30·9	10·8
1885	10.694	515	11.209	4.705	268	4.973	15.399	783	16.182	30·5	10·9
1886	10.976	545	11.521	4.662	303	4.965	15.638	848	16.486	29·8	10·5
1887	11.644	635	12.279	4.623	283	4.906	16.267	918	17.185	28·4	10·1
1888	1.710	564	12.274	4.781	305	5.086	16.491	869	17.360	29·0	10·2
1889	12.511	493	13.004	4.772	302	5.074	17.283	795	18.078	27·6	9·9
1890	12.117	483	12.600	4.869	270	5.139	16.986	753	17.739	28·9	9·8
1891	13.276	569	13.845	5.251	356	5.607	18.257	925	19.452	28·3	10·2
1892	13.233	583	13.816	5.164	382	5.546	18.397	965	19.362	28·1	9·6
1893	14.164	532	14.696	5.672	329	6.001	19.836	861	20.697	28·6	10·1
1894	14.626	654	15.280	5.759	368	6.127	20.385	1.022	21.407	28·2	9·8
1895	15.502	668	16.170	5.879	378	6,257	21.381	1.046	22.427	27·5	9·7
1896	15.865	576	16.441	5.829	303	6.132	21.694	879	22.574	26·9	9·3
1897	16.395	479	16.874	6.112	257	6.369	22.507	736	23.243	27·2	9·4
1898	16.552	456	17.008	6.185	228	6.413	22.737	684	23.421	27·2	9·2
1899	16.791	500	17.291	6.270	289	6.559	23.061	789	23.850	27·2	9·0
1900	17.035	455	17.490	6.464	232	6.696	23.499	687	24.186	27·5	9·0
1901	16.734	456	17.190	6.045	276	6.321	22.779	732	23.511	26·5	8·2
1902	16.722	449	17.171	6.332	252	6.584	23.054	701	23.755	27·5	8·4
1903	15.978	477	16.455	5.945	240	6.185	21.923	717	22.640	27·1	7·8
1904	15.955	453	16.408	6.043	277	6.320	21.998	730	22.728	27·5	7·8
1905	15.672	421	16.093	5.713	207	5.920	21.385	628	22.013	26·7	7·3
1906	15.655	435	16.090	5.727	192	5.919	21.382	627	22.009	26·8	7·2
1907	15.599	459	16.058	5.661	228	5.889	21.260	687	21.947	26·6	6·1
1908	16.091	510	16.601	5.563	252	5.815	21.654	762	22.416	25·7	6·7
1909	16.493	470	16.963	5.683	246	5.929	22.176	716	22.892	25·6	6·7
1910	16.626	505	17.131	5.580	242	5.822	22.206	747	22.953	25·1	6·4
1911	16.656	479	17.135	5.858	194	6.052	22.514	673	23.187	26·0	7·7
1912	17.116	575	17.691	6.211	235	6.446	23.327	810	24.137	26·6	6·8
1913	16.986	514	17.500	6.329	214	6.543	23.315	728	24.043	27·1	6·8
1914	17.282	575	17.857	5.975	192	6.167	23.257	767	24.024	25·7	6·2
1915	13.225	427	13.652	4.600	149	4.749	17.825	576	18.401	25·8	4·7
1916	10.987	401	11.388	3.986	195	4.181	14.973	596	15.569	26·6	4·0
1917	10.704	337	11.041	3.995	185	4.180	14.699	522	15.221	27·2	4·0
1918	10.809	379	11.188	3.959	155	4.114	14.768	534	15.302	26·8	4·1
1919	15.578	475	16.053	3.910	167	4.077	19.488	642	20.130	20·1	4·1
1920	17.298	591	17.889	3.770	183	3.953	21.068	774	21.842	17·9	4·0
1921	15.977	494	16.471	3.650	176	3.826	19.627	670	20.297	18·6	3·9
1922	15.215	545	15.760	3.526	170	3.696	18.741	715	19.456	18·8	3·9
1923	13.838	460	14.298	3.321	171	3.492	17.159	631	17.790	19·3	3·5
1924	13.180	481	13.661	3.104	147	3.251	16.284	628	16.912	19·1	3·3
1925	13.909	501	14.410	3.421	132	3.553	17.330	633	17.963	19·7	3·6
1926	13.429	502	13.931	3.338	151	3.489	16.767	653	17.420	19·9	3·5
1927	12.770	455	13.225	3.039	146	3.185	15.809	601	16.410	19.2	3·1

10. A budapesti szülések száma és a többes szülések nem szerint való részletezése 1878—1927.

Év	Egyes szülések	Iker szülések	Hármas szülések	Összesen	Ikerszülések			Hármas szülések			
					1 fiú 1 leány	2 fiú	2 leány	1 fiú 2 leány	2 fiú 1 leány	3 fiú	3 leány
1878	12.630	123	1	12.754	47	37	39	—	1	—	—
1879	12.836	120	[1]) 1	12.957	46	39	35	—	—	—	—
1880	13.166	95	—	13.261	35	34	26	—	—	—	—
1881	12.968	111	1	13.080	36	44	31	—	1	—	—
1882	13.818	110	3	13.931	32	40	38	1	1	—	1
1883	14.002	110	—	14.112	34	42	34	—	—	—	—
1884	14.278	135	3	14.416	46	47	42	—	3	—	—
1885	15.142	123	3	15.268	50	42	31	1	1	1	—
1886	15.318	157	2	15.477	63	40	64	—	—	1	1
1887	16.000	129	3	16.132	45	39	45	1	1	1	—
1888	16.204	142	1	16.347	49	45	48	1	—	—	—
1889	16.959	162	—	17.121	45	50	67	—	—	—	—
1890	16.684	148	2	16.834	46	56	46	—	—	2	—
1891	18.235	146	—	18.381	58	44	44	—	—	—	—
1892	18.091	150	2	18.243	60	41	49	—	1	—	1
1893	19.485	174	1	19.660	61	54	59	—	—	1	—
1894	20.064	159	1	20.224	44	47	68	—	1	—	—
1895	21.173	101	2	21.276	35	26	40	—	1	1	—
1896	21.191	250	1	21.442	89	76	85	—	—	1	—
1897	21.990	254	3	22.247	70	94	90	1	2	—	—
1898	22.262	233	3	22.498	78	79	76	1	1	1	—
1899	22.561	250	—	22.811	81	87	82	—	—	—	—
1900	22.994	248	3	23.245	93	76	79	1	—	1	1
1901	22.295	239	2	22.536	77	86	76	—	2	—	—
1902	22.571	237	3	22.811	81	71	85	—	1	—	2
1903	21.493	215	—	21.708	79	73	63	—	—	—	—
1904	21.550	221	2	21.773	79	67	75	1	1	—	—
1905	20.973	203	2	21.178	65	68	70	—	—	1	—
1906	20.924	226	2	21.152	78	85	63	1	—	1	—
1907	20.769	244	1	21.014	55	65	42	1	—	—	—
1908	21.227	209	3	21.439	71	67	71	1	1	—	1
1909	21.779	197	1	21.977	51	79	67	—	1	—	—
1910	21.722	239	2	21.963	73	89	77	1	—	—	1
1911	22.031	240	1	22.272	79	86	75	—	1	—	—
1912	22.844	237	3	23.084	85	79	73	1	—	—	2
1913	22.855	224	4	23.083	71	73	80	2	1	1	—
1914	22.758	248	1	23.007	68	88	92	1	—	—	—
1915	17.489	168	—	17.657	59	53	56	—	—	—	—
1916	15.315	127	—	15.442	49	40	38	—	—	—	—
1917	14.906	156	1	15.063	58	40	58	—	1	—	—
1918	15.008	144	2	15.154	42	56	46	2	—	—	—
1919	19.752	189	—	19.941	67	63	59	—	—	—	—
1920	21.452	189	4	21.645	58	72	59	2	2	—	—
1921	19.909	191	2	20.102	61	72	58	1	—	—	1
1922	19.083	182	3	19.268	62	58	62	1	2	—	—
1923	17.450	164	4	17.618	59	59	46	—	1	1	2
1924	16.572	167	2	16.741	50	57	60	1	—	—	1
1925	17.572	191	3	17.766	53	76	62	1	—	1	1
1926	17.085	166	1	17.252	50	51	65	1	—	—	—
1927	16.087	157	3	16.247	53	59	45	—	1	1	1

[1]) Négyes szülés.

11. A budapesti élveszülöttek az anya kora szerint 1896—1927.

Év	Abszolút számok							
	—17	17—20	20—25	25—30	30—40	40—50	50—	Ismeretlen korú
	éves							
	a) *Törvényes gyermekek.*							
1896	17	509	3.959	4.768	5.853	745	10	4
1897	16	549	4.205	5.029	6.588		2	6
1898	17	576	4.303	5.143	6.507		2	4
1899	21	618	4.310	5.180	6.659		1	2
1900	19	618	4.316	5.334	6.747		1	—
1901	20	576	4.107	5.370	5.839	817	2	3
1902	21	551	4.063	5.353	5.928	801	5	—
1903	20	521	3.894	5.183	5.591	767	1	1
1904	14	508	3.838	5.099	5.734	759	3	—
1905	22	532	3.863	4.872	5.613	769	—	1
1906	22	534	3.949	4.879	5.559	709	3	—
1907	19	577	4.096	4.782	5.409	715	—	1
1908	23	607	4.349	4.959	5.438	712	3	—
1909	24	663	4.429	5.148	5.479	749	1	—
1910	35	676	4.570	5.141	5.436	768	—	—
1911	26	717	4.693	5.049	5.431	740	—	—
1912	40	839	5.012	5.242	5.353	628	2	—
1913	33	791	5.065	5.246	5.187	664	—	—
1914	33	808	5.124	5.393	5.290	633	1	—
1915	28	632	3.784	3.820	4.293	666	1	1
1916	22	430	3.013	3.324	3.670	528	—	—
1917	14	396	2.864	3.310	3.656	462	2	—
1918	6	321	3.018	3.433	3.580	451	—	—
1919	13	585	4.297	4.911	5.208	562	2	—
1920	39	924	5.729	5.427	4.685	494	—	—
1921	21	634	4.824	5.329	4.674	492	3	—
1922	17	548	4.401	5.062	4.650	535	2	—
1923	17	529	3.939	4.770	4.161	422	—	—
1924	15	495	3.737	4.558	3.973	400	2	—
1925	18	535	3.751	4.704	4.465	423	1	12
1926	10	564	3.674	4.358	4.320	485	—	18
1927	20	557	3.465	4.059	4.215	422	1	31

11. A budapesti élveszülöttek az anya kora szerint 1896—1927. (Folytatás.)

Év	Abszolút számok							
	—17	17—20	20—25	25—30	30—40	40—50	50—	Ismeretlen korú
	éves							
	b) *Törvénytelen gyermekek.*							
1896	50	662	2.312	1.486	1.151	139	1	28
1897	62	718	2.367	1.593	1.193	157	—	22
1898	94	715	2.469	1.502	1.192	139	1	23
1899	73	773	2.468	1.660	1.156	130	—	10
1900	66	802	2.593	1.633	1.205	158	—	7
1901	64	793	2.338	1.533	1.184	127	—	6
1902	77	804	2.544	1.583	1.157	155	1	11
1903	73	769	2.343	1.464	1.141	127	1	27
1904	73	844	2.395	1.461	1.124	138	—	8
1905	75	793	2.295	1.374	1.050	113	—	13
1906	76	896	2.326	1.288	1.019	107	—	15
1907	83	852	2.287	1.267	1.033	119	—	20
1908	83	901	2.283	1.229	949	105	—	13
1909	84	949	2.302	1.227	999	106	1	15
1910	76	987	2.222	1.260	923	96	1	15
1911	116	1.088	2.426	1.196	926	95	1	10
1912	125	1.267	2.492	1.314	905	91	—	17
1913	129	1.219	2.711	1.253	902	100	—	15
1914	97	1.157	2.498	1.211	888	104	—	20
1915	90	939	1.994	888	596	80	—	13
1916	66	776	1.819	756	505	52	—	12
1917	46	714	1.930	762	477	49	—	17
1918	37	611	1.935	844	462	43	—	27
1919	30	523	1.950	823	530	46	—	8
1920	23	470	1.805	901	504	53	—	14
1921	38	494	1.676	880	505	52	—	5
1922	35	450	1.562	831	594	47	1	6
1923	36	492	1.449	784	504	46	—	10
1924	21	439	1.330	741	489	61	—	23
1925	54	514	1.411	807	552	55	—	28
1926	45	528	1.321	769	590	60	—	25
1927	49	475	1.253	696	503	52	—	11

11. A budapesti élveszülöttek az anya kora szerint 1896—1927. (Folytatás.)

Év	Százalékokban						
	—17	17—20	20—25	25—30	30—40	40—50	50—
	éves						
	a) *Törvényes gyermekek.*						
1896	0·1	3·2	24·9	30·1	36·9	4·7	0·1
1897	0·1	3·3	25·6	30·7	40·3		0·0
1898	0·1	3·5	26·6	31·1	39·3		0·0
1899	0·1	3·7	25·7	30·8	39·7		0·0
1900	0·1	3·6	25·4	31·3	39·6		0·0
1901	0·1	3·5	24·5	32·1	34·9	4·9	0·0
1902	0·2	3·3	24·3	32·0	35·4	4·7	0·1
1903	0·1	3·3	24·4	32·4	35·0	4·8	0·0
1904	0·1	3·2	24·0	32·0	35·9	4·8	0·0
1905	0·1	3·4	24·7	31·1	35·8	4·9	—
1906	0·2	3·4	25·2	31·2	35·5	4·5	0·0
1907	0·1	3·7	26·2	30·7	34·7	4·6	—
1908	0·2	3·8	27·0	30·8	33·8	4·4	0·0
1909	0·1	4·0	26·9	31·2	33·2	4·6	0·0
1910	0·2	4·1	27·5	30·9	32·7	4·6	—
1911	0·2	4·3	28·2	30·3	32·6	4·4	—
1912	0·2	4·9	29·3	30·6	31·3	3·7	0·0
1913	0·2	4·7	29·8	30·9	30·5	3·9	—
1914	0·2	4·7	29·6	31·2	30·6	3·7	0·0
1915	0·2	4·8	28·6	28·9	32·5	5·0	0·0
1916	0·2	3·9	27·4	30·3	33·4	4·8	—
1917	0·1	3·7	26·8	30·9	34·2	4·3	0·0
1918	0·0	3·0	27·9	31·8	33·1	4·2	—
1919	0·1	3·8	27·6	31·5	33·4	3·6	0·0
1920	0·2	5·3	33·1	31·4	27·1	2·9	—
1921	0·1	4·0	30·2	33·3	29·3	3·1	0·0
1922	0·1	3·6	28·9	33·3	30·6	3·5	0·0
1923	0·1	3·8	28·5	34·5	30·1	3·0	—
1924	0·1	3·8	28·4	34·6	30·1	3·0	0·0
1925	0·1	3·8	27·0	33·9	32·1	3·0	0·0
1926	0·1	4·2	27·4	32·4	32·2	3·6	—
1927	0·2	4·4	27·1	31·8	33·0	3·3	0·0

11. A budapesti élveszülöttek az anya kora szerint 1896—1927. (Folytatás.)

Év	Százalékokban						
	—17 éves	17—20 éves	20—25 éves	25—30 éves	30—40 éves	40—50 éves	50— éves
	b) *Törvénytelen gyermekek.*						
1896	0·8	11·4	39·7	25·5	19·7	2·4	0·0
1897	1·0	11·7	38·7	26·1	19·5	2·6	—
1898	1·5	11·7	40·2	24·5	19·4	2·3	0·0
1899	1·1	12·3	39·4	26·5	18·4	2·1	—
1900	1·0	12·4	40·1	25·3	18·7	2·4	—
1901	1·1	13·1	38·7	25·3	19·6	2·1	—
1902	1·2	12·7	40·2	25·0	18·3	2·4	—
1903	1·2	12·9	39·4	24·6	19·2	2·2	0·0
1904	1·2	14·0	39·6	24·2	18·6	2·3	—
1905	1·3	13·9	40·2	24·0	18·4	2·0	—
1906	1·3	15·6	40·6	22·5	17·8	1·9	—
1907	1·5	15·0	40·4	22·4	18·2	2·1	—
1908	1·5	16·2	41·0	22·1	17·1	1·9	—
1909	1·5	16·7	40·5	21·6	17·6	1·9	0·0
1910	1·4	17·7	39·8	22·6	16·5	1·7	0·0
1911	2·0	18·6	41·4	20·4	15·8	1·6	0·0
1912	2·0	20·4	40·1	21·1	14·6	1·5	—
1913	2·0	19·3	42·8	19·8	14·3	1·6	—
1914	1·6	19·4	41·8	20·3	14·9	1·7	—
1915	2·0	20·4	43·3	19·3	13·0	1·7	—
1916	1·6	19·5	45·6	19·0	12·7	1·3	—
1917	1·2	17·9	48·3	19·1	11·9	1·2	—
1918	0·9	15·4	48·9	21·3	11·7	1·1	—
1919	0·7	13·4	49·9	21·9	13·6	1·2	—
1920	0·6	12·5	47·9	23·0	13·3	1·4	—
1921	1·1	13·6	45·9	24·1	13·8	1·4	—
1922	1·0	12·8	44·3	23·6	16·8	1·3	0·0
1923	1·1	14·8	43·6	23·6	15·2	1·4	—
1924	0·7	14·1	42·8	23·9	15·8	2·0	—
1925	1·6	15·0	41·3	23·6	16·1	1·6	—
1926	1·3	15·8	39·6	23·0	17·7	1·8	—
1927	1·6	15·6	41·2	22·9	16·6	1·7	—

11. A Budapesti születések az anya kora szerint 1896—1927. (Vége.)

Év	Abszolút számok							Ismeretlen korú	Százalékokban						
	—17	17—20	20—25	25—30	30—40	40—50	50—		—17	17—20	20—25	25—30	30—40	40—50	50—
	éves								éves						
	c) *Összes élveszületések.*														
1896	67	1.171	6.271	6.254	7.004	884	11	32	0·3	5·4	28·9	28·8	32·3	4·1	0·1
1897	78	1.267	6.572	6.622	7.938		2	28	0·4	5·6	29·2	29·4	35·3		0.0
1898	111	1.291	6.772	6.645	7.838		3	27	0·5	5·7	29·9	29·3	34·5		0·0
1899	94	1.391	6.778	6.840	7.945		1	12	0·4	6·0	29·4	29·7	34·5		0·0
1900	85	1.420	6.909	6.967	8.110		1	7	0·4	6·0	29·4	29·7	34·5		0·0
1901	84	1.369	6.445	6.903	7.023	944	2	9	0·4	6·0	28·3	30·3	30·8	4·2	0·0
1902	98	1.355	6.607	6.936	7.085	956	6	11	0·4	5·9	28·7	30·1	30·7	4·1	0·0
1903	93	1.290	6.237	6.647	6.732	894	2	28	0·4	5·9	28.5	30·3	30·7	4·1	0·0
1904	87	1.352	6.233	6.560	6.858	897	3	8	0·4	6·2	28·3	29·8	31·2	4·1	0·0
1905	97	1.325	6.158	6.246	6.663	882	—	14	0·4	6·2	28·8	29·2	31·2	4·1	—
1906	98	1.430	6.275	6.167	6.578	816	3	15	0·5	6·7	29·3	28·8	30·8	3·8	0·0
1907	102	1.429	6.383	6.049	6.442	834	—	21	0·5	6·7	30·0	28·5	30·3	3·9	—
1908	106	1.508	6.632	6.188	6.387	817	3	13	0·5	7·0	30·6	28·6	29·5	3·8	0·0
1909	108	1.612	6.731	6.372	6.478	855	2	15	0·5	7·3	30·3	28·7	29·2	3·9	0·0
1910	111	1.663	6.792	6.401	6.359	864	1	15	0·5	7·5	30·6	28·8	28·6	3·9	0·0
1911	142	1.805	7.119	6.245	6.357	835	1	10	0·6	8·0	31·6	27·8	28·2	3·7	0·0
1912	165	2.106	7.504	6.556	6.258	719	2	17	0·7	9·0	32·2	28·1	26·8	3·1	0·0
1913	162	2.010	7.776	6.499	6.089	764	—	15	0·7	8·6	33·3	27·9	26·1	3·3	—
1914	130	1.965	7.622	6.604	6.178	737	1	20	0·5	8·4	32·8	28·4	26·6	3·2	0·0
1915	118	1.571	5.778	4.708	4.889	746	1	14	0·7	8·8	32·4	26·4	27·4	4·2	0·0
1916	88	1.206	4.832	4.080	4.175	580	—	12	0·6	8·0	32·3	27·2	27·9	3·9	—
1917	60	1.110	4.794	4.072	4.133	511	2	17	0·4	7·6	32·6	27·7	28·1	3·5	0·0
1918	43	932	4.953	4.277	4.042	494	—	27	0·3	6·3	33·5	29·0	27·4	3·3	—
1919	43	1.108	6.247	5.734	5.738	608	2	8	0·2	5·7	32·1	29·4	29·5	3·1	0·0
1920	62	1.394	7.534	6.328	5.189	547	—	14	0·3	6·6	35·8	30·0	24·6	2·6	—
1921	59	1.128	6.500	6.209	5.179	544	3	5	0·3	5·8	33·1	31·6	26·4	2·8	0·0
1922	52	998	5.963	5.893	5.244	582	3	6	0·3	5·3	31·8	31·5	28·0	3·1	0·0
1923	53	1.021	5.388	5.554	4.665	468	—	10	0·3	5·9	31·4	32·4	27·2	2·7	—
1924	36	934	5.067	5.299	4.462	461	2	23	0·2	5·7	31·1	32·6	27·4	2·8	0·0
1925	72	1.049	5.162	5.511	5.017	478	1	40	0·4	6·1	29·8	31·8	28·9	2·8	0·0
1926	55	1.092	4.995	5.127	4.910	545	—	43	0·3	6·5	29·8	30·6	29·3	3·2	—
1927	69	1.032	4.718	4.755	4.718	474	1	42	0·4	6·5	29·9	30·1	29·8	3·0	0·0
	d) *Halvaszülöttek.*														
1901	1	27	178	201	279	45	—	1	0·1	3·7	24·3	27·5	38·1	6·2	—
1902	2	35	134	190	285	54	—	1	0·3	5·0	19·1	27·1	40·7	7·7	—
1903	4	24	168	212	252	56	—	1	0·6	3·4	23·4	29·6	35·1	7·8	—
1904	3	41	167	211	262	44	—	2	0·4	5·6	22·9	28·9	35·9	6·0	—
1905	4	32	147	161	234	49	—	1	0·6	5·1	23·4	25·6	37·3	7·8	—
1906	2	26	151	175	224	49	—	—	0·3	4·2	24·1	27·9	35·7	7·8	—
1907	3	41	170	179	245	47	—	2	0·4	6·0	24·7	26·1	35·7	6·8	—
1908	6	49	201	195	266	45	—	—	0·8	6·4	26·4	25·6	34·9	5·9	—
1909	2	48	181	186	259	40	—	—	0·3	6·7	25·3	26·0	36·1	5·6	—
1910	2	50	180	201	257	56	—	1	0·3	6·7	24·1	26·9	34·4	7·5	—
1911	2	49	176	159	237	46	—	4	0·3	7·3	26·2	23·6	35·2	6·8	—
1912	4	60	205	201	287	53	—	—	0·5	7·4	25·3	24·8	35·4	6·6	—
1913	5	35	217	182	246	42	—	1	0·7	4·8	29·8	25·0	33·8	5·8	—
1914	3	48	193	224	242	56	—	1	0·4	6·3	25·2	29·2	31·5	7·3	—
1915	3	36	157	148	181	49	—	2	0·5	6·3	27·3	25·7	31·4	8·5	—
1916	1	35	182	159	181	38	—	—	0·1	5·9	30·5	26·7	30·4	6·4	—
1917	—	26	175	119	161	37	—	4	—	5·0	33·5	22.8	30·8	7·1	—
1918	2	22	141	150	182	34	—	3	0·4	4·1	26·4	28·1	34·1	6·4	—
1919	—	38	183	169	220	30	1	1	—	5·9	28·5	26·3	34·3	4·7	0·1
1920	5	45	247	205	239	32	—	1	0·7	5·8	31·9	26·5	30·9	4·1	—
1921	1	40	188	204	198	31	—	8	0·1	6·0	28·1	30·4	29·6	4·6	—
1922	1	36	189	207	231	47	—	4	0·1	5·0	26·4	29·0	32·3	6·6	—
1923	2	36	165	166	215	43	—	4	0·3	5·7	26·2	26·3	34·1	6·8	—
1924	1	24	165	209	192	33	—	4	0·2	3·8	26·3	33·3	30·6	5·2	—
1925	—	30	127	209	231	32	—	4	—	4·7	20·1	33·0	36·5	5·1	—
1926	2	33	138	176	258	43	—	3	0·3	5·1	21·1	27·0	39·5	6·6	—
1927	1	25	119	181	232	39	—	4	0·2	4·1	19·8	30·1	38·6	6·5	—

12. A budapesti törvényes élveszülöttek az apa kora szerint 1896—1927.

Év	a) Abszolút számokban							Ismeretlen
	—20	—25	—30	—40	—50	—60	60—	
	éves							
1896	2	488	4.350	8.047	2.578	328	36	36
1897	506		4.706		11.109		37	37
1898	561		4.713		11.232		35	11
1899	674		4.805		11.270		25	17
1900	680		4.878		11.424		39	14
1901	5	607	4.730	8.428	2.612	318	32	2
1902	1	580	4.661	8.479	2.614	346	38	3
1903	1	570	4.557	7.998	2.490	334	28	—
1904	2	505	4.461	8.095	2.533	217	38	4
1905	2	617	4.340	7.963	2.445	278	25	2
1906	5	624	4.409	7.942	2.361	284	29	1
1907	2	658	4.498	7.821	2.312	279	28	1
1908	11	865	4.719	7.830	2.380	260	26	—
1909	4	832	5.090	7.933	2.328	282	23	1
1910	9	865	5.199	7.879	2.365	289	19	1
1911	5	886	5.420	7.676	2.359	284	26	—
1912	12	1.073	5.618	7.847	2.251	286	29	—
1913	20	1.027	5.656	7.775	2.181	303	24	—
1914	22	1.216	5.603	7.897	2.240	276	26	2
1915	42	1.025	3.972	5.930	1.969	260	24	2
1916	33	871	2.974	4.942	1.872	270	25	—
1917	17	839	2.783	5.108	1.727	205	25	—
1918	25	852	2.819	5.171	1.661	258	23	—
1919	65	1.419	4.066	7.508	2.216	283	21	—
1920	57	2.258	5.074	7.523	2.096	262	28	—
1921	40	1.805	4.441	7.372	2.008	280	31	—
1922	22	1.621	4.273	7.004	1.973	286	36	—
1923	29	1.394	3.924	6.332	1.882	245	32	—
1924	29	1.359	3.799	5.978	1.766	224	25	—
1925	21	1.378	4.136	6.149	1.915	262	26	22
1926	22	1.364	4.121	5.792	1.795	244	34	57
1927	21	1.265	3.987	5.509	1.695	224	31	38

12. A budapesti törvényes élveszülöttek az apa kora szerint 1896—1927. (Vége.)

Év	*b)* Százalékokban							
	—20	—25	—30	—40	—50	—60	60—	Ismeretlen
	éves							
1896	0·0	3·1	27·4	50·7	16·3	2·1	0·2	0·2
1897	3·1		28·7		67·8		0·2	0·2
1898	3·4		28·5		67·8		0·2	0·1
1899	4·0		28·7		67·1		0·1	0·1
1900	4·0		28·6		67·1		0·2	0·1
1901	0·0	3·6	28·3	50·4	15·6	1·9	0·2	0·0
1902	0·0	3·5	28·0	50·7	15·6	2·1	0·1	0·0
1903	0·0	3·6	28·5	50·0	15·6	2·1	0·2	—
1904	0·0	3·2	27·9	50·7	16·0	2·0	0·2	0·0
1905	0·0	4·0	27·4	51·0	15·7	1·8	0·1	0·0
1906	0·0	4·0	28·2	50·7	15·1	1·8	0·2	0·0
1907	0·0	4·2	28·8	50·1	14·8	1·9	0·2	0·0
1908	0·1	5·4	29·3	48·6	14·8	1·6	0·2	—
1909	0·0	5·0	31·0	48·1	14·1	1·7	0·1	0·0
1910	0·0	5·2	31·3	47·4	14·2	1·8	0·1	0·0
1911	0·0	5·3	32·5	46·1	14·1	1·8	0·2	—
1912	0·1	6·3	32·8	45·8	13·1	1·7	0·2	—
1913	0·1	6·0	33·3	46·0	12·5	2·0	0·1	—
1914	0·1	7·0	32·4	45·8	13·0	1·6	0·1	0·0
1915	0·3	7·7	30·0	44·9	14·9	2·0	0·2	0·0
1916	0·3	8·0	27·1	45·0	17·0	2·4	0·2	—
1917	0·1	7·9	26·0	47·7	16·1	2·0	0·2	—
1918	0·2	7·9	26·1	47·8	15·4	2·4	0·2	—
1919	0·4	9·1	26·0	48·2	14·2	2·0	0·1	—
1920	0·3	13·0	29·3	43·5	12·1	1·6	0·2	—
1921	0·2	11·3	27·8	46·1	12·6	1·8	0·2	—
1922	0·1	10·7	28·1	46·0	13·0	1·9	0·2	—
1923	0·2	10·1	28·4	45·7	13·6	1·8	0·2	—
1924	0·2	10·3	28·8	45·4	13·4	1·7	0·2	—
1925	0·2	9·9	29·7	44·2	13·8	1·9	0·2	0·1
1926	0·2	10·1	30·7	43·1	13·4	1·8	0·3	0·4
1927	0·2	9·9	31·2	43·2	13·4	1·7	0·2	0·2

13. A budapesti élveszülöttek hitfelekezet szerint 1874—1927.

Év	Élveszületett abszolút számban									
	római katolikus	görög katolikus	görög keleti	ágostai hitv. evangélikus	református	unitárius	izraelita	felekezet nélküli	egyéb	ismeretlen
	hitfelekezetű újszülött									
1874	9.730		43	710	572	—	2.139	—	—	—
1875	9.828		55	736	633	—	2.177	—	—	—
1876	10.120		42	749	696	—	2.153	—	—	—
1877	9.619		48	739	651	—	2.136	—	—	—
1878	9.316		50	694	705	—	2.114	—	—	—
1879	9.449		42	757	662	—	2.170	—	—	—
1880	9.727		42	709	696	—	2.182	—	—	—
1881	9.446		35	758	773	—	2.181	—	—	—
1882	10.053		42	827	802	4	2.319	—	—	—
1883	10.105		40	858	809	6	2.404	—	—	—
1884	10.397		36	834	856	4	2.430	—	—	—
1885	10.895		40	863	1.013	2	2.586	—	—	—
1886	11.006		55	878	1.046	1	2.652	—	—	—
1887	11.379		42	925	1.157	5	2.759	—	—	—
1888	11.385		40	950	1.205	4	2.907	—	—	—
1889	11.993		35	1.044	1.236	10	2.965	—	—	—
1890	11.647		31	978	1.316	5	3.009	—	—	—
1891	12.807		49	1.069	1.383	11	3.208	—	—	—
1892	12.585		43	1.075	1.381	9	3.304	—	—	—
1893	13.607		43	1.182	1.478	20	3.506	—	—	—
1894	13.950		54	1.104	1.524	9	3.744	—	—	—
1895	14.224		37	1.296	1.726	19	4.036	—	—	43
1896	14.183	179	56	1.256	1.689	32	4.295	—	4	—
1897	14.563	216	72	1.250	1.849	31	4.514	3	6	3
1898	14.748	241	49	1.283	1.893	30	4.481	5	5	2
1899	14.947	243	65	1.265	1.957	31	4.542	7	2	2
1900	15.058	243	73	1.285	2.017	30	4.701	5	1	86
1901	14.569	217	69	1.210	2.001	31	4.543	15	1	123
1902	14.770	217	71	1.150	2.078	32	4.612	6	2	116
1903	13.961	217	78	1.095	2.030	41	4.395	7	1	98
1904	13.931	246	81	1.111	2.117	35	4.361	10	—	106
1905	13.645	223	84	1.027	2.081	38	4.165	13	—	109
1906	13.645	241	78	1.009	2.153	47	4.095	5	10	99
1907	13.653	229	93	940	2.214	48	3.971	6	15	91
1908	13.770	238	121	1.001	2.348	45	4.016	6	—	109
1909	14.167	238	94	1.044	2.426	64	4.022	7	—	114
1910	14.199	239	109	1.087	2.443	75	3.926	10	—	118
1911	14.444	291	111	1.059	2.483	52	3.977	2	—	95
1912	15.026	301	113	1.158	2.639	79	3.897	4	—	110
1913	14.985	339	136	1.090	2.737	91	3.855	—	7	75
1914	14.867	378	142	1.058	2.825	88	3.793	—	7	99
1915	11.194	298	107	802	2.118	70	3.145	1	3	87
1916	9.147	290	181	772	1.928	70	2.548	16	9	12
1917	9.253	299	103	700	1.862	67	2.332	—	16	73
1918	9.204	281	112	690	1.862	53	2.473	14	7	72
1919	9.510	259	102	675	1.864	55	2.266	1	7	[1])4.749
1920	13.610	297	109	936	2.457	69	3.506	2	21	61
1921	12.603	297	97	939	2.588	87	2.968	—	32	16
1922	12.316	293	95	833	2.480	76	2.612	—	28	13
1923	11.081	246	91	804	2.378	63	2.450	—	22	24
1924	10.374	180	49	748	2.247	47	2.572	3	13	51
1925	11.350	200	71	837	2.361	50	2.390	3	12	56
1926	11.239	220	58	747	2.287	40	2.149	—	23	4
1927	10.657	199	39	707	2.209	46	1.870	—	15	67

[1]) A kummunizmus alatt történt születéseknél a hitfelekezet nem volt feltüntetve.

14. A törvénytelenek az egyes hitfelekezetek élveszületései között 1874—1927.

Év	Római katolikus	Görög katolikus	Görög keleti	Ágostai evangélikus	Református	Unitárius	Izraelita	Felekezet-nélküli	Egyéb	Ismeretlen	Összesen
	a) *Abszolút számokban*										
1874	3.190		5	172	181	—	304	—	—	—	3.852
1875	3.399		13	201	193	—	190	—	—	—	3.996
1876	3.555		11	187	217	—	182	—	—	—	4.152
1877	3.448		7	208	199	—	163	—	—	—	4.025
1878	3.415		6	202	229	—	252	—	—	—	4.104
1879	3.543		3	212	217	—	310	—	—	—	4.285
1880	3.648		9	221	266	—	267	—	—	—	4.411
1881	3.430		9	261	291	—	258	—	—	—	4.249
1882	3.636		8	264	306	—	286	—	—	—	4.500
1883	3.580		9	291	301	1	321	—	—	—	4.503
1884	3.579		9	300	290	—	318	—	—	—	4.496
1885	3.778		3	267	316	1	340	—	—	—	4.705
1886	3.722		11	274	332	—	323	—	—	—	4.662
1887	3.643		5	290	361	—	324	—	—	—	4.623
1888	3.683		4	272	454	—	368	—	—	—	4.781
1889	3.676		7	305	413	1	370	—	—	—	4.772
1890	3.715		3	323	480	—	348	—	—	—	4.869
1891	4.093		7	340	455	3	353	—	—	—	5.251
1892	4.061		2	304	440	2	355	—	—	—	5.164
1893	4.439		7	332	475	5	414	—	—	—	5.672
1894	4.562		4	302	485	1	405	—	—	—	5.759
1895	4.550		4	341	482	5	480	—	17	—	5.879
1896	4.304	90	10	388	521	5	510	—	1	—	5.829
1897	4.544	93	14	380	558	5	512	—	6	—	6.112
1898	4.576	113	14	332	587	11	551	—	1	—	6.185
1899	4.602	109	16	399	570	6	567	—	1	—	6.270
1900	4.691	108	14	424	616	12	599	—	—	—	6.464
1901	4.361	106	18	374	612	15	559	—	—	—	6.045
1902	4.617	100	18	369	631	18	575	—	—	4	6.332
1903	4.277	100	24	356	625	14	549	—	—	—	5.945
1904	4.356	120	20	351	651	17	527	1	—	—	6.043
1905	4.235	99	25	298	596	18	441	1	—	—	5.713
1906	4.126	116	23	311	645	19	482	—	—	5	5.727
1907	4.126	98	29	256	679	22	431	1	—	19	5.661
1908	3.998	98	43	289	696	22	411	—	2	4	5.563
1909	4.160	115	26	292	648	33	408	—	—	1	5.683
1910	4.039	103	31	312	687	34	368	—	3	3	5.580
1911	4.247	134	43	278	728	26	399	—	—	3	5.858
1912	4.459	150	40	339	781	31	406	—	1	4	6.211
1913	4.495	168	49	333	808	33	428	—	—	15	6.329
1914	4.270	175	41	289	771	33	376	—	—	20	5.975
1915	3.191	145	29	216	642	24	339	1	—	13	4.600
1916	2.776	122	41	189	551	24	271	—	—	12	3.986
1917	2.750	130	33	186	598	22	259	—	—	17	3.995
1918	2.705	140	46	208	555	27	247	1	—	30	3.959
1919	2.239	97	33	167	414	17	137	1	—	805	3.910
1920	2.816	83	23	191	468	17	161	—	3	8	3.770
1921	2.609	80	19	183	589	25	143	—	1	1	3.650
1922	2.565	79	22	170	548	12	127	—	—	3	3.526
1923	2.407	66	16	159	550	8	111	—	1	3	3.321
1924	2.274	54	10	137	505	13	104	—	—	7	3.104
1925	2.479	61	15	176	528	16	120	—	1	25	3.421
1926	2.443	62	11	131	552	4	113	—	—	22	3.338
1927	2.294	46	10	126	465	8	86	—	—	4	3.039

14. A törvénytelenek az egyes hitfelekezetek élveszületései között 1874—1927. (Vége.)

Év	Római katolikus	Görög katolikus	Görög keleti	Ágostai evangélikus	Református	Unitárius	Izraelita	Általában
	b) *Összes élveszülöttek százalékában.*							
1874	32·8		11·6	24·2	31·6	—	14·2	29·2
1875	34·6		23·6	27·3	30·5	—	8·7	29·7
1876	35·1		26·2	25·0	31·2	—	8·4	30·2
1877	35·8		14·6	28·1	30·6	—	7·6	30·5
1878	36·7		12·0	29·3	32·5	—	11·9	31·9
1879	37·5		7·1	28·0	32·8	—	14·3	32·8
1880	37·5		21·4	31·1	38·2	—	12·2	33·0
1881	36·3		25·7	34·4	37·7	—	11·9	32·2
1882	36·2		19·0	31·9	38·2	—	12·3	32·0
1883	35·4		22·5	33·9	37·2	16·6	13·4	31·7
1884	34·4		25·0	35·8	33·9	—	13·1	30·9
1885	34·7		7·5	30·9	31·2	50·0	13·1	30·5
1886	33·8		20·0	31·2	31·7	—	12·2	29·8
1887	32·0		11·9	31·3	31·2	—	11·7	28·4
1888	32·3		10·0	28·6	37·7	—	12·7	29·0
1889	30·6		20·0	29·2	33·4	10·0	12·5	27·6
1890	31·9		9·7	33·0	36·5	—	11·6	28·9
1891	31·9		14·3	31·8	32·9	27·3	11·0	28·3
1892	32·3		4·6	28·3	31·2	22·2	10·7	28·1
1893	32·6		16·3	28·1	32·1	40·0	11·8	28·6
1894	32·7		7·4	27·4	31·8	11·1	10·8	28·2
1895	32·0		10·8	26·3	27·9	26·3	11·9	27·5
1896	30·3	50·2	17·8	30·9	30·8	15·6	11·9	26·9
1897	31·2	42·6	19·4	30·4	30·2	16·1	11·2	27·2
1898	31·0	46·9	28·6	25·9	31·0	36·7	12·3	27·2
1899	30·8	44·9	24·6	31·5	29·1	19·4	12·5	27·2
1900	31·2	44·4	19·2	33·0	30·5	40·0	12·7	27·5
1901	29·9	48·4	26·1	30·9	30·5	48·4	12·2	26·5
1902	31·3	46·1	25·4	32·1	30·4	56·2	12·5	27·5
1903	30·6	46·1	30·8	32·5	30·8	34·1	12·5	27·1
1904	31·3	48·8	24·7	31·6	30·7	48·6	12·1	27·5
1905	31·0	44·4	29·8	29·0	28·6	47·4	10·6	26·7
1906	30·2	48·1	29·5	30·8	29·9	40·4	11·7	26·8
1907	30·3	42·8	31·1	27·2	30·6	45·8	10·8	26·6
1908	29·0	41·2	35·5	28·9	29·6	48·9	10·2	25·7
1909	29·3	48·3	27·7	28·0	26·7	51·6	10·1	25·6
1910	28·4	43·1	28·4	28·7	28·1	45·3	9·4	25·1
1911	29·4	46·0	38·7	26·3	29·3	50·0	10·0	26·0
1912	29·7	49·8	35·4	29·3	29·6	39·2	10·4	26·6
1913	29·9	49·8	36·0	30·5	29·5	36·3	11·1	27·1
1914	28·7	46·3	28·9	27·3	27·3	37·5	9·9	25·7
1915	28·5	48·7	27·1	26·9	30·3	34·3	10·8	25·8
1916	29·7	42·6	33·6	26·2	29·9	35·2	10·7	26·6
1917	29·7	43·5	32·0	26·6	32·1	32·8	11·1	27·2
1918	29·4	49·8	41·1	30·1	29·8	50·9	10·0	26·8
1919	23·5	37·5	32·3	24·7	22·2	31·0	6·0	20·1
1920	20·6	28·2	21·1	20·4	19·1	24·6	4·6	17·9
1921	20·7	26·9	19·6	19·5	22·8	28·7	4·8	18·6
1922	20·8	27·0	23·2	20·4	22·1	15·8	4·9	18·8
1923	21·7	26·8	17·6	19·8	23·1	12·7	4·5	19·3
1924	21·9	30·0	20·4	18·3	22·5	27·7	4·0	19·1
1925	21·8	30·5	21·1	21·0	22·4	32·0	5·0	19·7
1926	21·7	28·2	19·6	18·9	24·1	10·0	5·3	19·9
1927	21·5	23·1	25·6	17·8	21·1	17·4	4·6	19·2

15. A budapesti halvaszülöttek hitfelekezet szerint 1874—1927.

Év	Abszolút számokban								
	Római katolikus	Görög katolikus	Görög keleti	Ágostai evangélikus	Református	Unitárius	Izraelita	Egyéb	Ismeretlen
1874	1.032		Az „Egyéb" rovatban foglaltatnak	37	57	—	214	165	
1875									
1876	620			31	31	—	114	6	
1877	572			28	36	—	102	20	
1878	485			32	35	—	94	23	
1879	457			31	36	—	92	16	
1880	447			27	46	—	98	31	
1881	509			27	39	—	98	57	
1882	475			36	32	—	85	85	
1883	483		4	34	41	—	102	101	
1884	533		2	29	44	—	105	67	
1885	525		4	44	46	—	96	68	
1886	584		2	42	49	—	101	70	
1887	650		1	45	64	1	134	23	
1888	590		3	45	66	—	125	40	
1889	569		1	37	53	—	115	20	
1890	505		1	30	48	1	106	62	
1891	639		1	51	60	—	103	71	
1892	712		4	50	63	5	109	22	
1893	613		1	44	69	—	117	17	
1894	714		9	49	73	2	131	44	
1895	729		3	50	90	—	159	15	
1896	572		1	62	85	—	145	14	
1897	514	6	1	47	56	—	108	4	—
1898	472	8	1	38	58	—	105	2	—
1899	541	10	4	41	71	1	119	2	—
1900	465	10	2	51	73	1	83	2	—
1901	506	12	2	35	66	—	111	—	—
1902	469	9	1	35	90	1	96	—	—
1903	476	12	1	41	78	2	107	—	—
1904	499	6	3	41	72	—	107	2	—
1905	403	7	3	33	71	1	109	1	—
1906	422	9	5	25	71	—	95	—	—
1907	477	14	3	34	88	2	67	—	2
1908	488	14	3	32	106	—	119	—	—
1909	442	14	5	32	91	—	131	1	—
1910	509	13	6	35	77	1	105	—	1
1911	432	6	3	37	79	1	110	1	4
1912	537	14	3	47	101	1	107	—	—
1913	478	8	3	33	94	2	108	1	1
1914	487	16	3	44	109	6	101	—	1
1915	367	12	1	23	80	1	90	—	2
1916	405	15	4	21	70	3	77	1	—
1917	332	15	2	20	84	1	62	—	6
1918	346	8	7	25	70	1	73	1	3
1919	316	9	3	29	61	5	61	1	157
1920	524	8	4	37	103	5	92	—	1
1921	440	16	1	36	88	8	73	—	8
1922	475	14	3	37	103	—	79	2	2
1923	430	10	3	28	92	13	52	—	3
1924	401	11	3	31	88	2	88	—	4
1925	427	7	1	29	90	1	74	—	4
1926	436	13	3	26	88	1	84	1	1
1927	415	8	2	27	103	7	38	—	1

16. A budapesti élveszülöttek anyjuk nemzetisége szerint 1896—1927.

Év	Abszolút számokban										
	Magyar	Német	Tót	Oláh	Horvát	Szerb	Cseh, morva	Lengyel	Egyéb	Ismeretlen	Összesen
1896	16.030	3.316	1.257	18	44	23	262	643	101	—	21.694
1897	17.724	2.616	1.127	7	23	24		923		63	22.507
1898	17.620	2.572	1.356	12	32	17		1.084		44	22.737
1899	19.180	1.736	921	7	34	13		1.147		23	23.061
1900	20.053	1.442	886	18	49	9	205	752	78	7	23.499
1901	19.783	1.156	833	17	42	16	167	679	80	6	22.779
1902	20.209	1.408	670	14	46	17	151	472	56	11	23.054
1903	19.460	1.246	571	5	26	21	124	396	47	27	21.923
1904	19.831	1.039	496	9	19	21	81	440	54	8	21.998
1905	19.487	894	488	6	13	13	90	339	43	12	21.385
1906	19.624	768	474	13	15	14	73	336	50	15	21.382
1907	19.160	1.117	424	9	25	21	90	327	67	20	21.260
1908	19.537	1.193	438	13	40	26	102	223	69	13	21.654
1909	20.660	719	344	13	19	14	72	252	68	15	22.176
1910	20.895	578	266	11	27	12	73	272	57	15	22.206
1911	21.201	652	247	18	32	21	69	205	59	10	22.514
1912	21.984	584	271	6	24	17	73	279	75	14	23.327
1913	22.145	529	212	14	19	18	36	253	74	15	23.315
1914	22.293	462	110	8	12	12	32	262	46	20	23.257
1915	16.926	536	110	8	9	7	22	141	53	13	17.825
1916	14.177	447	65	14	18	9	19	120	89	15	14.973
1917	13.905	466	74	9	16	8	30	120	52	19	14.699
1918	14.002	446	56	16	29	11	34	96	51	27	14.768
1919	18.597	546	121	18	19	7	19	107	46	8	19.488
1920	20.550	297	74	4	5	6	23	60	35	14	21.068
1921	19.305	166	42	4	3	5	9	42	46	5	19.627
1922	18.510	105	28	6	3	4	6	40	33	6	18.741
1923	16.987	72	21	2	1	6	8	26	29	7	17.159
1924	16.114	69	7	—	2	2	5	34	19	32	16.284
1925	17.227	25	6	10	—	3	2	18	15	24	17.330
1926	16.660	37	3	—	3	1	1	10	24	28	16.767
1927	15.725	37	6	—	—	1	6	11	12	11	15.809

17. A budapesti élveszülöttek a szülők foglalkozása szerint 1896—1927.

Év	Őstermelés	Bányászat	Ipar				Kereskedelem, hitel				Közlekedés	
			Önállók	Tisztviselő	Segéd-személyzet	Együtt	Önállók	Tisztviselő	Segéd-személyzet	Együtt	Önállók	Tisztviselő
1896	403	2	2.591	—	7.415	10.006	983	—	644	1.627	—	—
1897	308	20	2.939	330	8.639	11.908	955	565	684	2.204	1	312
1898	299	8	2.563	313	9.084	11.960	946	586	631	2.163	—	323
1899	331	18	2.715	437	9.384	12.536	999	564	799	2.362	1	333
1900	400	17	2.685	398	9.214	12.297	1.046	639	885	2.570	3	323
1901	506	13	2.194	364	8.317	10.875	1.075	699	896	2.670	199	324
1902	524	11	2.278	426	8.224	10.928	1.133	521	1.059	2.713	130	335
1903	537	19	2.126	449	7.917	10.492	1.166	640	875	2.681	172	260
1904	461	17	1.958	483	8.213	10.654	1.173	609	793	2.575	166	263
1905	524	17	1.926	505	7.597	10.028	1.121	656	796	2.573	147	269
1906	470	13	1.843	501	7.805	10.149	1.068	614	797	2.479	161	282
1907	409	13	1.785	619	8.013	10.417	1.066	674	848	2.588	151	260
1908	435	16	2.047	594	8.223	10.864	1.105	678	889	2.672	140	283
1909	428	17	2.077	598	8.213	10.888	1.114	719	890	2.723	127	302
1910	385	14	2.084	600	8.427	11.111	1.200	744	869	2.813	163	383
1911	261	8	2.008	521	8.775	11.304	1.094	820	866	2.780	148	291
1912	386	19	2.171	560	8.764	11.495	1.130	836	912	2.878	152	276
1913	379	18	2.050	637	8.815	11.502	1.136	815	1.089	3.040	134	281
1914	406	19	1.868	649	8.848	11.365	1.098	839	996	2.933	109	295
1915	376	13	1.388	516	6.750	8.654	880	628	775	2.283	77	249
1916	335	31	1.218	495	5.475	7.188	669	493	548	1.710	55	267
1917	465	20	1.089	468	5.419	6.976	665	535	470	1.670	45	239
1918	438	27	984	493	5.110	6.587	724	713	420	1.857	63	257
1919	507	19	1.106	547	7.936	9.589	833	959	590	2.382	79	243
1920	510	24	1.377	530	7.867	9.774	1.266	1.263	677	3.206	119	302
1921	461	21	1.284	476	6.914	8.674	1.214	1.162	633	3.009	108	281
1922	410	23	1.371	451	6.363	8.185	1.105	1.129	590	2.824	82	276
1923	367	28	1.284	398	5.692	7.374	1.027	1.115	509	2.651	75	322
1924	355	20	962	411	5.147	6.520	1.029	1.328	479	2.836	47	288
1925	347	13	954	387	5.736	7.077	943	1.225	534	2.702	80	186
1926	334	18	522	299	5.959	6.780	862	1.244	522	2.628	42	220
1927	354	47	529	327	5.749	6.605	746	1.130	453	2.329	53	226

17. A budapesti élveszülöttek a szülők foglalkozása szerint 1896—1927. (Vége.)

Év	Közlekedés		Közszolgálati ágak és szabadfoglalkozások							Véderő	Napszámosok	Házi cselédek	Egyéb és ismeretlen
	Segéd-személyzet	Együtt	Köztisztviselő	Ügyvéd, orvos	Egyházi és tanszemélyzet	Egyéb ágak	Díjnokok	Szolgák, segéd-személyzet	Együtt				
1896	914	914			1.854				1.854	120	1.538	2.832	2.398
1897	1.081	1.394			1.015			426	1.441	131	1.009	3.007	1.085
1898	1.013	1.336			1.154			732	1.886	148	1.222	3.009	706
1899	1.113	1.447			969			791	1.760	151	873	2.963	620
1900	1.190	1.516	359	206	143	297	27	608	1.640	157	1.145	3.208	549
1901	1.611	2.134	321	210	136	259	31	721	1.678	157	1.120	2.972	654
1902	1.737	2.202	405	216	160	309	37	834	1.961	163	841	3.126	585
1903	1.580	2.012	366	175	133	275	28	821	1.798	171	814	2.858	541
1904	1.556	1.985	360	196	122	289	35	729	1.731	154	898	2.936	587
1905	1.533	1.949	358	193	104	280	32	696	1.663	175	1.068	2.867	521
1906	1.492	1.935	347	202	132	295	39	651	1.666	158	1.012	2.925	575
1907	1.541	1.952	343	181	108	289	24	629	1.574	131	875	2.741	560
1908	1.557	1.980	325	208	141	317	32	660	1.683	142	686	2.727	449
1909	1.641	2.070	348	213	130	335	19	723	1.768	135	891	2.739	517
1910	1.595	2.141	364	191	170	308	13	710	1.756	157	718	2.483	628
1911	1.630	2.069	447	191	159	350	16	744	1.907	138	872	2.697	478
1912	1.751	2.179	395	209	130	363	11	736	1.844	164	887	2.874	601
1913	1.649	2.064	403	222	172	406	13	798	2.014	165	695	2.919	519
1914	1.703	2.107	408	252	176	401	22	736	1.995	173	880	2.810	569
1915	1.134	1.460	366	218	149	374	16	562	1.685	164	679	2.117	394
1916	953	1.275	367	211	148	281	13	517	1.537	137	568	1.813	379
1917	895	1.179	324	214	139	300	19	507	1.503	189	533	1.700	464
1918	870	1.190	332	217	145	282	5	444	1.425	196	971	2.021	556
1919	1.224	1.546	516	231	152	348	6	738	1.991	352	508	1.660	934
1920	1.237	1.658	486	281	147	355	6	805	2.080	464	597	1.599	1.156
1921	1.240	1.629	474	277	138	365	11	778	2.043	359	598	1.388	1.445
1922	1.190	1.548	481	276	138	324	17	787	2.023	259	724	1.398	1.347
1923	621	1.018	507	317	154	254	16	700	1.948	327	705	1.334	1.407
1924	817	1.152	497	273	136	288	29	711	1.934	236	697	1.260	1.274
1925	946	1.212	593	289	149	200	15	787	2.033	263	941	1.422	1.320
1926	824	1.086	482	302	190	168	8	794	1.944	265	981	1.405	1.326
1927	667	945	444	276	178	174	3	719	1.794	210	1.046	1.154	1.325

18. Az elvetélések száma, vallás és törvényesség szerint való megoszlása 1874—1927.

Év	Az elvetélések közül												
	abszolút száma	törvénytelen		római katolikus	görög katolikus	görög keleti	ágostai evangélikus	református	unitárius	izraelita	egyéb	ismeretlen
		abszolút számban	%-ban									
1874	129	49	38·0	74		Az „egyéb" rovatban foglaltatnak	4	8	—	12	31	
1875												
1876	86	32	37·2	65			4	1	—	15	1	
1877	139	64	46·0	76			5	12	—	18	28	
1878	217	70	36·4	143			4	11	—	35	24	
1879	290	116	40·0	199			9	20	—	48	14	
1880	391	170	43·5	285			12	14	—	62	18	
1881	328	146	44·5	203			10	21	—	46	48	
1882	308	122	39·6	212			5	13	—	56	22	
1883	334	143	42·8	227		1	7	15	—	58	26	
1884	351	142	40·5	215		2	19	21	—	53	41	
1885	388	180	46·4	221		3	8	21	—	52	83	
1886	365	149	40·8	219		—	17	27	—	48	54	
1887	351	146	41·6	227		2	13	24	—	54	31	
1888	682	206	30·2	413		3	29	47	—	169	21	
1889	889	298	33·5	550		1	34	85	—	182	37	
1890	829	262	31·6	468		1	38	59	1	189	73	
1891	813	304	37·4	491		4	28	50	1	180	59	
1892	908	347	38·2	531		6	37	79	1	186	68	
1893	999	317	31·7	618		3	34	85	1	206	52	
1894	1.094	330	30·2	629		5	69	75	—	208	108	
1895	1.284	379	29·5	805		2	58	111	—	233	75	
1896	1.626	453	27·8	982	8	2	81	114	1	401	37	
1897	2.063	591	28·6	1.281	8	5	84	174	3	476	32	
1898	2.374	668	28·1	1.459	10	1	99	173	3	566	63	
1899	2.612	740	28·3	1.591	20	7	126	217	1	621	29	
1900	2.619	724	27·6	1.643	14	10	105	221	6	589	31	
1901	2.432	669	27·5	1.513	21	2	95	202	4	551	44	
1902	2.431	627	25·8	1.554	15	7	91	212	5	524	23	
1903	2.473	640	25·9	1.564	18	4	98	204	2	553	1	29
1904	2.669	686	25·7	1.742	12	3	101	222	5	555	3	26
1905	2.560	649	25·3	1.639	12	4	89	240	6	533	2	35
1906	2.763	690	25·0	1.780	13	6	100	247	3	574	3	37
1907	2.861	765	26·7	1.783	33	8	96	312	6	565	2	56
1908	2.708	637	23·5	1.703	17	18	94	300	5	487	3	81
1909	2.875	616	21·5	1.844	22	8	90	274	4	559	1	73
1910	2.988	606	20·8	1.929	19	7	111	256	9	535	—	117
1911	2.928	601	20·5	1.930	25	15	119	275	10	506	3	45
1912	3.170	605	19·1	1.978	28	15	126	336	9	549	3	126
1913	3.319	631	19·0	2.205	22	15	121	329	7	553	4	63
1914	2.942	549	18·7	1.974	27	19	133	292	15	463	2	17
1915	2.027	407	20·1	1.304	18	11	66	235	2	383	—	8
1916	2.008	430	21·4	1.232	25	14	64	225	5	407	5	31
1917	1.779	416	23·4	1.136	13	9	61	189	2	329	3	37
1918	1.875	397	21·2	1.221	18	9	59	187	5	349	1	26
1919	1.882	382	20·3	1.247	23	3	61	171	3	337	2	35
1920	1.855	327	17·6	1.259	21	12	44	191	4	269	5	50
1921	1.853	352	19·0	1.235	23	7	63	197	6	248	3	71
1922	1.727	330	19·1	1.170	21	8	67	176	2	225	2	56
1923	1.577	337	21·4	1.076	11	4	50	186	4	188	4	54
1924	1.550	304	19·6	971	13	9	65	155	—	182	1	154
1925	1.462	274	18·7	804	11	3	46	135	4	174	1	284
1926	1.545	343	22·2	729	14	4	42	149	2	152	3	450
1927	1.376	263	19·1	609	11	1	37	124	6	184	1	403

II. IRODALOM.

A születések statisztikájának igen nagy irodalmából e jegyzék csak a legfontosabb munkák címeit ragadja ki; a külföldi városokra vonatkozó lokális jelentőségű, kisebb leíró dolgozatok címe szándékosan mellőztetett. Ilyeneket inkább csak a magyar irodalomból sorol fel. Az egyes városok s az államok hivatalos kiadványainak címei hasonlóképen nincsenek felvéve, azok a Magyar Központi Statisztikai Hivatal könyvjegyzékében össze vannak gyüjtve. E jegyzék teljességre még ezek figyelembevételével sem tart számot.

Ahlfeld: Beitrag zur Lehre von den Zwillingen. Archiv f. Gyn. 1876. IX. kötet 251. l. — Über den Knabenüberschuss der älteren Erstgebärenden. Archiv f. Gyn. 1876. IX. kötet 448. l.

Allendorf: »Der Zuzug in die Städte.«

Ansell: »Statistics of families.« London 1874.

Balás K.: Statisztikai tanulmányok. — A népesedés.

Ballod C.: »Die Lebensfähigkeit der städtischen und ländlichen Bevölkerung«. Leipzig. 1897. 93. l.

Barsi J.: »A népesedési mozgalom«. Pest. 1869. Statisztikai előadások. III.

Behr-Pinnow: »Geburtenrückgang und Bekämpfung der Säuglingsterblichkeit«.

Berger L.: Untersuchungen über den Zusammenhang zwischen Beruf und Fruchtbarkeit és igy tovább. Zs. v. J des kgl. Preuss. Stat. Landesamts 1912. 225—258. l.

Bertillon J.: »La mortinatalité selon l'âge du foetus et selon l'âge de la mère«. Paris 1896. Annuaire stat. de la ville de Paris. — La gemellité selon l'âge de la mère et le sang chronologique de l'accouchement. Journ. de la Soc. de Stat. 1898. 146. l. — Natalité en France. Paris 1903.

Bidder F.: Über alte Erstgebärende. 1893.

Bleicher H.: »Über die Eigentümlichkeiten der städtischen Natalitäts- und Mortalitätsverhältnisse«. Budapest 1897. Különlenyomat a nemzetközi demográfiai és higiéniai kongresszusok VIII. Budapest, 1894. évi gyűlésének jegyzőkönyvéből.

Boeckh R.: »Die statistische Messung der ehelichen Fruchtbarkeit«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. V. kötet. Roma, 1890. 185. l.

Bortkiewicz L.: »Bevölkerungswesen«, »Aus Natur- und Geisteswelt« című könyvsorozat (1919) 670. kötet.

Borntraeger J.: »Der Geburtenrückgang in Deutschland«, »Seine Bewertung und Bekämpfung auf Grund amtlichen und ausseramtlichen Materials«. Würzburg, 1913. Kurt Kübitsch. »Zum Kapitel Geburtenrückgang in Deutschland«. Kölnische Volkszeitung, 1913. 81. sz.

Brentano L.: »Die Malthusische Lehre und die Bevölkerungsbewegung der letzten Dezennien«. München, 1909. 97. l.

Bruschweiler K.: »Konfession, Geburtenzahl und Katholisierung in der Schweiz«. Neue Züricher Zeitung, 1912. 185. sz.

Buday L.: A megcsonkított Magyarország. Budapest, 1921. Pantheon. L. III. rész: Népesedés, közegészségügy. Itt is főleg az elmaradt születésekről s a jövő nemzedék hiányáról szóló fejezeteket. A IV. részben: Küzdelem a születési szám emeléséért című bekezdés vonatkozik tárgyunkra.

Cauderlier G.: La loi qui règle les naissances. Paris, 1902.

Dittmann, Paukroz: »Die Bevölkerungsbewegung der deutschen Grosstädte seit der Gründung des Deutschen Reiches.« Bamberg, 1912.

Doléris J. M.: »Statistique sur l'avortement«. Bull. de la Soc. d'obstitrique, de Gynaecologie et de Pädiatrie. 1905 februári szám.

Dudfield: »Still births in relation to infantile mortality«.

Dumont A.: »De l'infécondité de centaines populations industriels«. Journ. de la Soc. de Stat. 1900. 321. l. — Dépopulation et civilisation. Paris, 1890.

Duncan: »Fecundity, feitilety and sterility«. Edinburger, 1856. — »On sterility in woman«. London, 1884.

Düsing C.: »Die Regelung des Geschlechtsverhältnisses bei der Vermehrung der Menschen, Tiere und Pflanzen«. Jen. Zeitschr. f. Naturw. 1884. XVII. kötet, 884 l. — »Das Geschlechtsverhältnis der Geburten in Preussen«. Elsters staatswissenschaftl. Studien. III. kötet, 6. füzet, 29. l. Jena, 1890.

Ehrenberg R.: »Die Familie in ihrer Bedeutung für das Volksleben«. Arch. f. exakte Wirtschaftsforschung,1916. 48. l.

Ertl M.: »Uneheliche Geburt und Legitimation«. Stat. Mon. 1887. XXI. kötet, 22. l.

Fassbender M.: »Des deutschen Volkes Wille zum Leben«. 1917. Gyűjteményes munka.

Feld: »Die familienweise Statistik der ehelichen Fruchtbarkeit«. Bull. de l'Instit. intern. de Stat.
XIX/1. rész, 188 l. — »Zur Geschlechtsgliederung der staedtischen und laendlichen Bevölkerung«. Allg. Stat. Archiv, 1914. 226. lap.

Fetter F.: »Versuch einer Bevölkerungslehre«. Halle a. S. 1894. 97. l.

Flansz: Über alte Erstgebärende. Breslau, 1901.

Földes B.: »Statisztikai előadások. II. sorozat. Budapest, 1905. 7. előadás: A törvénytelen születések, 126. s. k. l. — »Városaink és a városi lakosság életviszonyai«. »A gabonaárak és termések befolyása a népességi és erkölcsi viszonyokra«. Stat. előadások II. — »Az anyagi és társadalmi helyzet befolyása a házasságkötésekre, a születésekre és haláleseteke, különös tekintettel Budapestre«. Magyar Statisztikai Szemle 1929. évi 3. sz.

Fürth H.: »Das Bevölkerungsproblem in Deutschland. Jena, 1925. 109. l.

Galton F.: »Results derived from the natality table of Kőrösy by employing the method of contours or isogens«. Proceedings of the Royal Society, 1894. 55. kötet, 18. s k. l.

Geissler: »Beiträge zur Frage des Geschlechtverhältnisses der Geborenen«. Zeitschr. d. königl. sächs. stat. Bur. 1889. XXXV. kötet.

Genns A. B.: »Der Abort auf dem Lande in Russland«. 1926.

Gide Ch.: »Principales d'economie politique«. Paris, 1903.

Gottstein A.: »Beitrag zu dem Problem des Geburtenüberschusses der Knaben«. Zeitschr. f. Hyg. u. Inf. 1897. XXVII. kötet, 337. l.

Göhlert V.: »Die Schwankungen der Geburtenzahl nach Monaten«. Stat. Mon. 1889. XV. kötet, 1. l.

Grässl J.: »Der Geburtenrückgang in Deutschland«. München, 1914.

Grotjahn A.: Geburtenrückgang und Geburtenregelung. Berlin, 1921.

Harmsen: »Bevölkerungsprobleme Frankreichs.« 1927.

Hecker: »Über die Geburten alter Erstgebärender«. Archiv f. Gyn. 1875. VII. kötet, 448. l.

Hindelang H.: »Die eheliche und uneheliche Fruchtbarkeit etc.« München, 1909. Beiträge zur Statistik des Königreichs Bayern. 71. füzet.

Illyefalvi I. L.: Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve. XIII. évf. Budapest, 1921—1924., XIV. évf. 1926, XV. évf. 1927.

Jahn T.: »Der Geburtenrückgang in Pommern von 1876 bis 1910«. Berlin 1914.

Kautsky K. jun.: Der Kampf gegen den Geburtenrückgang. Wien, 1924.

Kelety K.: »A népesség szaporodása és fogyása«. 1869—73, 1869—75, 1870—76. — »Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint«. Budapest, 1879. 30. l. — »Magyarország népesedési mozgalma 1876-ban, összehasonlítva a megelőző évekkel«. Budapest, 1879. 36. l.

Kenéz B.: Magyarország népességi statisztikája. Budapest, 1906. Stampfel. Tudományos zsebkönyvtár, 174—177. sz. L. III. rész: Születések. — »A városok fejlődése és jelentősége«. Budapest, 1905. — »Nép és föld«. 1917.

Kiaer: »Rapport sur la statistique de la fécondité des mariages«. Bull. de l'Instit. intern. de Stat. XV. 12. rész, 398. s k. l. — Fécondité du mariage. Nombre des enfants par famille«. U. o. XVII. rész, 169. l.

Konek S.: »A magyar korona országainak legújabb népesedési mozgalmai«. Pest, 1868. 52. l. »Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedési mozgalmai«. Budapest, 1880. 115. l.

Kovács A.: »A Magyar Szent Korona Országainak Népmozgalma«. 1900—02., 1903—05., 1906—08. és 1909—12. évekre vonatkozó kötetek. (Magy. Statisztikai Közlemények 7., 22., 32. és 50. kötete.) — »Népesedésünk újabb jelenségei«. (Közg. Szemle, 1912. 793. l.) — »Az egyke pusztítása Somogyban«. (Társadalomtudomány, 6. évf. 1. sz. Budapest, 1926). — »A halvaszületések, koraszületések és csecsemőhalandóság egységesítése«. (Magyar Statisztikai Szemle, III. évf. 8. sz. 283. l.). — »Magyarország népmozgalma vallásfelekezetek és nemzetiségek szerint az 1921—1924. években«. (U. o. III. évf. 11—12. sz. 439. l.)

Kovács G. Népesedés elmélete. Debrecen, 1908. — »Vér és kenyér«. Debrecen, 1918.

Körösy J.: »Pestváros lakosságának népesedési mozgalma«. Bp., 1873. U. a. németül: »Mouvement de la population«. (A VIII. nemzetk. stat. kongr. 1872. évi megbízatása.). — »Demológiai Tanulmányok«. I. A szülők korának befolyása a gyermekek halálokára. II. A szülők korának befolyása a gyermekek életerejére. (Értekezések a társadalomtudományok köréből. X. kötet, 3. sz. M. Tud. Akadémia. Budapest, 1889.). — Communication sur la statistique internationale du mouvement de la population, etc.« Bull. de l'Inst. intern. de Stat. Paris. IV. 2. rész, 269. l. »A fővárosi születési statisztika újjáalakitása«. Budapest, Statisztikai Havi Füzetek. 1889., 197. l. — U. a. II. rész. U. a. 1890., 200. l. — »Bericht über die internationale Statistik der Grosstädte«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. Wien, 1891. VI. 1. rész, 303. s k. l. — »On the influence of the age of parents on the vitality of their children«. A londoni VII. nemzetközi higiéniai és demográfiai kongresszus jegyzőkönyvében, 1891. — Zur Erweiterung der Nationalitäts- und Fruchtbarkeitsstatistik«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. VI. 2. rész, 307. l. — »Über den Einfluss des elterlichen Alters auf die Lebenskraft der Kinder«. Jahrb. f. Nat. Oek. und Stat. III. sorozat, IV. kötet, 519. l. — A londoni higiéniai és demográfiai nagygyűlésen tartott előadás. Demologische Beiträge I. zur Erweiterung der Fruchtbarkeits- und Natalitätsstatistik Berlin Puttkammer und Mühlbr., 1892. — »Budapesti natalitási tábla«. Statisztikai Havi füzetek, 1893, 244. sz. — »Mass und Gesetz der ehelichen Fruchtbarkeit«. — A »Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte« bécsi 66. gyűlésén tartott előadás. Wiener med. Wochenschrift 40—42. sz., 157. l. — »De la mesure et des lois de la fécondité conjugale«. Paris, Revue d'économie pol. — »Die Natalitäts-

und Mortalitätsverhältnisse ungarischer Städte in den Jahren 1878—1893«. Compte rendu d. VIII. Congr. intern. d'Hyg. et Démogr. VII. kötet, 528. l. — »An estimate of the degrees of legitimate Natality as derived from a table of natality compiled by the author from his observations made at Budapest«. (Royal Society Philosophical Transactions. Tome 186. London, 1896). — »La table de natalité de Budapest«. A budapesti VIII. nemzetk. dem. és közegészs. kongr. munkálatai. I. kötet. — »Daten zur Fruchtbarkeit der hauptstädtischen Ehen im Jahre 1898«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. 1899. XII. kötet. — »Adalékok a fővárosi házasságok 1898-iki termékenységéhez«. Statisztikai Havi Füzetek, 1899. 313. sz. — »Beitrag zu einer einheitlichen Aufarbeitung der Geburtsstatistik«. Bull. de l'Inst. intern de Stat. XII. kötet. Kristiania, 1900. — »Adalékok a fővárosi lakosság termékenységének és a családok gyermekgazdaságának kérdéséhez«. Statisztikai Havi Füzetek, 348. sz. Budapest, 1902. — »Weitere Beiträge zur Statistik der ehelichen Fruchtbarkeit«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. XIII. kötet, 1903. — »Sur la fécondité des mariages à Budapest«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. XIII/1. kötet. — »Beitrag zur einheitlichen Aufarbeitung der Geburtenstatistik«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. XIII. köt. 1903. — »Über die Statistik der Ergiebigkeit der Ehen«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. XV/2. 1905, 404. l. — »Résolutions relatives à la statistique de la fécondité des Familles«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. XV/2. rész, 402. l. 1905. — »Neue Beiträge zur Sexualproportion der Geburten«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. XIV. kötet, 1905. — »Statistique internationale des grandes villes«. I. Mouvement de la population Budapest, 1876. — »Bulletin hebdomadaire de statistique internationale«. (1—18. évfolyam.)

Laky D.: Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig, különös tekintettel a fejlődés gazdasági rúgóira. (Stat. Közlemények, 1927. 2. sz. 191. l.)

Larass K.: »Untersuchungen zum Geburtenrückgang«. Berlin, 1916.

Le Maire : »Das Geschlechtsverhältnis der Neugeborenen mit besonderer Berücksichtigung der mazerierten Kinder«. Zentralbl. f. Gynäkol. 1906, 5. sz.

Lemanczyk A.: »Die Geburtenfrequenz in den vorwiegend katholischen und den vorwiegend protestantischen Teilen Preussens und ihre Entwicklung«. München, 1915. 78. l.

Lenhossék M. v.: »Das Problem der Geschlechtsbestimmenden Ursachen«. Jena, 1903.

Lexis W.: »Über die Messung der Fruchtbarkeit und ihr Verhältniss zur Sterblichkeit«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. XIV. 4. rész. 1. s k. l.

Lindner F.: »Die unehelichen Geburten als Sozialphänomen«. Leipzig, 1900. Schanz, Wirtschafts- und Verwaltungsstudien VII. kötet.

L'office permanent de l'institut international des statistique : Annuaire statistique des grandes villes. La Haye, 1927.

Lommatzsch: »Die Mehrlingsgeburten im Königreich Sachsen, 1876—1900«. Zeitschr. d. königl. sachs. stat. Bur. 1902. XLVIII. kötet, 86. és 94. l.

Madzsar J.: »Die Entwicklung der Geburtenziffer und der Säuglingssterblichkeit in Budapest«. Zeitschrift für Säuglingsfürsorge, 1918. 10. köt. 5—6. füz. — »A meddő Budapest«. Budapest, 1916.

Malthus R. Th.: »An essay on the principles of population«. Német fordításban *Dorn*-tól : »Eine Abhandlung über das Bevölkerungsgesetz«. Halle a. S. 2. kötet 485. és 470. l. 1925.

Mayr G.: Statistik und Gesellschaftslehre. Tübingen, 1909 J. E. M. Mohr. (Paul Siebeck.)

Meyerhof A.: »Abnehmende Geburtsfrequenz und Präventverkehr«. Deutsche med. Wochenschr., 1899. XXV. kötet, 597. l.

Mombert K.: Studien zur Bevölkerungsbewegung in Deutschland«. Karlsruhe, 1907. (A jóléti elmélet alapvető munkája.)

Monheim M.: »Rationalisierung des Menschenvermehrung«. München, 1928. 142. l.

Müller K. V.: Arbeiterbewegung und Bevölkerungsfrage. Jena, 1927. Zwing. L. I. 3. §. Der Geburtenrückgang. Seine Ursache und Bedeutung. III. 8. §. Geburtenrückgang und kapitalistische Uebervölkerung és 9. §. Zur Frage der Geburtenregelung als gewerkschaftliches Kampfmittel.

Müller J.: »Der Geburtenrückgang«. Jena, 1924. 144. l. — »Der Streit um die Ursachen des Geburtenrückgangs«. Jahrb. f. Nat.-, Oek. u. Stat. 119/1922/II. 396—424. l.

Müller P.: »Die Sterilität der Ehe«. 1885. Deutsche Chirurgie, 54. l.

Neefe M.: Statistik der Totgeborenen. Jahrb. f. Nat. u. Stat. XXIII. kötet, 165. l. — Zur Statistik der Mehrgeburten. Jahrb. f. Nat., Oek. u. Stat. 1877. XXVIII. köt., 174. l.

Neumann H.: »Die unehelichen Kinder in Berlin«. Jena, 1900. 6. l.

Nicolai: »Sur la fécondité des mariages«. Bull. de l'Inst. intern. de Stat. XX. 2. rész. 352. sk. lap.

Oppenheimer F.: »Das Bevölkerungsgesetz des Th. R. Malthus und der neueren Nationalökonomie«. Frankfurt a. M. 1901, 168. l.

Oldenberg K.: Über den Rückgang der Geburten- und Sterbeziffer«. (Arch. f. Soz. Wiss. u. Soz.-Pol. 32. 319—377. l.) — Geburtenrückgang und Aufwuchsziffer«. Schmollers Jahrb. (1916) 769—839. l.

Pálosi E.: Budapest kriminalitása és moralitása az 1909—1925. években. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1927.

Pezenhoffer A.: »A demográfiai viszonyok befolyása a népszaporodásra«. Budapest, 1922. 253. l.

Pfeiffer M.: »Adatok a székesfőváros és környéke népmozgalmához«. Magyar Statisztikai Szemle, 1927. évf. 9. sz. 831. l. — »Magyarország halálozási és természetes szaporodási viszonyai községenkint feldolgozva az 1920—23. évek átlagában«. Népegészségügy kiadványa. Budapest, 1926. 212. l.

Presl F. C.: »Die Totgeburten in Österreich während des Dezenniums 1876—85«. Stat. Mon. 1889. XV. kötet, 117. l.

Platter J.: »Das Recht auf Existenz«. Zürich 1880. 31. l.

Prinzing Fr.: »Handbuch der medizinischen Statistik«. Jena, 1906. I. rész. Die Geburten. 15—85. l. — »Die eheliche Fruchtbarkeit in Deutschland«. Zeitschr. f. Sozialwiss. 1901. IV. kötet, 92. l. — »Die sterilen Ehen«. Zeitschr. f. Sozialwiss. 1904. VII. kötet, 47. l. — »Die Ursachen der Totgeburt«. Allg. stat. Archiv. 1906. VII. kötet, 1. füzet, 21. l. — »Die uneheliche Fruchtbarkeit in Deutschland«. Zeitschr. f. Sozialwiss. 1902. V. kötet, 41. l.

Puszter J.: »A születések csökkenésének törvényszerűsége«. Pécs, 1926.

Queirel: »Influence de la syphilis sur la grossesse«. Rev. prat. d'Obstétrique et de Paediatrie. 1904. XVII. kötet, 186. l.

Rauber: »Der Überschuss an Knabengeburten«. Leipzig, 1900.

Rauhe: »Die unehelichen Geburten als Sozialphänomen«. München, 1912.

Rosenfeld: »Die Totgeburten in Österreich während der Jahre 1886—98«. Stat. Mon. 1903. Új sorozat VIII. kötet, 322. l. — »Der Einfluss vom Beruf und sozialer Stellung auf die Totgeburtsquote«. Jahrb. f. Nat. Oek. u. Stat. 1903. 3. sorozat XXVI. k., 522. l.

Rost H.: »Geburtenrückgang und Konfession«. Köln, 1913. — »Konfession und Geburtenfrequenz«. Gladbach, 1912. Soziale Kultur. 32. évfolyam, 8—9. füzet. — »Der Geburtenrückgang als internationale Erscheinung«. Gladbach. Soziale Kultur 11. füzet, 1912. — »Der Geburtenrückgang in Deutschland«. München, 1912. Allgemeine

Rundschau 49. és 50. kötet. — »Konfession und eheliche Fruchtbarkeit«. München Historisch-politische Blätter, 1909. 154. sz.

Rubin-Westergaard: »Statistik der Ehen«. (Jena, 1890.)

Ruppin: Die Zwillings- und Drillingsgeburten in Preussen im letzten Jahrzehnt. Deutsche med. Wochenschrift, 1901. 661. l.

Rust J.: »Das Geschlecht der Fehl- und Totgeburten«. Strassburg, 1902.

Scheel H. v.: »Untersuchungen über den Einfluss der Fruchtpreise auf die Bevölkerungsbewegung«. Jahrb. f. Nat., Oek. u. Stat. VI.

Schenk L.: »Einfluss auf das Geschlechtsverhältnis«. 2. kiad. Magdeburg, 1898.

Schiff W.: »Die natürliche Bewegung der Bevölkerung des Bundeshauptstadt Wien in den Jahren 1909—1925«. (Stat. Mitteilungen der Stadt Wien, 1926. 4. különsz.) 3. §. Geborene 11—18. l. Wien, 1926.

Schneider: »Über uneheliche Schwängerung«. Jahrb. f. Nat., Oek. u. Stat. 1895. 3. évfolyam, X. kötet, 554. s. k. l.

Schneller K.: »A születési arány újabb alakulása«. Magyar Statisztikai Szemle, 1926. IV. évf. 5. sz. 243. l. — »Népesedéspolitika — Többtermelés.« Sárospatak, 1922. 59. l. Ebben születésstatisztikával foglalkozik 25—36. l. — »Születési arány és vallásfelekezet«. Pécs, 1923. 35 l. — »Magyarország városi és vidéki népessége«. I. köt. 1. rész. Pécs, 1925. A munka további részei, épen a népmozgalom tárgyalása, még nincsenek közzétéve.

Schmidt H.: »Citybildung und Bevölkerungsverteilung in Grosstädten«. München, 1909. 71. l.

Seeberg R.: »Der Geburtenrückgang in Deutschland«. 1913.

Spann O.: »Untersuchungen über die uneheliche Bevölkerung in Frankfurt a. M.«. Dresden, 1905.

Speich R.: »Die unehelichen Geburten in der Stadt Zürich«. Glarus, 1914.

Steinhart A.: »Untersuchung zur Gebürtigkeit der deutschen Grosstadtbevölkerung«. Berlin, 1912. 204. l.

Stoll E. H.: »Aufgaben der Bevölkerungspolitik«. Allg. Stat. Archiv. 1927.

Szabó B.: »Magyarország 1926. évi népmozgalma«. Magyar Statisztikai Szemle, 1927. V. évf. 10. sz. 911. l.

Szabó S.: Közegészségügy. A negyvenéves Budapest, 1913.

Szél (1928 előtt Saile) *T.:* »A világháború hatása népmozgalmunk alakulására«. Budapest, 1924. Athenaeum. Különlenyomat a Magyar Statisztikai Közlemények 70. kötetéből. — »A háborús évek népmozgalmának Európaszerte mutatkozó szabályszerűségei«. Magyar Statisztikai Szemle 1923. évi I. évfolyam. — »Influence de la guerre mondiale sur le mouvement de la population des pays européens«. Revue de la Société Hongroise de Statistique. I. évfolyam, 1923. 4. sz. és II. évfolyam 1924. 1. sz. — »Magyarország Cseh-Szlovákiához csatolt régi felvidékének népmozgalma«. Magy. Stat. Szemle, 1927. 2. sz. — »A többes születések statisztikája«. 1927. dec. 17-én a Budapesti Kir. Orvosegyesületben tartott felolvasás. (L. Orvosi Hetilap 1927. dec. 13. és Magyar Statisztikai Szemle 1928. jan. számát. 33. l. — »A fiuszületési többlet háborúk után jelentkező gyarapodásáról«. Előadás a Bp. Kir. Orvosegyesület 1926. máj. 26-i ülésén. Megjelent a Bpesti Orvosi Ujság 1926. évi 42. sz. 1269. s. k. l. — »Még egy szó a fiuszületési többlet háborúk után bekövetkező emelkedésének kérdéséhez«. Bp. Orv. Ujs. 1927. évi 6. sz. — »A fiuszületési többlet. Előadás a Magy. Statisztikai Társaságban 1927. nov. 23. L. Magy. Stat. Szemle ez évi 1809. lt. »A mai Magyarország népmozgalma«. (1919—25.) Különlenyomat a Magy. Stat. Közlemények 74. kötetéből. Budapest, 1929. 128. l.

Theilhaber: »Das sterile Berlin«. Berlin, 1913.

Thelen W.: »Der Geburtenrückgang in Köln«. Kölner Postoralblatt, 1913. 1. sz.

Thirring G. (gyakran mint id. Thirring idézve): Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve, I. évfolyam. Budapest, 1894., II. évfolyam, 1895—1896., III. évfolyam 1897—1898., IV. évfolyam 1899—1901, V. évfolyam 1902, VI. évfolyam 1903, VII. évfolyam 1904, VIII. évfolyam 1905, IX. évfolyam 1906, X. évfolyam 1907—1908, XI. évfolyam 1909—1912, XII. évfolyam 1913—1920. »Budapest főváros 1896. évi népmozgalma«. Budapest, 1897. 53 l. — »Budapest népmozgalma 1906—07. években és a népmozgalom statisztikája 1874—1907«. Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleményei 42. sz. Budapest, 1912. — »Die Natalitäts- und Mortalitätsverhältnisse ungarischer Städte in den Jahren 1878—1895«. Dr. Kőrösy Józseffel együtt. — »Das Wachstum Budapests«. Österr.-Ungar. Revue XIII. kötet, 12. l. — »Városaink népesedési viszonyai 1777-ben«. Budapest, 1898. — »Die Entwicklung der ungarischen Städte im XVIII. Jahrhunderte«. Österr.-Ungar. Revue XXIV. kötet, 14. l. — »Demográfia, statisztika, népsűrűség stb.« Közg. lexikon. Budapest, 1901. — »Buda népessége a XIX. század elején«. Havi füzetek XXIX. — »Budapest félszázados fejlődése 1873—1923«. Budapest, 1925. — »Budapest népessége 1925 végén«. Magy. Stat. Szemle, 1926. 2. sz.

Thirring L.: »Budapest befolyása a környék népesedésére«. Magyar Statisztikai Szemle, 1926. 3. sz.

Treichler W.: »Statistische Untersuchungen über den Einfluss des Altersverhältnisses der Eltern und der Geburtenfolge auf die Häufigkeit der Totgeburten etc.« Zeitschr. f. Schweiz. Stat. 1895. XXXI. kötet, 793. l.

Turquan S.: Le nombre des enfants par famille et la duréedu mariage. Journ. de la Soc. de Stat. 1895. XXXVI. kötet, 35. s. k. l.

Unshelm E.: »Geburtenbeschränkung und Sozialismus«. Leipzig, 1924.

Verrijn Stuart C. A.: Natalität, mortinatalität stb. város és vidéken. Bulletinben. — »Untersuchungen über die Beziehungen zwischen Wohlstand, Natalität und Kindersterblichkeit in den Niederlanden«. Zeitschr. f. Sozialwiss. 1901. IV. kötet, 649. l.

Webb S.: The decline in the birth-rate. Traktat 131. Tabian Society.

Westergaard H.: »Zur Statistik der Mehrgeburten«. Stat. Arch. II. kötet, 2. füzet, 509. l.

Winkler W.: »Geburtenstatistik«. Handw. d. Staatsw. 4. kiadásában.

Wingen O.: »Bevölkerungstheorie der letzten Jahre«. Stuttgart, 1915.

Wolf J.: »Geburtenrückgang, die Rationalisierung des Sexuallebens in unserer Zeit«. Jena, 1912. — »Die Fruchtbarkeit der Ehen auf dem Lande im Deutschen Reich«. Zeitschr. f. Sozialwiss. 1898. 790. l. — »Geburtenfrequenz und die Religion in der Schweiz«. Neue Züricher Zeitung. 1912. évi 162. sz. — »Das Zweikindersystem etc.« Berlin, 1913. — »Die neue Sexualmoral und das Geburtenproblem unserer Tage«. Jena, 1928. 182. l.

Wright H.: »Bevölkerung«. Wirtschaftswissenschaftliche Leitfäden. Berlin, 1924. 4. kötet. Melchior Palyi.

Würzburger E.: Ist die Besorgnis über den Geburtenrückgang begründet? Zeitschr. des Sächs. Stat. Landesamts. 58. évfolyam. (1912) 1. füzet. — »Der Geburtenrückgang und seine Statistik, Schmollers Jahrbuch. 38. (1914), 147—175. l. — »Zur Statistik der Legitimation unehelicher Kinder. Jahrb. f. Nat., Oek. u. Stat. 1899. 3. évf. XVIII. kötet, 94. l.

Zahn: »Die eheliche und uneheliche Fruchtbarkeit« etc. München, 1909. — »Stadt und Land« etc. Allgemeines Stat. Archiv. 1916—17. III—IV.

AKADEMI